Consiliul Judeţean Sibiu
Complexul Naţional Muzeal ASTRA

CIBINIUM
2015

Editura „ASTRA Museum”

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

CONSILIUL JUDEŢEAN SIBIU
COMPLEXUL NAŢIONAL MUZEAL ASTRA

CIBINIUM
2015

Editura „ASTRA Museum”
Sibiu, 2015

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Colegiul de redacţie: acad. Paul NIEDERMAIER
dr. Ilie MOISE
dr. Valeriu Ion OLARU
dr. Mirela CREŢU
Valerie DELEANU
Maria BOZAN
drd. Ciprian Anghel ŞTEFAN
dr. Ovidiu BARON
dr. Dumitra BARON

Secretar de redacţie: dr. George TOMEGEA

Corecturi: dr. George TOMEGEA

Prelucrare imagini: Liliana OPRESCU, Mihaela BASARABĂ
DTP (layout): Mihaela BASARABĂ

Adresa Editurii „ASTRA Museum”
Sibiu, 550182,
Piaţa Mică, nr. 11
Tel.: + 0269 202 400
Fax: + 0269 202 411
e-mail: office@muzeulastra.ro

Responsabilitatea pentru conţinutul articolelor revine în întregime autorilor.

Volum editat de Complexul Naţional Muzeal ASTRA cu sprijinul Consiliului Judeţean Sibiu.

© 2015, Toate drepturile sunt rezervate Complexului Naţional Muzeal ASTRA şi autorilor.

ISSN 1842-0249
ISSN-L 1842-0249

Editura „ASTRA Museum” este acreditată la CNCS (Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice) din anul 2011, categoria B, în domeniile: *Mituri, ritualuri, reprezentări simbolice, teologie şi studii religioase. Etnografie* şi *Arte vizuale. Arte performante. Muzee şi expoziţii. Muzică şi muzicologie, istoria muzicii.*

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

CUPRINS

STUDII ŞI ARTICOLE

Andreea BUZAŞ | 7
Muzeele etnografice în aer liber din România. Consideraţii etnologice
Open-air ethnographic museums in Romania. Ethnological considerations
Lucian ROBU; Liviu VELŢAN | 49
Aspecte ale cercetării şi reprezentării gospodăriei de pescar lipovean din Mahmudia (Tulcea) în cadrul Muzeului Tehnicii Populare din Sibiu. Consideraţii de etnologie a alimentaţiei
Aspects of research and representation of a Russian Lipovan fisherman homestead from Mahmudia (Tulcea) within Museum of Traditional Folk Civilization in Sibiu. Ethnological considerations of nourishment
Valerie DELEANU | 63
Vehicule tradiţionale de mici dimensiuni din Ţara Oltului (II)
Small sized traditional vehicles from the Land of Olt (ll)
Valerie DELEANU | 79
Ţara Oltului în conştiinţa locuitorilor săi
The Land of Olt in the conscience of its inhabitants
Simona MALEAROV | 89
Lăzile săseşti din Transilvania
Saxon chests from Transylvania
Heidrun KÖNIG | 99
Lăzile din Brădeni/Henndorf. Repere iconologice
Die Henndorfer Stollentruhen. Ikonologische Anhaltspunkte
Constantin POPA | 113
Contribuţii la cunoaşterea vieţii economice tradiţionale din localitatea Cârţişoara, judeţul Sibiu
Contributions to the knowledge of traditional economic life of Cârţişoara, Sibiu county
Rodica Gabriela HERBEL | 131
Biserica din satul Şirineasa, comuna Şirineasa, judeţul Vâlcea
The Church from Şirineasa village, Şirineasa commune, Vâlcea county
Alina-Alexandra RĂDULESCU | 145
Proiectul „Nirai Kanai şi Onari-gami. Viaţa spirituală în Okinawa, Japonia". Câteva repere pentru înţelegerea insulelor Ryūkyū
The project „Nirai Kanai şi Onari-gami. Spiritual life in Okinawa, Japan". Some references for understanding the Ryukyu islands
Maria ŞPAN | 149
„Hainele româneşti" din Gura Râului. Comunicare prin imagine
The „traditional" costume of Gura Râului (village of Transylvania). Communication through image
Constantin NECULA | 159
Fundamentul teologic al culturii etnologice
Theological basis-foundation of ethnological culture
Raluca Ioana ANDREI | 167
Muzeul şi proiectele pentru vârstnici, între angajare, voluntariat şi petrecere a timpului liber
The Museum and projects for the eldery, between employment, volunteering and leisure time

Lucrări prezentate la Sesiunea aniversară ***Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului – 50 de ani. Amintiri. Realizări. Perspective***, Sibiu, 30 septembrie – 4 octombrie 2013

Iulia-Dorina STANCIU | 179
Abordarea Târgului de fete de pe Muntele Găina din perspectivă istorico-evolutivă
The Approach of girls fair at Găina mountain from a historical evolving perspective
Dumtru STAVARACHE | 185
Hilarie Mitrea (1842-1904). Adevăr şi legendă cu privire la viaţa şi activitatea sa
Hilarie Mitrea (1842-1904). Truth and legend about his life and work
Rodica BRAD | 195
Pe urmele doctorului militar Ioan Arsenie din Gura Râului
On the track of doctor Ioan Arsenie from Gura Râului

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Iorgu PETRESCU; Angela PETRESCU | 201
Donatori ai colecţiilor etnografice ale Muzeului Naţional de Istorie Naturală „Grigore Antipa"
Donors of the ethnographic collections in the National Museum of Natural History "Grigore Antipa"
Anca SÂRBU | 207
Serbarea cailor în Leonberg - Germania
Horses celebration in Leonberg - Germany

CONSERVARE - RESTAURARE

Mirel BUCUR | 215
Intervenţii de restaurare în cazul uşilor împărăteşti de la biserica de lemn din Comăneşti, judeţul Gorj
Restoration interventions for the altar doors of the wooden church from Comăneşti, Gorj county
Valeriu Ion OLARU | 225
Mobilierul pictat din sudul Transilvaniei
Painted furniture from southern Transylvania
Gabriela NEGOESCU; Daniela VĂCARIU | 249
Restaurarea unei lăzi veneţiene din secolul al XV-lea
The restoration of a venetian chest from XVth century
Anamaria FLOCA | 261
Cojoc din zona Transilvaniei: prezentare şi restaurare
Sheepskin Coat from Transylvania: presentation and restoration

PREZENTĂRI DE CARTE. RECENZII

Andreea BUZAŞ | 271
Ilie Moise, *Mircea Lac, dascăl de tradiţii*, Sibiu, Editura „Astra Museum", 2015
Valerie DELEANU | 272
Geomal şi problemele monografiilor locale
Valerie DELEANU | 274
Volker Wollmann, *Patrimoniul preindustrial şi industrial în România*, vol. III, Sibiu, Editura Honterus, 2012
Liliana OPRESCU; Lucian Nicolae ROBU | 276
Volker Wollmann, *Patrimoniul preindustrial şi industrial în România*, Editura Honterus, Sibiu, volumele I–IV, 2010-2014
Mircea LAC | 280
Ilie Moise, *Secvenţe hunedorene*, Alba Iulia, Editura Altip, 2015, 100 p.

ANIVERSĂRI

Alexiu TATU | 284
Ana Grama – un reper în arhivistica şi etnomuzeografia românească
Ioan LĂCĂTUŞU; Vasile LECHINŢAN | 286
Ana Grama şi colecţia „profesioniştii noştri"
George TOMEGEA | 291
Valerie Deleanu – 75 de ani

IN MEMORIAM

Valerie DELEANU | 294
In memoriam Ioan Godea
Karla Bianca ROŞCA | 296
Horst Klusch... o viaţă dedicatăpasiunilor...amintirilor...idealurilor...cărţilor...obiectelor

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

STUDII
şi
ARTICOLE

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Muzeele etnografice în aer liber din România. Considerații etnologice

Andreea BUZAȘ*

"Open-Air Ethnographic Museums in Romania" *deals with the open-air museum networks of our country, updating information to 2014 and detailing the profile of each of the respective cultural institutions, while underscoring the specific of their planning.*

The initiative of organizing the first open-air museums is linked to two disciplines: sociology and ethnography. As far as sociology is concerned, that science benefitted not only nationally but also world-widely from Dimitrie Gusti's approach to it, as well as from the monographic method that he pioneered and promoted. In its turn, ethnography debuted as an autonomous science, featuring specific targets and research methods.

The fourth chapter also extensively addresses the founding, functioning, and evolution of Romania's twenty open-air museums (see figure 10). It also focuses on the degree to which various types of villages get suggested in the open-air museums. From that point of view, attention is being paid to the museums' planning, internal structure, density and grouping of households, the ratio between alleys and houses, the placement, orientation and grouping of buildings facing the alleys, the types of households, the placing of monuments of public interest, the land altitude and landscape variations, etc.

Keywords: open air museums, ethnography, monuments
Cuvinte cheie: muzee în aer liber, etnografie, monumente

1. Repere istorice

Inițiativa transferării unor monumente de arhitectură populară din siturile originale într-o rezervație culturală de tipul parcului etnografic aparține suedezului Artur Hazelius care a organizat primul muzeu etnografic în aer liber din Europa, în anul 1891, în apropiere de Stockholm, la Skansen (Suedia). Acesta a fost impulsul constituirii rețelei europene a muzeelor în aer liber, proces la care România a aderat încă de la începutul secolului al XX-lea, fiind una dintre țările cu inițiative și realizări deosebite în domeniu datorate patrimoniului de civilizație și cultură populară tradițională de care dispunea. Tot în 1891, se pun bazele muzeului în aer liber din Oslo (Norvegia), ulterior fiind înființate muzee ale civilizației tradiționale în Danemarca (1901), Finlanda (1909), Olanda (1912)[1] etc.

Dezvoltarea muzeelor a luat proporții îndeosebi după primul război mondial, interesul pentru aceste instituții crescând treptat, odată cu publicarea declarației-program denumită „Charta Muzeelor în Aer Liber" din 1958 și cu înființarea, în anul 1966, la Bokrijk (Belgia), a „Asociației europene a muzeelor în aer liber". Prima întâlnire de lucru a asociației a avut loc chiar la București, având ca temă generală organizarea muzeului etnografic în aer liber (principii și metode)[2].

În momentul de față, rețeaua muzeelor în aer liber din Europa cuprinde peste 2000 de unități muzeale, multe dintre acestea fiind incluse în repertoriul instituțiilor muzeale publicate de Adelhardt Zippelius[3] și Jerzy Czajkowscki[4], precum și în cartea mai recentă a lui Sten Rentzhog[5].

În România, întâia lege privind transferul valorilor patrimoniale în muzee a apărut abia în anul 1932 – Legea Muzeelor, ale cărei principii și reglementări au fost stabilite de istoricul Nicolae Iorga[6]. Cu toate acestea, în 1933, Al. Tzigara-Samurcaș considera că: „realizarea muzeelor în aer liber

*doctor; cercetător științific; Institutul de Cercetări Socio-Umane, Sibiu; e-mail: buzasandreea@yahoo.com

[1] Adelhardt Zippelius, *Handbuch der europäischen Freilichtmuseum*, Köln-Bonn, [f. e.], 1974, p. 27.

[2] *Simpozion - Comunicări, Organizarea muzeului etnografic în aer liber (principii și metode)*, București, [f. e.], / Verband europäischer Freilichtmuseen (Tagung 1966), Köln, [f. e.], 1967.

[3] Adelhardt Zippelius, *op. cit.*

[4] Jerzy Czajkowscki, *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*, Rzeszow-Sanok, [f. e.], 1984.

[5] Sten Rentzhog, *Open Air Museums: The History and Future of a Visionary Idea*, Stockholm and Östersund, Carlsson Jamtli Förlag, 2007.

[6] Apud Liviu Ștefănescu, *Activitatea muzeografică a lui Nicolae Iorga*, în *Revista Muzeelor*, nr. 1, 1965, p. 48.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

era prematură pentru că nu au dispărut încă din uz îndeletnicirile care în toate ţările nordice nu se mai păstrează. [...] România întreagă este un muzeu în aer liber! În orice sat ne-am opri, putem face demonstraţii etnografice mai convingătoare, deci mai originale, decât cele factice din ţarcurile muzeelor înjghebate ale oficialităţii"[7]. Dacă privim în timp, evoluţia din deceniile ulterioare afirmaţiei lui Tzigara-Samurcaş a confirmat intuiţia ctitorilor muzeelor etnografice în aer liber, infirmând supoziţiile muzeografului, conform cărora nu era necesară înfiinţarea unor parcuri etnografice.

În 1905, o iniţiativă inedită a fost aceea a expunerii, în parcul din centrul oraşului Sibiu, a stânei din Munţii Cibinului aparţinând unor oieri din localitatea Poiana Sibiului. Evenimentul a avut loc cu ocazia inaugurării Muzeului „Asociaţiunii" – „cel dintâi muzeu istorico-etnografic al românilor din Transilvania"[8]. Experimentul sibian marchează încă un element nou - inaugurarea expunerii unor monumente originale de arhitectură populară în spaţiul pavilionar. Este prevăzută, pentru prima oară, expunerea într-un muzeu a instrumentarului agricol sau pastoral al românilor din Transilvania şi sunt prezentate machete ale instalaţiilor hidraulice: mori, uleiniţe, pive, fierăstraie, şteampuri etc., ca o prefigurare a ceea ce, mai târziu, Simion Mehedinţi va contura în lucrarea sa privind caracterizarea etnografică a unui popor prin munca şi uneltele sale[9].

Primul proiect care a vizat înfiinţarea muzeelor etnografice în România poate fi încadrat în perioada 1900-1918. Atât în Transilvania, cât şi în întreaga ţară, au fost transferate, în muzee sau pavilioane, monumente de arhitectură populară cu o valoare patrimonială deosebită. Amintim, în acest caz, exemplul bisericii din Turea şi al celebrei case din Ceauru (Gorj), construită de Antonie Mogoş între anii 1875-1879, care au fost duse de Tzigara Samurcaş la „Muzeul de etnografie şi artă naţională" din Bucureşti, în anul 1910. Muzeul lui Tzigara Samurcaş, cunoscut astăzi ca „Muzeul Ţăranului Român", revendică paternitatea întâiului proiect de transferare a unor case din diferite regiuni ale ţării[10], iar construcţia din Ceauru a devenit „casa din casă", fiind expusă permanent într-o încăpere luminoasă a muzeului, care-i subliniază stilul original şi unic al elementelor decorative.

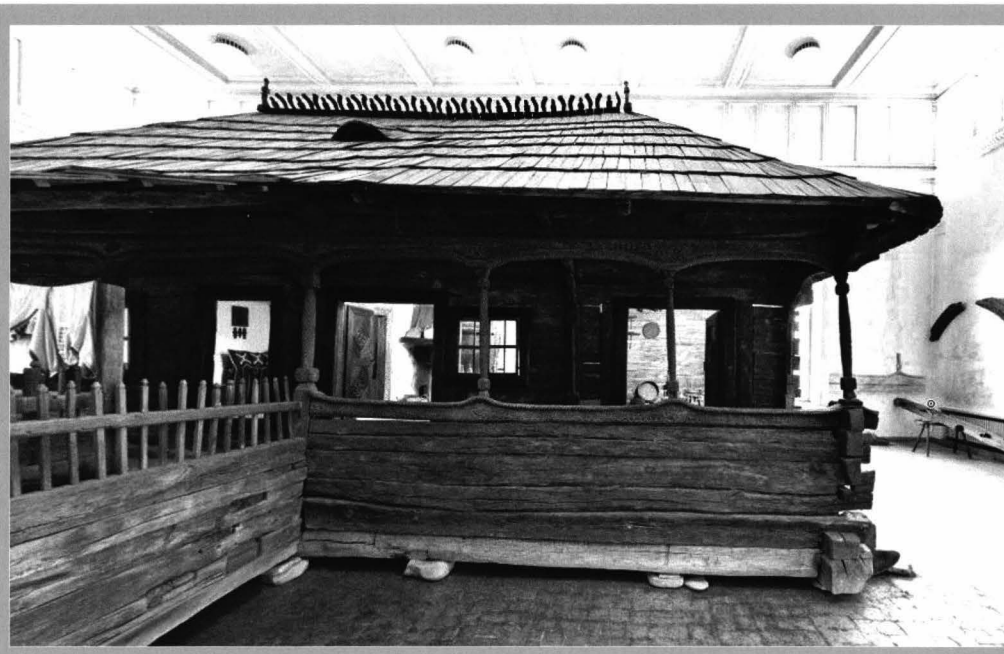

Casa lui Antonie Mogoş din Ceauru, Gorj – primul monument cumpărat în scopul transferării lui în muzeu – devenit „casa-muzeu" din Muzeul Ţăranului Român (foto: Andreea Buzaş)
Antonie Mogoş's house in Ceauru – the first monument purchased with the purpose of transferring in the museum – become 'house – museum' in Romanian Peasant Museum (photo: Andreea Buzaş)

[7] Al. Tzigara-Samurcaş, *Suntem vrednici de un muzeu naţional!*, în „Viaţa Românească", I, 1908, p. 19.
[8] Nicolae Ungureanu, *Muzeul etnografic în aer liber, mijloc original de reflectare a culturii populare*, în *Simpozion - Comunicări, Organizarea muzeului etnografic în aer liber (principii şi metode)*, Bucureşti, [f. e.], 1967, p. 19-25.
[9] Simion Mehedinţi, *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca şi uneltele sale*, în *Civilizaţie şi Cultură*, Iaşi, Editura Junimea, 1986.
[10] Corneliu Bucur, *Tratat de etnomuzeologie* (vol. I), Sibiu, Editura ASTRA Museum, 2004, p. 22.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Inițiativa organizării primelor unități muzeale este legată de două discipline: sociologia și etnografia, prima dintre acestea fiind consacrată la nivel național și, apoi, universal prin concepția și metoda monografică introduse și promovate de Dimitrie Gusti, iar cea de-a doua debutând ca știință autonomă, cu obiect și metode de cercetare proprii[11].

În ordine cronologică, prima inițiativă de realizare a unui muzeu în aer liber apare la Cluj și a fost gândită de Emil Racoviță și materializată de primul etnograf român cu studii de specialitate – Romulus Vuia. Astfel, începând cu anul 1922, au fost făcute demersuri în ceea ce privește înființarea **Parcului Național de la Hoia**, denumit, începând cu 1993, **Parcul Etnografic Național „Romulus Vuia"**, aparținând **Muzeului Etnografic al Transilvaniei** și prevăzut, inițial pe o suprafață de 75 ha.

Prin programul științific al muzeului – întocmit de comisia numită de Fundația Culturală „Principele Carol", formată din Sextil Pușcariu, George Vâlsan, E. Panaitescu, George Oprescu și Romulus Vuia – se contura o instituție muzeală modernă și complexă, cu o secție pavilionară și o secție în aer liber. Principalele scopuri ale muzeului erau:

„1. Să fie un adevărat muzeu etnografic care să îmbrățișeze toate ramurile etnografiei, nu numai arta populară.

2. Să adune, să conserve și să valorifice științific materialele etnografice aparținătoare poporului român, naționalităților conlocuitoare, popoarelor vecine și ale popoarelor care au fost în contact cu poporul român și au influențat civilizația acestuia.

3. Să-și formeze, pe baza cercetărilor întreprinse de personalul de specialitate, un fond documentar care să-i permită se devină o instituție muzeală complexă, cu expunere pavilionară și în aer liber, iar prin activitatea desfășurată un Institut de Cercetări Etnografice"[12].

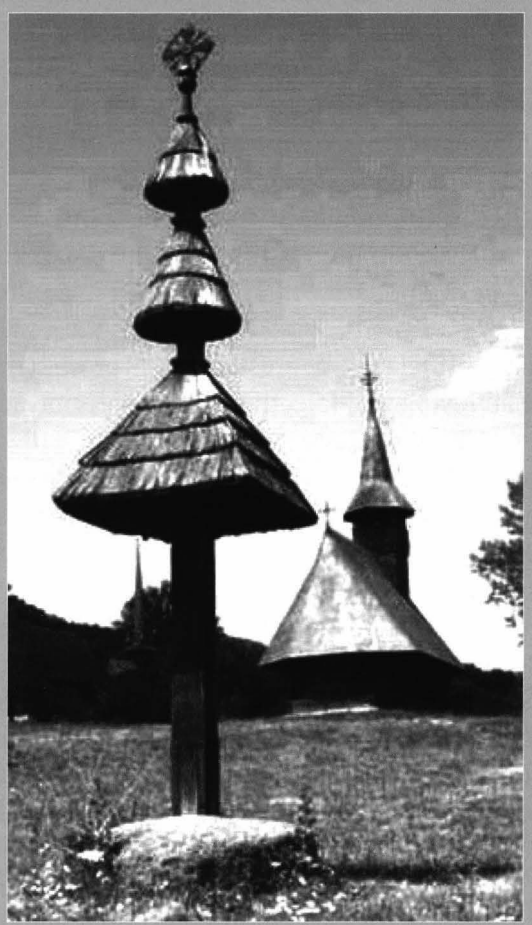

Troiță din Lupșa, jud. Alba, unul dintre primele monumente transferate în Parcul Național de la Hoia
(foto: Andreea Buzaș)
Cross from Lupșa, Alba county, one of the first monuments transferred in Hoia National Park
(photo: Andreea Buzaș)

[11] Vezi George Vâlsan, *O știință nouă: etnografia*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul", 1927.
[12] Apud I. Toșa, S. Munteanu, *Muzeul Etnografic al Transilvaniei, 1922-2002, Opt decenii în serviciul etnografiei românești*, Cluj-Napoca, Editura Mediamira, 2001, p. 58-59.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Primele transferări au început în 1929, prin aducerea în muzeu a casei din Vidra (Munţii Apuseni), a gospodăriei din Telciu (Năsăud), a şurii din Stana (Huedin) şi a unei troiţe din Lupşa, conturându-se astfel formarea unui valoros patrimoniu etnografic. În perioada 1940-1945, odată cu refugierea Muzeului Etnografic al Transilvaniei la Sibiu, aici au fost aduse şi colecţiile muzeului etnografic clujean, iar demersurile lui Romulus Vuia privind realizarea unui muzeu în Dumbrava Sibiului au permis, mai târziu, obţinerea terenului pentru viitorul Muzeu al Tehnicii Populare.

Actualmente, în muzeu sunt dezvoltate două sectoare tematice:

I. Instalaţii tehnice ţărăneşti (pentru prelucrarea lemnului, a metalelor, pentru finisarea ţesăturilor de lână) şi ateliere meşteşugăreşti (de olărit, cioplit, prelucrare a produselor agricole).

II. Tipuri zonale de gospodării şi monumente ale arhitecturii populare. Conform planului tematic iniţial, în acest sector urmau să fie transferate un număr de 22 gospodării reprezentative pentru zonele: Maramureş, Oaş, Lăpuş, Năsăud, Câmpia Transilvaniei, Depresiunea Călăţele, Platforma Someşeană, Sălaj, Secuime, Gurghiu, Ţara Oltului, Podişul Târnavelor, Podgoria Alba, Zarand, Câmpia Aradului, Ţara Almajului, Pădureni, Bazinul Petroşani, Mărginimea Sibiului, ţara Moţilor, Banat, Câmpia Crişanei.

Instalaţiile tehnice ţărăneşti sunt grupate în funcţie de natura materiei prime care se prelucrează, dar şi în funcţie de sursele de energie utilizate la punerea lor în funcţiune (umană, hidraulică şi animală). Alături de instalaţiile tehnice sunt reprezentate meşteşuguri precum olăritul, pietrăritul şi văsăritul în cadrul unor ateliere meşteşugăreşti prin transferul cărora în muzeu au fost salvate şi tipuri izolate de construcţii tradiţionale (case, şuri, colne, cămări etc.).

Campaniile de cercetări şi achiziţii întreprinse pe teren de muzeul din Cluj au pus accent pe depistarea principalelor tipuri de case şi gospodării specifice zonelor cercetate şi culegerea unui volum mare de informaţii referitoare la organizarea interiorului. Acesta a fost organizat pe „colţuri" pentru a valorifica şi reda principalele funcţii pe care le are casa: loc de gătit şi de încălzit, de dormit, de mâncare, de păstrat vesela etc.

Până în prezent, în Parcul Etnografic Naţional „Romulus Vuia", au fost transferate un număr de 12 gospodării ţărăneşti complete, 31 instalaţii tehnice ţărăneşti, 6 case-atelier, trei biserici de lemn, trei troiţe de răspântii, o poartă de cimitir, un pavilion de joc, o stână şi o hodaie.

Muzeu reprezentativ pentru patrimoniul culturii populare materiale transilvănene, Parcul Etnografic Naţional „Romulus Vuia" are un rol important în reprezentarea etapelor evoluţiei arhitecturii tradiţionale de lemn, dar şi a tipurilor de gospodării din Transilvania începutului de secol XX[13].

În ceea ce priveşte constituirea **Muzeului satului** de la Bucureşti, aceasta are la bază un deceniu de cercetări, începând cu anul 1925[14], timp în care au fost făcute selecţii riguroase privind achiziţionarea patrimoniului muzeal.

În viziunea lui Dimitrie Gusti, această instituţie trebuia să fie un muzeu „în stare să oglindească, mai bine decât orice altceva, bogăţia şi varietatea de viaţă ţărănească, ideile de stil arhitectonic ţărănesc, originalitatea în împodobire. Pentru a fi bine înţelese, obiectele trebuie să fie aşezate în muzeu aşa cum sunt ele în realitate, nu între pânze, ci într-o casă adevărată; nu în standuri, ci în bătătura din gospodăria omului. Ne trebuie cu orice chip un muzeu în aer liber în care standurile să fie case întregi, ele însele piese de muzeu; casele, la rândul lor, să fie aşezate astfel încât să închipuiască un sat adevărat"[15].

Muzeul satului din Bucureşti a reuşit să întemeieze, pe baza unei documentaţii riguroase, un patrimoniu valoros, constituind, în timp, un exemplu demn de urmat pentru muzeele etnografice din ţară şi chiar din Europa. Începuturile acestei instituţii sunt legate de micul muzeu sătesc realizat în 1928 de echipa lui Dimitrie Gusti la Fundu Moldovei şi în celelalte 30 de muzee realizate în satele cercetate. Înfiinţarea Muzeului Satului a fost, deci, „o operă pregătită, planificată, un model de acţiune care, prin complexitatea şi rapiditatea operaţiilor, rămâne unică în muzeografia românească"[16]. Muzeul Satului Românesc şi-a deschis porţile pentru public la 9 mai 1936, datorită mobilizării unor echipe de meşteri

[13]Ioan Toşa, Simona Munteanu, *op. cit.*, p. 11.

[14]Vezi Henri H. Stahl, *Amintiri şi gânduri*, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

[15]Dimitrie Gusti, *Muzeul satului românesc*, în *Pagini alese*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1965, p. 226.

[16]Ioan Opriş, *Istoria muzeelor din România*, Bucureşti, Editura Museion, 1994, p. 45.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Regele Carol al II-lea însoţit de prof. Dimitrie Gusti la inaugurarea Muzeului – 9 mai 1936, (G. Stoica, *Muzeul Național al Satului...*, p. 21).
King Carol the second accompanied by prof. Dimitrie Gusti at the inauguration of the museum – 9th may 1936

din sate, coordonate de Victor Ioan Popa, Henri H. Stahl, Mihai Pop, Gheorghe Focșa, Traian Herseni, Mircea Vulcănescu, Alexandru Golopenția, Mac Constantinescu. Dimitrie Gusti își dorea ca Muzeul Satului Românesc să se deosebească de muzeele în aer liber din țările nordice, pe care le considera „prea romantice". Muzeul a fost gândit ca parte componentă a unui Centru de Cercetări Sociale, cu accent pe om și pe modul său de viață tradițional. Această viziune a fost pusă în practică prin aducerea țăranilor din satele de origine ale gospodăriilor, care au locuit în muzeu, dar care au dus și la degradarea iremediabilă a patrimoniului muzeal[17].

Muzeul Satului București – 1936. În curtea gospodăriei Moișeni (Satu Mare) (G. Stoica, *Muzeul Național al Satului...*, p. 27.)
Village Museum Bucharest – 1936. In the courtyard of Moișeni homestead

[17]Ioan Godea, *Muzeul Satului: 1936-2003*, București, Editura Coresi, 2004, p. 23.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

O altă grea încercare pentru muzeu a fost legată de încheierea pactului Molotov-Ribbentrop în 1939, România pierzând, în anul următor, o parte din teritoriul său, respectiv Basarabia şi ţinutul Herţei, ocupate de U.R.S.S. Pentru găzduirea refugiaţilor, Fundaţia „Principele Carol" a pus la dispoziţie, ca soluţie temporară, spaţiul Muzeului Satului Românesc, evident cu impact negativ asupra patrimoniului şi a scopurilor pentru care fusese creat. Numirea în funcţia de director a profesorului Gheorghe Focşa, în anul 1948[18], marchează începutul unei noi etape în dezvoltarea muzeului şi transformarea definitivă a acestuia dintr-un muzeu sociologic într-unul etnografic.

Astăzi, Muzeul Naţional al Satului „Dimitrie Gusti" dispune de o suprafaţă de 10 ha şi deţine cca. 400 monumente şi 52.000 obiecte, atrage un număr de peste 200.000 vizitatori anual[19], organizează festivaluri folclorice şi târguri tradiţionale, precum şi tabere în care copiii pot învăţa de la meşteri populari să sculpteze, să picteze, să modeleze vase etc. Prin exponatele sale, muzeul tinde să acopere realitatea economico-socială a satului tradiţional prin reprezentarea instalaţiilor şi atelierelor meşteşugăreşti, a morilor de vânt, dar şi a gospodăriilor cu stiluri arhitectonice şi tehnici de construcţie care acoperă toate zonele etnografice din ţară.

Imediat după război, în 1948, Muzeul Satului din Bucureşti, care reuşise să salveze 24 de monumente, continuă proiectul de dezvoltare a patrimoniului, iar Muzeul Etnografic al Transilvaniei îşi continuă activitatea începând cu anul 1951, bazându-se – ca simbol al începuturilor sale – pe un singur monument achiziţionat din Vidra. În cazul muzeului de la Cluj, în afara constituirii patrimoniului, problema cea mai importantă era aceea a întocmirii unui proiect tematic şi de organizare, cerinţă indispensabilă a noilor muzee etnografice în aer liber, care reclama apelarea la analize interdisciplinare: etnografia, sociologia, topografia, botanica, arhitectura şi peisagistica. Astfel, s-a realizat un proiect bazat pe două sectoare distincte: „al tipurilor zonale, de gospodării şi monumente de arhitectură populară" şi acela al „instalaţiilor tehnice populare şi atelierelor meşteşugăreşti"[20].

Dincolo de realizările deosebite ale acestor două mari muzee, perioada cuprinsă între anii 1946-1966 este caracterizată prin extinderea masivă, în toată ţara, a unui nou gen de muzeu etnografic – acela în aer liber.

În 1959, se organizează la Bran **Secţia etnografică în aer liber de pe lângă Cetatea Branului**, ca bază a unui muzeu în aer liber al micro-zonei montane situată la graniţa celor două mari provincii istorice (Transilvania şi Muntenia) şi caracterizată printr-un specific tradiţional pastoral. Beneficiind de sprijinul şi îndrumarea specialiştilor de la Muzeul Satului din Bucureşti, în muzeul de la Bran, sunt transferate şi reconstruite, pe o suprafaţă de teren de două hectare, un număr de 14 monumente însumând 17 construcţii, toate reprezentative pentru civilizaţia brăneană. Muzeografii care au transferat primele monumente reprezentative pentru zona Branului în muzeul de lângă castel au fost Constantin Popescu şi Gheorghe Enescu, care au devenit, astfel, ctitori ai uneia dintre primele instituţii de acest fel din ţară, deschisă pentru publicul vizitator în 1962[21].

Modelul muzeului zonal iniţiat la Bran a fost urmat în organizarea expoziţiilor în aer liber de la Reghin(zonă reprezentativă pentru civilizaţia de pe cursul superior al Mureşului) şi din Negreşti (zonă reprezentativă pentru ţara Oaşului).

Muzeul Etnografic Reghin[22] a fost întemeiat de muzeograful Anton Badea în anul 1960, prin achiziţionarea elementelor edificatoare pentru viaţa materială şi spirituală a satului, de la uneltele tradiţionale, obiecte de uz casnic, piese de port popular, până la monumente de arhitectură populară şi instalaţii ţărăneşti reprezentative pentru civilizaţia de pe cursul superior al Mureşului.

Începând cu anul 1966 au fost făcute cercetări de teren şi achiziţii în mod organizat. Anton Badea a avut un rol esenţial în identificarea, transferarea, păstrarea, conservarea şi valorificarea creaţiei populare existente în zonă. Drept urmare a transformărilor rapide din lumea satului, din 1973, numărul obiectelor achiziţionate a început să scadă, existând ani în care nu s-a înregistrat nici o achiziţie (1973-1977, 1979-1990). După 1991, din sponsorizări, muzeul şi-a îmbogăţit anual patrimoniul cu

[18]Ioan Godea, *op. cit.*, p. 98.
[19]Georgeta Stoica, *Muzeul Naţional al Satului „Dimitrie Gusti"*, Bucureşti, Arc 2000, 2004, p. 9.
[20]Valeriu Butură, *Secţia în aer liber a Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1962-1964*, 1964, p. 6.
[21]*Muzee în aer liber din România*, coord.: Georgeta Stoica, Bucureşti, Editura Museion, 1993, p. 32-33.
[22]*Ibidem*, p. 35.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Biserica „Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul" transferată din Mura Mare în muzeul etnografic Reghin (jud. Mureș, zona etnografică a Câmpiei Transilvaniei, sec. al XVIII-lea) (foto: Andreea Buzaș)
The church „Behading of Saint John the Baptist" transferred from Mura Mare to Reghin Ethnographic Museum (Mureș county, Transylvania Plain ethnographic area, XVIIIth century) (photo: Andreea Buzaș)

piese reprezentative pentru zonă, ajungând ca în 2010 să dețină 5862 piese achiziționate, 1125 piese donație, grupate în 45 de colecții[23].

Secția în aer liber cuprinde monumente de arhitectură populară, monumente de arhitectură religioasă și instalații de tehnică populară. Inedită este arhiva de fotografii și filme a muzeului din Reghin care imortalizează obiceiuri precum: „Măsura și sfeștania oilor la Răstolița", „Fuga din tău" la Fărăgău, „Ieșitul în țarină" la Sînmihaiul de Pădure[24].

Progrese notabile (atât în cercetarea etnografică, cât și în domeniul muzeografiei de profil) au înregistrat Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului și Muzeul Pomiculturii și Viticulturii din Golești, proiectate și gândite ca muzee naționale, reprezentative pentru întreg arealul românesc.

Concepția care a stat la baza **Muzeului Tehnicii Populare**[25] din Dumbrava Sibiului – situată pe aceeași linie de originalitate a gândirii muzeografice românești – era aceea de prezentare a aspectelor de ordin tehnic nu numai la nivel descriptiv și funcțional-etnografic, ci, mai ales, din perspectivă antropologic-culturală, tehnica fiind înțeleasă atât ca fenomen de cultură, precum și ca mijloc de caracterizare a modului de trai și a specificului național. Ideile despre dimensiunea tehnică a civilizației, rostite de Simion Mehedinți în discursul de recepție[26] la Academia Română, sunt vizibile în prezent, după aproape un secol, în Muzeul în Aer Liber din Dumbrava Sibiului – dedicat reprezentării sistemului ocupațional tradițional al poporului român și evoluției uneltelor, de la cele apărute încă din mezolitic (răsuca), până la instalațiile și sistemele tehnice cele mai sofisticate de prelucrare, depozitare sau de transport, cunoscute de-a lungul istoriei[27].

Proiectul tematic al muzeului din Sibiu, precum și cel de organizare expozițională au fost inițiate începând din anul 1962, sub îndrumarea științifică a lui Cornel Irimie, de către un colectiv coordonat de Herbert Hoffmann și Paul Niedermaier și aprobate de Academia Română în anul 1963. Prin terenul arondat (96 ha) și prin prevederea achiziționării a 146 de monumente, **Muzeul Tehnicii**

[23] *Muzeul etnografic Reghin 1960-2010*, coord.: Maria Borzan, Târgu-Mureș, Editura Nico, p. 14.
[24] *Ibidem*, p. 33.
[25] *Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA (Dumbrava Sibiului)*, coord.: Corneliu Ioan Bucur, Sibiu, Editura Astra Museum, 2007.
[26] Simion Mehedinți, *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale*, în *Discursuri de recepție la Academia Română*, București, Editura Albatros, 1980, p. 129-141.
[27] Ilie Moise, *Visul lui Mehedinți*, în *Seducția Muzeului*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2009, p. 144.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Populare se profila, pe fondul muzeelor etnografice în aer liber, ca cel mai mare din România şi printre cele mai mari din Europa.

Dacă, în ceea ce priveşte concepţia tematică, Muzeul Tehnicii Populare a prins contur în anii 1961-1963, ideea prefigurării unui astfel de muzeu a luat fiinţă în 1905, odată cu edificarea Muzeului Asociaţiuni. Cornel Diaconovici a susţinut bazele construirii unei „case naţionale" care să cuprindă şi un muzeu istoric şi etnografic[28]: „să grijim ca generaţiile viitoare să nu ne poată învinui că nu le-am păstrat ceea ce părinţii noştri au lăsat de moştenire nu numai pentru noi, ci şi pentru fiii noştri"[29]. În Apelul pentru întemeierea unui muzeu istorico-etnografic românesc în Sibiu, apărut în „Analele Astrei" din anul 1904, se preciza – legat de conţinutul tematic al muzeului – că „... trebuie să afle aicia loc ... uneltele, sculele şi obiectele cari încep a dispare lăsând loc înnoirilor influenţate de civilizaţiunea care străbate în cele mai ascunse colţuri ale vieţii poporului ..., acele note care caracterizează traiul specific al poporului românesc, care formează chintesenţa individualităţii sale etnice"[30]. Având la bază un proiect tematic de organizare expoziţională realizat în urma unei documentaţii ştiinţifice la nivel european, Muzeul Asociaţiunii, inaugurat în 1905, a rămas în istoria culturii transilvane drept întâiul muzeu etnografic al românilor şi a deschis veacul al XX-lea numit, „tocmai pentru amploarea pe care o va cunoaşte mişcarea muzeală, secolul muzeelor"[31].

Astăzi, reprezentarea culturii şi civilizaţiei tradiţionale a satului românesc în Muzeul „Astra" din Dumbrava Sibiului, se înscrie în programul acestuia de integrare a culturii imateriale în ansamblul expoziţional şi spectacular al tuturor manifestărilor muzeale. Dispunând de colecţii bogate, de reprezentare universală (Muzeul „Franz Binder"), naţională (Muzeul Civilizaţiei Populare Tradiţionale ASTRA), regională sau etnică (Muzeul „Emil Sigerus" şi Muzeul Rromilor), dar şi de programe ce vizează meşteşugurile artistice tradiţionale, Complexul Naţional Muzeal ASTRA şi-a asigurat, tot mai pregnant, rolul de muzeu etnologic, un muzeu de istorie a culturii şi civilizaţiei. La momentul de faţă, muzeele care desfăşoară ample programe de pedagogie muzeală sunt: Complexul Naţional Muzeal ASTRA – Sibiu, Muzeul Satului „Dimitrie Gusti" – Bucureşti şi Muzeul Etnografic al Maramureşului – Sighet.

Dacă muzeul din Bucureşti rămâne unul predominant al arhitecturii populare, prin prezentarea tipurilor regionale de gospodării şi locuinţe, aşezate pe criterii geografice, muzeul sibian, avantajat considerabil de conformaţia variată a terenului, prezintă tipologii riguroase ale monumentelor de arhitectură şi de tehnică populară, prin cele peste 200 unităţi muzeale însumând aproximativ 350 construcţii[32]. Organizat pe 6 sectoare tematice, vastitatea şi importanţa muzeului din Dumbrava Sibiului este sugerată de cele peste 50 de gospodării, cu 195 de construcţii, 21 porţi monumentale şi 17 tipuri diferite de fântâni, 10 case fără anexe gospodăreşti şi 2 ateliere meşteşugăreşti, 37 construcţii specializate (crame, cămări, stâni, cherhana, gheţărie, colibe, staule, poduri plutitoare), 88 monumente de industrie populară (Muzeul din Dumbrava Sibiului deţine cea mai complexă şi completă colecţie mulinologică din ţară) şi 6 mari complexe de industrie ţărănească specializate pe textile, cereale sau lemn.

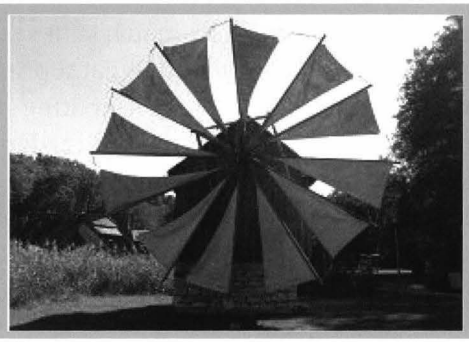

Moară de vânt cu pânze - secolul al XIX-lea, specifică sudului Dobrogei (Curcani, judeţul Constanţa), transferată în 1968, în Muzeul din Dumbrava Sibiului
(foto: Andreea Buzaş)
Wind mill with sails – XIXth century, typical of southern Dobrudja (Curcani, Constanţa county), transferred in 1968, in the museum from Dumbrava Sibiului
(photo: Andreea Buzaş)

[28] Vezi *Casa Naţională*, în „Transilvania", 1897, V-VII, p. 75.
[29] Cornel Diaconovici, *O casă naţională*, în „Transilvania", 1897, I, 1, p. 4.
[30] „Analele Astrei", IV, iulie-august, 1904, p. 173-174.
[31] Gabriela Panţel, Ilie, Moise, *Astra între identitate şi aliniere europeană. Strategii culturale*, Bucureşti, Academia Română, 2012, p. 53.
[32] *Muzeul Civilizaţiei Populare Tradiţionale „Astra" (Dumbrava Sibiului): catalog*, coord.: Corneliu Ioan Bucur, Sibiu, Editura Astra Museum, 2007, p. 20.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Moară de vânt cu etaj, Frecăţei, judeţul Tulcea, Muzeul din Dumbrava Sibiului
(foto: Andreea Buzaş)
Wind mill with storey, Frecăţei, Tulcea county, the museum from Dumbrava Sibiului
(photo: Andreea Buzaş)

Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA s-a impus atât pe plan național, cât și internațional prin profilul său tematic, prin concepția de organizare, care vizează evoluția tehnicii populare de-a lungul istoriei, dar și prin amploarea spațială a expoziției în aer liber ce acoperă peste 40 de ha din cele 96 deținute de instituție. De asemenea, este printre primele muzee în aer liber din țară care a acordat o atenție deosebită și patrimoniului cultural imaterial. Datorate inițiativelor managerului Corneliu Bucur, „Asociația Creatorilor Populari", Olimpiada Națională „Meșteșuguri Artistice Tradiționale", „Academia Artelor Tradiționale din România", „Festivalul Național al Tradițiilor Populare", „Tezaure Umane Vii" sunt doar câteva dintre modalitățile prin care Muzeul ASTRA încearcă să intre în dialog cu lumea contemporană, să atragă atenția asupra valorilor românești, incontestabile pentru patrimoniul european și mondial.

Muzeul Pomiculturii și Viticulturii[33], fondat în anul 1966, abordează domeniul distinct al civilizației agrare a românilor. Continuitatea multimilenară a practicilor agricole, de cultură a pomilor fructiferi și a viței de vie, de prelucrare – după tehnologii specifice - a produselor, de depozitare și transport, punea la dispoziția muzeului în aer liber un material monumental și instrumental, având o diversitate stilistică și tipologică impresionantă.

Muzeul Pomiculturii şi Viticulturii (Goleşti, Argeş) – vedere de ansamblu (http://ghidulturistic.ro/imagini/consilii/7_354_Vedere-ansamblu-muzeul-golesti.JPG)
Pomiculture and Viticulture museum (Goleşti, Argeş) – overview

[33] *Muzee în aer liber din România*, coord.: Georgeta Stoica, Bucureşti, Editura Museion, 1993, p. 11.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Muzeul pomiculturii şi viticulturii este organizat pe trei sectoare[34]. Sectorul gospodăriilor ţărăneşti, provenite din zone viticole şi pomicole ale ţării, grupate sub forma unui sat românesc, înglobează, atât casa de locuit, cât şi dependinţele aferente şi uneltele de lucru specifice. Al doilea sector este cel constituit din crame, conace de deal, poverne etc. Sectorul al treilea, în curs de constituire, prevede un pavilion construit special, care va înfăţişa istoria pomiculturii şi viticulturii din România, din cele mai vechi timpuri până în prezent, pe baza dovezilor arheologice, numismatice, epigrafice, documentelor istorice etc. Până în prezent au fost amenajate 30 de gospodării complexe viticole şi pomicole, cuprinzând fiecare între 3 şi 7 construcţii anexe, precum şi un număr de 14 construcţii din sectorul de instalaţii din afara gospodăriilor, care împreună cu casele şi celelalte construcţii, depăşesc cifra de 140 de obiective. Cele mai numeroase construcţii aflate în muzeu datează din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea.

Importantă este şi configurarea unui anume mod specific de a trăi al locuitorilor din zonele deluroase cu pomi fructiferi şi podgorii, Muzeul Viticulturii şi Pomiculturii de la Goleşti oglindind, pe lângă perspectiva etnografică a tehnologiei tradiţionale, perspectiva sociologică, a înţelegerii vieţii ţărăneşti în derularea ei firească.

Tot în anul 1966, a fost înfiinţat, pe o suprafaţă de 1,5 hectare, pe malul râului Tur, **Muzeul Ţării Oaşului**. Împărţit pe două secţii: o expoziţie permanentă cu o colecţie de etnografie şi artă populară şi Muzeul în aer liber, muzeul din Negreşti-Oaş este un spaţiu viu în care localnicii macină la moară, dar şi unul dintre puţinele locuri în care se mai produce renumita ceramică de Vama. Arhitectura tradiţională este reprezentată de biserica de lemn din satul Lechinţa care datează din prima parte a secolului al XVII-lea, de casele din Racşa, Moişeni şi Negreşti (secolele XVIII-XIX), care, împreună cu cele zece construcţii-anexă, formează trei gospodării complete, de două case moleculare din Gherţa Mică şi de casa de olar din Vama. În interioare sunt expuse piese valoroase din colecţiile de ţesături, port popular, icoane, ceramică, mobilier şi unelte ale muzeului[35].

Muzeul Satului Bucovinean[36] face parte din Complexul Muzeal Bucovina, este organizat în apropierea Cetăţii de Scaun a Sucevei şi pune în valoare patrimoniul arhitectonic de factură populară din Ţara de Sus. Deşi ideea înfiinţării acestui muzeu datează încă din 1958, ea a fost pusă în practică abia în 1971. Imaginea de ansamblu a muzeului reflectă organizarea şi activitatea complexă a unui sat imaginat ca o sinteză, model al satului bucovinean. Meseriile şi meşteşugurile sunt reprezentate în ateliere specifice cum ar fi: atelierul de olar din casa Marginea, atelier de lingurar din casa Vicov, urmând ca pe măsură ce vor fi ridicate şi alte gospodării, să-şi găsească locul şi ateliere de ţesut, încondeiat ouă, cojocărit. Muzeul Satului Bucovinean aduce în atenţie reprezentarea vieţii spirituale a ţăranului prin marcarea riturilor de trecere, a „pragurilor" vieţii, în unele case fiind expuse obiecte de recuzită pentru ritualul de botez, iar în altele obiecte specifice ceremonialului de înmormântare.

Muzeul Satului Bănăţean[37] din Timişoara a fost înfiinţat în anul 1972 ca o rezervaţie de arhitectură etnografică prin care să fie ilustrată o parte din istoria culturii şi civilizaţiei tradiţionale atât a românilor, cât şi a minorităţilor naţionale din Banat. A reuşit să se impună până în 1989, fiind primul muzeu în aer liber care a expus elemente ale habitatului rural precum şcoala, primăria sau cârciuma. După anul 1990, din variate motive, patrimoniul muzeului a suferit degradări destul de grave care au dus la pierderi iremediabile. Astăzi, dintre cele 52 de monumente şi peste 2300 de piese etnografice, în muzeul din Pădurea Verde ne atrag atenţia gospodăria din Căpâlnaş (secolul al XIX-lea), casa de olar cu atelier din Bata, moara cu ciutură de la Topleţ şi biserica de lemn din Topla (secolul al XVIII-lea).

Muzeul Maramureşului din Sighetu-Marmaţiei este un muzeu zonal având ca arie de reprezentare provincia istorică Maramureşul. După deschiderea expoziţiei pavilionare, Francisc Nistor împreună cu Mihai Dăncuş au început acţiunea de identificare şi achiziţionare a celor mai reprezentative monumente de arhitectură populară şi instalaţii tehnice ţărăneşti pentru Muzeul Satului Maramureşean.

---

[34] Vezi Paul Niedermaier, *Proiectul de sistematizare al sectorului etnografic în aer liber al Muzeului Goleşti*, Extras din „Museum. Studii şi comunicări de istorie şi etnografie", Goleşti-Argeş, 1974, p. 241.

[35] http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/id.asp?k=526 – accesat la 13 ianuarie 2014.

[36] *Muzee în aer liber din România*, coord.: Georgeta Stoica, Bucureşti, Editura Museion, 1993, p. 36-37.

[37] *Ibidem*, p. 28-29.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

În 1972 Mihai Dăncuș a elaborat tematica de organizare a muzeului, iar Elisabeta Lukacs a realizat proiectul de amplasare și organizare a instituției care urma să fie deschisă la 30 mai 1981.

Actualmente, Muzeul Maramureșului are expunere pavilionară și muzeu în aer liber, dar și secții de istorie-arheologie, istoria culturii și memorialistică, precum și monumente conservate „in situ" ca puncte muzeale specifice pentru principalele subzone ale Maramureșului.

Muzeul satului maramureșean, ca rezervație de arhitectură populară, prezintă evoluția de la așezările de tip răsfirat și risipit la cele de tip adunat, precum și tipologia caselor maramureșene a secolelor XVI-XVII-XVIII, a căror valoare documentară este sporită de inscripții bine conservate, cioplituri și ornamente cu rol de marcă identitară a unei lumi pierdute în negura vremurilor[38].

Muzeul Haszmann Pál[39] aparține Muzeului Național Secuiesc, a fost înființat în 1973 și este reprezentativ pentru patrimoniul de arhitectură populară din județul Covasna. Este amenajat în curia lui Gyula Damokos din localitatea Cernat, respectiv în parcul și grădina ce o înconjoară, pe o suprafață de cca. 2 hectare.

Caracterul de muzeu etnografic în aer liber îi este conferit de casele și porțile secuiești, moara de apă, case tipice ale arhitecturii populare secuiești, stâlpi funerari de piatră și de lemn, mașini și unelte agricole vechi.

Muzeul Satului Vâlcean[40], situat în comuna Bujoreni, a prins contur în 1974, gândit ca un sat muzeu cu toate instituțiile sale social-culturale. Suprafața de 8 hectare destinată muzeului este împărțită în patru sectoare: sectorul gospodărie, sectorul social-cultural, sectorul meșteșuguri și tehnici populare, sectorul construcțiilor specializate. Remarcăm casele cu foișor din zona etnografică Horezu (comunele Măldărești, Stoenești, Bărbătești), dar și școala primară rurală din vremea lui Spiru Haret, muzeul din Bujoreni fiind printre puținele din țară care deține o astfel de construcție.

Mica cetate din Muzeul de la Bujoreni: *cula Bujoreanu* (foto: Andreea Buzaș)
The small fortress from Bujoreni museum: Bujoreanu cula (photo: Andreea Buzaș)

[38]George Cristea, Mihai Dăncuș, *Maramureș - un muzeu viu în centrul Europei*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000, p. 17.
[39]*Muzee în aer liber din România*, coord.: Georgeta Stoica, București, Editura Museion, 1993, p. 35.
[40]*Ibidem*, p. 18-20.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Parte componentă a Muzeului Vrancei[41], **Secţia de Arhitectură şi Tehnică Populară „Crângul Petreşti"** a fost deschisă în 1977. Ca şi în cadrul altor muzee, structura tematică este axată pe două mari sectoare: al gospodăriilor şi construcţiilor de interes public şi al instalaţiilor ţărăneşti, cuprinzând peste 70 de construcţii grupate în complexe cu peste 6000 de obiecte diferite[42].

Tot în perioada anilor '60-'70, sunt creionate planurile de perspectivă ale unor muzee precum: **Muzeul în aer liber al Moldovei** – la Iaşi, al **Olteniei** – la Craiova. De asemenea, cele mai reprezentative zone etnografice îşi concentrează specificul în muzeele de la **Curtişoara** (Gorj), **Tulcea** – având ca temă specializată pescuitul, **Săcele** – cu profil pastoral, **Piatra Neamţ** – specializat în industria lemnului, **Slobozia** – promovând agricultura. Dintre acestea, până în prezent, s-au realizat propriu-zis doar proiectele celor din Curtişoara şi Slobozia[43].

Cel mai nou muzeu în aer liber din România este **Muzeul Satului** localizat în Pădurea Gârboavele din **Galaţi**, organizat de Consiliul Judeţului Galaţi în parteneriat cu Centrul Cultural „Dunărea de Jos". Urmare a unui proiect realizat în perioada 2004-2006, în cadrul Programului de Vecinătate România – Republica Moldova, muzeul are în prezent trei gospodării tradiţionale de secol XIX din zona Galaţiului şi una din raionul Cahul, Republica Moldova. Inedite sunt casa cu ascunzătoare, construită în muzeu după modelul unicei case de acest gen din judeţ, rămasă în comuna Cavadineşti, precum şi anexele – „chimniţă", „samaluc" (depozit de paie, şopron), saia (staul) – toate oferind imaginea unor forme de locuire, dar şi a unui context socio-istoric şi cultural[44].

Dintre muzeele mari, Muzeul Satului din Bucureşti şi Muzeul Tehnicii Populare din Sibiu au cunoscut cea mai intensivă dezvoltare, ajungând să deţină cel mai numeros patrimoniu dintre toate muzeele în aer liber din România, înscriindu-se, totodată, şi printre cele mai mari muzee de acest gen din Europa. Ca dezvoltare a patrimoniului şi a metodelor de cercetare, urmează Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj, cel al Pomiculturii şi Viticulturii din Goleşti şi Muzeul Etnografic al Maramureşului din Sighet[45].

Între muzeele medii ca dimensiuni expoziţionale şi număr de monumente, o importanţă deosebită îl au Muzeul arhitecturii gorjene de la Curtişoara şi cel de la Bujoreni, Muzeul din Baia-Mare, Muzeul Banatului şi Muzeul Vrancei.

Dintre muzeele mici, atât ca suprafaţă de organizare, cât şi ca număr de monumente, cel mai reprezentativ rămâne cel organizat pe lângă cetatea Bran, urmat de Muzeul din Sfântul Gheorghe sau cel din Miercurea Ciuc.

De-a lungul timpului, a fost conturată o adevărată şcoală a muzeografiei româneşti, apreciată la nivel internaţional, drept pentru care primul mare Simpozion internaţional al Muzeelor din întreaga lume a avut loc la Bucureşti, în anul 1966.

În prezent, există circa 1800 de monumente de arhitectură populară prezervate în muzeele din România sau in situ, aflate în îngrijirea unor muzee de etnografie sau a autorităţilor locale. De exemplu Muzeul ţăranului Român din Bucureşti, care adăposteşte peste 90.000 de obiecte reprezentative pentru arta şi civilizaţia ţărănească, a achiziţionat, după 1990, şase biserici de lemn din judeţele Arad şi Hunedoara, patru conservate in situ, iar două aflate în incinta muzeului. De asemenea, acest muzeu deţine în îngrijire Casa de piatră de la Hereşti (35 km sud-est de Bucureşti), monument de arhitectură civilă românească, construit din piatră de talie la începutul secolului al XVII-lea, ctitorie a boierului Udriste Năsturel. Un alt exemplu de conservare in situ îl reprezintă acela al ansamblului arhitectural de la Enisala, aparţinând „Institutului de Cercetări Eco-Muzeale" din Tulcea şi reprezentând o sinteză a gospodăriei tradiţionale din nordul Dobrogei, de la începutul secolului al XX-lea.

Arhitectura reprezentată în muzeele etnografice din ţară se întinde, ca datare, de la cea mai veche construcţie monocelulară păstrată într-un muzeu - Casa Zăpodeni din Muzeul Satului (1760)[46] - până la construcţii de sfârşit de secol XVII, XIX sau început de secol XX. Multe din aceste construcţii au inscripţii care atestă datarea sau numele meşterilor şi al proprietarilor sau alte evenimente

[41] *Ibidem*, p. 29.
[42] *Ibidem*, p. 30.
[43] Ioana Vlasiu, *Arta şi muzeologie la Slobozia*, în *„Arta"*, 03/2001.
[44] Informaţii furnizate de muzeograf Anişoara Stegaru.
[45] Corneliu Bucur, *Tratat de etnomuzeologie* (vol. 1), Sibiu, Editura ASTRA Museum, 2004, p. 28.
[46] Georgeta Stoica, *Muzee în aer liber din România*, Bucureşti, Editura Museion, 1993, p. 6.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

considerate de comunitatea satului ca foarte importante și, prin urmare, demne de a fi consemnate (inscripțiile despre invaziile de lăcuste care au avut loc, incendii sau viituri care au distrus o parte din construcțiile satului). Desigur aceste consemnări erau scrise, de obicei, pe construcțiile comunitare, de utilitate publică[47].

Un aspect important al alegerii construcțiilor care au fost transferate în muzee a fost cel al decorațiunilor prezente[48]. Așa se face că cele mai multe din monumentele achiziționate și conservate în muzee sunt exemplare cu decorațiune bogată chiar și la construcțiile utilitare (grajduri, porți etc.), pentru că o caracteristică a arhitecturii sătești, indiferent de zonă, a fost și este esteticul.

Nu în ultimul rând, trebuie precizat faptul că muzeele cuprind monumente ale etniilor de pe întreg ținutul României: maghiari, secui, lipoveni, sași, ucrainieni, turci, tătari etc. Monumentele de arhitectură tradițională oferă o imagine completă a patrimoniului de valoare pe care muzeele în aer liber încearcă să-l conserve cu mari sacrificii și să le redea publicului larg, de multe ori, reușind să creeze imaginea unui sat ideal.

În ceea ce privește cercetarea științifică pe baza căreia au fost organizate muzeele, trebuie să avem în vedere descrierea, catalogarea, tipologizarea și definirea specialității tematice și zonale, pe categorii de monumente (monumente de arhitectură populară și monumente de tehnică populară), precum și interpretarea interdisciplinară a valorii documentar-istorice a patrimoniului achiziționat, văzut în contextul unei eventuale rescrieri a istoriei civilizației poporului român.

Acumulările muzeistice, dar și cercetarea științifică, au constituit premisele trecerii într-o etapă superioară a concepției de organizare și prezentare a muzeelor etnografice în aer liber din România, ca muzee de istorie a civilizației populare, axate pe o viziune expozițională mixtă, pavilionară și în aer liber, care vine să susțină și să exemplifice prezentările descriptive și reconstituirile tipologice.

Muzeul etnografic își împarte interesul între obiectele din categoria artei populare și cele care țin de „știința facerii": cum își face țăranul pâinea, îmbrăcămintea, casa, nunta, înmormântarea etc. În cazul muzeului etnologic nu pot să lipsească obiectele fără certe calități artistice și nici cele rezultate din procesele de aculturație, muzeul etnologic fiind obligat să pună în valoare societățile care au produs obiectele și să evidențieze reprezentativitatea acestora.

Astfel, muzeul etnologic are șansa de a prezenta interes pentru o gamă cât mai largă de vizitatori, oferindu-le imaginea unei societăți diferite de cea în care trăiesc – mai simplă și mai încărcată de sensuri în același timp. Calitatea de muzeu național este conferită de compoziția colecțiilor și de gradul de deschidere al discursului muzeal. Există numeroase muzee care pot să asigure reprezentarea tuturor zonelor etnografice ale României, în felul acesta fiind puse în evidență influențele, interferențele și mărcile identitare.

Orice muzeu este, fie și potențial, un centru de cercetare a obiectelor din propria sa colecție, eventual a contextelor din care ele provin. Afirmația este cu atât mai valabilă în cazul muzeelor dotate cu laboratoare performante de cercetare, precum Muzeul „Astra" din Sibiu, Muzeul satului din București sau Muzeul satului maramureșean. Cercetările muzeografilor sunt orientate prioritar spre cunoașterea obiectelor, în timp ce programele științifice ale laboratoarelor de etnologie vizează contextele, relațiile, semnificațiile, actanții și artele țărănești.

Muzeele moderne promovează un program care pune accent atât pe păstrarea, îmbogățirea și cercetarea științifică a valoroaselor colecții de artă populară deținute, cât și pe conservarea activă a meșteșugurilor artistice tradiționale contemporane, prin acordarea unei atenții deosebite nu numai obiectelor și uneltelor, cât și creatorilor și utilizatorilor bunurilor și valorilor cultural-artistice și de utilitate practică. Pe lângă programul de cercetare al muzeelor, oglindit în cataloage, ghiduri, reviste, expoziții, arhive, documente științifice, programul cultural are un rol major și trebuie să fie permanent actualizat. Acesta dă contur discursului muzeal, stabilind politica organizării de expoziții și a strategiilor care vor fi adoptate în relația cu publicul.

---

[47]Ioan Godea, *Muzeotehnică*, Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2007, p. 74.
[48]Paul Niedermaier, *Proiectul de sistematizare a muzeului din Dumbrava Sibiului*, în *Cibinium*, 1966, p. 31.
[49]George Stocking, *Objects and Others. Essays on Museums and Material Culture*, Madison, University of Wisconsin Press, 1985, p. 53.
[50]George Vâlsan, *O știință nouă: etnografia*, Cluj-Napoca, Editura Academiei, 1927, p. 33.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Muzeele etnografice în aer liber din România, privite din perspectiva disciplinei de ramură (etnografia), dar şi a celor conexe: sociologia şi etnologia, reuşesc să acopere o importantă parte din „istoria culturii, înţeleasă evolutiv"[50] – adică dispun de toate datele necesare pentru a reda o complexă reprezentare monumentală şi obiectuală a istoriei civilizaţiei tradiţionale.

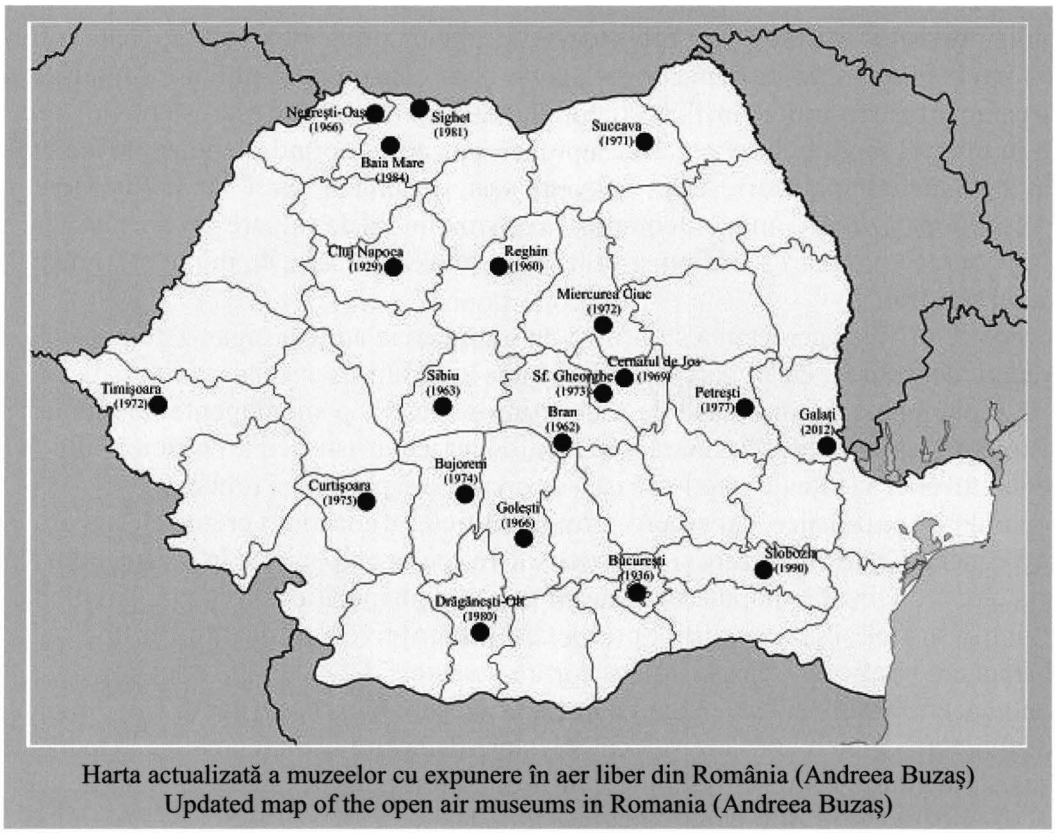

Harta actualizată a muzeelor cu expunere în aer liber din România (Andreea Buzaş)
Updated map of the open air museums in Romania (Andreea Buzaş)

2. Reprezentarea tipurilor de sate în muzeele etnografice în aer liber

Cele mai multe încercări de tipologizare au stabilit existenţa a trei tipuri esenţiale de aşezări rurale, valabile pentru întreg teritoriul României: sate împrăştiate, sate răsfirate şi sate adunate[51]. Date fiind rezultatele încercărilor de tipologizare a satului românesc, evidenţiate în capitolul I al acestei lucrări, considerăm că acest subiect rămâne unul deschis, mai ales în ceea ce priveşte aspectul diacronic, al evoluţiei de la o tipologie la alta, reprezentarea tipurilor de sate în muzeele etnografice în aer liber constituie o adevărată provocare.

Planul muzeului, structura lui internă, densitatea şi felul de grupare al gospodăriilor, raportul dintre uliţe şi case, locul şi direcţia clădirilor şi gruparea lor faţă de uliţă, tipurile de gospodării, aşezarea monumentelor de utilitate publică, altitudinea şi relieful terenului sunt elemente care trebuie luate în considerare atunci când vorbim despre modul redării tipurilor de sat în muzeele etnografice în aer liber.

Reprezentarea muzeală a aşezărilor de tip risipit: crângul

Dacă vorbim despre tipologia satului românesc văzută prin intermediul muzeelor etnografice în aer liber, un prim aspect la care putem face referire îl constituie cel identificat de Nicolae Dunăre în Ţara Bârsei, acela al aşezărilor de tip risipit – fie aşezări cu gospodăriile risipite, fie aşezări de crânguri[52]. Crângurile – a căror denumire semnifică forma circulară în care era defrişat terenul pe care urma să fie construită o gospodărie sau un ansamblu de gospodării – sunt specifice şi Munţilor Apuseni. Un astfel de crâng este reprezentat în Muzeul Civilizaţiei Populare Tradiţionale „Astra" din Dumbrava Sibiului.

Platforma Ţării Moţilor prezintă aşezări cu casele risipite, specifice, de altfel, tuturor satelor vechi de munte, cu gospodării dispersate pe întreaga suprafaţă a hotarului. Astfel, vatra satului se

[51]Grigore Ionescu, *Relatare asupra istoriei arhitecturii româneşti din cele mai vechi timpuri până în ziua de azi*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1954, p. 35.
[52]Nicolae Dunăre (coord.), *Ţara Bârsei*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1974, p. 17-56.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

identifică cu mare parte din hotar. Altfel spus, „forma ce caracterizează așezările din Țara Moților este crângul, adică grupul de case care poate fi uneori de două, trei case, de cinci, șase sau mai multe case, fiecare cu denumirea proprie, constituind subunități sociale distincte"[53].

Legat de apariția crângurilor, alături de factorii naturali, un rol important l-au avut factorii sociali. „Localnicii leagă formarea crângurilor de un vătraș bătrân, ai cărui urmași se consideră. Însuși termenul de crâng este sugestiv, asemuindu-se cu un lăstar, o ramură tânără care crește din rădăcina unui arbore"[54].

Pe suprafața platourilor montane, gospodăriile au avantajul unei așezări prielnice, mult mai bună decât în văile înguste cu luncile reduse doar la o fâșie de câțiva zeci de metri, expusă inundațiilor. Văile au constituit doar căi de pătrundere în munte, spre pășunile și pădurile culmilor sau, acolo unde spațiul permitea, spre un nucleu, o vatră de sat precum cele din Bistra sau Câmpeni. Vatra crângurilor a avut ca punct de pornire proprietatea din jurul gospodăriei primului ocupant, a acelui strămoș care desțelenea locul. Mărimea vetrei era direct proporțională cu natura și evoluția crângurilor vecine, populația crângurilor având la bază descendenții primei familii stabilite aici[55]. Toponimia crângurilor reflectă tocmai ramurile familiale: crângul Bodești de la familia Bodea care îl locuiește, Trifești de la Trif etc. Odată cu ramificarea familiilor, identificarea acestora s-a făcut prin atribuirea poreclelor (Drolea – Drolești sau Vamvuc – Vamvucești) sau chiar prin preluarea unor nume după elementele geografice ale locului: Cerbu, Vulturar, Pașca etc. Locuitorii crângurilor sunt conștienți că aparțin acestor locuri de când se știu ei și strămoșii lor și că, în hotar, sunt doar familii înrudite. Ca factor important în așezările „de neam", creșterea natalității a influențat dinamica crângurilor.

Casele specifice crângurilor sunt așezate în perimetrul proprietăților gospodăriilor alături de culturi, fânețe și pășuni, creând o imagine de ansamblu în care domină o strânsă legătură între configurația geografică și dispersarea crângurilor, cu poziție și formă specifice.

Structurate ca așezări de tip risipit și profilate pe o configurație geografică specială, crângurile creează impresia de izolare. Deși crângurile sunt despărțite printr-o pantă, vale sau printr-o pădure, există elemente de legătură între crângurile învecinate, care le atenuează caracterul izolat. Locuitorii crângurilor interacționează și se ajută reciproc în vale – acolo unde se află, de obicei, și centrul administrativ al comunei, la moară, la pășuni, cu vitele, sau în cadrul diferitelor munci la pădure, în primul rând din rațiuni economice. În al doilea rând, datorită rațiunilor spirituale locuitorii crângurilor se întâlnesc la biserică, în cadrul unor momente prilejuite de sărbători sau de cele mai importante momente din viața omului: nașterea, nunta și moartea. Un puternic liant etnocultural specific munților Apuseni îl constituie și astăzi târgurile periodice cu caracter economic și nedeile, care au un dublu statut – atât de târg cât și de sărbătoare obștească tradițională.

Una dintre problemele întâlnite și astăzi o constituie dificultatea accesului la educație, copiii moților parcurgând distanțe de până la 80 km până la școală, iar ulterior, din cauza condițiilor economice și sociale, foarte puțini dintre aceștia având acces la studii liceale sau universitare.

Pornind de la premisa reprezentării etnoculturale în paralel cu cea muzeo-tehnică, Muzeul Civilizației Populare Tradiționale „Astra" din Sibiu a reușit să ilustreze un crâng din zona Munților Apuseni, punând în evidență valoarea etnografică și istorică a acestuia în contextul spațiului tradițional românesc.

Cercetările de teren în vederea reconstituirii unui crâng în muzeu au fost realizate de Ștefan Palada și Alexiu Tatu în perioada 1985-1989, în comunele Poiana Vadului, Vidra, Vadu Moților, Avram Iancu, Scărișoara și Gârda din județul Alba. S-au avut în vedere elementele de arhitectură, materialele de construcție, simbolistica elementelor de interior, precum și aspecte referitoare la diacronia fenomenului și la evoluția în timp a acestui tip de așezare, rezultând o reprezentare unică în peisajul muzeelor etnografice în aer liber din România.

Crângul din Muzeul „Astra" este format din gruparea a trei gospodării reprezentative pentru trei stadii de evoluție: prima jumătate a secolului al XVIII-lea, a doua jumătate a secolului al XVIII-lea

[53]Lucia Apolzan, *Carpații, tezaur de istorie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987, p. 212.
[54]Alexandru Vârtej, *Crângul din Munții Apuseni transferat și reconstruit în Muzeul Astra din Sibiu*, în „Tușnad – Patrimoniul arhitectural vernacular", Odorheiu-Secuiesc, 1999, p. 212.
[55]Lucia Apolzan, *Sate-crânguri din Munții Apuseni*, Craiova, Editura Ramuri, 1944, p. 61.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

şi sfârşitul secolului al XIX-lea[56].

Gospodăria-atelier de dogar din Tomuţeşti, judeţul Alba, datează din prima jumătate a secolului al XVIII-lea şi a fost transferată în muzeu în anul 1993, după ce nu mai fusese locuită de 15 ani, iar proprietarul urma să o demoleze[57]. Elementele evolutive ale construcţiei constau în separarea casei de cămară şi în existenţa unei încăperi cu funcţia de atelier, situată la primul nivel. Târnaţul cu arcade simple, dispus pe colţ, completează planimetria celui de-al doilea nivel, de aici făcându-se accesul la cameră şi cămară. Casa are o fundaţie înaltă, din piatră de carieră, continuată cu pereţi din bârne de brad, cioplite cu barda, iar acoperişul, în patru ape, are învelitoarea din paie. Şura arhaică, în care se treierau manual grânele, are un plan hexagonal, iar gospodăria este completată de un coteţ de porci, din bârne de stejar, cu un acoperiş din şiţă, în patru ape.

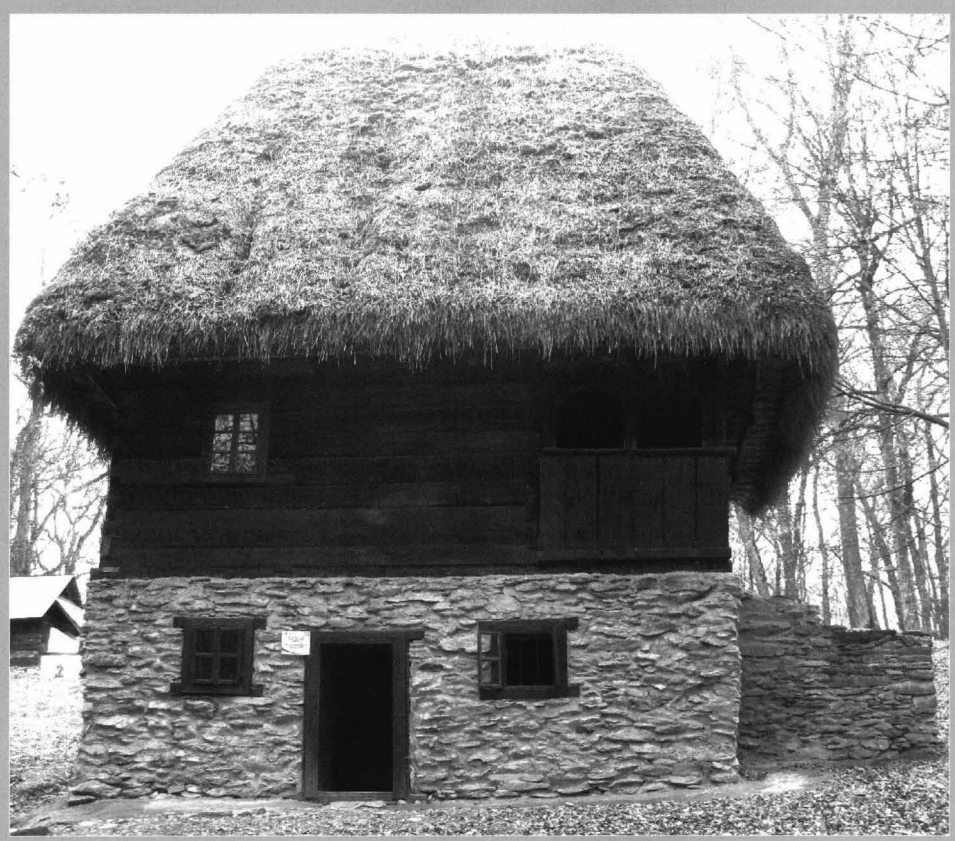

Casa din crângul Tomuţeşti, judeţul Alba – Muzeul „Astra"
(foto: Ramona Hristea)
House from Tomuţeşti grove, Alba county – ASTRA Museum
(photo: Ramona Hristea)

Cea de-a doua construcţie care alcătuieşte crângul din Dumbrava Sibiului este gospodăria din Stăneşti, comuna Poiana Vadului. Transferată în muzeu în anul 1992, casa datează din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi a aparţinut unui preot, care a găzduit un învăţător refugiat din Oltenia în urma revoluţiei lui Tudor Vladimirescu. Din datele obţinute de la localnici şi din studierea unor documente de arhivă, muzeografii au reuşit să afle că în şcoala improvizată în această casă ar fi urmat primele două clase revoluţionarul Avram Iancu. Primul nivel al casei are pivniţă şi atelier, iar la nivelul al doilea se află târnaţul dispus pe colţ, din care se accede în cele două camere de locuit şi în camera în care se păstrau cele mai frumoase lucruri ale gospodăriei.

[56] Alexandru Vârtej, *op. cit.*, p. 214.
[57] *Ibidem*, p. 213.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Casa din Stăneşti, judeţul Alba, Muzeul „Astra" (foto: Ramona Hristea)
House from Stăneşti, Alba county, ASTRA Museum (photo: Ramona Hristea)

Gospodăria-atelier de negustor ambulant din Goiești, comuna Vidra a fost transferată în muzeu în anul 1992. Gospodăria are în componență casa, o șură poligonală și un coteț de porci și păsări. Casa are câte două încăperi la ambele nivele, cu intrări separate în fiecare încăpere.

Gospodăria din Goieşti, judeţul Alba, Muzeul „Astra" (http://monumente-etnografice.cimec.ro/muzee-in-aer-liber.asp?ID=B7495B9B534049F0A51E21917CFEF27C)
Homestead from Goieşti, Alba county, ASTRA Museum

Fațada principală a casei prevăzută cu un foișor de inspirație sud-carpatică, bucătăria, „casa" și „casa de dincolo" situate la al doilea nivel, șura care adăpostea căruța cu coviltir, trădează aspectul evolutiv datorat profilului ocupațional al moțului care mergea „pe țară" pentru a-și vinde produsele pe piață.

Cămara de alimente, rar întâlnită în această zonă, este o „construcție patrulateră din bârne bine fasonate și îmbinate, prevăzută cu o prispă semideschisă, cu arcade, sprijinită, în partea povârnită a terenului, pe o piramidă din bârne scurte”[58].

Cămară, Goiești, județul Alba, Muzeul „Astra” (foto: Andreea Buzaș)
Storeroom. Goiești, Alba county, ASTRA Museum (photo: Andreea Buzaș)

Monumentele din Munții Apuseni ilustrează cel mai elocvent tipul de gospodării tradiționale din așezările de tip răsfirat situate de-a lungul Arieșului, care au dat naștere, prin roire, așezărilor de tip „crâng” de pe înălțimi. În contextul crângului transferat și reconstruit în Dumbrava Sibiului, casa de dogar din Tomuțești reprezintă, din punct de vedere planimetric și al tehnicilor de construcție, o etapă evolutiv superioară față de casa din Stănești și o etapă inferioară celei din Goiești.

Fără a reconstitui un crâng întreg, Parcul Național „Romulus Vuia” din Cluj-Napoca deține o gospodărie transferată din crângul Crișeni al comunei Mărișel, din zona Mocănimii Munților Apuseni, a cărei casă cu cămară a fost transformată, din necesități economice, în casa morii cu roată verticală, cu cupe și admisie superioară. „Pentru a suplini funcția cămării, în spatele camerei de locuit, a fost adosată o mică încăpere prin prelungirea apei acoperișului”[59].

Structura satului tradițional răsfirat în muzeele etnografice în aer liber

Parcul Etnografic Național „Romulus Vuia”, aparținând Muzeului Etnografic al Transilvaniei, este unul dintre muzeele în aer liber din România care sugerează în mare măsură satul de tip răsfirat.

Dintre cele 12 gospodării țărănești complete existente în muzeul din Cluj, reprezentative pentru satul răsfirat sunt cele din Alba, din zonele Câmpia Transilvaniei, Năsăud, Călățele și Maramureș.

Așezările răsfirate din zona viticolă a Podgoriei Alba sunt reprezentate de o gospodărie din Galda de Sus, cu curte simplă, care datează din prima jumătate a secolului al XVIII-lea și a fost organizată în muzeu în perioada 1970-1973.

[58] *Muzeul Civilizației Populare Tradiționale „Astra” (Dumbrava Sibiului): catalog*, coord.: Corneliu Ioan Bucur, Sibiu, Editura Astra Museum, 2007, p. 235.
[59] Ioan Toșa, Maria Simona Munteanu, *Parcul Etnografic Național „Romulus Vuia” (1929-2009)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, p. 98.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

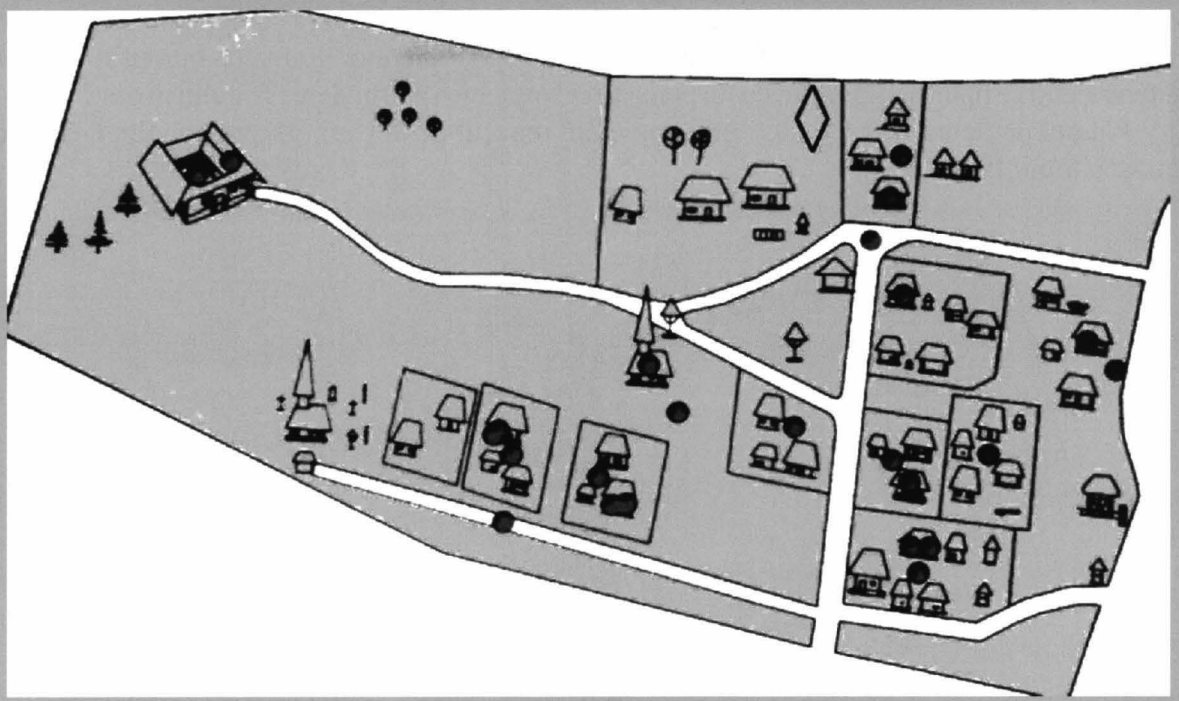

Gospodăria din Galda de Sus marcată cu ◊ pe harta Muzeului Etnografic al Transilvaniei (sursa: MET - http://www.muzeul-etnografic.ro/panorame/romulus-vuia-gospodarii/)
Homestead from Galda de Sus marked with ◊ on the map of Ethnographic Museum of Transylvania) (source: MET - http://www.muzeul-etnografic.ro/panorame/romulus-vuia-gospodarii/)

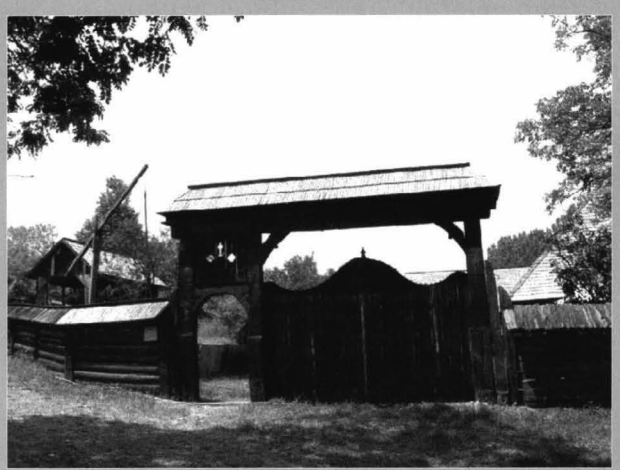

Poarta şi gardul gospodăriei Galda de Sus, Parcul Național „Romulus Vuia" (foto: Andreea Buzaş)
The gate and fence of Galda de Sus homestead, National Park „Romulus Vuia" (photo: Andreea Buzaş)

Casa din cadrul gospodăriei de la Galda de Sus (foto: Andreea Buzaş)
The house within Galda de Sus homestead (photo: Andreea Buzaş)

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Compusă din casă, şură cu grajd, cămară cu colnă şi cotețe, fânar şi colnă cu teasc de struguri, poartă cu gard de răzlogi, gospodăria de la Galda de Sus prezintă aspecte interesante precum cel legat de iluminatul natural al camerelor. Ferestrele reprezintă, ca tip, cea mai veche formă care folosea ca material transparent burduful, stomacul animalelor. „Burduful, după ce era curățat bine de grăsime, era întins pe o ramă solidă, de formă dreptunghiulară cu dimensiuni mici. Rama cu burduful se punea în tocul ferestrei şi se lipea jur împrejur cu lut pentru a se împiedica pătrunderea frigului în casă"[60].

Plasată pe latura de est a aleii principale din muzeul de la Cluj, gospodăria din Geaca a fost organizată în anii 1965-1966.

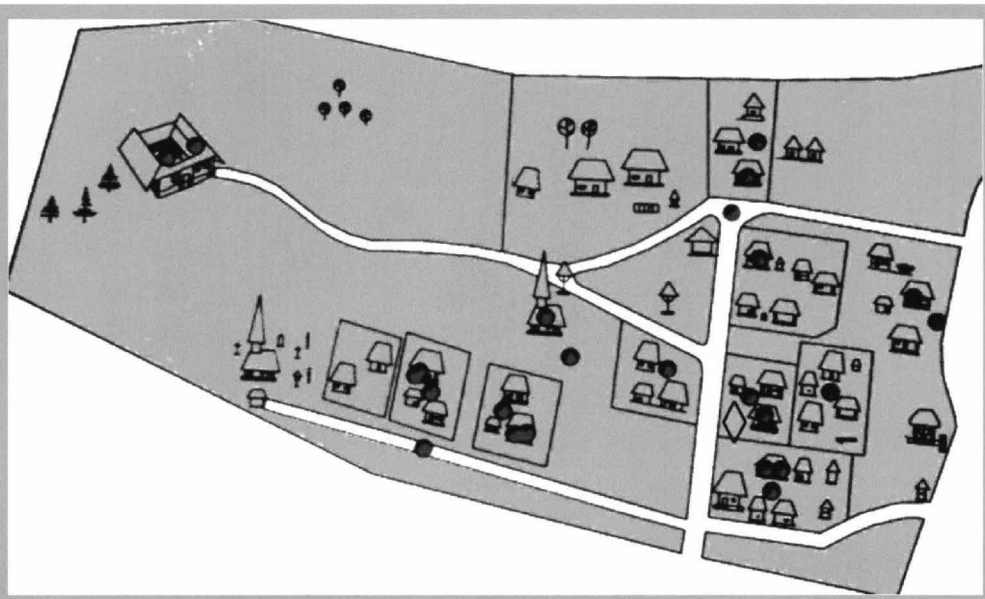

Gospodăria din Geaca marcată cu - pe harta Muzeului Etnografic al Transilvaniei (sursa: MET - http://www.muzeul-etnografic.ro/panorame/romulus-vuia-gospodarii/)
Homestead from Geaca marked with -on the map of Ethnographic Museum of Transylvania)
(source : MET - http://www.muzeul-etnografic.ro/panorame/romulus-vuia-gospodarii/)

Casa cu tindă, construită în anul 1878, grajdul, şura cu trei gârbe, specifică zonei, cămara pentru cereale, groapa pentru cartofi, fântâna cu cumpănă plasată în apropierea casei, gardul de trestie din spate şi cel din nuiele, la drum sunt elemente care reconstituie imaginea aşezărilor răsfirate specifice unei zone preponderent agricole – Câmpia Transilvaniei.

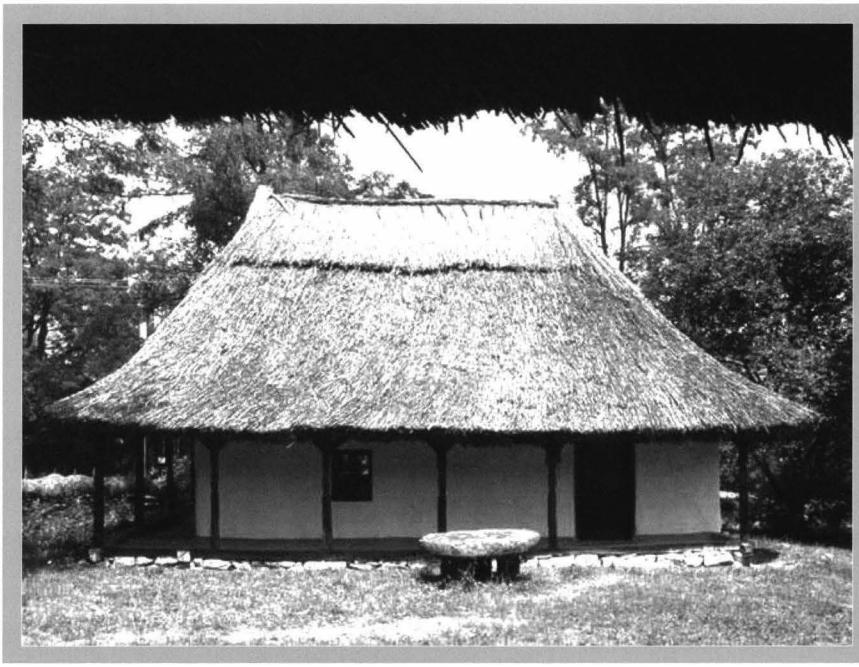

Casa din Geaca – 1878 – Parcul Național „Romulus Vuia" (foto: liber.asp?ID=C5ED5E1213B64FD7 9BDCAAAB51AA0780)
House from Geaca – 1878 -National Park „Romulus Vuia" (photo: liber.asp?ID=C5ED5E1213B64FD7 9BDCAAAB51AA0780)

[60] *Ibidem*, p. 105.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Urmând firul aleii, spre sud, putem observa o gospodărie de la sfârșitul secolului al XIX-lea din Telciu.

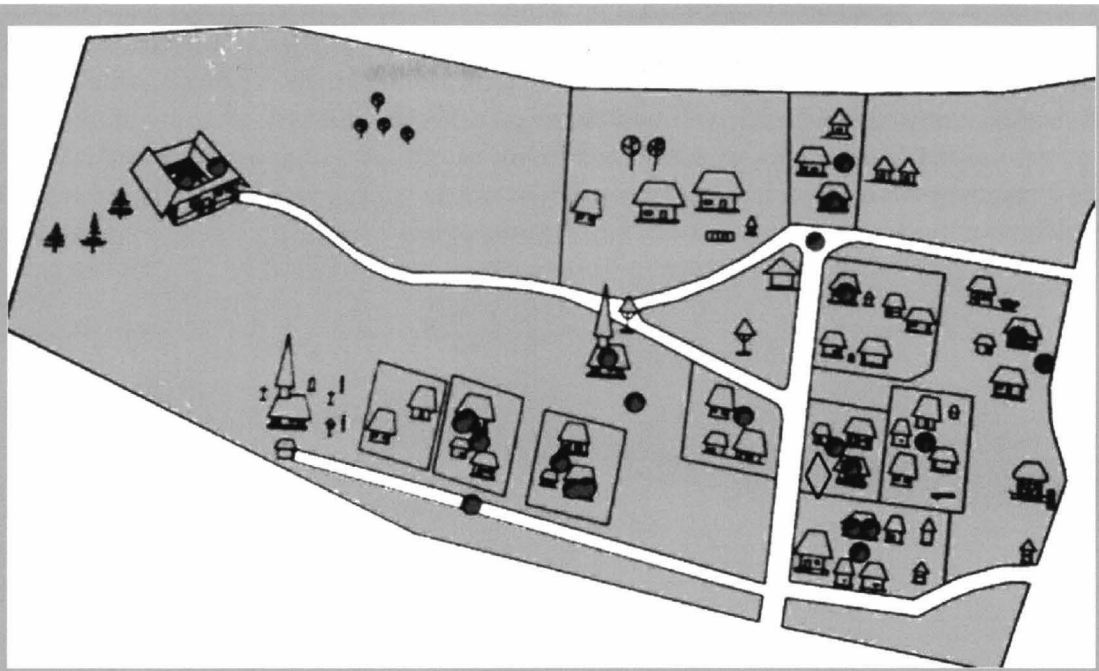

Gospodăria din Telciu marcată cu ◊ pe harta Muzeului Etnografic al Transilvaniei (sursa: MET)
Homestead from Telciu marked with ◊on the map of Ethnographic Museum of Transylvania (source: MET)

Intrarea în gospodăria din Telciu, Parcul Național „Romulus Vuia" (sursa: MET)
The entrance into the homestead from Telciu National Park „Romulus Vuia" (source: MET)

Casa, construită în anul 1841, cu camera de locuit în partea dreaptă și cămara în partea stângă, în mijlocul cărora se află tinda, are pridvor pe latura de la fațadă și din frontonul construcției.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Casa din cadrul gospodăriei Telciu (sursa: MET)
The house within Telciu homestead (source: MET)

Șura cu două grajduri și șopron pentru mijloacele de transport, fântâna cu sul și lanț, din care se putea lua apă atât din curte cât și din drum sunt mărturia măsurilor administrative de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, prin care locuitorii așezărilor năsăudene au fost obligați să-și dispună construcțiile într-o anumită ordine în cadrul unei curți simple, deci a unei gospodării divizate și micșorate. Gospodăria din Telciu reprezintă o etapă de trecere de la gospodăriile împrăștiate pe hotarul satului la cele răsfirate, aduse de-a lungul principalelor drumuri, în urma măsurilor de sistematizare, așadar sugerează un tip intermediar între satul cu case izolate și satul îngrămădit, deosebirea fundamentală dintre satul răsfirat și cel cu case izolate fiind aceea că, în cazul satului răsfirat, casele se aliniază de-a lungul drumurilor formând uliță.

Depresiunea Călățele și așezările răsfirate de aici sunt reprezentate în Muzeul Etnografic al Transilvaniei prin gospodăria din Bedeciu (județul Cluj) o localitate specializată în dulgherit.

Transferată în muzeu în anul 1957, casa este construită în prima jumătate a secolului al XIX-lea, pe fundație de piatră, din bârne rotunde de molid îmbinate în cheotoare rotundă și reconstituie, alături de colnă, șură și fântâna cu cumpănă, tipul de gospodărie cu curte simplă.

Casa gospodăriei din Bedeciu (judeţul Cluj) (foto: Andreea Buzaş)
The house of the homestead from Belciu (Cluj county)
(photo: Andreea Buzaş)

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Pe latura de est a aleii muzeului găsim gospodăria din Berbești, județul Maramureș, organizată în perioada 1965-1966 și alcătuită din casă - construită în anul 1795 din bârne masive de stejar pe o temelie de piatră, casa cu stupină, fântână cu roată, cămară și colejnă.

Gospodăria din Berbeşti, judeţul Maramureş, Muzeul Etnografic al Transilvaniei
(foto: Andreea Buzaş)
The homestead from Berbeşti,Maramureş county, Ethnographic Museum of Transylvania
(photo: Andreea Buzaş)

Gospodăria ilustrează evoluția de la tipul cu curte simplă la cel cu curte dublă, specific așezărilor răsfirate, cu tendință de adunare, din Maramureș. Specifică Țării Lăpușului, dar și Țării Hațegului, curtea dublă a apărut din necesitatea separării curții casei de cea destinată animalelor, în așezările în care creșterea animalelor a avut un rol important în profilul ocupațional al locuitorilor.

Așezările de tip răsfirat sunt reprezentate și în Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti" din București, de cele două gospodării din Maramureș: Surdești (secolul al XVIII-lea) și Ieud (secolul al XIX-lea), precum și prin casa din zona subcarpatică a Buzăului, reconstruită după un exemplar de la începutul secolului al XVIII-lea, cu două caturi, reprezentând o evoluție la nivelul arhitecturii tradiționale datorată pomiculturii - ocupație dominantă în această zonă.

Structura satului de tip adunat în muzeele etnografice în aer liber

Unul dintre muzeele în aer liber din România conceput ca un sat specific unei zone este Muzeul etnografic al Maramureșului din Sighetul Marmației. Muzeul surprinde evoluția de la așezările de tip răsfirat și risipit prin „roirea" nucleelor inițiale, la cele de tip adunat.

Aspect din Muzeul satului maramureşean – gospodăria Iurca, Muzeul satului maramureşean
(foto: Andreea Buzaş)
Aspect from Maramureş Village Museum - Iurca homestead, Maramureş Village Museum
(photo: Andreea Buzaş)

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Reprezentând o adevărată rezervație de arhitectură țărănească, muzeul satului maramureșean grupează atât casele simple cât și gospodăriile în funcție de principalele subzone ale Maramureșului istoric (Cosău, Mara și Iza Inferioară până la Strâmtura, Iza Mijlocie, Vișeu – Borșa, subzona Tisei și a bazinului Ruscova). Se poate observa evoluția caselor de la cele mai vechi, cu două sau trei încăperi și până la cele specifice sfârșitului de secol XVIII, cu planuri evoluate, cu încăperi bine compartimentate. Specific modului de construcție este sistemul denumit în germană blockbau, de la încheierea, în cheotoare nemțească, a bârnelor late și groase din care sunt realizați pereții. Un element constant, indiferent de tipul de așezare, este cel al acoperișurilor realizate întotdeauna în patru ape. Dacă la casele foarte vechi datând din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, lipsește prispa, în secolul al XVIII-lea aceasta devine un element general, care, prin succesiunea de stâlpi ciopliți și ornamentați, formează arcade ce dau o notă arhitecturală aparte acestui spațiu semi-adăpostit – loc de observație al întregii gospodării[61].

În muzeul din Maramureș regăsim imaginea satului îngrămădit-adunat, prin dispunerea caselor mai apropiate una de alta și așezate lângă drum, dar și imaginea satului îngrămădit cu tendință de răsfirare, în care casele sunt mai rare, așezate fie la drum, fie în mijlocul grădinii. Așadar, muzeul reprezintă foarte bine acea formă a satului despre care vorbea Romulus Vuia - satul cu străzi și case mai răsfirate, reprezentând o formă de tranziție de la satul îngrămădit la cel răsfirat, încât cu greu se poate decide cărui tip aparține de fapt.

Interesantă este și imaginea, specifică satelor de tip adunat, prin care ulițele întortocheate par a fi așezate în funcție de case și nu invers.

Uliță în Muzeul satului maramureşean (Sighetul Marmației) (sursa: Arhiva Muzeului maramureşean)
Lane in Maramureş Village Museum (Sighetul Marmației) (source: The Archive of Maramureş Village Museum)

Ulițele principale ale muzeului, potecile și „prilazurile" converg, la fel ca în toate satele maramureșene, spre un promontoriu unde este așezată biserica de secol XVI[62], adusă în muzeu din Oncești, de pe Valea Izei.

[61] *Dicționar de artă populară*, coord.: Georgeta Stoica, Paul Petrescu, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 397.
[62] *Muzee în aer liber din România*, coord.: Georgeta Stoica, București, Editura Museion, 1993, p. 21.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

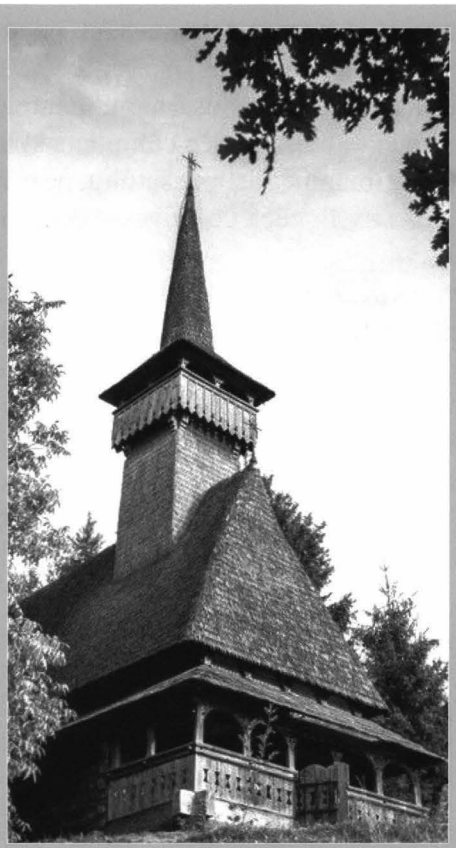

Biserica din Onceşti, Muzeul satului maramureşean (sursa: Arhiva Muzeului Satului Maramureşean)
The church from Onceşti, Maramureş Village Museum (source: The Archive of Maramureş Village Museum)

Uliţa către biserica din Onceşti, Muzeul satului maramureşean (sursa: Arhiva Muzeului Satului Maramureşean)
The lane to the church from Onceşti Maramureş Village Museum (source : The Archive of Maramureş Village Museum)

Un element care face din Maramureş un ținut ușor recognoscibil, indiferent de tipul de așezare, îl reprezintă poarta ca marcă socială a proprietarului și ca marcă spirituală a credinței în simbolurile încifrate de pe stâlpii porții: pomul vieții, însemne solare și stelare, dar și șarpele, cocoșul sau figuri antropomorfe.

Construcțiile din Muzeul Maramureșului prezintă, pe lângă valoarea arhitectonică, o deosebită valoare documentară dată de existența inscripțiilor.

Ca imagine de ansamblu, muzeul din Sighetul Marmației beneficiază de avantajul specificului satelor maramureșene și, implicit de redarea lor sugestivă: sate cu case înșirate de-a lungul văii, fie pe partea superioară a acesteia - susănari, fie pe partea inferioară - josănari, majoritatea munților fiind nelocuiți.

Exemple ample de muzee în aer liber care sugerează varietatea tipurilor de sat din România ar putea continua, însă planul acestor muzee nu presupune o tipologie a satului românesc la scară redusă, mai ales în condițiile în care, în literatură de specialitate, este evidentă lipsa unei legături între scopul tipologizării și rezultatele concrete ale aplicării unui criteriu sau altul de tipologizare.

Casele din muzeele în aer liber în contextul redării tipologiei satului românesc

Muzele etnografice în aer liber, prin limitele pe care le impune terenul, dar și prin prioritatea în reprezentarea muzeală a zonei geografice din imediata apropiere, nu pot reda tipologia generală a unui sat tocmai pentru faptul că rolul lor este acela de a surprinde realitatea etnografică, dar și istorică, socială, economică a satului privit în perspectivă diacronică prin prezentarea unor case și gospodării din diferite perioade istorice, a unor construcții datate înainte sau după anumite măsuri de sistematizare. La baza întregii culturi și civilizații ale unui popor stau trei unități inseparabile: locuința, gospodăria și așezarea, iar muzeele etnografice în aer liber „pun în scenă" realitatea socială a satului, care, prin

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

organizarea vetrei, prin concentrarea locuinţelor şi a dependinţelor, s-a raportat constant pe tot parcursul devenirii sale, unei singure realităţi, realitatea geografică a teritoriului. Dacă în ceea ce priveşte reconstituirea cât mai fidelă a mediului înconjurător din care au fost aduse monumentele, muzeele etnografice în aer liber întâmpină dificultăţi legate de amenajări peisagistice complexe şi de terenul limitat, lucrurile par să fie mai simple atunci când vine vorba de imaginea asupra satului, pe care muzeele o redau prin case şi gospodării cu valoare de exponat sugestiv în ceea ce priveşte evoluţia arhitecturii vernaculare, a ocupaţiilor şi meşteşugurilor.

O primă tipologie a satului românesc pe care o surprindem în muzeele etnografice în aer liber din România are la bază criteriul vechimii aşezărilor, dar şi al ocupaţiilor, relevat prin existenţa diferitelor locuinţe specifice satului românesc, clasificate după criteriul elevaţiei în: casele pe jumătate îngropate (bordeiele), casele cu un singur nivel şi casele cu două niveluri.

Casele pe jumătate îngropate – specifice zonelor de silvo-stepă ale Olteniei şi Munteniei de vest – sunt reprezentate de ultimele bordeie identificate în teren şi salvate prin transferarea lor în Muzeul Naţional al Satului „Dimitrie Gusti" de la Bucureşti, în Muzeul Viticulturii şi Pomiculturii din Goleşti, dar şi în cadrul Complexului memorial „Iancu Jianu" din Caracal.

Locuinţă semi-îngropată, sfârşitul secolului al XIX-lea, zona etnografică Romanaţi – Muzeul Naţional al Satului „Dimitrie Gusti" (foto: Andreea Buzaş)
Pit-house, the end of XIXth century, Romanaţi ethnographic area - „Dimitrie Gusti" National Village Museum (photo: Andreea Buzaş)

Locuinţele semi-îngropate până la peste un metru sub nivelul solului reprezentate în cele două muzee au câte două, trei încăperi spre care intrarea se face prin intermediul unui gârlici în pantă. În construcţia majorităţii bordeielor intrau până la două vagoane de lemn de stejar cioplit. Bordeiele din muzee sunt datate în perioada cuprinsă între secolul al XIX-lea şi prima jumătate a secolul al XX-lea, însă ele reprezintă supravieţuirea unei tradiţii arhitectonice străvechi, cu rădăcinile în straturile neolitice ale ariei europene[63].

Despre casa cu un singur nivel putem spune că are o arie de răspândire foarte mare atât în satele din ţară, cât şi în muzeele etnografice în aer liber din România, vechimea ei fiind, de asemenea, considerabilă. Cea mai veche construcţie monocelulară reprezentată în muzeele în aer liber este Casa Zăpodeni (1760)[64] din Muzeul Naţional al Satului „Dimitrie Gusti", reprezentarea acestui tip de locuinţă mergând în timp până la construcţii de sfârşit de secol XVII, XIX sau început de secol XX.

[63]Ioan Godea, *Bordeiul. O sinteză critică a problematicii legată de un arhaic sistem de locuire*, în „Ethnos", nr. 5, Bucureşti, 2004, p. 62.
[64]Georgeta Stoica, *Muzee în aer liber din România*, Bucureşti, Editura Museion, 1993, p. 6.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Casa Zăpodeni, Podişul Central Moldovenesc, Muzeul Naţional al Satului „Dimitrie Gusti" (sursa: http://monumente-etnografice.cimec.ro/muzee-in-aer-liber.asp?ID=36017483E43D44B6A87FC1B081D9EFD1)
Zăpodeni house, Central Moldavian Plateau, „Dimitrie Gusti" National Village Museum (source:http://monumente-etnografice.cimec.ro/muzee-in-aer-liber.asp?ID=36017483E43D 44B6A87FC1B081D9EFD1)

Casa ţărănească cu un singur nivel putea avea, fie o singură încăpere, fie 2 până la 4 încăperi, dintre care una având destinaţia de „cameră a focului"[65] - loc în care se Zone care păstrează caracterul arhaic al construcţiilor, precum Munţii Apuseni, Vâlcea, Mehedinţi, Ţara Vrancei sau Maramureş, reprezentate foarte bine în muzeele în aer liber din Sibiu, Cluj-Napoca, Goleşti, Bujoreni, Focşani, Sighetul Marmaţiei, prezintă construcţii în care cămara se află într-o clădire diferită, cu acoperiş separat. Un element interesant al casei cu un singur nivel este prispa parţială - acest semn al ospitalităţii supreme la români – situată în faţa „camerei focului" sau a camerei curate, aşa cum a fost descoperit în săpăturile de la Ariuşd (Covasna), întâlnit încă în Maramureş, Ţara Moţilor, Ţinutul Ciucului, Ţara Almăjului şi Mehedinţi şi reprezentat în toate muzeele din ţară, îndeosebi în cele din Sibiu, Baia Mare, Cluj-Napoca, Sighetul Marmaţiei, Bucureşti, Cernatu de Sus, Timişoara. Ulterior, caselor cu un singur nivel le-a fost adăugată o încăpere laterală - denumită „dolie", „aplecătoare", „polată", specifică unor zone din Moldova, sud-estul Munteniei şi Dobrogei, pentru a mări suprafaţa utilă a casei.

În acelaşi timp, muzeele în aer liber reuşesc să redea specificul casei cu un singur nivel, prin ilustrarea celor trei registre constructive[66]: temelia - realizată din piatră de râu sau de mal, pereţii – din cununi succesive de bârne, încheiate la colţuri din îmbinări „rotunde", „drepte" sau „în coadă de rândunică" şi acoperişul – în patru ape, specific întregii ţări, indiferent de materia primă din care este realizat: paie, şindrilă, stuf, olane, ţiglă sau tablă.

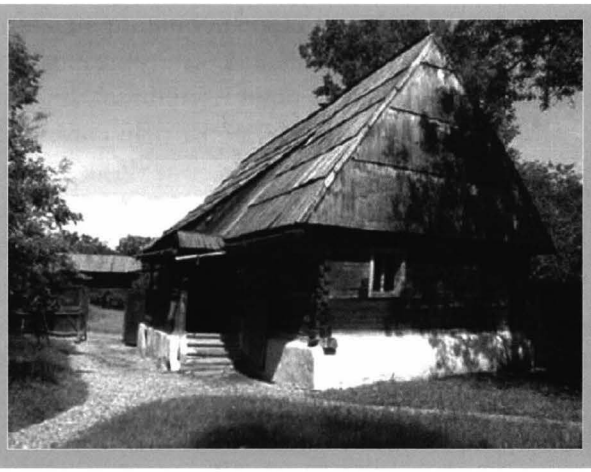

Casă pe un singur nivel, cu pereţii din bârne de brad îmbinaţi în „coadă de rândunică", Mărginimea Sibiului, Muzeul Civilizaţiei Populare Tradiţionale „Astra" Sibiu (foto: Andreea Buzaş)
House on one level, with fir plank walls made in „dovetail" ASTRA Museum of Traditional Folk Civilization (photo: Andreea Buzaş)

[65] *Dicţionar de artă populară*, coord.: Georgeta Stoica, Paul Petrescu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997, p. 32
[66] Georgeta Stoica, Paul Petrescu, *Dicţionar de artă populară*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997, p. 33.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Casa mai înaltă, cu două etaje, reprezintă evoluția mai târzie a arhitecturii românești la nivelul construcțiilor civile și religioase atât din mediul rural cât și din cel urban. Nivelul de jos al caselor de acest gen este realizat din piatră sau piatră combinată cu cărămidă, având destinația firească de a păstra produsele rezultate din practicarea pomiculturii și viticulturii. O găsim reprezentată cu precădere în muzeul din Dumbrava Sibiului, în cel din Bujoreni și în Muzeul Viticulturii și Pomiculturii din Golești, în contextul redării zonelor pomi-viticole.

Și în cazul caselor cu două niveluri, prispa joacă un rol important, uneori, la construcțiile din Moldova, aceasta înconjurând casa pe toate cele patru laturi, apărând-o de vânt, de ploaie, dar reprezentând și un spațiu de primire a oaspeților sau de desfășurare a activităților cotidiene pe parcursul verii. Prispa caselor cu două niveluri a generat un alt element cu puternic impact în definirea spațială a casei țărănești românești – foișorul. Inspirat din arhitectura mănăstirilor sau din epoca brâncovenească, „foișorul este o terasă lărgită până la 3-4 metri, înălțată de multe ori deasupra intrării pivniței, închisă de o balustradă și de stâlpi ciopliți. Foișorul are un acoperiș separat în trei ape și este plasat de regulă în stânga casei"[67]. Casele țărănești cu două niveluri trimit cu gândul la o evidentă influență arhitecturală a culelor boierești, păstrate în stare bună în Oltenia și prezente în Muzeul arhitecturii populare din Curtișoara și în Muzeul satului vâlcean de la Bujoreni.

Gospodăriile din muzeele în aer liber în contextul redării tipologiei satului românesc

Dintre toate elementele structurale ale satului românesc reprezentate în muzeele în aer liber, casele și gospodăriile dețin cel mai important loc. Muzeele acordă o atenție specială reconstituirii habitatului, iar prin acesta implicit, tipologiei satelor în funcție de amplasarea gospodăriilor, a profilului ocupațional, ilustrării meșteșugurilor, industriilor tradiționale etc.

Cele mai numeroase gospodării se regăsesc în Muzeul „Astra" din Sibiu (31) unde sunt grupate pe diferite sectoare tematice: obținerea și prelucrarea produselor animale și vegetale în scop alimentar; producerea materiilor prime în vederea obținerii materialelor de construcție și a obiectelor de uz gospodăresc; prelucrarea pieilor și fibrelor animale și vegetale pentru îmbrăcăminte. Majoritatea reprezintă județele Sibiu, Hunedoara și Alba urmate de Suceava, Gorj, Mureș, Dâmbovița, Maramureș, Olt, Vâlcea, Caraș-Severin, Harghita, Tulcea, Brașov și Vrancea. Printre gospodăriile care nu se mai găsesc în celelalte muzee, se numără cea de oier cu atelier de confecționare a lumânărilor din seu de oaie, din Răşinari reprezentând o îndeletnicire devenită meșteșug (cu producție – marfă pentru piață) practicat până la începutul secolului XX.

Tipurile de gospodării specifice arealului românesc (cu o singură curte, cu două curți – curte dublă sau pe trei laturi, împrejmuite sau nu) sunt bine reprezentate în muzeele din România, îndeosebi în Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti", Muzeul Maramureșului și Muzeul Etnografic al Transilvaniei.

De asemenea tipurile de gospodării pe ocupații sau în funcție de meșteșuguri sunt reprezentate în toate muzeele din țară. Nu este întâmplător faptul că la acest capitol excelează Muzeul Civilizației Populare Tradiționale „Astra" din Sibiu și Muzeul Pomiculturii și Viticulturii de la Golești. Aceste două muzee au beneficiat de proiecte de sistematizare realizate de Paul Niedermaier, proiecte care au pus în practică, pentru prima dată în istoria muzeologiei românești, ideea potrivit căreia prin reprezentarea gospodăriilor într-un muzeu trebuie să fie sugerat cât mai concret spațiul sau chiar tipul de sat din care acestea provin. Spre exemplu, în muzeul din Golești „s-au prevăzut umpluturi locale prin care să se formeze câteva movile sesizabile. Ele au fost gândite nu pentru a imita dealuri, ceea ce ar fi iluzoriu, ci pentru a asigura condiții de remontare firești pentru anumite unități semi-îngropate, întâlnite destul de frecvent în viticultura și pomicultura populară. [...] Prin propunerile de amplasare ale diferitelor unități etnografice, ale punctelor decorative, gardurilor și plantațiilor, dar și prin toate lucrările auxiliare, s-a urmărit crearea unui tot organic. Niciodată însă, compoziția nu urmărește țeluri estetice abstracte. Ea se subordonează întotdeauna necesităților tipic muzeistice. Ori, aceasta înseamnă realizarea esteticului prin potențarea valorii exponatelor, obținută într-un muzeu în aer liber în primul rând prin gruparea, respectiv separarea corespunzătoare a unităților. În același timp înseamnă ghidare delicată a vizitatorului, sugerarea direcției de continuare a circuitului. Publicul, nefiind preocupat cu problema de

[67] Georgeta Stoica, Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 33.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

orientare, va fi cu atât mai receptiv la mesajul exponatelor. [...] Urmând circuitul ne găsim într-o uliță largă, dreaptă, mărginită lateral de gospodării, cu case joase tipice zonei de câmpie a Țării Românești. La capătul acestei grupări ajungem pe o mică pășune înconjurată de livezi. Drumul face iar două curbe pronunțate, între care profită deasupra unui lot liber, <non edificandi>, de vedere spre zona deluroasă. După o pauză mai lungă am ajuns într-un sat transilvănean. Are o uliță largă, relativ dreaptă și fronturi în bună parte construite. La un moment dat se abate spre dreapta un drum îngust, ce duce la un atelier amplasat în afara satului. Mai departe circuitul este oarecum strangulat. O poartă a unei grădini, dispusă transversal pe drum reduce lățimea uliței. Acum se schimbă radical aspectul general. Fronturile devin foarte neregulate, loturile sunt construite în mai mică măsură și după o bifurcație a unui drum ce o ia spre stânga lângă un curs de apă, ajungem la o grupă de gospodării din sate cu străzi mai neregulate"[68].

Ulițele din muzeele în aer liber în contextul redării tipologiei satului românesc

Ulițele din muzeele în aer liber sunt extrem de importante deoarece prin redarea lor cât mai fidelă se realizează punerea în valoare a monumentelor și facilitatea circuitului turistic.

În muzeele etnografice în aer liber, ulița contează din punct de vedere topografic, în măsura în care sugerează ideea de incursiune în lumea diferitelor tipuri de sate. Un rol esențial în această privință îl are un număr cât mai mare de monumente de arhitectură tradițională provenite din diferite zone ale țării, reprezentate pe o suprafață cât mai întinsă.

De asemenea, ulița contează din punct de vedere simbolic, prin elementele care o întregesc și o secondează în satul românesc: troițele, crucile, fântânile etc. De altfel muzeul este un sat de sate, iar ulița muzeului este, la urma urmei, o uliță de sat.

Ulița prezentă în muzee pune în valoare conceptul de „museum vivum" prin animația produsă în cadrul târgurilor creatorilor populari, olimpiadelor micilor meșteșugari sau festivalurilor obiceiurilor. Spre exemplu, Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti" organizează anual o tabără pentru copii intitulată sugestiv „Vara pe uliță" - program interactiv de inițiere în tehnica meșteșugurilor tradiționale. Tot în cadrul acestui muzeu există proiectul care vizează o „uliță a minorităților" menită să completeze cele două gospodării ale etniilor conlocuitoare existente în muzeu: casa lipovenească și cea secuiască, sub forma unui compromis, impus de terenul restrâns, prin care se încearcă sugerarea multietnicului din spațiul românesc.

Uliţa către gospodăria din Ieud – Muzeul Etnografic al Maramureşului
(arhiva personală)
The lane to the homestead from Ieud – Etnhographic Museum of Maramureş
(personal archive)

[68]Paul Niedermaier, *Proiectul de sistematizare al sectorului etnografic în aer liber al Muzeului Goleşti*, Extras din „Museum. Studii şi comunicări de istorie şi etnografie", Goleşti-Argeş, 1974, p. 241.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

3. Construcţii de utilitate publică

Instituţiile specifice comunităţilor rurale sau construcţiile comunitare civile sunt repere importante în ceea ce priveşte latura spirituală şi materială a unei comunităţi.

Bisericile de lemn

Dacă gospodăriile sunt o realitate definitorie pentru geografia spaţială, iar bisericile reprezintă coordonatele geografiei spirituale ale poporului român şi dacă „orice sat românesc, moldovean, muntean sau din ţările Ardealului, de munte sau de şes, care ascundea în el atâtea case ţărăneşti, lăsa să se vadă din depărtări doar albele clopotniţe ale bisericii”[69], muzeele etnografice în aer liber acordă, la rândul lor, o importanţă deosebită existenţei şi amplasării bisericii în contextul celorlalte construcţii.

Biserica din Onceşti, Muzeul satului maramureşean (arhiva personală)
The church from Onceşti, Maramureş Village Museum (personal archive)

Tot o biserică din secolul al XVI-lea - cea mai veche din Ţara Românească - este biserica cu hramul „Sfinţii Constantin şi Elena” transferată în Muzeul satului de la Bujoreni.

Comuna Lechinţa a dat muzeelor două biserici, ambele reprezentative pentru arhitectura tradiţională a secolului al XVII-lea şi pentru bisericile de lemn din zona Bistriţei Năsăud. Una dintre biserici se află în Muzeul Ţării Oaşului, iar cealaltă în Muzeul Etnografic al Transilvaniei.

Datând din secolul al XVIII-lea, biserica de lemn, cu prispă şi intrare laterală, cu turn deasupra pronaosului, adusă în Dumbrava Sibiului din localitatea Bezded, este reprezentativă pentru zona etnografică a Sălajului.

Din zona Sălajului a fost achiziţionată, de către Muzeul Etnografic al Transilvaniei, o biserică din localitatea Cizer, construită în anul 1773 (dată înscrisă pe ancadramentul uşilor de la intrarea în pronaos şi în naos). Biserica lui Horea (numele meşterului este încrustat pe bârna a doua a bolţii de nord a naosului) reprezintă, din punct de vedere al planimetriei, elevaţiei şi calităţilor artistice, un important monument al arhitecturii de lemn, comparabil oricând cu cele mai interesante de acest gen din sud-estul Europei. Având pronaos poligonal, naos dreptunghiular şi altar poligonal, pereţii decroşaţi şi pridvor pe laturile pronaosului şi naosului, această biserică reprezintă forma cea mai evoluată a planurilor bisericilor de lemn transilvănene.

Muzeul Satului bănăţean conservă tot o biserică de secol XVIII, din Topla, judeţul Caraş-Severin, la fel ca şi Muzeul Etnografic Reghin, care deţine o biserică din Iara de Mureş, cu planul construcţiei rectangular, cu absida poligonală decroşată, desfăşurându-se pe următoarea schemă: pridvor - pro(naos) – altar, cu pereţii din câte 6 bârne de stejar îmbinate în cheotori.

Secolul al XIX-lea este ilustrat prin biserica din Drăguţeşti, transferată în Muzeul Viticulturii

[69] Ernest Bernea, *Civilizaţia română sătească*, Bucureşti, Editura Vremea, 2006, p. 136.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

și Pomiculturii din Goleşti, una dintre cele mai monumentale şi mai reprezentative biserici de lemn din Argeş prin sculptura pridvorului şi prin simbolul funiei puternic profilat pe portalul intrării.

Biserică de lemn din Drăguţeşti (Argeş), (sursa: Muzeul din Goleşti)
Wooden church from Drăguţeşti (Argeş), (source: Goleşti museum)

Iată câteva dintre bisericile salvate în muzeele etnografice în aer liber din România, care scot la suprafață, din istoria cuprinsă între secolele al XVI-lea şi al XIX-lea, tehnici de construcție, tipuri de plan și modele decorative.

Dacă ne gândim la valoarea pe care o au bisericile de lemn pentru cultura şi civilizația tradițională, putem spune că sunt necesare reprezentarea şi salvarea în muzee a unui număr mult mai mare din bisericile care încă mai există în teren (majoritatea într-o continuă stare de degradare), precum şi eficientizarea măsurilor luate în privința conservărilor „in situ".

În acest sens este îndreptățită şi alegerea muzeelor de a opta pentru transferarea mai multor biserici, chiar cu prețul fragmentării spațiului muzeal în mai multe sate mici concentrate în jurul bisericilor sau, pur şi simplu, în înşiruirea a cât mai multe elemente de patrimoniu reprezentativ pentru diferite perioade ale satului. Patrimoniul Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti" din București are în componența sa patru biserici de lemn: în 1936 a fost transferată în muzeu biserica din Dragomireşti, Maramureş, în 1952 biserica din Turea, Cluj, în anul 1957, în urma lucrărilor de la barajul hidroenergetic de la Bicaz, a fost adusă biserica din satul Răpciuni, Neamț[70], iar în 2002, cea din Timişeni, Gorj, salvată ca urmare a lucrărilor în bazinul minier Rovinari. Iată, aşadar, că muzeele salvează monumente în funcție de realitatea din teren şi de pericolul distrugerii iremediabile a patrimoniului, fără să se poată astfel încadra într-un proiect de sistematizare strict.

În ceea ce privește zonele etnografice, bisericile bine reprezentate în muzee provin din: Sălaj, Gorj, Câmpia Transilvaniei, Maramureş, Muntenia, Oltenia, Neamț, Suceava şi Hunedoara şi sunt sugestive pentru creația țărănească tradițională. Majoritatea au în comun cu casa tradițională trăsături precum dimensiunile apropiate de cele ale casei, lemnul ca materie primă utilizată şi tehnicile de tipul blokbau sau „în cununi". O altă trăsătură caracteristică bisericilor reprezentate în muzee este planul de construcție care implică pronaosul, naosul şi altarul, dispuse pe un ax longitudinal al construcției, completat, în unele cazuri, cu pridvor sau prispă (aşa cum întâlnim, cu precădere, la bisericile din zona Transilvaniei, Olteniei, Munteniei şi Moldovei). Muzeele au ales acele biserici reprezentative şi pentru sistemul ornamental, asemănător şi el cu cel al caselor țărăneşti, cu tălpi masive de lemn, care au

[70]Ioan Godea, *Muzeotehnică*, Oradea, Editura Muzeului Țării Crişurilor, 2007, p. 75.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

căpătâie fasonate uneori în forma unui cap de cal stilizat. Decorul care redă simbolistica religioasă, prin scenele pe care le reprezintă este, de multe ori, o adevărată „biblie ilustrată".

Mai mult decât orice, bisericile de lemn din muzeele etnografice în aer liber sunt acele biserici „călătoare", dovada unor intervenţii de salvare, dovada trăiniciei construcţiilor realizate în tehnici tradiţionale şi a iscusinţei meşterilor lemnari, dar şi dovada continuării strămutărilor străvechi: „cea mai veche biserică de lemn demontată şi strămutată din spaţiul românesc este biserica lui Dragoş Vodă de la Putna, ridicată în 1353, în satul Volovăţ şi adusă la Putna în 1468, într-o noapte de către oastea lui Ştefan cel Mare şi refăcută imediat, astfel că Domnul s-a putut ruga chiar dimineaţă în ea"[71].

Şcoala

În satul românesc, în vecinătatea bisericii se găsea, de obicei, şcoala. În România există cinci muzee în aer liber care au şcoli în spaţiul expoziţional: Muzeul „Astra" din Dumbrava Sibiului, Muzeul de Etnografie şi Arta Populară - Baia Mare, Muzeul satului vâlcean – Bujoreni, Muzeul satului bănăţean – Timişoara şi Rezervaţia de arhitectură vrânceană - Focşani. Şcolile provin din Munţii Apuseni, Maramureş, Vâlcea, Banat şi Vrancea, ilustrând de la tipul de şcoală organizat în casa parohială (şcoala reprezentată în Muzeul „Astra", în care se presupune că a învăţat şi Avram Iancu) şi până la tipul de clădire al şcolii standardizate, construite din zidărie, conform unor proiecte lansate prin reforma introdusă de Spiru Haret (reprezentate în Muzeul din Bujoreni).

Şcoală de tip „Spiru Haret" (sursa: Muzeul din Bujoreni - Vâlcea)
„Spiru Haret" type of school (source: Bujoreni museum - Vâlcea)

Primăria

O altă instituţie specifică satului este primăria, pe care o găsim reprezentată în Muzeul satului bănăţean printr-o clădire din prima jumătate a secolului al XIX-lea, din Sărăzani, zona etnografică Făget – clădire destinată dintotdeauna problemelor administrative, în ciuda asemănării arhitecturale cu locuinţele din zonă, având trei încăperi, cu o intrare mediană. Fiind o apariţie relativ nouă în organizarea satului românesc, primăria putea fi distinsă de locuinţe prin eventuale elemente de decor ale faţadei care marcau cumva funcţia clădirii.

[71] N. Grigoraş, I. Caproşu, *Biserici şi mănăstiri vechi din Moldova*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1968, p. 7.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Primăria din Sărăzani, Făget, Muzeul Satului Bănățean (arhiva personală)
Sărăzani mayor's office, Făget, Banat Village Museum (personal archive)

Prăvălia și cârciuma

În categoria construcțiilor destinate uzului și accesului întregii comunități sunt și prăvăliile, cârciumile (sau birturile) și hanurile.

În muzeele în aer liber din Sibiu, Bujoreni, Golești și Timișoara sunt reprezentate clădiri cu destinație comercială precum prăvăliile și cârciumile sătești, cu elemente de arhitectură caracteristice caselor din zonele reprezentate: Prahova, Vâlcea, Constanța și Lugoj. De fapt, toate cârciumile și prăvăliile din muzeele în aer liber nu sunt construcții destinate doar laturii comerciale, ele sunt construcții de utilitate publică cu locuință.

Un exemplu în acest sens îl reprezintă cârciuma țărănească din localitatea Bătrâni, județul Prahova, care datează din anul 1850 și a fost transferată în Muzeul „Astra" pentru a ilustra zona de tranzit a Văleniilor de Munte, între Muntenia și Transilvania, renumită pentru culturile de pruni și pentru țuica de prune și pentru numeroasele cârciumi și hanuri cu rol economic, social și cultural marcant pentru zona de curbură a Carpaților[72]. Cel mai important corp al construcției în formă de L este cârciuma propriu-zisă, formată dintr-o sală mare, clădită pe un beci zidit din lespezi de piatră, prevăzută pe latura lungă cu o prispă închisă cu scândurele traforate și stâlpi sculptați, iar pe fațada scurtă, cu un foișor ușor înălțat peste intrarea în beci, și el închis cu același brâu traforat. Tipic pentru cârciumă este aspectul dat de intrarea pe colț, cu ușa în două canate, de-o parte și de alta fiind două ferestre mari, dispuse simetric, având suprafața împărțită în nouă ochiuri. Glisarea acestora pe verticală permite servirea clienților direct pe prispă, prin golul ferestrelor. Casa cârciumarului, alipită cârciumii în unghi drept, este specifică locuințelor din Prahova, cu tinda mediană, casa mare (de sărbătoare) și casa mică (bucătăria).

[72] *Muzeul Civilizației Populare Tradiționale „Astra" (Dumbrava Sibiului): catalog*, coord.: Corneliu Ioan Bucur, Sibiu, Editura Astra Museum, 2007, p. 206-207.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Cârciuma din Bătrâni – Muzeul „Astra" (foto: Andreea Buzaş)
The pub from Bătrâni - ASTRA Musuem (photo: Andreea Buzaş)

Hanul

Hanurile din muzeele în aer liber reprezintă, în mare parte, zona Munteniei. Prahova este prezentă în Muzeul Viticulturii şi Pomiculturii din Goleşti prin hanul din Poseştii Pământeni, ilustrat sub forma unei case cu pridvor, cu cinci încăperi, cu acoperiş în patru ape şi învelitoare de şiță.

Han de răscruce, Poseştii Pământeni, Prahova, transferat în Muzeul din Goleşti
(sursa: arhiva muzeului)
Crossroad inn, Poseştii Pământeni, Prahova, transferred in Goleşti museum
(source: museum's archive)

Specific oraşului, cu o poziționare care sugerează „ieşirea din satul" Muzeului Satului din București, hanul „La barieră", adus din Vălenii de Munte (județul Prahova), este reprezentativ pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea şi pentru tipul evoluat de han, cu trei nivele, beci din beton armat, parter zidit din piatră de râu, etaj cu structură de lemn şi zidărie de cărămidă şi acoperiş în patru ape, cu învelitoare din șiță de brad.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Județul Vâlcea este reprezentat în Muzeul satului vâlcean din Bujoreni printr-o casă din piatră, cu etaj și foișor, cu 6 încăperi, având destinația de han și cârciumă, de proveniență din Sălișteț.

Nu în ultimul rând, trebuie menționată prezența, în Muzeul „Astra", a hanului tradițional din Tulgheș, județul Harghita, construit în anul 1922. Construcție specifică pasurilor intracarpatice care mediau comunicațiile (realizate secole la rând prin cărăușie) între Transilvania și Țările Române, în cazul de față, Moldova, hanul făcea parte dintr-o gospodărie complexă în componența căreia se găseau o șură și un grajd, o bucătărie de vară, un ghețar și o fântână.

Muzeele în aer liber sugerează, prin prezența hanurilor, fie drumurile comerciale, fie chiar localitățile care organizau diverse târguri. Trăsătura comună a hanurilor aduse în muzee, fie că sunt hanuri țărănești, cu capacitate mică, fie de inspirație citadină, o reprezintă existența unei săli de mari dimensiuni destinate servirii mesei, a câtorva camere pentru proprietari, a bucătăriei și a cămărilor, precum și a câtorva camere pentru oaspeți, în funcție de posibilitățile hangiului.

Hanul din Sălişte, Vâlcea, Muzeul satului Bujoreni
(arhiva personală)
The inn from Sălişte, Vâlcea,
Bujoreni Village Museum
(personal archive)

Hanul „La barieră", Vălenii de Munte, Prahova,
Muzeul satului din Bucureşti
(foto: Andreea Buzaş)
„At the barrier" inn, Vălenii de Munte,
Prahova, Bucharest Village Museum
(photo: Andreea Buzaş)

4. Semne și însemne sătești

Dacă există sat care nu are școală sau primărie, în mod sigur nu există sat care să nu aibă cel puțin o troiță. La fel este și în cazul muzeelor în aer liber din România, care ilustrează diferite tipuri de troițe din diferite zone ale țării.

De-a lungul timpului țăranul, atunci când nu putea să ridice un lăcaș pentru rugăciune (mai ales în zonele supuse invaziilor), l-a înlocuit cu o biserică în miniatură sub forma unei troițe.

De multe ori, în lumea satului, troițele însoțesc fântânile a căror apă are nevoie în preajmă de protecția simbolului crucii.

Sub semnul troițelor stau, însă, și cimitirele sau zonele de drum în care s-au petrecut morți năprasnice.

Troițele din muzeele în aer liber

Cele mai multe troițe se regăsesc în Muzeul „Astra" din Dumbrava Sibiului și în Muzeul

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Satului „Dimitrie Gusti" din Bucureşti, urmate de Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj-Napoca, Muzeul Maramureşului din Sighetu Marmaţiei, Muzeul satului vâlcean din Bujoreni şi Muzeul Ţării Oaşului din Negreşti Oaş.

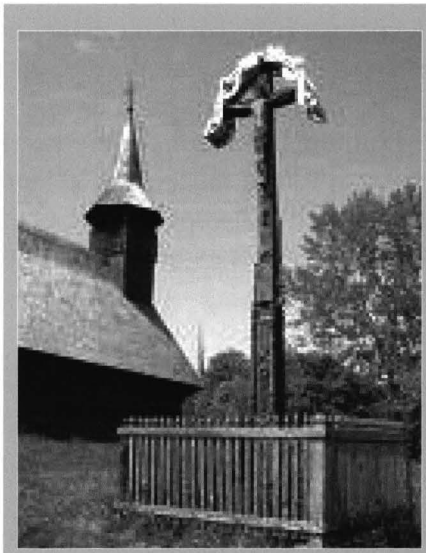

Troiţă greco-catolică (răstignire, în denumirea locală), Sălaj, Muzeul din Cluj-Napoca (foto: Andreea Buzaş)
Greek-catholic cross (crucifixion, the local name), Sălaj, Cluj-Napoca Museum (photo: Andreea Buzaş)

Troiţă în Muzeul Ţării Oaşului, Negreşti Oaş (arhiva personală)
Cross in Land of Oaş Museum, Negreşti Oaş (personal archive)

O altă categorie de troiţe sunt cele cu mai multe rânduri de acoperiş, de regulă trei, primul piramidal cu baza pătrată, al doilea tronconic, iar al treilea conic, cu piciorul fixat într-o piatră de moară.

Există şi troiţe de lemn cu un acoperiş mult mai mare, cum este cea conservată în Muzeul naţional al satului „Dimitrie Gusti" din Bucureşti, reprezentativă pentru zona Mărginimii Sibiului.

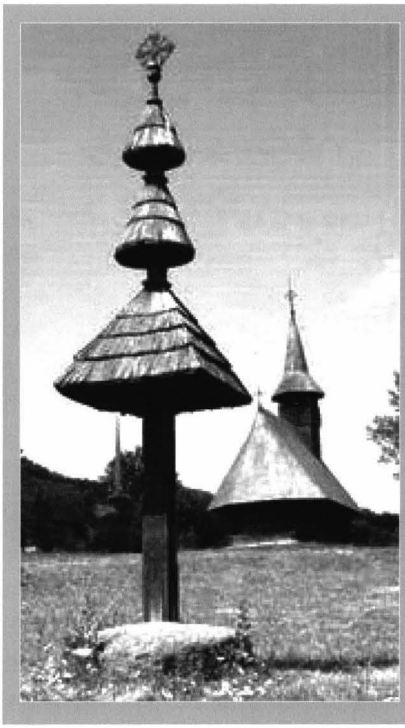

Troiţă cu acoperiş suprapus din Munţii Apuseni, transferată în Muzeul Etnografic al Transilvaniei (sursa: arhiva MET)
Cross with overlapped roof from Apuseni mountains, transferred in Ethnographic Musuem of Transylvania (source: MET archive)

Troiţă cu învelitoare din şindrilă de brad – Mărginimea Sibiului – transferată în Muzeul satului din Bucureşti (foto: Andreea Buzaş)
Cross with the roof covered with fir shingles – Mărginimea Sibiului – transferred inVillage Museum from Bucharest (photo: Andreea Buzaş)

În muzeele în aer liber din Sibiu şi Bucureşti găsim şi troiţe de piatră cu acoperiş în patru ape sau troiţe din cărămidă, acele „troiţe pergola sau cu baldachin"[73] – specifice îndeosebi Hunedoarei, Sibiului şi Braşovului.

Alături de o întreagă tipologie a acestor ctitorii specifice „expresiei vieţii anonime a satelor"[74], muzeele în aer liber mai scot la lumină reprezentarea unui fenomen inedit în arealul românesc: troiţele sau crucile de jurământ (casa sufletelor plecate) întâlnite în judeţul Gorj, la răscruce de drumuri, în

[73]Ioan Oprişan, *Troiţe româneşti. O tipologie*, Editura Vestala, Bucureşti, 2003, p. 14.
[74]Ernest Bernea, *Civilizaţia română sătească*, Editura Vremea, Bucureşti, 2006, p. 150.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

copaci, pe gardurile cimitirelor sau chiar ale bisericilor[75]. Ele au menirea de a-i dezlega pe cei plecați „dincolo" de jurămintele neținute și de păcatele făcute în timpul vieții.

Troiță cu cruce de piatră pictată, Mărginimea Sibiului, transferată în Muzeul din Dumbrava Sibiului (arhiva personală)
Painted stone cross, Mărginimea Sibiului, transferred in the museum from Dumbrava Sibiului (personal archive)

Troiță din cărămidă cu acoperiș și pictură interioară, Mărginimea Sibiului, transferată în Muzeul satului din București
(foto: Andreea Buzaș)
Brick cross with roof and inner painting, Mărginimea Sibiului – transferred in Village Museum from Bucharest
(photo: Andreea Buzaș)

Troițe de jurământ, specifice județului Gorj, reprezentate în Muzeul din Dumbrava Sibiului
(foto: Andreea Buzaș)
Oath crosses, typical for Gorj county, illustrated in the museum from Dumbrava Sibiului
(photo: Andreea Buzaș)

[75]Mihaela Floroiu, *Crucile de jurământ sau casa sufletelor plecate*, „Gazeta de Sud", anul 17, 01 martie 2012.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Fântânile

În muzeele în aer liber, fântânile sunt, în mare măsură, parte integrantă a unor gospodării simple sau specializate pentru producerea materiilor prime şi pentru obţinerea materialelor de construcţie sau a obiectelor de uz casnic.

Însă există şi acele fântâni de utilitate publică, unele situate parcă la-ndemâna călătorilor, altele fiind martore ale obiceiului de a construi o fântână la 40 de zile după ce a fost înmormântat cineva[76] sau sugerând zonele sărace în surse de apă, devenind din anexe gospodăreşti, construcţii rare, destinate utilizării în comun.

Fântână cu cumpănă, specifică zonelor de câmpie, reprezentată în Muzeul satului Bucureşti (foto: Andreea Buzaş)
Counterbalance well, typical for the low lands, illustrated in Village Museum Bucharest (photo: Andreea Buzaş)

Fântână cu colac, din Neamţ, transferată în Muzeul satului Bucureşti (arhiva personală)
Well with felloe, from Neamţ, transferres Village Museum Bucharest (personal archive)

[76] *Atlasul Etnografic Român*, coord.: Ion Ghinoiu, vol. I: *Habitatul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2003, p. 37.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Fântână cu căpriori, cu bârne aşezate orizontal în sistem bolckbau, Maramureş, Muzeul satului maramureşean din Sighetu Marmaţiei
(foto: Andreea Buzaş)
Well with rafters, with beams placed horizontally in blockbau system, Maramureş Village Museum in Sighetu Marmaţiei
(photo: Andreea Buzaş)

Fântână cu roată şi ciutură de lemn, Gorj, Muzeul arhitecturii populare din Curtişoara
(foto: Andreea Buzaş)
Well with wheel and wooden bucket, Gorj, Museum of Folk Arhitecture from Curtişoara
(photo: Andreea Buzaş)

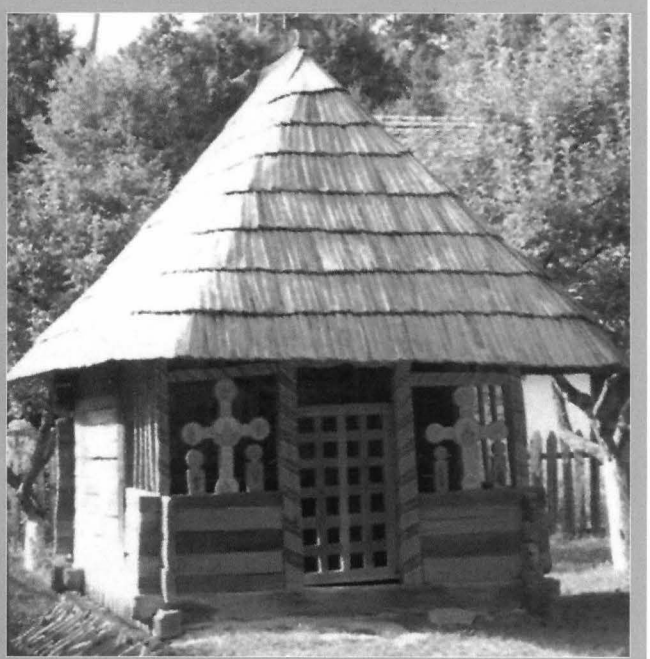

Fântână-troiţă, Buneşti, judeţul Vâlcea, Muzeul „Astra" din Sibiu (sursa: *Muzeul Civilizaţiei Populare... Catalog*..., 2007, p. 297)
Cross-Well, Buneşti, Vâlcea county, ASTRA Museum from Sibiu (source: *Muzeul Civilizaţiei Populare... Catalog*..., 2007, p. 297)

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Fântână cu vârtej şi tracţiune animală, Chirnogeni, Dobrogea, Muzeul „Astra" (foto: Andreea Buzaş)
Animal driven well, Chirnogeni, Dobrudja, ASTRA Museum (photo: Andreea Buzaş)

Acolo unde a fost nevoie, în lumea satului ingeniozitatea şi soluţiile practice şi-au spus cuvântul şi în ceea ce priveşte construirea fântânilor, în muzeele din Cluj şi Maramureş existând gospodării cu fântână din care se poate scoate apa atât din interiorul gospodăriei, cât şi din uliţă.

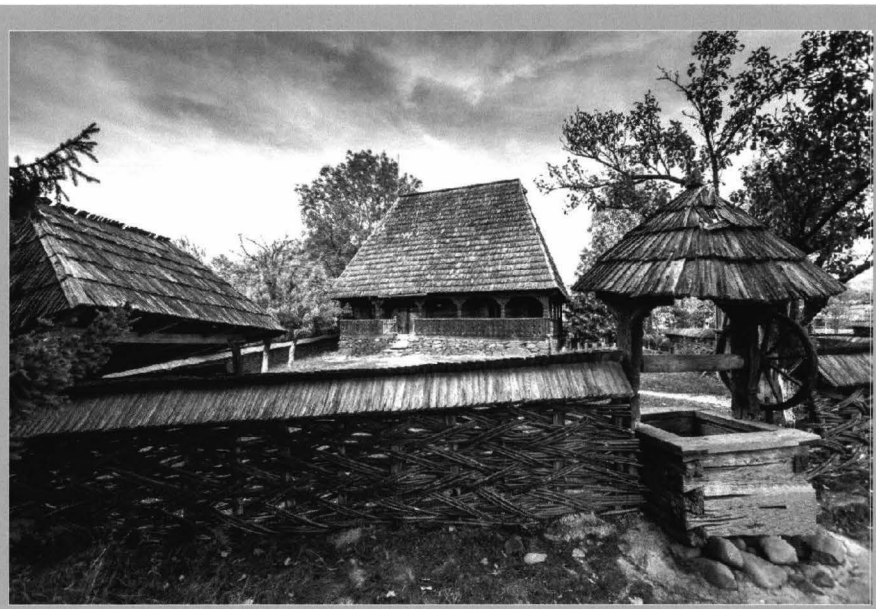

Fântână la uliţă, Muzeul satului maramureşean (foto: Andreea Buzaş)
Well by the lane, Maramureş Village Museum (photo: Andreea Buzaş)

Cimitirele

Cimitirul denumit în lumea rurală şi ţintirim, gropniţă sau grădina morţilor[77] străjuieşte simbolic şi discret unele bisericuţe din muzee sau chiar unele gospodării, însă complexitatea crucilor, a troiţelor

[77] *Atlasul Etnografic Român...*, p. 37.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

și a stâlpilor funerari de pe teritoriul țării este departe de a fi redată la nivel de patrimoniu muzeal. Cu toate acestea, există cimitire adevărate, cum este cel din Muzeul satului de la București, în care își doarme somnul de veci cel care a fost, timp de 30 de ani, directorul acestei instituții, Gheorghe Focșa.

Majoritatea cimitirelor reconstituite în muzeele în aer liber se află în imediata apropiere sau chiar în curtea bisericii, altele sunt marcate doar printr-o poartă a cimitirului, cum este cea din Muzeul etnografic al Transilvaniei, adusă din zona Dealurilor Clujului sau cea din muzeul de la Curtișoara. Excepție face Muzeul Astra din Dumbrava Sibiului, care reface atmosfera pastorală a munților Orăștie, prin aducerea în muzeu a unui staul monocelular în vecinătatea căruia se află un cimitir de familie. Denumite și „morminți de ogradă", mormintele de familie din muzeu ilustrează un obicei des întâlnit în partea de vest a Carpaților Meridionali cu așezări situate la aprox. 1000 m altitudine, ai căror locuitori, neavând un acces facil la biserică, erau determinați să recurgă la astfel de soluții.

Cimitir de familie, zona Orăştie, Muzeul „Astra" din Dumbrava Sibiului (sursa: *Muzeul Civilizaţiei Populare... Catalog...*, 2007, p. 70)
Family graveyard, Orăştie area, ASTRA Museum from Dumbrava Sibiului (source: *Muzeul Civilizaţiei Populare... Catalog...*, 2007, p. 70)

BIBLIOGRAFIE

„Analele Astrei", IV, iulie-august, 1904, p. 173-174.
Apolzan Lucia, *Carpaţii, tezaur de istorie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987.
Apolzan Lucia, *Sate-cânguri din Munţii Apuseni*, Craiova, Editura Ramuri, 1944.
Atlasul Etnografic Român, coord.: Ion Ghinoiu, vol. I: *Habitatul*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2003.
Bernea Ernest, *Civilizaţia română sătească*, Bucureşti, Editura Vremea, 2006.
Bucur Corneliu, *Tratat de etnomuzeologie* (vol. 1), Sibiu, Editura ASTRA Museum, 2004.
Butură Valeriu, *Secţia în aer liber a Muzeului Etnografic al Transilvaniei*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1962-1964*, 1964.
Casa Naţională, în „Transilvania", 1897, V-VII, p. 75.
Cristea George, Dăncuș Mihai, *Maramureș - un muzeu viu în centrul Europei*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000.
Czajkowscki Jerzy, *Muzea na wolnym powietrzu w Europie*,Rzeszow-Sanok, [f. e.], 1984.
Diaconovici Cornel, *O casă națională*, în „Transilvania", 1897, I, 1, p. 4.
Dicţionar de artă populară, coord.: Georgeta Stoica, Paul Petrescu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1997.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Dunăre Nicolae (coord.), *Ţara Bârsei*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1974, p. 17-56.
Floroiu Mihaela, *Crucile de jurământ sau casa sufletelor plecate*, „Gazeta de Sud", anul 17, 01 martie 2012.
Godea Ioan, *Bordeiul. O sinteză critică a problematicii legată de un arhaic sistem de locuire*, în „Ethnos", nr. 5, Bucureşti, 2004.
Godea Ioan, *Muzeotehnică*, Oradea, Editura Muzeului Ţării Crişurilor, 2007.
Godea Ioan, *Muzeul Satului: 1936-2003*, Bucureşti, Editura Coresi, 2004.
Grigoraş N., Caproşu I., *Biserici şi mănăstiri vechi din Moldova*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1968.
Gusti Dimitrie, *Muzeul satului românesc*, în *Pagini alese*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1965.
Ionescu Grigore, *Relatare asupra istoriei arhitecturii româneşti din cele mai vechi timpuri până în ziua de azi*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1954.
Mehedinţi Simion, *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca şi uneltele sale*, în *Civilizaţie şi Cultură*, Iaşi, Editura Junimea, 1986.
Mehedinţi Simion, *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca şi uneltele sale*, în *Discursuri de recepţie la Academia Română*, Bucureşti, Editura Albatros, 1980, p. 129-141.
Moise Ilie, *Visul lui Mehedinţi*, în *Seducţia Muzeului*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2009.
Muzee în aer liber din România, coord.: Georgeta Stoica, Bucureşti, Editura Museion, 1993.
Muzeul Civilizaţiei Populare Tradiţionale ASTRA (Dumbrava Sibiului), coord.: Corneliu Ioan Bucur, Sibiu, Editura Astra Museum, 2007.
Muzeul etnografic Reghin 1960-2010, coord.: Maria Borzan, Târgu-Mureş, Editura Nico, 2010.
Niedermaier Paul, *Proiectul de sistematizare a muzeului din Dumbrava Sibiului*, în *Cibinium*, 1966.
Niedermaier Paul, *Proiectul de sistematizare al sectorului etnografic în aer liber al Muzeului Goleşti*, Extras din „Museum. Studii şi comunicări de istorie şi etnografie", Goleşti-Argeş, 1974.
Opriş Ioan, *Istoria muzeelor din România*, Bucureşti, Editura Museion, 1994.
Oprişan I., *Troiţe româneşti. O tipologie*, Editura Vestala, Bucureşti, 2003.
Panţel Gabriela, Moise Ilie, *Astra între identitate şi aliniere europeană. Strategii culturale*, Bucureşti, Academia Română, 2012.
Rentzhog Sten, *Open Air Museums: The History and Future of a Visionary Idea*, Stockholm and Östersund, Carlsson Jamtli Förlag, 2007.
Simpozion - Comunicări, Organizarea muzeului etnografic în aer liber (principii şi metode), Bucureşti, [f. e.], / Verband europäischer Freilichtmuseen (Tagung 1966), Köln, [f. e.], 1967.
Stahl Henri H., *Amintiri şi gânduri*, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.
Stocking George, *Objects and Others. Essays on Museums and Material Culture*, Madison, University of Wisconsin Press, 1985.
Stoica Georgeta, *Muzeul Naţional al Satului „Dimitrie Gusti"*, Bucureşti, Arc 2000, 2004.
Ştefănescu Liviu, *Activitatea muzeografică a lui Nicolae Iorga*, în *Revista Muzeelor*, nr. 1, 1965.
Toşa I., Munteanu S., *Muzeul Etnografic al Transilvaniei, 1922-2002, Opt decenii în serviciul etnografiei româneşti*, Cluj-Napoca, Editura Mediamira, 2001.
Toşa Ioan, Munteanu Maria Simona, *Parcul Etnografic Naţional „Romulus Vuia" (1929-2009)*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009.
Tzigara-Samurcaş Al., *Suntem vrednici de un muzeu naţional!*, în „Viaţa Românească", I, 1908.
Ungureanu Nicolae, *Muzeul etnografic în aer liber, mijloc original de reflectare a culturii populare*, în *Simpozion - Comunicări, Organizarea muzeului etnografic în aer liber (principii şi metode)*, Bucureşti, [f. e.], 1967, p. 19-25.
Vâlsan George, *O ştiinţă nouă: etnografia*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul", 1927.
Vârtej Alexandru, *Crângul din Munţii Apuseni transferat şi reconstruit în Muzeul Astra din Sibiu*, în „Tuşnad – Patrimoniul arhitectural vernacular", Odorheiu-Secuiesc, 1999.
Vlasiu Ioana, *Arta şi muzeologie la Slobozia*, în *„Arta"*, 03/2001.
Zippelius Adelhardt, *Handbuch der europäischen Freilichtmuseum*, Köln-Bonn, [f. e.], 1974.

http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/id.asp?k=526 – accesat la 13 ianuarie 2014.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Aspecte ale cercetării şi reprezentării gospodăriei de pescar lipovean din Mahmudia (Tulcea) în cadrul Muzeului Tehnicii Populare din Sibiu. Consideraţii de etnologie a alimentaţiei

Lucian ROBU*
Liviu VELŢAN**

The following approach is focused on the major scientific aspect regarding the traditional life of the Lipovean people (old Russian community) in Danube Delta, Tulcea county. The profile of their local economy is connected to fishing activities, using archaic and exclusive tools that can be seen inside the exhibit (fisherman's house from Mahmudia), reconstructed in ASTRA Open air Museum. Together with the fishery or cherhana, wich comes from the same village and it is placed close-by, the exhibit forms a living complex that presents the most characteristic aspects of the fishing way of life in the Delta. Our approach aims also to underline the most important data regarding the tradition of food processing in Mahmudia.

Keywords: old Russian community (lipoveni), plitka, cherhana, food anthropology, fisherman, museum
Cuvinte cheie: lipoveni, plitka, cherhana, antropologia alimentaţiei, pescar, muzeu

Arhiva Ştiinţifică a Complexului Naţional Muzeal ASTRA păstrează informaţii semnificative despre conturarea sectoarelor tematice ale Muzeului Tehnicii Populare[1], precum şi cercetările aferente legate de organizarea acestora. Sectorul pescuitului tradiţional se individualizează din punct de vedere conceptual şi expoziţional prin reprezentarea unor construcţii cu rol specializat care ilustrează modul de viaţă şi de locuire al pescarilor lipoveni din localitatea Mahmudia, importantă categorie ocupaţională din zona etnografică a Dobrogei Nordice. Acest specific al lipovenilor este într-o oarecare măsură comun cu al comunităţii ucrainiene[2].

În ceea ce priveşte reprezentarea complexă a patrimoniului material-tehnic şi instrumentarul definitoriu pentru sectorul care urma să includă monumentele din Dobrogea de Nord, Cornel Irimie insistă pe câteva aspecte esenţiale vizavi de modalităţile şi strategiile de cercetare de teren.

Cercetările expediţionare din *nordul Dobrogei* au durat 18 zile, în luna iunie 1964, participând 5 persoane (C. Irimie, H. Ruşdea, A. Motomancea, M. Iuga, [indescifrabil]). Echipa s-a deplasat tot timpul cu microbuzul, având ca bază de plecare oraşul Tulcea, iar câteva zile Babadagul. În afară de recunoaşterea în zona acestor două raioane, s-a făcut şi o deplasare de 3 zile in Deltă. În plus faţă de tema instalaţiilor tehnice şi a meşteşugurilor, s-a cercetat problema pescuitului precum şi cea a mijloacelor de transport şi comunicaţii[3]. Consemnând în sute de fişe de constatare, observaţiile făcute,

*muzeograf, Complexul Naţional Muzeal ASTRA; e-mail: lucian.robu@muzeulastra.com
**muzeograf Complexul Naţional Muzeal ASTRA; e-mail: liviu.veltan@muzeulastra.com

[1]Numele actual este Muzeul Civilizaţiei Populare Tradiţionale ASTRA.

[2]Gospodăria de pescar, specifică pentru localităţile din Delta Dunării, având o economie piscicolă predominantă, provine din comuna Mahmudia, judeţul Tulcea şi a fost reconstruită în Muzeul Tehnicii Populare între anii 1975-1979.Împreună cu cherhanaua, gheţăria şi coliba de pescari - originare din aceeaşi localitate şi amplasate în apropierea ei - formează un complex expoziţional unitar care înfăţişează cele mai caracteristice aspecte din problematica complexă, legată de practicarea pescuitului în condiţiile specifice ale Deltei. Bogatul inventar de unelte de pescuit, expuse atât în cherhana, cât şi în unele încăperi ale gospodăriei, dau vizitatorului posibilitatea să cunoască diferite tehnici şi procedee de pescuit, care sunt o mărturie grăitoare a specializării şi a nivelului tehnic atins de populaţia de pescari din zonă. Prin amenajarea acestui complex gospodăresc - care cuprinde, în afară de casa de locuit şi acareturile aferente: grajdul (dam), coteţul pentru păsări (curnic), cuptorul de copt pâine, baia (bania), cât şi o mică moară de vânt - se ilustrează modul de viaţă, de locuire şi de muncă a pescarului din Delta Dunării. Construcţiile sunt caracteristice pentru arhitectura din satele din nordul Dobrogei, de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Folosind ca material de construcţie exclusiv lutul amestecat cu paie (chirpici), ele sunt văruite în alb strălucitor şi acoperite cu stuf clădit în solzi; *Muzeul Civilizaţiei Populare Tradiţionale ASTRA Sibiu, Ghid-catalog* (coord.) Corneliu Ioan Bucur, Sibiu, 2007, p. 61.

[3]Arhiva Ştiinţifică a Muzeului ASTRA, Fond Special Hedwig Ruşdea, *Note de teren din Dobrogea*, dosarul nr. 34, 1964-1968, ff. 2-6; *Idem*, dosarul nr. 35, 1964- 1968, f. 4; *Idem*, dosarul 35, 1968.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

luându-se peste 1.000 de imagini fotografice în alb-negru și color, precum și peste 250 de desene[4].

Din acest punct de vedere reprezentarea expozițională s-a preocupat cu preponderență de achiziționarea unei gospodării de pescar și a unei cherhanale din localitatea Mahmudia[5], cu ghețăria aferentă acesteia. Această cherhana a fost aleasă în urma cercetării de teren din Delta Dunării și Complexul de lacuri Razelm din perioada 1 iulie-10 august 1971, de către muzeograful Liviu David, însă după o deliberare destul de pronunțată s-a hotărât achiziționarea ei, deoarece s-a avut în vedere în primă fază cercetarea a două cherhanale. A doua cherhana avută în vedere a fost cea din localitatea Uzlina[6]. Cercetările de teren pentru identificarea tipologiei cherhanalei ce urma să fie reconstruită în muzeu s-au derulat cvasi simultan în cele două comunități menționate: Mahmudia și Uzlina.

Informațiile din Arhiva Științifică a Complexului Național Muzeal ASTRA, insuficient valorificate până în prezent scot în evidență o descriere detaliată și a instrumentarului piscicol specializat, parte componentă importantă a cherhanalei și a gospodăriei de pescar, achiziționat cu ocazia cercetărilor de teren ocazionate de reprezentarea expozițională a Grupei Piscicultură[7].

Instrumentarul piscicol atipic din punct de vedere terminologic atestă o specializare veche a unei minorități din zona Deltei Dunării. Denumirile instrumentarului de pescuit scot în evidență influențe multiple venite din straturile de cultură greco-romană, o lungă perioadă otomană precum și influențe diverse ale marelui număr de minorități care formează un veritabil creuzet multietnic și multicultural.

Realitatea istorică regională apropie din punct de vedere cultural zona Dobrogei și inclusiv Delta Dunării spre un specific al orientului asiatic în mai mare măsură decât unul specific european[8]. Această considerație este plauzibilă întrucât Dobrogea s-a aflat sub stăpânirea turcească aproape cinci sute de ani (1420-1878).

Datorită unui context istoric și muticultural aparte ilustrarea complexului piscicol și a instrumentarului de pescuit denumirile aferente ale acestora scot în evidență un aspect de viață atipic ca rezonanță și moștenire istorico-culturală în care predonimă mai mult diferențele decât asemănările cu restul spațiul românesc[9].

Cu toate acestea ca urmare a cercetării științifice doar jumătate din instrumentarul de pescuit achiziționat este din zona Deltei Dunării (Mahmudia, Jurilovca, Enisala, Dunavăț, Murighiol, Isaccea), pe când un sfert este din zona Clisura Dunării, iar restul de un sfert din zona Transilvaniei (mai ales zona Mureșului Superior) și zona Gorjului. Se urmărea în acest fel reprezentarea pescuitului în diferite tipuri de ape, precum și diferențele zonale între instrumentarul specific Dunării (Delta Dunării cu Clisura Dunării)[10].

---

[4]Cornel Irimie, *Câteva considerații asupra cercetărilor de tip expediționar–itinerant în activitatea muzeului Brukenthal Sibiu*, în *Revista Muzeelor*, nr. II, 1965, p. 223. Susținând importanța metodei observaționale, de inspirație antropologică, C. Irimie afirma: „Experiența colectivului acestui muzeu poate fi considerată o contribuție la dezvoltarea metodei de cercetare științifică. Numeroase cercetări cu caracter expediționar–itinerant efectuate de către Muzeul Brukenthal, în colaborare cu specialiști de la alte muzee și de la Academia Republicii Populare Române, în diferite zone etnografice din Transilvania, Banat, Muntenia, Dobrogea, Moldova, au dat la iveală material științifice inedite contribuind la identificare unor exemplare unice de unități și instalații, ateliere pentru sectorul muzeal în aer liber ce se organizează în Dumbrava Sibiului.

[5]Un studiu despre depistarea acestui monument a fost redactat de către David Liviu, *Cercetări pentru depistarea unei cherhanale din Delta Dunării,* în *CIBINIUM- Studii și materiale privind muzeul tehnicii populare*, Sibiu 1969-1973, p 77-87. Liviu David a fost unul dintre muzeografii responsabili alături de Hedwig Ruședea de conturarea sectorului piscicol din Muzeul Tehnicii Populare.

[6]Această cherhana este amintită în *Memoriu cu privire la reconstruirea în Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului a cherhanalei de la Mahmudia, județul Tulcea*, Arhiva Științifică a Muzeului ASTRA, fără număr de inventar,p. 1.

[7]Este vorba de *Catalogul instrumentarului piscicol din Muzeul Tehnicii Populare Dumbrava Sibiului*, schiță de catalog, autor Dan Munteanu, 68 p. în Arhiva Științifică a Muzeului ASTRA nr inv. 156/1996. O minimă valorificare științifică a instrumentarului piscicol tot în Dan Munteanu,*Ostiile, străvechi unelte de pescuit pe teritoriul României. Încercare de clasificare tipologică*, în *Studii și comunicări de istorie a civilizației din România*, vol I, Sibiu, 1981.

[8]Scoaterea în evidență a unui astfel de specific dobrogean în Hedwig Ruședea, *Imagini dobrogene*, reprodus în *Hedwig Ruședea. În memoria Etnologiei Românești* , Editura ASTRA MUSEUM, Sibiu, 2012, pp.17-27.

[9]VLĂDUȚIU, Ion, *Etnografia românească*, Editura Științifică, Cluj, 1973; *Idem*, *Ocupații*, în *Atlasul Etnografic al României*, vol. II, București, 1978.

[10]Dan Munteanu, *Catalogul instrumentarului piscicol din MTP Dumbrava Sibiului*, 68 pg., în Arhiva Științifică a Muzeului ASTRA, nr. inv., 156/1996, f. 6.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Instrumentarul piscicol a fost achiziționat respectându-se pricipiul evolutiv și tehnic, de la simplu spre complex. Una dintre cele mai semnificative lucrări care face referire și la zona Deltei Dunării și care ilustrează prin descrieri de o mare acuratețe instrumentarul de pescuit de acum un secol aparține lui Grigore Antipa[11]. Realitatea și contextualizarea modului de viață a pescarilor realizată de către Grigore Antipa nu a mai fost egalată ca sinteză până în prezent.

Echipa de specialiști ai Muzeului Tehnicii Populare au urmărit ilustrarea în muzeu din punct de vedere tehnicist și mai puțin pe baza criteriului sociologic, a unor monumente cu specific pur tehnic, ilustrative pentru spațiul românesc.

Ilustrarea în muzeu a instrumentarului piscicol s-a adaptat acestui model de cercetare care a presupus salvarea mărturiilor materiale de viață și de muncă ale lumii rurale într-un context nefavorabil, perioada comunistă. Această perioadă a presupus presiuni, pe alocuri diplomație și adaptarea specifică a limbajului în vederea atingerii scopului avut în vedere, adică salvarea mărturiilor lumii rurale românești.

Prin presiuni, diplomație și adaptarea specifică a limbajului facem referirea la relația directă a specialiștilor Muzeului Tehnicii Populare cu organele superioare de partid și de stat cărora trebuia să le câștigi bunăvoința[12].

Aceste abordări într-o perioadă comunistă care nu încuraja experiența culturală specifică perioadei interbelice au fost un act necesar și asumat pentru o mai ușoară ducere la îndeplinire a planului științific care a stat la baza fondării Muzeului Tehnicii Populare.

Scopul prezentei abordări devine în acest sens valorificarea informațiilor Arhivei Științifice a Muzeului ASTRA și contextualizarea modului de viață a minorității lipovenești-ucrainene prin abordarea oarecum exagerată a dimensionalității tehniciste în conexiune structurală cu elemente specifice etnologiei alimentației scopul ultim fiind scoaterea în evidență și explicarea raportului tehnică-hrană pentru comunitatea avută în vedere[13].Utilarea interiorului gospodăriei și completarea expoziției din interiorul monumentului, aducerea și reprezentarea diversității uneltelor de pescuit și a celor de prelucrare primară și complexă a peștelui (fie în vederea consumului, fie în vederea valorificării acestuia) au fost reale provocări pentru activitatea muzeistică din anii 70 ai secolului al XX-lea.

Condițiile fizico-geografice ale Deltei Dunării au oferit un cadru predilect de desfășurare a pescuitului tradițional. Aceste condiții caracterizate printr-o diversitate hidrografică care nu se mai întâlnește în altă parte a României a fost factorul favorizant al desfășurării istorice a unei ocupații importante, dar nu exclusive în această zonă[14]. Diversitatea instrumentarului piscicol a dus la o specializare specifică și care s-a tradus prin intermediul monumentelor specializate (cherhana, ghețărie, colibă de pescar, gospodărie de pescar)[15].

Cu toate că nu a fost luat în considerare prea mult în cadrul cercetării științifice, raportul tehnică-hrană nu este cu desăvârșire neglijat. Potrivit surselor Arhivei Științifice a Muzeului ASTRA, s-a dorit ilustrarea raportului tehnică-hrană prin improvizarea în imediata apropierea a cherhanalei a

---

[11]Antipa Grigore, *Pescăria și pescuitul în România*, Librăriile Socec și Compania C.Șfetea, Pavel Suru, București 1916. Titlu apărut și la Viena sub ediția Gerold și Comp, Berlin sub ediția R. Friedlaender și Sohn și Lipsca sun ediția O. Harrassowitz.

[12]Texte reprezentative pentru acest tip de comportament au fost valorificate din Arhiva Științifică a CNM ASTRA de către specialiștii Muzeului ASTRA în Marius-Florin Streza, Lucian Nicolae Robu, *Cornel Irimie și evoluția Muzeului Tehnicii Populare*,volumele I-III, Editura ASTRA Museum", Sibiu 2013. Dezbaterea acestor texte relevante depășeste cadrul prezentului studiu dar le semnalăm ca atare deoarece, fiind reprezentative pentru cadrele organizatorice și științifice ale Muzeului Tehnicii Populare, sunt în egală măsură reprezentative și pentru evoluția sub raport științific și muzeologic a grupei tematice Piscicultură din structura tematică a Muzeului Tehnicii Populare.

[13]O abordare prin prisma etnologiei alimentației și pe care o semnalăm este Monica Stroe, Bogdan Iancu, *La masă cu oamenii Deltei. O cartografiere a practicilor gastronomice,* Editura Coresi, 2012.

[14]Steluța Părău, Zaharia Petru, *Viața țărănimii din județul Tulcea in perioada interbelică sub aspect socio-etnografic*, în *Peuce* VIII, Muzeul „Deltei Dunării", Tulcea, 1980, p. 12; Steluța Părău, *Mutații în structura interiorului tradițional din județul Tulcea*, în volumul *Ialomița,* Muzeul Județean Ialomița, Slobozia, 1983, p. 23.

[15]Cornel Irimie, *Șase muzee fac cercetare împreună*, „Contemporanul", nr. 45, 1965; Idem, *O premieră muzeală*, *Flacăra Sibiului*, 3367, 1966; Idem, *Conservarea patrimoniului cultural, muzeele în aer liber*, *Contemporanul*, nr.5, 1968; Idem, *Un muzeu își definește profilul*, „Astra", nr. 11, 1968; Cornelia Gangolea, *Noutăți la Muzeul Tehnicii Populare din Sibiu*, „Tribuna Sibiului", nr. 7843, 1982.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

unei bucătării de vară care ar fi urmat cel mai probabil să completeze bucătăria de vară existentă în cadrul gospodăriei de pescar din Mahmudia, dar care urma să aibă un rol restrâns mai ales datorită faptului că nu ar fi avut valoarea muzeistică, ci ar fi fost folosită pentru cazuri deosebite (vizite ale oficialităţilor) care ar fi fost serviţi cu peşte preparat conform reţetarului specific comunităţii ruso-lipoveneşti a Deltei[16]. Extinderea cercetărilor către segmentul de etnologie a alimentaţiei (deopotrivă recuperarea mărturiilor de teren de la informatorii depozitari ai realităţilor trăite) nu s-a produs în deceniile 7 şi 8 ale secolului al XX-lea, întrucât prioritatea echipelor de muzeografi a fost identificarea componentelor tehnice şi arhitectonice care să compună complexul Gospodăriei din Mahmudia.

Este de sesizat faptul că acest aspect este luat în considerare chiar dacă sub forma unei aplicaţii cu rol restrâns de animaţie culinară pentru cazuri deosebite.

Tot prin intermediul unei construcţii specializate ar fi putut să fie pus în evidenţă raportul tehnică-hrană în mod optim. Această construcţie specializată care ar fi scos în evidenţă acest raport şi care a fost stipulată în Planul tematic preliminar al Muzeului Tehnicii Populare a fost o păstrăvărie cu afumătoare[17]. Intenţia declarată a fost deci aceea de a ilustra modul de depozitare al peştelui şi modalităţi de prelucrare a acestuia care ar fi completat modul în care se prelucra peştele la cherhana, construcţie nu doar cu rol de depozitare, ci şi de prelucrare parţială şi comercializare a peştelui, dar în egală măsură rolul deţinut de gheţărie ca construcţie specială de depozitare a peştelui pe perioada iernii.

Relaţia dintre spaţiul gospodăriei, resursele specifice şi modalităţi de păstrare şi prelucrare a hranei în microzona etnografică a Mahmudiei

Se pare că întemeietorii satului modern au fost ciobanii transilvăneni, sosiţi în secolulal XVIII-lea. În 1832, sultanul Mahmud al II–lea a întărit aşezarea şi a construit o geamie, ridicând-o la rang de oraş, motiv pentru care i s-a schimbat şi numele[18]. Acest rang nu a durat decât câţiva ani, pentru că în 1850 I. Ionescu de la Brad dădea localitatea complet distrusă, după războiul ruso-turc. Românii, care erau majoritari şi după ce satul a fost repopulat, tot cu mocani, au fost cei care au construit şcoala, în 1879 şi biserica în 1864. Din cauza inundaţiilor din Deltă şi de pe malurile Dunării, mulţi ruşi-lipoveni, pescari din tată-n fiu, s-au aşezat în Mahmudia, într-o zonă mai sigură, adăugându-se populaţiei musulmane şi celei româneşti, care era destul de instabilă, totuşi, după cum o arată statisticile.

Vatra satului Mahmudia s-a dezvoltat în jurul bisericii şi a şcolii, doi poli cu însemnătate deosebită în viaţa comunităţii. Dezvoltarea acesteia s-a realizat în toate direcţiile. Ca o consecinţă a situării localităţii la contactul dintre două forme de relief cu altitudini diferite, satul are o structură adunată a satului în zona de luncă şi răsfirată pe versanţii dealurilor[19]. Analiza structurii gospodăriei evidenţiază segmentarea spaţiului în două curţi: „curtea casei" şi „curtea (oborul) animalelor", grădina, fapt ce ţine de necesităţile şi de ocupaţia de bază a locuitorilor.

Construcţiile componente ale gospodăriei din Mahmudia sunt: casa, bucătăria de vară, adăpostul pentru animale, cuptorul, baia, curnicul pentru păsări[20].

Casa veche nu avea temelie sau uneori zidurile erau ridicate pe o temelie mică de ceamur. În general se făceau gropi pentru îngropat stâlpii şi un şanţ de mică adâncime pentru stuf, avându-se în vedere „să nu se lărgească". Pământul pentru îmboldit stuful (sau mai vechi nuielele) folosit la ziduri, era făcut după tehnica ceamurului, groapa pentru ceamur fiind săpată în curte[21].

Se întâlneşte, la unele case lipoveneşti, şi prispa dispusă la faţada lungă, principală şi pe

[16] *Memoriu cu privire la reconstruirea în Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului a cherhanalei de la Mahmudia, judeţul Tulcea*, Arhiva Ştiinţifică a Muzeului ASTRA, fără număr inventar, f. 7.

[17] Marius-Florin Streza, Lucian Nicolae Robu, *Cornel Irimie şi evoluţia Muzeului Tehnicii Populare*, vol I, Editura "ASTRA Museum", Sibiu, 2013, p. 74.

[18] Mihail Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, Atelierele Grafice I.V. Socecu, Bucureşti,1904, pp. 43-44.

[19] Vasile Surd, *Geografia aşezărilor*, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 78.

[20] Paula Popoiu, *Antropologia habitatului în Dobrogea*, Editura Oscar Print Bucureşti, 2001, p. 64; vezi şi Paul Stahl, *Planurile caselor româneşti ţărăneşti*, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1958, p. 34; Paul Stahl, Petrescu Paul, *Locuinţa ţăranului român*, E.S.P.L.A., Bucureşti,1958, p. 65.

[21] Ion Ghinoiu, *Harta peisajelor etnografice dobrogene- Instrument pentru identificarea patrimoniului rural*, în *Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor*, serie nouă, tom 18, Bucureşti, pp. 27- 35.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

latura scurtă a casei, aceasta din urmă fiind amplasată la stradă. Străjuită de stâlpi simpli fixaţi direct în prispă sau într-o grindă de lemn care formează marginea exterioară a prispei, această componentă a planimetriei locuinţei imprimă acesteia marca identitară.

Casa cu un singur nivel are cea mai mare arie de răspândire în zonă: în general ea era realizată din pământ, acoperite cu paie sau trestie. Interiorul era format din 3 despărţăminte: sala sau tinda servind şi ca bucătărie şi având un horn mare, deschis mult în afară şi din care porneşte soba şi odaia de locuit.

În modul de organizare a gospodăriei constatăm două tendinţe dominante: de tip central European, cu anexele în continuarea casei (gospodăria de la Mahmudia, din cadrul Muzeului în Aer Liber din Dumbrava Sibiului prezintă caracteristici mixte) şi est European, cu anexele în curţi separate pentru cultivarea vegetalelor şi pentru adăpostirea animalelor

Sistemul de împrejmuire a gospodăriei şi a grădinilor, cel mai des întâlnit este cel realizat din tulpină de trestie, consolidată, bine legată şi din tulpini de floarea soarelui, din ceamur sau chiar din nuiele împletite.

O sursă importantă pentru existenţa cotidiană a lipovenilor şi pentru securitatea lor alimentară era, pe lângă pescuit, creşterea animalelor. Aceasta s-a dezvoltat vertiginos la începutul secolului al XX-lea. Climatul şi geografia locului (inclusiv secvenţele fertile de sol, deci de păşuni cu substrat aluvionar) permitea multor familii să deţin cornute mari şi mici şi efective de suine, ajungând până la 60-70 de exemplare, destinate vânzării şi consumului propriu. Aceste animale creşteau într-o stare de semi-sălbăticie, resursele cerealiere destinate acestora fiind reduse. Localnicii îşi creau doar ţarcuri simple, cu locuri pentru nutreţ, unde animalele se adăposteau pentru mare parte a sezonului cald[22].

S-a practicat şi se practică sistemul de creştere în turmă vara şi aparte, acasă, iarna, animalele fiind aduse pe imaşul satului. Menţionăm că în cadrul acestui sistem, animalele erau aduse de pe imaşul satului, seara, acasă (vacile), oile fiind adăpostite însă în târla organizată în afara satului şi abia toamna erau aduse acasă.

Grădinile şi tipurile de culturi

Predominante au fost 3 tipuri de grădini: grădinile din spatele sau din lateralul casei, delimitate prin porţiuni de gard din trestie sau nuiele, grădinile situate în partea opusă gospodăriei – în faţa acesteia, peste uliţă, având dimensiuni mai mari (cca. 1000 mp.) şi grădinile din hotarul satelor. Suprafeţele lor au variat între 1000 şi 10000 m^2.

În Dobrogea, în partea de nord, de-a lungul Dunării se cultivau legume timpurii şi târzii pentru consum proaspăt, iar pe litoral, într-o sub zonă caracteristică din punct de vedere climatic, se produc legume semi-timpurii şi îndeosebi de toamnă, mai ales plante termofile. Este zona cu cea mai mare suprafaţă cultivată.

Între legumele pe care le identificăm în aşezările rurale din nordul Dobrogei (inclusiv în microzona Mahmudia) amintim: ardei, pătlăgele, vinete, tomate, castraveţi, pepeni, fasole. Ceapa roşie, ceapa albă, 3-4 straturi, erau poziţionate pe latura lungă a grădinii. Se semăna în martie, iar perioada de recoltare era în septembrie. Se depozita în tinda casei, în pod sau în anexa amplasată în spatele casei de locuit, lipită de aceasta. La fel se cultivau, în spaţiul central al grădinilor tomatele, alături de vinete dispuse pe 4-5 rânduri.

Distinct, în cadrul aceleiaşi grădini, aproximativ către margini, se plantau rânduri de rădăcinoase (morcovi, gulii, ţelină chiar sfeclă), porţiuni de mărar, pătrunjel, cimbru.

De asemenea, pe latura nordică a grădinilor dar şi a curţilor dobrogene se întâlneau rugii de mure şi plante medicinale precum menta (fie cultivată, fie o specie sălbatică) şi muşeţelul.

În ce priveşte **grădinăritul** - ca ocupaţie cu scop de producere pentru vânzare – remarcăm în ultimele decenii un fenomen caracteristic pentru această perioadă. Şi anume: dacă altă dată *cultivarea pepenilor* se făcea numai pentru consumul propriei familii, astăzi se practică pentru vânzare.

[22]Se impune a fi incluse în zonele cu bogată tradiţie în creşterea animalelor, datorită practicării intense a păstoritului. Ca argument menţionăm statisticile din 1974 privind creşterea animalelor: 325 bovine, 2323 ovine, 43 cabaline, 69 porcine etc. cf. Alexandru Chiselev, Elena Papa, dr. Steluţa Pârâu (coordonatori), Narcisa Ştiucă, Iuliana Titov, *Mahmudia. Studiu monografic*, Fundaţia Salvaţi Dunărea şi Delta, Bucureşti, 2009, pp. 45-46.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

De asemenea, este de menţionat că se ocupă cu cultivarea pepenilor nu numai localnicii, ci şi cei din oraş care îşi cumpără pământ în baltă[23].

În spaţiile de cultură cerealiere, ce variau de la 1 la 10-15 hectare, în funcţie de proprietate, se cultiva:

- Porumb
- Secară
- Ovăz
- Orz
- Mei
- Sorg.

În perioada în care a funcţionat C.A.P.-ul[24], acesta avea în administrare o suprafaţă arabilă de 1638 ha, pe 58 ha era plantată viţă de vie şi pe 9 ha pomi fructiferi. Pe terenurile arabile se cultivau grâu (390 ha), porumb (558 ha), fasole (150 ha), in (100 ha), cartofi (30 ha), legume (30 ha), furaje (132 ha). În prezent există la Mahmudia şi producători agricoli.

Orzul şi secara erau cultivate în grădina din moşia satului, făina fiind folosită pentru producerea pâinii. În acelaşi spaţiu exterior satului se cultivau 1-5 hectare de grâu.

Plantele textile, aveau ca spaţiu de cultivare proprietăţile în hotarul satelor. Amintim aici cânepa şi inul.

Plantele oleaginoase le întâlnim cultivate atât în grădinile din apropierea locuinţelor, cât şi în spaţiile de cultură din hotarul satelor. Ele constituiau o parte, din baza alimentaţiei vegetale a locuitorilor Dobrogei:

- Floarea soarelui;
- Linte;
- Rapiţă(uleiul de rapiţă);
- Dovleac.

Plante industriale - se cultivau în spaţiile de cultură din hotarul satului. Amintim aici sfecla de zahăr şi tutunul.

Plantele de nutreţ erau reprezentate de dughie (mohor, mături, perunc, tătari, sorg).

Culturi combinate se întâlnesc de asemenea, în toate zonele etnografice ale Dobrogei: existau astfel culturi de porumb cu fasole (fasole albă, fasole colorată) şi porumb cu dovleac, pentru hrana animalelor.

Cultivarea viţei de vie (viticultura) este ocupaţie secundară. Se pot surprinde două aspecteîn ce priveşte cultivarea viţei de vie în viaţa tradiţională a aşezărilor şi în perioada actuală.La începutul secolului al XX-lea şi până în 1940 viţa de vie era cultivată numai la câmp (în afara gospodăriei) asigurându-se astfel strictul necesar nevoilor personale. La începutul secolului al XX-lea s-au cultivat soiuri de viţă veche indigenă, soiuri hibride de tirează, zaibăr, nohan.Viţa de vie se cultiva altă dată foarte puţin, iar după 1950 se cultivă – de asemenea în spaţiul din jurul casei. Instrumentarul folosit în viticultură este cel tipic: cosor, putină, coşul decărat strugurii, butia, linul, zdrobitorul, teascul. În cadrul instrumentarului viticol, tipul delin cu formă dreptunghiulară şi cu partea superioară tot din scânduri, întâlnit în toată Dobrogea şi în Câmpia Dunării, este de dată recentă.

Cultivarea pomilor fructiferi se realiza în gospodăria din sat sau cu pomi răzleţi în hotar.

Se cultivau diferite specii de măr (ionatan, golden, parmen auriu) şi de păr (bostăneşti, murgi, aurii, pietroase), prunul (vânăt românesc), piersicul, caisul, cireşul, vişinul, gutuiul. Acestea se cultivau

[23] Albinăritul s-a practicat din timpuri străvechi, în multe regiuni, acolo unde condiţiile naturale erau favorabile. Produsele – mierea şi ceara – au ocupat un loc de seamă în hrana şi iluminarea locuinţei tradiţionale. Procedeele folosite au evoluat în decursul vremii menţinându-se concomitent şi procedee străvechi, primitive, cu deosebire în gospodăria ţărănească. Materialele din care se făceau altă dată ştiubeile erau: buturuga de copac, nuiele împletite şi lipite cu lut. Creşterea albinelor în stupi sistematici a apărut târziu, în secolul al XIX-lea şi a căpătat extindere treptat. În zonele cu păduri şi în cele de baltă, această ocupaţie se practica de un număr mare de localnici. Astăzi, apicultura a luat o mare dezvoltare, apicultorii deplasează stupii adesea la mari depărtări, în zone de pădure, la baltă, la câmp; vezi *Studiu privind aspectele istorice şi etnografice ale comunităţilor din rezervaţia biosfera Delta Dunării*, coordonatori, *Dr. Florin George Topoleanu, Dr. Gabriel Jugănaru, Dr. Steluţa Pârâu, Paul Lucian Tacanie, Tulcea, 2008, passim.*

[24] Cooperativa Agricolă de Producţie (n.n.).

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

în plantaţiile din hotarul satelor sau chiar în grădinile din apropierea gospodăriei. Tot aici se găseau şi duzii cu fructe albe şi negre.

Culesul din natură era reprezentat şi de plante comestibile şi plante medicinale între care întâlnim: ştevie, lobodă, susai, cultivate în grădinile gospodăriilor, pe parcele delimitate de cele cu legume. De asemenea, acesta mai era reprezentat de: plante tinctoriale, fructe, urzici, ştirul comestibil. De-a lungul drumurilor şi islazurilor comunale din Dobrogea de Nord şi de Centru cresc: troscotul, coada şoricelului, obsiga, traista ciobanului.

Aspecte din hrana specifică. Sisteme de depozitare şi conservare. Constante ale alimentaţiei.

Materiile prime frecvente în hrana de zi cu zi a lipovenilor erau: cerealele (cultivate în spaţiile de luncă ce delimitează satul), legumele (varză, fasole, sfeclă roşie, roşii, rădăcinoase, ţelină, ardei, cartofi), carnea: de porc, de gâscă, de oaie (foarte rar), laptele de vacă se consuma, sistematic, acrit (sau lapte prins)[25].

Peştele cel mai consumat era: crapul, linul, carasul, somnul, sturionul, ştiuca, scrumbia[26], plătica[27]. Cele mai frecvente preparate din peşte, reprezentând chiar elemente ale identităţii lipovene erau: borşul de peşte gătit din cele câteva specii de peşte pe care pescarii le aduceau în gospodărie (nelipsit fiind ceaunul cu pirostrii ca instalaţie culinară, la care gospodina pregătea fiertura de peşte cu mult leuştean), apoi se prepara saramura, peştele prăjit, peşte sărat şi afumat[28] (după ce în prealabil fusese pus la uscat la soare şi vânt pe aţe), peştele la proţap se pregătea chiar şi la adăpostul de pescar.

După uscare şi afumare pescarii bătrâni agăţau bucăţile de peşte pe aţă, în pod la păstrare.

Alteori, peştele se curăţa de intestine, se pregătea o saramură într-un recipient de lemn şi se punea pentru păstrare. Se mai scotea din saramură şi se „dădea la vânt"[29]. Altă tehnică de afumare/deshidratare se rezuma la realizarea unui şanţ sau a unei gropi în pământ deasupra căreia de plasa un butoi în interiorul căruia se punea peştele, sub care focul mocnit genera suficient fum, pentru obţinerea gustului dorit.

De asemenea, se mai consuma, la momente în care se aduna familia, şi ştiucă umplută sau malasolca (un soi de rasol din peşte chiar afumat, puternic asezonat cu usturoi). La fel de intens folosite în alimentaţie erau şi chiftelele de peşte, fiind folosită carnea din mai toate speciile capturate. Răcitura de peşte se realiza din peştele gras, fiind preparată în special în perioada sezonului rece.

O bună parte din inventarul cuprins în cherhanaua pescărească reconstruită în deceniul opt al secolului al XX-lea în cadrul Muzeului Tehnicii Populare, ca, de altfel, şi instrumentarul culinar ce se recompune în expoziţia de interior a casei lipoveneşti, păstrează acele ustensile cu ajutorul cărora se pot reconstitui secvenţe ale vieţii cotidiene a comunităţii de pescari din Mahmudia. Viaţa de zi cu zi, puternic condiţionată de imperativul preparării hranei, pulsa şi în jurul cuptorului de vară, acolo unde nelipsite erau ceaunul şi pirostriile ca şi mesele de lemn, de mici dimensiuni unde fie era sortat (prelucrat peştele, pregătit pentru uscare şi afumare), fie familiile luau masa, odată cu întoarcerea bărbaţilor pescari.

În contextul dezvoltării proiectelor dedicate conceptului larg de *museum vivum*, Muzeul Civilizaţiei Populare Tradiţionale ASTRA poate dezvălui viaţa comunităţilor pescăreşti din Delta Dunării, în toată complexitatea ei, pornind de la fundalul expoziţional oferit de existenţa gospodăriei lipoveneşti.

---

[25] Ofelia Văduva, *Repere simbolice în cultura populară. Pâinea şi alte modelări dinaluat*, în *Revista de Etnografie şi Folclor*, tom 26, nr.1/ 1981; vezi şi Idem, *Gustul graniţa identitară*, în *Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor*, tom 11-13 Bucureşti, 2002.

[26] Adesea, după ce se curăţa scrumbia se agăţa la vânt pe câte 6-8 şiruri de aţă, în zona anexelor din cadrul gospodăriei lipoveneşti.

[27] Grigore Antipa, *Pescăria şi pescuitul în România*, Bucureşti, 1916, p. 56, passim.

[28] Practic, conform datelor din teren, orice peşte se poate afuma. Între cele mai frecvente metode de afumare este cea prin care peştele este supus unui ciclu de fum obţinut prin arderea înăbuşită a lemnului de brad sau de prun. Procesul de afumare nu deteriora gustul cărnii, ci se stopa în momentul în care se realiza o peliculă foarte subţire de fum. Lipovenii afumau cu precădere scrumbie, plătică şi crap.

[29] Ion G. Vidraşcu, *Lucrări tehnice pentru valorificarea pescăriilor dobrogene*, în *Analele Dobrogei* 1928; an IX, volumul I, publicată în *Dobrogea - cincizeci de ani de viaţă românească 1878- 1928*, Editura Ex Ponto, Constanţa, 2003, pp. 425-430.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

BIBLIOGRAFIE

Surse inedite:
Arhiva Ştiinţifică a Muzeului ASTRA.
Fond Special Hedwig Ruşdea, *Note de teren din Dobrogea*, dosarul nr. 34, 1968.
Idem, dosarul 35, 1968.
Fond special Cornel Irimie, *Dosar extrase de presă*, anii 1960- 1980;
Fond Istoricul Muzeului ASTRA. A II. Etape de organizare;
Liviu David, *Cherhanaua pescărească de la Mahmudia, judeţul Tulcea* (dactilografiat), dosarul nr. 80,1970.
Dosar *Proiect de plan pentru organizarea Sectorului Etnografic Muzeal din Dumbrava Sibiului*, 1962, 67 file.
Fond Cercetare Românească (B.I)
Liviu David şi Anca Fleşeru, *Raport de cercetare la Mahmudia, 1976* (dosar dactilografiat), f. n.
Dan Munteanu, *Catalogul instrumentarului piscicol din Muzeul Tehnicii Populare din Dumbrava Sibiului* (f.a.), nr. inv. 1596 / 1996.

Surse edite:

ANTIPA, Grigore, *Pescăria şi pescuitul în România*, Librăriile Socec şi Compania C. Şfetea, Pavel Suru, Bucureşti, 1916.

BUCUR, Ioan, Corneliu, coord., *Muzeul Civilizaţiei Populare Tradiţionale ASTRA Sibiu, Ghid-catalog*, Editura ASTRA Museum, Sibiu, 2007.

CHISELEV, Alexandru, PAPA, Elena, PÂRÂU, Steluţa, (coordonatori), ŞTIUCĂ, Narcisa, TITOV, Iuliana, *Mahmudia. Studiu monografic*, Fundaţia Salvaţi Dunărea şi Delta, Bucureşti, 2009.

DAVID, Liviu, *Cercetări pentru depistarea unei cherhanale din Delta Dunării,* în *CIBINIUM - Studii şi materiale privind muzeul tehnicii populare*, Sibiu, 1969-1973, pp. 77-87.

GANGOLEA, Cornelia, *Noutăţi la Muzeul Tehnicii Populare din Sibiu*, în *Tribuna Sibiului*, nr. 7843, 1982.

GHINOIU Ion, *Harta peisajelor etnografice dobrogene- Instrument pentru identificarea patrimoniului rural*, în *Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor*, serie nouă, tom 18, Bucureşti, pp 27- 35.

IONESCU, Mihail, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, Bucureşti, Atelierele Grafice I.V.Socecu, 1904.

IORDACHE, Gheorghe, *Unitate şi diversitate socio-etnografică*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1977.

Idem, *Ocupaţii tradiţionale pe teritoriul României. Studiu etnologic*, Bucureşti, 1996.

IRIMIE, Cornel, *Şase muzee fac cercetare împreună*, în *Contemporanul*, nr. 45, 1965.

Idem, *Câteva consideraţii asupra cercetărilor de tip expediţionar–itinerant în activitatea muzeului Brukenthal Sibiu*, în *Revista Muzeelor*, nr. II, 1965, p. 223.

Idem, *O premieră muzeală*, în *Flacăra Sibiului*, nr. 3367, 1966.

Idem, *Conservarea patrimoniului cultural, muzeele în aer liber*,în *Contemporanul*, nr. 5, 1968.

Idem, *Un muzeu îşi defineşte profilul*, în *Astra*, nr. 11, 1968.

MUNTEANU, Dan, *Ostiile, străvechi unelte de pescuit pe teritoriul României. Încercare de clasificare tipologică*, în *Studii şi comunicări de istorie a civilizaţiei din România*, vol I, Sibiu, 1981, pp. 18-25.

PĂRĂU Steluţa, ZAHARIA, Petru, *Viaţa ţărănimii din judeţul Tulcea în perioada interbelică sub aspect socio-etnografic*, în *Peuce* VIII, Muzeul „Deltei Dunării", Tulcea, 1980.

PĂRĂU, Steluţa, *Mutaţii în structura interiorului tradiţional din judeţul Tulcea*, în volumul *Ialomiţa,* Muzeul Judeţean Ialomiţa, Slobozia, 1983.

Idem, *Interiorul ţărănesc tradiţional (obiecte, locuri, funcţii: util, estetic, ceremonial)*,în volumul *Istro-Pontica,* Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea, 2000.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

POPOIU, Paula, *Antropologia habitatului în Dobrogea*, Editura Oscar Print, Bucureşti, 2001.

RUŞDEA Hedwig, *Imagini dobrogene*, reprodus în *Hedwig Ruşdea. În memoria Etnologiei Româneşti*, Editura ASTRA MUSEUM, Sibiu, 2012, pp.17-27.

STAHL, Paul, *Planurile caselor româneşti ţărăneşti*, Muzeul Brukenthal, Sibiu, 1958.

STAHL, Paul, PETRESCU, Paul, *Locuinţa ţăranului român*, E.S.P.L.A., Bucureşti,1958.

STAHL, Paul, *Civilizaţia vechilor sate româneşti*, Editura Ştiinţifică,Bucureşti,1968.

STREZA, Marius-Florin, ROBU Lucian Nicolae, *Cornel Irimie şi evoluţia Muzeului Tehnicii Populare*,volumele I-III, Editura ASTRA Museum", Sibiu, 2013.

STROE Monica, IANCU Bogdan, *La masă cu oamenii Deltei. O cartografiere a practicilor gastronomice,* Editura Coresi, 2012.

SURD, Vasile, *Geografia aşezărilor*, Presa Universitară Clujeană, 2003.

TOPOLEANU, Florin George, JUGĂNARU, Gabriel, PÂRÂU, Steluţa, TACANIE, Paul Lucian (coord.), *Studiu privind aspectele istorice şi etnografice ale comunităţilor din rezervaţia biosfera Delta Dunării, Tulcea, 2008.*

VĂDUVA, Ofelia, *Repere simbolice în cultura populară. Pâinea şi alte modelări din aluat*, în *Revista de Etnografie şi Folclor*, tom 26, nr.1/ 1981.

Idem, *Gustul graniţa identitară,* în *Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor*, tom 11-13 Bucureşti, 2002.

VIDRAŞCU, Ion, G., *Lucrări tehnice pentru valorificarea pescăriilor dobrogene*, în *Analele Dobrogei* 1928; an IX, volumul I, publicată în *Dobrogea - cincizeci de ani de viaţă românească 1878-1928*, Editura Ex Ponto, Constanţa, 2003, pp. 425-430.

VLĂDUŢIU, Ion, *Etnografia românească*, Editura Ştiinţifică, Cluj, 1973.

Idem, *Ocupaţii*, în *Atlasul Etnografic al României*, vol. II, Bucureşti, 1978.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Mahmudia. Vedere de ansamblu cu pescari la cherhana.
Imagini din cercetările de teren.
Mahmudia. General view with fishermen close to the *cherhana.*
Field research picture.

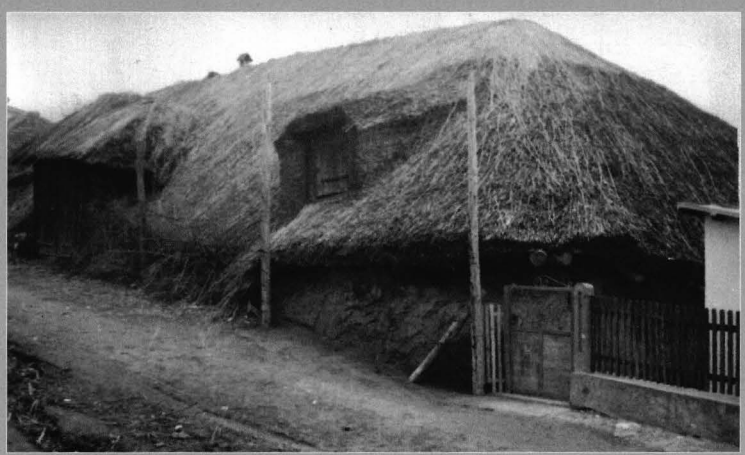

Gheţăria din Mahmudia (in situ) cu rol esenţial în depozitarea şi conservarea peştelui.
The ice cellar from Mahmudia (in situ). This dive had an important function for fish storage and conservation.

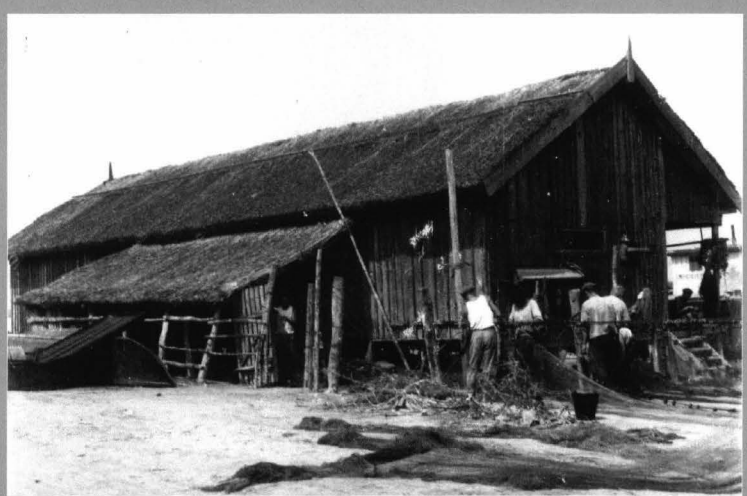

Activităţi tipice pescăreşti la cherhanaua din Mahmudia.
Typical fishermen activities close to Mahmudia *cherhana.*

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Pregătirea mesei la cherhana (fotografie din Arhiva Muzeului Naţional al Ţăranului Român, reprodusă în volumul *Hrana care uneşte şi desparte. Valori identitare în Dobrogea*, coord. Ofelia Văduva, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2010).
Processing food near by the cherhana (photo from The National Romanian Peasant Museum, photo archive published in *Hrana care uneşte şi desparte. Valori identitare în Dobrogea*, coord. Ofelia Văduva, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2010).

Aspecte din timpul reconstrucţiei casei gospodăriei de pescar din Mahmudia, judeţul Tulcea în cadrul Muzeului Tehnicii Populare.
Photographic aspects from the reconstruction (rebuilding) of the fisherman house of Mahmudia, Tulcea county in the Folk Technology Museum.

Aspecte din timpul construcţiei gardului ce delimitează curtea gospodăriei - cu zona cuptorului de vară - de oborul animalelor. Este observabilă tehnica „nemţească" în asamblarea snopilor de stuf.
Photographic aspects from the reconstruction of the reed fence which delimitates the main yard of the homestead with the bread oven – from the stockyard. It is noticeable the German method for the assemblage of red bundles.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Adăpostul de pescar cu şarpantă de stuf, în două ape. Acesta deţinea un rol esenţial în timpul campaniilor de pescuit, de a lungul cărora adăpostul servea ca loc de preparare a hranei, depozit temporar de peşte şi de păstrare a uneltelor de pescuit.
The fisherman hut with red roof in two slopes. This temporary shelter had an important function during fishing activities, when the hut served as a place for food an fish processing. It served also a temporary fish storage and fishing tools deposit.

Reconstituirea peisajului legumicol din Mahmudia. Dimensiunea muzeală a grădinii gospodăriei de pescar. Adesea, in situ, grădina era plasată în imediata apropiere a oborului păsărilor şi animalelor, în relaţie cu spaţiile de depozitare a legumelor şi a cerealelor.
The re-enactment of the agrarian cultural landscape of Mahmudia. The museal profile of the specific vegetables garden belonging to a fisherman of Mahmudia.

Cuptorul (bucătăria) de vară din prima curte a gospodăriei; alături sunt componente ale instrumentarului culinar, între care se remarcă oala de borş, nelipsită şi în echipamentul pescarilor lipoveni care îşi preparau peştele, adesea, chiar în barcă.
The bread oven placed in the main yard of the fisherman homestead. There are noticeable the culinary tools, especially the borsch stock-pot, used all the time by the fishermen during their fishing campaigns to boil the fish or the soup in the boat.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

„Plitcă" cu lîjancă sau bucătăria de iarnă situată în sala (tinda) casei din Mahmudia.
Plitca with the bed over a stove or the winter kitchen placed in the central room of the house of Mahmudia.

Cazanul de mari dimensiuni pentru prelucrarea şi păstrarea temporară a peştelui, adus la cherhana.
The large copper for fish processing and for temporary conservation of the meat (for the fish brought to the cherhana).

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Vehicule tradiționale de mici dimensiuni din Țara Oltului (II)*

Valerie DELEANU**

The material is the second part contained in previous issue of Cibinium and refers to two means of transportations in the form of small vehicles used in the Land of Olt until the second half of the twentieth century: the trolley with two or four wheels manually driven and used for agricultural transport in the homestead or within the village and that continues to be used with upgrades, notably by replacing wood with metal and a small vehicle used primarily as an annex to move the plough during ploughing, but also for the transport of the tumbrels during ploughing time: plough's wheels. The latter, being entirely made of wood were replaced in the same period with metal wheels or discarded from ploughing through mechanical means. Here are described the morphology, functions and terminology of the two vehicles.

Keywords: Land of Olt, means of transport, trolley, wheel
Cuvinte cheie: Țara Oltului, mijloace de transport, cărucior, rotilă

2. Căruciorul („Căruțul")

Un al doilea vehicul de mici dimensiuni utilizat în gospodăriile țărănești din Țara Oltului a fost căruciorul de mână. Rolul său funcțional, ca și în cazul roabelor, se limita la limitări restrânse, de curte, pe distanțe mici, mai puțin ocupaționale, cât gospodărești. Specific soluționării transporturilor ocupaționale rurale era carul mare cu tracțiune animală, ulterior și complementar, căruța, solicitată de modificările economice intervenite după mijlocul secolului al XIX-lea în agricultură. Unul din efectele acestei schimbări a fost și amplificarea transporturilor gospodărești și meșteșugărești în favoarea vehiculelor de mari dimensiuni, de viteză, de capacitate de transport, dar pentru curte și în vatra satului, uneori chiar și în apropierea acestuia, după 1900-1918 cărucioarele s-au dovedit mai utile, iar după 1950 în condițiile schimbărilor și disoluției ocupațiilor tradiționale ele s-au generalizat.

Cooperativizarea socialistă a modificat radical satele și gospodăriile rurale din zonă în sensul acestei disoluții. Efectul contrar a fost găsit în extinderea vehiculelor de mici dimensiuni, cu tracțiune umană, în defavoarea vehiculelor mari, situație cauzată și de scăderea și în multe cazuri, dispariția animalelor de tracțiune. Industrializarea zonei și noile posibilități tehnologice (materiale noi, experiențe noi, circulația unor modele urbane) au determinat variabilitatea tipologică a acestor vehicule mici, tradiționale sau moderne, variabilitatea morfo-funcțională determinată de fondul schimbărilor caracterului gospodăriilor din zonă inclusiv prin reducerea energiilor utilizate la transport înspre utilizarea energiei umane, mai ieftină și disponibilă în cadrul restrâns al transporturilor din curte.

Terminologie. În comparație cu terminologia roabelor, terminologia cărucioarelor este mult mai variată, axată generic pe triada terminologică *căruț* - *cărucior* – *căroaie*, termen diminutival în raport cu terminologia vehiculelor de dimensiuni mari[1]:

- *cărucior*, pl. *cărucioare*: Sebeșu de Jos, Racovița, Scorei, Sărata, Cârța, Arpașu de Sus, Feldioara, Corbi, Vișlea de Sus, Vișlea de Jos, Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus, Lisa, Voila, Dridif, Pojorta, Șona, Râușor, Șercaia, Ileni, Ohaba, Perșani, Comana de Sus; variante: *căruțor*, pl. *căruțoare*: Hârseni, pl. *căruțore*: Arpașu de Jos; cu determinative: *cărucior mic*: Olteț, Copăcel, *cărucior pe două roate*: Ohaba, variante: *căruț*, pl. *căruțe*, rar *căruțuri*: Săcădate, Cârțișoara, Luța, Săsciori, Bucium, Veneția de Jos, *căruț de mână*: Sebeșu de Sus, Avrig, Glâmboaca, Colun, Veneția de Sus, Toderița, Comana de Jos, *căruț pe două roate*: Săcădate; *căroaie*, pl. *căroi*: Noul Român, Hălmeag, Iași, Ileni, Sebeș, Șinca Nouă, Șinca Veche, Ohaba, cu determinative: *căroaie de mână*: Săcădate, Scorei, Grid, Hălmeag, *căroaie cu mâner*: Olteț; rar folosit și *căruță de mână*: Toderița; sinonim: *teleagă*, pl. *telegi*, pronunțat și *teliagă*, *teliegi*: Arpașu de Jos, diminutiv: *teleguță*, pl. *teleguțe*: Corbi, Șinca Veche, cu

* Studiul de față este o continuare a articolului apărut în *Cibinium 2014*.
** cercetător științific, Complexul Național Muzeal ASTRA.
[1] Lista informatorilor este prezentată la sfârșitul articolului.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

determinative: *teleguță*: Grid, *teleagă de om*: Șinca Veche; magh. *kicsisakir*: Hălmeag.

Răspândire: generală în întreaga zonă.

Vechimea: conform părerii localnicilor cărucioarele au apărut „înainte de război" și asociate „acum" cu schimbările economice și de civilizație în zonă, începând cu anii '70 ai secolului al XX-lea[2].

Confecționare: din informațiile culese în teren rezultă că aceste vehicule mici erau confecționate în primul rând de meseriași locali, rotari și fierari (Bucium, Ohaba, Sebeșu de Jos, „cei ce le aveau ori de la sași ori erau meseriași").

O altă categorie de informații dădeau ca sursă de confecționare „din fabrici" (Copăcel, Avrig, Racovița, Râușor). În gospodărie multe cărucioare erau confecționate chiar de proprietar, prin preluarea roților de la rotilele de plug sau de la telegi (căroaie): „se fac din teleguțe, se i-a modelul de la unu la celălalt" (Avrig, dar și Glâmboaca, Săcădate), din roți de bicicletă (Turnu Roșu, Racovița) sau chiar de la roțile de mașină de semănat (Săcădate).

Frecvența utilizării: cărucioarele se foloseau variat, de la localitate la localitate, în anii '70, '80 ai secolului al XIX-lea, frecvența era următoarea:

- frecvență foarte mare: Avrig, Bradu, „toată lumea avea, mai mult la verzării, în capul satului și cei ce nu aveau vite", Șinca veche „azi toată lumea în loc de cară", Șona;
- frecvență mare: („sunt destule"): Racovița, Porumbacu de Sus, „destule, dar nu la fiecare": Feldioara, „jumătate de sat", Cârțișoara „acum sunt multe", Comana de Jos;
- frecvență mijlocie („nu toți"): Scorei „20 la sută", „se împrumutau unii de la ceilalți", Olteț „cei fără vite", Vad „nu toți, cei ce nu au vite";
- frecvență mică („rare"): Sărata, Săsciori „2-3", Hurez, Berivoi, Ohaba, Bucium „doar de copii", Gura Văii „puține, doar 2-3 în sat", Poinița „nu le poți folosi, e de la Avrig, sunt căroaie ca căruțu", Voivodeni „aici nu sunt multe, nu avem nevoie de ele, dar nu ar fi rău", Pojorta „și acum sunt rare, mai mult în alte sate", Luța „câte 1-2", Sărata, Veneția de Sus „cei săraci, fără vite", Poiana Mărului „rar de folosește câte unul", Comana de Sus „mai mult roabele", Șinca Veche „cei săraci, nu toți".

Utilizare: sunt multe scopuri pentru care cărucioarele erau utilizate în transporturi, în gospodărie, pentru diverse poveri, necesare a fi transportate în condițiile în care gospodăria țărănească era funcțională. Și în acest caz, există o variabilitate în aprecierea locuitorilor privind utilizarea acestor vehicule:

- transport poveri din câmp, din imediata apropiere a satelor, de obicei produsele recoltate: Scorei „crumpene de la marginea satului, câte 2-3 saci", Turnu Roșu „duci din câmp acasă de nevoie bună", Avrig „de la arie acasă", Săcădate, Cârțișoara „cartofii din câmp", Noul Român „de la loc, de la vie", Ucea de Jos „cartofi, grâu, ca roaba", Voivodeni, Scorei „saci cu cartofi", Sărata „napi, lubeniță, din câmp, mai bine ca în spate", Săsciori „gogoașe, saci cu bucate", Șercaia, Poiana Mărului „cartofi", Comana de Jos „napi, cartofi", Glâmboaca „sacii de la colectiv";
- transport recoltă din grădină: Avrig, Noul Român, Voivodeni, Sebeș „zarzavat și picioici";
- transportul rufelor la vale pentru spălat: Sebeșu de Sus „nu e de hotar, duci doar rufe", Porumbacu de Jos, Corbi „haine la spălat", Cârțișoara, Arpașu de Jos, Lisa, Hârseni „duci straie", Glâmboaca, Șercaia;
- transport gunoi de vite: Săcădate, Scorei, Olteț, Lupșa;
- transport saci la moară: Avrig, Săcădate „saci mari", Porumbacu de Sus, Cârța, Arpașu de Sus,

[2] Ca repere în timp: a. „Înainte de război": Avrig, „înainte de război erau mai mult la coaste, la Sibii, cei de la Mohu duceau laptele la oraș", Sâmbăta de Sus, „înainte de 1940, la cei năcăjiți", Hârseni, Veneția de Sus, Racovița, „de prin 1935-1936", Bucium, „de 50 de ani", Ileni, Cârțișoara, „cele mai multe erau înainte de război", b. „după război": Sebeșu de Jos, Porumbacu de Sus, Săsciori, Vad, Scorei, „de când e spinarea car, din 1950-1955 încoace", Râușor, Glâmboaca, „din 1950", c. „de la colectiv": Avrig, „de când nu mai avem animale", Colun, Voievodei, Luța, Galați, „rar avea câte unu, înainte de colectiv", Hălmeag, „doar de acum, de când nu mai sunt vite", Recea, „de la colectiv, prin 1962-1963", Toderița, „de când au dispărut căruțele de vite", Grid, „înainte era cară, acum nu sunt vite", d. „după colectiv": Săcădate, „după colectiv, înainte duceai cu spatele", e. „de la fabrici": Drăguș, Bucium, Lisa, Scorei, „de când cu serviciile, făcute prin fabrici", f. „de la orașe": Ileni, „de la orașe, înainte la sate nu aveai ce face cu ele", Luța, „de la orașe", Mândra, „nu erau decât la orașe, ici-acolo", g. „de la regim": Șercaia, h. „de acum": Arpașu de Sus, Vișlea de Sus, breaza, Lisa, Voila, Ludișor, Hurez, Șona, Sebeș, Părău, Grid, Olteț, Sâmbăta de Jos, Comana de Jos.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ucea de Sus, Vișteа de Sus, Olteț, Drăguș, Sâmbăta de Sus, Lisa, Luța, Ludișor, Hârseni, Sebeș, Săsciori, Ohaba, Poiana Mărului, Gura Văii, Glâmboaca „mergeam pe sub podul de la calea ferată la moara din Porumbac", Șinca Noua, Scorei;

- transportul apei iarna, de la râu: Ludișor;
- transport copii: Hurez, Ohaba „mai mult de copii, la joacă", Lupșa „dus copii în câmp", Râușor;
- transport produse de la un vecin la altul: Ohaba;
- transport lemne: Șinca Nouă, Șinca Veche „să nu duci cu spinarea";
- dus butelia de aragaz: Luța, Ludișor, Șona „căruciorul cu două roți";
- transport produse alimentare de la prăvălie: Comana de Jos.

Ca apreciere privind capacitatea de transport a acestor cărucioare: pot duce 80-100 kg (Șinca Veche), 150 kg (Scorei) iar ca modalitate de deplasare: mai ușor cele care se împing, mai greu cele care se trag (Șinca Veche).

Tipologie.

Dincolo de marea varietate a cărucioarelor, care face aparent dificilă tipologizarea lor, adăugând la aceasta și modificările multiple din ultima vreme, unele cu aspect individual, realizate chiar de cel care le folosea, alcătuirea cărucioarelor cuprinde aceleași trei structuri principale (A, B, C) și secundare (D) pe care le-am sesizat și în cazul vehiculelor mari.

Se pot deosebi următoarele tipuri, după structura A, structură de dispunere a poverii:

T_1 – cu platformă;

T_2 – cu platformă și margini laterale (loitre);

T_3 – închise (cutie de scânduri sau loitre și șerigle)[3].

Ca subtipuri, după structuri B de deplasare, pot fi deosebite următoarele:

- subtipul 1: cu 2 roți (mai răspândit[4]);
- subtipul 2: cu 4 roți.

Variantele, bazate pe structuri C, de relaționare cu sursa de energie:

- varianta a: cu mâner (*proțap, rudă*);
- varianta b: cu rudițe (*hulube*) de mână;
- varianta c: cu „amnar" (*rudițe cu mâner*).

În acest fel, formula de bază pentru tipologia cărucioarelor din Țara Oltului este:

A_{1-3}; B_{1-2}; C_{abc} (L, F) în care L și F reprezintă materialul de confecționare lemn, fier.

În ceea ce privește structurile D, auxiliare; aceste sunt cele mai variate și reprezintă o infinitate de subvariante care ar solicita adâncirea cercetării până la nivel de individualitate, de la caz la caz.

Inițial, toate cărucioarele erau confecționate din lemn, principalul material de construcție, cu unele elemente de întărire metalică (mai ales la cărucioarele cu 4 roți). Cu timpul elementele și structurile lor au început să fie înlocuite cu structuri metalice, în primul rând osiile. Dintre tipuri, cele mai multe sunt cărucioarele cu platformă și închise pe toate cele 4 laturi, iar ca variante cărucioarele trase cu rudițe (*hulube*) au fost cele mai puțin utilizate.

În afară de tipologia morfologică există și o tipologie funcțională:

- „căruțe de rufe", cu 2 roți, folosite la Porumbacu de Jos, Scorei, Cârțișoara, Vad, Șinca Nouă, Olteț, Rucăr[5];
- „cărucioare de moară", foarte răspândite cu platformă, loitre sau coș;
- mai nou „cărucioarele de butelii" în întregime metalice.

Locuitorii Țării Oltului mai deosebesc și așa-zisul „căruț vechi", de lemn, cu 2 roți, împinse sau trase, diferit de „căruțul nou", cu elemente metalice sau în întregime metalice, cu roți preluate de la alte dispozitive sau procurate din industrie, și care se diferențiază, dinamic, fie prin modalitatea de deplasare trase sau împinse, ultima considerată mai ușor de folosit[6].

---

[3] În deosebi la Avrig, considerate „o căruță mică după modele de la Sibiu".

[4] Și probabil mai vechi, anterioare celor cu 4 roți. Cărucioarele de transportat rufe pentru spălat era o particularitate a zonei; de la Cârțișoara, în 1980, a fost achiziționată o asemenea cărucioară de rufe de către Muzeul Agriculturii din Slobozia, la semnalul muzeului în aer liber din Dumbrava Sibiului care în acea vreme era lipsit de fonduri de achiziții.

[6] Cărucioarele cu 2 roți aveau o răspândire mai mult la Sebeșu de Jos, Racovița, Nou Român, Glâmboaca, Luța, Gura Văii,

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Structura şi terminologia structurilor

Forma cea mai simplă a căruciorului era cel cu pod orizontal, suport pe care se aşeza povara în poziţie cât mai stabilă. Podul era aşezat deasupra axei dintre roţi, fie prin inima prelungită din mâner, fie sub forma unui cadru care era comun cu rudiţele sau „amnarul". Uneori cadrul era curbat pentru a transporta mai stabil povara, mai ales sacii pentru moară (Porumbacu de Jos).

Terminologie: *pod* (Săcădate, Bucium), *pod de scânduri* (Cârţişoara), *pod cu cepi* (Avrig), *pod cu ţăpuş* (Săcădate), variante: *podeală* (Avrig, Şinca Nouă), *podeci* (Bucium), sinonim: *pat* (Ohaba).

Un tip mai evoluat era căruciorul cu margini înălţate lateral.

Terminologie: *loitre* (Săcădate), diminutiv: *loitriţe* (Avrig, Cârţişoara, Hârseni)[7], *leutre* (Grid), sinonim: *apărător* (Grid).

Când structura este închisă în patru părţi, *terminologia* era: *coş* (Sebeşu de Sus, Săcădate, Porumbacu de Sus).

În ceea ce priveşte structurile de deplasare, roţile căruciorarelor erau din lemn sau fier, cu 4 spiţe (Săcădate), 8 spiţe (Ohaba), 10 spiţe (Avrig, Cârţişoara), având osii de fier sau lemn, cu *păhare* la capete (Avrig) şi *ţuguri* legând podurile (Cârţişoara). Celelalte componente ale roţilor şi osiilor sunt cele de la carele mari (*butuc, spiţe, obede, rafuri*). În numeroase cazuri sunt roţile preluate de la rotile (Arpaşu de Jos, Cârţişoara, Bucium, Şinca Veche).

În ceea ce priveşte legăturile cu sursa de energie (C), prin intermediul mâinii umane, în funcţie de morfologia lor, terminologia, în mare, este de: *mâner* (Cârţişoara, Sebeşu de Jos, Porumbacu de Jos, Olteţ, Bucium), *mâner de fier* (Ucea de Sus), *mâni* (Ohaba), sinonim: *rudă* (Avrig, Cârţişoara), *rudă de mână* (Şona), *rudiţă* (Arpaşu de Jos); *oştie de mână* (Avrig, Berivoi), *oştie cu cruce* (Copăcel), *proţap* (Cârţişoara, Sâmbăta de Jos, Poiana Mărului), *lemn* (Porumbacu de Jos), *trăgător* (Şona), *braţ*, pl. *braţe* (Bucium), *bară de mână* (Iaşi).

3. Rotila pentru plug

Micul vehicul denumit „rotilă" poate fi considerat, după funcţiile sale fie ca mijloc de transport al plugului, fie o anexă a acestuia pentru sprijinirea grindeiului şi uşurarea deplasării în timpul aratului, rotila neavând sens de una singură fără plug. În plus ea asigura atât adâncimea, cât şi lăţimea brazdei prin dispozitivele de reglare pe care le cuprindea.

Ţara Oltului fiind în cea mai mare parte o zonă de şes, rotilele nu au lipsit din nicio gospodărie tradiţională, folosite pentru realizarea aratului cu tracţiune animală înjugată (boi, vaci, Bivoli) sau înhămată (1 sau 2 cai). De obicei se utilizau 2 sau mai mulţi boi în trecutul mai îndepărtat, perechea de boi purtând numele de „rânduială".

În cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea, plugul de lemn cu rotile a coexistat cu cel de metal, paralel cu răspândirea lentă a plugului *Sack* produs la Uzina Rieger din Sibiu sau provenind prin cumpărare din alte zone urbane (Braşov, Făgăraş). Conform informaţiilor din teren, plugurile de metal, inclusiv rotilele, au început să se răspândească după Primul Război Mondial, îndeosebi după anii '30. Cu toate acestea în anii '70-'80 ai secolului al XX-lea, rotilele de lemn încă se mai foloseau, dar concurate de plugurile metalice trase de tractoare, introduse prin CAP şi SMT şi împuţinate de scăderea animalelor de tracţiune şi restrângerea ocupaţiilor agricole în favoarea celor industriale.

Specific Ţării Oltului a fost lărgirea funcţiilor rotilelor şi într-una auxiliară, în componenţa telegilor de arat, utilizate larg în tradiţia transporturilor din zonă. Acest lucru a fost posibil prin răspândirea aproape 100 % a rotilei cu roţi egale pentru plugul în 2 brazde, cu corman schimbător. Plugul cu roţi inegale, specific plugului neschimbător, a fost puţin cunoscut în zonă, doar la marginea ei (Turnu Roşu, Poiana Mărului), locuitorii Ţării Oltului asociindu-l ca folosinţă doar celor „de pe

---

Lisa, Voivodeni, Părău, Comana de Jos, iar cele cu 4 roţi îndeosebi la Avrig, Bradu, Ucea de Jos, Ludişor, Râuşor, Copăcel, Sebeş, Veneţia de Jos, iar ambele la Turnu Roşu, Săcădate, Voila, Breaza, Dridif, Hurez, Săsciori, Hârseni, Toderiţa, Şercaia, Bucium, Ohaba, Şinca Veche, Poiana Mărului, Perşani, Grid, Veneţia de Jos, Cuciulata, Lupşa.

[7] La Cârţişoara, la căruţul de rufe deosebim ca termen: cară, laţi, speteze. În unele cazuri căruciorarele aveau şi mănuşi (Avrig), ţepuşi (Şercăiţa), fuscei (Şinca Nouă), chiar şi răscol în faţă (Berivoi). La Cârţişoara, la căruţul de rufe deosebim ca termen: cară, laţi, speteze. În unele cazuri căruciorarele aveau şi mănuşi (Avrig), ţepuşi (Şercăiţa), fuscei (Şinca Nouă), chiar şi răscol în faţă (Berivoi).

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ardeal", deși și acolo erau puțin cunoscute, folosite doar la aratul „pe coastă". În Țara Oltului doar excepțional s-a făcut aratul „pe coaste" și asta cândva, în „vremuri străvechi"[8].

Folosite în componența telegilor, a căroaielor de arat, rotilele asigurau deplasarea acestora cu plugul așezat în coșul vehiculului, până la locul de arat, aici se separau de telegi, se puneau la plug, se ara cu ele, iar la plecare acasă rotilele își reluau funcția de transport, asociate cu teleaga.

Terminologie: în Țara Oltului rotila utilizată curent până la sfârșitul secolului al XX-lea, era de fapt așa-zisa „rotila cu fălcele", aceasta din urmă reglând lățimea arăturii prin schimbarea poziției sale față de furca rotilei cu ajutorul unor cuie metalice. Terminologia mijlocului de transport al plugului are la bază termenul de *roată*; folosind diminutivul: *rotilă*, pl. *rotile*, general pl. *rotili* (Porumbacu de Sus), de multe ori folosit cu un determinativ: *rotilele plugului* (Poiana Mărului), pl. *rotilili plugului* (Gura Văii), *rotilă cu fălcele* (Colun), *rotilă de lemn* (Dridif, Lisa „plugul nu are roate, are rotile"), sinonime: *căroaia de plug* (Colun „așa se zice dincolo de Olt", Ohaba, Șinca Nouă, Șinca Veche), *căruță de plug* (Șinca Nouă), *teleguță* (Vișteа de Sus, Vișteа de Jos, Șinca Veche, Comana de Sus, Comana de Jos, Lupșa), *dric* (Toderița) cu determinative: *dric de plug* (Beclean, Recea, Iași), *driculeț* (Hârseni, Ohaba), variantă: *drigulеț* (Bucium, Șinca Veche „se zice ca la Corlea", Săsciori, Beclean, Râușor, Sebeș, Mărgineni, Mândra), *driculeț de plug* (Hârseni), germ. „dă pleah karuchen" (Cârța).

Tipologie. În Țara Oltului, cum s-a mai afirmat mai sus, s-a utilizat o rotilă cu roți egale, subtipul cu roți inegale fiind asociat de obicei cu folosirea lui „pe Ardeal". Acest subtip cu roți egale s-a păstrat și în cazul înlocuirii lui cu rotilele de metal. Diferența dintre cele două roți inegale, acolo unde era folosit, era de 10 cm, roata mică fiind pe stânga (pe brazdă), iar cea mare pe dreapta (sub brazdă, de lături de brazdă). Acest subtip cu roți inegale era cunoscut în Vișteа de Sus, „de brazdă mică", spre deosebire de cele cu roți egale numite „de brazdă mare", de asemenea în Copăcel și la Cincșor.

Rotilele cu roți egale aveau o variantă în general folosită: *rotila cu fălcele*, spre deosebire de varianta cu protap în locul fălcelelor care era mai rară, asociată mai mult cu rotila cu roți inegale și care se numea și *rotila cu hobot*, la Berivoi.

Modificarea materialului a început cu roțile rotilelor, apoi cu osia și în continuare cu înlocuirea întregii rotile.

După animalul de tracțiune se deosebeau: *rotila de tânjală* (tracțiune boi) și *rotila cu cruce* (tracțiune cai), așa cum se deosebeau, de pildă, la Vișteа de Sus.

Rotilele de plug, fiind un mijloc special de transport, au în componența lor aceleași structuri morfologice A, B, C. spre deosebire de alte vehicule între structurile A și cele C este o strânsă legătură pentru că asigură în același timp și reglarea modalităților de arat. Pe rotilă se sprijină capătul grindeiului (povara), dar în același timp aceste structuri reglează adâncimea aratului pe verticală prin două cuie metalice sau de lemn, care prind și capătul grindeiului. Spre deosebire de plugurile metalice Sack, rotilele de lemn nu aveau un ridicător anume cuprins în structură, ci unul mobil care se scotea și se adăuga în funcție de necesitățile adâncimii arăturii; doar la Vișteа de Jos, la Nicolae Grapă, nr. 50, exista o rotilă cu căpătâi fix, pe care erau cuiele schimbătoare, nu la fălcele, iar cel care le utiliza considera că așa rotila merge mai ușor pe ele se ridicau scândurele de lemn în loc de căpătâi, la brazda mare sau mică.

Structurile B (roțile) nu aveau diferențieri, erau în general roți mici cu 8 spițe din lemn sau metal, cu osii de lemn sau metal, diferențiate doar prin material. Din acest punct de vedere rotilele erau de un singur subtip: cele cu roți egale, celălalt subtip cu roți inegale fiind rar în zonă.

Structurile C (de legătură la animalul de tracțiune) aveau o dublă funcție și ele, asigurând atât relația cu animalul, dar și funcția de reglare a lățimii brazdei, mai largă sau mai îngustă (doar la Vișteа de Jos rotila menționată regla în același timp și brazda și adâncimea).

Fălcele erau două speteze de lemn prinse în cuie metalice care făceau legătura între furca rotilei și tânjală asigurând prin poziția fălcelelor, pe orizontală, reglarea arăturii.

Mai existau și rotile fără fălcele, varianta cu hobot (ca un protap), numită și furcă cu cârlig

[8] După unele informații, în trecut, și în Țara Oltului s-a folosit plugul într-o brazdă, dar de 70-80 de ani nu se mai folosea (Cincșor); folosite la deal, pe coastă, rotilele cu roți egale se răsturnau (Toderița). Interesant este și că plugurile metalice cu roți inegale erau cunoscute în unele localități: Cârța, Șercăița, Vad, Toderița, Comana de Jos, Veneția de Sus, Berivoi, Ileni, Vișteа de Sus, Sebeș, Copăcel, Șinca Nouă.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

(Hârseni, Berivoi), dar aceasta era o variantă mai rară în Ţara Oltului.

În raport cu animalul de tracţiune, ca şi la vehiculele mari şi la rotile furca avea sau nu brăcinar. La înhămarea boilor capetele furcilor erau scurte („ciontaţi la o palmă de osie", Galaţi) pentru a lăsa furca să joace faţă de grindei, în timp ce la cai cracii erau mai lungi şi prinşi printr-un brăcinar. La Săcădate, Glâmboaca, brăcinarul era apreciat şi pentru alte avantaje: „rodea pământul de pe roţi când acesta era moale", „dar mai şi agăţa" şi „era bun la întorsul rotilei pentru că boii neînvăţaţi nu erau buni de întors" (Glâmboaca). În schimb brăcinarul era bun pentru cai care le „potolea năravul" (Săvăstreni).

O observaţie: pentru ca plugul să are mai adânc uneori se apăsa pe grindei cu grapa pusă deasupra (Bucium).

4. Structurile rotilei

Structurile A: cu funcţie de sprijinire a grindeiului şi reglare pe verticală a arăturii: *furca*: principala structură de rezistenţă a rotilei, de suport deasupra axei roţilor; este o piesă de lemn în formă de Y, fără brăcinar (la boi), cu brăcinar (la cai) la capătul celor doi craci ai furcii.

Terminologie: - *furcă*, pl. furci, termen folosit în general, cu excepţia sinonimelor, uneori cu determinative: *furcă cu cercuri* (Drăguş), *furca dricului* (Iaşi), *furcă cu brăcinar* (Bucium), *furca rotilelor* (Glâmboaca, Cârţişoara, Scorei), *furcă cu rotile* (Avrig), diminutiv: *furculiţă* (Porumbacu de Jos, Arpaşu de Jos, Comana de Jos), sinonime: *craci* (Olteţ, Berivoi, Râuşor, Hârseni), *crăcioi* (Şercăiţa, Şercaia), cu determinative: *crăciuleţi scurţi* (Şona), *craci şi furcă* (Sâmbăta de Sus, Sebeşu de Sus, Racoviţa, Sebeş, Voila), *driculeţ*: (Ileni), *driculeţ cu furculiţă* (Mândra), variantă: *drigulet* (Bucium).

Terminologia celorlalte părţi componente ale structurilor A:

- *brăcinar*, pl. brăcinare, rar menţionat, doar în cazul cailor înhămaţi menţionat la Viştea de Sus şi Hurez, dar probabil mai răspândit; termenul de brăcinar este general.

- *podul rotilelor*, piesă componentă aşezată deasupra osiei; terminologia este de *pod*, pl. poduri, folosit în general, în toate localităţile, cu excepţia sinonimului, uneori cu determinative: *podul rotilelor* (Scorei), diminutiv: *podeţ* (Râuşor), *podeci* (Ucea de Sus, Voievodei, Beclean, Hurez, Săsciori, Recea, Hârseni, Mândra, Vad, Şinca Veche, Veneţia de Jos, Lupşa), *podeci fix* (Mărgineni), *podeci mare* (Şinca Veche), *podeci de sus* (Şinca Veche), *podişor* (Scorei, Galaţi), sinonim: *fercheteu* (Lisa).

- *podul pe osie*, adăugat sub podul rotilelor în cazul osiei de fier; mai rar la rotilele de lemn, folosindu-se diminutivul *poduleţ* (Porumbacul de Sus, Arpaşu de Jos, Râuşor), sinonime: *auştoc* (Racoviţa „cu popic"), *auştioc* (Racoviţa), *abştoc* (Avrig), *fostoacăr* (Avrig), *adaos* (Avrig); termeni identici cu cei utilizaţi şi la căruţele cu osii de fier.

- *legăturile metalice între poduri*, utilizate doar în cazul rotilelor cu osii de fier: *bretele* (Racoviţa „mari şi mici"), *bride* (Voila), *bente* (Viştea de Jos), variantă: *pente* (Copăcel), *cărigi* (Olteţ), *legături* (Olteţ), *zbanţuri* (Viştea de Jos), *ţuguri* (Avrig „ca să meargă bine plugul").

- *căpătâiul*, o bucată de lemn aşezată ca suport al grindeiului, peste pod, de formă dreptunghiulară sau dăltuită cu şanţ pentru a se putea potrivi pe el grindeiul[9].

Terminologie: *căpătâi*, pl. căpătâie, termen general cu excepţia localităţilor unde folosesc sinonime: *pod* (Grid, Şercăiţa), cu determinative: *pod crestat* (Comana de Sus), *pod scobit* (Poiana Mărului), *pod schimbător* (Viştea de Jos), *pod mic* (Şinca Veche, Olteţ), diminutive: *podeci* (Beclean, Sâmbăta de Sus, Săvăstreni, Iaşi, Sebeş, Ohaba, Şinca Veche), *podeci de sus* (Hurez), *podişor* (Luţa), *podeţ* (Cârţişoara, Şinca Veche, Lupşa), *potâng* (Racoviţa, Pojorta, Gura Văii, Mândra, Şercăiţa, Vad), *camenete* (Scorei), *pernă* (Hălmeag), *poponel* (Galaţi), *poponel cu hobăl* (Şona), *fercheteu* (Lisa), *fercheteiaş* (Toderiţa), *suport de lemn* (Turnu Roşu), *ridicător* (Cârţişoara, Viştea de Jos), *lemn rotund* (Voila), *lemn umblător* (Mărgineni), *lemn cu teşitură* (Cincşor), *o scândură* (Arpaşu de Jos).

- *cuiele verticale*, metalice, pe care glisează căpătâiul, terminate, de obicei, la partea superioară, cu două capete paralele sau unite în cerc, „mai bune pentru căroaie" (Glâmboaca, Cârţa, Viştea de Jos, Rucăr, Scorei, Viştea de Sus, Voila), cu explicaţii: „să nu dea încolo, încoace" (Avrig), „cuie de mişcare, prăjite în foc" (Glâmboaca). În ceea ce priveşte terminologia, pentru cuiele paralele (separate),

[9] „Să întoarcă grindeiul" (Cârţa), „să nu cârţăie" (Glâmboaca).

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

termenul de *cui* este general, uneori denumite *fier dublu* (Comana de Jos) și de cele mai multe ori cu determinative: *cuie de lemn* (Sebeșu de Sus, Porumbacu de Sus, Scorei, Cârțișoara, Corbi, Vișlea de Sus, Hurez), *cui în dric* (Pojorta), *cui de furcă* (Scorei), *cui prin furcă* (Vișlea de Sus), *cuie în pod* (Scorei), *cuie la grindei* (Cârțișoara), *cuie oable* (Șercăița), dar și *cuie de fier* (Racovița, Porumbacu de Sus, Vișlea de Sus, Sâmbăta de Sus); sinonime: fiară (Comana de Sus, Avrig, Săcădate, Glâmboaca, Ucea de Jos, Vișlea de Jos, Luța); variantă: *fiare* (Vad, Râușor), *hiară* (Vișlea de Jos, Voila), *hiară prin dric* (Ucea de Sus), *șiară* (Ileni, Lisa); cu determinative: *fiară de grindei* (Rucăr, Mândra), *fiară de căpătâi* (Glâmboaca), *fiară prin pod* (Feldioara), *cepi* (Avrig), drugi (Cincșor, Voivodeni, Brează, Grid); variantă: *drughi* (Săvăstreni), *țăpușă* (Veneția de Jos), *țâțâni* (Veneția de Sus), *șiroafe de fier* (Bradu, Cârțișoara), *bețe* (Gura Văii), *coarne* (Sebeș), *peniță* (Bucium), *fuște* (Bucium), *mănușele de fier* (Mărgineni). În cazul în care aceste cuie se unesc în cerc cuprinzând grindeiul, terminologia are particularități: *fiere legate în cerc* (Ohaba „inima telegii"), *fiară* (Șercăița, Râușor, Vad), *fier rotund* (Hălmeag), *fier curbat* (Veneția de Jos), *fier strâmb* (Comana de Jos), *hier încrucișat* (Poiana Mărului); sinonime: *cercuri* (Bucium, Șercaia, Lupșa), *cerc de la potâng* (Olteț), *cerc de grindei* (Șinca Nouă), *cerc de fier* (Vișlea de Jos); alte sinonime: *curcubeu cu șuruburi* (Galați), *drug întors* (Săcădate), *hobăl* (Șona), *oichi* (Șinca Veche), *inel* (Șinca Veche), *potâng* (Părău).

Structurile B – roțile și osia. Roțile rotilelor sunt de mici dimensiuni, dar identice cu ale vehiculelor mari. Ele sunt confecționate de către rotari, special pentru rotile. Roțile rotilelor erau „râșnețe", „să nu se răstoarne, trase sub car", în cazul folosirii lor pentru telegile de arat (Avrig). Dimensiunea lor era de 50-60 cm în diametru, și aveau 8 până la 10 spițe. Roțile erau legate de o osie de lemn sau de fier, iar ca structură și terminologie nu erau diferențe față de roțile vehiculelor mari. Osiile de lemn foloseau *bleaguri* sau *morcoașe*, pentru a rezista frecării în interiorul butucului, precum și *bucele* și *plesniori* (șaibe). Butucii, obedele și raful de asemenea erau ca la roțile mari. Chiar și terminologia era aceeași cu roțile de la care, căruțe și telegi și foarte rar folosite sinonimele de *dric* (Cârța), *osiuță* (Cârțișoara), *osioară* (Cuciulata), *fus* (Grid).

Structurile C. Principalele piese ale acestor structuri erau *fălcelele*, o structură de legătură între rotilă și tânjală. O parte a acestor fălcele se sprijinea pe inima furcii, cealaltă rămânea liberă și se atașa la tânjală. Cele două fălcele erau plăcuțe de lemn, strânse între ele cu o spetează de lemn sau de fier și cuie de legătură cu tânjala și furca rotilelor, dar aveau în plus un cui mobil prins cu lănțuș, cu care se schimba poziția fălcelelor, în funcție de unghiul necesar pentru lățimea brazdei.

Terminologie: *fălcele*, sg. fălcea, general, se diferențiază în *fălceaua de sus* și *fălcea de jos*, cu distanță de până 30 cm între ele; cu determinative: *fălcele de scânduri* (Recea), *fălcele cu legătură* (Hârseni); variante: *fălci la tânjală, fălcuțe de scândurele* (Șona); sinonim: *prăsele* (Turnu Roșu).

Speteaza de lemn care lega fălcelele în partea lor din față, liberă (înlocuită de multe ori cu un cui de metal), are o terminologie variată și interesantă: *scândurea* (Cinșor), *scândurică* (Sărata, Lisa, Breaza, Iași, Sebeș), *scândurice* (Rucăr), *scândurița* (Poienița), *scânduroaie la fălcele* (Șinca Veche, Drăguș, Glâmboaca); sinonime: *asigurători* (Galați), *cui de lemn* (Ucea de Jos, Cincșor, Hurez, Veneția de Sus), *tindeche* (Noul Român), *rezistență* (Ucea de Jos), *spetează* (Vișlea de Jos, Pojorta, Dridif, Recea), *stinghie* (Toderița), *lemn* (Săvăstreni, Șercăița); cu determinativ: *lemn curmeziș* (Cârțișoara), *lemn în fălcele* (Ucea de Sus, Sâmbăta de Sus), *cruce* (Glâmboaca, Șona), *mânușă* (Copăcel); explicativ: „legătură de lemn" (Vad), „lemn de nu lasă să cârmească fălcelele" (Ohaba); termen necunoscut la Cârța și Voivodeni.

În cazul înlocuirii spetezei cu un cui metalic apare o terminologie nouă, adeseori cu termenul de *cui*, dar cu determinative explicative: *cui de ținut fălcelele* (Bucium, Șinca Veche), *cui de legătură cu fălcelele* (Avrig), *cui din capătul fălcelelor* (Cârțișoara); sinonim: *buloni de ținut fălcelele* (Scorei), *șirof* (Scorei „să nu joace fălcelele"), aceleași explicații privind poziția fălcelelor prin intermediul acestui cui se regăsesc și la Racovița, Sebeșu de Sus, Șona, Șinca Nouă, Cuciulata etc.

Terminologie: pentru cuiele metalice, cuiele de legătură între fălcele[10]:

a. *cuiul la tânjală*: face legătura dintre tânjală cu partea dinaintea fălcelelor (este mobil, se poate scoate).

[10] Considerăm utilă menționarea acestei diversități terminologice care reprezintă și o cale de modificare terminologică prin selecție, din mediul lingvistic, oferit zonei în cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Terminologie: *cui de* (în, prin, la) *tânjală*: general, cu excepția determinativelor: *cui de tras tânjala* (Racovița), *cui în fălcele* (Vișteа de Sus, Vișteа de Jos, Drăguș), *cui de lemn* (Cincșor, Mărgineni), *cui de fier dinainte* (Gura Văii), *cui la cruce și tânjală* (Recea), *cui din capul fălcelelor* (Scorei), *cui de jug* (Cârțișoara), *cui de tânjală cu lănțuș* (Glâmboaca, Feldioara), *cui de legătură la tânjală* (Corbi); sinonime: *șurub în capul furcii* (Breaza), *șirof de tânjeală* (la vite), *șirof de cruce* (la cai) (Scorei, Lisa).

b. *cuiul de furcă* fixează capătul din spate al fălcelelor cu furca rotilelor; el este și centrul de rotație al fălcelelor în reglare.

Terminologie: *cui* (Olteț, Lisa); diminutiv: *cuișor* (Poienița); cu determinative: *cui de furcă* (Turnu Roșu, Avrig, Bradu, Săcădate, Cârța, Cârțișoara, Ucea de Sus, Corbi, Vișteа de Sus, Drăguș, Voivodeni, Lisa, Beclean, Săsciori, Râușor, Toderița, Comana de Jos), *cui în* (la, din, prin, de) *fălcele* (Sebeșu de Sus, Racovița, Glâmboaca, Sărata, Scorei, Noul Român, Feldioara, Ucea de Jos, Sâmbăta de Sus, Breaza, Hurez, Gura Văii, Șinca Nouă, Șinca Veche, Bucium), *cui la dric* (Dridif), *cui în craci* (Vișteа de Jos), *cui de ține furca* (Racovița, Mândra), *cui de ține falca la furcă* (Scorei, Cârțișoara), *cui de ținut fălcelele* (Scorei), *cui de legătură* (Cârțișoara), *cui de ținut* (Galați „cu fufează și șirof"), *cui cu mânere* (Mărgineni), *cui de inimă* (Berivoi); explicativ: „cui să nu miște fălcelele" (Pojorta).

c. *cuiul schimbător*, este cel mai important cui din fălcele, cu ajutorul lui se reglează fălcelele pentru lățimea brazdei.

Terminologie: *cui schimbător*, general; se mai folosesc și termeni cu determinative: *cui de schimbat* (Galați, Săcădate, Bucium, Șinca Nouă, Lisa, Cincșor, Mândra), *cui de schimbător* (Cârțișoara), *cui șchimbător* (Feldioara), *cui să schimbe* (Mărgineni), *cui de schimb* (Comana de Jos), *cui la șchimbător* (Toderița), *cui de reglare* (Turnu Roșu), *cui regulator* (Turnu Roșu), *cui de cârmit* (Bucium, Șinca Veche), *cui cu lanț* (Săvăstreni), *cui în capul furcii* (Breaza), *cui mobil* (Ucea de Jos); sinonime: *schimbătoare* (Scorei), *vexăl* (Avrig).

O altă piesă a structurilor C este *potângul* alcătuit dintr-un lanț, care face legătura dintre rotilă și grindei, prin intermediul unui cui de lemn în formă de Y (tăiat dintr-o creangă în formă de furcă) și plasat între cracii furcii, legând potângul de rotilă. În trecut potângul era confecționat din piele. În prezent este din metal. potângul seamănă foarte mult cu cel folosit și la transportul târât al bușteniilor din pădure.

Terminologie: *potâng*, pl. potânguri, termen folosit general cu excepția localităților care folosesc sinonime; variantă: *potânghi* (Galați); sinonime: *vârtej* (Racovița, Avrig, Scorei, Nou Român, Arpașu de Jos, Vișteа de Jos, Galați, Hălmeag, Săvăstreni, Comana de Sus), *lanț* (Sebeșu de Sus, Racovița, Beclean, Comana de Sus, Săsciori, Șercaia); cu determinative: *lanț de prins grindeiul* (Gura Văii), *lanț cu oichi* (Recea), *lanț la grindei* (Lupșa), *lanț de potâng* (Mândra), *lanț de plug* (Pârâu); diminutive: *lănțuș* (Corbi, Hălmeag), *lănțuș cu oichi* (Beclean), *lanț și potâng* (Poienița, Voila, Dridif, Copăcel, Bucium, Șinca Veche, Poiana Mărului).

Potângul, așa cum s-a mai spus, este alcătuit, ca și *cârceiele* pentru tras bușteniii din: zale și ochi, uneori și cu vârtej.

Există o terminologie și pentru fiecare dintre ele, terminologie asemănătoare cu cea folosită la ocupațiile silvice în care *zala de la grindei* folosește termenii de *verigă*, *cerc*, *ochi* (oichi); *zala de legătură la rotilă* termenii de *za*, *verigă, belciug* sau *oichi* și *vârtejul*, care are ca sinonime și *cârcel* (Scorei), *umblător* (Corbi), *proșcă* (Vișteа de Sus).

Cea mai variată terminologie o are piesa de prindere a potângului la rotilă, cuiul în formă de Y care face legătura dintre furcă și zala potângului din față:

Terminologie: *furca* (Feldioara „lemn cu coarne", Corbi, Toderița); cu determinativul *furcă la potâng* (Drăguș); diminutive: *furculiță* (Lisa, Cuciulata „lemn de o șchioapă"), *furculiță de potâng* (Bucium); sinonime: *cui de furcă* (Cârța, Scorei), *cui de potâng* (Voila, Șinca Veche), *cui ca furca* (Dridif), *cui de lemn* (Recea, Berivoi), *cruciuliță cu două coarne* (Gura Văii), *crac* (Șercăița), *băț* (Sâmbăta de Sus), *babă* (Veneția de Sus), *lemn* (Breaza, Luța, Sărata, Părău); cu determinative: *lemn cu craci* (Râușor, Șinca Nouă), *lemn pus între craci* (Ileni), *pană de ținut potângul* (Șinca Veche), *peteiche* (Gura Văii), *furculiță* (Sărata), *popă* (Racovița, Avrig, Glâmboaca, Scorei, Cârțișoara, Nou Român), mănușică (Copăcel), *potâng* (Pojorta, Mărgineni), *potâng de lemn* (Perșani, Lupșa), *susținător* (Galați

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

„e și din fier, dar roade lemnul"), *străgălie* (Toderița), *tocălie* (Ucea de Jos); variantă: *tiocălie* (Vișteа de Jos, Olteț „e un hobăt cu lanț"), *ciocârlie* (Vișteа de Sus, Șinca Veche, Bucium), *ciocârlan* (Grid, Veneția de Jos)[11].

LISTA LOCALITĂȚILOR ȘI INFORMATORILOR

Arpașu de Jos: Isac Vasile, agr., 70 ani, nr. 188, Bârsan Vasile, agr., 84 ani, nr. 88, rotar (1978); *Arpașu de sus*: Marin Octavian, agr., 64 ani, nr. 30, Tiței Filimon, agr., rotar, 72 ani, nr. 287 (1978); *Avrig*: Bădilă Ion, agr., muncitor, 53 ani, str. Prundu Mare, nr. 5, David Dumitru, agr., 68 ani, str. 1 Mai, nr. 53, Mihăilă Gheorghe, agr., muncitor, 46 ani, str. Isvorului, nr. 1, Răduțiu Vasile, agr., 77 ani, str. Cioplea, nr. 18, Urzică Vasile, agr., 53 ani, str. Cioplea, nr. 23, Jugăreanu Ilie, agr., rotar, 77 ani, str. Cioplea, nr. 17 (1977); *Beclean*: Boita Ion, agr., 70 ani, nr. 122, Cozma ion, agr., 74 ani, nr. 175 (1979); *Berivoi*: Bărtuș Petru, agr., fierar, 65 ani, nr. 288, Fratu Ion, agr., rotar, 57 ani, Socol Ion, agr., 90 ani, nr. 237 (1979); *Bradu*: Dancu Ștefan, agr., rotar, 86 ani, nr. 267, Ursu Ieronim, agr., 74 ani, nr. 363 (1977); *Bucium*: Chircoiaș Ilie, agr., rotar, 72 ani, nr. 24, Chircoiaș Vichente, agr., fierar, 65 ani, nr. 19 (1976); *Breaza*: Balea Gheorghe (Boier), agr., rotar, 70 ani, nr. 213 (1978); *Cârța*: Matei Emilian, agr., 65 ani, nr. 14 (1978); *Cârțișoara*: Blendea Nicolae, agr. 69 ani, nr. 451, Tarcea Romul, agr., 70 ani, nr. 238, Tutor Gheorghe, agr., 75 ani, nr. 538 (1976); *Cincșor*: Vasile Branișteа, agr., 71 ani, nr. 183; *Colun*: Teofil Serafin, agr., 67 ani, nr. 136 (1977); *Comana de Jos*: Butum Constantin, agr., 87 ani, nr. 145, Costea Gheorghe, agr., rotar, 83 ani, nr. 252 (1980); *Comana de Sus*: Comșa Iosif, agr., fierar, 73 ani, nr. 60 (1980); *Copăcel*: Babeț Isidor, agr., rotar, 74 ani, nr. 116 (1979); *Corbi*: Preiș Galaction, agr., 83 ani, nr. 93, Cândea Filaret, agr., 79 ani, nr. 31 (1978); *Cuciulata*: Crihălmean Ion, agr., 78 ani, nr. 237 (1982); *Dejani*: Nemeș Gheorghe, agr., 73 ani, nr. 140; Poparad Iancu, agr., muncitor, 31 ani, nr. 45 (1978); *Drăguș*: Codru Iacob, agr., 81 ani, nr. 13, Rogozea Gheorghe, agr., nr. 64 (1977); *Dridif*: Cișmaș Gheorghe, agr., 86 ani, nr. 2, Streza Gheorghe, agr., 77 ani, nr. 86 (1978); *Feldioara*: Boier Gheorghe, agr., 87 ani, nr. 11 (1978); *Glâmboaca*: Ciocan Ion, agr., rotar, 54 ani, nr. 71 (1977); *Grid*: Urdea Pătru, agr., 79 ani, nr. 44 (1980); *Gura Văii*: Ciocan Nicolae, agr., rotar, 57 ani, nr. 187, Lazea Victor, agr., 83 ani, nr. 177 (1978); *Hălmeag*: Cocă Gheorghe, agr., 73 ani, nr. 218 (1980); *Hârseni*: Bălan Ilarie, rotar, dogar, 73 ani, nr. 59 (1980); *Hurezu*: Burtea Ilarie, agr., 74 ani, nr. 175, Sasu Nicolae, agr., muncitor, 65 ani, nr. 102 (1978); *Iași*: Pătrașcu Gheorghe, rotar, 72 ani, nr. 83, Dumitrașcu Nicolae, agr., 77 ani, nr. 30 (1978); *Ileni*: Blebea Dumitru, agr., 84 ani, nr. 25, Leancu Andrei, agr., 73 ani, nr. 128 (1980); *Lisa*: Popa Gheorghe, agr., 65 ani, nr. 355, Popa Traian, agr., fierar, 65 ani, nr. 299 (1978); *Ludișor*: Ludu Ion, fierar, 74 ani, nr. 65 (1978); *Lupșa*: Chitea Ion, agr., 84 ani, nr. 50 (1980); *Luța*: Ludu Lazăr, agr., 81 ani, nr. 5 (1979); *Mărgineni*: Judele Mihai, agr., 92 ani, nr. 100, Pandea Ion, agr., rotar, 75 ani, nr. 210 (1980); *Mândra*: Butum Victor, rotar, 65 ani, nr. 105, Oancea Gheorghe, agr., 67 ani, nr. 187 (1978); *Noul Român*: Cojocaru Vasile, muncitor, nr. 203, Stanbeca Ion, rotar, agr., 65 ani, nr. 166, (1978); *Ohaba*: Moldovan Vichente, agr., 74 ani, nr. 17 (1976); *Olteț*: Pop Valeriu, agr., muncitor, 79 ani, nr. 186 (1977); *Părău*: Bontea Nicolae, agr., 70 ani, nr. 28, Oană Ion, agr., fierar, 72 ani, nr. 247 (1980); *Perșani*: Prăscău Gheorghe, agr., 73 ani, nr. 296, Armencu Ion, agr., 82 ani, nr. 112 (1979); *Poieniță*: Banciu Laurian, agr., 72 ani, nr. 7 (1978); *Pojorta*: Ganea Alexandru, agr., 72 ani, nr. 89, Milea Gheorghe, agr., 64 ani, nr. 88 (1978); *Porumbacu de Jos*: Bărdaș Nicolae, rotar, agr., 78 ani, nr. 231, Haiduc Nicolae, agr., muncit., 54 ani, nr. 158 (1977); *Porumbacu de Sus*: Bunea Nicolae, agr., 70 ani, nr. 222 (1977); *Racoviță*: Ignat Iosif, agr., 74 ani, nr. 453, Mordeșan Ion, fierar, 87 ani, nr. 480 (1977); *Recea*: Stroia Gheorghe, agr., muncitor, 76 ani, nr. 129, Vijoli Gheorghe, agr., muncitor, 44 ani, nr. 27 (1978); *Râușor*: Bărdaș Ilarie, agr., 93 ani, nr. 123, Roșca Toader, agr., 73 ani, nr. 48 (1977); *Rucăr*: Băluț Gheorghe, agr., 48 ani, nr. 45, Nicolară Ion, rotar, agr., 65 ani, nr. 166, Butea Ion, agr., 54 ani, nr. 84 (1977); *Săcădate*: Maxim Emilian, agr., 52 ani, nr. 302, Pavel Toma, agr., 63 ani, nr. 117 (1977); *Sărata*: Stănciulea Ion, agr., 55 ani, nr. 262 (1977); *Săsciori*: Motoc Dănilă, agr., 71 ani, nr. 21 (1978); *Săvăstreni*: Aldea Victor, agr., 73 ani, nr. 55, Lazea Valer, agr., 85 ani, nr. 48 (1978); *Scorei*: Bărdaș Pop Valer, agr., 70 ani, nr. 81, Trifan Gheorghe, fierar, 52 ani, nr. 93 (1980); *Sebeșu de Jos*: Ionaș Ion,

[11] Trebuie menționat că utilizarea rotilelor cu roți egale corespundea în Țara Oltului plugului schimbător atașat acestor rotile, plug care întoarce la capătul brazdei, în timp ce pe coaste, în Ardeal, și rar în trecut, pe coastele dinspre munte ale Țării Oltului, plugul neschimbător relua aratul brazdelor de fiecare dată de la același capăt utilizând roți inegale.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Toma, agr., 73 ani, nr. 15, Calefar Gheorghe, rotar, 66 ani, nr. 122, Gavrilă Nicolae, agr., 59 ani, nr. 312, Oancea Ion, agr., 52 ani, nr. 187, Streza Gheorghe, agr., nr. 242, Vulcan Ion, agr., nr. 320 (1976); *Sebeş*: agr., 53 ani, nr. 123, Tâlvan Victor, agr., 55 ani, nr. 73 (1977); *Sebeşu de Sus*: Moraru Nicolae, agr., 73 ani, nr. 75, Savu Vasile, agr., muncitor, 55 ani, nr. 257 (1977); *Sâmbăta de Jos*: Achim Vasile, agr., 78 ani, nr. 34 (1978); *Sâmbăta de Sus*: Smădu Vasile, agr., 64 ani, nr. 296 (1978); *Şercaia*: Buneci Ion, agr., 80 ani, nr. 423, Maier Ion, agr., 76 ani, nr. 417 (1980); *Şercăiţa*: Debu Nicolae, agr., rotar, 69 ani, nr. 74 (1980); *Şinca Nouă*: Flucuş Gheorghe, agr., 87 ani, nr. 65, Uscoi Ilie, fierar, 57 ani, nr. 99 (1979); *Şinca Veche*: Bălan Aurel, agr., 76 ani, nr. 193, Moldovan Valer, fierar, 72 ani, nr. 86 (1976); *Şona*: Stângă Ion, fierar, 70 ani, nr. 83, Urdea Ion, agr., 80 ani, nr. 295 (1980); *Toderiţa*: Iercău Petre, fierar, 81 ani, nr. 81, Vlad Gheorghe, agr., 83 ani, nr. 45 (1979); *Turnu Roşu*: Mujat Iancu, agr., 79 ani, nr. 533 (1977); *Ucea de Jos*: Băcilă Nicolae, agr., tâmplar, 65 ani, nr. 73 (1978); *Ucea de Sus*: Muntean Vasile, agr., muncitor, 69 ani, nr. 25, Ghindea Emilian, agr., rotar, 77 ani, nr. 2 (1978); *Vad*: Băcilă Nicolae, agr., 87 ani, nr. 240, Albu Nicolae, agr., 83 ani, nr. 273, Poşta Gheorghe, agr., 83 ani, nr. 228 (1980); *Veneţia de Jos*: Loaţi Valeriu, fierar, 65 ani, nr. 192, Stoica Ion, agr., 75 ani, nr. 93 (1980); *Veneţia de Sus*: Butum Constantin, agr., 87 ani, nr. 145, Butum Ion, agr., 87 ani, nr. 53 (1980); *Viştea de Jos*: Borzea Gheorghe, agr., muncitor, 65 ani, nr. 126 (1977); *Viştea de Sus*: Sarsamă Sebastian, agr., 70 ani, nr. 42 (1978); *Voila*: Marcu Alexandru, agr., 82 ani, nr. 202, Streza Ion, agr., 84 ani, nr. 166 (1978); *Voivodeni*: Bica Aurel, agr., 83 ani, nr. 139 (1978).

Pentru comparare: *Poiana Mărului*: Titilincu Gheorghe, fierar, muncitor, 55 ani, nr. 158 (1978).

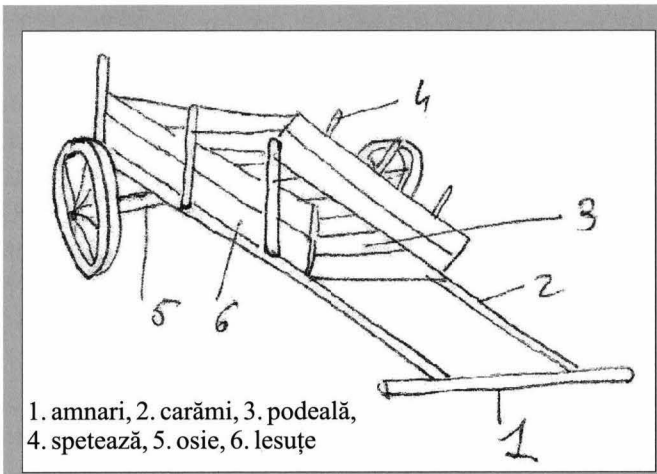

1. amnari, 2. carămi, 3. podeală, 4. spetează, 5. osie, 6. lesuțe

„Cărucior de pânză", Porumbacu de Jos
"Cart for cloth", Porumbacu de Jos

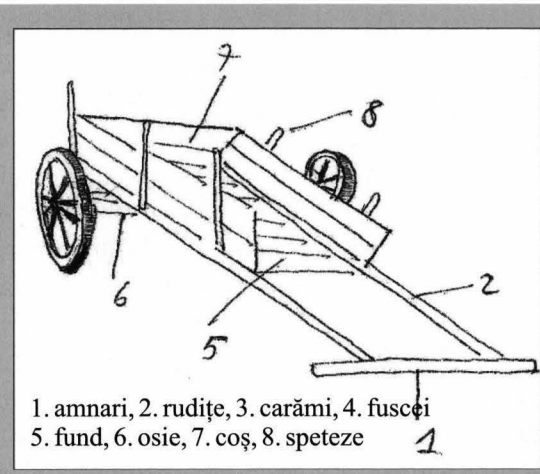

1. amnari, 2. rudițe, 3. carămi, 4. fusce i 5. fund, 6. osie, 7. coș, 8. speteze

„Cărucior de pânză", Porumbacu de Jos
"Cart for cloth", Porumbacu de Jos

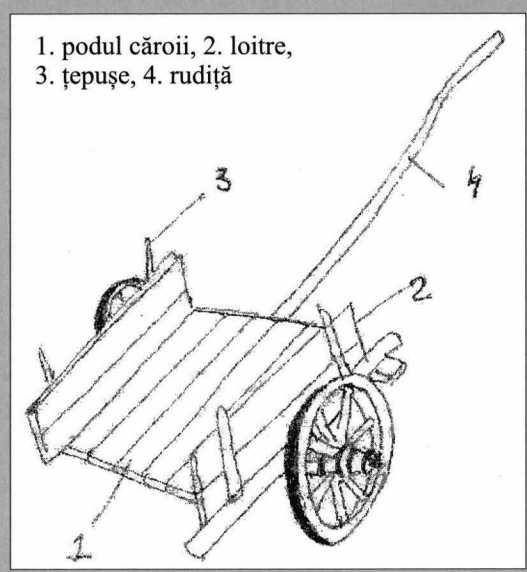

1. podul căroii, 2. loitre, 3. țepuşe, 4. rudiță

Căruț cu două roți, Săcădate
Cart with two wheels, Săcădate

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

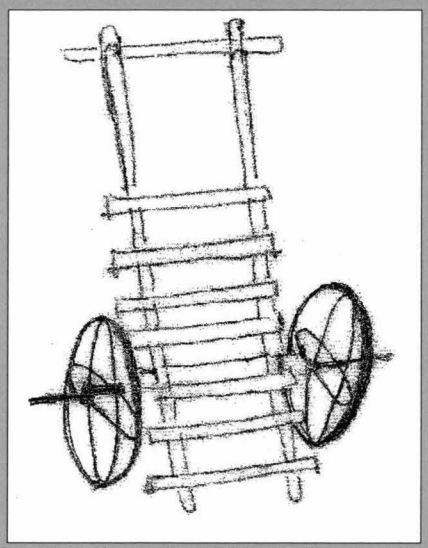

A. Căroaie veche / Old small cart

Căroi,
Ucea de Jos.
Small cart

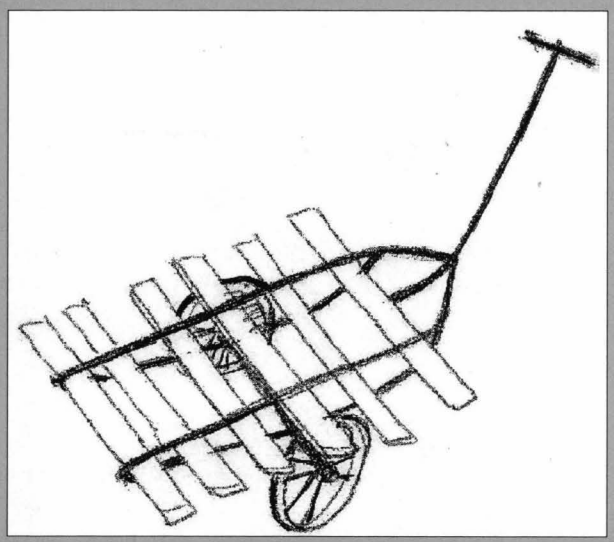

B. Căroaie nouă / New small cart

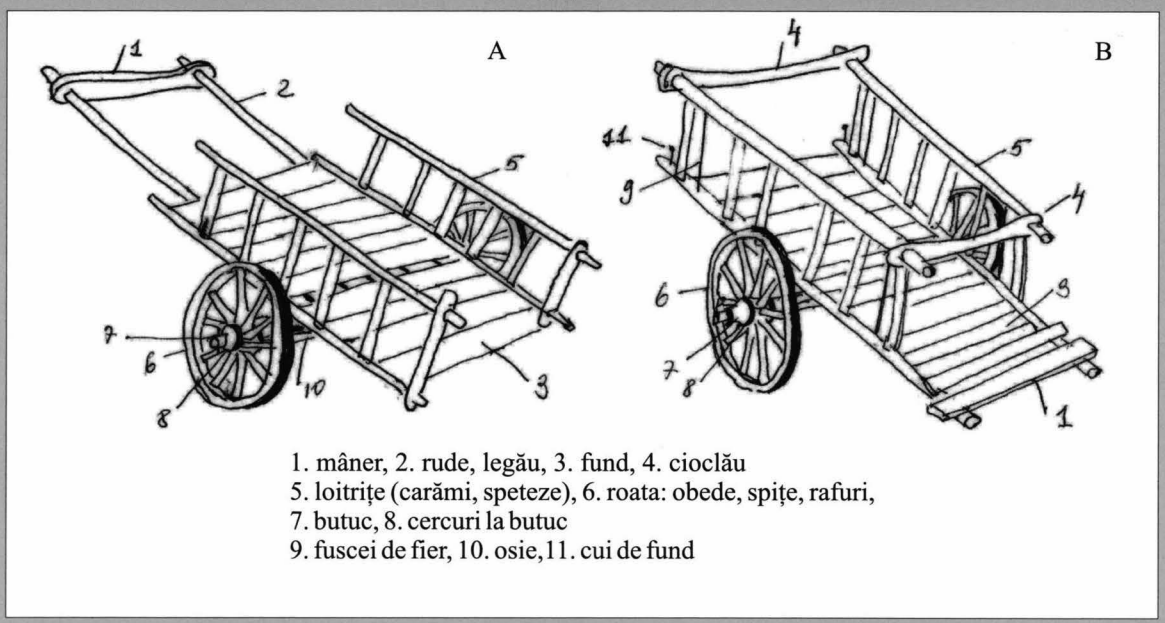

1. mâner, 2. rude, legău, 3. fund, 4. cioclău
5. loitrițe (carămi, speteze), 6. roata: obede, spițe, rafuri,
7. butuc, 8. cercuri la butuc
9. fuscei de fier, 10. osie,11. cui de fund

Căroaie de mână, Cârțișoara / Hand small carts, Cârțișoara
A. Ioan Solomon, nr. 149
B. Elisabeta Banci (confecționată de soțul ei Crișan Banci) / Elisabeta Banci (made by her husband C.Banci)

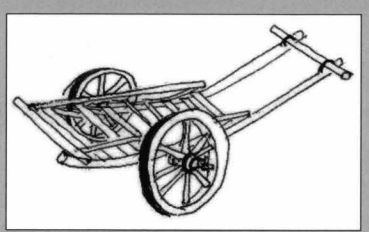

Căroaie, Nou Român
Small cart, Nou Român

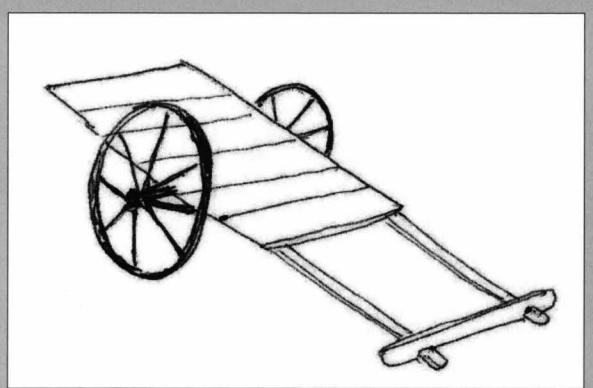

Teleagă (de împins), Vișlea de Jos
Trolley (for pushing), Vișlea de Jos

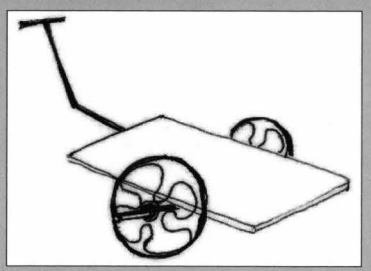

Cărucior de metal, Cârțișoara,
Traian Solomon, nr. 191
Metal trolley, Cârțișoara,
Traian Solomon, number 191

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

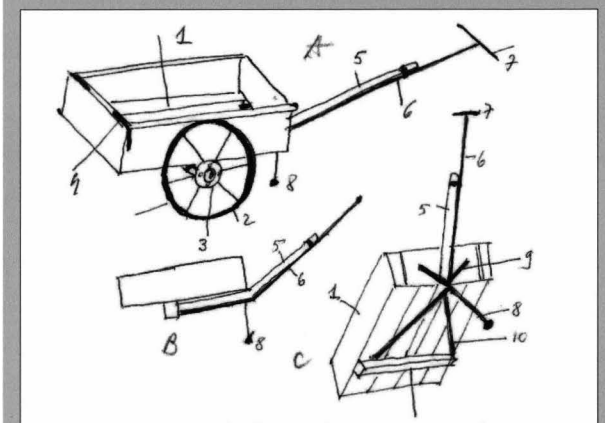

1. coşul, 2. roată de fier, 3. butuc cu şiroafe
4. apărători de fier, 5. rudă de lemn, 6. rudă de fier
7. mâner, 8. picior, 9. brăţară, 10. craci de fier

Cărucior, Săcădate
A. aspect general
B. secţiune longitudinală
C. fundul căruciorului
Trolley, Săcădate
A. general appearance
B. longitudinal section
C. the bottom of the trolley

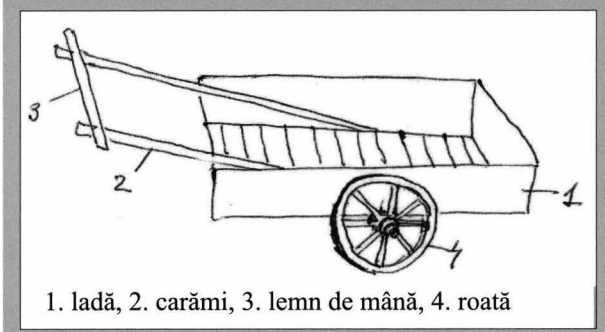

1. ladă, 2. carămi, 3. lemn de mână, 4. roată

A. Căroaie, Ohaba
Small cart, Ohaba

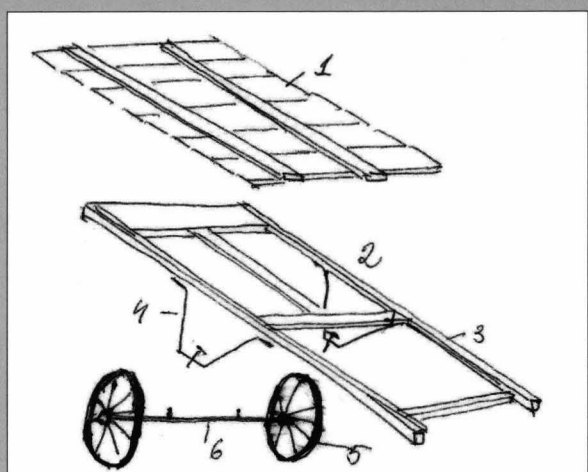

1. faţa, 2. patul, 3. mâni, 4. furci, 5. roată, 6. osie

B. Căroaie, Ohaba
Small cart, Ohaba

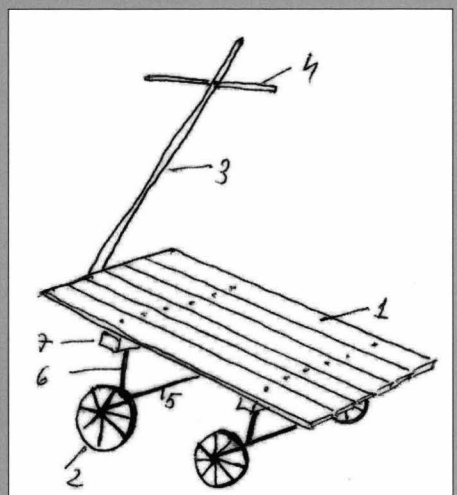

1. pod de lăţişori, 2. roţi de fier
cu 8 spiţe, 3. oişte, 4. mâner, 5. osie,
6. picior, 7. pod

Cărucior, Scorei, Gh. Halmaghi, nr. 83
Trolley, Scorei, Gh. Halmaghi, number 83

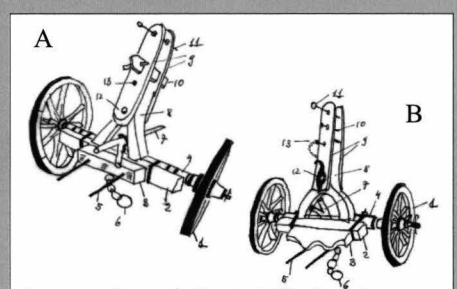

1. roată, 2. pod, 3. căpătâi, 4. osie,
5. fiară 6. potâng, 7. popă, 8. furcă,
9. fălcele 10. şiştoare (cui de legătură),
11. cui la tânjală (cruce), 12.cui la furcă

Rotile, Avrig
A. Luculeţ Ioan, str. Prundul Mare, nr. 7
B. Jugăreanu Ilie Gafton, str. Unirii, nr. 7
Wheels, Avrig

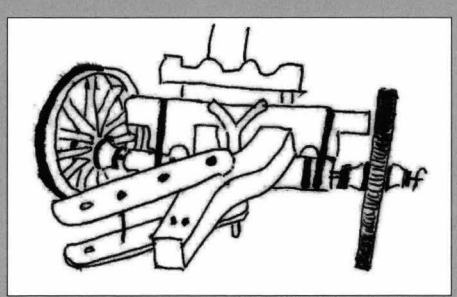

Rotilă, Scorei, Gh. Halmaghi, nr. 83
Wheels, Scorei, Gh. Halmaghi, nr. 83

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

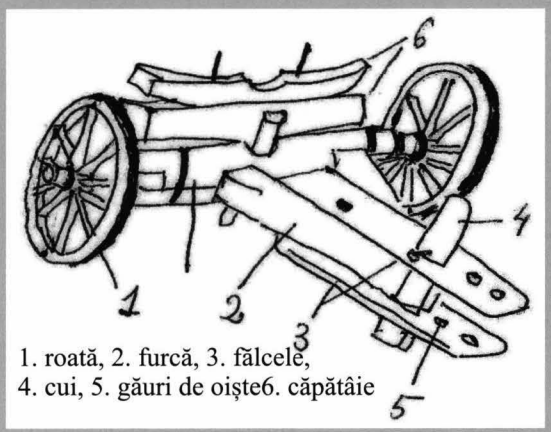

1. roată, 2. furcă, 3. fălcele,
4. cui, 5. găuri de oiște6. căpătâie

Rotilă, Ludișor
Wheels

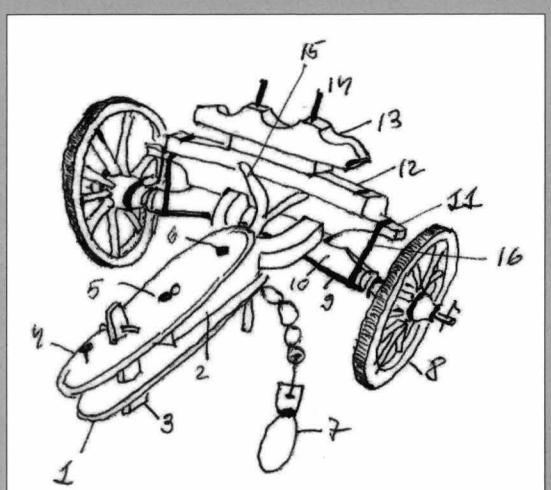

1. limbă (fălcele), 2. furcă, 3. spetează
4. cui de tânjală, 5. cui schimbător
6. cui de fier, 7. potâng (cerc oichi la tânjală, chiuă, vârtej, za mincinoasă, zale)8. roată (butuc, spițe, obede, raf),
9. osie de fier, 10. podul de jos

Rotilă (cu osie de fier), Vișlea de Jos
Wheels (with iron axle)

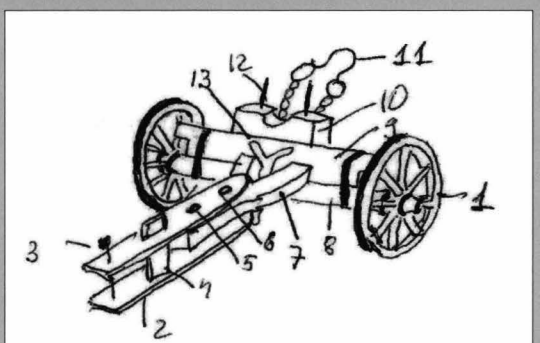

1. roată, 2. fălcele, 3. cui de tânjală, 4. spetează
5. cui schimbător, 6. cui de furcă, 7. furcă
8. osie, 9. podeci, 10. căpătâi, 11. potâng
12. drugi, 13. popă

Rotilă, Voivodeni
Wheels

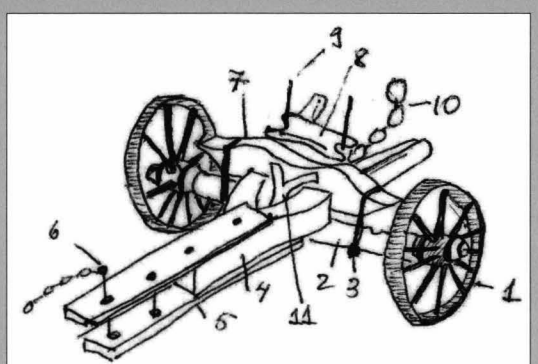

1. roată de metal, 2. osie de lemn,
3. pantă (brățară) 4. furcă, 5. fălcele, 6. cui de tânjală, 7. podu mare 8. podu mic, 9. bolți de rotilă, 10. potâng 11. bățu de ține potângul

Rotilă, Ohaba
Wheels

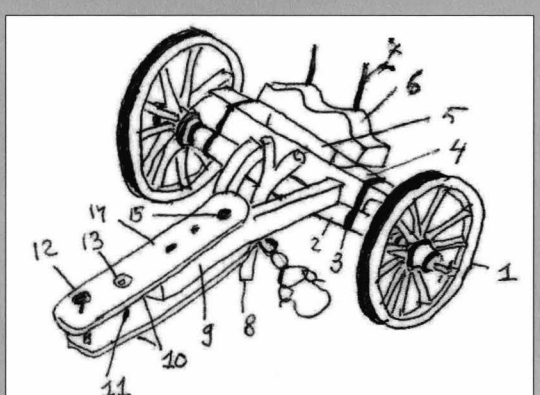

1. roată, 2. osie, 3. cercuri, 4. podu, 5. podișor
6. căpătâi sau cămenete, 7. cui, 8. popă, 9. furcă
10. fălcele, 11. bulon, 12. șirof la tânjală,
13. bulon 14. cui de schimbat,
15. cui de ținut fălcelele

Rotilă, Scorei
Wheels

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

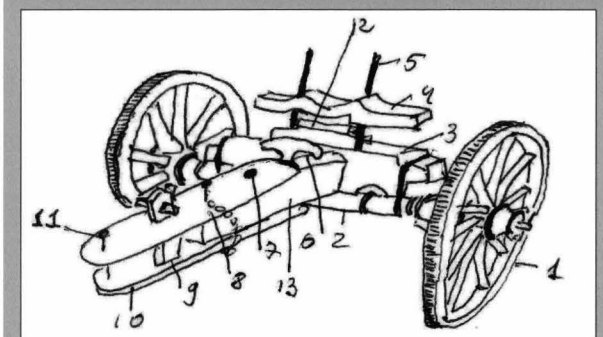

1. roată, 2. osie de lemn, 3. pod, 4. podeț, 5. fier de potâng, 6. popă, 7. cui de furcă, 8. cui de schimbător 9. picior, 10. fălcele, 11. cui de tânjală, 12. ridicător 13. furcă

Rotilă, Cârțișoara, Nicolae Banciu, nr. 53
Wheels

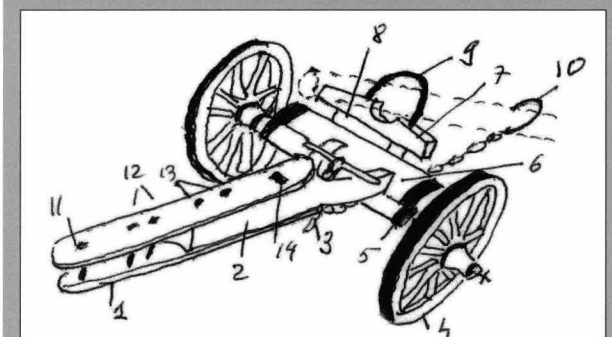

1. fălcele, 2. furcă, 3. popă, 4. roată, 5. bleav, 6. pod 7. căpătâi, 8. ridicător, 9. fier de grindei, 10. potâng la grindei, 11. cui de fălcele, 12. cuie de fălcele (în loc de spetează), 13. cuie schimbătoare, 14. cui de furcă

Roată, Rucăr
Wheel

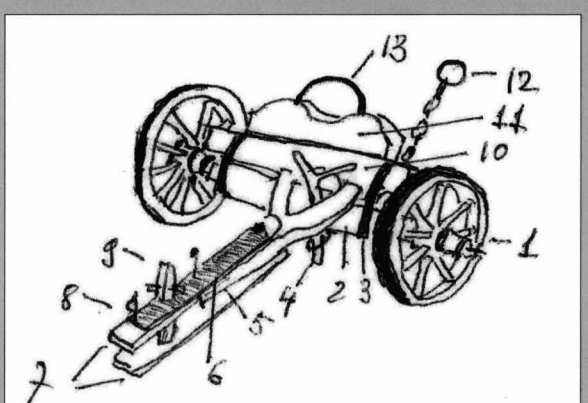

1. roată, 2. osie, 3. cerc de fier, 4. popă, 5. furcă, 6. fier pe fălcele, 7. fălcele, 8. cui de tânjală, 9. cruce, 10. pod 11. căpătâi, 12. potâng, 13. fier la căpătâi

Rotilă, Glâmboaca, Posa Ioan, nr. 37
Wheels

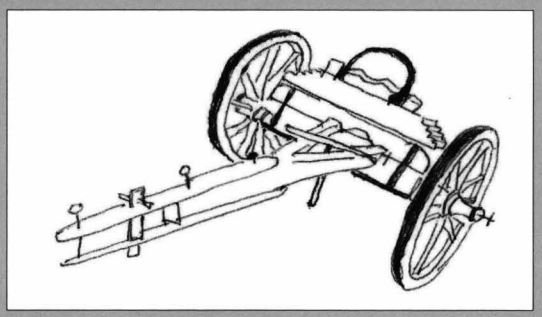

Rotilă, Drăguș
Wheels

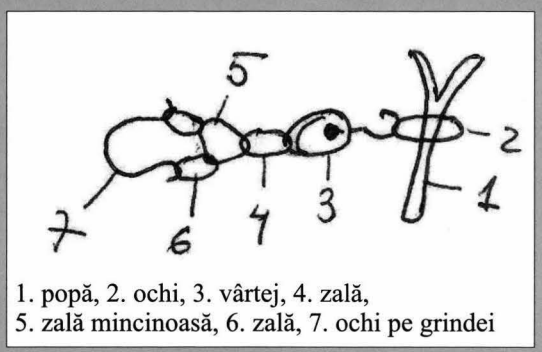

1. popă, 2. ochi, 3. vârtej, 4. zală, 5. zală mincinoasă, 6. zală, 7. ochi pe grindei

Potâng de rotilă, Scorei
Chains for wheels

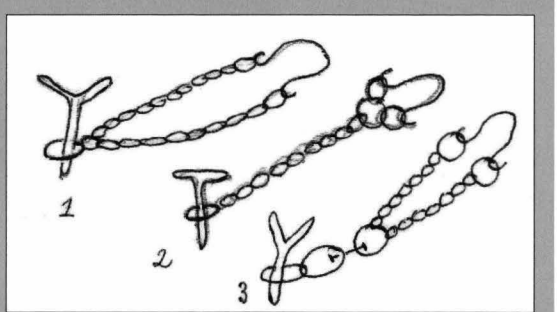

Potânguri
1. Bucium, 2. Cârțișoara, 3. Drăguș
Chains

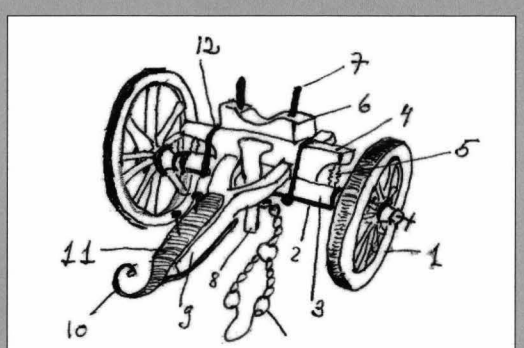

1. roată, 2. osie de fier, 3. auștioc, 4. pod 5. popic, 6. căpătâi, 7. cui, 8. popă, 9. furcă 10. cârlig, 11. fălcea de fier, 12. pantă de fier

Rotilă, Drăguș
Wheels

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

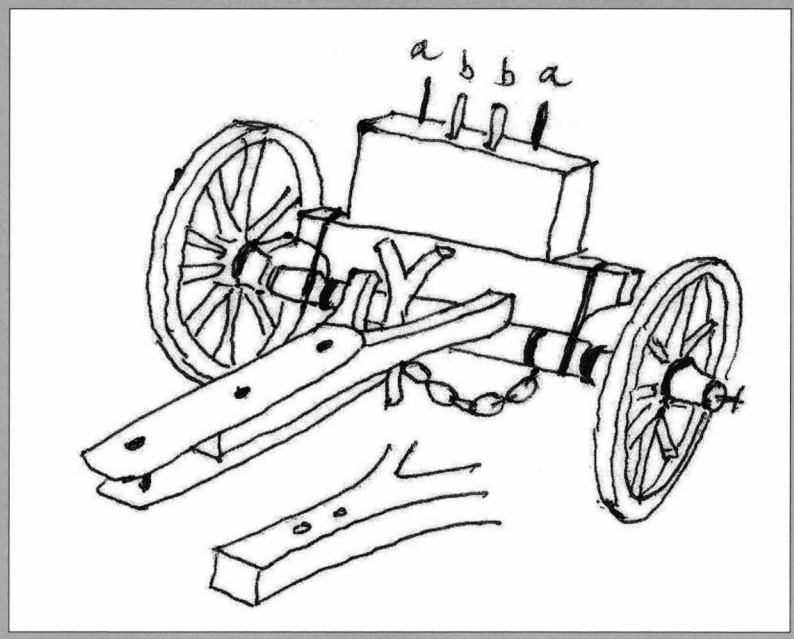

Rotilă (cu reglare la căpătâi), Gh. Cârjă, Viştea de Jos,
a. pentru brazdă mare
b. pentru brazdă normală
Wheels (adjustable at the end)
a. for large swath
b. for medium swath

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ţara Oltului în conştiinţa locuitorilor săi

Valerie DELEANU*

The material presented refers to some characteristics of how the inhabitants of a certain ethnographic region have their awareness of belonging to that area: the way that they name their region, the recognition of the areas that border it, from where to where stretches the area inhabited by them, the way they divide the area into sub-areas, on the traditional and folk level and how they call or not their own name as inhabitants of the area either from within, either their neighbors. The illustration is made on the ethnographic region of Land of Olt, region located in the middle of the territories inhabited by Romanians, also known as Land of Făgăraş. Research findings are valid for the period of the second half of the twentieth century (1976-1980), but presents methodologicaly, a pattern to be applied nowdays, or in other ethongraphic regions of the country. It starts from the consideration that is important and , in the mean time, interesting to follow this issue for better understanding of what constitutes a the etthnographic region. Therefore following not the intesity, but the frequnecy of the determinative phenomenon used by locals, was prefered the selection of a single informant in the village, based on age and the his profession of farmer.

Keywords: Land of Olt, naming, stretching, borders, neighbours
Cuvinte cheie: Ţara Oltului, denumire, întindere, limite, vecini

0. Preliminarii

0.1. Realitatea zonelor etnografice pe teritoriul României, fenomen concret şi categorie ştiinţifică, nu este o problemă discutabilă, ea fiind acceptată de mută vreme. Existenţa lor, cu moştenirea lor tradiţională este certă, luată în consideraţie de cercetarea etnografică care a subliniat caracterul lor tradiţional şi evoluţia lor în timp, ca manifestare a vieţii unui popor, pe fondul civilizaţiei şi culturii sale, inclusiv populare, pornind de la spaţiul de locuire, oicumena, românească şi interferând cu zonele etnografice tradiţionale şi interferând cu zonele de viaţă tradiţională ale minorităţilor trăind stabil pe acelaşi teritoriu cu poporul român.

0.2. Noţiunea de zonă etnografică trebuie privită în procesualitate istorică, ceea ce schimbă caracterul şi calitatea lor în timp, în relaţie cu toate schimbările care acţionează în substanţa tradiţionalităţii lor din interior sau din exterior; ca orice fenomen uman şi zonele etnografice depind de timp;

0.3. Dintre zonele etnografice tradiţionale româneşti, Ţara Oltului se detaşează, prin caracteristicile sale, cea mai importantă ţine de faptul că se află în centrul ţinuturilor locuite de români;

0.4. Termenul de „ţară" nu se regăseşte în denominaţia tuturor zonelor etnografice din România, însă uneori ele sunt forţat folosite pentru a le justifica existenţa; termenul trebuie legat fie de izvoarele istoriei, a locuirii teritoriului, fie de uzanţa sa în limbaj şi concepţie populară locală; se admite astăzi, în general că sensul său principal este pragmatic legat de calitatea de „şes" al peisajului, utilizabil agricol, dar preluat şi evoluat semantic, de structurile administrative locale sau statale, de viaţa culturală a unui ţinut, termenul a fost preluat şi la nivel cultural modern, dar cu sens schimbat; la fel se admite şi etimologia sa latină; peste înţelesul vechi popular s-a suprapus şi cel de delimitare administrativă (cu sensul de *ţinut* în actele de Cancelarie medievală), dar evoluând în condiţii specifice în „ţară" ca stat (Ţara Românească) în raport cu dimensiunea sensului pe care a luat naştere respectiva realitate statală sau generalizată în vocabularul modern ca „stat", indiferent de natura mediului sau nivelului său de dezvoltare, ceea ce nu înseamnă o echivalenţă absolută stat egal ţară; în Ţara Oltului termenul a fost impus legat de existenţa principalului râu care o traversează şi a ţinutului înconjurător sub formă de şes impus pe structuri populare peste care s-a suprapus şi termenul administrativ legat de centrul urban al zonei – Ţara Făgăraşului;

0.5. Zonele etnografice în afara denominatei lor ştiinţifice, sub o denominaţie a populaţiei

*cercetător ştiinţific, Complexul Naţional Muzeal ASTRA.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

locale, inclusiv la nivelul de subdiviziuni zonale; locuitorii Ţării Oltului au o denominaţie proprie atât în interiorul zonei, cât şi din exterior, au păreri privind limitele zonei în care trăiesc, în raport cu punctele cardinale, şi au propria concepţie în legătură cu denominaţia umană despre situarea lor în zonă; în mod clasic Ţara Oltului se delimitează în două subzone propriu-zise: subzona de est („câmpia") şi subzona de vest („gruiurile") precum şi două subzone de tranziţie, una mai strâns legată de celelalte două (Perşani), alta conturată mai vag (Avrig); în decursul timpului relaţiile Ţării Oltului au fost legate în spaţiul nordic, de peste Olt cu satele respective denominate aflate „pe Ardeal" şi care deşi tradiţional nu erau parte componentă a Ţării Oltului ci legate de zona Târnave şi Hârtibaci, astăzi, administrativ, satele de pe cele două maluri sunt unificate în cadrul unor comune a căror centre sunt în partea de sud a Oltului, în localităţi aparţinătoare zonei Ţării Oltului; din aceste consideraţii comparaţiile sau făcut şi în legătură cu satele „de pe Ardeal";

0.6. Concret, Ţara Oltului reprezintă o comunitate tradiţională de sate de pe şesul Oltului, sub Munţii Făgăraşului şi Perşanilor (au fost luate în considerare 66 de sate inclusiv primul rând de sate vecine cu Ţara Oltului de „pe Ardeal"); unele dintre localităţile marginale, cum ar fi de la Avrig spre vest sau Poiana Mărului spre est nu au aparţinut administrativ, decât temporar, de Ţara Făgăraşului, iar cele „de pe Ardeal" nu se consideră aparţinând de zonă;

0.7. În general denominaţia zonei este legată de cele două repere care au determinat locuitorii şi autorităţile să le folosească: Oltul, realitate naturală de bază, axă est-vest de circulaţie şi de viaţă, şi Făgăraşul, ca realitate antropologică, singura localitate urbană în jurul căruia gravitează toate aşezările rurale ale zonei şi toată viaţa locuitorilor acesteia; dealurile de la nord de Olt şi zona muntoasă sunt considerate limitele zonei;

0.8. Datorită dinamicii temporare prin care a trecut şi trece zona Ţării Oltului, rezultatele oricărei cercetări de teren privind locuitorii şi concepţiile lor despre zona în care trăiesc nu pot fi concepute decât ca o paradigmă temporală, cu concluzii relative legate, în primul rând de timpul la care s-a făcut cercetarea, schimbările produse de atunci putând modifica această paradigmă, ca atare concluziile sunt cele legate de cea de a doua parte a secolului XX, concret 1976-1980, deci trebuie considerate ca punct de plecare spre o continuitate a preocupărilor de cercetare şi în prezent;

0.9. Metodologia utilizată în cercetare s-a bazat pe relaţia de teren cu locuitorii Ţării Oltului şi punându-şi ca ţintă aspectele zonale şi nu punctuale, pe fiecare localitate, frecvenţa nu intensitatea, informaţiile s-au limitat la selecţionarea câte unui singur locuitor din fiecare localitate, selecţionat pe criteriul poziţiei în cadrul localităţii, ocupaţia agricolă, rol social, experienţă, cunoaşterea zonei, prin circulaţie prin ea, şi având o vârstă care să aibă naşterea în perioada dintre 1900 şi Primul Război Mondial; pentru Ţara Oltului toţi locuitorii abordaţi din acest punct de vedere erau ştiutori de carte, cel puţin cu patru clase.

1. Termenul de „ţară" în Ţara Oltului

Termenul de Ţara Oltului (Ţara Făgăraşului) este o sintagmă în care cele două părţi componente nu se pot concepe separat când este vorba de denominaţia zonei. Totuşi pentru a înţelege mai bine rolul primei componente „ţară" s-a încercat în unele localităţi să fie abordată şi întrebarea auxiliară: *„Ce înseamnă ţară atunci când se spune Ţara Oltului sau Ţara Făgăraşului?"*. S-a pornit de la faptul că şi sensul termenului de „ţară", în plan popular a evoluat semantic, de la perceperea concretă a mediului de viaţă până la influenţa instituţiilor administrative evoluate, imprimată în existenţă de educaţia tradiţională, din familie sau din şcoală şi din experienţa vieţii în colectivitate a subiecţilor întrebaţi. S-a observat că există şi fracturi în folosirea acestei denominaţii. Totuşi, termenul deşi se foloseşte automat, are din anumite considerente şi o explicaţie care încifrează o proiecţie temporală a utilizării termenului de „ţară":

- „ţară", cu sensul de „şes" este, interesant, puţin utilizat, el predomină mai ales în subzona de câmpie (Voivodeni, Breaza, Luţa, Râuşor, Recea, Toderiţa), mai puţin în subzona gruiurilor (Drăguş, Viştea de Sus, Corbi), puţin în Avrig, Perşani, Poiana Mărului, dar constant sesizat pe Ardeal (Glâmboaca, Rucăr, Feldioara, Hălmeag – unde şi maghiarul „Altfölgya" este tradus în româneşte ca „pământul Oltului" în sens de „şes" lângă Olt); pentru „ardeleni" Ţara Oltului este situată „jos", pe ţară, în sensul de „şes";

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

- „țară", în sens istoric este mai puțin conștientizat: „a fost cândva ocupată de Mircea, Vlad Țepeș, Mihai Viteazul și domnitori români" (Sărata), o vagă asociere cu tradiția istorică;

- „"țară", sens legat de existența râului Olt: „țara este pământul de lângă Olt, în sus și în jos" (Voila), „e pe vale, Valea Oltului" (Comana de Jos), precum și mai sus menționată traducerea din maghiară „pământul Oltului" la Hălmeag;

- „țară", ca teritoriu cuprins între Olt și munte: „țară e locul închis cu Olt, e după cum merge Oltul până la Sibiu și se mărginește cu munții" (Șercăița), „e cuprinsă între munte și Olt" (Galați), „că ce e între Carpați și Olt" (Perșani);

- „țară", ca o comunitate de sate: „satele alea alăturate formează țara" (Corbi), „e țară de sate" (Ucea de Jos);

- „țară", în sens de „ținut": "așa îi zice la un ținut, ca la Țara Bârsei, după râu, cum îi Țara Bârsei după râul Bârsa" (Drăguș), „țară se zice că e ca un ținut" (Ohaba);

- „țară", în sens de județ: „pe timpuri se zicea ca la un județ, un ținut" (Arpașul de Sus), „țară e cum ai zice un județ" (Recea), „ne ziceam așa că eram județ" (Șercaia), „județ" (Gura Văii);

- „"țară", ca termen folosit de apartenență în exteriorul zonei: „Țara Oltului se zicea, când eram în armată, de pe Țara Oltului, dar noi ne ziceam făgărășeni" (Dejani);

- „țară", cu sensul general (Țara Românească): „așa ne-am pomenit, noi ziceam ne ducem pe țară, la Regat, la București, la Brăila" (Porumbacu de Jos), „țară se zice la o câmpie cum e Câmpia Dunării" (Șinca Veche);

- „țară", asociată cu expresii luate din folclor: „așa se zice în cântec: câte lunci, atâtea cruci, de-a dragul să te tot duci" (Săcădate), „Țara Oltului, țară de secară, țară de ocară, câte răscruci, atâtea cruci" (Șona).

Chiar și din înșirarea acestor câteva sensuri se poate observa tranziția înțelesului de-a lungul unei generații de la un fond popular, la unul cult, general, spiritual, în schimbare semantică, iar termenul de „țară" este utilizat cu automatisme, chiar și cu ezitări în explicarea sa. Ceea ce este important este că denominația zonală nu este numai simplu „țară" ci Țara Oltului sau Țara Făgărașului.

2. „Țara Oltului" (Țara Făgărașului) - denumire zonală locală

Cei doi termeni denominativi folosiți curent au o frecvență mai mare în subzonele centrale propriu-zise ale Țării Oltului („câmpie", „gruiuri") care sunt subzone esențiale, cu o concentrare densă de așezări ale Țării Oltului, dar și în subzona Perșani, mai vag folosite în subzona Avrig:

- *Țara Oltului*, termen utilizat general, cu o singură excepție la Porumbacu de Jos și cu puține rezerve în restul zonei, mai rar se zice la Mărgineni, „Țara Oltului e jos", uneori cu unele ezitări la Ohaba și Iași, iar la Șercăița „s-o fi numit așa înainte, da era plasa Făgăraș"; denumirea pe Ardeal se folosea curent de la Noul Român până la Șona, dincolo de Făgăraș;

- *Țara Făgărașului*, denumire mai puțin folosită dar tot în subzonele centrale ale Țării Oltului (Porumbacu de Jos, în loc de „Țara Oltului", Arpașu de Sus, Drăguș, Sâmbăta de Jos, Breaza, Săvăstreni, Iași, Dejani, Bucium, Părău); „Țara Făgărașului se zicea în general" (Toderița), „așa se zicea de mult" (Veneția de Sus); alți termeni folosiți reziduali sunt de influență administrativă: *județul Făgăraș* (Gura Văii), *ținutul Făgăraș* (Ohaba), *comitatul Făgărașului* (Șinca nouă), *plasa Făgăraș* (Șercăița), ținând cont de realități administrative depășite, dar păstrate în memorie.

În subzona Avrig situația este mai relativă, ezitantă: „e Valea Oltului, aici era plasa Tălmaciu" (Turnu Roșu), „Țara Oltului e către Făgăraș, Brașov" (Sebeșu de Jos), și cunoscut la Sebeșu de Jos, Racovița. Doar la Avrig începe să fie utilizat termenul de Țara Oltului.

În concluzie, la nivelul întregii zone predomină denumirea de Țara Oltului, termen moștenit pe fond tradițional și cel mai des folosit în regiune ceea ce face ca pe plan etnografic cercetătorii zonei să îl folosească cel mai mult (în timp ce istoricii să îl folosească pe cel prezent în actele de cancelarie: Țara Făgărașului).

3. Vecinii Țării Oltului

Populația satelor Țării Oltului e conștientă de vecinătatea zonei cu alte zone etnografice. Întrebarea pusă a fost legată de aceste vecinătăți în raport cu cele patru puncte cardinale, repere care în

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ţara Oltului sunt bine delimitate prin configuraţia zonei ca realitate geografică, atât prin observaţia deplasării soarelui pe cer de la est la vest, cât şi curgerea, tot de la est spre vest, a Oltului şi vizibilă diferenţierea nordului, alcătuit din dealuri şi podiş, iar în sud, Munţii Făgăraş, cu curbura lor spre nord-est în continuare, prin intermediul Munţilor Perşani, munţi ce despart Ţara Oltului de Ţara Bârsei, diferenţiate de ea prin aspectul de culoar al zonei în care trăiesc.

3.1. Subzona Avrig:

Nord: *pe Ardeal*, denominaţie generală;
Est: *Ţara Oltului* (Avrig), *Făgăraş* (Turnu Roşu, Sebeşu de Jos);
Vest: *Sibiu* (Avrig), *Mărginime* (Sebeşu de Sus, Sebeşu de Jos, Racoviţa), *Sibiu* şi *Mărginime* (Turnu Roşu);
Sud: *Regatu* (Turnu Roşu, Racoviţa, Sebeşu de Sus), *judeţul Argeş* (Avrig), *Oltenia* (Sebeşu de Jos);

3.2. Subzona de vest („gruiuri"):

Nord: *pe (în) Ardeal*, termen folosit general, *Oltul* (Drăguş) şi maghiarul *Erdely* (Hălmeag);
Est: *Ţara Bârsei* (Scorei, Cârţa, Cârţişoara, Arpaşul de Jos, Ucea de Sus, Olteţ, Viştea de Jos, Lisa), *Braşovul* (Ucea de Jos, Drăguş);
Vest: *Sibiu* (Scorei, Cârţa, Arpaşu de Sus, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Drăguş, Sâmbăta de Jos, Sâmbăta de Sus, Lisa), *pe la Sibiu* (Olteţ), *Turnu Roşu* (Arpaşu de Jos, Arpaşu de Sus);
Sud: *Regatu* (Sâmbăta de Sus), *România*, *Ţara Românească* (Scorei), *Munţii Făgăraşului* (Cârţa), *muntele* (Cârţişoara, Arpaşu de Sus), *vârful muntelui* (Ucea de Sus), *creasta muntelui* (Viştea de Jos), *sub munte* (Drăguş), *sub pădure* (Lisa), înlocuind denumirea cu apelative marginal situate; locuitorii Ţării Oltului nu au noţiunea generală de „masiv" când se referă la Munţii Făgăraşului sau a Perşanilor, ci interpretarea lor juridică de apartenenţă la hotarul fiecărui sat: Munţii Avrigului, Munţii Porumbacului, Munţii Cârţişoarei; prin apelativul de *pădure*, în întreaga zonă, în cadrul fiecărui hotar pădurea reoferindu-se numai la zona acoperită cu vegetaţie arboricolă, iar *munte* însemnând golul de munte, adică zona alpină de la liziera pădurii de conifere în sus;

3.3. Subzona de est „câmpia":

Nord: *pe Ardeal* (general), *ţinutul Ardealului* (Voila), *pe Ardeal, piste Olt* (Berivoi, Recea), *Rupea, „Ardealul e în întregime"* (Şinca Nouă), *Ţara Oltului* (Poiana Mărului), în sensul: *Ţara Oltului e jos* (adică spre nord);
Est: *Ţara Bârsei* (Ludişor, Luţa, Dridif, Beclean, Berivoi, Săsciori, Iaşi, Recea, Gura Văii, Dejani, Mândra, Vad, Şinca Veche, Şinca Nouă, Poiana Mărului), *Braşov* (Voila, Pojorta, Breaza, Copăcel, Râuşor, Ohaba), *Ţara Bârsei* şi *Braşov* (Voievodei, Şinca Nouă), *cătă Braşov* (Săvăstreni, Mărgineni, Şercăiţa), *Bran* (Ileni, Toderiţa „şi el era în Ţara Oltului");
Vest: *Sibiu* (Pojorta, Breaza, Beclean, Copăcel, Râuşor, Mândra, Toderiţa, Bucium), *cătă Sibiu* (Şercăiţa), *ţinutul Sibiului* (Mărgineni) precum şi punctual *Turnu Roşu* (Voievodei, Ludişor, Berivoi (Podul Oltului, Recea, Arpaşu, Iaşi) , *„crez că Arpaşu"* (Săsciori), *Avrig* (Ileni, Dridif, Beclean), *Ucea* (Ohaba), *„pe Olt în jos"* (Şinca Nouă), *Oltenia* (Dejani), *Regatu* (Gura Văii);
Sud: *Regatu* (Voila, Şercăiţa, Ohaba, Şinca Veche, Mândra, Vad, Bucium, Şinca Nouă, Toderiţa, Poiana Mărului), *judeţul Argeş* (Luţa), *Argeş* (Săvăstreni), *Muntenia* (Bucium), Ludişor), *muntele şi Regatu* (Pojorta, Gura Văii), *creasta la Regat* (Breaza), *muntele* (Râuşor), *vârful muntelui* (Beclean, Horezu, Şercaia), *creasta muntelui* (Dridif), *poala muntelui* (Voivodeni, Copăcel, Dejani, Ileni), *poalele* (Iaşi), *pădurea* (Săvăstreni), *sub pădure* (Berivoi), ca în subzona anterior menţionată;

3.4. Subzona Perşani:

Nord: *pe Ardeal* (Perşani, Veneţia de Sus, Comana de Jos, Comana de Sus), *Rupea*

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

(Grid), *peste Olt* (Părău);
Est: *Țara Bârsei* (Perșani, Veneția de Jos), *Brașov* (Grid), *Bogata* (Veneția de Sus), *Hoghiz* (Comana de Jos), *Rupea* (Comana de Sus);
Vest: *Sibiu* (Părău), *Turn Roșu* (Grid), *Sebeș – Porcești* (Comana de Jos), *Țara Oltului până la Sibiu* (Perșani), *Dunărea* (sic!, Veneția de Sus);
Sud: *pe Regat* (Perșani), *Țara Bârsei* (Comana de Jos), *Bran* (Grid), *vârful muntelui* (Părău), ? (Veneția de Sus);

3.5. „pe Ardeal":
Nord: *„noi suntem pe Ardeal"* (general), *Erdely* (Hălmeag);
Est: *Țara Oltului* (Brad, Săcădate, Glâmboaca, Colun), *Brașov* (Noul Român, Rucăr), *pe la Brașov, unde-s satele, pe la Cohalm* (Șona), *Brașov* și *Țara Bârsei* (Poienița), *Făgăraș* (Feldioara), *Țara Bârsei* (Cincșor, Galați, Hălmeag);
Vest: *Sibiu* (Bradu, Săcădate, Poienița, Rucăr, Feldioara, Hălmeag), *Mărginenii* (Glâmboaca), *Mărginimea Sibiului* (Colun), *Podu Oltului* (Noul Român), *Avrig* (Șona), *pe Olt în jos* (Galați), *Cibin* (Cincșor);
Sud: *Țara Oltului* (general), *Altfölgya* (Hălmeag), *muntele* (Noul Român), *Țara Oltului* și *Regatu* (Poienița), ? (Rucăr).

În general locuitorii Țării Oltului își cunosc vecinătățile fie ca zone tradiționale, fie ca repere punctuale localități la marginea zonei, fie apelând la terminologie de *munte* sau *pădure* în cazul direcției spre sus a zonei.

4. Limitele Țării Oltului în concepția locuitorilor zonei

4.1. Pentru toate subzonele Țării Oltului delimitarea nordică este clară, cursul Oltului. Pentru limitele de sud se indică aproape întotdeauna munții, în schimb delimitările la est și la vest diferă în funcție de amplasarea localităților în zonă. Astfel, pentru cei din subzona Avrig limita de vest este *Tălmaciu* (Sebeșu de Sus) sau *Turnu Roșu* (Avrig), iar limita de est *Baraoltul* „unde începe Țara Bârsei" (Turnu Roșu), *Făgăraș* (Avrig), dar și vag: „de aici în acolo până la Făgăraș și Brașov" (Sebeșu de Sus), „de aici în sus până dincolo de Făgăraș, apoi pe Țara Bârsei" (Racovița), „de la Porumbac în sus, cătă Făgăraș și Brașov încolo" (Avrig).

Astfel în subzona Avrig, pe această cale se confirmă caracterul de tranziție al subzonei între Țara Oltului propriu-zis și Sibiu – Mărginime, localitățile nu se consideră a fi nici în Mărginime, iar capătul de est al Țării Oltului este conceput vag.

4.2. În cazul subzonei de vest („gruiuri"), nordul este delimitat de cursul Oltului pentru toate localitățile, iar sudul este cuprins între *vârful* (*creasta*) *munților* (Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Sărata, Scorei, Cârța, Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, Cârțișoara, Viștea de Jos, Viștea de Sus, Sâmbătă de Jos) și *poalele muntelui*, sub pădure, la Corbi și Lisa.

Limita de est: *Făgăraș* (Porumbacu de Sus, Arpașu de Jos), *Șercaia și Șinca* (Viștea de Jos, Ucea de Jos), *Perșani* (Drăguș, Lisa, Arpașu de Sus), *Vlădeni* (Scorei), *Cristian* (Ucea de Sus), *Zărnești* (Cârțișoara), *Brașov* (Porumbacu de Jos, Sărata, Cârța), dar și puncte mai îndepărtate: *Odorhei* (Sâmbăta de Jos), chiar *Izvorul Oltului* (Sâmbăta de Sus), oricum mult mai vag decât în cazul limitei de vest.

Limita de vest: *Porcești* (Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Cârța, Arpașu de Jos, Arpașu de Sus, Sâmbăta de Jos), *Avrig* (Cârțișoara, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Corbi, Drăguș, Lisa), *Porumbacu de Jos* (Scorei), *Racovița* (Sărata, Sâmbăta de Sus), *Tălmaciu și Boița* (Viștea de Jos), *Sibiu* (Viștea de Sus).

4.3. Subzona de est („câmpia") – și în acest caz limita de nord este Oltul, iar sudul de asemenea *vârful muntelui* (Voila, Pojorta, Breaza, Ludișor, Voivodeni, Dridif, Beclean, Hurez, Gura Văii, Berivoi, Săvăstreni, Râușor, Recea, Mărgineni, Mândra), *poala muntelui* (Luța, Copăcel, Săsciori, Iași, Dejani, Ileni).

Limita de est: *Șinca Nouă* (Mândra), *Holbav* (Poiana Mărului), *Perșani* (Hurez, Berivoi, Săsciori, Dejani, Bucium, Voila), *Vlădeni* (Pojorta, Gura Văii, Iași), *Țânțari* (Toderița), *Codlea* (Ludișor), *Brașov* (Voievodei, Beclean, Breaza, Copăcel, Săvăstreni, Recea, Râușor, Mărgineni,

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ohaba), *Cuciulata*, *Lupşa* (Şercaia), *Homorod* (Şinca Nouă).

Limita de vest: *Avrig* (Pojorta, Breaza, Luţa, Dridif, Gura Văii, Copăcel, Ileni, Toderiţa, Bucium), *Ucea* (Săvăstreni, Iaşi, Ohaba), *Arpaşu* (Beclean, Săsciori), *Turnu Roşu* (Voivodeni, Ludişor, Berivoi, Recea, Dejani), *Podu Olt* (Hurez, Şercaia), *Sibiu* (Râuşor, Mărgineni, Şinca Nouă).

4.4. În subzona Perşani, modificarea cursului Oltului dinspre nord-est spre sud-vest schimbă oarecum poziţia limitelor zonei faţă de punctele cardinale. Se menţine totuşi ca limită spre nord-vest Oltul, iar spre nord-est: *Cuciulata* (Comana de Sus), *Fântâna* (Părău), *Hoghiz* (Comana de Jos), *Bogata* (Veneţia de Sus), dar şi *Rupea* (Grid).

Limita de vest: *Turnu Roşu* (Veneţia de Sus, Comana de Jos), *Avrig* (Perşani), *Arpaşu* (Comana de Sus), *Sibiu* (Părău, Grid), dar şi *Oltenia* (Veneţia de Jos).

Ceea ce confirmă şi aici un caracter de tranziţie subzonei, dar cu o conştiinţă de aparţinere la Ţara Oltului mai mult decât în subzona Avrig.

4.5. În ceea ce priveşte teritoriul de peste Olt („pe Ardeal"), locuitorii nu se consideră în Ţara Oltului, dar au aprecieri privind limitele acestei zone.

Spre est limita pare mai vagă: *Făgăraş* (Bradu, Săcădate), *Şercaia* (Glâmboaca), *Braşov* (Colun, Noul Român, Şona), *Perşani* (Rucăr, Feldioara, Cincşor, Hălmeag).

Spre vest: *Avrig* (Bradu, Poienita, Şona), *Porumbacu de Jos* (Săcădate, Glâmboaca, deşi se află la est de el), *Racoviţa* (Colun), *Turnu Roşu* (Noul Român), *Sibiu* (Hălmeag), *Podu Oltului* (Cincşor).

Pentru ardeleni limita de nord a Ţării Oltului se află la sudul localităţilor, iar limita de sud este tot muntele: până la munte (Colun, Poienita, Noul Român, Hălmeag, Cincşor).

5. Subzonificarea populară în interiorul Ţării Oltului

Împărţirea Ţării Oltului în subzone propriu-zise („câmpie", „gruiuri") şi în subzone de tranziţie (mai accentuată tranziţia se observă în subzona Avrig), utilizată de etnografi, nu este percepută de locuitorii Ţării Oltului decât în mod relativ aşa cum se observă în cazul aprecierii limitelor Ţării Oltului, punctele de concentrare fiind Avrig şi Perşani, pentru subzonele de tranziţie, şi ambele localităţi Sâmbăta pentru o delimitare relativă între „gruiuri" şi „câmpie", în timp ce limitele de nord şi sud sunt clar legate de Olt şi munte. Poiana Mărului apare ca o situaţie deosebită, concepută uneori ca parte a Ţării Oltului, alteori nu, localitatea a fost temporar inclusă administrativ în Ţara Oltului, etnografic fiind legată mai mult de Bran, deşi se află la obârşiile Văii Şinca, care este un afluent al Oltului.

În schimb, în Câmpia Făgăraşului se disting destul de clar, două părţi de sate intitulate „ogorani" şi „pădureni".

Satele de *ogorani* sunt considerate de cei dinspre munte (*pădureni*): Sâmbăta de Jos, Luţa, Ludişor, Lisa, Pojorta, Voivodeni, Voila, Dridif, Beclean, Hurez, Iaşi, Săvăstreni, Săsciori, Râuşor, Ileni, Hârseni, Toderiţa, Vad, Mândra, Şercaia.

Pădurenii, numiţi aşa se *ogorani*, sunt cei care locuiesc în satele dinspre munte: Sâmbăta de Sus, Gura Văii, Breaza, Berivoi, Copăcel, Recea, Dejani, Mărgineni, Sebeş, Bucium, Şercăiţa, Ohaba, Şinca Veche, Şinca Nouă, Poiana Mărului.

Se poate observa limita nord-sud dintre *ogorani* şi *pădureni*, pe o linie est-vest, Sâmbăta de Sus – Şinca Veche, probabil vechea limită a pădurii de sub munte, care continuă fără a fi factor de denominaţie şi în zona „gruiurilor" între satele *de jos* şi *de sus*. Pe această linie a existat în trecut o cale de legătură est-vest prin centrul Ţării Oltului, paralelă cu şoseaua (*Drumul Ţării*) de lângă Olt, cale de legătură denumită popular „cărarea".

Explicaţiile localnicilor despre cele două denumiri ale satelor ţin de faptul că *ogoranii* nu au acces la pădure decât sub formă de enclave, iar hotarul lor, de obicei era alcătuit din trei câmpuri care „se ogorau", timp de un an, în timp ce *pădurenii* erau denumiţi de cei dinspre Olt, prin faptul că satele aveau hotare cu acces la pădure, iar în trecut hotarele lor aveau numai două câmpuri, de sus şi de jos, mult mai puţin productive decât satele dinspre Olt, şi nefolosind sistemul de ogor. În plus, *ogoranii*, ca şi pe Ardeal, foloseau mult îngrăşarea terenului cu turmele de oi, lăsate pe mirişti, toamna.

6. Denumirea populară a locuitorilor zonei

O părere aproape generală printre etnologi aspra felului în care este denumită populaţia unei zone etnografice, constă în faptul că denominaţia nu provine din interior, ci din exterior, nu oamenii din

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

zonă își dau numele ca aparținători ai zonei, ci o fac pentru ei, cei din afara acesteia, vecinii lor.

Astfel expresia potrivită pentru Țara Oltului ar fi: „noi le zicem ardeleni celor de pe Ardeal, iar ardelenii ne spun nouă olteni" (situație existentă și în cazul zonei Mărginimea Sibiului și foarte probabil și în Țara Bârsei și mai mult ca probabil și în alte zone etnografice, este nevoie de verificare prin cercetări pe această temă și în alte zone). Această părere nu este rigidă, ea este bazată pe moștenire tradițională și suferă schimbări în timp pe măsură ce conștientizarea de apartenență a locuitorilor crește, astfel încât, chiar dacă denumirea este dată din exterior, ea este acceptată și transferată și în interiorul zonei.

Situația este în acest fel mai complexă decât formula redată mai sus:

- În subzona Avrig locuitorii nu se consideră „olteni", în schimb îi consideră „ardeleni" pe cei de peste Olt (Turnu Roșu, Sebeșu de Jos, Racovița), dar acest fapt este pus la îndoială: „suntem ardeleni și ei și noi" (Sebeșu de Sus), „dincolo de Olt e Hârtibaciul cu ardeleni, era pe Ardeal, dar suntem cu toții ardeleni" (Avrig);

- În cealaltă subzonă de la capătul de est al Țării Oltului, în Perșani, situația este mai clară: „ei ne spun olteni e pe Țara Oltului, noi nu ne spunem" (Pârâu, Comana de Jos, Grid, Veneția de Jos), „noi suntem transilvăneni, dar ei ne zic olteni" (Comana de Sus), „ne confundă cu oltenii din jos" (Perșani); în schimb „ardeleni le spun și aici tuturor celor de peste Olt";

-În subzonele propriu-zise, centrale, ale Țării Oltului se aplică mult mai mult regula denominativă menționată mai sus: „ardelenii ne spun olteni, noi le spunem ardeleni", completând expresia prin aprecieri de felul: „ei ne zic ăi de pe Țara Oltului, oltenii" (Ludișor, Recea), „mă duc pe Țara Oltului, la olteni" (Cârța), „ne spun ăștia sunt de pe Țara Oltului, olteni" (Arpașu de Sus), „ardelenii când mergem la ei zic o vint oltenii" (Lisa); în schimb toate satele din zona centrală a Țării Oltului îi consideră pe cei de peste Olt „ardeleni"; doar la Poiana Mărului nu este cunoscut termenul, dar se spune „mergem jos, în Țara Oltului" fără a se asocia cu „oltenii".

La data cercetării (a doua jumătate a secolului XX) termenul de „oltean" era adeseori respins: „oltenii sunt în Regat" (Berivoi, Șinca Nouă, Șercăița), „s-o zis olteni mai demult, sub austrieci" (Vad), „noi suntem făgărășeni, nu olteni" (Săsciori, Gura Văii), acceptând cel mult termenii de „ogorani" sau „pădureni" în centrul zonei.

Aceste schimbări se produc și pe Ardeal (Rucăr, Galați, Noul Român, Poienița) unde diferențierea dintre ardeleni și olteni nu mai era folosită decât de persoanele în vârstă.

LISTA LOCALITĂȚILOR ȘI INFORMATORILOR

Subzone: I. Avrig; II. Gruiuri; III. Câmpia Făgărașului; IV. Perșani; V. pe Ardeal:

Localități: Arpașu de Jos: Isac Vasile, agr., 70 ani, nr. 188 (1978); Arpașu de sus: Marin Octavian, agr., 64 ani, nr. 30 (1978); Avrig: David Dumitru, agr., 68 ani, str. 1 Mai, nr. 53 (1977); Beclean: Boita Ion, agr., 70 ani, nr. 122 (1979); Berivoi: Socol Ion, agr., 90 ani, nr. 237 (1979); Bradu: Dancu Ștefan, agr., rotar, 86 ani (1977); Bucium: Gheorghe Muntean, agr., 83 ani, nr. 14 (1976); Breaza: Virgil Leabu, agr., 75 ani, nr. 2 (1978); Cârța: Matei Emilian, agr., 65 ani, nr. 14 (1978); Cârțișoara: Blendea Nicolae, agr. 69 ani, nr. 451 (1976); Cincșor: Anton Alexandru, agr., 66 ani, nr. 167 (1978); Colun: Teofil Serafin., agr., 67 ani, nr. 136 (1977); Comana de Jos: Ion Itoafă, înv., 70 ani (1980); Comana de Sus: Mihai Neamțu, agr., 77 ani, nr. 190 (1980); Copăcel: Radu Manta, agr., 84 ani, nr. 121 (1979); Corbi: Cândea Filaret, agr., 79 ani, nr. 31 (1978); Dejani: Nemeș Gheorghe, agr., 73 ani (1978); Drăguș: Codru Iacob, agr., 81 ani, nr. 13 (1977); Dridif: Gheorghe Opriș, agr., 86 ani, nr. 2 (1978); Feldioara: Boier Gheorghe, agr., 87 ani, nr. 11 (1978); Glâmboaca: Maria Oproiu, agr., 71 ani, nr. 134 (1977); Galați: Gheorghe Bruda, arg., 47 ani, nr. 16 (1977); Grid: Urdea Iacob, agr., 84 ani, nr. 142 (1980); Gura Văii: Lazea Victor, agr., 83 ani, nr. 177 (1978); Hălmeag: Grepaly Ianoș, agr., 84 ani, nr. 74 (1980); Hârseni: Bălan Aurel, agr., 49 ani, nr. 152 (1980); Hurezu: Burtea Ilarie, agr., 74 ani, nr. 175 (1978); Iași: Gheorghe Peptea, agr., 87 ani, nr. 1 (1978); Ileni: Blebea Dumitru, agr., 84 ani, nr. 128 (1980); Lisa: Gheorghe Vacar, agr., 82 ani, nr. 306 (1978); Ludișor: Ioan Moga, agr., 68 ani, nr. 43 (1978); Luța: Constantin Vijole, agr., 57 ani, nr. 28 (1979); Mărgineni: Judele Mihai, agr., 92 ani, nr. 100 (1980); Mândra: Butum Valer, agr., 65 ani, nr. 105 (1978); Noul Român: Stanbeca Ion, agr., 65 ani, nr. 166, (1978); Ohaba: Moldovan Vichente, agr., 74 ani, nr. 17 (1976); Olteț: Pop Valeriu, agr., muncitor, 79 ani, nr. 186 (1977);

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Părău: Bontea Nicolae, agr., 70 ani, nr. 28 (1980); Perşani: Prăscău Gheorghe, agr., 73 ani, nr. 296 (1979); Poiana Mărului: Clopoţel Gheorghe, agr., 79 ani, nr. 176 (1978); Poieniţa: Banciu Laurian, agr., 72 ani, nr. 7 (1978); Pojorta: Milea Gheorghe, agr., 64 ani, nr. 88 (1978); Porumbacu de Jos: Bărdaş Nicolae, rotar, agr., 78 ani (1977); Porumbacu de Sus: Bunea Nicolae, agr., 70 ani, nr. 222 (1977); Racoviţa: Ignat Iosif, agr., 74 ani, nr. 453 (1977); Recea: Stroia Gheorghe, agr., muncitor, 76 ani (1978); Râuşor: Bărdaş Ilarie, agr., 93 ani (1977); Rucăr: Băluţ Gheorghe, agr., 48 ani, nr. 45 (1977); Săcădate: Pavel Toma, agr., 63 ani, nr. 117 (1977); Sărata: Gheorghe M. Calefar, agr., 66 ani, nr. 122 (1977); Săsciori: Iosif Motoc, agr., 75 ani, nr. 16 (1978); Săvăstreni: Lazea Valer, agr., 85 ani, nr. 48 (1978); Scorei: Nicolae Hampu, agr., 76 ani, nr. 278 (1976); Sebeş: Pop Valer, agr., 70 ani, nr. 81 (1980); Sebeşu de Jos: Ionaş Ion, agr., 53 ani, nr. 123; Sebeşu de Sus: Ion Vulcan, agr., 84 ani, nr. 125 (1977); Sâmbăta de Jos: Achim Vasile, agr., 78 ani, nr. 34 (1978); Sâmbăta de Sus: Smădu Vasile, agr., 64 ani, nr. 296 (1978); Şercaia: Buleci Ion, agr., 80 ani, nr. 423 (1980); Şercăiţa: Virgil Isdrailă, agr., 42 ani, nr. 275 (1980); Şinca Nouă: Constantin Fuşcan, agr., 79 ani, nr. 110 (1979); Şinca Veche: Bălan Aurel, agr., 76 ani, nr. 193 (1976); Şona: Urdea Ion, agr., 80 ani, nr. 295 (1980); Toderiţa: Vlad Gheorghe, agr., 83 ani, nr. 45 (1979); Turnu Roşu: Mujat Iancu, agr., 79 ani, nr. 533 (1977); Ucea de Jos: Băcilă Nicolae, agr., tâmplar, 65 ani, nr. 73 (1978); *Ucea de Sus*: Muntean Vasile, agr., muncitor, 69 ani, nr. 25 (1978); *Vad*: Poşta Gheorghe, agr., 83 ani, nr. 228 (1980); *Veneţia de Jos*: Stoica Ion, agr., 75 ani, nr. 93 (1980); *Veneţia de Sus*: Gheorghe Roşca, agr., 84 ani, nr. 26 (1980); *Viştea de Jos*: Borzea Gheorghe, agr., muncitor, 65 ani, nr. 126 (1977); *Viştea de Sus*: Sarsamă Sebastian, agr., 70 ani, nr. 42 (1978); *Voila*: Streza Ion, agr., 84 ani, nr. 166 (1978); *Voivodeni*: Tălabă Andrei, agr., 81 ani, nr. 156 (1978).

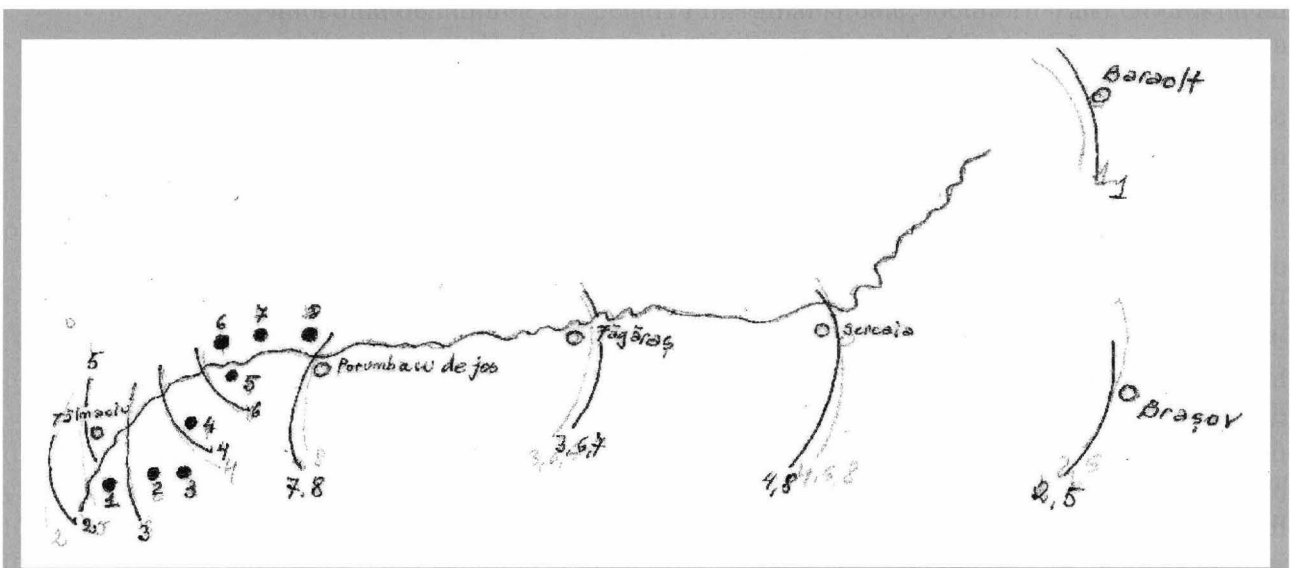

Fig.1 Limitele Ţării Oltului pentru locuitorii satelor din subzona Avrig
The land of Olt borders for the villagers in Avrig sub-area
1. Turnu Roşu; 2. Sebeşu de Jos; 3. Sebeşu de Sus; 4. Racoviţa; 5. Avrig
pe Ardeal: 6. Bradu; 7. Săcădate; 8. Glâmboaca

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

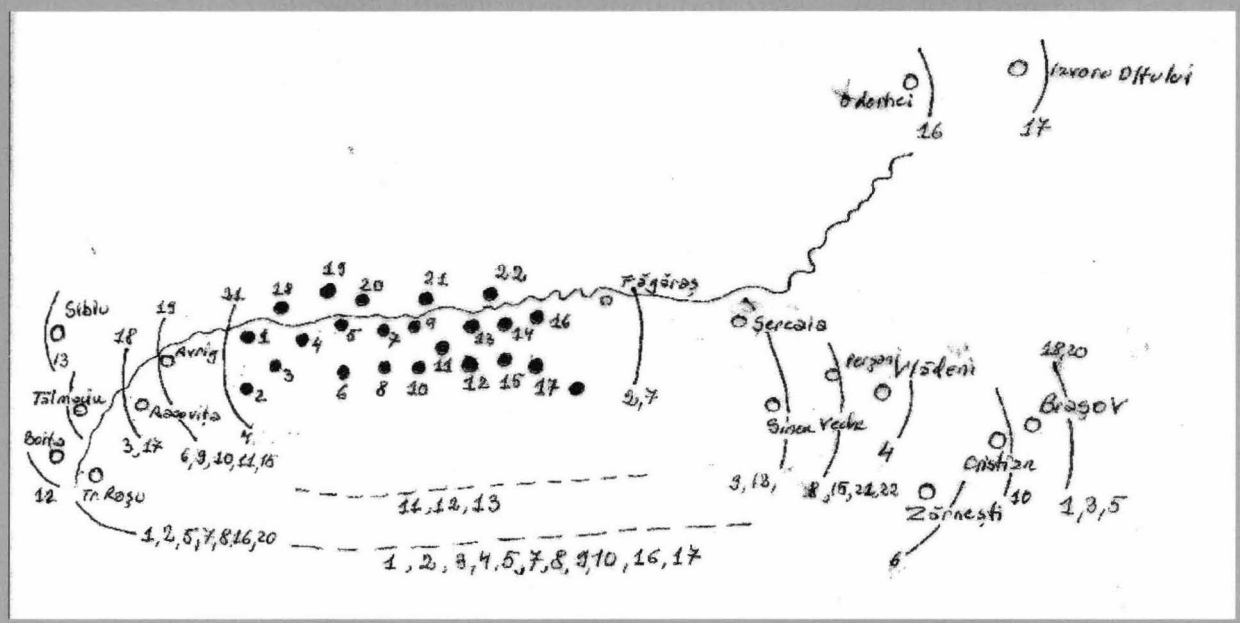

Fig. 2 Limitele Ţării Oltului în concepţia locuitorilor satelor din subzona de vest („gruiuri")
The land of Olt borders for the villagers in the western sub-area
1. Porumbacu de Jos; 2. Porumbacu de Sus; 3. Sărata; 4. Scorei; 5. Cârţa; 6. Cârţişoara
7. Arpaşu de Jos; 8. Arpaşu de Sus; 9. Ucea de Jos; 10. Ucea de Sus; 11. Corbi; 12. Viştea de Sus
13. Viştea de Jos; 14. Olteţ; 15. Drăguş; 16. Sâmbăta de Sus; 17. Sâmbăta de Jos
pe Ardeal: 18. Colun; 19. Poienita; 20. Noul Român; 21. Feldioara; 22. Rucăr

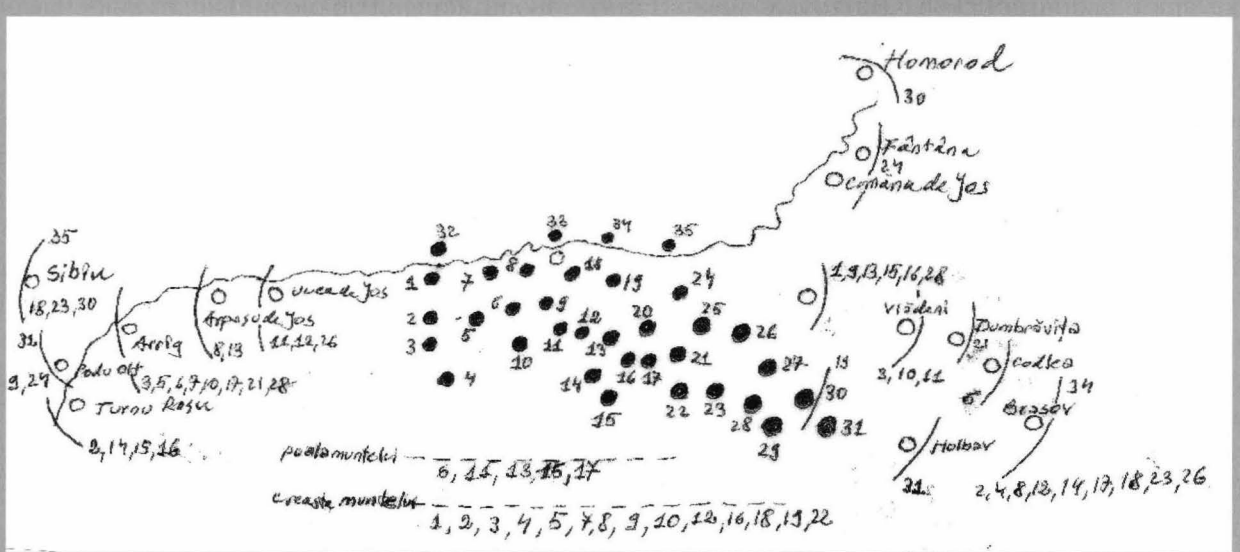

Figura 3: Limitele Ţării Oltului în concepţia locuitorilor din subzona de est („câmpia")
The land of Olt borders for the inhabitants of the eastern sub-area (the plain)
1. Voila; 2. Voivodeni; 3. Pojorta; 4. Breaza; 5. Ludişor; 6. Luţa; 7. Dridif; 8. Beclean
9. Hurez; 10. Gura Văii; 11. Iaşi; 12. Săvăstreni; 13. Săsciori; 14. Recea; 15. Dejani
16. Berivoi; 17. Copăcel; 18. Râuşor; 19. Mândra; 20. Hârseni; 21. Toderiţa; 22. Sebeş
23. Mărgineni; 24. Şercaia; 25. Vad; 26. Ohaba; 27. Şinca Veche; 28. Bucium; 29. Şercăiţa
30. Şinca Nouă; 31. Poiana Mărului; pe Ardeal: 32. Cincşor; 33. Galaţi; 34. Şona; 35. Hălmeag

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

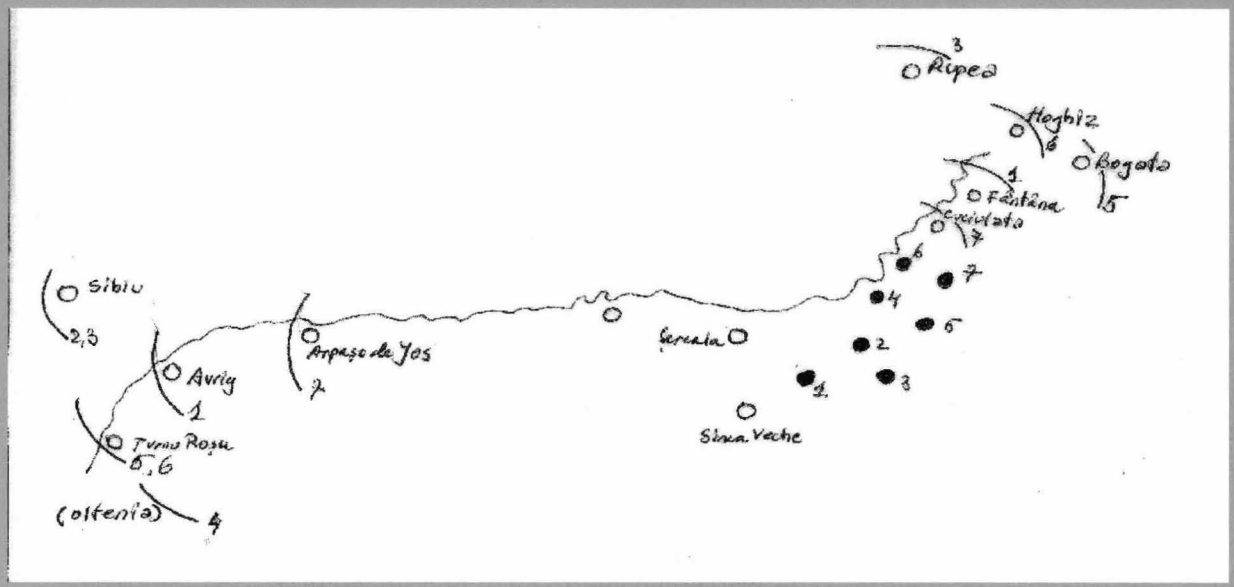

Fig. 4: Limitele Ţării Oltului în concepţia locuitorilor subzonei Perşani
The land of Olt borders for the inhabitants of Perşani sub-area
1. Perşani; 2. Pârâu; 3. Grid; 4. Veneţia de Jos; 5. Veneţia de Sus; 6. Comana de Jos; 7. Comana de Sus

Fig. 5: Sate de „ogorani" şi sate de „pădureni" în Ţara Oltului
„Ogorani" villages and „pădureni" villages in the land of Olt

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Lăzile săseşti din Transilvania

Simona MALEAROV*

This study The Saxon Dower Chests in Transylvania aims to present the Saxon chests, with focus on their types, way of usage and the adjustments made for the Transylvanian territory.

Our intention is not to present the individual history of each type of chest, but to offer information about some types of Saxon chests that travelled on Transylvanian roads, filled with clothes or textile rolls, books or important documents kept under key, or even filled with grains or other things known only by travellers or owners.

In the oral history they speak only of the grandmother's dower chest, but in the ancient times the term chest is always associated with all kind of types of chests: for grains, for neighbourhood, for guild or for church, which were used by the Transylvanian Saxons until they emigrated in Germany.

Keywords: saxon, chest, utility, neighbourhood, motifs
Cuvinte cheie: saşi, ladă, utilizare, vecinătate, motive

Lucrarea de faţă se doreşte a fi un prim pas în cercetarea fundamentală a uneia dintre cele mai reprezentative şi semnificative piese de mobilier săsesc, *lada*, care, acum sute de ani a fost cea mai folosită piesă de mobilier, îndeplinind rolul de depozitare în cadrul gospodăriei tradiţionale.

Iniţiativa de a aborda acest tip de mobilier care, astăzi, din punct de vedere funcţional este văzut ca o rămăşiţă a trecutului, a pornit de la simplul fapt că, în istoria orală, se mai vorbeşte doar de *lada de zestre* a bunicii. Totuşi în vremurile îndepărtate, cuvântul *ladă* era asociat şi cu alte tipuri de lăzi cum ar fi cele de grâne, de vecinătate, de breaslă sau de biserică, lăzi folosite de către populaţia săsească până în momentul migrării în Germania.

Nu intenţionăm să ilustrăm istoria individuală a fiecărui tip de ladă, dar dorim să oferim informaţii despre anumite categorii de lăzi săseşti ce au umblat pe drumurile Transilvaniei, ticsite cu haine şi valuri de pânză, pline cu cărţi şi documente importante ţinute sub cheie, sau chiar umplute cu alimente, grâne sau alte lucruri numai de către călători sau proprietari ştiute.

Ca şi particularităţi ale lăzilor, specificăm faptul că la confecţionarea acestora era folosită, de obicei, ca esenţă de lemn stejarul, fagul şi bradul. Lemnul era ales în funcţie de tehnica de ornamentare dar şi de utilitatea atribuită. Pentru decorat erau folosite ferecătura metalică, incizarea şi pictura.

Avem astfel plăcerea de a Vă introduce în lumea lăzilor săseşti. Odată deschise acestea trezesc amintiri care ne duc cu gândul la întâmplări de demult, la casa bunicii, la mirosul de lavandă.....şi la întrebări: *Care ar fi istoria acestei lăzi? La ce era bună această ladă şi cine a folosit-o? Unde sunt acum cheile care deschideau lăzile, lădiţele şi cuferele vremii?*

Cele mai vechi lăzi transilvănene sunt cele dulghereşti, *de tip Stollentruhe* sau *de tip Brădeni.* Podul bisericii fortificate din Brădeni, judeţul Sibiu adăposteşte de mai multe secole o impresionantă colecţie de aproximativ 100 de lăzi, cele mai vechi provenind din secolele XV-XVI. Datorită scărilor prea înguste care duceau în pod, aceste lăzi erau urcate, pentru a fi protejate, cu ajutorul frânghiilor.

Din istoria orală se ştie că, în perioada în care satele de pe Valea Hârtibaciului erau cotropite de trupele otomane, pentru a păstra în siguranţă bunurile, dar şi pentru a putea supravieţui o vreme în biserică, fiecare familie din sat deţinea cel puţin o astfel de ladă, aşezată în podul greu accesibil al bisericii.

Iniţial aceste lăzi se foloseau pentru păstrarea obiectelor de îmbrăcăminte şi a obiectelor de valoare de mici dimensiuni, lucru demonstrat de existenţa casetei cu capac în interiorul celor mai vechi piese. În timp, din cauza evenimentelor istorice, aceste lăzi şi-au schimbat utilitatea. În secolul al XVIII-lea pericolul extern dispare, iar obiectele de valoare sunt depozitate din nou în casă, lăzile din

* muzeograf, Complexul Naţional Muzeal ASTRA; e-mail: simonamalearov@yahoo.com

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

pod devenind utile pentru depozitarea ţuicii şi a fructelor uscate.

Îmbinate în sistem dulgheresc, aceste lăzi se disting prin lungimea de aproximativ 1,60 m şi lăţimea neobişnuită a picioarelor. Lăzile de tip Brădeni se caracterizează, din punct de vedere tehnic, prin sistemul de îmbinare, *nut şi feder* a scândurilor de fag şi prin forma capacului care aduce cu cea a sarcofagului antic.

Motivele decorative specifice acestui tip de ladă, arhaică, dispuse pe scândurile orizontale de pe faţa lăzii, uneori şi pe capac, sunt reprezentările antropomorfe, zoomorfe şi geometrice, realizate prin tehnica încrustării şi, mai târziu, a pictării. Ornamentarea cu motive liber pictate s-a făcut pe grund alb în culori puternice de roşu, negru, albastru, galben şi alb.

Indicii referitoare la vechii proprietari ai lăzilor nu avem sub forma unui nume sau date, cum este cazul lăzilor de zestre. Fiecare familie se identifica pe ladă prin iniţiale şi numărul casei inscripţionat sau prin nişte însemne. Se spune că fiecare curte din Brădeni avea pe lângă numele proprietăţii şi un însemn al curţii.

Ladă dulgherească transilvăneană
Brădeni, judeţul Sibiu,
Secolul al XVI-lea (?),
Nr. inventar 1853 L
Colecţia Muzeului ASTRA
Transylvanian carpentry chest
Brădeni, Sibiu county
17th century (?)
Inventory number 1853 L
ASTRA Museum Collection

În ceea ce priveşte *lada de haine,* aceasta este cea mai veche piesă care a mobilat casa ţărănească. De-a lungul timpului aceasta şi-a pierdut locul în favoarea scrinului cu trei sertare. Până la sfârşitul secolului al XX-lea, în spaţiul rural transilvănean aproape în fiecare gospodărie se găseau cel puţin câte o ladă de haine care putea fi numită şi *ladă de zestre* dacă aceasta era comandată cu ocazia căsătoriei. Majoritatea au inscripţionat anul confecţionării şi uneori numele sau iniţialele fetei.

Lada de zestre adăpostea zestrea viitoarei mirese, care cuprindea fie haine (cămăşi femeieşti brodate sau de lucru, cămăşi bărbăteşti, din pânză de in, brodate sau ţesute la război din fir de in şi bumbac, haine de postav, etc.) fie ţesăturile de care femeia avea nevoie în noua gospodărie (ştergare, feţe de masă simple sau brodate, feţe de pernă şi căpătâie de pernă, saci pentru păstrat făina etc.).

O frumoasă interpretare a lăzii de zestre ne este spusă, sub formă de poveste de către Mihaela Ilea-Kloos în cadrul expoziţiei temporare *Povestea lăzilor săseşti din Transilvania*:

„Cândva am fost o bucată straşnică de brad. Mâini iscusite m-au încheiat în coadă de rândunică şi mi-au pictat cu migală un tainic alfabet folcloric. Graba vremurilor a impregnat lemnului meu un iz nostalgic de răşină, praf şi amintiri. În ornamentele mele se citeşte felul şi ritmul vieţii saşilor de odinioară.

Lada de zestre deschide astăzi spre rosturi şi poveşti nespuse. Între toate suratele mele – lăzi de vecinătate, de breaslă ori de bucate – eu sunt cea mai frumoasă şi mai dichisită. Într-un colţişor ascuns din inima mea se puneau la păstrare actele şi podoabele de preţ. În ridurile lemnului port înscrisă amprenta generaţiilor care m-au aşezat la loc de cinste, în camerea cea bună. Viaţa mea a început de mai multe ori, cu fiecare mireasă pe care am însoţit-o pe noul drum.

Înainte să treacă la treabă, meşterul cerceta meticulos firea şi rânduiala clientului său. În fiecare linie, în fiecare ornament, oglindea sufletul celor care-i treceau pragul. Mai mult decât decor şi artă ţărănească, un înţeles ascuns al lumii. Ca într-un descântec, meşterul a încadrat în chenare lalele

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

stacojii pentru mândrie şi putere, dar şi pentru ochii voioşi ai fetei; florile de rodie făgăduiesc o viaţă lină, rozete şi cercuri aduc siguranţă şi bogăţie. Florile au bulbi ori rădăcini, altele se revarsă din vază. Toate sunt receptacule din care viaţa înfloreşte mereu, aşa cum tânăra mireasă este izvor de viaţă vestitor şi călăuză în zbor. Pe capac a însemnat apoi anul şi iniţialele, să rămână mărturie peste ani".

În privinţa motivisticii, *Pomul vieţii* este elementul decorativ central al casetelor şi medalioanelor pictate pe lada săsească. Acesta este redat, pornind dintr-un vas sau dintr-o inimă, sub forma unui copac sau a unui buchet de flori stilizat compus din diverse flori cum ar fi garofiţa, macul, bujorul, trandafirul, laleaua, lăcrimioara, margareta, mărul de granat (rodia) sau floarea de acant.

Printre alte motive florale prezente frecvent în câmpul decorativ al lăzilor de haine amintim plantele regăsite în curtea săsească cum ar fi calapărul (*Tanacetum balsamita vulgare*), lupinul (*Lupinus sp.*), banul domnului (*lunaria rediviva*) sau albăstriţa (*Centaurea cyanus*).

Ladă de zestre, 1852
Caţa, judeţul Braşov
Nr. inventar 839 L
Colecţia Muzeului ASTRA
Dower chest, 1852
Caţa, Braşov county
Inventory number 839 L
ASTRA Museum Collection

Chiar şi piesele de port popular necesitau o depozitare atentă în *cutii* special confecţionate pentru păstrarea dar şi protejarea acestora. Astfel, bortenul – o pălărie cilindrică înaltă de 10 – 15 cm era păstrată într-o cutie specială. De asemenea panglicile, obiectele mici de podoabă se păstrau în cutiuţe de diferite forme ovale sau rotunde.

Ladă de zestre
Rosa Haltrich, den 15 Ocktober 1893
Nr. inventar 2496 L
Colecţia Muzeului ASTRA
Dower chest
Rosa Haltrich, den 15 Ocktober 1893
Inventory number 2496 L
ASTRA Museum Collection

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Cutie pentru Borten
Colecţie privată
Box for keeping the Borten (Saxon women's hat)
Private Collection

Lada de breaslă a ocupat un rol important în rânduiala breslelor până la desfiinţarea acestora în anul 1872. Fiecare breaslă din Transilvania dispunea, pe lângă sigiliu, însemn propriu şi steag, şi de o ladă de breaslă care păstra documentele importante şi banii proveniţi din veniturile, taxele şi amenzile plătite de către ucenici, calfe şi chiar meşteri, dar şi din vânzarea produselor confiscate de meşterii controlori.

Lada era iniţial ţinută în casa starostelui, dar mai târziu, când breslele au dispus de case proprii, aceasta a ocupat un loc de cinste în una din camere, având aproape o valoare mistică, în faţa ei depunând jurământul staroştii.

Fiecare ladă se identifica prin semnul breslei căreia îi aparţinea. Toate inscripţiile au fost realizate în limba germană, cu litere gotice, făcând cunoscute amănunte legate de componenţa conducerii breslei la acel moment sau chiar de întreaga componenţă a conducerii asociaţiei.

Realizate fie prin tehnica intarsiei, fie prin sculptare şi mai puţin prin pictare, lăzile de breaslă sunt realizate, în general, într-un mod simplu, de către meşterii breslei tâmplarilor. Ca şi structură acestea au aceeaşi formă paralelipipedică, multe dintre ele având un sertar aşezat deasupra capacului. În interior, majoritatea aveau câte o casetă cu capac şi chiar un sertăraş secret, în partea dreaptă a ei, în care se păstrau probabil obiectele importante. De obicei, ele aveau două chei de deschidere, semn că accesul se făcea de către două persoane avizate din rândul breslei, de obicei de către staroşti.

Lada breslei rotarilor, 1852
Nr. inventar 4307
Colecţia Muzeului Municipal Mediaş
The wheelwright guild chest, 1852
Inventory number 4307
Collection of the Municipal Museum, Mediaş

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Fiecare Vecinătate deţinea o *ladă de Vecinătate*, în care erau păstrate statutele, registrele cu toţi membrii respectivei Vecinătăţi şi banii proveniţi din amenzile plătite de către cei care aparţineau Vecinătăţii. Acestea aveau inscripţionat anul, iniţialele sau numele *tatălui de Vecinătate*, alături de texte cu conţinut moralizator, cum ar fi *Trăieşte în pace cu vecinii tăi şi aşa vei avea pace triplă.*

În ziua judecăţii, de *Sitt - und Richttag,* care se ţinea la sfârşitul lunii ianuarie, vecinii se adunau la casa starostelui pentru a se alege noul *Tată de vecinătate*, moment în care se preda lada de vecinătate şi registrele vecinătăţii.

Ladă de vecinătate, 1830
Nr. inventar 4307
Colecţia Muzeului Municipal Mediaş

Neighbourhood chest, 1830
Inventory number 480
Collection of the Municipal Museum, Mediaş

Vecinătăţile au funcţionat, după vechiul sistem până la începutul anilor `90 când majoritatea populaţiei săseşti a emigrat în Germania. În acest sens, un exemplu al utilizării lăzii de vecinătate până în anul 1992 este *lada de vecinătate a străzii Ogorului din Sibiu*, un obiect încă existent în casa săsească dar fără funcţionalitatea din trecut.

„În anul 1934, Josef Schwachhofer, Tatăl de Vecinătate de la nr. 817, a dăruit Vecinătăţii de pe strada Ogorului o ladă care a rămas mereu în casa celui numit Tatăl de Vecinătate. Din doi în doi ani, lada îşi schimba stăpânul, fiind încredinţată noului Tată de Vecinătate şi găzduită într-o nouă casă. De atunci şi până în anul 1992, lada a fost păstrată mereu la loc de cinste, în camera cea bună.

Lui Carol Ambrus de la casa cu nr. 1 i-a sosit rândul dea deveni Tată de Vecinătate la 36 de ani. Acesta apreluat lada de la vecinul Michael Beer, după modelulde alegere al acestora şi ritualul cuvenit, împreună cu totinventarul: statutul de Vecinătate, caietul cu membrii Vecinătăţii şi banii proveniţi din amenzi. El a condusVecinătatea străzii Ogorului din anul 1992 până în anul 1994, când lada şi-a încheiat misiunea, odată cu plecarea ultimului Tată de Vecinătate în Germania care astăzi locuieşte în oraşul Rosenheim.

De atunci lada a rămas în aceeaşi casă, fiind doar un obiect rămas fără identitate şi „sufletul" dat de statutele şi registrele străzii, documente care au luat drumul spre Germania. A rămas stingheră şi, din când în când, era desprăfuită de mama lui Carol, care a rămas în ţară. Din anul 2005 casa a rămas nelocuită. Acum lada este tot în aceeaşi casă, ca mărturie a ordinii şi organizării vecinilor de pe strada Ogorului.

După 21 de ani de odihnă...NOI i-am dat lăzii o altă misiune, aceea de a Vi se prezenta VOUĂ ca un simbol al Vecinătăţii Săseşti". (Curator expoziţie *Povestea lăzilor săseşti din Transilvania*, Simona Malearov)

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Lada de vecinătate a străzii Ogorului
1934, Turnişor, Sibiu
Colecţie privată Sara Eiwendt şi Carol Ambrus
Neighbourhood chest from the Ogorului Street
1934, Turnişor, Sibiu
Sara Eiwendt and Carol Ambrus Private Collection

O altă categorie de *lăzi,* sunt cele din bisericile evanghelice care adăposteau fel şi fel de lăzi care păstrau documente importante şi obiecte de cult folosite în cadrul ceremoniilor religioase. *Lada de biserică*, confecţionată din lemn sau metal, în care era păstrată averea bisericii îşi avea de regulă locul în sacristie. Dacă locul în care era păstrată lada nu corespundea, aceasta era ţinută în locuinţa preotului.

În ordinul de vizitare a capitlului din Bălcaciu din anul 1577 sunt consemnate următoarele: *„Banii şi alte bunuri ale bisericii trebuiesc păstrate în ladă. Aceasta trebuie să aibă două lacăte şi două chei pentru ca banii păstraţi aici să fie folosiţi ca bun comun şi nu în interes propriu sau să nu fie folosiţi în mod corespunzător*".

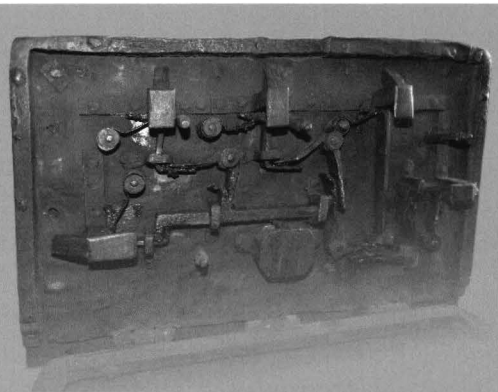

Ladă pentru bani
Secolul al XVII –lea (?)
Număr inventar 409
Colecţia Muzeului Municipal Mediaş
Piesă prevăzută cu sistem de închidere originală şi complexă care blochează lada în cinci puncte cu ajutorul a două chei
Money Chest
17th century (?)
Inventory number 409
Collection of the Municipal Museum, Mediaş
Original and complex closing system that locks the chest in five points using two keys

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Lăzile folosite la transport erau de obicei construite după mărimea şi forma căruţei în care erau transportate. În limba germană acestea erau numite *Kutsche* sau *Wagenladen* lăzi de căruţă sau de caleaşcă. Acestea erau prevăzute pe laterale cu mânere de prindere pentru a fi mai uşor manipulate şi uneori cu ferecături pe laterale. Majoritatea lăzilor de transport erau prevăzute cu un lacăt pentru a proteja marfa (de obicei cereale şi alimente) care se vinde apoi în târg.

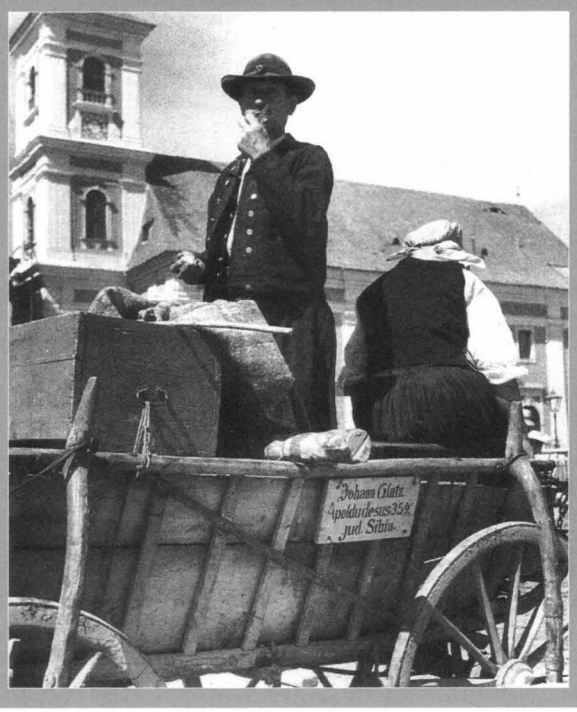

Familia Glatz, din Apoldu de Sus, la târgul săptămânal din Sibiu
Glatz family, from Apoldu de Sus, to the weekly fairy in Sibiu

Referindu-ne la *reutilizarea lăzilor săseşti,* putem afirma, în urma cercetărilor de teren efectuate în sudul Transilvaniei că astăzi, noua modă de ambientare a interiorului predomină, dar, din fericire, observăm o integrare şi o reutilizare a acestora în interiorul contemporan, creându-se astfel punţi între tradiţional şi modern. Acest fapt contribuie atât la păstrarea acestor valori, cât şi la transmiterea cunoştinţelor referitoare la mobilierul tradiţional din Transilvania.

Lăzi săseşti identificate în cercetările de teren efectuate în perioada anilor 2010-2014. Diferite reutilizări
Saxon chests discovered during the 2010-2014 field researches. Different usage

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Împletirea a două stiluri, tradiţional şi modern, în expoziţia temporară *Povestea lăzilor săseşti din Transilvania* (2015), Muzeul ASTRA, Piaţa Mică nr. 21, Sibiu
Ladă de zestre folosită ca măsuţă de cafea, dar şi pentru păstrarea diverselor lucruri
The blending of two styles, traditional and modern in the temporary exhibition *The Story of the Saxon Dower Chests in Transylvania (2015),* ASTRA Museum, Casa Artelor, Sibiu
Dower chest used as coffee table but also for keeping different things

Tema abordată în prezenta lucrare a constituit şi obiectul expoziţiei temporare *Povestea lăzilor săseşti din Transilvania* (16 mai - 20 octombrie 2015) organizată de către Muzeul ASTRA prin Compartimentul de Etnografie Săsească *Emil Sigerus*, în sala de expoziţie din Casa Artelor nr 21, Sibiu. La baza expoziţiei au stat, atât cercetările de teren şi a anumitor colecţii din sudul Transilvaniei, cât şi colecţia de lăzi săseşti din cadrul Muzeului ASTRA care deţine un număr impresionant de asemenea piese, majoritatea fiind pictate, încadrate în perioada secolelor XV-XXI şi fiind confecţionate de meşteri dulgheri, tâmplari şi amatori.

Fotografii din cadrul expoziţiei
Povestea lăzilor săseşti din Transilvania (2015)
Photos from the exhibition
*The Story of the Saxon Dower Chests in Tra*nsylvania (2015)

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

BIBLIOGRAFIE

ALEXANDRESCU, Filip. *Vecinătatea elemente de istorie socială*. În: *Observatorul Social*, Caiete de teren, Bucureşti, vol. IV, 1998.

CAPESIUS, Roswith. *Mobilier şi tâmplărie la saşii din Transilvania*, Siebenburgisch-sachsische bchreinermalerei, Editura Kriterion, Bucureşti,1983.

FRÎNCU, Raluca M. *Meşteşug şi culoare. Obiecte din lemn pictat în colecţia Muzeului Naţional Brukenthal*, Sibiu, Editura Altip, 2011.

MIHAILESCU, Vintilă; COMAN, Gabriela; POZSONY Ferencz; SCHLITZ, Anne. *Vecini şi vecinătăţi în Transilvania*, Editura Padeira, Bucureşti, 2002.

SCHMIDT, Leopold. *Bauernmobel aus Suddeutschland, Osterreich und der Schweitz*, Forum Verlag, 1967.

THORSTEN, Albrecht. *Truhen, Kisten, Laden vom Mittelalter bis zur Gegenwart am Beispiel der Luneberger Heide*, Michael Imhof Verlag Petersberg, 1997.

Evangelische Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts. Bd. XXIV Siebenbürgen. Heidelberg: Heidelberger Akademie der Wissenschaften (2012).

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Lăzile din Brădeni/Henndorf. Repere iconologice

Heidrun KÖNIG*

Zunächst wird kurz in die Geschichte der Henndorfer Stollentruhen eingeführt und anhand der Hildesheimer Fachpublikation eine Gliederung nach Typen vorgestellt.

Aufgrund ikonographischer Elemente der Malerei sind die älteren Truhen als Mitgifttruhen identifizierbar. Ausgehend von den ikonographischen Anhaltspunkten der Gliederung werden innerhalb des erweiterten Kulturkreises Analogien zu anderen Arten von Behältnissen symbolischer Inhalte aufgestellt. Diese symbolträchtigen Behältnisse – Bundeslade, Heiliges Grab, Reliquiar, Sainte Chapelle, Palast – und ihre spätmittelalterlichen Erscheinungsformen weisen ikonographische Gemeinsamkeiten auf. Die Behältnisse und ihre geistlichen Inhalte gehören einem Kulturraum an, darin spätmittelalterliche Westkirche, Mittelmeerraum und Kaufmannskultur eine Rolle spielen. Über diese Analogien wird deutlich, dass die Ikonographie der asymmetrischen Stollentruhen ein geistliches Paradigma des Kulturraumes aufgreift. Nachweisbar ist eine ikonologische Linie, darin der Ehebund mit der Bundeslade verknüpft ist, und die wiederum, aufgrund biblischer Typologie, mit dem Heiligen Grab und mit dem Himmlischen Jerusalem – welche allesamt als Zeichen des Bundes und der Gottesgegenwart fungieren. Über diese ikonologische Spur lassen sich die Hauptelemente des malerischen und des plastischen Dekors der Stollentruhen zuordnen. Damit sind diese, trotz gewandelter Nutzung, auch heute noch Träger kultureller Botschaften.

Schlüsselwörter: Stollentruhe, Mitgifttruhe, Henndorf, Holzmalerei, symbolhaftes Behältnis, Jerusalem-Abbreviatur, Ikonographie der Bundeslade, Löwen-Medaillon

Cuvinte cheie: ladă dulgherească, ladă de zestre, Brădeni, pictură pe lemn, recipient simbol, abreviatura Ierusalim, iconografie chivot, medalion cu lei

În anul 2000 încă se mai găseau în podul bisericii evanghelice din Brădeni/Henndorf 127 de lăzi, majoritatea dulgherești, tip Stollen, acoperite în ape, a căror ultimă folosință fusese cea de a adăposti bunuri, mai ales alimentare, și în mod deosebit cereale. Acest ansamblu de lăzi a trezit interesul specialiștilor – în mod deosebit cel al etnografilor și al restauratorilor de pictură pe lemn. Astfel, prin mijlocirea specialiștilor Complexului Național Muzeal ASTRA, un grup de profesori și studenți de la Universitatea de Știință și Artă aplicată (Hochschule für Angewandte Wissenschaft und Kunst) din Hildesheim a inventariat și a studiat aceste lăzi și a efectuat și datarea dendrologică a acestora. Publicația rezultată sub îndrumarea d-nei profesor Gerdi Maierbacher-Legl reprezintă în același timp lucrarea de diplomă a autorilor[1] și este la această oră cea mai recentă documentație de specialitate, privind acest ansamblu de lăzi.

În literatura săsească de specialitate, lăzile dulgherești erau considerate de proveniență medievală, cu datare incertă, puținele piese fiind datate din sec. al XVI-lea.

Obiecte de referință tipologică pentru aceste lăzi – datate în mod curent în sec. al XIV-lea – se găsesc în Ungaria, Austria, Germania, Italia. Cu aceste teritorii, Transilvania împărtășea valorile culturale ale Bisericii occidentale, și participa la schimbul de valori, reflectat și în activitatea comercială. Registrele vamale ale Brașovului consemnează, că se transportau spre Valahia și Moldova mărfuri din orașe cum ar fi Brugge, Mechelen (Belgia), Maastricht (Olanda), Bergamo, Verona (Italia), Wrocław (Polonia), Steyr (Austria), Speyer, Köln, Aachen, Nürnberg Germania[2]). Se remarcă două

*arhitect, coordonator Muzeul Bisericii Evanghelice C.A. din România, Casa Teutsch, Sibiu; doctorand în cadrul Universității Greifswald; e-mail: teutsch.museum@gmail.com

[1]Harms, Mirja; Franke, Franziska; Klein, Peter: Der Henndorfer Truhenfund. Dokumentation und Datierung von 127 gefassten siebenbürgischen Truhen des 15. bis 18. Jahrhunderts. Hrsg. von: Maierbacher-Legl, Gerdi (Hildesheimer Beiträge zur Erforschung und Erhaltung von Kulturgut, Bd. 1), München (Siegl) 2012.

[2]Kroner, Michael: Die wirtschaftlichen Leistungen der Siebenbürger Sachsen (Schriftenreihe Geschichte der Siebenbürger Sachsen und ihrer wirtschaftlich-kulturellen Leistungen, Heft 5), Nürnberg 1999, S. 23; v. Harms/Franke/Klein 2012, p. 12, n. 11.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

comerciale importante: prima trecea prin Bistriţa spre Košice (Slovacia), apoi spre Cracovia şi Gdansk (Polonia), şi spre Boemia, până la Praga; cealaltă rută trecea prin Oradea spre Budapesta, Viena, Regensburg, Nürnberg, Basel, de acolo pe drumul spre Zara/Zadar (Croaţia, care în sec. al XV-lea fusese colonie veneţiană), şi până la Ragusa, actualul Dubrovnik. Cele mai extinse relaţii comerciale, Transilvania le avusese pe la 1500[3].

Din datele dendrocronologice se deduce că majoritatea acestor lăzi, a căror destinaţie şi primă folosinţă fusese alta, au fost adăpostite în podul bisericii în secolele XVI şi XVII. Comunitatea a fost afectată de năvălirile turceşti repetate, şi apoi de criza politică susţinută, după înfrângerea militară de la Mohacs, suferită de Imperiu din partea turcilor, în 1526. Prin aceasta, Transilvania ajunsese principat independent, vasal turcilor, şi condusă de exponenţi ai nobilimii maghiare. Cu toate că după acea bătălie, în urma plăţii de tribut, agresiunea turcească încetase, următoarele două secole au însemnat pentru populaţie un regim de război civil, în care trupele de mercenari ale pretendenţilor prădau comunităţile de toate bunurile, începând cu cele alimentare. Întrucât localitatea se afla pe ruta militară între Sighişoara şi Făgăraş, între 1420 şi 1650 fusese prădată şi devastată de repetate ori[4]. Cel târziu din acele vremuri, podul bisericii fortificate din Brădeni/Henndorf, în acelaşi timp refugiu şi nivel de apărare, adăposteşte aceste lăzi, care în acel loc au fost folosite pentru păstrarea rezervei de cereale, anume celei de sămânţă.

Tipologia inventarului de lăzi din Brădeni/Henndorf

În acest ansamblu s-au păstrat lăzi dulghereşti de mai multe tipuri, şi anume 78 de lăzi de tip asimetric, cu decor antropomorf în diverse combinaţii, 32 de lăzi de tip simetric, acestea având în exclusivitate decor vegetal, şi 9 lăzi mai mici, cu capac plat. Pe lângă acestea s-au păstrat şi 8 lăzi tâmplăreşti.

Cele mai multe lăzi sunt pictate sau poartă urme de culoare. Lăzile de tip asimetric sunt pictate în manieră profesională, în mai multe straturi. Faţa şi intradosul capacului sunt pictate în 3 straturi: grund cu clei (Leimlösche) şi 2 straturi cu ipsos. Culorile sunt în majoritate pigmenţi minerali. Decorul pictural conţine culorile roşu/portocaliu, galben, alb, negru – şi poartă urme de albastru[5].

Cercetările dendrocronologice[6], efectuate pe lăzi reprezentative ale diverselor tipuri, arată că lăzile asimetrice sunt databile între 1466 şi 1596. După o cezură, care reprezintă o intensificare a crizei pomenite mai sus, apar lăzi dulghereşti simetrice, cu modificări în dimensiuni şi tehnologie. Aceste lăzi târzii vor purta în exclusivitate decor vegetal, aplicat fără grunduire. Chiar şi după o cezură, reprezentând un alt vârf de criză[7], şi după noi modificări constructive, decorul pictural va ramâne vegetal. Mai recente decât acestea din urmă sunt lăzile cu capac plat, respectiv cele tâmplăreşti. Dimensiunile se modifică în timp, putându-se observa tendinţa de creştere a înălţimii şi scădere a lăţimii[8].

1. Lăzile dulghereşti asimetrice, cu figuri antropomorfe

Lăzile dulghereşti asimetrice **(A)** poartă toate câte două figuri antropomorfe pe dulapii verticali ai feţei frontale (Stollenfiguren), care apar împreună cu alte elemente. După rezultatele dendrologice, aceste lăzi se situează între anii 1466 şi 1596[9]. Pentru obiectivare, autorii documentaţiei au studiat şi alte lăzi cu caracter similar, din aria culturală istorică. Piesele de referinţă cele mai apropiate sunt o ladă „de Sibiu" de la Muzeul Naţional Maghiar şi două lăzi săseşti de la Muzeul ASTRA, toate mult mai bine conservate decât cele din Brădeni, care permit concluzii asupra programului pictural, al cărui urme se găsesc şi pe lăzile din Brădeni. Autorii studiului au propus o tipologie după felul picturii.

[3] Harms/Franke/Klein 2012, p. 12.
[4] Harms/Franke/Klein 2012, p. 19.
[5] Harms/Franke/Klein 2012, p. 49-50.
[6] Harms/Franke/Klein 2012, p. 80-113, şi tabelul centralizator, p. 114.
[7] În 1658, jumătate din sat a fost prădat şi incendiat de către turci. Harms/Franke/Klein 2012, p. 19.
[8] Harms/Franke/Klein 2012, p. 61.
[9] Harms/Franke/Klein 2012, tabel p. 114.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Un prim tip de ladă poartă pe dulapii verticali (Stollen) figuri antropomorfe mari (Stollenfiguren), încadrate de benzi ornamentale decorative, însă fără medalioane (A1, 2 lăzi din inventarul Brădeni/Henndorf)[10]. Aceste lăzi sunt datate dendrocronologic între anii 1466 şi 1481[11]. Medalioane se găsesc doar pe dulapii orizontali, pe două registre. Acest tip de ladă poartă crestături pe marginea capacului şi pe vanguri, şi e decorat cu puncte roşii şi negre pe vanguri şi pe intradosul capacului. Cu totul au fost reperate 4 lăzi de acest tip. La toate aceste lăzi, pe dulapii verticali se găsesc câte 2 figuri bărbăteşti, care arată una spre cealaltă. Pe una din lăzile de referinţă, Lada de Sibiu, din Muzeul Naţional Maghiar, figura din stânga arată spre cealaltă, iar aceasta arată spre propria persoană. Perechile de figuri poartă dublet cu mâneci decorative de sec. XVI, cizme ascuţite, coroană, spadă. Pe piesa din Ungaria se găsesc medalioane cu sfincşi – fiinţe înaripate cu chip omenesc – cai, eventual câini, lei, iar pe piesa de referinţă de la Muzeul ASTRA se găsesc medalioane cu lei şi grifoni.

Un tip de ladă foarte răspândit este cel cu figuri antropomorfe pe „Stollen" combinate cu medalioane, care prin stilizare geometrizată sugerează pietre preţioase (A2, 5 lăzi, din care doar una din inventarul Brădeni/Henndorf). După cercetarea amănunţită a lăzilor cu pictura deteriorată, s-a constatat că fac parte din tipul acesta, care implică decor stilizat de sfoară răsucită (Tauwerk – cordaj), 18 lăzi din inventarul Brădeni/Henndorf[12].

O primă categorie o reprezintă lăzile cu figura bărbătească de pe „Stollen" purtând un obiect cu 2 recipiente, „Zweisack". Obiectul stilizat reprezintă foarte probabil o pungă de bani negustorească, cu două capete (A2-1, 5 lăzi, din care 2 din inventarul Brădeni/Henndorf). Aceste lăzi sunt databile dendrocronologic între 1480 şi 1501[13]. Figurile sunt plasate într-un cadru arhitectonic, un baldachin gotic cu fiale, peste care se găseşte un medalion, care este aliniat cu cele orizontale de pe corpul lăzii. La câteva din aceste lăzi lipsesc teşiturile dulapului de coamă, care în rest se găsesc la toate lăzile de tip asimetric; de asemenea, lipsesc teşiturile de pe creasta vangurilor, în schimb se găsesc 5 crestături la marginea capacului, iar picioarele lăzii iau formă „atipică" mai puţin figurale, în schimb mai funcţionale: la origine, picioarele lăzii mimau forma de copită sau de picior de leu. Dar cum lada trebuia transportată şi deci legată de car, crestăturile picioarelor aveau să fie şi funcţionale; evoluţia acestui detaliu merge deci în direcţia funcţională. La acest tip de ladă intervine şi o schimbare constructivă, de stabilizare[14].

În cadrul lăzilor asimetrice, cel mai reprezentativ tip de ladă este cel cu figurile pictate reprezentând un cuplu domnesc, regal (A2-2, 11 lăzi din inventarul Brădeni/Henndorf, o ladă de la Muzeul Etnografic din Budapesta şi una din colecţia Bozsó din Kecskemét, Ungaria)[15]. Acest tip de ladă este datat dendrocronologic între anii 1482 şi 1531[16]. Deşi pictura lăzilor din Brădeni este în mare măsură deteriorată, atribuirea este confirmată de proporţia şi de cotele lăzilor[17]. Una din lăzi arată 2 figuri redate într-o manieră naturalistă, în vestimentaţie domnească, una bărbătească şi una femeiască, aceasta din urmă purtând o coroană, iar cea bărbătească un fel de turban cu pene; de asemenea, cea bărbătească poartă o tunică cu mâneci decorative, cizme ascuţite, spadă sau sabie. Se pot observa mâneci încreţite şi pantaloni înfoiaţi. Figurile poartă o cunună de flori în mâna îndreptată spre cealaltă figură, iar mâna opusă arată spre cunună sau spre cealaltă figură. Se înţelege că e ladă de nuntă sau de zestre. Acest tip de ladă (A2-2) are în exclusivitate medalioane cu reprezentări de lei.

Un tip de ladă la fel de răspândit îl reprezintă cel cu figurile de pe „Stollen" albe, foarte stilizate, pe fond negru, şi figurile de lei foarte abstracte (A3)[18]. Lăzile respective sunt datate dendrocronologic între 1538 şi 1596[19]. La acest tip de figuri se încadrează cele de soldat în uniformă, de străjer (A3-1,

[10] Harms/Franke/Klein 2012, p. 62sq.
[11] Harms/Franke/Klein 2012, tabel p. 114.
[12] Harms/Franke/Klein 2012, p. 64.
[13] Harms/Franke/Klein 2012, tabel p. 114.
[14] Dacă scândurile laterale fuseseră puse în caneluri ale dulapilor de cadru, aici scândura de jos este găurită pentru pană, şi este introdusă o stinghie de contra-vântuire, tot împănată în Stollen/dulapul de cadru, încât se crează un puişor cu laturi drepte, pe când la alte tipuri, puişorul are o latură oblică. Harms/Franke/Klein 2012, p. 65-66.
[15] Harms/Franke/Klein 2012, p. 68.
[16] Harms/Franke/Klein 2012, tabel p.1 14.
[17] Studii de dimensiuni, formă şi proporţie v. Harms/Franke/Klein 2012, p. 52-56, tabel centralizator p. 54.
[18] Harms/Franke/Klein 2012, p. 70sq.
[19] Harms/Franke/Klein 2012, tabel p. 114.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

incluzând lada 115, din Muzeul Bisericii Evanghelice C.A., situat în Casa Teutsch, şi 12 lăzi din inventarul Brădeni/Henndorf)[20]. Dendrocronologic, acestea se situează între 1538/44 şi 1574. Cele două figuri bărbăteşti poartă uniformă soldăţească, taliată, cu coif. Leii din medalioane sunt stilizaţi, haşuraţi, cu coama ca nişte solzi. Aceste lăzi se caracterizează prin structură masivă, dulapi laţi şi vanguri foarte înalte.

În cadrul lăzilor cu figuri antropomorfe stilizate se găsesc şi cele cu figuri femeieşti, tot foarte stilizate, cu fusta până la genunchi, triunghiulară, şi cu plasă de păr, împodobite cu pene (A3-2, 12 lăzi din inventarul Brădeni/Henndorf, din care şi faţa de ladă din Muzeul Bisericii Evanghelice C.A., în Casa Teutsch)[21]. Aceste figuri stilizate sunt databile dendrocronologic între 1550 şi 1596[22]. Horst Klusch a considerat că aceste figuri ar fi conotate apotropaic, „succesoare" ale divinităţilor romane ale casei, Penaţi şi Lari, protectoare ale rezervelor. Klusch a mai formulat ipoteza că prin aceste figuri s-ar manifesta influenţa „latini"-lor, cum au fost numiţi în documente francofonii din rândul coloniştilor din sec. al XII-lea. Tot Klusch a pus în vedere şi o variantă de interpretare a penelor ca şi coarne, în direcţia zeităţilor nordice[23]. Alături de aceste figuri se găsesc şi figuri de animale extrem de stilizate, cal sau leu, cu întregul corp haşurat.

În cadrul acestui tip se găsesc şi lăzi, ale căror vanguri au crestături mici – spre deosebire de cele cu crestături mari, de dinainte (A3-3, 9 lăzi[24], datate dendrocronologic între 1546 şi 1558)[25]. Din păcate, pictura de pe aceste lăzi este foarte deteriorată, încât nu poate fi comparată. Singurul indiciu rămas sunt medalioanele de pe dulapii orizontali şi verticali.

Un ultim tip de ladă asimetrică cu figuri de „Stollen" stilizate, îl reprezintă cele cu medalioane, care pe partea din faţă, în loc de reprezentări de animale, poartă elemente geometrice (A3-4, 1 ladă din inventarul Brădeni/Henndorf, o alta de la Muzeul ASTRA – Nr.1853)[26].

2. Lăzile dulghereşti simetrice, cu decor vegetal

Între lăzile de tip asimetric pictate cu figuri antropomorfe, si cele de tip simetric având decor exclusiv vegetal, se observă o cezură de 20 de ani (1596-1616), în care nu apar datări dendrocronologice în inventarul de lăzi. Lăzile de tip simetric[27] sunt datate dendrocronologic între 1616 şi 1782. La acest tip de lăzi (S1), nu se mai folosesc cu stricteţe trei dulapi pentru faţă, în schimb dulapul inferior este mult mai lat. Se remarcă similitudini constructive cu o ladă de făină din regiunea Telemark din Norvegia, aceasta decorată prin crestare, cu motive geometrice şi vegetale[28]. În cadrul acestui tip de lăzi se disting unele împodobite cu motive florale, pornind de la o floare mare centrală pe dulapul inferior, de la care pornesc ramuri de mari dimensiuni, simetrice. Dulapii superiori sunt însă impodobiţi cu motive geometrice, ornamente de compas, anume cu triunghiuri (S1-1, 9 lăzi din inventar, datate dendrologic între 1629 şi 1645)[29]. Spre deosebire de aceste lăzi, există şi cele cu motive florale pe toţi dulapii de pe faţă, datate dendrologic între 1628 şi 1636[30] (S1-2, 4 lăzi din inventarul Brădeni/Henndorf), mai înguste şi mai înalte decât cele cu ornamente geometrice[31].

Un ultim tip de lăzi, în cadrul celor simetrice, este cel cu dulapii de pe faţă decoraţi în zig-zag cu accente florale, fără ramuri, ci compuse doar din frunze şi petale în evantai (S2, 3 lăzi din inv. Brădeni/Henndorf)[32], lăzile fiind datate dendrocronologic între 1730 şi 1782[33]. Ca şi în cazul lăzilor

[20] Harms/Franke/Klein 2012, p. 70sq.
[21] Harms/Franke/Klein 2012, p. 72sq.
[22] Harms/Franke/Klein 2012, tabel p.1 14.
[23] Harms/Franke/Klein 2012, p. 72. Acelaşi reper iconografic îl sugerează şi Hildegard Arz (Zur siebenbürgisch-sächsischen Möbelmalerei, in: Siebenbürgische Semesterblätter, Heft 1, S.21-24, München 1988), p. 23; v. Harms/Franke/Klein 2012, p. 106.
[24] Harms/Franke/Klein 2012, p. 73.
[25] Harms/Franke/Klein 2012, tabel p. 114.
[26] Harms/Franke/Klein 2012, p. 74.
[27] Harms/Franke/Klein 2012, p. 75sq.
[28] Harms/Franke/Klein 2012, p. 75, şi ilustraţia nr. 105.
[29] Harms/Franke/Klein 2012, p. 76.
[30] Harms/Franke/Klein 2012, tabel p. 114.
[31] Harms/Franke/Klein 2012, p. 76.
[32] Harms/Franke/Klein 2012, p. 77.
[33] Harms/Franke/Klein 2012, tabel p. 114.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

cu ornament floral cu ramuri (S1-2), şi în cadrul acestui tip există lăzi cu vanguri pictate în dungi sau cu decor floral. De asemenea, vangurile sunt mai rotunjite, iar acroterele de pe colţuri au devenit mai ascuţite.

Lăzile datate după 1782, concret între 1797 şi 1799[34], sunt din cele cu capac plat. Acestea nu mai poartă decor pictural.

Repere iconologice

Din studiul prezentat mai sus reiese că aceste lăzi, înainte ca ele să fie folosite pentru a adăposti cerealele de sămânţă, au fost lăzi de zestre. Reperele iconografice originare sunt din registrul matrimonial, reflecând valoarea spirituală a legământului matrimonial în cultura medievală occidentală.

Lăzile din Brădeni prezintă un cumul de referinţe iconografice, care desigur nu pot fi epuizate într-o primă abordare. Pentru descifrarea unora, se găsesc analogii în iconografia altor „recipiente" pentru conţinuturi de mare valoare simbolică, cel mai prestigios din acestea fiind Sfântul Mormânt, care în societatea medievală a dobândit rangul de paradigmă. Astfel, lăzile de zestre poartă referinţe ale miturilor despre apărarea Sfântului Mormânt, precum şi referinţe ale culturii negustoreşti, din care provin.

În figurile care reprezintă cuplul regal se reflectă tradiţia Bisericii apusese înaintea Reformei, pentru care cununia reprezenta una din Taine. Reprezentările domnesti ilustrează pericopa instituirii cuplului, topos al cununiei, întrunind consensul cultural. După acesta, Dumnezeu a facut pe om după chipul şi asemănarea Sa, bărbat şi femeie[35], ca să împărăţească peste Creaţie[36], trăind în relaţie cu Dumnezeu Creatorul. Acest mod de viaţă suveran presupune ca viaţa omului – a cuplului – sa se desfăşoare înaintea lui Dumnezeu, să beneficieze de protecţia Sa. La nivel de societate, de comunitate creştină, cadrul de protecţie este determinat de Decalog – de cele 10 Porunci[37], şi rânduielile derivate din acestea. Simbolul Legământului între Dumnezeu şi oameni îl reprezintă Tabernacolul, respectiv Chivotul[38]. În Vechiul Testament, Chivotul reprezintă prezenţa lui Dumnezeu în mijlocul comunităţii. Iconografia lăzii de zestre preia acest topos, prin acrotere sugerând imaginea Chivotului.

Tot Chivotul este invocat şi prin alte detalii, care pot fi descifrate, considerând tradiţia cultică medievală, corespondenţa tipologică între Vechiul şi Noul Testament, şi consensul referitor la aceasta, în societatea vremii. În teologia Noului Testament, reperul tipologic corespunzător Chivotului este Jertfa lui Hristos: aceasta pecetluieşte Legământul lui Dumnezeu cu omul, recuperează relaţia omului păcătos cu Dumnezeu. Din acest motiv, în Evul mediu târziu, iconografia Sfântului Mormânt, înscenat în cadrul cultului, va prelua formula iconografică a chivotului. Un astfel de Sfânt Mormânt local[39] reprezintă finalul unui itinerariu al Patimilor, construit pentru procesiunea din Vinerea mare.

Un alt „recipient" pentru conţinuturi simbolice, relicvarul, care conoteaza şi el iconografia chivotului, interesează în actualul context iconografic, pentru că importanţa, şi in acelasi timp flexibilitatea artistică a acestui program a determinat şi interferenţele iconografice, pe care le urmărim. După principiul lui pars pro toto, relicvarele devin locaţii cultice ale Sfântului Mormînt. Tot in cadrul tipologiei de relicvare, unul arhitectural, al relicvelor Patimilor, îl reprezintă Sfintele Capele – les Saintes Chapelles – dintre care cea mai cunoscută este cea din Paris. Aceste capele preiau iconografia de obiect a relicvarelor, şi în acelaşi timp şi tipologia capelei de intrare în complexul Sfântului Mormânt de la Ierusalim. Faţada îngustă a sfintelor capele, dinspre vest, mimează latura îngustă a relicvarelor antice târzii, cu acrotere, şi în acelaşi timp conotează porţile triple ale Ierusalimului celest[40].

În acest context iconografic, străjerii de pe numeroasele lăzi sunt exponenti ai mitului cavalerului, apărătorul valorii supreme, Legămintelor dintre Dumnezeu şi oameni, incluzând

---

[34] Harms/Franke/Klein 2012, tabel p. 114.
[35] Geneza, cap. 1, 27.
[36] Geneza, cap. 1, 26-31.
[37] Exodul, cap. 20.
[38] Exodul, cap. 26.
[39] Un astfel de itinerariu, foarte bine conservat, se află la Görlitz, în nord-estul Germaniei.
[40] După descrierea din Apocalipsa, cap. 21.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

legământul matrimonial – toate garantate şi simbolizate prin Sfântul Mormânt.

Lăzile de referinţă, datate în secolul al XIV-lea, majoritatea ornamentate cu crestături, poartă mai degrabă trăsăturile Romanicului, respectiv trăsături ale culturii mediterane. Aceasta se caracterizează prin faptul ca elementele Antichităţii sunt foarte prezente, astfel încât Romanicul, Protorenaşterea şi Renaşterea s-au succedat aproape fără intermediere. Poate fi arătat că medalioanele provin din arsenalul iconografic al Antichităţii, şi au fost decorul registrului superior al palatelor, la origine fiind oculi, deschideri pentru aerisire. Palatele sunt şi ele recipiente cu mare valoare simbolică, produse ale arhitecturii de obiect – spre deosebire de produsele arhitecturii spaţiului. Încă în Antichitatea târzie, aceşti oculi, devenind medalioane, tondi, au trecut, odată cu iconografia arhitecturii palatelor, asupra sarcofagului roman – de martir roman, apoi la Sfântul Mormânt, la relicvar, fuzionând cu formula iconografică a chivotului. În Evul mediu târziu, această iconografie a chivotului, ataşată de diversele recipiente cu implicare cultică, sugera şi reprezenta prezenţa lui Dumnezeu în comunitate.

Întrucât oculii, transformaţi în medalioane, ofereau loc blazonului, blazoanelor de alianţă, leii din medalioane pot fi deci şi reminiscenţe heraldice. În cadrul lăzilor de zestre ale Evului mediu târziu, aceştia sunt în acelaşi timp prezenţe apotropaice. Fiinţele din bestiarul medieval se trag cu mare organicitate din cel al Antichitaţii târzii, anume din străjerii altarelor păgâne din Magna Graecia, care au trecut în arhitectura de cult occidentală, unde le-a reperat Fiziologul şi le-a dat conţinuturi simbolice din cultul creştin.

Leul heraldic arată sfera de influenţă a Bazinului mediteranean, a comerţului veneţian, a puterilor maritime, arată uneori tangenţe politice şi culturale cu Bizanţul, fiind alternativă sau şi opoziţie politică şi culturală a Acvilei romane, care a trecut la puteri mai degrabă terestre. Toscana, Cehia, Luxemburgul, Sudul Austriei păstrează în heraldică Leul, Veneţia chiar Leul înaripat. În pictura lăzilor din Brădeni, cel puţin în cea cu figuri deja stilizate, produsă după ce reperele iconologice au fost chestionate de Reformă, Leul a trecut în rândul figurilor apotropaice, urmând ca mai târziu figurile să aibă doar valoare reprezentativă, sau doar decorativă.

Mesajul simbolic al picturii este susţinut şi prin mesajul simbolic al formei, incluzând sculptura minimalistă - teşiturile de pe vanguri şi de pe dulapul de coamă. Se observă că acroterele capacului în ape, odinioară simetrice, dezvoltă o discretă asimetrie, foarte stabilă, cu crestături de detaliu, şi acestea foarte stabile în dispozitie şi formă. Forma uşor asimetrică a vangului reprezintă defapt abreviatura simbolică a Ierusalimului, reprezentată pentru creştinătatea Evului mediu târziu prin Complexul Mormântului Sfânt. Aceeaşi iconografie arhitectonică este sugerată şi prin crestăturile/teşiturile de pe dulapul de coamă.

Datorită numeroaselor referinţe liturgice la Ierusalimul celest, în special din practica memorială, această abreviatură ajunsese cunoscută. Ea apare în diverse formule, însă elementele de recognoscibilitate sunt, în cazul de faţă, poarta triplă, învelitoarea odinioară cutată a rotondei Bisericii Sfintei Învieri – Anastasis – care adăposteşte edicula Sfântului Mormânt, şi turnul de intrare in Complex, capela pe două niveluri – Capela regilor – prototipul sfintelor capele (Saintes Chapelles). Astfel, crestăturile de pe creasta vangrilor asimetrice modelau defapt acoperişul cupolei Învierii, sugerând învelitoarea cutată, care a intrat în iconografia medievală drept reper.

În cadrul lăzilor asimetrice există si acel tip (A3-3), care se dispensează de crestăturile în locurile respective, în schimb poartă teşituri în locuri funcţionale – în dreptul închizătorii. Faptul că, începând din 1546, pe vangurile lăzilor, aceste crestături se fac prea apropiate, prea mici, sau lipsesc cu totul, şi faptul că după 1616 vangurile devin simetrice, arată că la acea dată se pierduse conotaţia simbolică originară.

La majoritatea lăzilor asimetrice, însă, în silueta vangului se mai recunoaste această abreviatură a Ierusalimului, ceresc şi terestru, care in cazul lăzii de zestre asigură simbolica chivotului, şi cu aceasta simbolul Prezenţei divine în casa mirilor.

În ce priveşte forma lăzilor, se vede că aceasta porneşte de la o structură de factură „romanică," toate inovaţiile mergând în direcţia economiei, a eficienţei structurale, atribuită în mod curent Goticului. Se ajunge la concluzia, că aceste lăzi provin dintr-o tradiţie culturală apropiată Antichităţii romane, în acelaşi timp reflectând valorile spirituale ale Bisericii occidentale medievale.

Pentru a răspunde la întrebarea, ce fel de informaţii culturale poartă aceste lăzi pentru societatea

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

actuală, se poate recurge la modelul de gestionare a memoriei culturale, propus de Aleida Assmann[41]. În accepţiunea dumneaei, spaţiul cultural beneficiază de două tipuri de memorie: o memorie funcţională, „locuită," în care sunt depuse toate conotaţiile simbolice încă actuale sau cunoscute societăţii prezente, şi respectiv o memorie de stocaj, pasivă, „nelocuită," în care sunt stocate toate informaţiile şi conotaţiile simbolice, care şi-au pierdut actualitatea, şi care pot fi activate doar cu ajutorul memoriei funcţionale. În cazul ideal, aceste forme de memorie sunt penetrabile în ambele direcţii, iar în memoria activă există suficinetă informatie culturală pentru activarea depozitelor de conţinuturi simbolice din memoria pasivă.

Sperăm că această succintă prezentare a reactivat ceva din informaţia simbolică, stocată în straturile memoriei pasive a lăzilor din Brădeni/Henndorf, şi că va servi la recuperarea conotaţiilor culturale ale acestor fascinante obiecte.

BIBLIOGRAFIE

Arz, Hildegard: Zur siebenbürgisch-sächsischen Möbelmalerei, in: Siebenbürgische Semesterblätter 1, p.21-24, München 1988.

Assmann, Aleida: Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses, München 1999.

Capesius, Roswith: Die Stollentruhe in Rumänien, in: Revue roumaine d'histoire de l'art 7, p.65-74, Bucuresti 1970

Capesius, Roswith: Die Herkunft und Entwicklung der Truhen mit Satteldach, in: Forschungen der Volks- und Landeskunde, p.99-107, Bucuresti 1972

Capesius, Roswith: Siebenbürgisch-sächsische Schreinermalerei, Bucuresti 1983.

Fabricius-Dancu, Juliana: Kirchenburgen in Mittel- und Südsiebenbürgen, Bucuresti 1971, p.180-199.

Harms, Mirja; Franke, Franziska; Klein, Peter: Der Henndorfer Truhenfund. Dokumentation und Datierung von 127 gefassten siebenbürgischen Truhen des 15. bis 18. Jahrhunderts. Maierbacher-Legl, Gerdi (Ed.), Hildesheimer Beiträge zur Erforschung und Erhaltung von Kulturgut, vol.1, München 2012.

Klusch, Horst: Eine siebenbürgisch-sächsische Stollentruhe, in: Volkskunst, Zeitschrift für volkstümliche Sachkultur 3, München 1989.

Kroner, Michael: Die wirtschaftlichen Leistungen der Siebenbürger Sachsen (Schriftenreihe Geschichte der Siebenbürger Sachsenund ihrer wirtschaftlich-kulturellen Leistungen 5), Nürnberg 1999.

Nägler, Thomas: Die Rumänen und die Siebenbürger Sachsen vom 12. Jahrhundert bis 1848, Hermannstadt 1999.

Physiologus - Tiere und ihre Symbolik, Köln 2005.

[41] Assmann, Aleida: Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses, München 1999, passim.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Lăzi dulgherești depozitate pe nivelul al doilea de apărare
al bisericii evanghelice din Brădeni/Henndorf
Stollentruhen im zweiten Wehrgeschoss der evangelischen Kirche von Henndorf
Foto: Hochschule für angewandte Wissenschaft und Kunst (HAWK) Hildesheim

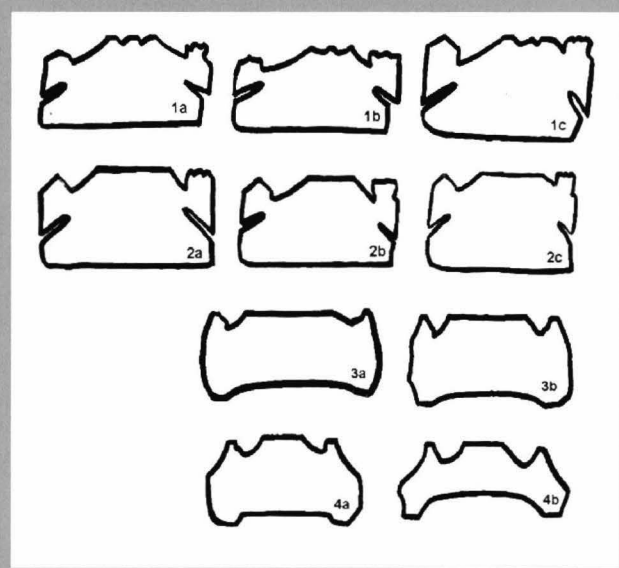

Profile de vanguri
Wangenprofile
Zeichnung und Foto: HAWK Hildesheim

Ladă de Sibiu, Muzeul Naţional din Budapesta, nr. inv.19/1919
"Hermannstädter" Truhe, Nationalmuseum Budapest, Inv.-Nr. 19/1919
Nationalmuseum Budapest. Foto: Museumsfotograph, 2015

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

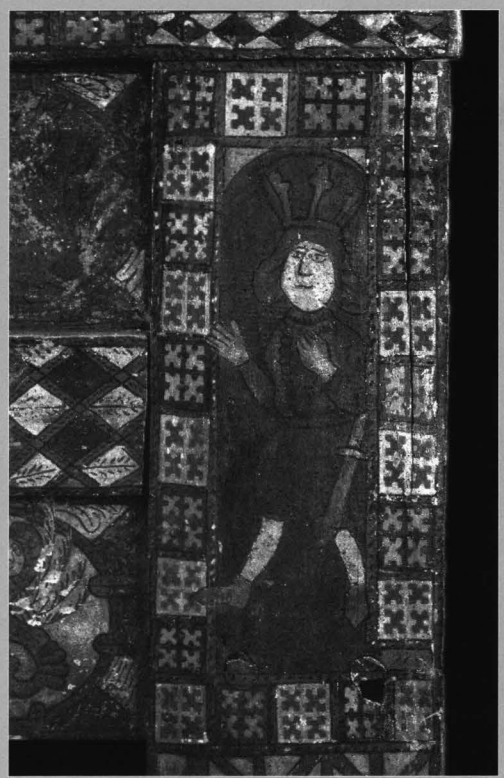

Figură de rege. Detaliu. Lada de Sibiu,
Muzeul Naţional din Budapesta, nr. inv.19/1919
Königsfigur, Detail. "Hermannstädter" Truhe,
Nationalmuseum Budapest, Inv.-Nr. 19/1919
Nationalmuseum Budapest. Foto: Museumsfotograph, 2015

Medalion cu sirenă. Detaliu. Lada de Sibiu,
Muzeul Naţional din Budapesta, nr. inv.19/1919
Sirene (Melusine), Detail. "Hermannstädter" Truhe,
Nationalmuseum Budapest, Inv.-Nr. 19/1919
Nationalmuseum Budapest. Foto: Museumsfotograph, 2015

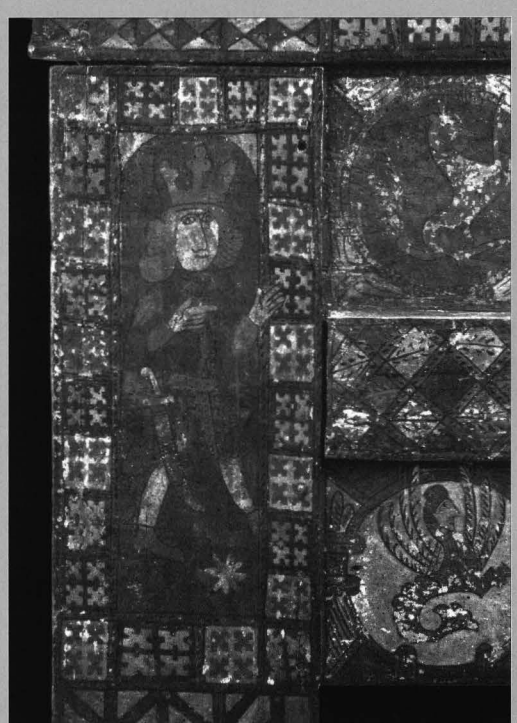

Figură de rege. Detaliu. Lada de Sibiu,
Muzeul Naţional din Budapesta, nr. inv.19/1919
Königsfigur, Detail. "Hermannstädter" Truhe,
Nationalmuseum Budapest, Inv.-Nr. 19/1919
Nationalmuseum Budapest. Foto: Museumsfotograph, 2015

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ladă dulgherească nr. 115 din Veseud/Zied, proveniență Brădeni/Henndorf, Muzeul Bisericii evanghelice C.A. din România, Casa Teutsch, Sibiu
Stollentruhe Nr. 115 aus Zied, ursprünglich aus Henndorf, Landeskirchliches Museum, Teutsch-Haus, Hermannstadt
Foto: Heidrun König, 2015

Figură femeiască stilizată şi medalioane cu lei. Detaliu. Faţa de ladă dulgherească, extra inventar, Brădeni/Henndorf, Muzeul Bisericii evanghelice C.A. din România, Casa Teutsch, Sibiu
Stilisierte weibliche Stollenfigur und Löwen-Medaillons, Detail. Truhenfront, o. Inv.-Nr., Henndorf, Landeskirchliches Museum, Teutsch-Haus, Hermannstadt
Foto: Heidrun König, 2015

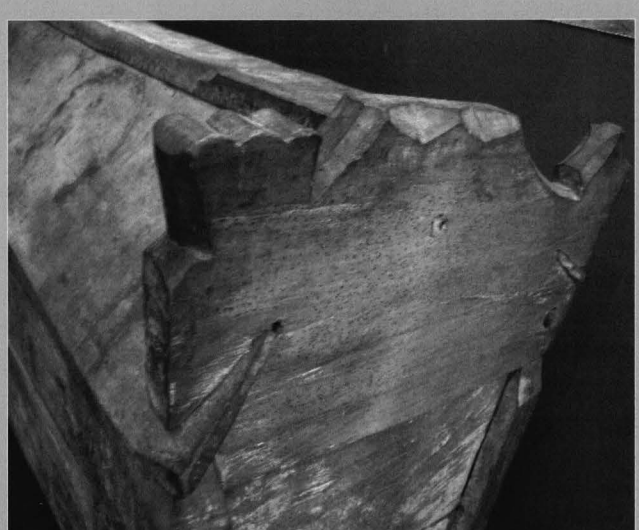

Vangul lăzii dulghereşti nr. 115 din Veseud/Zied, proveniență Brădeni/Henndorf, Muzeul Bisericii evanghelice C.A. din România, Casa Teutsch, Sibiu
Truhenwange, Stollentruhe Nr. 115 aus Zied, ursprünglich aus Henndorf, Landeskirchliches Museum, Teutsch-Haus, Hermannstadt
Foto: Heidrun König, 2015

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Faţă de ladă dulgherească,
extra inventar, Brădeni/Henndorf,
Muzeul Bisericii evanghelice
C.A. din România,
Casa Teutsch, Sibiu
Truhenfront, o. Inv.-Nr., Henndorf,
Landeskirchliches Museum,
Teutsch-Haus, Hermannstadt
Foto: Heidrun König, 2015

Medalion cu leu stilizat.
Detaliu. Faţa de ladă dulgherească,
extra inventar, Brădeni/Henndorf,
Muzeul Bisericii evanghelice C.A.
din România, Casa Teutsch, Sibiu
Medaillon mit stilisiertem Löwen,
Detail. Truhenfront, o. Inv.-Nr.,
Henndorf, Landeskirchliches
Museum, Teutsch-Haus,
Hermannstadt
Foto: Heidrun König, 2015

Figură bărbătească stilizată (străjer).
Detaliu. Ladă dulgherească nr. 115 din
Veseud/Zied, provenienţă Brădeni/Henndorf,
Muzeul Bisericii evanghelice C.A.
din România, Casa Teutsch, Sibiu
Stilisierte männliche Figur (Wächter),
Detail. Stollentruhe Nr. 115 aus Zied,
ursprünglich aus Henndorf,
Landeskirchliches Museum,
Teutsch-Haus, Hermannstadt
Foto: Heidrun König, 2015

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ladă dulgherească de secol XIV.
Muzeul Herzog Anton Ulrich,
Muzeul de Artă al Landului Saxonia Inferioară
Nr. inv. MA 300
Stollentruhe, 14. Jahrhundert, Inv. Nr. MA 300,
Herzog Anton Ulrich-Museum Braunschweig
Foto: Museumsfotograph

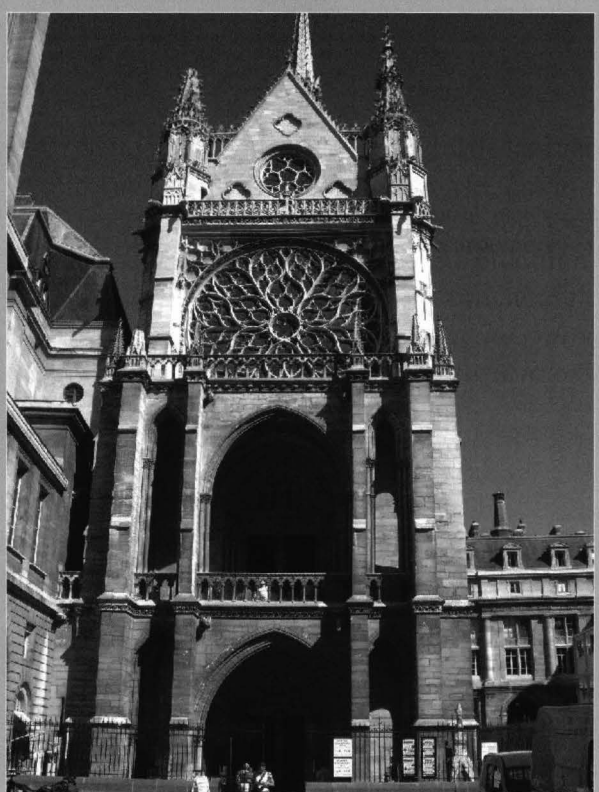

Sainte Chapelle, Paris, secolul XIII
Sainte Chapelle, Paris, 13. Jh.
Foto: Mathae, 2006

Relicvar cu martiriul Sf. Thomas Becket, Limoges,
sfârşitul sec. XII – începutul sec. XIII, cupru aurit cu email,
Muzeul Schnütgen (G 535), Köln
Reliquienkästchen mit dem Martyrium des Hl. Thomas Becket,
Limoges, Ende 12.-Anfang 13. Jh., Vergoldetes Kupfer mit Email,
Museum Schnütgen (G 535), Köln. Rheinisches Bildarchiv Köln, rba_mf016975

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

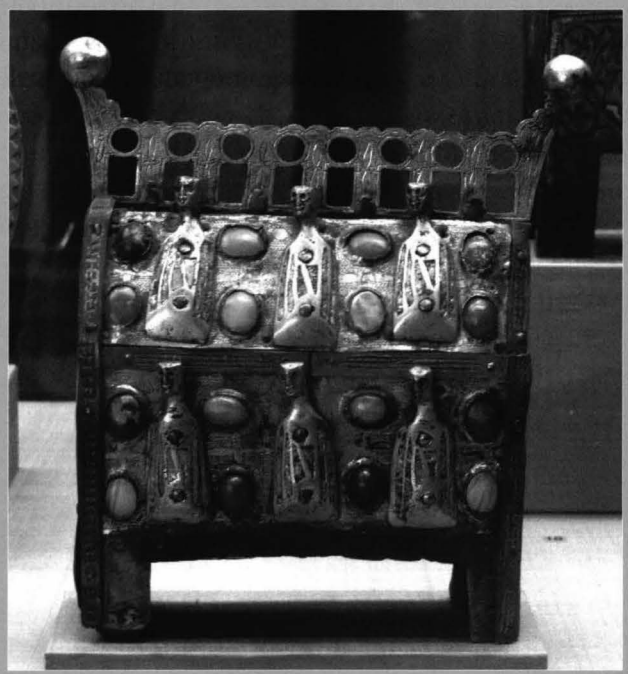

Relicvar cu email, Limoges
Muzeul de Artă aplicată KGM Berlin
Reliquiar Limoges, Grubenschmelz,
Kunstgewerbemuseum (KGM) Berlin,
Foto: User FA2010, 2009
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Limoges_
Email_Reliquiar_KGM_Berlin.jpg

Relicvar cu sfinţi, lemn de fag cu tempera,
Renania superioară (?), al doilea sfert al secolului XIV.,
Muzeul de Artă aplicată, KGM Berlin. Nr. Inv. K 2803
Reliquiar mit Heiligen, Buchenholz mit Temperamalerei,
Oberrhein (?), 2. Viertel des 14. Jh.s, KGM Berlin,
Inv.-Nr. K 2803.KGM Berlin, Foto: User FA2010, 2009.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File%
3AReliquienschrein_mit_Heiligen_KGM_K2803_img01.jpg

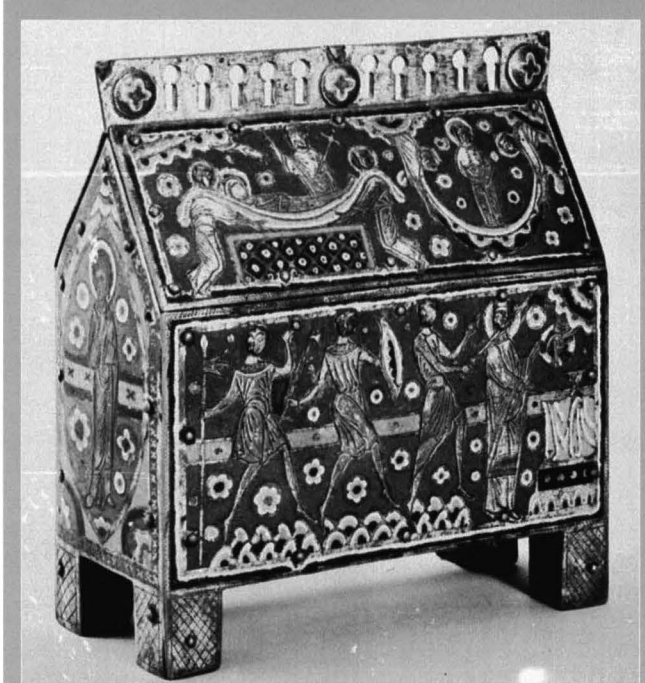

Relicvar cu martiriul Sf. Thomas Becket,
Limoges, sfârşitul sec. XII – începutul sec. XIII,
cupru aurit cu email,
Muzeul Schnütgen (G 535), Köln
Reliquienkästchen mit dem Martyrium
des Hl. Thomas Becket, Limoges, Ende 12.-Anfang 13.
Jh., Vergoldetes Kupfer mit Email, Museum Schnütgen
(G 535), Köln. Rheinisches Bildarchiv Köln
Museum Schnütgen (G 535), Köln. Rheinisches
Bildarchiv Köln, rba_mf129998

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

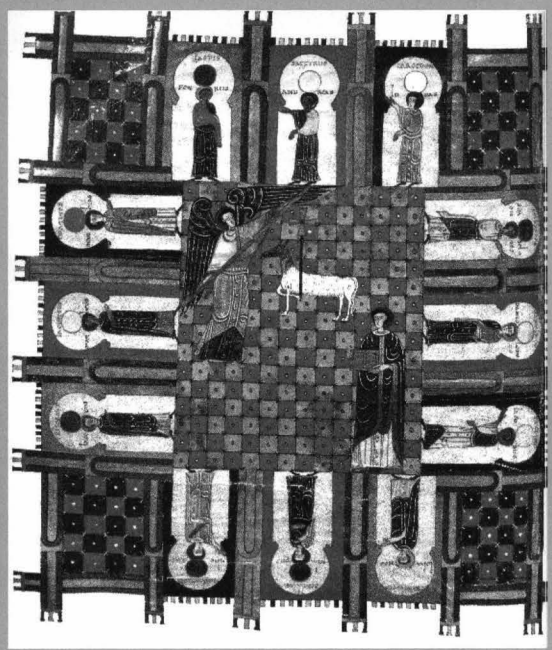

Facundus, pentru Ferdinand I de Castilia şi Leon,
şi regina Sancha, Noul Ierusalim, Apoc. XXI, 1047
Madrid, Biblioteca Nacional, Ms Vit.14.2, f°253v
Facundus, für Ferdinand I. von Kastilia und Leon und für Königin Sancha,
Das Neue Jerusalem. Offb.21, 1047
Madrid, Biblioteca Nacional, Ms Vit.14.2, f°253v
https://commons.wikimedia.org/wiki/File%3AB_Facundus_253v.jpg

Monedă cu abreviatura cetaţii şi cu leu heraldic
Castilia şi Leon, Enrique II., Burgos, 1369-1379 p.C., Noven
Castilia und Leon, Enrique II., Münzstätte Burgos, 1369-1379 p.C., Noven
http://www.numismatik-cafe.at/viewtopic.php?f=40&t=2904

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Contribuţii la cunoaşterea vieţii economice tradiţionale din localitatea Cârţişoara, judeţul Sibiu

Constantin POPA*

Based on the results of multidisciplinary field researches in Cârţişoara, in the 70s of the last century, this article makes a systematic presentantions of key issues related to the economic life of traditional village comunity: farming, cattle breeding, secondary occupations, crafts related to woodworking and instalations of peasant industries (water mills, oil presses, fulling mills, water driven saw mills).

It is revealed the capacity and the ingenuity of the villagers to harness natural resources and also their tirelessly diligence and toil to ensure the existence and the prosperity of the community.

Keywords: farming, Cârţişoara, cattle breeding, sheephearding, wood working, crafts, peasant industries
Cuvinte cheie: agricultură, Cârţişoara, creşterea vitelor, păstorit, exploatarea pădurilor, meşteşuguri, instalaţii ţărăneşti

În anii 1968-1969 Muzeul Brukenthal din Sibiu a întocmit un plan de cercetare multidisciplinară a fenomenelor de cultură materială şi spirirtuală, a cadrului geografic şi condiţiilor istorice din microzona Cârţişoara din Ţara Oltului, cercetare ce urma să se desfăşoare cu specialişti din instituţii de cultură, ştiinţă şi artă locale şi centrale. Se dorea elaborarea unei monografii ample a zonei şi localităţii Cârţişoara.

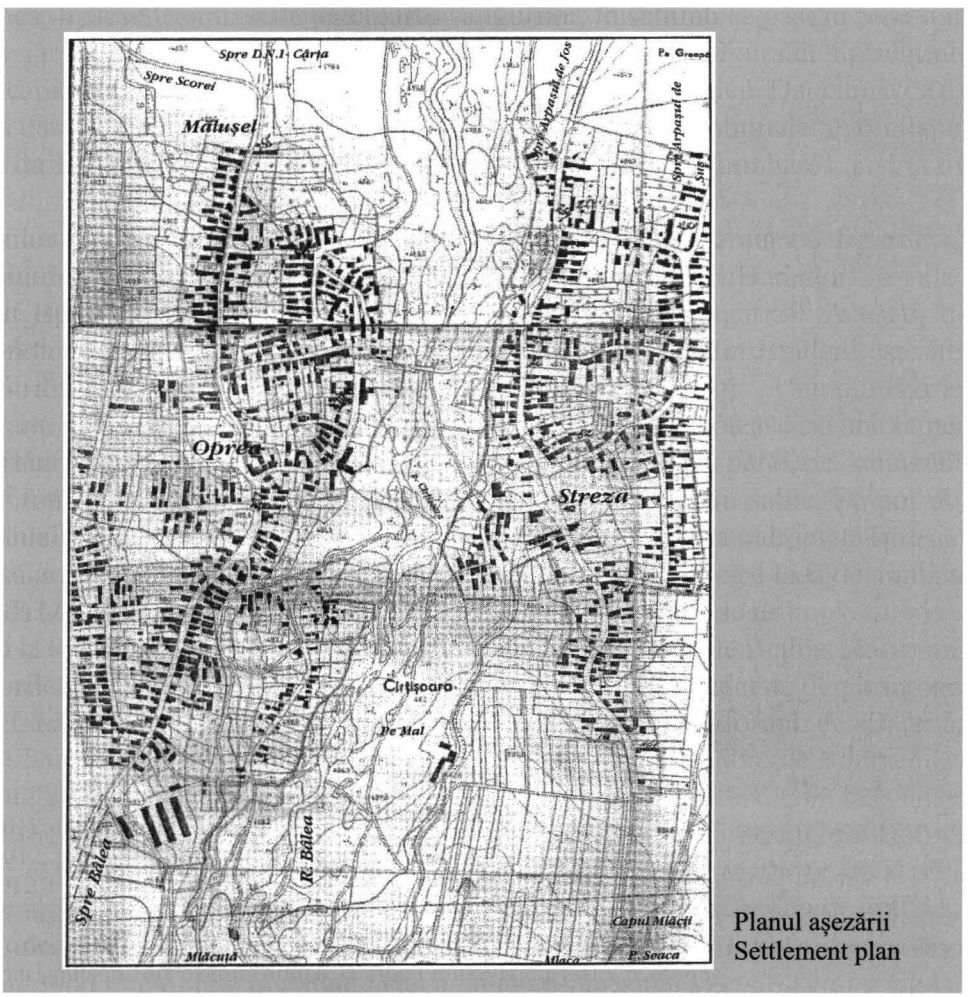

Planul aşezării
Settlement plan

* muzeograf la Secţia de etnografie, între anii 1968-1990, autor al unor importante cercetări de teren, al unor transferuri de monumente în Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului, autor al 45 articole şi studii, precum şi al 4 monografii cu caracter istorico-etnografic.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Cercetările s-au desfăşurat în anii '70 ai secolului trecut, la ele participând îndeosebi specialişti ai secţiei de Etnografie şi Artă Populară a muzeului sibian, fiecăruia revenindu-i una sau mai multe teme. Ţelul ştiinţific propus iniţial n-a fost înfăptuit, dar în arhiva Muzeului Civilizaţiei Populare ASTRA au fost depuse rapoarte de cercetare şi fişe de teren conţinând informaţii preţioase a căror valoare a crescut odată cu trecerea vremii, care aşteaptă să fie puse în circuitul ştiinţific, la îndemâna cercetătorilor. De aceea ne-am propus să prezentăm o parte din acestea, anume acelea care se referă la viaţa economică tradiţională, valorificând nu numai rezultate ale cercetărilor personale (agricultură, creşterea animalelor), dar şi ale altor colegi - Ştefan Palada, Hedwig Ruşdea şi Nicolae Sasu.

Situată în zona de contact dintre dealurile piemontane şi zona gruiurilor piemontale, compusă din satele Oprea şi Streza, Cârţişoara se încadrează în tipul de aşezare pastoral-agricolă aglomerată cu formă alungită, case dese şi uliţi întretăiate. Se găseşte în sud-estul judeţului Sibiu, la 45 km de municipiul reşedinţă de judeţ şi are ca vecini: Cârţa, la nord, judeţul Argeş la sud, Arpaşul de Sus la est şi Scorei la vest. Este străbătută de la nord la sud de drumul Transfăgărăşan, construit cu mari eforturi materiale şi umane, inaugurat în august 1974.

Casă acoperită cu paie Cârţişoara, Sibiu
Thatched house, Cârţişoara, Sibiu

Uliţă cu case
Lane with houses

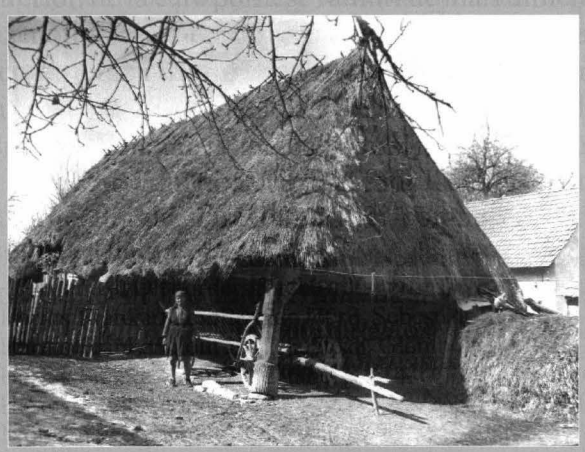

Şură tradiţională (Arhiva Muzeului ASTRA)
Traditional barn (ASTRA Musuem archive)

Viaţa economică tradiţională a comunităţii, complex structurată, a cuprins îndeletniciri străvechi, de mare importanţă pentru istoria vieţii economice la români, precum agricultura şi creşterea animalelor, care demonstrează statornicia poporului nostru şi legătura sa permanentă cu vatra în care s-a format şi trăieşte, ele constituind principalele surse de asigurare a existenţei, întregite de ocupaţii secundare, lucrul la pădure, meşteşuguri, industrii ţărăneşti, comerţ, cărăuşit etc.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Agricultura s-a făcut cu multă trudă datorită unui pământ nu prea generos, pietros și sărac, ce a fost „smuls" pădurii cu eforturi mari prin desțeleniri și defrișări treptate efectuate de-a lungul secolelor, prin efortul întregii obști sau al unor familii, fenomen care a constituit progresul cel mai însemnat în evul mediu, alături de o evoluție lentă a instrumentarului și tehnologiilor agricole tradiționale[1]. În toponimia locală există peste 30 toponime *Lazul* însoțite de antroponime: *Lazul Gramii, Lazul lui Toderică, Lazul Miții și al Neacșii, Lazul Sandului, Lazul Oprii, Lazul Cocorii, Lazul lui Andrei, Lazul Blendeștilor, Lazul Benteștilor, Lazul Scorobeștilor, Lazul Stoicanilor, Lazul Popii, Lazul lui Bucurenciu*[2].

Defrișările din Țara Făgărașului au fost extrem de intense, mai ales între 1726-1787, reglementarea lor realizându-se în Transilvania la 1871. Terenurile obținute erau lăsate în țelină alternativ, la intervale inegale de vreme, servind culturilor agricole dar și păstoritului.

Ținând seama de condițiile geografice ale localității dar și de necesitățile economiei sătești, teritoriul a fost judicios împărțit, astfel ca fiecare gospodărie să beneficieze de teren arabil, pășuni, fânațe, păduri, teren construibil. Terenurile se află pe „hotarul de jos" (către Cârța), care este cel mai bun și cel mai mare, cu pământul cel mai mănos, „hotarul Poienii" (către Arpaș), „hotarul Mlăcii", „Lunca oveselor", „Piscurile", „Ogrăjoara", „Câmpul de Sus", „Boșcani". În mod obișnuit terenurile arătoare se aflau în vecinătatea mai mult sau mai puțin apropiată a vetrei satului, dar aveau proprietăți agrare și pe hotarele localităților Cârța și Șomartin, unde 167 săteni din Oprea și Streza au primit loturi agricole la reforma agrară din anul 1945 însumând 401 iugăre, precum și la Scorei din vânzări-cumpărări, dote, etc. Încă din secolele medievale lucrau și pe hotarele vecinilor, mai ales la Cârța, cum se menționează în conscripția de la 1721[3].

În ultimul sfert al secolului al XX-lea, din suprafața totală de 5.123 ha terenuri agricole, doar 16% (816 ha) erau arabile, pășunile cuprindeau 61,6% (3.157 ha), fânațe 22,2% (1.139 ha), restul fiind păduri, ape, drumuri, terenuri neproductive[4].

Până la colectivizarea agriculturii, economia agricolă s-a bazat pe gospodăria individuală, dar suprafața arabilă era repartizată inechitabil, cea mai mică proprietate fiind de un iugăr, altele, majoritatea, întinzându-se pe 3-7 ha. Puține erau cele ce depășeau aceste limite: în Streza 11 proprietari dețineau suprafețe între 8-15 ha, iar în Oprea doar trei gospodării aveau proprietăți mai mari. Aceștia fuseseră trecuți de regimul comunist în rândul „chiaburilor", considerați, pe nedrept, exploatatori ai țărănimii sărace și impuși la cote obligatorii de produse agricole extrem de mari.

Terenurile arabile erau divizate în zeci de parcele, fiecare gospodărie având loturi în fiecare dintre cele trei hotare, ceea ce determina serioase neajunsuri în efectuarea la timp a muncilor agricole. Deplasările „pe hotare" pentru înființarea culturilor și întreținerea lor, precum și pentru transportul recoltelor erau înlesnite de drumurile agricole ale satului: calea Curmezișului, calea Roșcani, calea Secii, calea Mlăcii, calea Pârâul Muntelui, calea Poienii, calea Luncii, calea Câmpului, calea Sloniții, calea Coprinișului.

Culturi agricole. Ținând seama de structura solurilor specifice podzolnice, puternic levigate,sărace în humus, calciu, azot și fosfor, înțelegem de ce în conscripția de la 1721 se menționa că dintre „bucate" se fac secara și ovăzul, dar s-au semănat și alte „bucate": grâu, orz, mei pe șesul mănos al Oltului. Între ele se cultivau alacul și hrișca[5], cânepa, iar în secolul al XVIII-lea au început să-și câștige locul între culturile agricole porumbul și cartoful. Cei din Streza erau obligați la 1726 să dea și o felderă de hamei pentru armată[6]. Până la începutul secolului trecut porumbul a eliminat meiul dintre culturile de bază, care nu mai apare între acestea la 1912, însă s-au mai cultivat sporadic în satele Țării Oltului, până prin anul 1920, ca hrană la păsări. De la mei a mai rămas doar numele de „mălai", dat făinii de porumb.

Cultura cartofului a fost încurajată prin măsuri oficiale, în anul 1769 ordonându-se în

[1] P.P., Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969, p. 150.
[2] Traian, Cândulet; Ilie, Costache, *Cârțișoara*, I, 2002.
[3] Ștefan, Meteș, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, I, 1935, p. 32-33.
[4] Date extrase din *Schița de sistematizare a comunei Cârțișoara*, Arhiva Consiliului Popular.
[5] Ștefan, Meteș, *op. cit.*, p. LXIX-LXX.
[6] Traian, Cândulet; Ilie, Costache, *op. cit.*, p. 61.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Transilvania însămânțarea unei suprafețe cu această nouă plantă agricolă. Baronul Samuel von Brukenthal, fost guvernator al Transilvaniei (1777-1787) s-a aflat printre cei dintâi cultivatori, semănând cartofi încă din anul 1776 pe moșia sa de la Avrig. Chiar dacă la început recoltele erau nepromițătoare s-a „împământenit", devenind cultură importantă, sursă de hrană nelipsită de pe mesele sătenilor.

Bostanii („lubenițele") și floarea soarelui furnizau semințele necesare preparării uleiului.

Sisteme agricole tradiționale. Conscripția din anul 1721 precizează că fiecare dintre cele două sate așezate pe râul Cârțișoarei, avea câte două hotare aflate în jos și în sus de sat. Erau două câmpuri arătoare care-și schimbau producția în fiecare an, apoi livezi de fân și locuri de pășunat care uneori se icuiau printre locurile arătoare[7]. Este sistemul de rotație bienală a culturilor care s-a generalizat în Transilvania abia la mijlocul secolului al XVIII-lea[8], înlocuit mai târziu cu cel trienal utilizat deja în secolul al XVI-lea pe domeniul Cluj-Mănăștur[9], existând chiar posibilitatea ca el să fi fost practicat mai devreme, în Europa apuseană medievală fiind aplicat încă din secolele VIII-IX. În cadrul acestui sistem terenul arabil era împărțit în trei hotare, două cultivate și al treilea lăsat de pășune, fiecare alcătuită din parcele ale proprietarilor obligați să cultive același fel de cereale și să execute în același timp lucrările agricole[10]. Cele trei hotare reprezentau zone economice colective care funcționau după schema *semănături de toamnă, semănături de primăvară, lăsare în ogor*, pe care pășunau vitele întregului sat în timpul verii și apoi transformat în „ogor negru".

Datorită introducerii noilor culturi agricole a apărut nevoia repartizării de suprafețe arabile pentru aceastea, determinând adoptarea asolamentului trienal. La Cârțișoara cele trei hotare erau aproximativ egale; fiecare rămânea câte un an izlaz pentru pășunatul animalelor, în anul următor fiind semănat cu holdă (semănături de toamnă, dar și de primăvară precum ovăz și cartofi); al doilea hotar era rezervat culturilor cu porumb, cartofi, ovăz, iar al treilea era cu pășune și fânațe. Hotarul pe care fusese semănat porumb rămânea ogor. Cel care fusese izlaz era arat în luna mai[11], prin iulie se ara a doua oară (se întorcea), se grăpa și se împrăștia gunoi peste arătură iar toamna, în septembrie, se făcea o nouă arătură, încorporându-se gunoiul sub brazdă și apoi se semăna.

Refacerea potențialului solului, pe lângă căratul gunoiului de grajd pe câmp, era asigurată și prin târlirea cu animale.

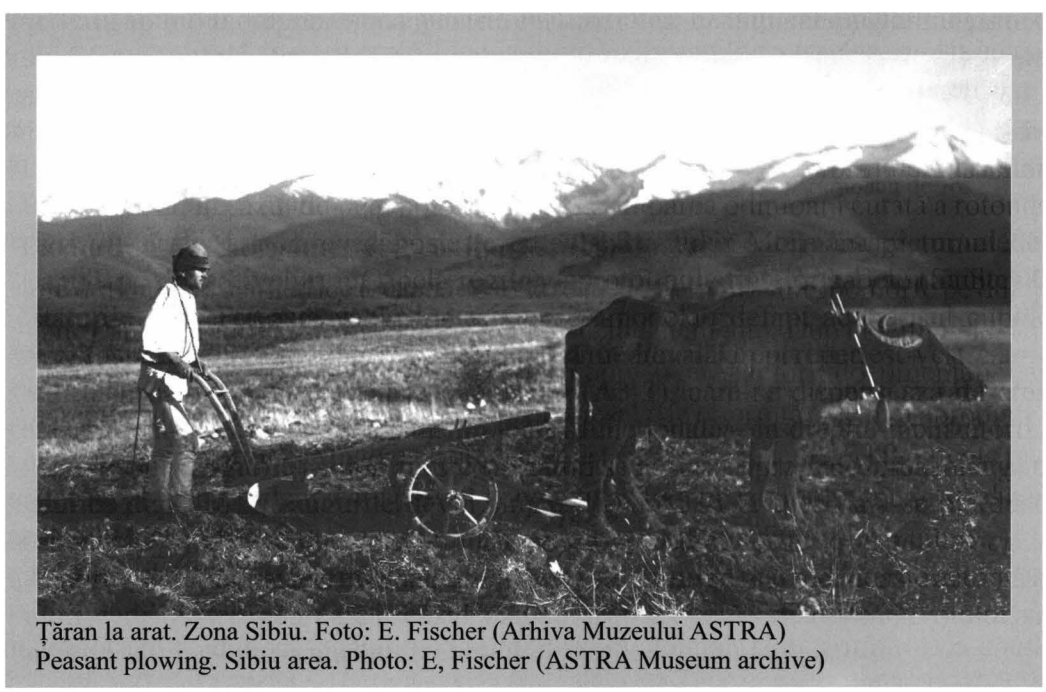

Țăran la arat. Zona Sibiu. Foto: E. Fischer (Arhiva Muzeului ASTRA)
Peasant plowing. Sibiu area. Photo: E, Fischer (ASTRA Museum archive)

[7]Ștefan, Meteș, *op. cit.*, p. LXXXI.
[8]Ștefan, Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1971, p. 35.
[9]David, Prodan, *Iobăgia în Transilvania, sec. XVI*, București, 1968, p. 573.
[10]H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, I, București, 1959.
[11]Traian, Cânduleț; Ilie, Costache, *op. cit.*, p. 233.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Sistemul celor trei hotare a dăinuit până la colectivizarea agriculturii de către regimul comunist încheiată în anul 1962.

Tehnologii agricole tradiționale. Pe teren șes s-a utilizat aratul pe brazdă, iar pe coastă se ara de-a lungul curbei de nivel.

La secerat. Pictură de Smigelschi
The Harvets. Painting by Smigelschi

Semănatul se făcea cu ajutorul unor tehnologii străvechi. Cea mai frecventă a fost *cu mâna prin împrăștiere*, pe „piele" (înainte de arat) și „după arătură"; se dădea „o mână" înainte de arat, a doua „mână" după arat, după care se grăpa. Astfel, se semăna grâul, orzul, secara, ovăzul. Pentru porumb și cartofi s-au utilizat două modalități: dacă locul era gunoit porumbul se semăna la fel ca secara, dar mai rar, iar pe locurile negunoite semănau porumbul în cuiburi, cu sapa, în care puneau gunoi și boabe, acoperind apoi cu pământ. După Primul Război Mondial a început semănatul porumbului sub brazdă[12]. Cartofii erau puși în cuiburi făcute pe urme, cu „țărcălăul", iar după anul 1920 s-au semănat sub brazdă, ca și porumbul, fasolea, bostanii.

Grăpatul s-a realizat cu tăvălugul și grapa de lemn și mărăcini, apoi cu grape de lemn cu colți metalici.

Plivitul și prășitul, munci costisitoare, erau efectuate de femei, lucrând câte 5-6 săptămâni fiindcă bărbații se ocupau cu pădurăritul[13].

Recoltatul (seceratul) păioaselor s-a făcut cu secera cu zimți ori cu coasa, snopii fiind legați cu legături de paie și așezați în formă de cruce în „mogândețe" (14-16 snopi) sau în clăi clădite din 28-48 snopi.

Îmblătitul (scoaterea boabelor din spice) s-a desfășurat până în anul 1950 în șura fiecărei gospodării, muncă la care cei mai înstăriți se foloseau și de țăranii veniți din alte zone care lucrau „în obroc" adică din 11 feldere de cereale 10 reveneau proprietarului și una lucrătorilor. Era o tehnologie străveche, care necesita eforturi mari.

Snopii legați așezați în cerc cu spicele spre mijloc erau bătuți de oameni care loveau în același loc, pe ambele părți, apoi dezlegați și ridicați în picioare. Se continua lovirea până la scuturarea tuturor spicelor. Se alegeau paiele și pleava, în final boabele erau vânturate manual. Abia spre sfârșitul secolului al XIX-lea îmblătirea va fi înlocuită cu treieratul efectuat cu mașini, la început rudimentare (acționate manual ori de forță animală), apoi din ce în ce mai perfecționate.

Instrumentarul agrar rezultat al unei evoluții extrem de lente, a avut în componența sa unelte absolut indispensabile efectuării muncilor agricole.

Plugul a fost secole la rând din lemn, dotat doar cu părțile lucrative din fier. Conscripția din 1721 menționează că se ara cu plugul tras de 4-6 boi[14], fapt datorat nu numai condițiilor de teren ci și plugului rudimentar, greoi, cu un randament scăzut. Era rezultat al unui îndelungat proces evolutiv al plugului medieval despre care se poate vorbi în secolele X-XI, transformat în secolul al XVI-lea.

Construit din lemn avea un fier de tăiat fixat în grindei și o „sapă" („brăzdar") tot din fier, însă cormanul ce răsturna brazda, era, de asemenea, din lemn. Cam din anul 1905 a început folosirea plugului cu trupița metalică (bârsa, cormană, mâță, brăzdar), produs al firmei „Rieger" din Sibiu[15], montată de fierar, restul elementelor fiind din lemn - grindei (lemn de fag), coarne (lemn mesteacăn),

[12] *Ibidem*, p. 234.
[13] *Ibidem.*
[14] Ștefan, Meteș, *op. cit.*, p. 32-33.
[15] Traian, Cânduleț; Ilie, Costache, *op. cit.*, p. 233.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

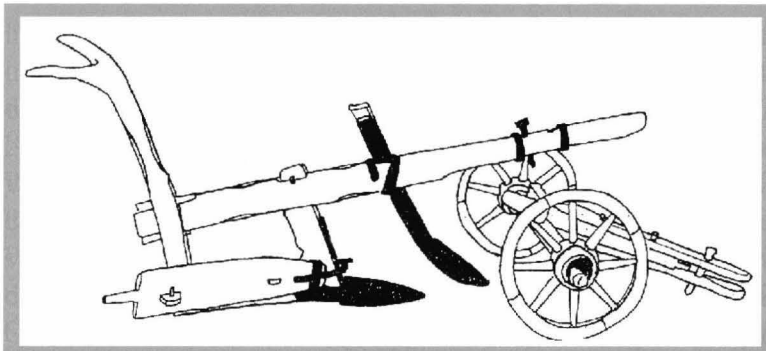

Plug cu brăzdar simetric și corman schimbător de lemn
Plough with even coulter and wooden "corman"

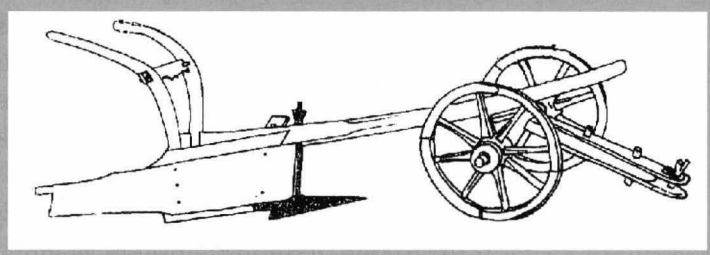

Plug de lemn cu brăzdar asimetric și corman de lemn
Plough with uneven coulter and wooden "corman"

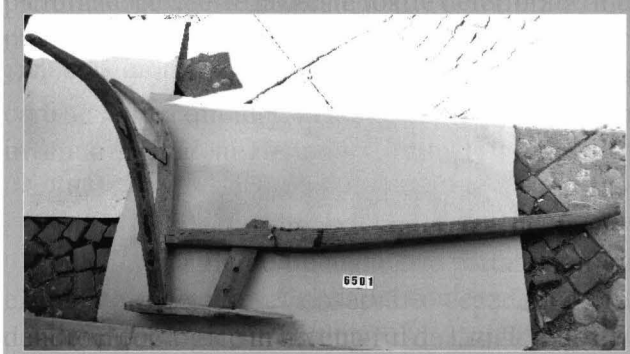

Plug din lemn, sec. XVIII (Muzeul Național Brukenthal-Muzeul de Istorie „Casa Altemberger")
Wooden plough, XVIIIth century (Brukenthal National Museum - History Museum "Altemberger House")

rotile cu roți egale (butucii din ulm sau mesteacăn, obezi de fag, spițe de stejar).

Grapa de lemn, cu colți de lemn sau de fier era alcătuită din patru „carămi", trei speteze și colți.

Îmblăciul, utilizat încă din antichitate, se compunea dintr-o „pocie" de lemn de alun lungă de 2,5 m numită „dârjea" și un „știuc" din lemn de fag, lung de 0,6 m numit „hădărag", legate la capete cu piele numită „oglaghie" făcută în așa fel încât să se învârtă hădăragul în jurul dârjalei, omul lăsând dârjeaua să se învârtă în mâini când lovea spicele[16].

Secera are o formă ce perpetuează cu mici modificări secera de tip celtic care se curba în zona mediană a lamei, spre deosebire de tipul dacic ce se curba aproape de întorsura de înmănușare.

Introducerea unor „mașini" agricole datează din anul 1900 când C. G. Folea a instalat o batoză de treierat primitivă acționată hidraulic, iar în anul 1902 a adus în sat un ciur de vânturat, fabricat de „Rieger". O „mașină" de săpat și-a procurat prin anii 1907-1908, preotul Monea. „Mașini" de treierat acționate hidraulic au mai avut Ion Scorobeț, ai lui Pătruț (Mandan) și Valere Grovu care dețineau în proprietate joagăre, pive de haine și pisăluge. O batoză mai perfecționată au achiziționat în anul 1930 Axente Tarcea și Matei Șari care au folosit-o până în anul 1939. Nicolae Streuț a adus o altă batoză acționată de un tractor „Fordson", iar prin anii 1930-1943 mai funcționa batoza hidraulică a lui Emilian Grovu[17]. Cu aceste mașini se treiera fie în șură, fie pe arii special amenajate, dar din anul 1949 a fost interzis treieratul în șură pentru ca autoritățile statului comunist să controleze recoltele și să le „dijmuiască", asigurându-și perceperea cotelor impuse țărănimii.

O transformare brutală, cu consecințe atunci nebănuite pe termen lung, a intervenit prin colectivizarea agriculturii inițiată la nivel național prin hotărârea Plenarei C. C. al PRM din 3-5

[16] *Ibidem*, p. 230.
[17] *Ibidem*, p. 216-217, 234.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

martie 1949, după modelul colhozurilor sovietice. La Cârțișoara ea s-a înfăptuit în mai multe etape: la 6 martie 1954 s-a înființat o *întovărășire* agricolă în Streza, transformată în gospodărie agricolă colectivă la 30 martie 1957, inițial cu șase membri, extinzându-se patru ani mai târziu la 167 familii. În Oprea, gospodăria agricolă colectivă s-a înființat la 11 februarie 1962, iar în luna septembrie același an cele două gospodării colective s-au unificat, din ordinul organelor de partid, rezultând gospodăria agricolă colectivă „Bâlea" cu sediul în satul Streza. Țăranii au fost siliți să aducă în colectiv pământul avut în proprietate, uneltele și atelajele de muncă, animalele.

Procesul colectivizării agriculturii a avut drept urmări desființarea proprietății private țărănești asupra pământului și mijloacelor de muncă, renunțarea la tehnologiile și sistemele tradiționale ce fuseseră utilizate secole la rând, înlocuite cu tehnologii agrotehnice aplicate sub îndrumarea tehnicienilor și inginerilor agronomi, utilizarea de mașini agricole-tractoare, semănători, cultivatoare, combine de recoltat păioase, mașini de balotat paiele, puse la dispoziție de Stațiunea de mașini agricole înființată în comună. În timp s-au produs mutații în structura ocupațională. Din 776 locuitori populație activă, 253 lucrau în agricultură, 305 muncitori industriali navetiști (la Mârșa, orașul Victoria, Făgăraș), 64 muncitori la Stațiunea de mașini și tractoare din sat, transporturi, prestări servicii.

Creșterea animalelor ocupație de masă la fel de veche ca și agricultura cu care s-a practicat în strânsă legătură, a avut în secolele trecute o dezvoltare mare favorizată de pășunile întinse existente odinioară, transformate cu timpul în terenuri arătoare. Conscripția din anul 1721 în cele două sate, Oprea și Streza, menționează faptul că gospodăriile iobăgești dețineau vaci, boi, juninci, cai, oi, capre, porci, dar nu în toate se găseau animale din speciile enumerate: în satul Oprea, patru gospodării nu țineau vaci, 20 nu aveau boi, 37 creșteau cai și nouă nu aveau porci, iar în satul Streza 18 gospodării nu dețineau boi, 31 nu aveau cai, șase nu creșteau porci, în schimb toate gospodăriile aveau vaci de lapte. Preotul Matei din satul Oprea deținea patru boi, cinci vaci, patru juninci, trei cai, 20 oi, șapte porci, iar în Streza cel mai înstărit iobag avea în gospodărie trei boi, trei vaci, patru juninci, patru cai, 28 oi și patru porci[18]. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a început creșterea bivolilor și bivolițelor (drigane), animale mai puțin pretențioase ca întreținere în raport cu bovinele.

La data cercetării (1974) satul avea 3.685 oi (1.959 la particulari), 1.726 la gospodăria colectivă, 1.095 bivoli (656 la particulari, 53 la C.A.P.), 252 porci, 66 cai (30 la particulari, 36 la C.A.P.), 36 taurine, 37 capre. Așadar, au crescut animale „de jug" pentru muncile agricole și animale de rentă pentru carne, lapte, lână, piei. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor a crescut considerabil numărul driganelor.

Vitele mari erau pășunate în cirezi primăvara, vara și toamna, iar în timpul iernii erau îngrijite în grajduri.

Păstoritul. Oile s-au aflat din totdeauna între animalele crescute de săteni, deși nu în număr mare, ci doar pentru nevoile gospodăriei. În satul Oprea din 46 familii de iobagi doar una avea 50 oi, restul între 3 și 20, iar în Streza familiile de iobagi aveau între 2 și 15 capete de oi[19].

Cercetarea de teren din anul 1974 releva că extrem de puțini proprietari aveau între 200-600 oi, în vreme ce marea majoritate câte 10-20. Satul dispunea atunci de 3.157 ha pășuni și 1.139 ha fânețe.

Sătenii au crescut oi de rasă țurcană, rasă caracterizată de o talie înaltă, rezistentă la frig și boli, foarte productivă în ce privește laptele, dar având o lână lungă, aspră și grosieră.

Economia pastorală tradițională s-a caracterizat prin pendularea turmelor între sat și pășunea alpină. Cârțișoara nu s-a aflat printre satele Țării Oltului (Avrig, Beclean, Berivoi, Breaza, Cârța, Drăguș, Lisa, Ludișor, Netotu, Părău, Pojorta, Sebeșul de Sus, Sebeșul de Jos, Sâmbăta de Sus, Ucea de Sus, Venețiа de Sus, Vișteа, Voivodeni) care au practicat transhumanța[20], explicația fiind aceea că satele

[18] Ștefan, Meteș, *op. cit.*, p. 73 și 77.
[19] *Ibidem*, p. 34-38.
[20] C., Constantinescu-Mircești, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească, în secolele XVII-XIX*, București, 1976, p. 98-100.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

ardelene care au cunoscut fenomenul transhumanței erau așezări de oameni liberi, în vreme ce cârțișorenii erau iobagi pe domeniul familiei Teleky[21].

Organizarea vieții pastorale s-a întemeiat pe principiul de întreprindere: „stăpânul de munte" (mai apoi responsabil), asociat cu încă 3-4 tovarăși, arenda muntele, constituia turma, angaja personal. Lui îi plăteau micii proprietari taxele de pășunat și de ciobănit. El împărțea produsele rezultate în raport cu măsurătoarea laptelui făcută la munte sau conform unei înțelegeri dinainte stabilite pe baza licitării.

Calendarul activităților pastorale cuprinde *iernatul* care se face acasă atât pentru vite mari cât și pentru oi, *primăvăratul* care se desfășoară după topirea zăpezii și până la urcatul la munte pe hotar; se scoteau mai întâi sterpele, iar în luna aprilie și mânzările. Sterpele rămâneau pe hotar în timpul nopții, mânzările erau aduse acasă. Spre sfârșitul perioadei de primăvărat se făceau pregătirile pentru urcatul la munte, în vederea *văratului* ce cuprindea perioada 1 iunie - 15 septembrie, la finalul căreia făcându-se „răvășitul" și constituirea de noi ciopoare („clățao") pentru *tomnat*, care erau ținute pe hotar până ningea.

Văratul se desfășura pe pășunile alpine din Laita, Valea Doamnei, Bâlea și Arpășel primite de comună în anul 1929 de la Comisia Ocolului Făgăraș, ca urmare a reformei agrare din anul 1921.

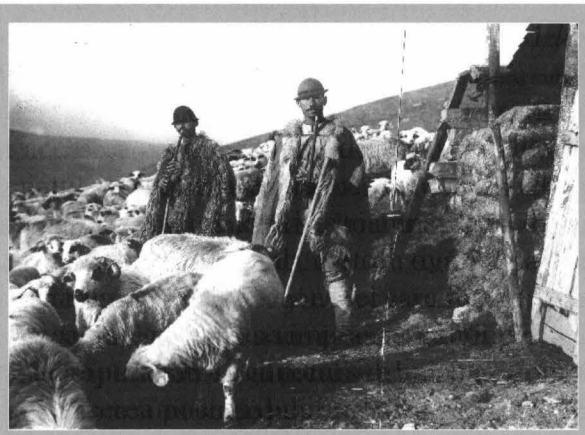

Turmă de oi, 1940 (Arhiva Muzeului ASTRA)
Flock of sheeps, 1940 (ASTRA Museum Archive)

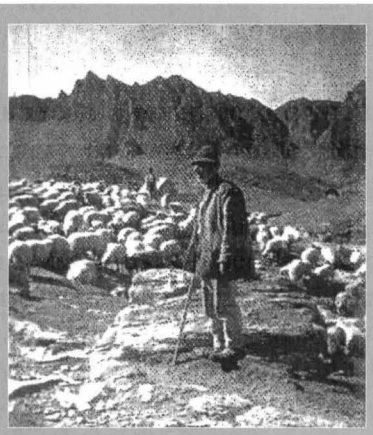

Turmă de oi în Șeaua Doamnei
(după Traian Cânduleț, Ilie Costache)
Flock of sheeps in Șeaua Doamnei
(after Traian Cânduleț și Ilie Costache)

Pentru urcatul la munte foloseau ca drumuri pastorale câteva trasee:

1. Din Cârțișoara pe drumul „telenilor" urcau la stâna din Bâlea.
2. Pe plaiul Arpășelului ajungeau la stâna din Arpășel.
3. La stâna din Valea Doamnei drumul trecea prin „Mierea" unde turma stătea două săptămâni.
4. La stâna din Laita ajungeau prin „Tunsu" și pe plaiul de la „Piciorul popii".

În perioada interbelică a secolului al XX-lea în golurile montane din Bâlea, Arpășel și Valea Doamnei au vărat și turme ale oierilor rășinăreni[22].

Văratul era etapa cea mai intensă a activităților pastorale, cea mai productivă, acestea desfășurându-se în cadrul stânii. Funcționarea ei era asigurată de:

- un baci care conducea toate treburile și se ocupa în principal de prelucrarea laptelui. De obicei angajau băcițe din Mărginimea Sibiului - Poiana Sibiului, Tilișca. Bărbați-baci erau mai rar.
- 2-3 ciobani la turma de mânzări (700 oi) care păzeau turma, mulgeau oile, dintre ei unul fiind vataf.
- un strungar, care dădea oile la muls în strungă, aducea apă, lemne etc.
- doi ciobani la cârdul de sterpe.
- doi ciobani la cârdul de miei.

Mulsul oilor se făcea de trei ori pe zi până la Sf. Ilie (20 iulie), după această dată numai de două ori. Se foloseau în acest scop găleți de muls din lemn de brad de formă tronconică și cupe de muls (ulcele).

[21] *Ibidem*, p.10.

[22] Constantin Popa, *Rășinari. Istoria și civilizația unui sat din Mărginimea Sibiului*, Sibiu, 2007, p. 183.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Mulsul oilor, 1940. Foto: Emil Fischer (Arhiva Muzeului ASTRA)
The milking of sheep, 1940. Photo: Emil Fischer (ASTRA Museum Archive)

Mulsul oilor (după Tr. Cânduleț și Ilie Costache)
The milking of sheeps (after Tr. Cânduleț and Ilie Costache)

Prin prelucrare se obțineau: caș (din care se prepara brânza de burduf), urdă, unt, jintiță, lapte prins. Tehnologia tradițională, utilizată și în alte zone, cuprindea următoarele operațiuni laptelui strecurat aflat în ciubăr i se dădea chiag și după o jumătate de oră sau trei sferturi de oră (timp în care se închega), se aduna cașul se aduna și se punea într-o „masă" în crintă la stors, fiind frământat și stors de trei ori, după care cașul era lăsat la dospit vreme de 3-7 zile. Se fărâmița cu „brânzarul", i se da sare și se băga în burduf. Zărul se fierbea în căldare de aramă, mestecându-se cu „fraștura", obținându-se urdă și jintiță. Din zărul scurs de la a treia stoarcere a cașului, numit „janț" se scotea unt prin batere în bădău.

Împărțeala produselor avea loc în sat, la domiciliul „stăpânului de munte" și începea la o săptămână după urcatul la munte, astfel încât până la Sf. Petru (29 iunie) fiecare dintre proprietari să fi luat jumătate din cantitatea de brânză care i se cuvenea. Se zicea că dacă până la acea dată n-a rezultat jumătate din producția scontată, aceasta nu mai ieșea decât cu mare îngrijire a oilor. Drepturile cuvenite se bazau pe măsurarea laptelui: pentru 10 litri de lapte se primea câte 2 kg de brânză de fiecare oaie. În ultima vreme se renunțase la această modalitate și „responsabilul" de munte făcea licitație, împărțeala produselor făcându-se pe baza unei înțelegeri: 2,5-3 kg de brânză la fiecare oaie. De aceea micii proprietari preferau pe responsabilul de munte care oferea brânză mai multă și percepea taxe mai mici.

Pe lângă paza turmei, ciobanii se îngrijeau de refacerea sănătății oilor care se îmbolnăveau, folosindu-se de o experiență îndelungată, transmisă din generație în generație.

„Bubatul" (vărsat) se manifesta prin apariția de bube pe nări și pe sub picioare. De la oaia îmbolnăvită se lua sânge, se înmuia un fir de mătase în sânge și cu acul se trecea prin coadă.

„Gălbinarea". Oaia nu mânca, se umfla, i se îngălbeneau ochii. Se tăia de la oaie un pic de pielită din pleoapă, scurgându-se un sânge negru. Împreună cu câteva fire de lână și sânge scurs, pielița era dată oii s-o mănânce.

„Sângerarea". Se slobozea sânge din nas sau urechi.

„Răzfulgul". Apăreau ulcerații cu puroi la ochi și uger. Se dădea oii rădăcină de răsfulug uscată și pisată, pusă în amestec de tărâțe și sare.

„Răceala", manifestată prin tuse și mucozitate, era tratată cu fire de spâz introduse sub piele la vârful cozii.

„Aprinderea de uger". Se spală ugerul cu apă rece, laptele muls era aruncat și se schimba locul de târlire în fiecare noapte.

Construcții pastorale. În gospodărie animalele erau adăpostite în spații specializate ale șurii construită din lemn cu învelitoare din paie care aveau următoarea compartimentare: *grajdul* pentru drigane, vaci, cai, *susopul* cu cotețele pentru porci, *feldera* ca adăpost al oilor, spațiul pentru trecerea vitelor, despărțitura pentru unelte - car, plug, grapa etc. Pe timp frumos oile erau ținute în țarcuri. Pe hotar unde erau pășunate oile primăvara și toamna sunt construite țarcuri iar pentru păzitorii lor „cotroane" (colibe pe roți).

La munte construcțiile pastorale specifice erau stâna, strunga cu comarnicul (polimari) și cotețe pentru porci.

Pentru construcția stânilor s-a folosit ca material lemnul de brad sub formă de bârne cioplite pe

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

o parte sau două pentru ridicarea pereților realizați din cununi orizontale îmcheiate la capete „stânește" căpriori și lați pentru șarpantă, șiță pentru învelitoare și fundurile laterale. Planul stânii, de formă dreptunghiulară cuprindea două încăperi - stâna propriu-zisă cu rol de fierbătoare și celarul destinat păstrării produselor. În mijlocul stânii se afla vatra focului, prevăzută cu un cârlig de lemn (ori lanț) prins între două grinzi longitudinale. Stâna constituia o adevărată unitate socială cu o funcționalitate bine determinată - „laborator" pentru prepararea laptelui, bucătărie pentru pregătirea hranei personalului, locuința baciului, spațiul de înmagazinare a produselor finite. Era dotată cu inventarul pastoral absolut necesar cuprinzând obiecte casnice și de uz gospodăresc, pe primul plan fiind instrumentarul indispensabil procesului prelucrării laptelui.

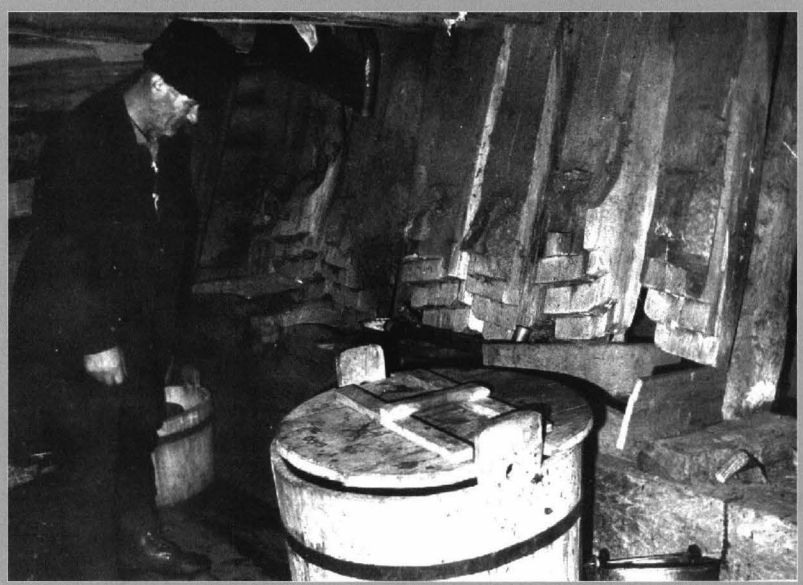

Interior stână (Arhiva Muzeului ASTRA)
Inside a sheepfold (ASTRA Museum archive)

Strunga se făcea din piatră sau „buhaci" (lemne de brad cu cetină), avea formă circulară și era prevăzută cu un „țărcuș" prin care ieșeau oile la muls, la comarnic care era acoperit.

Ocupațiile secundare au completat în mod considerabil resursele de existență cu mijloace însemnate prin intermediul lor.

Culesul din natură, practicat mai mult de femei și de copii, a „beneficiat" de daruri generoase ale naturii: *fructe de pădure* - zmeură, fragi, afine, mure, agrișe, consumate în stare proaspătă ori sub formă de dulcețuri delicioase, *ciuperci* - ghebe, ciuperca de bălegar, zbârciogul, hribii, pâinișoare, burete șerpesc, urechiușe, brânca - din care preparau mâncăruri gustoase.

Albinăritul este menționat mereu în documentele mediavale. La 1721 iobagii din Oprea aveau 61 stupi, iar cei din Streza 181. Multă vreme roiurile de albine au fost crescute în coșnițe confecționate din nuiele împletite, lipite cu un strat gros de lut și balegă, ori în buduroaie confecționate din trunchiuri de plută scobite în interior. Atât coșnițele cât și buduroaiele care adăposteau albinele aveau dezavantajul că impuneau sacrificarea albinelor pentru a obține mierea. De la sfârșitul secolului al XIX-lea și în secolul al XX-lea a început utilizarea stupilor sistematici (lăzi cu rame), care permiteau folosirea centrifugelor pentru extragerea mierii din fagurii situați pe rame.

Vânătoarea a fost favorizată de existența în pădurile comunei a unui fond cinegetic bogat și variat: lupi, urși, cerbi, capre negre, iepuri, vulpi, jderi, râși, mistreți. În vechime se vor fi folosit o serie de procedee străvechi: prinderea animalului în gropi tronconice mascote cu crengi și frunze, lațuri (din frânghie de cânepă, mai târziu din sârmă) puse în locuri frecventate de animale, cluxe din lemn sau fier folosite în Transilvania încă din secolul al XVII-lea. Capcane au utilizat mai ales pentru animale dăunătoare care stricau recoltele ori răpeau vitele și oile. Multă ingeniozitate cerea vânătoarea jderilor fiindcă blana lor era extrem de prețioasă. Pentru capturarea unui jder vânătorul îl urmărea pe zăpadă

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

până la locul unde își avea culcușul în scorbură. I se astupau ieșirile și se afuma animalul cu cârpe îmbibate în substanțe fumigene sau pucioasă. La tentativa animalului de a ieși era capturat în sacul așezat la gura scorburii.

Mulțimea mistreților care distrugeau culturile de porumb și cartofi îi determina pe săteni să-și păzească noaptea recoltele, unii dintre ei recurgând la săpare de gropi în capul locului pe care le acopereau cu crengi și frunze.

Pescuitul. Satul are o rețea hidrografică abundentă care aparține bazinului râului Olt, constituită de râurile *Bâlea*, izvorând din lacul cu același nume (2034 m altitudine), având ca afluenți Valea Doamnei, pârâul Crâșmăresei, pârâul Morarului, pârâul Stezii și pârâul Colcerului, *Laita* care izvorăște din munții cuprinși între Vf. Lăiței și Strunga. Din confluența râurilor Bâlea, Valea Doamnei și Laita a rezultat râul Cârțișoara care trece printre cele două sate. *Valea Seacă* izvorâtă din muchia Smidei trece pe la est de sat[23]. Aceste ape repezi de munte au oferit sătenilor posibilitatea prinderii de pești: zglăvoacă, mreană, jeamnă, clean, scobari, plătișoare, păstrăv etc. După informațiile primite de fostul coleg Nicolae Sasu care a făcut cercetarea de teren, locuitorii au practicat pescuitul mai mult „de distracție" în râurile Bâlea și Laita. Se pescuiau păstrăvi la deal de sat, cleni și mrene la vale. Între procedeele utilizate mai frecvent pentru pescuit s-au aflat: „cu mâna", „făcutul de răstoacă", din secătură culegându-se peștele tot cu mâna. Cu „pleașca" cu care se arunca peste peștii adunați pe fundul apei pentru depunerea icrelor și lăpților. Cu „rociul" folosit tot în perioada înmulțirii având ca auxiliar un păruștean cu care se speriau peștii silindu-i să intre în rociu. Cu „vârșa" - un coș de nuiele așezat pe fundul apei - se pescuiau cleni și mrene. În toate satele Țării Făgărașului în apele de munte s-au folosit la pescuit „ostia", o furcuță de fier cu nouă dinți și manșon în care se introducea o coadă de lemn. Cu ea se pescuia noaptea ținând în mâna stângă o făclie și cu dreapta se lovea în pește. Pescuiau scobari între 15-30 aprilie fiindcă veneau din Olt. Păstrăvii erau prinși îndeosebi toamna (septembrie-noiembrie)[24].

Lucrul la pădure[25]. Comuna a dispus de mai multe categorii de păduri: *comunale* - Streza, 450 ha, pe valea Lupoaia, și Oprea, 300 ha pe Piscul Purcarului; *composesorale* - Streza, 600 ha, pe Valea Seacă și Dosurile, și Oprea 1000 ha; *de Stat* care se întindeau de la pârâul Arpășel până în muchia Buteanului. Erau administrate de Ocolul Silvic cu sediul în satul Streza. În anul 1956 Sfatul Popular al comunei Cârțișoara a preluat de la Ocolul Silvic Arpașul de Jos trupurile de pădure Stejerei (34 ha), Fântâna Noianului (10 ha), Coastele Malului (17 ha) pe care le-a utilizat până în 1981 când au reintrat în patrimoniul Ocolului Silvic Arpașul de Jos[26].

În pădurile *comunale* se aflau: brad, molid, fag, carpen, mesteacăn, stejar, plop în proporții variabile, ponderea având-o foioasele, care se întindeau pe 80-85% din suprafață, iar rășinoasele doar 15-20%. În pădurea *composesorală* rășinoasele ocupau 30-40% din suprafață, iar foioasele 60-70%. În schimb, în pădurea *Statului* rășinoasele dețineau 70%, iar foioasele 30%.

Composesoratul, constituit după desființarea iobăgiei ca urmare a revoluției din 1848-1849, era o formă de stăpânire în devălmășie, cu regim consuetudinar negenealogic. Pădurea composesorală era administrată de un Consiliu ales de obște, compus din președinte, econom și casier. Exista pentru pază câte un pădurar în fiecare sat, care asigura și paza pădurii comunale administrată, la rândul ei, de Comitetul Comunal - primar, notar, casier.

Pădurile statului erau administrate de Ocolul Silvic din Streza, înființat în anul 1900, ce a funcționat până în anul 1940, în clădirea actualei Primării a comunei[27]. Pe lângă Ocolul Silvic s-a constituit o societate de exploatare numită „Laita", cu sediul în Oprea - Cârțișoara, condusă de un Consiliu de Administrație cu președinte ales. Avea pe râul Bâlea 3-4 joagăre hidraulice.

Exploatările forestiere. Din pădurile composesoratului membrii lui primeau în fiecare an

---

[23] Date extrase din *Schița de sistematizare a comunei Cârțișoara*, arhiva Consiliului Popular; a se vedea și Traian, Cânduleț; Ilie, Costache, *op. cit.*, p. 14-15.

[24] Lelia, Rădulescu, *Contribuții la cercetarea pescuitului în Țara Făgărașului în secolele XIX-XX*, în: Cibinium, 1969-1973, Sibiu, 1973, p.73.

[25] Pentru redactare au fost utilizate fișele de teren semnate de Ștefan Palada, întocmite în anul 1973, aflate în arhiva C.N.M. ASTRA, dosar nr. inv. 5557, informațiile fiind date de brigadierul silvic Grovu Gheorghe.

[26] Traian, Cânduleț; Ilie, Costache, *op. cit.*, p. 186-187.

[27] *Ibidem*, p.196.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

„sorți" (parcele), spre exploatare, de obicei toamna, lemnele (toate numerotate) vânzându-se contra unei taxe mici. Prin anii 1910-1911 în pădurea composesorală a satului Oprea s-a făcut o exploatare masivă „La lac" pe pârâul Cheii, lemnul fiind transportat prin plutire pe Laita. Fusese construit un bazin de acumulare sus în care se adunau buștenii tăiați, iar când nivelul apei creștea la un nivel satisfăcător se deschidea stăvilarul iar apa pornea năvalnic la vale, purtând cu ea toate lemnele din bazin.

Din pădurea comunală, celor care solicitau și se constata că au nevoie, li se dădea cu „firul" calculat la metru cub, lemnele fiind transportate acasă în baza chitanței de plată.

În pădurea Statului exploatările forestiere au început în jurul anului 1930, dar cele sistematice s-au făcut numai din anul 1933, cu ajutorul unor muncitori veniți din Maramureș, Vâlcea, Argeș. Cârțișorenii lucrau mai jos la încărcat și transport, dar foarte mulți erau angajați la firma Feltrinelli din Tălmaciu. Înainte de anul 1933 se exploatau cam 2000 mc anual, dar în perioada 1933-1948 s-au exploatat 5000-6000 mc în fiecare an. Au existat depozite la gurile de exploatare situate „La stupină", Pârâul brazilor, Pârâul Crâșmăresei, Pârâul Smida, Fundul luncii.

Ca unelte pentru exploatările forestiere utilizau securea, toporul, joagărul de două mâini, țapina introdusă de italieni în secolul XX, pene de fier, lanțuri (cioflingi) pentru corhănit unealta de căpetenie fiind țapina.

Guvernul dr. Petru Groza instalat la cârma țării la 6 martie 1945 a emis în anul 1947 Legea 204 denumită „Pentru Apărarea Patrimoniului Forestier" (L.A.P.F.) prin care s-a pregătit trecerea pădurilor țării în proprietatea Statului, realizată în anul 1948 în baza art.7 din Constituția Republicii Populare Române.

Pădurile *composesorale* și cele *comunale* ale Cârțișoarei au fost naționalizate, fiind supuse noilor reglementări silvice: întocmirea de amenajamente unitare după concepția profesorilor români Vintilă Stinghe și Nicolae Rucăreanu (acestea erau instrumente tehnice de organizare cu continuitate a procesului de producție forestieră), zonarea funcțională (păduri de protecție și păduri de producție), introducerea de noi reguli în materie de exploatare a pădurilor, implementarea principiului de etică vânătorească în domeniul cinegetic. Fondul forestier al județului a fost divizat în unități teritoriale naturale, unități teritoriale amenajiste și unități teritoriale - administrative - cantoane, brigăzi, districte, ocoale silvice.

Exploatările forestiere au fost făcute prin intermediul unor întreprinderi specializate (IFET-uri), utilizându-se vreme de peste un deceniu de la naționalizare tehnicile tradiționale binecunoscute. Treptat s-au implementat mijloace mecanizate: fierăstraie mecanice pentru tăierea arborilor, tractoare de scos buștenii, autotrolii de transport, descărcătoare mecanice etc.

Cărbunăritul, ca îndeletnicire colaterală pădurăritului, s-a practicat de către săteni pentru satisfacerea unor nevoi locale sau pentru comercializarea mangalului, existența acestei ocupații fiind dovedită și de toponimul *Cărbunari* întâlnit pe hotarul satului Oprea. Cărbunii se făceau numai din lemn de fag doar în perioada dintre lucrările agricole - toamna și iarna. Locurile preferate de amenajare a cărbunăriilor erau pe Pârâul Bornelor, Smida și Pârâul Brazilor. Cei mai cunoscuți cărbunari au fost Matei Ghețea, Sofil Mandan, Dinu Elendea, Toader Cosma, Nicolae Ghețea.

Pentru construirea unei *cărbunării* (grămadă) se tăiau lemnele la dimensiunea de un metru, cele de la vârf mai scurte și se puneau roată în jurul a două furci aflate în mijloc, înconjurate de uscături peste care se așezau lemnele scurte. În vârf erau puse frunze uscate prin pământ de o palmă se lipea, lăsându-se un mic spațiu pentru evacuarea fumului. Ardeau mai întâi lemnele de sus și când se aprindea bine focul se astupa gura de sus. Focul arde trei zile și trei nopți, lăsându-se apoi să se răcească. Din două „cărbunării" (grămezi) rezultau 40 saci de cărbuni. Cărbunarul stătea singur în pădure într-un bordei amplasat într-un loc adăpostit într-o râpă, ferit de vânt, prevăzut cu vatră de foc.

Cărbunii erau folosiți în special de atelierele de fierărie locale sau ale satelor din jur, dar cele mai mari cantități erau vândute pe piața Sibiului.

Meșteșugurile practicate în Cârțișoara au prelucrat materiile prime - lemnul, lâna, lutul, pieile de animale, metalele - în scopul transformării lor în bunuri de folosință zilnică ori îndelungată, construirii de locuințe și atenanse gospodărești, poduri, mijloace de transport. Cel mai vechi meșteșugar cunoscut este un *tăbăcar* menționat în conscripția de la 1721, care lucra în satul Oprea, iar la 1726 iobagii din Streza erau obligați să dea stăpânului feudal două feldere de muguri de arin pentru

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

tăbăcitul pieilor[28]. Pe hotarul satului Streza există toponimul *Tăbăcărie*, aici primindu-se locuri de casă la reforma agrară din anul 1921.

Cele mai multe meșteșuguri au fost, în mod firesc, cele de prelucrare a lemnului, dar meseria nu le putea asigura existența. Fiindcă nu aveau pământ arabil suficient, meșteșugarii lucrau terenuri agricole „luate în parte"[29].

Dulgherii construiau case și șuri de lemn, șarpante de acoperișuri, șoproane, cotețe, stâni, poduri, punți peste ape. În cele două sate au lucrat mulți dulgheri. În Oprea: Bucurenci Gheorghe „a lui Ilă" (avea 84 de ani, în 1974), Grovu Andrei, Grovu Emilian (decedați la data investigației de teren), Budac Gheorghe, Pandrea Victor (erau în activitate). În Streza cei mai pricepuți dulgheri au fost Folea Pavel și Feri Gruia de la care au învățat meseria Boșcă Ion, Folea Nicolae, Gruia Ștefan, Moldovan Petru, Gruia Petre. Foloseau ca unelte barda, securea, fierăstrăul, răzușe (dălți), sfredele, vincluri, tesle, ciocane, boc.

Tâmplarii lucrau lăzi cu fuștei (lădoi), mese, scaune, canapele, lavițe, ferestre, uși, paturi, blidare, lăzi de zestre. În Oprea meșteri tâmplari au fost Grovu Andrei, Grovu Petre, Vodă Ștefan, iar în Streza, spre sfârșitul secolului al XIX-lea a lucrat Iosef Steiner, de la el a deprins meseria un nepot al său Sion Steiner (decedat în anul 1944), mai apoi au lucrat Franți Steiner, Gruia Franți și Cânduleț Ion. Foloseau în special lemnul de brad, având ca instrumente de lucru fierăstrăul, dalta, ciocanul, rindeaua, sfredelul, bancul.

Rotarii își procurau materialul din pădurile composesorale, comunale și din pășunat (mesteacăn pentru ruzi de căruță, proțap de car). Acăț (salcâm) și stejar pentru spițe cumpărau din satele de peste Olt („de pe Ardeal"). Ei produceau roțile carelor și căruțelor precum și celelalte părți de lemn ale acestor mijloace de transport. Foloseau strungul de lemn pentru rotunjirea butucilor, toporul, barda, tesla, sfredele de diferite mărimi, scaunul de obădat. Butucii erau din lemn de salcâm sau arin, obezile din fag și stejar, spițele din salcâm ori stejar, dricurile din spate și din față din lemn de frasin sau stejar. În Oprea au lucrat rotărit Cânduleț Ion, Munteanu Constantin, Grovu Victor, Munteanu Gheorghe, iar în Streza au fost mai mulți (12), dar la data cercetării de teren doar doi se mai aflau în activitate - Cânduleț Victor (avea 55 ani) și Căpățână Nicolae (72 ani).

Dogarii produceau vase de lemn-butoaie, căzi, putini, ciubere, fedeleșe pentru apă, găleți de lemn etc. În Oprea au lucrat Donea (venit din altă parte) și Vârciu Gheorghe (venit de la Scărișoara) și Lazea Roman (singurul care mai lucra în anul 1974).

Meșter dogar. Foto: Emil Fischer (Arhiva Muzeului ASTRA)
Cooper craftman. Photo: Emil Fischer (ASTRA Museum archive)

[28] Ștefan, Meteș, *op.cit.*, p. 31-36.
[29] Au fost folosite la redactare fișelor de teren completate de Ștefan Palada.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

O categorie aparte a meșterilor în prelucrarea lemnului au constituit-o ***rudarii***. Primele familii s-ar fi stabilit în Cârțișoara în jurul anilor 1888. Din Țara Românească a sosit familia Ursu, iar din Pianu de Jos, județul Alba, a venit familia Jiga. Și-au construit, inițial, bordeie pe Laita și în Lunca Plăiașului. Cu timpul, au mai venit și alții care se țineau departe de sat, „La ghețari", în „Lunca ovezelor", „La stejari" sau la „Secșoara"[30]. În anul 1968 numărul familiilor de rudari se ridicase la 38.

Pentru rudari meșteșugul lor, practicat pe toată durata anului calendaristic, constituia singura resursă de existență pe care o completau lucrând ca zilieri la muncile agricole sau la pădure. Confecționau o mare diversitate de obiecte din lemn, utilizând esențele potrivite: din fag făceau „hămbare" (lăzi de păstrat cereale), lăzi de zestre ornamentate cu motive geometrice incizate dispuse pe întreaga suprafață, roabe, dulapuri, lopeți de pâine, lopeți de zăpadă, fuse, toporiști de coasă, din răchită sau brad confecționau troci, din mesteacăn juguri de boi, din nuiele de alun, coșuri și chelteie împletite. Își vindeau produsele în comună sau în târguri pe bani sau în schimbul de produse agricole (troc).

Rudar lucrând (Arhiva Muzeului ASTRA)
Rroma woodcarver working (ASTRA Museum archive)

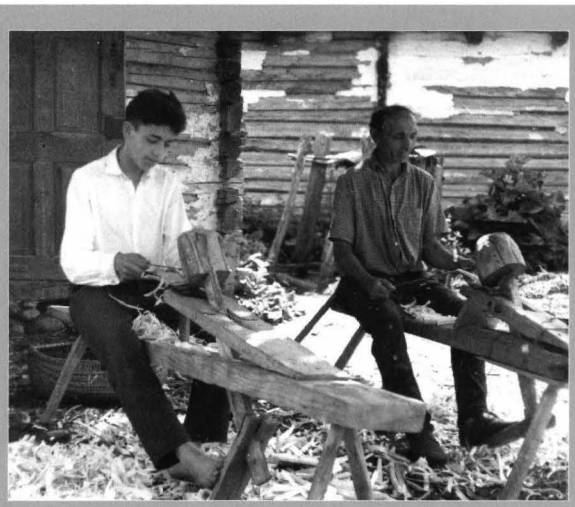

Rudari lucrând (Arhiva Muzeului ASTRA)
Rroma woodcarvers working (ASTRA Museum archive)

Rudăritul a cunoscut un regres vădit, datorită concurenței bunurilor industriale. Doar bătrânii și femeile mai lucrau linguri, fuse, suveici, maie de spălat rufe, coșuri, mături de nuiele.

Industrii țărănești. La o anchetă statistică a Comitetului de Stat al Apelor întreprinsă la nivel național în anul 1957 privind instalațiile hidraulice țărănești, la Cârțișoara au fost înregistrate[31]:

- joagăr cu o pânză, cu circular, înființat în anul 1915
- joagăr cu o pânză, anexă la moară
- piuă cu opt ciocane, datată 1944
- piuă cu opt ciocane, veche de două secole, părăsită
- moară cu trei roți hidraulice, înființată în anul 1800
- moară cu patru roți hidraulice și joagăr
- joagăr hidraulic cu o pânză și circular, înființat în anul 1947.

Morile hidraulice au fost folosite încă din secolele medievale. Înainte de 1680 boierii din Scorei au cumpărat patru mori pe valea Laitei de la Cârțișoara pe care le-au plătit cu 12 câble de grâu (48 feldere) și un cal[32]. Unele din cele mai vechi mori consemnate în documente aparțineau grofului Teleky: pe luncă în jos la sud de Streza au existat două mori la „Arinii morii" care au funcționat până la 1890. Pe iazul Strezei a funcționat o moară cu două pietre[33], dispărută în anul 1907 datorită unui incendiu. În lunca râului Bâlea există toponimul „Fântânița de la mori", unde ar fi funcționat înainte de anul 1900 o moară de apă[34]. În anul 1940 comuna dispunea de o moară în Streza și o alta în Oprea, amplasată

[30] Traian, Cânduleț; Ilie, Costache, *op. cit.*, p. 210
[31] Fișele întocmite atunci se află în arhiva documentară a C.N.M. ASTRA, dosar 7217.
[32] Traian, Cânduleț; Ilie, Costache, *op. cit.*, p. 204.
[33] *Ibidem*, p. 212.
[34] *Ibidem*, p. 237.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

în mijlocul satului. Ambele au fost trecute în proprietatea comunală după înfăptuirea Marii Uniri de la Alba Iulia (1918), cea din Streza intrată în proprietatea comunei în anul 1928, a fost arendată unor morari până în 1948 când a fost naționalizată de regimul comunist, fiind desființată în anul 1963. Moara din Oprea a fost mistuită de un incendiu în anul 1961, în locul ei fiind construită una de zid din cărămidă și piatră[35]. Este acționată de roată hidraulică cu admisie superioară.

Moara din Streza (după Traian Cânduleț, Ilie Costache)
The mill from Streza (after Traian Cânduleț, Ilie Costache)

Pivele de ulei. Cunoscute sub denumirea de „Pisălug", aceste instalații de obținere a uleiului au funcționat multă vreme, importanța lor pentru comunitate fiind demonstrată și de existența toponimelor „pisălug" pe hotarul comunei. Pisălugul era, de fapt, instalația acționată hidraulic care zdrobea semințele oleaginoase. Ultima piuă de ulei a funcționat până în anul 1945. O astfel de instalație se compunea din piua de zdrobit semințe și teascul de berbeci[36]. Piua era acționată de o roată hidraulică cu admisie superioară montată pe un fus cu patru „aripi" care ridicau pintenii fixați în corpul ciocanului (patru la număr) care cădea în oala scobită în troaca făcută dintr-un trunchi de stejar. Ciocanele, cu bătaie verticală, erau prevăzute cu ferecătură la capetele ce zdrobeau semințele. Teascul cu berbeci cu bătaie verticală, tip cunoscut și folosit din antichitate, era alcătuit din oala scobită în troacă, telerul care se așeza peste săculețul cu „borhot", puntea care transmitea presiunea de la lovirea penelor, picioarele legate în rosturi printr-o punte, doi berbeci cu bătaie verticală fixați în cârcee de grinzile șopronului. Sămânța zdrobită numită borhot se prăjea și se punea într-un săculeț cioarec în vederea introducerii în teasc. Obțineau ulei din semințe de bostan („lubenițe"), folosit în alimentația tradițională, iar în preajma celui de al Doilea Război Mondial sătenii au trecut la consumul de unei de floarea soarelui, obținut din semințe procesate la fabrica de ulei din Cincu sau la Arpașul de Sus.

În Streza au funcționat „pisăluge" aparținând sătenilor: Ilie Folea, Ioan Matei Oană, Nicolae Folea, Laurian Scorobeț. La Oprea avea pisăluge Valer Grovu, Dinu lui Gheorghiță și a lui Pătruț, toate așezate pe iazul morii, mai jos de acesta[37]. În anul 1940 mai funcționa în Oprea piua de ulei aflată în proprietatea lui Mandan Ion.

Pivele de haine. În anul 1940 funcționa piua lui Trântor Damaschin în satul Streza și a lui Budac Ieronim în Oprea care mai deținea și un joagăr. La data cercetării[38] mai funcționa piua deținută de Trântor Iancu, care o preluase de la tatăl său Trântor Matei (probabil urmaș al lui Trântor Damaschin).

[35] *Ibidem*, p. 213-214.
[36] Raport de cercetare redactat de Nicolae Sasu, aflat la arhiva documentară a C.N.M. ASTRA, dosar 1271.
[37] Traian, Cânduleț; Ilie, Costache, *op. cit.*, p. 216.
[38] Cercetarea a fost realizată de Hedwig Ruşdea în decembrie 1973.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

El o restaurase în anul 1968 şi o completase atunci cu o vâltoare, iar în anul 1971 îi adăugase coşul de îngroşat („căldura") şi coşul de tras („tragla").

Piuă de haine - detaliu
(Arhiva Muzeului ASTRA)
Fulling mill - detail (ASTRA Museum archive)

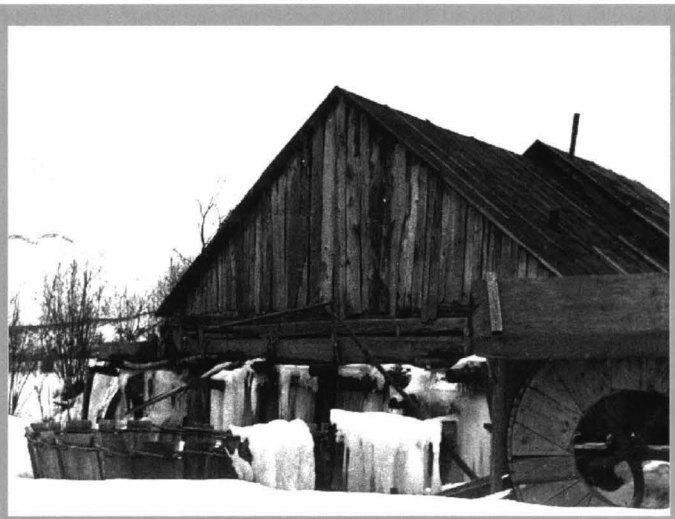

Piuă de haine deţinută de Trântor Iancu.
(Arhiva Muzeului ASTRA)
Fulling mill owned by Trântor Iancu
(ASTRA Museum archive)

Piua acţionată de o roată hidraulică cu admisie superioară, care înlocuise în anul 1954 pe cea a admisiei inferioară, se încadrează în tipul cu coadă şi bătaie verticală. Era dotată cu opt ciocane care loveau câte două în oala butucului a cărei capacitate era de 22 m.l. dimie după prelucrare. Un ciocan al pivei se compunea din ciocanul propriu-zis, coada şi pintenul care cu ajutorul aripilor fusului pe care era fixată roata motrice, punea în mişcare ciocanul prevăzut în capătul inferior cu patru crestături oblice ca să bată mai mult spre margine. La învârtirea roţii ciocanul se ridica de trei ori. La îngroşarea ţesăturilor s-a folosit mai demult apa rece din iaz, trecându-se mai apoi la încălzirea apei în căldări de aramă. Procesul de îngroşare avea o durată de o zi şi o noapte.

Prin intermediul a două roţi dinţate montate la capătul intern al fusului era pus în mişcare coşul de îngroşat iar printr-un lanţ de transmisie era acţionat coşul de tras („tragla").

Joagărele hidraulice, utilizate la transformarea buştenilor în scânduri, fostăne, laţi, sunt atestate la Sibiu încă din anul 1370, iar în satele Mărginimii Sibiului prima menţiune documentară datează din anul 1519, la Boiţa. În Ţara Oltului apar în documente ale secolelor XVI-XVII, la Făgăraş existând o „moară de scânduri" la 1560-1570, la 1632 aveau mori de scânduri satele Porumbacu de Sus şi Sebeş. În perioada interbelică a secolului XX pe teritoriul Ţării Făgăraşului funcţionau 75 joagăre hidraulice. Cu siguranţă, au fost folosite destul de timpuriu şi de cârţişoreni. Este cunoscut faptul că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea au funcţionat joagărele de pe râul Laita[39]. În anul 1890 a fost construit joagărul lui Constantin Folea, donat Statului în anul 1949, iar între 1933-1938 pe locul fostei mori de hârtie a funcţionat o adevărată fabrică de cherestea, dotată atât cu joagăre hidraulice, cât şi cu joagăre acţionate de locomobile[40]. Între 1930-1949 a lucrat joagărul lui Ieronim Budac, în anul 1941 a fost construit joagărul lui Paştea. În anul 1940 sunt menţionate joagărele aparţinând lui Folea Diogen (la Streza) şi lui Ieronim Budac în Oprea[41]. În anul 1946 Andrei Grovu şi-a construit un joagăr, iar lângă moara din Oprea a funcţionat, de asemenea, un joagăr.

[39] Traian, Cânduleţ; Ilie, Costache, *op. cit.*, p. 208.
[40] *Ibidem.*
[41] *Ibidem*, p. 205.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Joagărul lui Paștea
(după Traian Cânduleț, Ilie Costache)
The sawmill of Pațea (after Traian Cânduleț and Ilie Costache)

Joagărul de la Bâlea Cascadă
(după Traian Cânduleț, Ilie Costache)
The sawmill from Bâlea Waterfall (after Traian Cânduleț and Ilie Costache)

Cercetarea de teren din anul 1973 consemna existența joagărului comunal de la moară, a celui aflat în proprietatea lui Andrei Grovu, precum și a joagărului deținut în proprietate de către Paștea[42]. Se încadrau în categoria joagărelor cu roată mică, specifice căderilor repezi de apă, compunându-se din carul mobil, pe care se fixau buștenii (groșii) și jugul mobil în care era prinsă pânza-fierăstrău, aflate la nivelul superior, iar la nivelul inferior se găseau mecanismele de acționare și transmisie directă pe principiul bielă-manivelă, roata motrice fixată la capătul fusului și volanta care imprima mișcarea de ridicare și coborâre a jugului mobil.

Buni constructori de joagăre au fost lie Gheorghe din Luța (n. 1912) și Stroie Gheorghe din Recea.

O caracteristică importantă a instalațiilor hidraulice de industrie țărănească din Cârțișoara a constituit-o existența pe același amplasament a două-trei tipuri: pive de haine cu joagăre, pive de ulei și batoze hidraulice, joagăre și cazane de țuică, moară cu joagăr etc. Ele au satisfăcut cu precădere necesitățile localnicilor dar și ale locuitorilor satelor din jur, mai ales de peste Olt.

BIBLIOGRAFIE

Surse inedite

Arhiva științifică a Muzeului ASTRA

dosar nr. inv. 1271

dosar nr. inv. 5557

dosar nr. inv. 7217

Surse edite

Cânduleț, Traian; Costache, Ilie, *Cârțișoara*, I, 2002.

Constantinescu-Mircești, C., *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească, în secolele XVII-XIX*, București, 1976.

Meteș, Ștefan, *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*, I, 1935.

Panaitescu, P.P., *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969.

Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1971.

Popa, Constantin, *Rășinari. Istoria și civilizația unui sat din Mărginimea Sibiului*, Sibiu, 2007.

Prodan, David, *Iobăgia în Transilvania, sec. XVI*, București, 1968.

Rădulescu, Lelia, *Contribuții la cercetarea pescuitului în Țara Făgărașului în secolele XIX-XX*, în: Cibinium, 1969-1973, Sibiu, 1973, p. 69-77.

Schița de sistematizare a comunei Cârțișoara, Arhiva Consiliului Popular.

Stahl, H. H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, I, București, 1959.

[42] Raport de cercetare redactat de Ștefan Palada în anul 1973.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Biserica din satul Şirineasa, comuna Şirineasa, judeţul Vâlcea*

Rodica Gabriela HERBEL**

The article is a detailed description of the wooden church of Şirineasa, the village of Şirineasa, Vâlcea county. The traditional architecture monuments suffer perpetual changes. The wooden churches were subject to some interventions which not only preserved the building but also accelerated the stage of its degradation. The detailed analysis of the conservation stage of the monument come to strengthen the existing information and complete the already done research.

Keywords: wooden church, Vâlcea county, Şirineasa
Cuvinte cheie: biserica de lemn, judeţul Vâlcea, Şirineasa

Aşezare

Comuna Şirineasa se află în partea estică a judeţului Vâlcea, pe valea râului Luncavăţ. Comuna este alcătuită din cinci sate: Şirineasa, Ciorăşti, Slăviteşti, Aricioaia şi Valea Alunişului aşezate de o parte şi de alta a râului.

Comuna este poziţionată din punct de vedere al reliefului în Podişul Getic. Dealul Ciorăşti – Şirineasa se prezintă ca o culme lungă de şapte km abrupt în sud şi cu pantă domoală spre nord. Cea mai înaltă cotă o prezintă dealul Hurca cu 445 m. Din punct de vedere al vegetaţiei şi faunei, localitatea se încadrează în zona forestieră. Speciile întîlnite în aceste păduri sunt: fagul, gorunul şi stejarul[1].

Prima atestare documentară a localităţii datează din 8 martie 1615 (7123) printr-un act de vânzare - cumpărare între Manea logofăt din Şirineasa (vânzător) şi Pârvului postelnic din Slăviteşti (cumpărător).

„1615(7123), martie 8"

„Scrişi eu Manea logofăt din Şirineasa.

Al meu Credinciosu zapcisu la mâna dumnealui neanii Părvului postelnic din Slăviteşti : să se ştie ca eu de bună voe, de nimene nesilit, am făcut tocmeală cu dumnealui de i-am vândut toată partea mea de ocina noastră Şirineasa, drept bani gata aspri şaptesprezece mii, să-i fie dumnealui ocina ohabnica şi stătătoare în veac.

Şi să se ştie şi semnele aceştii ocine pa unde este : din hotarul Horeştilor, din lacul cu răchitele, apucă Pesceana în josu muchia pin Secături, trage în muche în râpa Chilii, apoi în josu până în Olanul, apoi trece valea în obârşia Vlădesii în Măgura.

Rătundei tae Pesceniţa prin obârşia Valasorilor în râpa Aricioii, apucă dealul în susu prin poenile Mitrei, în susu dealul până în Obarşiia Văii Morilor, trece valea în Furcituri în Chiciora, trece Pesceana drept în deal, în hotar, iar în lacul cu răchiţile, unde să hotăreşte cu Hroestii.

Şi am vândut din bună voia mea. Şi am pusu martorii: Lapădat logofăt din Zătreni şi Stoica logofăt din Ciorăşti şi Ion Din Cucești şi popa Ivan din Slăviteşti şi Popa Nicola din Şirineasa.

Şi am scris eu, cu mâna mea, pentru credinţa şi mai josu mi l-am pusu pecetea.

* Cercetare finanţată prin FONDUL SOCIAL EUROPEAN, Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Axa prioritară nr. 1 **„Educaţia şi formarea profesională în sprijinul creşterii economice şi dezvoltării societăţii bazate pe cunoaştere"**, Domeniul major de intervenţie 1.5 „Programe doctorale şi post-doctorale în sprijinul cercetării", Titlu: **„MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală şi post-doctorală",**
Contract: POSDRU 159/1.5/S/137832.
This work was possible with the financial support of European Social Fund, Operational Programme Human Resources Development 2007 - 2013, Priority no. 1 "Education and training in support for growth and development of the knowledge society", Key Area of Intervention 1.5 "Doctoral and post-doctoral research support" Title: **"MINERVA - Cooperation for elite career in PhD and post doctoral research"**, ID **POSDRU 159/1.5/S/137832.**

** profesor Educaţie plastică, Liceul Antim Ivireanu – Râmnicu – Vâlcea, doctorand Universitatea „Lucian Blaga", Sibiu, Facultatea de Ştiinţe Socio-Umane, Departamentul de Istorie, Patrimoniu şi Teologie Protestantă.

[1] Dan Cătălin Săraru, Ileana Puşcaşu, *Schiţă monografică a comunei Şirineasa*, Biblioteca Publică Şirineasa, p. 2.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Fu Manea logofăt"[2].

În satul Șirineasa există două biserici: una de zid ridicată în anul 1937 și una de lemn. La granița dintre Șirineasa și Băbeni există o biserică de zid datată din anul 1751 din timpul domnitorului Ion Grigore Voievod. Acum se află într-o stare avansată de degradare. În anul 2001, pentru conservare și din lipsa fondurilor necesare reparațiilor sau restaurării a fost îmbrăcată în tablă. Biserica de lemn a fost înălțată prin truda enoriașilor între anii 1883-1887, în locul fostei biserici a lui Constantin Brâncoveanu, care se afla în ruină la vremea aceea. Aici găsim în interior o tâmplă veche cu caracter brâncovenesc datând din vremea acestuia. Biserica este ușor întreținută, având o temelie din cărămidă și acoperiș din sită din anul 1919[3] (foto 1).

Istoric

Biserica are două datări: una în timpul lui Constantin Brâncoveanu – 1694 și a doua în anul 1883 – 1887.

Prima datare este susținută de un document de danie al domnitorului Constantin Brâncoveanu către Mănăstirea Hurez:

„Și iară să fie sfintei mănăstiri metohul de la Șirineasa ot sud Vâlcea, cu casele și cu biserica, cinstind hramul Sf. Nicolae, cu pivnița și cu jicnița și cu două roate de moară și cu o dârstă în apa Luncavățului, care și acestea le-au făcut părintele Ion; iar moșia Șirineasa este dată de Domnia mea sfântei mănăstiri"[4].

A doua datare aparține pisaniei interioare ce se află deasupra intrării:

„Acestă Sf. și Dumnezeiască Biserică cu Patronagiul Sf. Ereu Nicolae, care din Vechime au fost făcută [tot în acest sat] ...[iar] ân anul 1883 prin Propaganda Preo[tului acestei biserici] Vasile ...escu și altor l[ocuitor]i ... [sau prins] ân lucru din nou cu binecuvântarea prea o Sf. sale Episcop. Iosif Bobulescu iar ân anul 188[7] Aprilie ... [sau] terminat [și s]fințit cu b[inecuv]ânta[rea prea] o Sf. sale Episcop"[5]. În continuare sunt amintiți ctitorii familia Poenaru alături de mulți alți săteni, dar și arhitectul Istrătoiu, tâmplarul Mărin Predescu și pictorul I. P. Leuleanu (foto 2).

Descriere arhitecturală a bisericii de lemn din satul Șirineasa, comuna Șirineasa

Biserica de lemn cu hramul „Sfântul Nicolae" (1694 și 1883-1887) se află în satul Șirineasa, în vecinătatea Școlii cu clasele I-VIII și a bisericii de zid actuale din sat. Accesul se face pe o uliță cu intrare de pe drumul 677F. Biserica nu este monument istoric. La ora actuală, biserica este în stare de abandon.

Materiale și tehnică

Fundație

Biserica este construită din lemn și tencuită atât la exterior cât și la interior. Soclul este construit din cărămidă.

Pereții

Pereții exteriori sunt construiți în sistem blockbau, din bârne suprapuse, cu îmbinarea la colțurile clădirii în „coadă de rândunică". La exterior, pereții sunt acoperiți cu cercuială de alun pe care s-a aplicat tencuiala din mortar de var și nisip. La final s-a aplicat stratul de pictură (foto 3).

Deasupra ultimei grinzi parietale se află o construcție de cărămidă perimetrală. În exteriorul acestui zid s-a fixat o cornișă tencuită, profilată. Pe cornișă și zid se sprijină talpa șarpantei.

Se observă că lexicul ce descrie arta de a construi este unul „zoomorfic": construcția se așează pe o talpă din trunchiuri masive denumite „urși" peste care se suprapun „blănile" (de citit animale) care alcătuiesc pereții ce se încheie cu o cunună ale cărei capete ieșite în exterior se numesc „cai". Peste coroana trăgătorilor se înalță „căpriorii" solidarizați printr-un element orizontal: „capră". Coama șarpantei se cheamă „măgar", culmea acoperișului este împodobită cu „cocoși", iar vârfurile sunt străjuite de „țapi". Lemnele pereților se încheie la colțuri în „coadă de rândunică"[6].

---

[2] *Documente privind Istoria României*, veacul XVII, Țara Românească, vol.II, Editura Academiei, 1951, p. 373.

[3] Dan Cătălin Săraru, Ileana Pușcașu, *Schiță monografică a comunei Șirineasa*, Biblioteca Publică Șirineasa, accesat octombrie 2014, p. 4.

[4] *Marele Dicționar Geografic al României*, București, 1902, vol. 5, p. 521.

[5] Cf. Proiect „60 de biserici de lemn", *Documentația de urgență pentru protejarea și salvarea de la colaps a Bisericii de lemn Sf. Nicolae sat Șirineasa, comuna Șirineasa*, septembrie 2014.

[6] Andrei Pănoiu, *Din Arhitectura lemnului din România*, Editura Tehnică, București, 1977, p. 28.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Acoperişul

Apărarea construcţiei împotriva umezelii prin scurgerea apelor pluviale se face cu ajutorul acoperişului şi al streaşinei. Streaşina este alcătuită din capetele grinzilor superioare şi o serie de blăni late care sunt prinse pe aceste capete şi înconjoară casa peste tot. Acoperişul este format dintr-un schelet de lemn şişi leaţuri peste care se fixează învelitoarea[7].

Acoperişul este construit în patru ape, teşit în partea de vest, pentru formarea frontonului trapezoidal şi îmbinat cu trei ape specifice acoperirii fiecărei abside ale naosului. În partea estică, acoperişul ia forma absidei altarului în cinci laturi.

Acoperişul pridvorului este în trei ape, separat de acoperişul navei.

Învelitoarea constă în suprapuneri succesive de straturi de şiţă.

Planimetrie

Biserica este de plan treflat. Succesiunea spaţiilor de cult este specifică bisericilor ortodoxe: pridvor, pronaos, naos şi altar. Pridvorul este ataşat clădirii. Naosul prezintă două abside. Pronaosul prezintă în colţurile exterioare doi contraforţi, care ar fi semnalat existenţa unei turle deasupra intrării[8]. Acest element lipseşte la ora actuală.

Interior

Biserica creştină respectă rânduiala organizării spaţiului interior în trei părţi: absidă, naos şi pronaos.

Altarul este spaţiul de taină rezervat preotului.

În mijlocul altarului este plasat tronul sau masa de altar. Are picior de piatră continuat cu zidărie de cărămidă. Masa este confecţionată din piatră nefăţuită acoperită cu antimis.

Trebuie menţionat că cele două nişe - proscomidia şi diaconiconul – care apar în plan la edificiile de zid, la bisericile de lemn sunt rezolvate pe orizontală. Aici avem o proscomidie zidită sub forma unui cuptor pe peretele nordic al altarului (foto 4).

Pe peretele sudic, simetric faţă de proscomidiar, este organizat diaconiconul. În acest loc preotul îşi îmbracă odăjdiile. Diaconiconul ia forma unor cuiere în care sunt agăţate veşmintele preoţeşti. Tot aici se păstrează vasele sfinte, cărţile şi alte bunuri de preţ ale bisericii.

Altarul este despărţit de naos prin iconostas. Catapeteasma are şi ea trei uşi a căror folosire este strictă într-o anumită ordine şi de anumite persoane.

Naosul este încăperea destinată credincioşilor practicanţi. Aici se găsesc stranele.

Pronaosul este locul tradiţional rezervat femeilor. El se mai numeşte şi tindă. Aici se găseşte de obicei cristelniţa[9]. Pronaosul comunică cu naosul printr-o deschidere centrală.

Elemente de elevaţie

Pereţii bisericilor de lemn sunt formaţi din trei componente verticale: talpa (urşii), straturile peretelui (blănile) şi cosoroaba (cununa)[10].

Accesul se realizează prin partea de vest, prin intermediul unui pridvor de lemn acoperit cu şiţă. Doi contraforţi de cărămidă flanchează faţada vestică. Deasupra intrării în biserică se află un fronton trapezoidal din cărămidă. Un alt acces există pe una din cele trei laturi ale absidei nordice.

Întreaga biserică este pardosită cu scânduri de lemn.

Lumina intră în biserică pe şase ferestre: două în pronaos, trei în naos şi una pe peretele estic al absidei altarului. Ferestrele au formă semicirculară în partea superioară.

Sistemul de boltire are o structură independentă, susţinută de structura şarpantei prin intermediul unor cleşti de lemn. Bolta naosului este rezultatul unei structuri de lemn combinate între grinzi orizontale, drepte, în formă de octogon alungit, pe care se sprijină nervurile de lemn. Această structură susţine împletitura de nuiele legată cu lut, care dă forma finală a bolţii (foto 5).

---

[7] Grigore Ionescu , *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1981, p. 47.

[8] Cf. Proiect „60 de biserici de lemn", *Documentaţia de urgenţă pentru protejarea şi salvarea de la colaps a Bisericii de lemn Sf. Nicolae sat Şirineasa, comuna Şirineasa*, septembrie 2014.

[9] Ioan Godea, *Biserici de lemn din Europa*, Editura CD Press, Bucureşti, 2008, p. 213.

[10] Niels Auner et alii, *Tehnologia consolidării, restaurării şi protecţiei împotriva biodegradării structurilor de lemn din monumentele istorice,* Editura Alma Mater, Sibiu, 2005, p. 19.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Pronaosul este dreptunghiular, boltit. Construcția boltei cilindrice de deasupra pronaosului este construită pe trei nervuri de lemn transversale, obținute prin îmbinarea mai multor elemente arcuite. Nervurile sunt prinse prin intermediul a două grinzi longitudinale, fixate cu cepuri. Deasupra pronaosului se află un cafas cu acces pe o scară construită pe peretele nordic.

Pronaosul este separat de naos printr-un perete ridicat până la baza bolții cilindrice.

Naosul este separat de altar printr-un iconostas filigranat de factură brâncovenească.

Pictura bisericii

Pictura bisericii este atestată din 1883-1887 și îi aparține pictorului Ioan P. Leuleanu. Acesta a fost un pictor călător, zugrav de biserici, el semnează și pictura bisericii din Măgureni, comuna Gușoieni (1888) și a bisericii din Prundeni (1886) din județul Vâlcea.

Pictura exterioară

Biserica este pictată cu un fond gălbui-roșiatic. Sub cornișă sunt plasate medalioane circulare cu sfinți. Perete sud: pronaos - Proorocul Daniil, Moise cu tabla legilor, absida sudică naos – Ezechiel, un chip deteriorat, latura sudică a absidei complet deteriorată, Simon, altar – est: Maica Domnului Orantă, Sfântul Petru. Pictura este destul de deteriorată și nu se mai disting numele sfinților. Din douăzecișiunu de portrete lipsesc două de pe latura centrală a absidei de sud. Aici nu se mai păstrează tencuială.

La intrare pe partea nordică a fațadei se observă un pomelnic pictat cu „titori" (foto 6).

Pictura interioară se prezintă sub forma picturii parietale-frescă și pictura pe panou de lemn: icoana. Stilul abordat se depărtează de cel bizantin fiind influențat de cel neoclasic.

Pronaos: perete vestic primii ctitori, familia Poenaru. Pictura votivă apare pe peretele vestic al pronaosului. Aceste portrete se prezintă ca un ansamblu pictural ce se poate extinde și pe laturile de nord și de sud. Suitele personajelor ocupă un spațiu ce se termină în dreptul grinzii superioare la nașterea bolților. În aceste reprezentări întâlnim și o serie de artificii ca: alungirea pe verticală a formelor anatomice, capete prelungi, ochi mari și rotunzi. În general, aceste compoziții se înscriu pe un fond mai închis. Lângă personaje există mereu inscripții ce ne dau date lămuritoare despre poziția socială a ctitorului și a familiei sale[11] (foto 7).

Peretele pronaosului vest spre nord este pictat cu Sfintele Varvara și Mucenița Marina. Pe peretele nordic al pronaosului distingem Sfântul Cuvios Stelian, Sfântul Cuvios Eftimie, Sfântul Antonie și Sfântul Sava. Pe peretele sudic se mai poate observa Sfânta Parascheva și Sfânta Ecaterina. Deasupra ușii este pictată pisania.

Pictura boltei este ocupată central de scena Încoronarea Mariei, spre nord Sfinții Cosma și Damian iar spre sud Sfinții Ioan Cucuzel și Ioan Damaschin. Timpanul vestic este pictat cu Adormirea Maicii Domnului.

În pronaos mai există patru icoane pe peretele despărțitor spre naos: sud-Iisus Christos Pantocrator și Sfinții Împărați Constantin și Elena; nord- Maica Domnului cu Pruncul și Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil. Pe peretele despărțitor sunt pictați Sfinții Arhangheli Mihail (sud) și Gavriil (nord).

Naosul prezintă pictură murală frescă în cele două abside de la peretele despărțitor până la iconostas:

-absida de nord: Floriile, Sf. Mucenic Trifon, Sf. Pantelimon, Sf. Teodor Stratilat, Sf. Nistor, Sf. Dimitrie, Sfânta Ana și Cuviosul Ioachim.

-absida de sud: Duminica Tomei, Sfinții împărați Constantin și Elena, perete deteriorat, deasupra ferestrei- Sfânta Mahramă, Sfântul Mina și Sfântul Grigorie Decapolitul. Portretele sunt reprezentate monumental, cu multe detalii, fiecare scenă sau personaj este delimitat rectangular de un profil de stuc în retrageri succesive.

Cupola naosului este ocupată de pictura cu Iisus Hristos Pantocrator. Medalionul este bordat cu o inscripție greu lizibilă, urmată de o bandă colorată-curcubeu. Pandantivii îi reprezintă pe evangheliști: N-E Matei, S-E Ioan, N-V Luca, S-V Marcu. Evangheliștii stau pe scaune și au lângă ei simbolurile cu aripi: Matei are ca simbol omul-îngerul, Marcu are ca simbol leul, Luca-vițelul și Ioan

[11] Andrei Pănoiu, *Pictura votivă din nordul Olteniei (secolul al XIX)*, Editura Meridiane, București, 1968, p. 12-13.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Teologul-vulturul[12]. Marginile pandantivilor sunt delimitate de un decor filigranat în relief.
Bolțile absidelor pronaosului sunt pictate astfel: N- Învierea Domnului și S- Nașterea Domnului.

Deasupra fiecărei scene este reprezentat câte un înger.

Iconostasul (foto 8)

Iconostasul este peretele despărțitor dintre altar și naos, pe care sunt așezate mai multe icoane dispuse într-o compoziție iconografică ierarhizată. Acest ansamblu are sensul, simbolul, de hotar între două lumi (cerească și pământească, divină și umană, veșnică și efemeră)[13]. Organizarea iconostasului din bisericile de lemn vâlcene respectă rigorile impuse de tradiția bizantină. El este compus din trei părți: parapetul, frizele cu icoane și coronamentul. Parapetul are în componența sa: icoanele împărătești (sfânt important, Iisus Hristos, Maica Domnului – Hodighitria, hramul bisericii), ușile împărătești (Bunavestire), ușile diaconești (Arhanghelii Mihail și Gavriil) și arhitrava care se reazemă pe icoane. Frizele cu icoane conțin: praznicele împărătești, apostolii cu Iisus în mijloc și profeții ce o încadrează pe Maica Domnului. Coronamentul este compus din Cruce și două panouri laterale: moleniile.

La biserica de lemn din Șirineasa, parapetul cuprinde porțile împărătești – Bunavestire iar cele diaconești – Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil. Porțile se încheie în partea superioară cu arcade în acoladă bogat decorate cu motive florale și vegetale. Ușile sunt străjuite de piloni cu secțiune pătrată în jumătatea inferioară și sub formă de colonete finite în capitel vegetal, în partea superioară. Stâlpii si coloanele sunt de culoare verde, iar capitelul este auriu.

Icoanele împărătești de la nord spre sud: Sfinții Petru și Pavel cu chivotul bisericii în mâini, Maica Domnului cu Pruncul între doi îngeri, Iisus Hristos Pantocrator, și Sfântul Ierarh Nicolae. Sub fiecare icoană este câte un panou decorativ cu buchete de flori în vase renascentiste.

Deasupra parapetului este un registru cu apostoli: Apostolul Toma, Matei, Pavel, Mântuitorul Iisus Hristos, Apostolul Petru, Andrei și Filip.

Registrul icoanelor prăznicar (de la nord la sud) cuprinde: Nașterea Maicii Domnului, Intrarea Maicii Domnului în biserică, Bunavestire, Nașterea Domnului, Întâmpinarea Domnului, Sfânta Treime, Botezul Domnului, Floriile, Învierea, Schimbarea la față, Înălțarea Domnului. Panourile icoanelor sunt marcate de coloane în torsadă și arcade.

Ultimul registru îl reprezintă crucea și moleniile (foto 9).

Toate icoanele sunt înconjurate cu vrejuri și elemente decorative vegetale pictate auriu pe fond albastru sau roșu.

Pictura Sfântului Altar întărește ideea de întrupare, jertfă și euharistie. Altarul prezintă frescă. Pereții sunt pictați de la proscomidiar spre diaconicon astfel: Sfântul Haralambie, Sfântul Spiridon făcătorul de minuni, sfânt ierarh , Sfântul Vasile cel Mare, fereastra de est cu un heruvim deasupra, sfânt ierarh, Sfântul Atanasie, Sfântul Chiril(?). Toate aceste personaje sunt îmbrăcate în veșminte de arhierei. La proscomidie există un panou cu pomelnicul ctitorilor (foto 10, 11).

În cupola altarului este pictată Maica Domnului cu Pruncul între doi arhangheli. Pe spatele iconostasului sunt pictați Sfântul Arhidiacon Ștefan și Sebastian - presupunem după săgeata pe care o ține în mână (foto 12).

Starea de conservare

Abandonul bisericii a avut ca efect o degradare la nivelul întregii clădiri de la temelie până la acoperiș.

Exterior

Biserica este înconjurată de cimitirul satului. De jur împrejur au fost aruncate resturi organice și anorganice. Din această cauză, umiditatea a favorizat dezvoltarea agenților de degradare biologici. Vegetația a crescut pe peretele sudic și este prezentă și pe învelitoare. Soclul și pereții exteriori sunt degradați mai ales în partea inferioară. Grinda talpă este putrezită. Tencuiala s-a desprins și a căzut, în unele locuri s-a degradat și cercuiala. Cea mai mare deteriorare la nivelul pereților se observă în zona absidelor de nord și sud ale naosului (în sud până la prăbușirea parțială a peretelui - foto 13).

Ferestrele nu mai prezintă geamuri, peste ele s-a fixat o folie de polietilenă pentru protejarea interiorului. Fixarea foliei s-a făcut cu ajutorul cuielor bătute în perete. Tâmplăria prezintă și ea

[13] Olimpia Sipeanu, *Restaurarea picturii tempera pe lemn – Note de curs*, Sibiu, 2011.
[12] Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine*, Editura Sophia, București, 2000, p. 148.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

degradări: lemnul este îmbătrânit, crăpat, unele elemente lipsesc.

Învelitoarea de șiță este deteriorată din cauza intemperiilor. Protecția scăzută împotriva ploilor a dus și la degradarea cornișei. Infiltrațiile de apă au cauzat și degradarea semnificativă a bolților din împletitură de nuiele.

Pridvorul este degradat și necesită reconstruire[14].

Interior

Dușumeaua este afectată din cauza umidității, în pronaos pe partea nordică și în altar prezintă elemente dizlocate.

La nivelul stratului de tencuială există o rețea de crăpături și fisuri de diferite profunzimi. Acestea au generat desprinderi și lacune. Toată pictura interiorului este afectată de fum, depozite de murdărie superficială, aderentă și ancrasată. Deasupra stranelor se observă degradări mecanice cauzate de uzura funcțională.

Pictura pe suport lemn prezintă următoarele degradări la nivelul suportului: deformări datorate îmbătrânirii lemnului, fisuri, crăpături, descleieri ale blaturilor, carbonizări ale materialului structural provenite de la diferite surse de foc (candele, lumânări). La nivelul straturilor picturale (preparație și culoare) înregistrăm următoarele degradări: depuneri de murdărie superficială, aderentă și ancrasată (praf, fum, ceară, excremente de insecte, verni degradat, brunificat), cracluri ale stratului de culoare, eroziuni, arsuri. Intervenții necorespunzătoare ce apar la icoanele din biserică: uzuri ale stratului de culoare din cauza manipulării necorespunzătoare, depuneri ancrasate și înnegrite datorate curățirii cu ulei, cuie pentru agățarea draperiilor, perdelelor, diferiților suporți, intervenții mai târzii: repictări.

Mobilierul – stranele sunt deteriorate din cauza prăbușirii peretelui din absida sudică. Tetrapoadele, suporturile de lumânări, piesele de mobilier din lemn prezintă depuneri de murdărie, descleieri, degradări mecanice până la lipsa unor elemente componente (foto 14).

După ce a fost dată în folosință biserica de zid din 1937, biserica de lemn a devenit capelă de cimitir și apoi abandonată. Construcția se află într-un proces de degradare care ar trebui oprit pentru salvarea valorilor artistice adăpostite de acest lăcaș.

Foarte numeroase încă, bisericile de lemn datează cu precădere din secolele al XVII-lea și al XIX-lea. Acestea constituie o mărturie a existenței unor meșteri locali și a unor tehnici constructive tradiționale perpetuate de-a lungul timpului.

Simple ca execuție și de mici dimensiuni, bisericile de lemn din punct de vedere al tipologiei se păstrează pe întreaga suprafață a Olteniei și Munteniei. Stilul de trai țărănesc se reflectă în modul de edificare. Motivele care stau la baza apariției acestor edificii sunt: existența unor comunități rurale cu posibilități economice scăzute, drept pentru care forța de muncă folosită era cea a meșterilor locali și materia primă utilizată cea mai la îndemână: lemnul[15].

Biserica de lemn din Șirineasa este ușor atipică în contextul arhitecturii bisericilor de lemn din județul Vâlcea și în cel mai larg al Olteniei. Prin planul său treflat și dimensiunile mari, ea reprezintă un proiect îndrăzneț al locuitorilor. Ținând cont că a fost ridicată în sat de clăcași împroprietăriți în 1864 prin reforma agrară a lui Alexandru Ioan Cuza, această biserică dovedește încă o dată efortul deosebit pe care l-au depus oamenii din Șirineasa pentru dezvoltarea culturală și artistică.

BIBLIOGRAFIE

Auner, Niels, Bucșa, Corneliu, Bucșa, Livia, Ciocșan, Octavian, *Tehnologia consolidării, restaurării și protecției împotriva biodegradării structurilor de lemn din monumentele istorice,* Editura Alma Mater, Sibiu, 2005.

Creţeanu, Radu, *Bisericile de lemn din Muntenia,* Editura Meridiane, Bucureşti, 1968.

Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine*, Editura Sophia, București, 2000.

[14] Cf. Proiect „60 de biserici de lemn", Documentația de urgență pentru protejarea și salvarea de la colaps a Bisericii de lemn Sf. Nicolae sat Șirineasa, comuna Șirineasa, septembrie 2014.

[15] Dumitru Garoafă, *Popeștii de Luncavăț, studiu istoric și documente*, Ediția a II-a, revizuită și adăugită, Editura Bibliostar, Râmnicu Vâlcea, 2013, p. 68-73.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Garoafă, Dumitru, *Popeştii de Luncavăţ, studiu istoric şi documente*, Ediţia a II-a, revizuită şi adăugită, Editura Bibliostar, Râmnicu Vâlcea, 2013.

Godea, Ioan, *Biserici de lemn din Europa*, Editura CDPress, Bucureşti, 2008.

Ionescu, Grigore, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1981.

Pănoiu, Andrei, *Din arhitectura lemnului*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1977.

Pănoiu, Andrei, *Pictura votivă din nordul Olteniei (secolul al XIX)*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1968.

Săraru, Dan Cătălin, Puşcaşu, Ileana, *Schiţă monografică a comunei Şirineasa*, Biblioteca Publică Şirineasa.

Sipeanu, Olimpia, *Restaurarea picturii tempera pe lemn – Note de curs*, Sibiu, 2011.

Documente privind Istoria României, veacul XVII, Ţara Românească, vol. II, Editura Academiei, 1951.

Marele Dicţionar Geografic al României, Bucureşti, vol. 5, 1902.

Proiect „60 de biserici de lemn", *Documentaţia de urgenţă pentru protejarea şi salvarea de la colaps a Bisericii de lemn Sf. Nicolae sat Şirineasa, comuna Şirineasa*, septembrie 2014.

Foto 1. Biserica de lemn din Şirineasa
Photo 1.The wooden church from Şirineasa

Foto 2. Pisania interioară
Photo 2. Inscription inside

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Foto 3. Sistem de legare în coadă de rândunică
Photo 3. The dovetail joint

Foto 4. Proscomidie
Photo 4. Anaphora

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Foto 5. Bolta şi şarpanta
Photo 5. Vault and roof structure

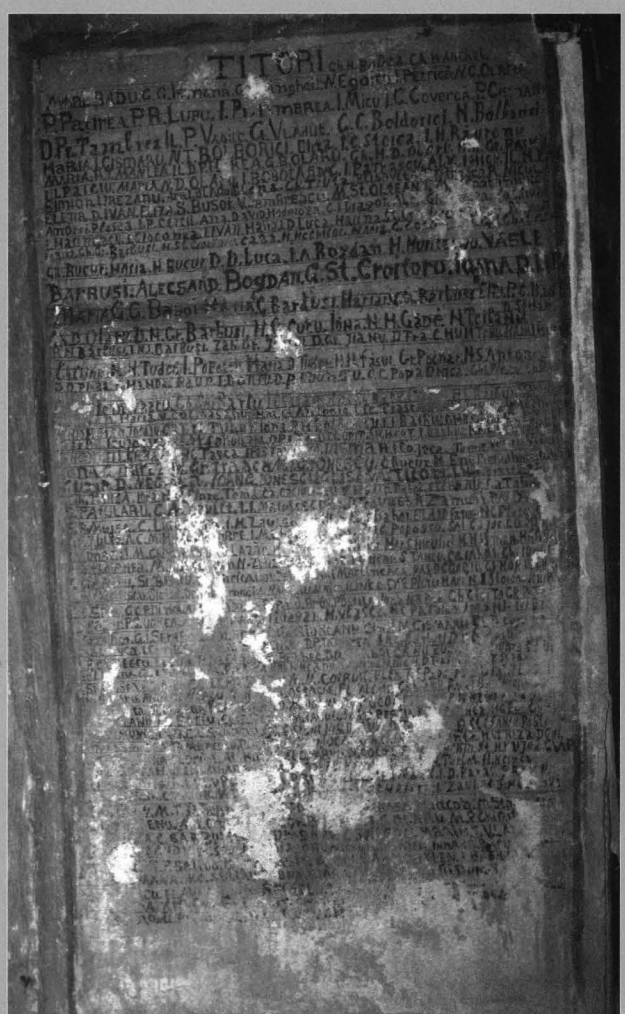

Foto 6. Pomelnicul exterior
Photo 6. The exterior inscription

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Foto 7. Tabloul votiv
Photo 7. The votive picture

Foto 8. Iconostasul
Photo 8. The iconostasis

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Foto 9. Crucea
Photo 9. The cross

Foto 10. Pictura din altar
Photo 10. The altar painting

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Foto 11. Fereastra de est -heruvim
Photo 11. East window-cherubim

Foto 12. Aspect verso iconostas
Photo 12. Aspect reverse iconostasis

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Foto 13. Absida de sud
Photo 13. The southern apse

Foto 14. Mobilier în absida sudică
Photo 14. The south apse furniture

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Proiectul „Nirai Kanai şi Onari-gami. Viaţa spirituală în Okinawa, Japonia". Câteva repere pentru înţelegerea insulelor Ryūkyū

Alina-Alexandra RĂDULESCU*

In this paper I discuss my experience with the organisation of the „Nirai Kanai and Onari-gami. The spiritual life of Okinawa, Japan" project which included a photography exhibition and conferences held by my teacher, prof.dr. Masanobu Akamine, and me. The exhibition illustrated some key concepts for the understanding of Okinawa`s religious life. It also displayed a series of spiritual manifestations, mainly agricultural festivals in the Okinawa region, with a focus on the Yaeyama zone. From my experience, I propose that when illustrating Okinawa`s culture the regional differences are an aspect easy to overlook and underestimate, but that making an effort to hint to the diversity of Okinawa prefecture is worthwhile, when considering the picture of Japanese culture as a whole. In addition to the content of the exhibiton, in this paper I try to introduce some cultural, as well as geographical and historical aspects that could facilitate the understanding of this region.

Keywords: Nirai-Kanai, onari-gami, Okinawa, Ryūkyū, spiritual life, festival, folklore, cultural diversity, southern Japan, ethnography, UNESCO
Cuvinte cheie: Nirai-Kanai, onari-gami, Okinawa, Ryūkyū, viaţă spirituală, festival, folclor, diversitate culturală, sudul Japoniei, etnografie, UNESCO

Trei aspecte privind Okinawa sunt cunoscute lumii în privinţa acestei regiuni: faptul că este locul de originea karate-ului, faptul că este regiunea cu cei mai longevivi oameni din lume (de patru ori mai mulţi oameni peste o sută de ani decât oriunde în lume, după unele aprecieri) şi faptul că a reprezentat teatrul de operaţiuni al celui mai tragic atac amfibiu din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, cunoscut sub numele de „Operaţiunea Iceberg" sau „taifunul de oţel".

Expoziţia „Nirai Kanai şi Onari-gami. Viaţa spirituală în Okinawa, Japonia", prezentă la Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder" din Sibiu începând cu 25 martie 2015 şi cele două conferinţe care au însoţit-o au reprezentat o încercare de a oferi o imagine mai completă asupra regiunii Okinawa şi a aduce în atenţia publicului romândiversitatea spaţiului cultural japonez tocmai prin ilustrarea culturiidin Okinawa, extremitatea sudică a arhipelagului nipon.

Provocarea a fost cu atât mai mare pentru mine cu cât, deşi spaţiul arhipelagului Ryūkyū a stârnit un adevărat val în cercetarea etnologică şi de folclor japoneză, fiind abordat dintr-o multitudine de puncte de vedere, regiunea este relativ necunoscută publicului european. Cultura sudului Japoniei, în general, şi a insulelor Ryūkyū, în mod particular, sunt adesea trecute cu vederea sau abordate sumar atunci când se discută cultura japoneză, din cauza dificultăţii de a le încadra într-un cadru teoretic general. De asemenea, deşi pe perioada studiului meu în Okinawa, am încercat să particip la festivaluri din întreaga regiune, munca mea de teren se desfăşoară într-un spaţiu mai redus, punând accentul pe regiunea Yaeyama şi are în vedere doar aspecte privind influenţa culturii centrale asupra folclorului acestei regiuni. De aceea,depăşirea propriei specializări şi abordarea fenomenului festivalurilor şi a culturii întregului arhipelag în perspectiva culturii japoneze a fost o provocare în plus.

Ţinând cont că semnificaţia culturală a spaţiului şi a modului în care ne raportăm la el a reprezentat o idee importantă în organizarea expoziţiei se cuvine, firește, să întrebăm: şi totuşi unde este Okinawa şi care este locul ei în peisajul culturii japoneze? Întrebarea este, probabil, cu atât mai relevantă astăzi, cu cât problema identităţii locuitorilor insulelor Ryūkyū revine constant în atenţia publică, în contextul geopolitic actual. Voi încerca să abordez succint această întrebare în rândurile de mai jos, în speranţa că aducând aceste clarificări vorajuta la o mai bună înţelegere a acestui spaţiu etnografic.

* doctorand, Universitatea Ryūkyū, Japonia

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Okinawa figurează pe hărţile lumii sub numeroase denumiri: insulele sau arhipelagul Ryūkyū, Okinawa, Nantō („insulele sudice" în limba japoneză), Nansei-shotō („insulele de sud-vest" în japoneză) etc. „Okinawa" la care a făcut referire proiectul „Nirai Kanai şi Onari-gami. Viaţa spirituală în Okinawa, Japonia" semnifică prefectura Okinawa de astăzi. Una dintre cele 47 de prefecturi ale

În acelaşi timp, Okinawa este şi numele insulei principale din această prefectură, oamenii de aici numind-o „Uchină". De aceea, denumirea poate fi privită ca restrictivă atunci când ţinem seama de faptul că prefectura Okinawa include trei zone etnografice diferite. Nordul prefecturii constituie regiunea Okinawa, formată din insula cu acelaşi nume şi insulele mai mici din jurul acesteia, la sud de aceasta se află regiunea Miyako, având în centrul său insula Miyako şi la sudul acesteia regiunea Yaeyama, având ca insulă principală insula Ishigaki şi incluzând deopotrivă cel mai vestic şi cel mai sudic teritoriu al Japoniei (insula Yonaguni, respectiv insula Hateruma).

Din punct de vedere cultural, se consideră că arhipelagul Ryūkyū, care îşi derivă denumirea de la regatul cu acelaşi nume care a existat în acest spaţiu geografic, include şi zona insulelor Amami, astăzi parte a prefecturii Kagoshima. Aceasta se situează la nordul insulei Okinawa şi prezintă încă numeroase similitudini culturale cu insulele mai sudice, care amintesc de istoria comună ca parte a Regatului Ryūkyū.

Este în general acceptat că denumirea de „Okinawa" este cea atribuită de japonezi regiunii din sudul arhipelagului locuit de ei, iar „Ryūkyū" este termenul cu care chinezii au definit acelaşi spaţiu geografic, dar şi că locuitorii regiunii au folosit pentru a se referi la spaţiul locuit de ei amândouă denumirile, în funcţie de contextul politic în care erau puşi.

Aflată într-o poziţie strategică în Oceanul Pacific şi Marea Chinei de Est şi situându-se încă de la începuturile sale la confluenţa dintre două mari culturi, cea chineză (sub dinastia Ming şi apoi dinastia Qing) şi cea japoneză, Okinawa a avut un parcurs istoric sinuos. Profitând de relaţiile comerciale privilegiate pe care statutul de tributar a Chinei i le-a oferit, Ryūkyū a devenit, începând cu secolului al XII-lea şi până în secolul al XIV-lea, o putere maritimă care întreţinea strânse relaţii nu doar cu dinastia Ming şi Japonia, dar şi cu ţări din sud-estul Asiei cum ar fi Filipine, Coreea etc. Istoria sa a stat tocmai sub semnul acestei poziţionări. Profitând de relativa prosperitate oferită de comerţul pe ruta China - Japonia – Asia de Sud-Est, la începutul secolului al XVI-lea, regele Sho Shin va extinde teritoriul regatului, care avea capitala la Shuri, în partea centrală a insulei Okinawa, pentru a cuprinde regiunile Miyako şi Yaeyama, la sud şi insulele Amami, la nord. Totodată, va organiza instituţiile statului şi pune la punct un model de organizare a vieţii religioase, oferind principalele funcţii politice bărbaţilor şi rezervând principalele funcţii sacerdotale femeilor. La sfârşitul secolului al XVI-lea, comerţul cu majoritatea statelor din Asia de Sud-Est încetează, însă regatul va continua comerţul tributar cu China până la mijlocul secolului al XIX-lea, în ciuda faptului că în anul 1609 este atacat şi cucerit de clanul Satsuma, unul dintre clanurile feudale ale Japoniei. Începe astfel, o perioadă de dublă vasalitate, care continuă până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În anul 1872, Regatul Ryūkyū devine teritoriu japonez, transformându-se în domeniul Ryūkyū, pentru ca, în 1879 să devină prefectura Okinawa. După cel de-al Doilea Război Mondial, prefectura va fi administrată de armata americană, fiind înapoiată Japoniei pe 15 mai 1972. Japoniei, Okinawa este formată din 363 de insule coralifere şi vulcanice, având un climat subtropical, care o deosebeşte de restul Japoniei.

Este lesne de înţeles că relaţiile intense cu numeroase culturi au avut o influenţă semnificativă asupra culturii din Okinawa. Este, totodată, important de menţionat că trecutul istoric şi în special imaginea unei epoci de aur ca putere comercială maritimă în Pacific joacă un rol important în imaginarul comunitar al oamenilor din regiune, reprezentând un important element identitar. Ideea de insulă în sine are o semnificaţie aparte pentru oamenii din Okinawa, care folosesc cuvântul „*shima*" (insulă în limba japoneză) pentru a se referi la comunităţile în care trăiesc (fie că acestea au sau nu acces la mare sau ocean), dar şi ca prefix pentru a marca un element specific regiunii Okinawa (de exemplu „*shima-zaki*", „alcoolul insulei" în traducere mot-a-mot, este denumirea dată awamori, un tip de alcool tradiţional din Okinawa, iar „*shima-banana*" sau „banana insulei" este denumirea unei specii indigene de banană).

Ambiguitatea atunci când e vorba de a face delimitări culturale şi amestecul de culturi este adesea un element de mândrie pentru oamenii din Okinawa, care spun despre cultura lor că este o

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

„cultură *champuru*" („*champuru*" fiind un tip de mâncare tradițională care presupune prăjirea împreună a unui amestec de tofu, carne și legume).

Imposibilitatea de a trasa linii de delimitare exacte se poate observa și în spațiul lingvistic, existând dispute aprinse asupra clasificării limbii vorbite în spațiul insulelor Ryūkyū ca dialect al limbii japoneze sau ca familie de limbi de sine-stătătoare, înrudite cu limba japoneză. În anul 2009, UNESCO a clasificat limbile ryūkyūene în șase mari familii de limbi niponice – Amami, Kunigami, Okinawa, Miyako, Yaeyama, Yonaguni. UNESCO a apreciat că aceste familii lingvistice au un strămoș comun cu japoneza, provenind din ceea ce am putea denumi proto-japoneză. Limbile arhipelagului Ryūkyū au fost înscrise pe lista limbilor aflate pe cale de dispariție, o parte din aceste limbi și dialectele lor particulare fiind considerate ca amenințate cu dispariția iminentă. Astăzi se fac numeroase eforturi pentru păstrarea și revitalizarea limbilor ryūkyūene, dar numărul de vorbitori tineri este în continuare foarte mic, japoneza fiind limba vorbită în spațiul public.

Dincolo de aceste controverse, este însă general acceptat că arhipelagul Ryūkyū reprezintă un spațiu lingvistic de o diversitate neîntâlnită în nicio altă regiune a Japoniei. De asemenea, este de nedisputat faptul că limbile vorbite în această regiune, deși înrudite cu limba japoneză contemporană, sunt neinteligibile pentru un japonez dintr-o altă regiune, între cele două limbi existând o diferență care poate fi ușor asemuită celei dintre limba română și cea spaniolă sau portugheză. De asemenea, între cele șase mari grupuri de limbi ryūkyūene există diferențe, atât gramaticale, cât și de vocabular și pronunție, care fac ca unui locuitor din insula Okinawa să îi fie aproape imposibil să comunice liber cu unul din Miyako. De aceea, în ciuda unei istorii de discriminare și interdicție a limbilor ryūkyūene, care au lăsat urme în conștiința colectivă, acestea reprezintă astăzi un reper identitar important pentru locuitorii regiunii.

Am încercat, atât cât m-am priceput, să includ în prezentarea mea câteva idei, dar și concepte și cuvinte-cheie care ar putea servi ca indicii pentru cercetări viitoare sau aprofundarea unor subiecte particulare, în cazul în care cineva ar dori să se aplece asupra acestei regiuni ale lumii. Am propus cei doi termeni din titlul expoziție, nu pentru că ar fi cei mai semnificativi (ar fi o greșeală să credem că un spațiu cultural poate fi prezentat doar prin referirea la anumite concepte sau la o anumita epocă), ci pentru că am simțit că prin referire la ei pot fi abordate o paletă largă de teme importante în studiul culturii regiunii. Cu toate acestea, este prudent să spunem că, deși atinge niște puncte esențiale, proiectul „Nirai Kanai și Onari-gami. Viața spirituală în Okinawa, Japonia" nu este unul exhaustiv. De exemplu, vastul subiect al venerării strămoșilor, pe care unii dintre localnici îl consideră o religie în sine și care reprezintă un aspect definitoriu în filozofia de viață a oamenilor din regiune a fost evitat în totalitate, din teama de a nu fi tratat cu superficialitate, dar și din cauza dificultății de a explica modul în care ritualurile specifice acestui cult se leagă de restul ritualurilor comunitare. Subiectul este, firește, deosebit de interesant, muzeul prefecturii Okinawa întreprinzând cercetări intensive cu experți locali de câțiva ani de zile pentru a pregăti abordarea sa, dar am considerat că este preferabil să fie exclus pentru a evita diluarea excesivă a conținutului expoziției.

De asemenea, expoziția nu a tratat pe larg niciunul dintre aceste trei subiecte pentru care Okinawa este faimoasă despre care vorbeam la începutul acestei lucrări, dar îmi place că cred că fotografiile de la festivaluri oferă câteva indicii privind aceste aspecte pentru care Okinawa este faimoasă. În dansurile tradiționale practicate în timpul festivalurilor se regăsesc și astăzi mișcări care amintesc de cele de karate, iar demonstrațiile de arte marțiale însoțesc numeroase festivaluri. Vitalitatea oamenilor și implicarea lor socială, despre care se spune că ar reprezenta „secretul" longevității lor, se poate ușor observa în activitatea preoteselor locale, care, în lipsă de succesoare, își continuă participarea la festivaluri până la sfârșitul vieții. În ceea ce privește cel de-al Doilea Război Mondial, subiectul continuă să fie o rană deschisă pentru un număr semnificativ de locuitori ai regiunii și pentru memoria colectivă. Am inclus în expoziție o singură fotografie care face referire la această bucată de istorie, revizitată tot mai adesea zilele acestea, cu atât mai mult cu cât anul acesta se comemorează 70 de ani de la terminarea celei de-a doua conflagrații mondiale. Fotografia la care mă refer prezintă urma lăsată de un bombardament în interiorul Seifā Utaki, unul dintre cele mai venerate locuri sacre ale Okinawa, înregistrat în patrimoniu mondial UNESCO. Este doar o minoră mărturie tăcută privind atrocitățile produse de război nu doar asupra oamenilor, dar și asupra patrimoniului cultural.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Având în vedere legătura strânsă dintre cultura insulelor ryūkyūeneşi contextul regional, consider că Okinawa este interesantă dintr-o dublă perspectivă: ca spaţiu etnografic de sine stătător, dar şi pentru rolul de „cheie" de lectură a culturii japoneze. Amândouă abordările au adus rezultate fructuoase atât în domeniul folclorului, etnologiei, etnografiei şi antropologiei, cât şi în spaţiul mai larg al ştiinţelor sociale şi umaniste. Insistenţa mea pe aspectele care fac Okinawa o regiune etnografică distinctă în cadrul culturii japoneze nu are intenţia de a trage o linie clară între cultura din această regiune şi cultura japoneză, ci, dimpotrivă, de a sublinia, prin apel la aceste aspecte care fac Okinawa unică, diversitatea şi complexitatea culturii japoneze.

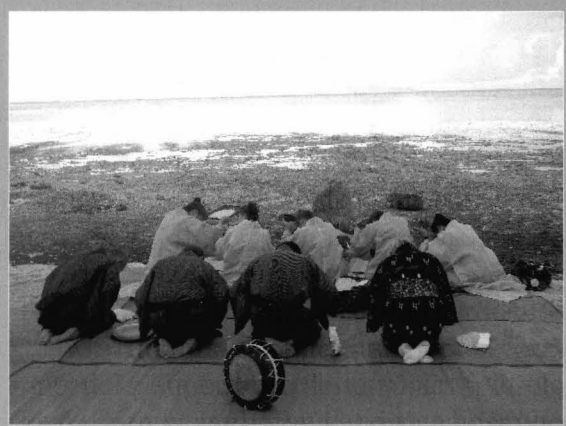

Întâmpinarea zeului din Nirai Kanai la malul mării
în cadrul festivalul Yunkai din insula Taketomi
Welcoming the god from Nirai Kanai on the
seashore during Tanedori festival, Taketomi Island

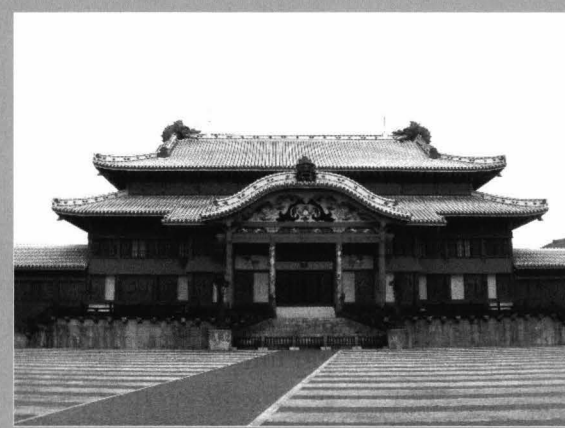

Castelul Shuri, centrul fostului Regat Ryūkyū
Shuri castle, the center of the old Ryūkyū Kingdom

Dans încorporând elemente de arte marţiale
în cadrul festivalului Tanedori din insula Taketomi
Martial arts moves included in folk dance during
Tanedori festival in Taketomi island

Preotese noro în cadrul festivalului
Ungami din Shioya, insula Okinawa
Noro priestesses during the Ungami festival
in Shioya, Okinawa island

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

„Hainele românești" din Gura Râului. Comunicare prin imagine

Maria ŞPAN*

The theme of the article is the communication through images in the traditional costume of Gura Râului – a village of Transylvania (region of Mărginimea Sibiului), Romania. After we explain the concepts of visual communication through clothes, the power of the image and the morphology of image, we give details about how the traditional costume of the region of Mărginimea Sibiului became a black and white costume, we make the description of the feminine and masculine traditional costume of Gura Râului, we explain how and why the traditional costume is worn, what it communicates through its materials andits colors. We discover a strong link between the traditional costume of this Transylvanian village and the orthodox religion.

The main purpose of the present article is to get to know better the inhabitants of this Transylvanian village, through their traditional costume. The main message of this traditional costume to us all is an impulse to simplicity, to normality.

Keywords: traditional costume, visual communication, Transylvania, Gura Râului, Mărginimea Sibiului
Cuvinte cheie: costum tradiţional, comunicare vizuală, Transilvania, Gura Râului, Mărginimea Sibiului

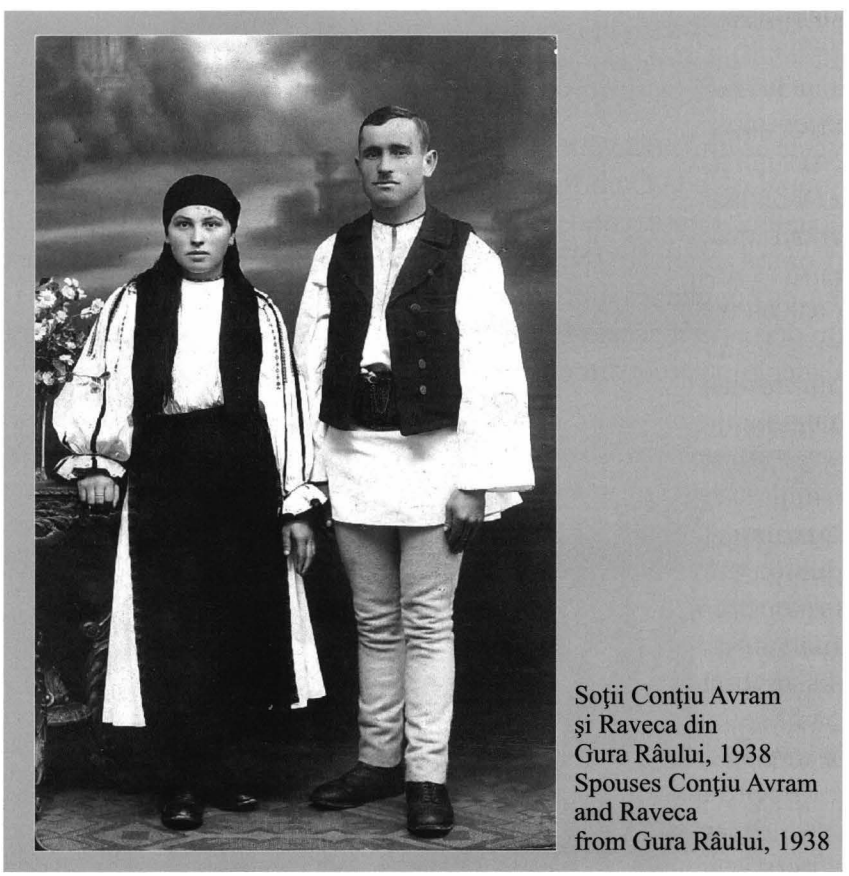

Soţii Conţiu Avram şi Raveca din Gura Râului, 1938
Spouses Conţiu Avram and Raveca from Gura Râului, 1938

O anecdotă cu care filosoful francez Régis Debray îşi începe cartea *Viaţa şi moartea imaginii spune că* „Un împărat chinez a cerut într-o bună zi pictorului de curte să şteargă cascada pe care o pictase în frescă pe peretele palatului său, pentru că zgomotul apei îl împiedica să doarmă. Anecdota ne farmecă, pe noi cei care credem în tăcerea frescelor. Şi uşor ne neliniştește"[1]. Iată forţa unei imagini. Filosofii, sociologii şi esteticienii afirmă că trăim epoca imaginii.

*doctor, e-mail:mariaanastasia@yahoo.com
[1]Régis Debray, *Vie et mort de l'image*, Paris, Éditions Gallimard, 1992, 15 (traducerea autorului).

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

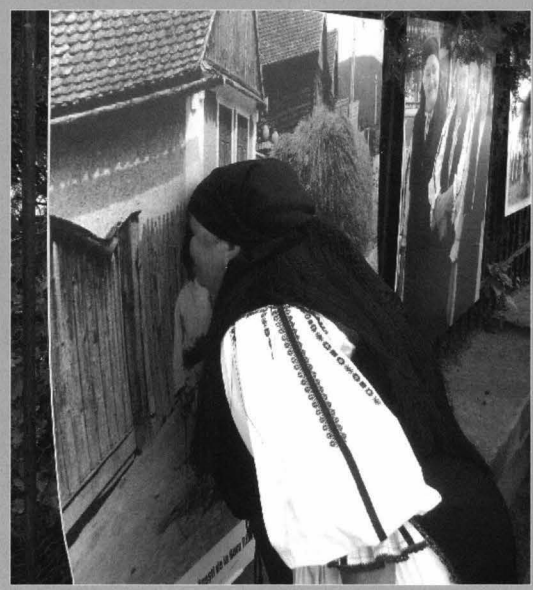

În fotografia din dreapta, în care o femeie din Gura Râului sărută fotografia tatălui său expusă la Sărbătoarea Portului Popular din 2009 de la Gura Râului, vedem, din nou, forţa imaginii
In the photo from the right, in which a woman from Gura Râului kisses her father's photo exhibited at the Celebration of the Folk Costume in 2009 in Gura Râului, we see, again, the power of the image

În cele ce urmează,vom pătrunde în tainele comunicării vizuale prin haină. Şi nu orice haină, ci costumul popular de la Gura Râului, sat din Mărginimea Sibiului[2], situat la 20 de kilometri de Sibiu, atestat documentar în secolul al XIV-lea[3], având aproximativ 3600 de locuitori. La Gura Râului, costumul e numit astfel: HAINE ROMÂNEŞTI - căci se spune în sat despre oamenii care poartă altceva decât costumul popular, că sunt îmbrăcaţi „nemţeşte".

Am descoperit aceste *haine româneşti* ca pe ceva firesc, trăind la Gura Râului primii ani din viaţă, tatăl meu fiind preot ortodox timp de 22 de ani în sat.

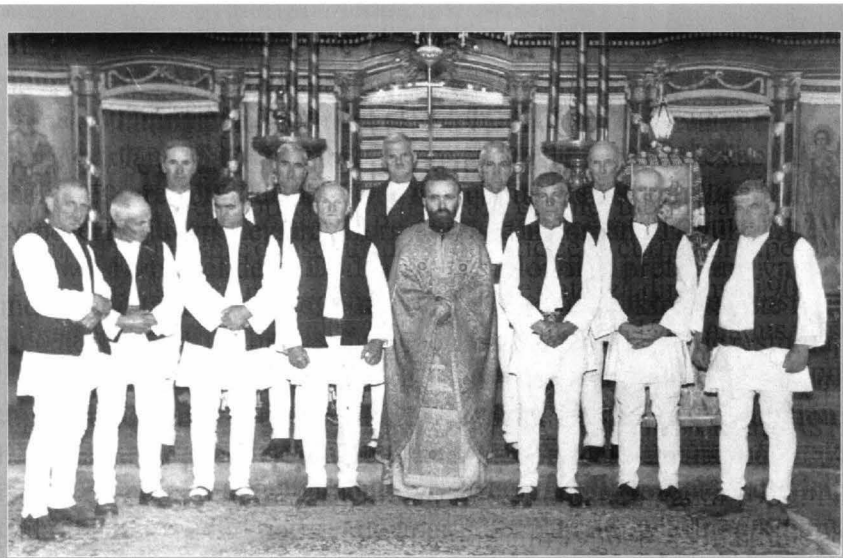

Tatăl meu, părintele Gheorghe Şpan, împreună cu comitetul parohial de la „biserica mare", cu hramul „Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril", din Gura Râului
My father, the priest Gheorghe Şpan, together with parish comitee of the" big church" dedicated to "Holy Archangels Michael and Gabriel", form Gura Râului

[2]Din punct de vedere administrativ, Gura Râului este comună cu administraţie proprie, având ca reşedinţă satul Gura Râului.
[3]O inscripţie lapidară indică 1202 ca an în care a fost construită actuala „biserică mică", cu hramul „Sfânta Paraschiva". Însă evenimentul nu este confirmat ştiinţific, iar dovezile istorice infirmă o atestare atât de timpurie a localităţii pe locul şi în configuraţia actuală. Alte atestări sunt din secolul al XIV-lea, privind unele conflicte cu localitatea Cristian pentru păşunile din munţi.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Era ceva normal să văd oamenii îmbrăcați românește în biserică, la slujba de duminică și din sărbători, la nunți, botezuri, dar și la înmormântări. Îmi amintesc că, având 7 ani și venind la o slujbă de sărăcustă la Sibiu, am fost foarte surprinsă să văd că cea care se afla în sicriu nu era îmbrăcată „românește". Căci pregătirea hainelor românești pentru momentul morții și purtarea lor la acest rit de trecere e ceva firesc pentru oamenii din Gura Râului[4].

Comunicarea vizuală prin haină a început să mă preocupe de când am descoperit cărțile doamnei Adina Nanu -profesor de istoria artei la București de peste 50 de ani -, cel mai mare specialist din România în istoria costumului. Dânsa este cea care spune că *haina nu-l face pe om. Imaginea, da.* Doamna Nanu consideră că „imaginea umană" e *„cea mai însemnată artă vizuală, mai cu seamă a anilor în care trăim.* [...] *fiecare om, în fiecare dimineață din viața lui, își compune o imagine, ca o a doua piele, folosind, la fel ca orice artist plastic, volume și culori, alăturând și suprapunând diferite materiale. Cineva poate să nu calce niciodată într-un muzeu, dar în oglindă se uită și ce vede este echivalentul unui tablou, care poate fi și el bun sau prost. Câți oameni se întreabă însă de ce arată cum arată?"*[5].

Imaginile în sine nu *folosesc* textul ca să comunice. Cu atât mai mult un costum popular folosește un limbaj special, un cod pentru a *vorbi* sau pentru a transmite un mesaj despre oamenii care-l poartă, despre viața lor, despre istoria lor, despre bucuriile și tristețile lor, despre sufletul lor. Un costum indică, povestește despre ceva. O imagine e mai ușor de înțeles decât un text. Ea se vede și nu necesită traducere. În engleză, I SEE înseamnă, de fapt, „înțeleg".

Adina Nanu spune că există o morfologie a imaginii. Elementul fundamental al limbii este *sunetul* sau *litera*. Grupând mai multe sunete sau litere, se formează cuvântul. În lumea imaginii, elementul fundamental este *punctul* de lumină. Mai multe puncte luate împreună formează o *linie* sau o *pată*. *Substantivul* în lingvistică are ca și corespondent în lumea imaginii, o *ființă* sau un *obiect*. Însă există diferențe între cele 2 domenii. Verbal, caracteristica este indicată de *adjectiv*, cuvânt separat. În imagine, *substantivul* și *adjectivul* formează un tot (căci atunci când vedem un obiect, spre exemplu, ne dăm seama în același timp de forma sa, de culoarea sa etc.). *Intonația* în lingvistică va avea ca și corespondent în lumea vizuală *lumina*[6]. Iată câteva elemente de limbaj al imaginii pe care oamenii din satul Gura Râului le folosesc conștient sau inconștient pentru a transmite mesajele lor prin costumul popular. Fiecare om, la orice grad de civilizație s-ar afla, este un creator al propriei imagini, pe care încearcă să o aducă cât mai aproape de ideal.

Studierea hainelor românești de la Gura Râului ne ajută să-i cunoaștem mai bine pe oamenii acestui sat.

Costumul popular de la Gura Râului este unul dintre cele mai frumoase costume din România, are o profundă personalitate și este de o mare perfecțiune artistică. E binecunoscut faptul că hainele românești din Mărginimea Sibiului sunt deosebit de elegante prin combinația de alb și negru. Dintre ele, costumul de Gura Râului iese în evidență prin simplitatea sa.

Costumul trebuie privit prin prisma contextului istoric (transformarea costumului dintr-unul în care existau pete de culoare, într-unul alb-negru în încercarea Asociațiunii ASTRA, la începutul secolului XX, de a crea un costum național ca formă de rezistență față de dominația austro-ungară; moda a determinat scurtarea poalelor și a *șurțelor* la femei, *șurțul* s-a îngustat, *poalele* s-au încrețit, *cheptarele* de piele s-au transformat în *cheptare* negre de postav sau din barșon, *opincile* și *oghelele* nu se mai poartă, fiind înlocuite de papuci moderni - pantofi, ghete sau sandale etc.), a contextului geografic (sat situat la ieșirea râului Cibin din munții Cindrel, un sat frumos numit și*Gura Raiului*), a contextului social (gurănii au avut ca ocupație principală tăiatul lemnelor, au fost jogăreni; din sat și până în vârful muntelui, existau peste 50 de joagăre, existau apoi pe cursul râului peste 20 de pive de ulei și de haine, existau 5 mori de apă, de aceea se spunea, legat de gurăni, că *banii le veneau pe apă*; actualmente, lemnăritul, agricultura, creșterea animalelor sunt ocupații principale în sat, deși tot mai mulți tineri au un serviciu la oraș), contextul religios (religia ortodoxă și biserica ce i-a încurajat să poarte hainele românești până în ziua de astăzi).

[4]Din perspectiva etnometodologiei, am putea caracteriza acest proces prin expresia *allant de soi*-adică un proces firesc, normal, care e *de la sine înțeles* de către membrii unui anumit grup.

[5]Aura Clara Marinescu, *Adina Nanu: Haina nu-l face pe om. Imaginea, da,* articol publicat în data de 17.02.2014, accesat în data de 28.08.2014 http://www.bewhere.ro/oras/adina-nanu-haina-nu-l-face-pe-om-imaginea-da-5118/.

[6]Adina Nanu, *Vezi ? Comunicarea prin imagine,* București, Ed. Grup Noi, 2002, 11.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Deşi vom insista mai mult pe modul în care gurănii comunică încă prin *hainele româneşti*, este necesar să amintim câteva lucruri despre cum s-a ajuns, în zona Mărginimii Sibiului, la un costum în alb şi negru. Trebuie plecat de la constatarea că portul popular din Mărginimea Sibiului făcea parte dintr-o adaptare a tradiţiei zonei la estetica şi moda europeană din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În acelaşi timp, portul era o componentă importantă dintr-o încercare a societăţii româneşti de a-şi constitui o cultură naţională (încercare de afirmarea naţională) într-un spaţiu multietnic şi multicultural precum cel transilvan. Portul „constituie una din părţile esenţiale ale vieţii unui popor"[7], iar menţinerea sa era cu atât mai importantă cu cât acesta din urmă era supus la mai multe influenţe morale şi politice din afară[8]. Scopul creării unui costum *românesc*, naţional, era acela de a contracara influenţa costumelor altor etnii (cum ar fi „o reacţie împotriva tendinţei de contopire de către clasa de sus maghiară„[9]) şi de a pune în evidenţă ceea ce diferenţia portul românesc de cel al altor popoare (chiar şi fondul său roman). Se spunea că „prin limbă şi costum se poate deştepta foarte mult sentimentul naţional"[10].

Reînnoirea costumului, în sensul stilizării formelor şi a cromaticii (redusă la două culori alb-negru) şi în încercarea de a-l prezenta într-o unitate regională, s-a făcut prin ASTRA- asociaţie sibiană ce avea ca obiectiv unificarea culturală a tuturor românilor din spaţiul carpatin -, urmându-se exemplul celorlalte popoare europene.

Datorită frumuseţii lui, costumul din Săliştea Sibiului (sat, devenit oraş, tot din Mărginime) a fost ales de Asociaţiunea ASTRA pentru a fi „restructurat" şi transformat în costum naţional, emblemă a romanităţii, marcă a identităţii etnice şi culturale[11].

În decursul anilor, satele, având şi ele o identitate locală şi dorind să şi-o manifeste vizibil în comparaţie cu vecinii, au modificat şi au adus adăugiri locale costumului de bază, creat de Asociaţiunea ASTRA. Evident, au ţinut cont şi de moda europeană. Filiera prin care reuşeau sa cunoască această modă era, bineînţeles, cultura săsească, ce a fost mereu sensibilă la ceea ce se întâmplă în vest, în zona de provenienţă a culturii săseşti[12].

Costumul de la Gura Râului e cunoscut ca fiind foarte simplu, însă extrem de elegant, de sobru, de profund. „Să ştiţi că firea noastră-i ca şi portul" spune o fostă directoare a şcolii satului (prof. Marina Loloi). Părintele Ioan Peană mărturiseşte că „cele două culori, alb şi negru, exprimă simplitatea, decenţa. Albul e puritatea, negrul e sobrietatea. Altădată, oamenii nu prea râdeau. Oamenii erau mai scurţi şi în dialoguri. Nu le plăcea să se laude sau să judece pe altul". Combinaţia de alb şi negru, spun gurănii, mai semnifică viaţă-moarte, lumină-întuneric. Albul înseamnă curăţenie, pace, bucurie, iar negrul, seriozitate, mister, tristeţe. În acest costum, albul domină negrul.

Hainele româneşti mai sunt încă îmbrăcate la Gura Râului, în special, de oamenii în vârstă, când merg la botezuri, nunţi, înmormântări („zice, prin costum îi dai onoare mortului") şi, în special, când merg duminica la biserică. „Dacă te îmbraci şi la biserică, altfel te sâmţi. Altfel te sâmţi în biserică. Nu, nu sâmţi parcă nici slujba dacă nu eşti îmbrăcat aşa cum se cere în biserică" (Paraschiva Damian). Pentru o femeie din Gura Râului, şi modul de a saluta când era îmbrăcată româneşte duminica era altul: „Duminica, de obicei, până la amiază e *Bună dimineaţa!*. Da, aşa se ştie. În celelalte zâle, dimineaţa. Da, duminica, până la amiaz' îi *Bună dimineaţa!*. Nu ştiu de ce. Da în celelalte zâle îi zâs până la o anumită oră, după aia *Bună zâua!* Da duminica, şi când intri în biserică şi când ieşi tot aşa..."(spunea tot Paraschiva Damian).

În studiul meu legat de hainele româneşti de la Gura Râului, nu de puţine ori mi-a fost dat să aud afirmaţia următoare făcută de gurăni: „costumul nostru e ceva sfânt". Sacralitatea costumului este

[7] A se vedea capitolul *Patrimoniul cultural ca substrat al culturii noastre majore. Problema costumului naţional românesc în Transilvania, în secolul trecut* al cărţii George Em. Marica, *Studii de istoria şi sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX-lea*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, 246.

[8] *Ibidem*.

[9] *Idem*, p. 263.

[10] *Idem*, p. 256.

[11] Ilie Moise, *From Traditional Folk Costume to Traditional Costume. Considerations regarding the evolution of folk costume from Salistea Sibiului* în *Portul popular –Marcă a identităţii etnoculturale*, Conferinţa Internaţională a muzeelor de etnografie din Centrul şi Sud-Estul Europei, ediţia a IV-a, Sibiu, 15-17 octombrie 2004, Sibiu, Editura Honterus, 2004.

[12] Aduc mulţumiri doamnei Imgard Sedler, specialist în istoria şi costumul tradiţional al landlerilor de pe teritoriul Transilvaniei, dânsa mi-a adus unele lămuriri pe acest subiect, într-o corespondenţă din august 2008.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

legată de religia lor, de Dumnezeu. Iar *faptul că la Gura Râului încă se poartă costumul popular se datorează practicii religioase duminicale.*

Roland Barthes, în cartea sa *Système de la mode*, ne vorbeşte despre trei tipuri de haină: haina-imagine (fotografiată sau desenată), haina scrisă (descrisă cu ajutorul cuvintelor) şi haina reală (pentru a o analiza, trebuie să plecăm de la structura ei)[13].

Adina Nanu vorbeşte despre trei funcţii ale unui costum: de protecţie, de comunicare socială şi estetică (se manifestă în creaţia imaginii prin folosirea mijloacelor artei: desenul, umbra şi lumina, culoarea, materialitatea).

Astfel, putem vorbi de un costum feminin şi masculin, un costum de vară şi unul de iarnă, şi mai exista, până nu demult, un costum de toate zilele şi costumul de „dumineca". Astăzi, există un singur costum, cel *de duminica*. Cel de zi de lucru nu mai există demult.

Iarna, numărul pieselor costumului creşte. Piesele de bază, iarna, adesea din materiale mai groase, sunt acoperite de jachetă. Elementele costumului feminin sunt: *ía, poalele, brâul, şurţele* (*şurţ* şi *crătinţă*), *cheptarul, păstura*. Costumul masculin e compus din: *izmene* (iarna purtând numele de *nădragi* sau *cioareci*), *cămeşă, şerpar, cheptar, pălărie/căciulă*. Aceasta e şi ordinea în care e îmbrăcat portul de către gurăni, un adevărat ritual.

La Gura Râului, nu se spune *mă îmbrac în costum popular*, ci *mă îmbrac româneşte*. Iată costumul ca marcă identitară, ca simbol al apartenenţei la poporul român. Singurul element al costumului feminin care nu e în alb şi negru e brâul tricolor, care reprezintă centrul de interes al costumului, locul de unde începe citirea compoziţională a *hainelor româneşti* femeieşti de la Gura Râului. El nu se pune oricum, ci cu roşu în jos şi albastrul în sus, căci fiecare culoare poartă o semnificaţie. Bătrânii satului spun că: roşul e sângele eroilor, galbenul e soarele sau grâul, iar albastrul e cerul.

Piesa de bază a costumului feminin din Gura Râului, *ía* (cămaşă albă din bumbac, scurtă, cu partea de la gât încreţită, încreţitură formată de partea de sus a mânecilor, partea din faţă şi din spate a íei), transmite o serie de mesaje legate de persoana care o poartă. La fetele nemăritată, *copşile* (sistemul de închidere de la gât – de obicei, „moş şi babă") sunt în faţă. La femeile măritate, copşile sunt lateral stânga, încreţitura de la gât din faţă a íei este susţinută de *ciupag*, iar cea din spate de *beată*, e un fel de bandă brodată formată din aceste două părţi. Ía fetelor nemăritate nu are ciupag.

Decorarea zonei de la gât a íei pentru femeile măritate (cu beată şi ciupag, ía încheindu-se în lateral), respectiv pentru fetele nemăritate (nu apare ciupagul, ía încheindu-se în faţă)
Decorating the neck area of a traditional blouse for the married women (with " beată" and " ciupag", the blouse closing sideways), respective for the unmarried girls (there is no "ciupag", the blouse closing in front)

Broderia íei de la Gura Râului are, ca linii dominante, cele verticale (care arată aspiraţia oamenilor spre înalt). Cele mai evidente, benzile negre de broderie, care apar pe piept şi pe mâneci, sunt *cheiţele*. Cheiţele nu apăreau în trecut pe pieptul íei, considerându-se ca fiind oarecum „indecente". În timp, ele au fost totuşi adoptate, considerându-se că bogăţia femeii este direct proporţională cu numărul de cheiţe de pe pieptul íei. „Da, erau ăştia care o început cu cheiţă pe piept, erau mai luxoşi...şi-apoi oamenii mai simpli nu ştiu de cheiţă, nu croiau. Cum o fost mama...nici n-o vrut s-audă...N-o vrut până...zice...de la mine nu pleci cu chiţă, apă´ dup-aceea, faci ce vrei" spunea o femeie din sat. Broderia mânecii este organizată în trei registre: aproape de umăr, *altiţa* (din latinescul *altus*: înalt) orizontală; mai multe rânduri verticale de broderie, dintre care, cele mai late sunt *cheiţele* (de-a lungul întregii mâneci, fiind aproape identice cu cele de pe piept), şi două tipuri de benzi de broderie înguste (pe o jumătate de mânecă), cele de lângă cheiţe se numesc *podoghele*, iar cele separate, *bănicei*;

[13]Roland Barthes, *Système de la mode,* Paris, Seuil, collection "Points/Essais",1983, 13.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

în partea de jos a mânecii, modelul pe *creţe*, tot orizontal, îndeplineşte funcţia practică de a încreţi partea respectivă a mânecii şi de a forma *flodorii*. Modelul cusut la capătul mânecii poartă numele de *hierăstău* Modelul de broderie al íei este ales de fiecare femeie în parte, în funcţie de ce i se pare *fain*. Unele ii au modele mai simple, altele au modele mai complexe. În general, modelele de pe íile de la Gura Râului sunt mai puţin bogate decât cele din alte sate din Mărginimea Sibiului, femeile spunând că ce e mai simplu e mai *fain*. Ía femeilor în vârstă este şi mai simplă şi, de obicei, cheiţele de pe piept lipsesc. Alternanţa zonelor brodate cu pauze nelucrate dă ansamblului un ritm regulat specific întregii noastre arte tradiţionale şi care se regăseşte chiar şi în cadenţa cântecelor şi jocurilor populare specifice locului (*haţegana* sau *învârtita*). Ca şi denumiri de modele de broderie amintim *ochişorii, bumbuleţii, trifoiacii, măgheranu, ceasu, crucea, prescurile, păienjenu, ochii şarpelui, steluţele* etc.. Broderiile reflectă, în modalităţi specifice artei populare, lumea înconjurătoare sau diferite realităţi (materiale, sociale, spirituale): natura şi viaţa, tradiţiile locale, contactul cu alte regiuni etnografice sau etnii, viziunea omului despre lume şi modul în care lumea exterioară se reflectă în conştiinţa omului. Elementul de bază al broderiei la Gura Râului este *muscuţa* sau *cruciuliţa*, credinţa fiind pentru gurăni la baza tuturor lucrurilor. Până nu demult, femeile îşi brodau singure íile, acum, o singură femeie din sat mai face ii.

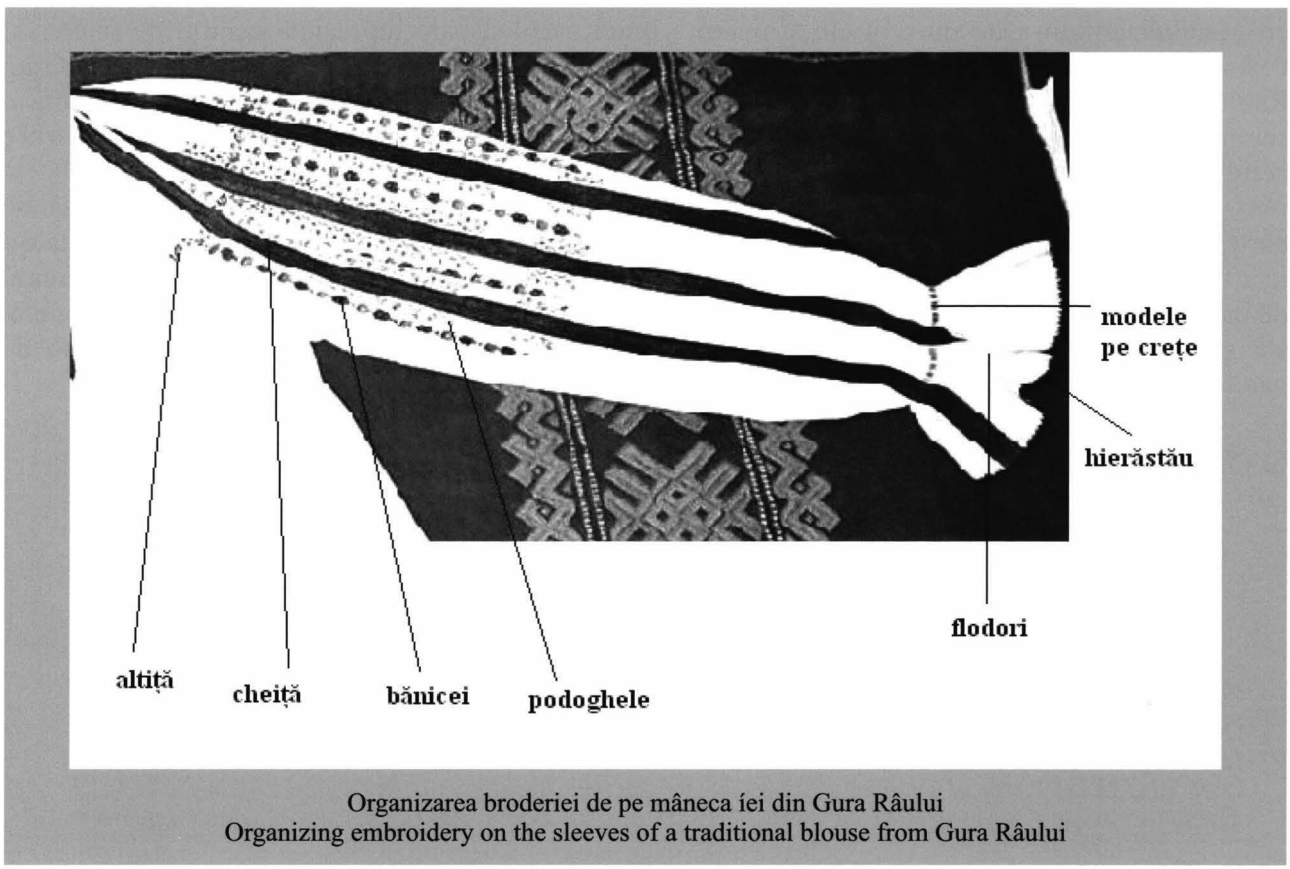

Organizarea broderiei de pe mâneca íei din Gura Râului
Organizing embroidery on the sleeves of a traditional blouse from Gura Râului

Celelalte elemente ale portului se armonizează cu ía. *Poalele* albe din bumbac păstrează linia dominantă verticală, prin pliurile călcate mărunt. O caracteristică a poalelor de la Gura Râului este curăţenia lor, de un alb-albăstrui, dar şi faptul că sunt mereu bine apretate şi călcate. Cele două şurţe din postav negru poartă numele de *crătinţă* (cea din spate) şi *şurţă* (cea din faţă). Ele trebuie să vină peste poale astfel încât, în partea de jos a lor, să nu se vadă deloc poalele, altfel, femeia care le poartă pare că nu e aranjată. Dacă se întâmplă să intre vreo femeie îmbrăcată româneşte în biserică duminica, având vizibile poalele pe sub şurţe, e repede aranjată de celelalte femei care vin şi trag de şurţe până i se aşează bine. Şurţele femeilor mai în vârstă au ornamentele orizontale, *vărgile*, brodate cu negru, sau foarte simplu brodate cu fir auriu (*sârmă* cum i se spune în sat), faţă de cele ale femeilor mai tinere care pot avea chiar şi patru vărgi aurii brodate pe şurţe, care dau strălucire costumului *de duminică* (până nu demult, femeile în vârstă şi văduve purtau un şorţ negru lat, dintr-un material mai subţire, peste şorţul

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

costumului popular, semnalând doliul; în plus, hainele din vremea postului aveau modele mai simple pe ii şi şurţe). Acelaşi tip de ornamente se păstrează atât pe şurţă cât şi pe crătinţă, ceea ce dă siluetei unitate şi echilibru. *Cheptarul*, de o deosebită eleganţă, este negru, din barşon (catifea), cu nasturi îmbrăcaţi în ibrişin. Întotdeauna cheptarul este purtat la costumul de Gura Râului *de dumineca*, oricât de cald ar fi, căci aşa este decent. Decent este ca, întotdeauna la costum, să se poarte *ştrampeni* negri, care să nu lase pielea să se vadă, la fel şi păstura purtată pe cap nu trebuie să lase părul să se vadă (deplasând, astfel, centrul atenţiei spre ochi – oglinda sufletului).

O altă diferenţă între femeile măritate şi cele nemăritate este modul în care îşi aranjează părul (deşi, în zilele noastre, tot mai puţine femei respectă acest lucru) – cele nemăritate au două plete legate la baza cefei, cele măritate au pletele prinse în diademă.

Coafură de femeie nemăritată şi măritată la Gura Râului
Hairstyles of an unmarried and married woman from Gura Râului

Vara, când femeile sunt afară şi e soare,poartă peste păstura de caşmir fin şi franjuri de ibrişin, o pălărie din paie decorată cu o panglică de catifea neagră. În biserică, pălăria nu este purtată niciodată pe cap, şi e ţinută agăţată de mână cu panglica ce se leagă sub bărbie când pălăria e purtată- cu scopul de a o fixa bine pe cap. Iarna, peste păstura de caşmir, se poartă o păstură de *lânică* sau *janilie*.

Încălţămintea purtată la costum, nu era cu toc, iar accesoriile lipseau. Astăzi, tinerii nu mai respectă neapărat aceste lucruri.

În ceea ce priveşte costumul bărbaţilor, privirea este atrasă de singurul element colorat al costumului masculin, *şerparul*, purtat peste cămaşa albă. Această centură de piele are şi un rol practic. Pe vremea când se purta costumul popular de toate zilele şi oamenii lucrau la pădure (una dintre principalele ocupaţii ale gurănilor fiind lucrul la pădure – tăiatul lemnelor), şerparul îi proteja pe bărbaţi de posibile hernii. La fel, *cămeşa* şi *izmenele* sau *cioarecii/nădragii*, acum din bumbac, în trecut, erau din cânepă ca să fie rezistente la munca de la munte. Un lucru de remarcat la cămeşa bărbaţilor sunt clinii sau *creţele din spate*, care iau amploare în timpul dansurilor tradiţionale, dar care pot comunica unele mesaje legate de oamenii din sat. Îmi amintesc de un moment când tatăl meu, văzându-l pe unul dintre epitropi că a venit duminică dimineaţa la biserică cu creţele nearanjate (lucru de care se ocupa soţia bărbatului), l-a întrebat ce s-a întâmplat. Răspunsul epitropului a fost: „nu am vorbitor" (adică, se certase cu soţia şi nu vorbeau).

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Inaugurarea muzeului de la Gura Râului, 1969
The opening of the museum from Gura Râului, 1969

Cheptarul bărbătesc este acum din postav, însă, în trecut, era din piele, confecţionat la Sălişte, şi purta numele de *cheptar înfundat* (pentru a fi îmbrăcat, acest cheptar se desfăcea într-o parte; în trecut, şi femeile aveau pieptare din piele, dar care se descheiau în faţă). Pe cheptarul din piele, se putea citi anul în care a fost confecţionat şi iniţialele celui pentru care a fost făcut. Cheptarul avea elemente de culoare.

Costumele junilor şi ale căluşerilor sunt şi ele foarte frumoase, cu mai multe pete de culoare, costumele având la bază elemente ale costumului popular prezentat anterior, plus ornamente fin executate cum ar fi peana junelui sau zurgălăii.

Materialele folosite pentru confecţionarea *hainelor româneşti* din Gura Râului sunt naturale, produse, mai demult, în gospodăria ţărănească – lâna (care e solidă, suplă, tradiţională, protectoare), cânepa (reprezintă rezistenţă), bumbacul (curăţenie, prospeţime, puritate), pielea (care comunică soliditate, durată în timp, supleţe şi protecţie), blana (material care exprimă prestigiu, căldură).

Costumul popular din Gura Râului, este sculptural, compoziţia sa e simplă şi clară, croiala redă forma corpului fără a-l artificializa, păstrându-se în acelaşi timp şi calităţile practice ale costumului. În oglindă ne vedem, de obicei, doar din faţă, însă gurănii nu uită de ceilalţi care privesc costumul lor de jur împrejur, ca pe o statuie. Modul lor de a merge, drept, e hotărâtor pentru aspectul costumului. Dansul s-a dezvoltat şi el în strânsă legătură cu posibilităţile oferite de îmbrăcăminte (a se vedea poalele ample ale costumului femeiesc ce permit mişcarea, la fel ca şi creţele *cămeşii* bărbăteşti).

Costumul popular este o *marcă identitară, de apartenenţă la un popor, la un anumit spaţiu cultural, cu care omul se identifică şi care-l defineşte ca persoană*– vorbeşte de vârstă, origine etnică, ocupaţie, statut social, personalitate etc. E un semn de distincţie, alături de limbă şi tradiţii. Octavian Goga, referindu-se la costumul popular din Transilvania, spunea: „Acest port, pe lângă că deosebeşte pe om de om, mai e şi frumos”[14].

În fiecare an, în prima duminică după Adormirea Maicii Domnului, la Gura Râului este *Sărbătoarea portului popular* la care se încearcă, în primul rând, o conştientizare a tinerilor cu privire la

[14] *Octavian Goga în Ţara Noastră, I, nr. 13, (1907), 201-202* în *Ana Grama, Dincolo de artă şi mai presus de măiestrie – portul popular românesc în Transilvania anului 1907* – în *Studii şi comunicări de etnologie, tomul X, serie nouă, Sibiu, Editura Academiei Române, 1996, 142.*

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

„comoara" pe care o au, dar şi o stimulare a lor spre a o păstra. Îndemnul sărbătorii este: ***Îmbracă-te româneşte!*** Portul de la Gura Râului nu este altceva decât un îndemn la simplitate, la normalitate, în lumea aceasta atât de complicată în care trăim.

BIBLIOGRAFIE

Roland Barthes, *Système de la mode*, Paris, Seuil, collection "Points/Essais", 1983.

Régis Debray, *Vie et mort de l'image*, Paris, Éditions Gallimard, 1992.

George Em. Marica, *Studii de istoria şi sociologia culturii române ardelene din secolul al XIX-lea*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977.

Adina Nanu, *Vezi? Comunicarea prin imagine*, Bucureşti, Editura Grup Noi, 2002.

Portul popular –Marcă a identităţii etnoculturale, Conferinţa Internaţională a muzeelor de etnografie din Centrul şi Sud-Estul Europei, ediţia aIV-a, Sibiu, 15-17 octombrie 2004, Sibiu, Editura Honterus, 2004.

Studii şi comunicări de etnologie, tomul X, serie nouă, Sibiu, Editura Academiei Române, 1996.

Aura Clara Marinescu, „Adina Nanu: Haina nu-l face pe om. Imaginea, da" articol publicat în data de 17.02.2014, accesat în data de 28.08.2014 http://www.bewhere.ro/oras/adina-nanu-haina-nu-l-face-pe-om-imaginea-da-5118/ .

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Fundamentul teologic al culturii etnologice

Constantin NECULA*

Among the humanities supporting ethnological research, theology was long forgotten. As human behavior is or anthropology is out of human, as confessor and and pleading to God. The man, a dialogical beign, remains fundamentally bound by faith to God. His reliogisity can be measured or detected by various means od sociology. But etnology can do more. To differentiate the layers of faith of the man from the distant past and the recent one, in order to help the future generations to understand where they come for. Theology may propose new contests careless circumvented by the modern rationalism and secularism. The man investigated by romanian ethnology was not just religious and faithful, The Church he was part of, proposing a way of life not only an ideological structure. Starting from a INSCOP analysis we can identify these premises. And seek solutions to a ethnotheological reconstruction.

Keywords: ethnotheology, reporting on religion, faith courage, rationality of religious culture, demythisation of ethnology
Cuvinte cheie:etnoteologie, raportarea la religie, curajul credinței, raționalitatea culturii religioase, demitizare etnologiei

Dintre toate analizele sociologice propuse pentru a diagnostica gradul de cultură al poporului român n-am aflat vreuna în care să mai conteze cultura sa teologică. Ba, deseori, ca teolog dedat lecturii socialului, acordarea intelectuală a specialiștilor din celelalte arii ale culturii umaniste la teologie la Teologie, ca știință a cunoașterii lui Dumnezeu și re-cunoașterii aproapelui ca subiect al iubirii, se reduce la tot soiul de clișee. Dintre toate aceste criterii și clișee, cele care leagă, de exemplu, dezvoltarea economică ori cultura familiei de Ortodoxiei și apoi o socotește pe aceasta drept o frână în calea dezvoltării, jenează prin mediocritate. În fond, în amintirea anilor când eram „grânarul Europei" ori propuneam cea mai amplă extracție de țiței din lume, merită amintit că exact diluarea perceptelor creștin-ortodoxe de viață socială, ieșirea din Pravilă și Lege, a dus la pierderi extrem de grave în ceea ce privește calitatea produsului uman al școlii și societății. Dezechilibrul din ecologia relațiilor umane a degradat vizibil și fundamentarea unor științe care să contribuie la mai buna cunoaștere a omului ori a comportamentului uman. Astăzi asistăm la o astfel de criză a informației religioase la nivelul etnologului ori filologului, la nivelul psihologului social ori a pedagogului. Lipsa unei atare orientări în antropologia credinței aduc la iveală mitologii ale ilogicului și structuri ale absurdului cultural, dezvoltând *undergrunduri* culturale. Remarcabile sunt excepțiile, excelenții restauratori de iconostase ori veșminte liturgice, frământații restauratori de case ori conservatori de linii vestimentare etnologic imperisabile, conștiințele care înțeleg că tot ceea ce înseamnă creștinism românesc se scufundă în țesătura de lumină a culturii etnologice și se confundă cu o teologie populară de excepție, remarcabilă în poezie, cântare și iconologie populară.

Introducerea într-un context măsurabil

Luna iulie 2015 a adus pentru cititorul român o serie de noutăți în ce privește informarea asupra gradului de religiozitate și de comportament religios al românilor. Două lucrări antologice și un studiu INSCOP asupra comportamentului religios al românilor (perioada de desfășurare 09-14 iulie), toate trei obligând la reflecție și analiză serioasă. Pe de o parte avem lucrările lui Vasile Sebastian Dâncu[1] și Daniel David[2]. Ele sunt surse primare în cunoașterea unei dezvoltări comportamentale relativ recente, sumă a unor preocupări pe ultimii 10 ani, în medii diferite (urban-rural), în chei de lectură diferite (etnologie politică și comportamentală, cognitiv-experimentală), în chei de enunț diferite (descriere-analiză). Admițând că etnologia este știință a culturii materiale și spirituale a popoarelor[3], suma de

*conferențiar universitar doctor, Universitatea „Lucian Blaga" Sibiu; e-mail: parintele.necula@gmail.com

[1] *Triburile. O patologie a politicii românești de la Revoluție la generația Facebook*, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015, 321 pg.

[2] *Psihologia poporului român. Profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitive-experimentală*, Editura Polirom, Iași, 2015, 397 pg.

[3] Cf. *Dicționar de Sociologie Rurală* (coord. Ilie Bădescu / Ozana Cucu-Oancea), Editura Mica Valahie, București, 2005, pp. 172-173.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

informații din cele două lucrări va deveni fundamentală cercetătorului care se va ocupa cu etnoistoria ori etnosimbolismul[4], cel din urmă reprezentând una dintre direcțiile paradigmatice ale teoriilor națiunii și naționalismului, mai ales în dinamica lor actuală. Personal cred că ambele lucrări deschid suficiente direcții de cercetare și asupra stadiului de cunoaștere a calității spirituale a conținuturilor de marcă ale culturii populare actuale. Studiul INSCOP însă oferă câteva date pe care ne permitem să le acordăm la lungimea de undă a cercetării propuse de noi în aceste rânduri. Ce ne spune, sintetic, cercetarea sociologică? Redăm mai jos, cu concluziile analiștilor INSCOP, o serie de aspecte:

1. 83,9% dintre români se consideră persoane religioase. Având în vedere și proporția ortodocșilor în populația României, putem spune că lumea ortodoxă românească nu este una foarte atinsă de secularizare.

2. Doar 10,3% se consideră persoane nereligioase și doar 1,1% se declară atei convinși. Și această cifră este deosebit de interesantă deoarece relevă faptul că nici „necredincioșii" nu refuză fenomenul religios. Mai degrabă este vorba de un 10,3% care spune că nu are o raportare cotidiană constantă și coerentă la credință, dar care nu contestă în sine religia sau o serie de principii ale ei. Doar 1,1% își asumă eticheta de atei, cifră practic nesemnificativă statistic.

3. Exceptând evenimentele religioase din familie (nunți, botezuri, înmormântări), românii declară următoarele pattern-uri de frecventare a bisericii (procente calculate din totalul celor care se declară religioși): 0,9% zilnic, 2,7% de câteva ori pe săptămână, 25,4% o dată pe săptămână (mai ales duminica), 18,9% o dată pe lună, 37,8% doar la marile sărbători religioase, 10,2% o dată pe an sau mai rar, 3,4% declară că nu merg la biserică (0,6% non răspunsuri)[5].

4. 45,1% dintre românii care se consideră religioși spun că religia este foarte importantă pentru ei, 50,3% importantă, 4,5% puțin importantă, 0,1% deloc importantă.

5. 83% dintre români spun că respectă zilele de duminică și sărbătorile religioase (14,3% spun că nu le respectă, 2,7% non răspunsuri). 74,6% se închină atunci când trec pe lângă o biserică, 24,1% declară că nu se închină, non răspunsuri 1,4%. 65,6% spun că se roagă în mod regulat (31,8% nu se roagă în mod regulat, non răspunsuri 2,5%), și 60,2% afirmă că își sfințesc obiectele personale, casa, mașina (36,7% nu, non răspunsuri 3,1%).

6. 53,6% dintre români contribuie periodic cu bani la biserică, 43,2% nu contribuie, 3,2% non răspunsuri. 39,4% spun că apelează la preot atunci când au necazuri, 57,2% nu apelează, non răspunsuri 3,3%.

7. 34,9% dintre români se spovedesc periodic (62,7% nu se spovedesc periodic, non răspunsuri 2,4%), 29,6% postesc în mod regulat (67,9% nu postesc regulat, non răspunsuri 2,5%).

8. 96,5% dintre români cred în Dumnezeu (1,9% nu cred, 1,6% aleg nu știu/nu răspund). 84,4% cred în sfinți (11,9% nu cred, 3,6% non răspunsuri).

9. 59,6% cred că raiul există (24,4% nu cred, 16% non răspunsuri), 57,5% cred că iadul există (26,8% nu cred, 15,7% nonr ăspunsuri). 54,4% dintre români cred în viața de apoi (28,5% nu cred, 17,1% non răspunsuri). Aici remarcăm ușoare disonanțe în răspunsuri – respondenți care cred în existența Raiului, dar nu și în cea a Iadului de exemplu – relativ normale.

10. 44,8% dintre români au încredere în preoți (47,6% nu au încredere, 7,7% non răspunsuri), 42,4% cred în miracole (52,8% nu cred, 4,8% non răspunsuri), 31,2% cred în deochi (64% nu cred, 4,8% non răspunsuri), 25,5% cred în blesteme (70% nu cred, 4,5% non răspunsuri), 23,8% cred în horoscop (71,2% nu cred, 4,4% non răspunsuri), 15,6% cred în extratereștri (75,9% nu cred, 8,6% non răspunsuri), 15,3% cred în vrăjitorie (81,8% nu cred, 2,9% non răspunsuri).

---

[4]Definirile *etnoistoriei* și *etnosimbolismului*, Idem, pp. 172-174.

[5]„Faptul că un sfert dintre români declară o frecventare săptămânală a bisericii (fie și duminica) reprezintă un grad de participare religioasă mare pentru o populație europeană. Sociologii numesc populațiile europene (la cele creștine ne referim) care se declară religioase, dar nu frecventează în mare măsură instituția bisericii „creștini nepracticanți", sintagma fiind aplicată de obicei și românilor de cercetătorii din domeniul sociologiei religiei. Totuși un popor care într-o proporție de 45% merge la biserică măcar o dată pe lună nu se încadrează atât de ușor într-un asemenea tipar. Inclusiv cifrele de mai jos (procentul românilor care se roagă, al celor care se spovedesc al celor care își sfințesc obiectele, postesc etc.) arată că evoluția religiozității în România contrazice teoriile modernizării și secularizării cel puțin pe anumite segmente de populație", consemnează cercetătorii implicați în analiza propusă publicului larg.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Darie Cristea, director general INSCOP are ***două concluzii*** asupra cercetării realizate, numite „Barometrul "INSCOP – Adevărul despre România" de INSCOP Research la comanda *Adevărul:*

1. „O modernizare constantă şi evidentă a societăţii româneşti în ultimii ani nu a venit însoţită de o erodare rapidă şi la fel de semnificativă a fenomenului religios. Practic, modelele sociologice uzuale ale secularizării sunt contrazise de astfel de date. Desigur, ce implicaţii are un asemenea fapt, cu ce alte variabile corelează şi dacă religiozitatea aceasta poate fi o frână în dezvoltare sau, invers, dacă ne poate ajuta să fim o societate mai bună, toate acestea pot face obiectul unei cercetări complexe şi separate".

2. „Desigur, într-o anumită măsură se poate spune că există la români o apetenţă atât pentru religie, cât şi pentru superstiţii, chiar şi pentru citirea religiei prin superstiţii. Totuşi, credinţa în elementele centrale ale fenomenului religios este mult mai puternică."

Datele publicate consemnează şi o serie de ***date metodologice***, pe care le conservăm pentru relevanţa lor: Volumul eşantionului a fost de 1075 persoane şi este reprezentativ pentru populaţia României de 18 ani şi peste 18 ani. Eroarea maximă admisă a datelor este de ± 3%, la un grad de încredere de 95%. Tipul eşantionului: multi-stratificat, probabilistic. Metoda folosită a fost cea a sondajului de opinie pe baza unui chestionar aplicat de operatorii de interviu la domiciliul respondenţilor. Chestionarele au fost aplicate în 39 de judeţe şi Municipiul Bucureşti, într-un total de 76 de localităţi (oraşe mari, oraşe medii, oraşe mici, comune, sate). Eşantionul a fost validat pe baza datelor oficiale ale Recensământului populaţiei din 2011

O altă concluzie, intratext, ne reţine atenţia: „Ca o ***concluzie generală***, inclusiv la nivel de participare, românii au o raportare la religie mult mai participativă decât tiparul actual occidental"[6].

Să fie oare întâmplătoare o astfel de realitate, în ciuda celor 45 de ani de spălare a culturii religioase ori din cultura urbană modernă, să fie doar rodul existenţei bunicilor şi vieţii la sat de până mai ieri a populaţiei multora dintre aglomeraţiile urbane de azi? În acelaşi pachet de interogaţie socială a fost cuprins şi Părintele Arsenie Boca, propus analizei „...tocmai pentru că subiectul pachetului de întrebări este mai neconvenţional şi am încercat să evităm a oferi nişte variante de răspuns care riscau să inducă răspunsuri convenţionale din partea subiectului. Pe scurt deşi fenomenul Arsenie Boca este în mod cert o creaţie mediatică, publicul îl percepe pe fostul monah în primul rând pe latura religioasă, notorietatea tabloidizată fiind în acest caz convertită în popularitate. Există o rată infimă de respingere a „fenomenului Arsenie Boca". Desigur cunoaşterea fenomenului este „la mâna a doua", nu este una informată propriu-zis, ci una centrată pe minimul de informaţii oferit publicului în context mediatic (a se vedea faptul că un procent important îl asociază pe Arsenie Boca cu statutul de sfânt)" (cf. Darie Cristea). În ciuda faptului că „fenomenul Arsenie Boca" este „ la mâna a doua" după analişti, merită să reţinem profilul său, aşa cum reiese din datele cercetării[7]:

1. 90,6% dintre români au auzit de Arsenie Boca, 8,4% nu au auzit. Non răspunsurile reprezintă 1%. Notorietatea lui Arsenie Boca este extraordinară şi se datorează în bună măsură tipului de promovare mediatică de care a avut parte în ultima vreme. Deci o tematică religioasă poate genera notorietate foarte mare dacă este promovată la televizor, în special prin abordări de tip tabloid (accent pe senzaţional, minuni etc.). Probabil nicio altă personalitate religioasă nu are în acest moment în România o promovare comparabilă.

2. Din totalul celor care au auzit de Arsenie Boca, 34,8% spun că reprezintă pentru ei un sfânt, 17,2% că a fost preot, pentru 6,9% nu reprezintă nimic, 5,9% îl consideră un călugăr, 5,3% spun că reprezintă ideea de credinţă, 3,1% un duhovnic, 2,4% un om bun, 2,2% că te duce cu gândul la ideea de minune dumnezeiască, 2,2% părinte, 2,1% personalitate religioasă. 1,4% spun că este vorba despre un profet, 1,3% că e un model, 1,1% că e o afacere pentru Biserică, 1,1% spun că este vorba de un mit, 1% că e un părinte spiritual, 0,9% că e un mit creat de presă, alţi 0,8% că e un simbol, 0,6% că e un vizionar, iar 0,5% că e un idol. 3,8% dintre respondenţi au indicat alte semnificaţii, iar 5,3% este procentul non-răspunsurilor.

Ne aflăm, aşadar, în plină reconstruire a etnologicului legat de sfânt şi sfinţenie? Se restartează nevoia de eroism dinaintea unui popor prea adesea trădat şi din care au fost eradicate, prin false reforme,

---

[6]Toate datele au fost preluate având ca sursă http://www.inscop.ro/iulie-2015-comportamentul-religios/, accesat la data de 28.09.2015.

[7]Toată cercetarea prezentată în sursa http://www.inscop.ro/iulie-2015-arsenie-boca/, accesat la data de 28.09.2015.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

proiectele de evoluție morală pozitivă[8]? Se construiește un nou cod etnologic pentru satul global care este lumea locuibilă? În această lume nou-etnologizată în sensul reinventării structurii culturale a informației, mai poate exista loc pentru un fundament teologic?

Scurte definiri și deschideri în intradisciplinaritate

Una dintre definițiile etnologiei ca știință consemnează: „Etnologie = disciplină care studiază culturile diferitelor grupuri umane. Termenul a fost introdus în 1787 de A.C. Chavannes și a căpătat în timp conotații și înțelesuri diferite: nu trebuie confundat cu termenul de etnografie. Fiind la origine studiul direct al clasării și descrierii pe baze lingvistice a popoarelor de pe Pământ, etnografia este astăzi angajată în observarea directă a culturilor și în redactarea descrierilor care constituia prima fază a muncii etnologului. Etapa pur etnologică este faza succesivă, cea comparativă și interpretativă. Etnologia studiază cultura prin modele istorice și interpretative, conform definiției antropologului american M.J. Hreskovits (1895-1963): „tot ceea ce societatea umană produce, se ivește dintr-un mediu natural dat". nu există societate omenească, oricât de insignifiantă, care să nu-și fi elaborat o civilizație specifică, și care să nu insereze individul în niște relații de familie (de sânge sau simbolice), într-o rețea de raporturi economice, magice, simbolice și religioase comune"[9]. Dacă în 1954 Claude Lévi-Strauss, în celebra *Antropologie structurală* arată că cercetarea etnologică nu mai este separabilă de cea istorică și nici de cea antropologică[10], definirile mai noi propun o optică globală, a antropoetnologiei care se diferențiază de realitate este holismul antropologic și metoda comparativă. Numai prin intermediul studiului și al confruntării societăților apropiate și îndepărtate, din epocile vechi și din zilele noastre, putem avea o cunoaștere adevărată a genului uman, a ideilor și comportamentelor sale[11]. Desigur, rămânând în sfera structurărilor tensiunii etnologice, putem consemna modul în care modele etnologice adâncite în cercetarea ultimilor ani (mai ales în ce privește cultura comportamentală, de exemplu) au fost destructurate în raport cu judecata de valoare a media, de raportarea lor la ceea ce Ernest Mașek consemna a fi drept un criteriu estetic fundamental actualității romanului, ca specie literară și expresie a contemporaneității: *contemporaneitatea idealului estetic*[12].

Din punctul de vedere al culturii sociologice, teologia este admisă la cercetare doar în haina sociologiei religioase. Astfel, analizând rezultatele cele mai semnificative și problemele încă actuale în ce privește religia (redusă doar la examinarea fonemelor religioase!), Salvatore Abbruzzese consemnează: „sociologia religiei a explicat mai întâi raționalitatea relațiilor întreținute de subiect față de forțele transcendente cărora acesta le postulează existența și influența. Ea a văzut aici realizarea unei funcții sociale și locul unei producții culturale permițând cuprinderea lumii. Studiile privind relațiile sociale bazate pe o apartenență religioasă au alimentat în mod considerabil analizele asupra transformărilor religiosului în societatea contemporană"[13]. Preluăm din studiul său câteva dintre direcțiile cercetării etnologicului structural al noii religiozități:

1. Reformularea procesului de secularizare. Teoretician: Martin D., *A General Theory of Secularization*, Oxford, Blackwell, 1978

2. Analiza formelor tradiționale de devoțiune a devenit analiza adaptărilor lor parțiale la modernitate. Teoretician: Lambert, Y., *Dieu change en Bretagne. La religion a Limerzel de 1900 a nos jours*, Paris, Cerf, 1985

3. Influența credințelor religioase asupra comportamentelor electorale. Teoretician: Michelat

[8]Cred că nu întâmplător o a treia directive a cercetării INSCOP a vizat direcția țării și sursele de îngrijorare (http://www.inscop.ro/septembrie-2015-directia-tarii-si-sursele-de-ingrijorare/), chestionații în același exercițiu acordând sărăcirii și îngrijorării față de războiul din jur, a doua grijă restaurând încrederea în armată (consemnată într-un sondaj din 30 iulie (http://www.inscop.ro/iulie-2015-teme-de-interes-pentru-securitatea-nationala/)

[9]*Enciclopedie de Filosofie și Științe umane* (coord. Marco Drago / Andrea Boroli), trd. din limba italiană, DeAgostini / ALL, București, 2004, pg. 309.

[10]Claude Lévi-Strauss, în vol. *Antropología estructural*, I. Barcelona: Paidós 1995 (ed. I-a, 1958), *„El análisis estructural en lingüística y en antropología"*, 75-95; *"La noción de estructura en etnología"*, 299-337.

[11]*Enciclopedie de Filosofie și Științe umane*, ed. cit., pg. 310.

[12]Victor Ernest Mașek, *Criterii estetice ale contemporaneității și actualității romanului*, în vol. *Colocviile de critică ale Revistei Transilvania*, Editura InfoArt Media, Sibiu, 2012, pg. 551.

[13]Art. *Religie*, în vol. *Dicționar al gândirii sociologice* (vol. coord. de Massimo Borlandi, Raymond Boudon, Mohamed Cherkaoui, Bernard Valade), Editura Polirom, 2009, pg. 667, cu bibliografia inclusă.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

G., Simon M., *Classe, religion et comportament politique*, Paris, FNSP, 1977

4. Religie și atitudine politică. Teoretician: H. Desroche, Socilogie de l'Esperance, Paris, Calmann-Lev, 1973 și Seguy J., Conflit et utopie, ou reformer l'Eglise, Paris, Le Cerfe, 1999.

Astfel s-a ajuns ca din domeniul etnologiei-etnografiei, din fișa sa de post, ca metodă de cercetare să se treacă, cu ușurința specifică relativizării moderne, de la studiul societăților tribale, de exemplu, la grupuri, organizații și comunități dintre care specialiștii reținunele, specifice: spitalele, cartierele etnice, bandele urbane sau cultele religioase[14]. Destructurarea teologicului în religios, în registrul sociologiei, este marcată de unul dintre cele mai importante studii apărute în limba română, din chiar deschiderea sa. Autorul studiului, Jean Baechler, consemnează: „Analiza sociologică - și, mai general, rațională - a religiei sau a religiosului se confruntă cu o dificultate majoră ce provine hiar din natura obiectului său. Această problemă poate fi cel mai ușor sesizată în opoziția dintre sacru și profan, ce pare să se bucure de adeziunea tuturor specialiștilor, opoziție unanim plasată în inima religiosului. Ea apare deoarece savantul este numai prin definiție de partea profanului, dar în plus el trebuie să reducă sacrul la profan, dacă dorește să-l abordeze rațional. Or, dacă sacrul este perceput ca profan, el încetează să mai aparțină sferei religiosului, iar știința religiosului își ratează obiectul. La această problemă nu s-a găsit o soluție satisfăcătoare și definitivă. Mai precis, ea pune o barieră de netrecut în fața investigațiilor rațiunii în domeniul religiosului"[15]. Lăsând la o parte că autorul vorbește ca și cum religiosul ar fi lipsit de rațiune (exact în sensul pe care-l propune Rudolf Otto, citat de el mai apoi), este limpede că această greutate face ca o serie de elemente desemnate sociologic drept iraționale (numinos, Qadoch/qadoș, hagios, sanctus/sacer) nu poate fi propus analizei celorlalți fără două pârghii fundamentale: etnologia și teologia. Reducerea teologiei la o ancilă a comportamentului religios a afectat, în timp, și relația cu etnologia. Acesteia din urmă îi va fi greu să explice, în lipsa unei cunoașteri a criteriilor teologice ale valorii, cel puțin în arealul românesc, de unde decurg o serie de tradiții, obiceiuri ori acte cultuale, în ce mod au evoluat veșmintele de sărbătoare ori sculptarea în lemn a porților maramureșene, care sunt exigențele purtării cununii ori clopului de mire, din ce sursă anume s-a născut o întreagă poezie a morții ori a nașterii. *„Dezvoltarea umană este o călătorie. Din momentul concepției, ființele umane pornesc pe un drum al experienței noi, care se va prelungi pe toată durata vieții lor. Deși fiecare călătorie este unică, există și repere familiare: bebelușii cresc și devin copii, iar copiii devin adulți. Studierea dezvoltării umane clarifică atât experiențele unice, cât și cele comune trăite de-a lungul acestei călătorii prin viață"*[16]. Sunt cuvintele de început ale unui amplu tratat de teoria dezvoltării umane, al cărui umanism științific este afectat tocmai de încercarea de a submina cunoașterea teologică a omului cu aceea a teoriei evoluționismului, reglată prin teorii ale dezvoltării creierului ori teoria sistemelor dinamice privind epigeneza. Când cercetarea ajunge spre sfârșit, privind revoluția mortalității ori tipare ale doliului, studiosul apelează tot mai mult la elementele constructive ale înțelegerii etnologicului modern legat de vârsta a 3-a. Ori cheia de interpretare teologică nu poate fi eludată. Sau nu în miezul ființei umane analizate care este „chipul slavei lui Dumnezeu" chiar dacă poartă rănile păcatelor.

Nevoia unei chei teologice în fundamentarea culturii etnologice

Un cunoscut teolog specializat în „comportamentul" credinței, Pierre Renard, consemna, atunci când analiza relația cultură-credință, că apostolatul creștin a fost mereu condiționat de ambientul cultural în care s-a manifestat. Monolitismul cultural fiind una dintre cauzele lipsei de succes pastoral[17]. El marcând discursul său cu o raționalitate a evidenței credinței, asumând riscul specific religiei creștine: a ierta cu riscul de a pierde. De aceea, consemnează el, Tainele Bisericii cheamă, de fapt la „a pune mâna pe Dumnezeu"[18]. Dinaintea umanismului modern în cercetare, teologia poate oferi

[14]Allan G. Johnson, *Dicționarul Blackwell de Sociologie. Ghid de utilizare a limbajului sociologic*, ed. rom. Editura Humanitas, București, 2007, pg. 150.

[15]Jean Baechler, studiul *Religia*, în volumul *Tratat de Sociologie* (sub coordonarea lui Raymond Boudon), ed. rom., Editura Humanitas, București, ed. 2-a, 2006, pg. 501. Întregul studiu merită analizat și recenzat, fiind prezentat în vol. pp. 501-545, parcurgând conținuturi specifice: natura religiosului, producțiile sociale ale religiei, sociabilitatea religioasă, riturile, credințele, regulile de viață, influențele religiosului asupra non-religiosului etc.

[16]Diane E. Paplia, Sally Wendoks Olds, Ruth Duskin Feldman, *Dezvoltarea Umană*, Editura TREI, București, 2010, pg. XV, capitolele finale, amintite de noi, pp. 618-619; 620-629, 641-642.

[17]Pierre Renard, *Il coraggio di credere*, Elle di Ci Editrice, f.a, pg. 16.

[18]*Idem*, pp. 34-35.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

„construcția prismatică"[19] care să ofere un acces mai amplu în sufletul omului modern supus cartografierii etnografiei și mai apoi analizei etnologice. În cercetarea românească avem un exemplu de marcă, Simion Mehedinți. Lui îi datorăm o serie de concepte și conținuturile aferente legate de caracterizarea etnografică a unui popor prin munca și uneltele sale, coordonatele etnografice, civilizația și cultura, antropogeografie, școala muncii și relevanța sa în genetica conștiinței unui popor. Un aspect remarcabil, legat de conștiința legăturii indisolubile dintre teologie-etnologie și cultură academică, poate fi surprins în studiile sale despre Academie ca instituție etnopedagogică și infuzia de cultură creștină în prelevarea unor artefacte de conștiință etnologică (vindecare și împăcare, optimism, senectute sănătoasă)[20]. Dinspre teologi cea mai amplă provocare de alcătuire a unei specializări de etnoteologie a realizat-o distinsul Profesor al Facultății de Teologie „Andrei Șaguna" din Sibiu, Părintele Ilie Moldovan[21]. El nu doar că a propus o serie de teme de cercetare interdisciplinară ci a creat o serie de spații de cinetică educațională care rodesc și după plecarea sa la cele veșnice. Taberele de la Jacul Românesc, pelerinajele cu caracter restaurator întru etnicul românesc (la Zalău, de exemplu, unde a manifestat pe locul în care fusese ucisă de prigoana hortystă o mamă însărcinată și unde se construia o stație de benzină), cercul de etnoteologie și multele implicări în descoperirea tradițiilor populare din diferite colțuri ale țării, constituie cea mai fericită întrupare a relocării teologiei în preajma etnografiei.

Pentru teologul de astăzi, sondajul INSCOP devine important nu doar pentru a culege datele ci, mai ales, conținutul de atenționări. Mă refer acum, strict, la punctele notate de noi cu cifrele 8, 9 și 10, care propun imaginea unui sincretism de conținuturi extrem de primejdios. În raportul INSCOP este consemnată, concluzie la prima cifră propusă, aceea legată de religiozitate strict (notată de noi cu 1): „Desigur, putem discuta calitatea, informarea sau gradul de religiozitate al românilor. Cert este însă că românii nu refuză fenomenul religios. Faptul în sine este specific estului Europei și cert diferit de situația din zona occidentală". Concluzia noastră este că, în esență, gradul de religiozitate nu este factorul etnologic cel mai dinamic ci gradul de credință. De aceea în celelalte verificări „la pachet" au fost cercetate alte două virtuți teologice ale poporului român: nădejdea și dragostea. Etnologul, citind raportul propus de statisticieni și sociologi, trebuie să recitească în cheia teologiei sociale întreaga măsură a cercetării. Datele culese la vremea concediilor, relevă un amestec remarcabil de *basme, ghicitori și eresuri*, cum ar zice Mihai Eminescu, dar și o serie de discerneri teologice iritante încă pentru vizionarii unei Românii secularizate.

În loc de concluzie, o mărturie

Cum se gândea această relație în perioada interbelică? Ne devine simplu răspunsul dacă facem apel la unul din textule mărturisitorului om de cultură, litere și metaforă românească Radu Gyr. El scria: „Bogăția sufletească a unui neam se aprinde în arta lui populară. Se fixează aici, în această artă, eternități de suflet din sufletul Neamului. Prin nimic altceva nu se poate cunoaște mai bine fondul sufletesc al unui neam decât privindu-se atent în minunata oglindă care e folclorul... Mărturisirile sufletești ale neamului se fac complete numai cântecului, versului, împletirii unui strai și unui covor, ori smălțuirii unei oale și încrustării unui lemn. Ciudat duhovnic- această artă populară! Ea primește spovedania unui neam întreg, în tot ce spovedania cuprinde mai curat și mai adânc ca trăire internă"[22]. Poate că și din această conștiință a adâncimii teologice a etnologiei, poetul Radul Gyr va fi scris versurile teribile ale poeziei *Crez:* „Cred într-unul Dumnezeu/ Tatăl Ziditorul,/ Ce-a-nfrățit în neamul meu/Sfântul crez cu dorul"[23]. Multele din excesele de mitizare ale etnicului românesc ar fi eradicate dacă, dincolo de speculația și specularea unei conjuncturi am avea demnitatea de a rămâne niște smeriți

[19]Conferenza Episcopale Italiana, *In Gesu Cristo. Il Nuovo umanesimo. Una traccia per il cammino verso il 5-o Convegno Ecclesiale Nazionale*, Editura Figlie di San Paolo, 2014, pg. 17.

[20]Toate textele sale remarcabile în planul studiului nostru, în volumul „*Civilizație și cultură. Concepte, definiții, rezonanțe*", Editura TREI, 1999, 385 pg.

[21]Pentru o scurtă prezentare a operei Părintelui Ilie Moldovan, a se vedea Pr. Prof. D. Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, ed. III, Editura Andreiana, Sibiu, 2014, pp.412-413, precum și volumul „*Omagiu Părintelui Ilie Moldovan la 80 de ani*", Sibiu, 2006, 864 pg.

[22]Radu Gyr, *Gândirea,* anul XVII, nr. 4, aprilie 1938, apud. Cristian Filip, *Poezia închisorilor*, Editura Babel, Bacău, 2014, pg. 75.

[23]Volumul *Poeți după gratii*, Mănăstirea Petru Vodă, 2010, pg. 90.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

tâlcuitori ai gândirii teologice a poporului român, evitând să dăm explicații fără fundament, neuitând că izvorul spiritualității noastre rămâne unul creștin, adică legat de Iisus Hristos ca Domn și Dumnezeu.

BIBLIOGRAFIE

Baechler Jean, *Religia*, în volumul *Tratat de Sociologie* (sub coordonarea lui Raymond Boudon), ed. rom., Editura Humanitas, București, ed. 2-a, 2006.

Civilizație și cultură. Concepte, definiții, rezonanțe, Editura TREI, 1999.

Conferenza Episcopale Italiana, *In Gesu Cristo. Il Nuovo umanesimo. Una traccia per il cammino verso il 5-o Convegno Ecclesiale Nazionale*, Editura Figlie di San Paolo, 2014.

Dicționar de Sociologie Rurală (coord. Ilie Bădescu / Ozana Cucu-Oancea), Editura Mica Valahie, București, 2005.

Enciclopedie de Filosofie și Științe umane (coord. Marco Drago / Andrea Boroli), trd. din limba italiană, DeAgostini / ALL, București, 2004.

Gyr Radu, *Gândirea,* anul XVII, nr. 4, aprilie 1938, apud. Cristian Filip, *Poezia închisorilor*, Editura Babel, Bacău, 2014.

Johnson Allan G., *Dicționarul Blackwell de Sociologie. Ghid de utilizare a limbajului sociologic*, ed. rom. Editura Humanitas, București, 2007.

Lévi-Strauss Claude, în vol. *Antropología estructural*, I. Barcelona: Paidós 1995 (ed. I-a, 1958), *„El análisis estructural en lingüística y en antropología"*, 75-95; *"La noción de estructura en etnología"*, 299-337.

Mașek Victor Ernest, *Criterii estetice ale contemporaneității și actualității romanului*, în vol. *Colocviile de critică ale Revistei Transilvania*, Editura InfoArt Media, Sibiu, 2012.

Omagiu Părintelui Ilie Moldovan la 80 de ani, Editura Andreiana, Sibiu, 2008.

Paplia Diane E., Olds Sally Wendoks, Feldman Ruth Duskin, *Dezvoltarea Umană*, Editura TREI, București, 2010.

Poeți după gratii, Mănăstirea Petru Vodă, 2010.

Pr. Prof. Păcurariu D. Mircea, *Dicționarul Teologilor Români*, ed. III, Editura Andreiana, Sibiu, 2014.

Psihologia poporului român. Profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitiv-experimentală, Editura Polirom, Iași, 2015.

Religie, în vol. *Dicționar al gândirii sociologice* (vol. coord. de Massimo Borlandi, Raymond Boudon, Mohamed Cherkaoui, Bernard Valade), Editura Polirom, 2009.

Renard Pierre, *Il coraggio di credere*, Elle di Ci Editrice, f.a.

Triburile. O patologie a politicii românești de la Revoluție la generația Facebook, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015.

http://www.inscop.ro/iulie-2015-comportamentul-religios/, accesat la data de 28.09.2015.
http://www.inscop.ro/iulie-2015-arsenie-boca/, accesat la data de 28.09.2015.
http://www.inscop.ro/septembrie-2015-directia-tarii-si-sursele-de-ingrijorare
http://www.inscop.ro/iulie-2015-teme-de-interes-pentru-securitatea-nationala/

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Muzeul şi proiectele pentru vârstnici, între angajare, voluntariat şi petrecere a timpului liber

Raluca Ioana ANDREI*

The museum institution, as it is organized today, focuses more and more on its educative function, on its role in conveying the cultural values and in valorizing the museum heritage, in forming the desirable personality of the visiting public in the contemporary society, in a nutshell: on the process of public socialization. The socialization process has a continuous and complex character, starting from the earliest ages and continuing throughout the individual's life. The museum institution, by means of its function of conveying the cultural values, traditions and customs, of its educational and spare-time function, brings its contribution to modeling the public's behavior, to assimilating the cultural models and values indispensable to a society globalization process.

Together with the family, school and group alike, the museum is the one which plays a part in both the formation and reevaluation of the identity, the adults and the elderly being affected by the redefining of the norms and values. In their turn, they pass on to the younger generations, the elements necessary to outline their own identity.

Keywords: museum, socialization, visiting public, family, aging people
Cuvinte cheie: muzeu, socializare, public vizitator,vârstnici

Ce îi motivează astăzi pe vârstnicii din România? Care sunt speranţele lor într-o societate care nu dispune de fonduri necesare pentru a le asigura o pensie decentă, de instituţii care să faciliteze ocuparea timpului şi nu trecerea lui, de un sistem medical care să ofere încredere şi siguranţă, dacă nu vindecare? Cum pot instituţiile de cultură, muzeele în cazul de faţă, să contribuie la bunăstarea fizică şi psihică a celor care au mai mare nevoie de sprijin emoţional?

Acestea sunt câteva întrebări care ne vor ghida lucrarea de faţă, în încercarea de a oferi exemple de bună practică, soluţii şi proiecte pentru dezvoltarea unor programe pe termen lung, adresate vârstnicilor.

În România, procesul de îmbătrânire demografică a început mai târziu decât în celelalte ţări europene şi a avut o intensitate mai scăzută, caracterizată prin ritmuri lente de creştere[1].

Acest proces mai lent de îmbătrânire s-a datorat numărului mare de decese înregistrat în rândul populaţiei de peste 60 de ani, în anul 1996 această grupă de vârstă atingând 74,7% din numărul total de decese. De asemenea, aşa cum arată Sorin M. Rădulescu, scăderea ratei anuale de creştere a populaţiei, a ratei natalităţii şi scăderea ratei sporului natural au reprezentat factori majori într-o creştere lentă a populaţiei vârstnice. Însă, dacă în anul 1996 cei cu vârsta de peste 60 de ani reprezentau 16,7% din totalul populaţiei României, iar speranţa de viaţă era de 73 de ani, în anul 2014, conform Global AgeWatch[2] - această grupă de vârstă reprezintă 21,4 % din totalul populaţiei, ceea ce confirmă estimările ratei de creştere a populaţiei vârstice. Totodată, speranţa de viaţă în anul 2014 a crescut la 80 de ani, conform aceloraşi surse.

Acestea sunt motivele care ne determină să ne orientăm cu un mai mare interes către această grupă de vârstă, în vederea pregătirii unor direcţii clare în scopul ocupării şi angajării persoanelor vârstnice în relaţii sociale şi de comunicare, participării la viaţa socială şi asigurarea suportului emoţional de către familie ori instituţii de cultură.

Muzeele dispun de un patrimoniu valorors, obiecte încărcate de istorie şi poveste, aşa cum fiecare vârstnic este, iar rolul esenţial al acestora este acela de a fi un facilitator educaţional, de a deveni cât mai accesibil şi mai deschis, nu numai pentru copii sau tineri, ci şi pentru cei care cu experienţa,

*muzeograf Complexul Naţional Muzeal ASTRA; doctorand al Universităţii Bucureşti;
e-mail: raluca.andrei@muzeulastra.com

[1] Sorin M. Rădulescu, *Sociologia problemelor sociale ale vârstnicilor*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 2001, p. 347.
[2] www.helpage.org, accesat în data de 28.11.2014.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

cunoştinţele şi timpul de care dispun pot să adauge plus valoare instituţiei.

Dintre toate activităţile integrate muzeografiei nici colecţionarea, nici conservarea sau ştiinţa pură nu au importanţă pentru public faţă de activitatea educativă[3]. Astfel, toate celelalte funcţii ale muzeului sunt subordonate procesului educaţional, scop ce nu se poate realiza prin simpla expunere a obiectelor şi fără a se ţine seama de o serie de factori precum interesul publicului, nevoile sale, gradul de complexitate al cunoştinţelor prezentate, accesibilitatea lor etc.

Este important să identificăm modul în care muzeele etnografice reuşesc să se adapteze acestor nevoi şi cerinţe ale publicului în conformitate cu misiunea de conservare, valorificare, prezervare a patrimoniului şi fără a se îndepărta de acestea.

Muzeul contemporan şi noua abordare în muzeografie dovedesc o reconsiderare a poziţiei faţă de public: muzeul devine un spaţiu activ, dinamic, antrenant, oferind răspunsuri publicului larg şi nu doar anumitor categorii, un mediu cultural în continuă schimbare care satisface cerinţele şi gusturile vizitatorului.

Reuşita politicilor muzeale este condiţionată de cunoaşterea identităţii, mobilităţii şi aşteptările publicului[4].

Astfel, pentru a ne adresa vârstnicilor trebuie să avem în vedere caracteristicile acestei categori de vârstă, bătrâneţea, după cum afirmă Sorin M. Rădulescu, nefiind o stare omogenă, care se manifestă la fel la toate persoanele de vârsta a treia sau a patra, ci aparţine unor subgrupuri cu probleme şi trebuinţe specifice[5].

Urmărind specificul celor de peste 60 de ani putem identifica 3 tipuri de subiecţi: subiecţi „autoimunizaţi" faţă de diferitele modificări ale modului de viaţă şi care, pe baza experienţei proprii sunt capabili să-şi menţină o orientare activă; subiecţi care rămân dependenţi de suporturile culturale şi care menţin cu dificultate aparenţa unei activităţi în dezacord cu obstacolele de adaptare; subiecţi care nu posedă nici un suport cultural sau psihologic şi care se deteriorează rapid, din punct de vedere psihic şi fizic, după ieşirea din activitate[6].

Astfel, adaptarea la noile roluri şi statusuri specifice vârstei a treia este determinată de experienţele anterioare ale subiecţilor, de capacitatea de proiectare a unor scopuri noi sau de anticiparea unor evenimente favorabile, împreună cu gradul de control asupra acestora.

Emile Faguet în *De la Vieillesse c*onsidera faptul că „bătrânii pot încă să vadă ce este în cărţi , dar nu mai pun nimic înăuntru. De-asta nu le mai iubesc"- spunea el[7]. Însă, astăzi încercăm să demontăm aceste stereotipii şi să demonstrăm că vârstinicii pot fi implicaţi şi activi în viaţa socială atâta timp cât li se oferă această oportunitate.

După cum arată Daniela Gârleanu Şoitu în lucrarea *Vârsta a III-a,* persoanele vârstnice pot şi trebuie să fie puse în valoare în cadrul vieţii sociale, ca element structural, solid, necesar. Astfel, este importantă rămânerea înlume a persoanelor vârstnice şi păstrarea activităţii până la sfârşitul vieţii[8].

Având în vedere creşterea populaţiei vârstnice se impune, pe lângă profilaxia bătrâneţii şi lupta împotriva bolilor drastice de degenerescenţă, utilizarea experienţei profesionale şi sociale a vârstelor bătrâneţii[9].

Vorbind de vârstele bătrîneţii, Ursula Şchiopu identifică trei perioade în viaţa celor de peste 60 de ani. Prima perioadă, de trecere, în care subidentitatea profesională se dezoficializează şi se integrează în subidentitatea socială. Subidentitatea materială este foarte importantă, iar cea parentală este relativ expansivă. Cea de-a doua etapă, bătrâneţea propriu – zisă, în care subidentitatea parentală secontractă uşor, iar subidentitatea socială se exercită într-un teritoriu social accesibil şi ultima etapă, marea bătrâneţe, în care subidentităţile se contractă[10].

---

[3] Coriolan Petranu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş,* Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1922, p. 20.
[4] Ioan Opriş, *Managementul Muzeal*, Târgovişte, Editura Cetatea de Scaun, 2008, p. 96-100.
[5] Sorin M. Rădulescu, *Sociologia problemelor sociale ale vârstnicilor*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 2001, p. 140.
[6] Rene Duda, *Gerontologie medico – socială,* Editura Junimea, Iaşi, 1983, p. 162.
[7] Emile Faguet, *De la Vieillesse*, Biblioteque Internationale D, etidion, Paris, 1910, p. 29.
[8] Daniela Gârleanu Şoitu, *Vârsta a III-a*, Institutul European, Iaşi, p. 72-75.
[9] Ursula Şchiopu, *Psihologia modernă*, România Press, Bucureşti, 2008, p. 314.
[10] *Ibidem*, p. 316.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Luând în considerare aceste aspecte, instituțiile de cultură și în special muzeele pot dezvolta o serie de strategii care să implice cu succes persoanele vârstnice, care vor beneficia de un confort psiho - afectiv prin păstrarea identității și apartenența la comunitate.

Muzeele şirolul lor educaţional

Instituția muzeală, așa cum este ea constituită astăzi, se concentrează din ce în ce mai mult pe funcția sa educativă (muzeul este definit ca "o instituție permanentă, fără scop lucrativ, aflată în serviciul societății și al dezvoltării sale, deschisă publicului și care face cercetări cu privire la mărturiile materiale legate de om și de mediul său, le achiziționează, le conservă, și, mai ales, le expune, în scopul studiului, al educației și al delectării" [11]) educație ce ar trebui asigurată pentru toți membrii societății, fără restricție ori discriminare precum vârsta, genul, rasa sau situația financiară, pe rolul său în transmiterea valorior culturale și valorificarea patrimoniului muzeal, în formarea personalității dezirabile a publicului vizitator în societatea contemporană, într-un cuvânt pe procesul de socializare al publicului.

În cadrul procesului de socializare sunt identificate cinci etape de dezvoltare, în funcție de vârsta individului – ultima fiind definită de vârsta adultă târzie, după 60 – 65 de ani, în care predomină socializarea de fond (adică echipare indivizilor cu tot sau aproape tot ce le este necesar pentru a fi membrii active ai societății) cu ajustări reduse la realități sociale și culturale noi[12]. Însă scopul fundamental al procesului de socializare, idiferent de etapele lui, constă în transmiterea reperelor simbolice (normelor și valorilor) necesare formării motivațiilor de participare la viața socială și a capacității de a contribui, în mod activ, la schimbarea socială[13]. Astfel, continuarea procesului de socializare a vârstnicilor este absolut esențială pentru asigurarea suportului motivațional fără de care implicarea lor într-o viață activă nu s-ar putea realiza.

Socializarea la bătrânețe presupune dezangajarea față de rolurile sociale active și familiarizarea cu alte roluri participative în familie, organizații cu caracter voluntar, în activități culturale și chiar productive[14]. Cum se poate realiza însă acest lucru în societatea românească contemporană? Cum se pot depăși anumite stereotipii în legătură cu bătrânețea precum deficiențele de caracter și de personalitate ale vârstnicilor considerându-i ursuzi, instabili, conservatori, inadaptabili în raport cu schimbarea socială, egoiști, rigizi?

Gradul de implicare a persoanelor vârstnice într-o viață activă depinde de o serie de factori precum: stilul de viață al persoanelor vârstnice, asumarea de roluri, interacțiunea și relaționarea cu mediul formal și informal și cu cel al intervenției sociale, perspectiva identitară și sentimentul apartenenței, realația cu sine și forme specifice de intervenție la nivel informal, dorința de manifestare ca cetățean activ[15]. Instituțiile de cultură și în special muzeele oferă vârstnicilor posibilitatea continuării rolurilor active în societate, posibilități de regăsire și afirmare a personalității.

În ultimii ani se încearcă o reconsiderare a educației în cadrul muzeelor și o lărgire a publicului educabil. Astfel, dacă până nu demult educația era privită ca fiind specifică vărstei copilăriei sau cel mult adolescenței, astăzi educația pe tot parcursul vieții este un deziderat al Uniunii Europene care este în contact cu un număr semnificativ de cetățeni direct prin intermediul programelor sale de educației și formare profesională. Obiectivul general al programului de învățare pe tot parcursul vieții este de a contribui la dezvoltarea Comunității ca o societate avansată bazată pe cunoaștere, în conformitate cu obiectivele Strategiei de la Lisabona. Prin susținerea și completarea acțiunilor de către statele membre, programul are ca obiectiv favorizarea schimburilor reciproce, cooperarea și mobilitatea între sistemelede educație și de formare din cadrul Comunității, astfel încât acestea să devină un model de calitate la nivel mondial[16]. Aceste aspecte apar și în Decizia nr.1720/2006/CE a Parlamentului European

---

[11] http://www.icom.cimec.ro/statut.htm accesat în data de 03.12.2014.

[12] Achim Mihu, *Socializarea,* în: *Tratat de Sociologie Generală*, coord. Dumitru Otovescu, Editura Beladi, Craiova, 2010, p. 202.

[13] Sorin M. Rădulescu, *Sociologia problemelor sociale ale vârstnicilor*, Editura Lumina Lex, București, 2001, p. 140.

[14] *Ibidem*, p. 145.

[15] Daniela Gârleanu Șoitu, *Vârsta a III-a*, Institutul European, Iași, 2006, p. 15.

[16] http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/general_framework/c11082_ro.htm accesat în data de 03.12.2014.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

şi a Consiliului din 15 noiembrie 2006 care are în vedere stabilirea unui program de acţiune în domeniul învăţării continue. Unul dintre aceste programe, susţinut de Comunitatea Europeană, este programul Grundtvig ce se adresează tuturor formelor de învăţământ pentru adulţi care vizează să răspundă provocării educaţionale pe care o reprezintă o populaţie europeană în proces de îmbătrânire; să ajute la furnizarea, pentru adulţi şi vârstnici, a unor mijloace pentru a-şi îmbunătăţi cunoştinţele şi competenţele, având ca obiective îmbunătăţirea calităţii şi accesibilităţii mobilităţii, îmbunătăţirea cooperării (calitatea şi volumul); sprijinirea şi găsirea de alternative pentru persoanele defavorizate şi vulnerabile, cum ar fi persoanele mai vârstnice şi cei care şi-au abandonat studiile fără a obţine calificările de bază; sprijinirea dezvoltării unor practici inovatoare şi transferul acestora între ţări; sprijinirea dezvoltării unui conţinut, a unor servicii, îmbunătăţirea abordărilor pedagogice şi a gestionării organizaţiilor de învăţământ pentru adulţi şi vârstici[17].

Muzeele, ca instituţii a căror misiune constă în educarea publicului, vor trebui să se reinventeze pentru lărgirea categoriilor de vârstă la care se adresează, a beneficiarilor serviciilor muzeale. Deşi în mod eronat se considera că vârstnicii reprezintă o categorie de public obişnuită muzeelor şi exista o stereotipie legată de faptul că aceştia oricum vin la muzeu indiferent de ceea ce le oferă această instituţie, din punct de vedere statistic se observă că această afirmaţie nu se susţine. Astfel, într-un studiu iniţiat de Muzeul ASTRA alături de Universitatea „Lucian Blaga" Sibiu, în anul 2001, referitor la Practicile Culturale la Nivelul Populaţiei Municipiului Sibiu s-a observat faptul că cei de peste 65 de ani frecventează într-o măsură mult mai mică instituţiile de cultură faţă de tineri[18].

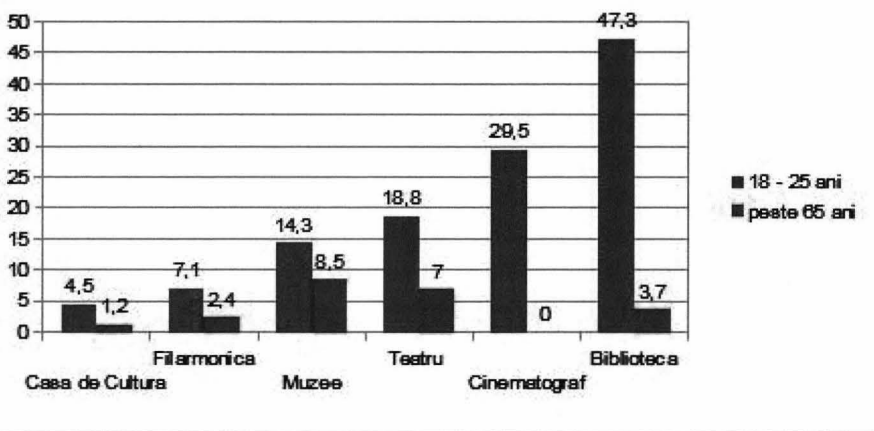

Grafic comparativ, referitor la vizitarea instituţiilor de cultură cel puţin o dată pe lună, de către tineri (18 – 25 de ani) şi vârstnici (peste 65 de ani)
Comparative chart regarding the visit of the cultural institutions at least once a month done by young people (18-25 years old) and ageing individuals (over 65 years old)

Se observă o frecventare redusă a instituţiilor de cultură de către vârstnici, muzeele sunt cele care atrag 8,5% dintre sibienii cu vârsta peste 65 de ani, aceştia alegând să viziteze muzeele cel puţin o dată pe lună. Motivele neparticipării la acţiunile organizate de instituţiile de cultură, invocate la momentul studiului, erau legate atât de oferta precară a unora dintre acestea, cât şi de lipsa banilor şi chiar de lipsa timpului. Dacă în anul 2001, profilul vizitatorului de muzeu, respectiv cei care vizitau într-o proporţie mai mare muzeele, era mai degrabă caracterizat de persoane cu vârsta cuprinsă între 34 şi 45 de ani[19], astăzi această categorie de vârstă rămâne la fel de activă, înregistrându-se însă o creştere şi înrândul vârstnicilor, iar cei care în anul 2001 aveau vârsta de 45 de ani, în anul 2014 mulţi sunt pensionari sau se apropie de vârsta pensionării. Acestă tendinţă de creştere se observă şi prin analizarea numărul de abonamente de vizitare a Muzeului ASTRA vândute la diferitele categorii de public în anul 2014.

[17] http://www.eurodesk.ro/program.php?id=RO0010000295 accesat în data de 28.11.2014.
[18] Adela Popa, Raluca Andrei, *Aspecte privind practicile culturale şi consumul de servicii culturale la nivelul populaţiei municipiului Sibiu*, în: *Dimensiuni ale Cunoaşterii Societăţii Contemporane*, coord. Dumitru Batâr, Editura Universităţii Lucian Blaga Sibiu, 2002, p. 195.
[19] *Idem*, p. 200.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

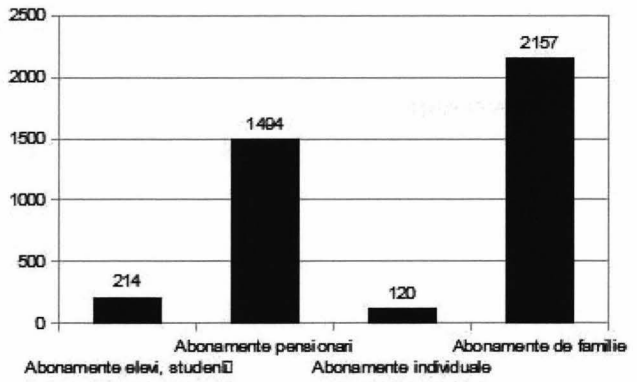

Grafic referitor la numărul de abonamente vândute în anul 2014 la Muzeul ASTRA
Chart regarding the number of subscriptions sold at the ASTRA Museum in 2014

Lipsa banilor, unul dintre principalii factori invocaţi pentru neparticiparea la evenimentele instituţiilor de cultură, este determinată şi de absenţa altor resurse financiare diferite de pensie, în ciuda posibilităţiilor persoanelor vârstnice de a continua activităţile remunerate. Astfel, conform Institului Naţional de Statistică, pentru Regiune Centru (zona Alba, Braşov, Covasna, Harghita, Mureş şi Sibiu), în anul 2012, persoanele active de peste 65 de ani reprezentau 3,3% din totalul populaţiei regiunii. De asemenea, din totalul persoanelor de gen masculin, persoanele active de peste 65 de ani reprezintă 4,4%, iar din totalul persoanelor de sex feminin, cele de peste 65 de ani implicate în viaţa activă, reprezintă doar 2,4 %. Diferenţe considerabile se pot observa şi în ceea ce priveşte participarea la activitatea economică a persoanelor de peste 65 de ani, în funcţie de mediul urban sau rural, înregistrându-se 0,7% persoane active de peste 65 de ani din totalul populaţiei Regiunii Centru în mediul urban şi 6,2% persoane active în mediul rural.

În ceea ce priveşte judeţul Sibiu se observă o creştere considerabilă a persoanelor vârstnice. Dacă în anul 1990, persoanele de peste 65 de ani reprezentau 13,62% din totalul populaţiei, în anul 2011, populaţia vârstnică reprezenta 20,14%, conform INSSE[20].

Acest lucru se datorează scăderii drastice a populaţiei judeţului Sibiu, cu peste 20% în perioada 1990 – 2011, aceasta reducându-se cu 104224 locuitori. De asemenea, cea mai semnificativă scădere a numărului de locuitori s-a înregistrat pentru grupa de vârsta 0 – 14 ani, care s-a diminuat cu mai mult de jumătate în anul 2011 faţă de anul 1990[21].

Integrarea socială şi comunicarea, în cazul persoanelor vârstnice, devin elementele esenţiale care trebuie să ghideze instituţiile de cultută în abordarea şi desfăşurarea de proiecte de valorificare a patrimoniului, mobil sau imobil, ce au drept grup ţintă persoanele de peste 65 de ani. Muzeul ASTRA a reuşit în ultimii ani să elaboreze strategii ce au avut ca scop susţinearea activităţilor lucrative ale persoanelor vârstnice, încurajrea transmiterii valorilor şi normelor tradiţionale, obiectiv ce se poate atinge numai printr-o comunicare activă între generaţii şi dezvoltarea activităţilor filantropice, de loisir, care apropie membrii unei comunităţi, fie ea reprezentată de vizitatorii unui muzeu luaţi în ansamblul lor, fie de cei cu aceleaşi interese, obiceiuri ori practici sociale şi culturale.

În baza cercetărilor de teren s-a constatat necesitatea dezvoltării măsurilor de asistenţă şi de asociere a creatorilor populari din întreaga ţară, creatori care în marea lor majoritate fac parte din categoria vârstnicilor. În anul 1992 s-au trasat scopul şi obiectivele unei Asociaţii care să sprijine şi să încurajeze activităţile de creaţie meşteşugărească şi artistică tradiţională în toate regiunile în care aceasta se mai păstrează, susţinerea creaţiei autentice în cadrul reţelei comercial – turistice naţionale şi internaţionale, promovarea creatorior populari ca purtători ai valorilor autentice[22]. În general, artiştii populari aparţin zonelor rurale, iar reactivarea acestor ocupaţii aducătoare de venit, alături de alte îndeletniciri, duc la o angajare mai numeroasă a persoanelor de peste 65 de ani în mediul rural decât în mediul urban, după cum am observat şi din datele statistice.

[20] http://www.sibiu.insse.ro/main.php?lang=fr&pageid=409, accesat în data de 08.12.2014.
[21] *Ibidem*.
[22] http://www.mct.muzeulastra.ro/tezaure-umane-vii/26-acpr-asociatia-creatorilor-populari-din-romania.html, accesat în data de 12.12.2014.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

De asemenea, implicarea meşterilor populari în proiectele de anvergură ale muzeului care au drept scop valorificarea patrimoniului imaterial duc la o mai bună comunicare între generaţii, cei tineri învăţând diferitele meserii tradiţionale chiar de la cei care le practică de o viaţă.

Fotografii din arhiva Muzeului ASTRA.
Târgul creatorilor populari. Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului 2013

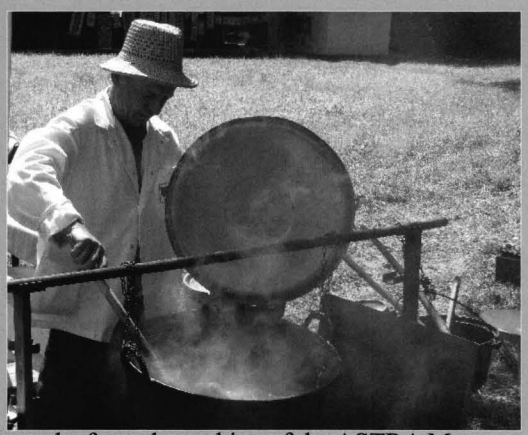

Photographs from the archive of the ASTRA Museum.
Fair of the Folk Creators – Open-air Museum from Dumbrava Sibiului 2013

Recent, ţările nordice – Suedia, Finlanda, Norvegia şi Danemarca au propus constituirea unui organism transnaţional al muzeelor în aer liber care are în vedere reconsiderarea programelor şi

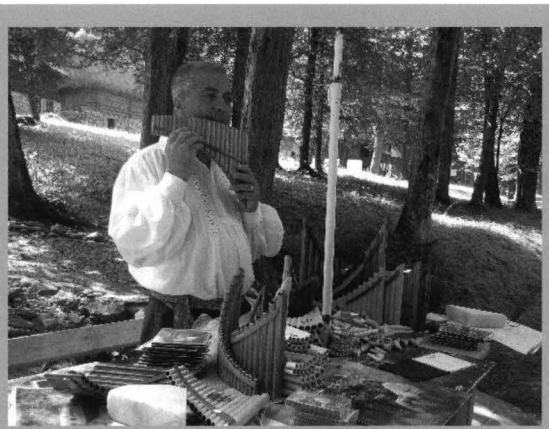

Târgul creatorilor populari
Artisan's fair

relaţiilor cu publicul, fundamentate pe mobilitatea zonală şi complementaritate etnică[23]. Astfel, muzeele dezvoltă raporturi sociale mai largi, iar strategia de marketing a muzeelor în aer liber se bazează într-o mai mare măsură pe un muzeu viu, animat. Rolul creatorilor populari într-un muzeu etnografic este esenţial în acest sens. Ei sunt cei care dau viaţă şi transformă muzeul într-un spaţiu viu şi prezent, în care comunicarea între diferitele etnii reprezentative spaţiului românesc este asigurată prin patrimoniul imaterial reprezentat de aceşti artişti şi patrimoniul material existent în Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului, parte componentă a Muzeului ASTRA.

În ceea ce priveşte activitatea de voluntariat în cadrul muzeului a persoanelor peste 65 de ani, aceasta se reduce la un grup restrâns de cercetători, care continuă să aducă contribuţii majore muzeului. Din păcate acest grup este format doar din câţiva foşti angajaţi ai muzeului care continuă să studieze şi să publice propriile lucrări ca o continuare a muncii realizate de o viaţă în cadrul instituţiei. Chiar dacă aceste persoane nu sunt numeroase, ei reprezintă un prim pas către o strategie care să încurajeze activitatea de voluntariat în cadrul muzeului. Fie că este vorba de cercetători pasionaţi, fie de cei care doresc să participe benevol la organizarea unor serii de proiecte pentru publicul larg, persoanele vârstnice pot, cu experienţa şi cunoştinţele de care dispun, să sprijine orice activitate a muzeului. Din

[23] Ovidiu Daneş, *Obiectul muzeificat, între strategie de marketing şi cercetare aplicată*, în *Marketingul şi educaţia în muzee*, ediţia a III-a, Editura ASTRA Museum, Sibiu, 2012, p. 10.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

păcate, până în prezent, muzeele nu au urmărit să dezvolte astfel de proiecte, considerând voluntariatul un tip de activitate ce se adresează mai degrabă tinerilor decât celor de peste 65 de ani, deşi astăzi voluntariatul este recunoscut ca unul dintre instrumentele de mobilizare a potenţialului maxim al persoanelor vârstnice de a contribui la dezvoltarea societăţii[24].

Faptul că muzeele căutau mai degrabă un public tânăr şi limitau activităţile educaţionale şi de voluntariat la la acest tip de public, apare încă din anul 1969, la trei ani de la înfiinţarea Muzeului în aer liber (atunci sub denumirea Muzeul de Etnografie şi artă populară) când se ia decizia, de către Dr. Cornel Irimie, sef secţie al muzeului, de a se înfiinţa şi la Sibiu *Cercul Prietenii Muzeului.* Acesta declara într-un material de presă că „propunându-şi să atragă cât mai mult public, în special tineret, la expoziţiile muzeale ce tind să valorifice numeroase fonduri puţin sau delor cunoscute, şi „Prietenii Muzeului"de la Sibiu vor înscrie o pagină la progresul muzeologiei româneşti"[25].

Astăzi, acţiuni de voluntariat ale persoanelor de peste 65 de ani pot fi exemplificate aici prin două acţiuni recente, desfăşurate sub egida *Muzeul ASTRA* şi anume organizarea unei expoziţii a cercetătorului Ilie Moise care a oferit spre expunere o bogată colecţie personală de obiecte etnografice, contribuind şi la realizarea conceputului expoziţional în sine.

O altă acţiune de voluntariat a fost lansarea publicaţiei *Muzeul Asociaţiunii*, de o deosebită importanţă pentru instituţia muzeală, realizată de Ana Grama, fost angajat al muzeului, care la vârsta de 70 de ani a dorit să ofere colegilor, specialiştilor din domeniul muzeologie şi etnografiei, o istorie a Muzeului ASTRA, a cărui rădăcini se găsesc încă din anul 1905 când se înfiinţează, în baza donaţiilor poporului, Muzeul ASOCIAŢIUNII. Şi exemplele nu se opresc aici.

Lansare publicaţiei *Muzeul ASOCIAŢIUNII* - Ana Grama, la 70 de ani
Launch of the publication 'Muzeul ASOCIAŢIUNII' ('Association's Museum') - Ana Grama, at 70 years old

Vernisaj - expoziţia Crochiuri de colecţionar. Ilie Moise foto 2 dreapta – Dr. Ilie Moise.
Opening – 'Crochiuri de colecţionar' ('Collector's Sketches') exhibition. Ilie Moise
Photo 2, right– Dr. Ilie Moise.

[24] http://www.provobis.ro/ramai-activ-fii-voluntar/ accesat în data de 10.12.2014.
[25] Arhiva Ştiinţifică a Muzeului ASTRA, fondul Cornel Irimie, dosar 162 b, nr. 589/IV 1969.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

La nivelul Uniunii Europene, anul 2012 a fost dedicat temei Îmbătrânirii Active şi Solidarităţii între Generaţii, iar România a desfăşurat câteva proiecte în acest domeniu[26] care au urmărit ca seniorii să rămână în câmpul muncii şi să împărtăşească experienţa profesionala dobândită pe parcursul vieţii, să joace în continuare un rol activ în societate şi să ducă o viaţă cât mai sănătoasă şi împlinită[27]. Din păcate, deşi proiectele s-au desfăşurat, nu am găsit date referitoare la sustenabilitatea lor, respectiv la continuarea vieţii active a vârstnicilor şi după încheierea proiectelor.

Însă ceea ce este demn de remarcat sunt noile modificări privind Legea Voluntariatului (Legea 78/2014). Încă de la început se observă accentul pe care legea îl pune pe recunoaşterea oficială a importanţei voluntariatului pentru societate în ansamblu, datorită valenţelor sale de creator de solidaritate socială, stimulator al dezvoltării personale şi profesionale şi contributor la punerea în practică a valorilor de cetăţenie activă şi responsabilitate socială[28]. Numeroasele modificări ale legii voluntariatului (stabilirea unui contract cadru, respectul muncii, asigurarea protecţiei muncii etc.) sunt elemente care vor conduce în viitorul apropiat la dezvoltarea unor proiecte majore adresate vârstnicilor şi menţinerii active a acestei categorii de vârstă.

Asigurarea unui cadru optim de petrecere a timpului liber pentru persoanele vârstnice pare a fi, mai ales în muzeele etnografice în aer liber, cel mai simplu lucru de realizat. Cadrul natural generos, existenţa spaţiilor de relaxare, o Biserică – monument (re)funcţionalizat - utilizată în cadrul muzeului ca obiect – exponat, dar şi ca obiect - funcţional[29] ar reprezenta condiţii suficiente pentru atragerea publicului vârstnic în Muzeu. Însă aspectele enumerate nu sunt specifice doar categoriei vârstnicilor, ci şi adulţilor şi tinerilor. Iar dacă pentru aceste categorii instituţia dezvoltă o serie de proiecte care să îmbunătăţească comunicarea public – muzeu, cu siguranţă ar trebui iniţiate şi proiecte care să îmbunătăţească relaţia muzeului cu cei de peste 65 de ani. Un exemplu demn de urmat este cel al Muzeului de Artă Timişoara, printre puţinele muzee care au realizat proiecte a căror public ţintă au fost vârstnicii. În anul 2009, muzeul a iniţiat programul educativ *Dacă este marţi, este...Alzheimer!* oferind seniorilor ocazii de a comunica în *Cafeneaua Alzheimer* şi de a transmite propriile experienţe trăite[30]. Beneficiarii au fost persoane cu vârsta cuprinsă 75 – 93 de ani, aparţinând Centrului de Zi Alzheimer Timişoara. De la vizite ghidate, la instruirea seniorilor – ghizi şi realizarea atelierelor de desen şi atelierelor de poveşti ce au avut ca punct de plecare portretele unor personalităţi ale culturii româneşti, existente în expoziţie, între care a fost intercalată o sculptură vivantă reprezentată de o doamnă în vârstă de 82 de ani, au constituit activităţile acestui proiect. Ce s-a observat? Dezvoltarea comunicării între beneficiari, creşterea siguranţei de sine, creşterea gradului de relaţionare a seniorilor cu personalul muzeal şi artiştii plastici implicaţi în proiect, crearea unui raport între o experienţă din prezent şi o amintire din trecut[31].

Concluzionând cele prezentate, putem afirma cu tărie faptul că, plecând de la o cunoaştere adecvată a personalităţii vârstnicilor, interesele, nevoile şi specificul acestei categorii de public, instituţiile de cultură, şi în cazul nostru muzeele, pot dezvolta programe culturale care să contribuie la socializarea celor de peste 65 de ani, continuarea vieţii active, dezvoltarea competenţelor intergeneraţionale şi interculturale, toate acestea ducând la îmbunătăţirea calităţii vieţii persoanelor de vârsta a III-a.

[26]Proiectul Mereu tânăr al Fundaţiei Caritas, proiectul Rămâi activ, fii voluntar! - Asociaţia PRO VOBIS, proiectul SEVEN, al Senior European Volunteers Exchange Network - http://www.seven-network.eu.

[27]http://www.caritas-ab.ro/index_main.php?menu=2389&almenu=1&lang=ro accesat în data de 13.12.2014.

[28]http://lege5.ro/Gratuit/gm4tsojsgi/legea-nr-78-2014-privind-reglementarea-activitatii-de-voluntariat-in-romania, accesat în data de 14.12.2014.

[29]Ovidiu Daneş, *op. cit.*, p.16.

[30]Marius Cornea, *Dacă este marţi, este Alzeihmer! Program de educaţie muzeală pentru beneficiarii Centrului de Zi Alzheimer în Muzeul de Artă Timişoara* în *Marketingul şi educaţia în muzee*, ediţia a III-a, editura ASTRA Museum, Sibiu, 2012, p. 127.

[31]*Ibidem*, p. 130.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

BIBLIOGRAFIE

CORNEA Marius, *Dacă este marți , este Alzeihmer! Program de educație muzeală pentru beneficiarii Centrului de Zi Alzheimer, în Muzeul de Artă Timișoara* în *Marketingul și educația în muzee*, ediția a III-a, Editura ASTRA Museum, Sibiu, 2012.

DANEŞ, Ovidiu. *Obiectul muzeificat, între strategie de marketing și cercetare aplicată*, în *Marketingul și educația în muzee*, ediția a III-a, editura ASTRA Museum , Sibiu, 2012.

DUDA, Rene. *Gerontologie medico – socială,* editura Junimea , Iaşi,1983.

FAGUET, Emile. *De la Vieillesse*, Biblioteque Internationale D, Paris, 1910.

GARLEANU ŞOITU, Daniela. *Vârsta a III-a*, Institutul European, Iași, 2006.

KIMMEL Douglas, *Adoulthood and Aging,* Chicago: John Wiley and Sons, 1990

MIHU, Achim. *Socializarea,* în *'Tratat de Sociologie Generală,* coord. Dumitru Otovescu, editura Beladi, Craiova, 2010.

OPRIŞ, Ioan. *Managementul Muzeal*, editura Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2008.

PETRANU, Coriolan. *Muzeele din Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş,* editura Cartea Românească, Bucureşti, 1922.

POPA, Adela; ANDREI, Raluca. *Aspecte privind practicile culturale și consumul de servicii culturale la nivelul populației municipiului Sibiu*, în *Dimensiuni ale Cunoașterii Societății Contemporane*, coord. Dumitru Batâr, editura Universității „Lucian Blaga", Sibiu, 2002.

RĂDULESCU, Sorin M. *Sociologia problemelor sociale ale vârstnicilor*, editura Lumina Lex, Bucureşti, 2001.

ŞCHIOPU, Ursula. *Psihologia modernă*, România Press, Bucureşti, 2008.

Proiectul *Mereu tânăr* al fundației Caritas, proiectul *Rămâi activ, fii voluntar!* - PRO VOBIS, Association project *SEVEN,* of the Senior European Volunteers Exchange Network - http://www.seven-network.eu.

Arhiva Ştiințifică a Muzeului ASTRA, fondul Cornel Irimie, dosar 162 b, nr. 589/IV 1969.

http://www.icom.cimec.ro/statut.htm

http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/general_framework/c11082_ro.htm

http://www.eurodesk.ro/program.php?id=RO0010000295

http://www.sibiu.insse.ro/main.php?lang=fr&pageid=409

http://www.mct.muzeulastra.ro/tezaure-umane-vii/26-acpr-asociatia-creatorilor-populari-din-romania.html

http://www.provobis.ro/ramai-activ-fii-voluntar/

http://www.caritas-ab.ro/index_main.php?menu=2389&almenu=1&lang=ro

http://lege5.ro/Gratuit/gm4tsojsgi/legea-nr-78-2014-privind-reglementarea-activitatii-de-voluntariat-in-romania

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Lucrări prezentate la Sesiunea aniversară

Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului – 50 de ani. Amintiri. Realizări. Perspective

Sibiu

30 septembrie – 4 octombrie 2013

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Abordarea Târgului de fete de pe Muntele Găina din perspectivă istorico-evolutivă*

Iulia-Dorina STANCIU**

This study analyzes the evolution of Maiden's Fair on Mount Găina, from a historical perspective, starting from the first information provided and ending with the postcommunist period. In each of these stages of evolution, the functions of the fair have been modified, so we can observe a switch from the social and commercial functions of Maiden's Fair on Mount Găina to a touristic function- specific to the last period analyzed by us. The study provides a descriptive analysis by retrieving information from newspapers and reevaluating the so called "standard knowledge" or mythical perception of the fair, that the Romanian society has always tended to have.

Keywords: fair, celebration, legend, interwar period, communism, postcommunism
Cuvinte cheie: evoluție, sărbătoare, legendă, perioada interbelică, comunism, postcomunism.

Introducere

Structura lucrării este proiectată de aşa manieră încât să surprindă aspectul istorico- evolutiv al „târgului de fete" de pe Muntele Găina, începând cu primele referiri pe care le avem cu privire la târg şi până în anul 1918, apoi continuând cu răstimpul dintre cele două războaie mondiale şi cu perioadele comunistă şi postcomunistă.

Adăugăm şi faptul că lucrarea urmăreşte identificarea clară a modului în care au evoluat funcţiile târgului, de la începuturile pe care le-am putut stabili şi până în prezent. Evoluţia acestor funcţii dictează, de fapt, şi evoluţia târgului în ansamblu. Nu în ultimul rând, încercăm să realizăm o demitizare a manifestării care are loc pe Găina şi o apropiere a sa de ceea ce este în mod real: o manifestare economică, socio-culturală, identitară şi, mai recent, turistică- dar care e fundamentată pe acele nevoi reale ale locuitorilor Munţilor Apuseni, cărora, mai recent, li se adaugă turiştii direcţionaţi înspre această sărbătoare prin intermediul promovării care i se face de către Consiliile Judeţene implicate în organizarea târgului.

Observaţia principală de la care se dezvoltă întreg demersul nostru este aceea că târgul „de fete" e un fenomen viu, într-o continuă schimbare şi readaptare, ceea ce va determina şi aprecierile pe care le-am făcut în jurul acestui subiect.

Etape, transformări, faţete ale târgului

Târgul „de fete" are loc, an de an, pe Muntele Găina - o grupă montană a Munţilor Apuseni, incluşi în lanţul muntos al Carpaţilor Occidentali. Mai înainte de a desluşi denumirea târgului, mulţi autori s-au lansat în a lămuri denumirea muntelui propriu-zis. Astfel, o seamă de legende au fost culese de la informatori şi revalorificate, în scopul clarificării numelui neobişnuit al muntelui. O asemenea încercare ne propune şi M. Canciovici:

„Se spune că sus, pe Muntele Găina, acolo unde-i gluga muntelui, adică partea cea mai ridicată a muntelui, era o găină care cuibărea şi făcea ouă de aur. Aceste ouă de aur le dăruia fetelor de măritat şi de fiecare dată când era sorocită nunta se duceau fetele pe vârfu' muntelui să primească un ou de aur, dar ele trebuiau să se ducă noaptea, pentru că le pândeau hoţii să le fure ouăle. Ce s-a întâmplat? Nişte feciori le-au pândit pe aceste fete şi, când au ajuns în vârfu' muntelui, le-a lăsat să primească ouăle în şurţă, în poală şi, când au fugit, n-au mai ţinut seamă de ouă şi le-au dat drumu', s-au rostogolit până în Arieş, iar găina a zburat la Roşia Montană"[1].

Alte legende descriu momentul naşterii târgului „de fete":

„Acuma-s trei sute de ani, fiind, acolo, feciori şi fete, s-a făcut o mică petrecere, într-o duminică,

Această lucrare este rezultatul cercetării doctorale ce a fost posibilă prin sprijinul financiar oferit prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cofinanţat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/187/1.5/S/155383, cu titlul „Calitate, excelenţă, mobilitate transnaţională în cercetarea doctorală".

** doctorand, anul I, Facultatea de Istorie şi Filosofie, Universitatea „Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca;
e-mail:stanciu_iulia_dorina@yahoo.com

[1] Culegere realizată de M. Canciovici în comuna Avram Iancu, sat Târsa, jud. Alba, de la Elena Pogan, publicată în Nicoleta Coatu (editor), *Legende populare geografice*, Bucureşti, 1986, p. 114.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

prin 20 iulie, pentru că plecau acasă la strânsul fânului, pentru vaci, pe timpul iernii, şi un ficior s-a îndrăgostit de o fată şi or făcut nuntă, aducându-i părinţii fetei zestrea acolo, pe munte, şi de aia a rămas „Târgul de fete" de pe Muntele Găina"[2].

O astfel de legendă pare generată de nevoia sensibilităţii rurale de a-şi explica originea târgului. Este, practic, o creaţie care are la bază o realitate a zilelor noastre: „acuma-s 300 de ani (...) prin 20 iulie". Prin faptul că păstrează data din prezent a desfăşurării târgului, se conferă autenticitate povestirii în sine. Iar toate celelalte detalii sunt desprinse din realităţile cotidiene ale satului.

Mai degrabă decât legendele care descriu contextul în care a apărut târgul, ceea ce ne interesează în mod real este specificul etnografic al Munţilor Apuseni, câtă vreme considerăm că acesta ar putea constitui o influenţă majoră în determinarea necesităţii localnicilor de a da naştere târgului. Vom căuta, în cele ce urmează, să conturăm contextul care ar fi putut genera apariţia unei astfel de manifestări tradiţionale. Şi atunci când ne referim la specific etnografic, ne focusăm, în primul rând, asupra acelor „fenomenele de bază ale culturii materiale: ocupaţiile şi aşezările"[3]. *Aşezările în altitudine* sunt „una din caracteristicile peisajului munţilor Apuseni"[4], cărora li se adaugă *aşezările la vale* şi etajele secundare de aşezări permanente şi temporare. „Muntele, spre deosebire de regiunile joase, a impus dispersarea aşezărilor, prin inconstanţa şi incertitudinea exploatării resurselor subsolului în unele compartimente, prin caracterul insular al terenurilor mai productive în altele, prin fertilitatea naturală redusă a solurilor"[5]. Aceste aspecte sunt esenţiale pentru a înţelege starea materială a moţilor şi, în general, caracterul economiei zonale. Pe de altă parte, regiunea muntoasă nu determină doar o poziţionare atipică a aşezărilor, ci şi lipsa căilor de comunicaţie, ca atare lipsa posibilităţii de a face schimburi economice şi de a socializa. Iată de ce înclinăm să atribuim naşterii târgului cauze care ţin de contextul geografic, înainte de a lua în considerare orice altă ipoteză.

După cum afirmă extrem de sugestiv şi Florea Florescu, cel care dă una dintre cele mai obiective părerile emise cu privire la originea, denumirea şi funcţiile târgului „de fete" de pe Muntele Găina, atunci când ne dorim să aflăm contextul în care ia naştere târgul, putem alege să rezonăm cu cei „care înclină a vedea în toate manifestările urma unui cult păgân" şi cei care plasează târgul pe seama unui „determinism practic"[6]. Ne vom situa în continuare de partea celor care mizează pe motive practice.

Dincolo de descrierile clasice ale târgului, apărute în operele unor etnografi, literaţi sau călători, dintre care se remarcă jurnalistul maghiar Jókai Mór[7] (1861), Rubin Patiţia (1872), Iosif Vulcan (1878), etnograful german Reissenberger (1881, Ioan Slavici[10] (1881), Grigore Sima a lui Ion[11] (1883), Teofil Frâncu şi George Candrea, *Românii din Munţii Apuseni: moţii* (1888) şi Simion Florea Marian[12] (1890) şi care reprezintă unele dintre primele consemnări scrise despre târgul „de fete" de pe Muntele Găina, am încercat să ţinem seama şi de informaţiile regăsite în presa românească de dinainte de 1918. Astfel, un exemplu în acest sens ar putea fi articolul lui Grigore Sima a lui Ion, cel care, urcând pe Vârful Găina, în 1883, pentru a culege literatură populară, se alege, în schimb, cu o seamă de impresii despre târg, căci forfota de pe Găina i-a impus să îşi refocalizeze atenţia către o multitudine de alte aspecte: jocul, portul,

---

[2] Culegere din 1978, de la informatorul Mocan Ioan, din Gheţar[i], comuna Gârda de Sus, Alba, care apare în: Norbert Fisch, *„Târgul de fete" de pe Muntele Găina*, în „Legende şi povestiri din Munţii Apuseni", Editura Tradiţii Clujene, Cluj-Napoca, 2010, p. 356.

[3] Valeriu Butură, *Adăposturile pastorale din Ţara Moţilor*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", 1962-1964, Cluj, 1966, p. 341.

[4] *Ibidem*, p. 95.

[5] *Ibidem*, p. 96.

[6] Florea Florescu, *Târgul de pe Muntele Găina*, Institutul Social Român, Secţia Sociologică, Bucureşti, 1937, p. 3.

[7] Jókai Mór, *Povestea lui Teodor Ruban despre Ion cel Puternic*, în „Szegény gazdagok" („Sărmanii bogaţi"), Editura Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1861, pp. 133-139.

[8] Rubin Patiţia, *Târgul de fete la Găina*, în „Familia", Oradea, anul VIII, 1872.

[9] Iosif Vulcan, *Găina. Târgul de fete*, 1878, reed. în „Însemnări de călătorie", ediţie îngrijită de Lucian Drimba, Editura Minerva, Bucureşti, 1994.

[10] Ioan Slavici, *Die Rumänien in Ungarn, Siebenburger und der Bukowina*, Wien, 1881.

[11] Grigore Sima a lui Ion, *Târgul de fete de la Găina*, în „Familia", Oradea, 1883.

[12] Simion Florea Marian, *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ*, Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1890, reed. la Editura Grai şi suflet- Cultura Naţională, Bucureşti, 1995.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

fizionomia moţilor, peisajul natural etc. Acesta precizează:

„Una n-am atins-o şi încă într-adins, dacă într-adevăr pe Găina se face târg de fete, ori numai vorba de aşa. E târg de fete şi totuşi nu-i târg de fete. Nu-i târg de fete, căci nu stă, că fetele ar fi mergând cu zestre cu tot ş-ar fi ducând câte-o scândură cu ele, atât de lungă cum este fata. Nici ficiorii nu duc astfel de scânduri [...]"[13].

O altă mărturie, importantă sub raportul faptului că include o descriere a manifestării de pe Găina, aparţine învăţătorului Traian Mager. Vom sublinia faptul că nu este cu nimic ieşită din tipare contribuţia acestuia - cu atât mai mult cu cât reia informaţii din Frâncu şi Candrea, Adolf Schmidl ş.a.-, însă considerăm că este important a semnala existenţa efectivă a acestui articol în presa românească, faptul că se făcea, în acest mod, o popularizare a târgului şi erau difuzate în presă ideile unor cercetători ai epocii, ceea ce sporeşte calitatea informaţiilor în sine. Redăm câteva dintre aspectele surprinse de Tr. Mager în articolul *La tîrgul de fete în Găina*:

„Din vremi bătrâne s'a pomenit obiceiul, ca aci să se întâlnească Moţul cu Crişanul la târgul «de fete» dela Sân-Petru. Vestea despre obicelui ăsta, ajutat de faimosul nume «târg de fete» s'a lăţit în mari depărtări şi la aciastă întâlnire a bieţilor iobagi veniau şi domnii. Domni şi din ţări streine, în deosebi din Germania".

Observăm, iată, că încă de la 1908 se face simţită prezenţa *străinului*- un factor de alteritate reprezentat prin termenul generic de „domni". Veniţi din ţară, de pildă, după cum precizează învăţătorul nostru, din Germania, ei creează loc *Celuilalt*- turistul în raport cu care târgul începe să îşi reconsidere funcţiile. Acesta va incorpora şi *funcţia de loisir* (care, mai târziu, va deveni *funcţia turistică*), pe care chiar dacă iniţial şi-o asumă într-un mod tacit, vom vedea că de-a lungul secolului al XX-lea, această funcţie se va amplifica atât de tare, încât va deveni cea principală.

Totodată, Mager afirmă:

„Ce să zicem despre târgul «de fete» ? Aceea, că n'a fost nici odată, cum au trâmbiţat-o străinii. O cumperi şi o duci acasă. Mai uşor se poate explica în chipul acesta:

Acolo unde e tineretul, fete şi ficiori, unde e fluerul, să nu fie horă ? Ba a fost la tot cazul. Apoi în horă nu se fac cunoştinţele?

Şi dacă din cunoştinţă, a urmat şi legătuiala — foarte natural. Dacă am zice, că hora aceasta este târg de fete, atunci toate petrecerile ar fi târguri de fete şi am zice cu bătrânul Tolstoi, că «sexul frumos oriunde se arată este cursă periculoasă (Son. Kr.) care îmbie la vânzare.»

Nu s'au vândut aici fete, dar totuşi este ceva deosebit în lucru. [...]

În decursul petrecerii, feciorii — asemenea cu părinţii lor — vedeu şi ici şi colo care ce zestre are şi care ar fi potrivită, se dau în vorbe făcând cunoştinţă. Unii străini zic, că pustnicii, cari trăiau pe aici, ori preoţii ce veneau şi ei la târg, făceau cununia şi treaba era gata. A crede, că aceasta a fost regula generală, poate e prea mult, dar cândva câteodată poate să se fi întâmplat şi aceasta".

O opinie extrem de lucidă şi reală a lui Mager, care se aseamănă foarte mult celei promovate de Florea Florescu şi pe care tindem s-o împărtăşim în totalitate- târgul reprezenta un mod de socializare propriu zonei Apusenilor. Câtă vreme existau distanţe foarte mari între aşezări, tinerii erau nevoiţi să „profite" de întâlniri ca cea de pe Găina. Mager introduce în demonstraţie patru elemente cheie, aflate într-un raport de interdependenţă: fluier- tineret- horă- cunoştinţe.

În perioada interbelică s-a păstrat obiceiul moţilor de a se întâlni în anumite zile din an şi în anumite locuri, acestea fiind prilejuri de socializare. Târgul din 20 iulie 1924 a reunit pe Muntele Găina oameni din toate părţile, purtând cu ei diverse obiecte sau merinde: „vin şi domnii din toată ţara să vadă cum îşi petrec Moţii ca Crişenii de pe Crişul alb şi Negru. Moţii vin cu caişorii lor mici şi îndesaţi încălecaţi de câte-o nevastă cu leagănul în spinare, sau de o desagă de copii. Familia întreagă pleacă încă Sâmbătă de acasă, gătită ca de sărbătoare, duce puţin rachiu, puţină brânză, caş, vişine, cireşe, afine, smeură, alţii nişte greble, toporâşte de sapă, de coasă, de secure, fetele duc buciume (tulnice) iar unele din apropiere duc proaspătă carne de porc, pane, ceva băutură de vânzare, iar fetele mari gătite cum se poate mai frumos îşi duc inimioara strânsă şi gata să sa deschidă la ochi unui fecior chipeş

---

[13] Grigore Sima a lui Ion, *Târgul de fete de la Găina*, în „Familia", Oradea, 1883, cuprins în volumul Ioan Godea, Narcisa Ştiucă, *Târgul de fete*, Editura Dacia XXI, Cluj- Napoca, 2011, pp. 100-102.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

şi îndrăzneţ care va şti să o întoarcă mai bine"[14].

Se perpetuează încă, în presa vremii, ideea unor cununii binecuvântate chiar pe munte, dar această opinie va fi temeinic combătută în bibliografie, mai ales de către Florea Florecu, la 1937, acesta oferindu-ne o descriere a planului după care era dispus spaţiul destinat târguielii în ziua de duminică, 18 iulie 1937:

„*Aspectul târgului.* [...] Este oval ca aspect, pe panta apuseană. De jur împrejur, pe o distanţă anumită pasc caii, care au ajutat la ascensiunea mărfurilor sau a vizitatorilor. Cu o direcţie oblică se întinde o alee principală, de o parte şi de alta aflându-se tarabe. Din loc în loc sunt crescături de unde încep firişoarele de alei, de-a lungul cărora se înşiră vânzători şi vânzătoare de zarzavaturi, turte, poame etc. Într-o parte se găsesc vânzătorii de greble, furci, de coase, de alta, cei de vase de pământ, dincolo vânzătorii de cojoace etc. Trebuie accentuat, că izbeşte forma fixă pe care o are târgul, fără amenajamentul prealabil al cuiva"[15].

Târgul „de fete" de pe Muntele Găina primeşte, în perioada comunistă, denumirea de *Sărbătoarea populară „Târgul de fete" de pe Muntele Găina*- un „fast peren"[16] cu frecvenţă anuală, fiind transformată într-o acţiune de socializare controlată politic. Cei chemaţi la marea sărbătoare de pe Muntele Găina dădeau spectacole în faţa a sute de mii de spectatori[17]. Scena era amplasată în vale, iar publicul se întindea până sus, pe munte. Obligaţia participării la târg era prezentată drept un „glas al tradiţiei, răspunzând irezistibil în fiinţa fiecăruia dintre noi", generând „mii de oameni, răspunzând parcă unui semn nevăzut, care se îndreaptă instinctiv spre munte, nepăsători în faţa timpului ploios sau canicular"[18]. Interpretarea pe care regimul o dă târgului este aceea că „se înscrie pe linia valorificării tezaurului artei noastre populare inestimabile prin punerea în circulaţie, la nivelul maselor celor mai largi, a tot ce are folclorul nostru mai semnificativ - esenţă a spiritului românesc care nicăieri nu se manifestă mai plenar decât în cântec şi dans, în port şi obicei"[19].

În perioada comunistă, din târgul „de fete" de pe Muntele Găina se reţin doar acele detalii care corespund intereselor regimului comunist şi care creează, de fapt, tradiţii în tradiţie. Tulnicul, element-simbol al Munţilor Apuseni, e prezentat ca o trâmbiţă a solidarităţii moţilor, a dragostei de neam. Iar cântecul moţului, fie că emană din Avram Iancu, Scărişoara, Horea sau Sohodol, este expresia faptului că oamenii cântau prosperitatea acelei perioade, statornicită parcă în Ţara Moţilor.

În acest tablou al unei explozii de bucurie unanimă, impregnată forţat, chiar şi denumirea târgului este reinterpretată, alăturarea sintagmei „de fete" substantivului „târg" fiind explicată în comunism ca desemnând, mai degrabă, „un plai de fete mândre, cu dorul rodit ca spicul, în aşteptarea flăcăilor cu fluiere vrăjite în gură"[20].

Cât priveşte tabloul din prezent al târgului, acesta a fost interpretat drept o alterare a manifestărilor tradiţionale. Însă transformată, reciclată, alterată, experienţa festivă continuă să fie posibilă astăzi. În acest sens, se iveşte întrebarea în ce măsură managementul cultural, comercial şi politic şi mediatizarea sărbătorii îi denaturează în prezent propriile semnificaţii şi funcţii[21]. Şi târgul de pe Găina s-a deplasat înspre categoria „de consum", construindu-se drept un spectacol menit să hrănească curiozitatea neofitului pentru mediul tradiţional, nevoia turistului de divertisment, dorinţa de a audia artişti consacraţi de muzică populară etc.- fiind un construct care pune în circulaţie resurse umane şi financiare şi în urma căruia câştigul economic al organizatorilor este, poate, mai mare decât câştigul cultural al participanţilor.

Organizarea târgului devine astăzi încărcată de o dimensiunea publicitară, în rândul căreia se înscriu afişele, informaţiile postate pe diferite site-uri, sau, mai nou, pe pagini de socializare (de

---

[14] Idem.

[15] Florea Florescu, *Târgul de pe Muntele Găina*, Institutul Social Român, Secţia Sociologică, Bucureşti, 1937, pp. 7-8.

[16] Pliant: „Târgul de fete" din 1977.

[17] În anul 1962 se vehiculează prezenţa a aproximativ 30.000 de oameni şi a peste 60.000 (100.000) de participanţi în 1963.

[18] Adrian Isac, *Noua strălucire a unei vechi tradiţii, conferită de anii socialismului*, în „Făclia", XXVIII, 1972, nr. 7988, 25 iulie, p. 1.

[19] Pliant: „Târgul de fete" din 1977.

[20] Idem.

[21] Antonio Ariño, *Le trasformazioni della festa nella modernità avanzata*, în „L'utopia di Dioniso: festa fra tradizione e modernità", Meltemi, Roma, 1997, p. 18.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

exemplu, pagina de Facebook a târgului). În acest sens, administratorul paginii Facebook creează un *Event* în lunile premergătoare desfăşurării evenimentului, la care este invitată să participe o paletă largă de utilizatori. Practic, se creează astfel un *pre-eveniment*, de natură virtuală, în cadrul căruia diferite persoane îşi anunţă participarea la evenimentul real, dar care reprezintă şi un bun prilej pentru a se face cunoscut programul târgului ce urmează să se desfăşoare. Pe această pagină pot fi adăgate comentarii, întrebări, se creează astfel un dialog deschis cu potenţialii participanţi şi, în felul acesta, putem afirma că în perioada de după 1989, sărbătoarea nu doar că este regândită, dându-i-se noi valenţe şi atribuindu-i-se noi funcţii, ci ajunge să suporte şi o organizare şi promovare virtuală. Este o migraţie dinspre tradiţional înspre prezent de care nu multe dintre manifestările tradiţionale se bucură, şi tocmai această supravieţuire face ca târgul „de fete" să fie un fenomen interesant de urmărit.

Concluzii

Pentru a concluziona, considerăm identificarea funcţiilor sărbătorii de pe muntele Găina în diferite contexte istorice şi analiza modului în care acestea au fost renuanţate în raport cu anumiţi factori politici, sociali sau culturali ca fiind o direcţie de prin ordin în cercetarea temei în discuţie.

Aşadar, apreciem că ocazia scrierii acestui articol ne-a permis să oferim câteva repere care să contribuie la tratarea diferenţiată a stadiilor de evoluţie ale târgului. Deşi prezentat în această variantă succintă, considerăm că textul este util în a ne ajuta să nu cădem în capcana de a înţelege târgul „de fete" de pe Muntele Găina ca fiind o sărbătoare care rămâne fixată în timp şi în stereotipuri.

Mai mult decât atât, această încercare de stabilire a unor repere istorico-evolutive în desfăşurarea sărbătorii de pe muntele Găina, în varianta condensată pe care o propunem aici, este, de fapt, parte a unei cercetări sistematice şi de o mai amplă abordare, care valorifică o perspectivă de ansamblu asupra târgului „de fete".

BIBLIOGRAFIE

COATU Nicoleta (editor), *Legende populare geografice*, Bucureşti, 1986.

FISCH Norbert, *«Târgul de fete» de pe Muntele Găina*, în „Legende şi povestiri din Munţii Apuseni", Editura Tradiţii Clujene, Cluj-Napoca, 2010.

FLORESCU Florea, *Târgul de pe Muntele Găina*, Institutul Social Român, Secţia Sociologică, Bucureşti, 1937.

GODEA Ioan, ŞTIUCĂ Narcisa, *Târgul de fete*, Editura Dacia XXI, Cluj-Napoca, 2011.

GRIGORE Sima a lui Ion, *Târgul de fete de la Găina*, în „Familia", Oradea, 1883.

ISAC Adrian, *Noua strălucire a unei vechi tradiţii, conferită de anii socialismului*, în „Făclia", XXVIII, 1972, nr. 7988, 25 iulie.

MÓR Jókai, *Povestea lui Teodor Ruban despre Ion cel Puternic*, în „Szegény gazdagok" („Sărmanii bogaţi"), Editura Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1861.

Pliant „Târgul de fete", 1977.

RUBIN Patiţia, *„Târgul de fete" la Găina*, în „Familia", Oradea, anul VIII, 1872.

SIMION Florea Marian, *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparativ*, Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1890, reed. la Editura Grai şi suflet- Cultura Naţională, Bucureşti, 1995.

SLAVICI Ioan, *Die Rumänien in Ungarn, Siebenburger und der Bukowina*, Wien, 1881.

VULCAN Iosif, *Găina. Târgul de fete*, 1878, reed. în „Însemnări de călătorie", ediţie îngrijită de Lucian Drimba, Editura Minerva, Bucureşti, 1994.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Hilarie Mitrea (1842-1904). Adevăr şi legendă cu privire la viaţa şi activitatea sa

Dumitru STAVARACHE*

Hilarius Mitrea (1842-1904), a doctor by profession, with the preoccupations of the naturalist and ethnographer, has worked in areas located on several continents-Europe, America, Asia, Australia, in the second half of the 19th century. It was noted by its culture, life in the service of goodscience and his fellowmen. Our research, on the field and in archives, made in Romania (Răşinari, Sibiu, Bucharest, Târgu Mureş, Cluj-Napoca) and other countries (Germany, Switzerland, Austria, Indonesia), contributes to the completion of the image this personalities.

Keywords: Hilarie Mitrea, Răşinari, Romanian present in Mexico and in Indonesia, donations to the National Museum of Natural History „Grigore Antipa".
Cuvinte cheie: Hilarie Mitrea, Răşinari, prezenţă românească în Mexic şi Indonezia, donaţii de la Muzeul Naţional de Istorie Naturală „Grigore Antipa".

Hilarie Mitrea. Repere ale personalităţii sale

Hilarius / Ilarie (Bucur) Mitrea (18 mai 1842, Răşinari - 31 ianuarie 1904, Viena), de profesie medic, cu preocupări de naturalist şi etnograf, şi-a desfăşurat activitatea în zone situate pe mai multe continente – Europa, America, Asia, Australia, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. S-a remarcat prin viaţa sa tumultoasă, pusă în slujba ştiinţei şi a binelui semenilor săi, dar nu a beneficiat încă de o lucrare monografică. Dimensiunea personalităţii sale este dată de fapte şi acţiuni, între care menţionez următoarele:

a) Activitatea sa ca medic în zone din mai multe continente, atât în timp de pace cât şi în condiţiile unor conflicte militare (Mexic, 1866-1877 şi Indonezia, 1876-1878); a fost decorat pentru participarea la aceste campanii, iar istoria orală păstrează până în zilele noastre amintiri despre faptele umanitare ale lui Ilarie Mitrea în ambele tabere beligerante;

b) Donaţiile de colecţii zoologice(păsări, peşti, reptile, mamifere) şi etnografice, în special din Indonezia, către Muzeul de Istorie Naturală din Bucureşti[1]; donaţia sa din punct de vedere ştiinţific, este apreciată ca fiind cea mai preţioasă din întreaga perioadă de existenţă a Muzeului „Grigore Antipa";

c) Promovarea atitudinii non discriminatorii faţă de alte etnii şi religii, el însuşi căsătorindu-se cu o băştinaşă din Indonezia, cu care a avut doi copii; descendenţii acestei familii mixte româno-indoneziană, întemeiată în secolul al XIX-lea, trăiesc astăzi în mai multe ţări europene – România, Elveţia, Marea Britanie;

d) Relaţiile, de natură ştiinţifică şi culturală, cu personalităţi ale vremii din România[2], Austria[3], Ungaria, Germania, Mexic, Olanda, Indonezia; a fost decorat cu ordine şi medalii de către statele român, francez, olandez[4];

e) A fost un mesager al neamului românesc pe mai multe meridiane ale globului; este primul roman care a ajuns în Australia[5] şi primul medic roman de bord care a navigat pe marile oceane lumii – Atlantic, Indian, Pacific;

---

* istoric, cercetător militar; e-mail: avispuiu2@yahoo.com.

[1] Prima mare donaţie a fost făcută în anul 1882, 38 de lăzi pe care le-a adus cu el pe vapor , când a venit în concediu. Despre această donaţie Alexandru Culcer afirmă, în articolul publicat în 1961 că, „în septembrie 1882, custodele Muzeului de ştiinţe naturale din Bucureşti, a avut mult de furcă din pricina unor lăzi sosite pe calea ferată şi expediate din Java", autorul, conform inscripţiei de pe lăzi, fiind Hilarie Mitrea, medic în insula Java din Indiile Olandeze; că erau un număr de 195 de lăzi(?), cântărind mai multe tone; lăzile conţineau piese din domeniul etnologiei, folclorului, entomologiei şi orintologiei.

[2] Grigore Antipa, Titu Maiorescu, Gheorghe Barițiu, Gheorghe Dima, V.A.Urechia, Octavian Goga.

[3] Frantz Steindachner, Th. Billroth.

[4] De către Regele Carol I al României a fost decorat cu Ordinul Coroana României în grad de Ofiţer; francezii l-au decorat pentru participarea în Mexic, iar olandezii pentru vechimea în serviciul militar; este posibil să fi fost decorat şi de către mexicani.

[5] Dovada o constituie certificatul, acordat lui Mitrea, emis la Brisbone la 14 August 1865.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

f) Patriotismul de care a dat permanent dovadă; deşi a trăit aproape întreaga viaţî în ţări cu populaţie vorbitoare de alte limbi (el însuşi un poliglot), nu şi-a uitat originile şi limba[6]; copiii născuţi în Indonezia au fost botezaţi cu nume româneşti - Petru şi Maria; timp de cca. 25 de ani cât a fost medic militar în Indiile Olandeze (Indonezia), a păstrat legături cu zonele româneşti, fiind abonat la publicaţii din România şi din teritoriile româneşti aflate sub dominaţie străină (în special din Transilvania)[7]; importantele colecţii le-a donat Muzeului de Istorie Naturală din Bucureşti ş.a.

Mărturii documentare cu privire la viaţa şi activitatea lui Hilarie Mitrea

Primele informaţii despre Hilarie Mitrea au apărut în presa vremii şi acestea se referă la participarea sa, ca medic militar (cu gradul de locotenent), la campania din Mexic, în anii 1866-1867. Apoi, în anii 1881-1883, unele ziare româneşti de dincolo şi dincoace de Carpaţi, au semnalat şi comentat faptul că medicul militar Hilarie Mitrea (încadrat în armata olandeză din Indonezia), a venit în concediu în Răşinariul natal, şi a adus cu el o mare colecţie zoologică pe care a donat-o Muzeului de Istorie Naturală din Bucureşti. Una din aceste publicaţii chiar a publicat lista donaţiei[8].

În memoria colectivă, Hilarie Mitrea se păstrează prin: colecţiile donate Muzeului Naţional de Istorie Naturală din Bucureşti; publicarea unor studii şi articole de către unii cercetători (Alexandru Culcer, Emil Pop, Alexandru Marinescu, Iorgu Petrescu) sau scriitori şi jurnalişti (Val Tebeica, I.D.Suciu, V.Hilt, Ştefan Delureanu, Valentin Borda, Nicolae Balint); existenţa unor monumente (piatra funerară şi Casa din Răşinari); existenţa descendenţilor.

Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa", din Bucureşti este principalul depozitar al colecţiilor lui Hilarie Mitrea. Începând cu 24 mai 1908, colecţiile adunate de Mitrea în arhipelagul indo-malaez, figurează la loc de cinste în noul „Muzeu de zoologie", ridicat prin strădania lui Grigore Antipa. Însă, trebuie să menţionăm că datorită vitregiilor timpului, între care cutremurele şi cele două războaie mondiale, dar şi a unor neglijenţe, se mai păstrează circa un sfert din colecţia zoologică iniţială (nevertebrate, amfibieni, reptile, păsări, mamifere).

Despre Hilarie Mitrea şi preţioasele sale colecţii din donaţiile făcute, au fost publicate, studii şi articole, în revista muzeului, „Travoux du Museum D'histoire naturelle *Grigore Antipa*", de către specialişti ai acestei prestigioase instituţii: Alexandru Marinescu şi Elena Rojancovski (1971, 1972), Gheorghe Brătescu şi Alexandru Marinescu (1981), Alexandru Marinescu şi Anneliese Ionescu (1985), Angela Petrescu (2001), Iorgu Petrescu (2008)[9].

În anul 1980, la Muzeul „Grigore Antipa", a fost organizată o expoziţie temporară (martie-octombrie 1980), cu titlul, „HILARIE MITREA / 1842-1904/ medic, călător şi explorator român / UN MARE DONATOR AL MUZEULUI". Cu această ocazie a fost publicată şi o broşură cu acelaşi titlu, în care sunt prezentate: personalitatea lui Ilarie Mitrea, date cu privire la expoziţie - catalogul şi unele piese expuse.

Principalii cercetători, cu privire la viaţa şi activitatea lui Hilarie Mitrea, sunt: academicianul Emil Pop (1897-1974) şi medicul Alexandru Culcer (1897-1979), asupra cărora vom reveni cu detalii. Alţi autori de studii şi articole, au preluat informaţiile de la cei doi cercetători menţionaţi mai sus şi de la Muzeul „Grigore Antipa". Astfel, Val Tebeică, publică în 1962 un material despre Hilarie Mitrea după informaţiile existente la Muzeul "Grigore Antipa" şi investigaţiile doctorului Alexandru Culcer. I.D.Suciu, publică, în 1969, un articol în revista „Magazin istoric", în care reia articolele publicate de

---

[6] Titu Maiorescu consemnează întâlnirea cu Mitrea, la Bucureşti(18 iunie 1882), în *Însemnări zilnice*, p.77-78, elogiind inteligenţa, cunoştinţele lingvistice, talentul de povestitor.

[7] În studiul publicat în anul 1968, academicianul Emil Pop afirmă că un număr de cărţi şi reviste de specialitate, care au aparţinut lui Hilarie Mitrea, erau păstrate de Florin Bucur din Sibiu; nu se cunoaşte unde au ajuns aceste publicaţii după moartea lui Florin Bucur.

[8] Gheorghe Barițiu, care l-a vizitat pe Hilarie Mitrea în 1882, a publicat în revista sa „Transilvania", din 1-15 septembrie 1882, lista cu *Obiecte donate museului naţionalu din Bucuresci de dr. Hilariu Mitrea, medicu militariu de I-a clasă în serviciu holandesu din India orientală-holandesa.*

[9] Titlurile acestor studii, locul şi data apariţiei, sunt prezentate în *Bibliografie*; menţionăm că dr. Iorgu Petrescu a întreprins cercetări la Răşinari şi Cluj-Napoca, a prezentat comunicări, a participat şi contribuit la manifestările omagiale din anul 2009, la Sibiu şi Bucureşti.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

ziarul „Albina" din Viena în 1867, despre Mexic, ca fiind ale lui Hilarie Mitrea; studiile ulterioare, în special cele a academicianului Emil Pop, au arătat că respectivele articole aparţin lui Ioan Arsenie (din Gura Râului), medicul coleg a lui Mitrea în Mexic. Articole în care sunt prezentaţi ambii medici români, Hilarie Mitrea şi Ion Arseniu, au scris V. Hilt, în 1972 şi Ştefan Delureanu, în 1973. În anul 1985, Valentin Borda, publică într-un volum dedicat călătorilor şi exploratorilor români, un documentar despre Hilarie Mitrea pentru care utilizează, în principal, studiile celor doi cercetători (Emil Pop, Alexandru Culcer) şi ale specialiştilor de la Muzeul „Grigore Antipa". În ultimii ani, profesorul şi jurnalistul Nicolae Balint, din Târgu Mureş, a publicat mai multe articole în ziare şi reviste din Târgu Mureş, Sibiu, Cluj, Bucureşti, precum şi în publicaţii româneşti din străinătate (inclusiv pe site-urile unor publicaţii on-line), reţinând atenţia asupra fondului personal al lui Alexandru Culcer.

Cercetări proprii, de teren şi în arhive, cu privire la Hilarie Mitrea

În România, investigaţii am făcut în următoarele localităţi: Răşinari, Sibiu, Târgu Mureş, Cluj-Napoca, Bucureşti. În străinătate, la Wurzburg, în Germania, la Berna, în Elveţia şi la Viena, în Austria.

Informaţii deosebit de preţioase am obţinut de la Arhivele Naţionale ale Republicii Indonezia: 78 de copii xerox după documente originale cu privire la activitatea lui Ilarie Mitrea în armata olandeză din Indonezia, în perioada 1869-1890, între care şi trei documente scrise de Ilarie Mitrea[10]; documentele oferă informaţii cu privire la unele momente şi activităţi din activitatea lui H. Mitrea: încadrarea în armata olandeză, avansări, decoraţii, permisii. Din studiul acestor documente am mai putut constata următoarele:

- atitudinea comandanţilor şi şefilor faţă de medicul român H. Mitrea, la început nu a fost din cele mai favorabile; a se vedea unele piedici în promovare, respingerea solicitărilor de permisii, care l-au determinat pe H. Mitrea să se gândească chiar la a demisiona;
- H. Mitrea s-a impus treptat ca urmare a rezultatelor sale profesionale reliefate şi în examenele susţinute; în anul 1890 a fost singurul Ofiţer al sănătăţii categoria 1 care a fost avansat Ofiţer Şef al Sănătăţii; calităţile sale personale, consemnate şi în Listele speciale de conduită, între care faptul că era un adevărat poliglot, vorbitor a opt limbi, au cotribuit la cresterea prestigiului său atât în cadrul militar cât şi cel al societăţii civile din zonele unde şi-a desfăşurat activitatea.

La *Răşinari* şi *Sibiu*, cercetările au vizat în principal următoarele obiective: identificarea surselor de informaţii cu privire la Hilarie Mitrea; clarificarea datelor cu privire la existenţa unor însemne pentru memoria colectivă - Casa lui Hilarie Mitrea şi piatra funerară a părinţilor lui H. Mitrea; identificarea descendenţilor lui H. Mitrea pe ramura fiicei sale, Maria.

Piatra funerară din cimitirul de la Răşinari este la mormântul părinţilor lui Hilarie Mitrea şi a fost realizată la moartea tatălui său. Pe piatră este următorul înscris:„ În memoria neuitaţilor mei părinţi/ STANCA BUCUR MITREA/ născ.1818 rep.1864/ şi / BUCUR MITREA / născ.1812 rep.1883 / Acest monumentu sau ridicat la 6 Sept.1883 de fiul lor / Dr. HILARIU MITREA /medicu de clasa I în armata / Hollandeză din Ost-India". La baza monumentului este trecut, cu litere mai mici, numele meşterului care l-a realizat:„ J.ROUBJ<SUHER> IN Siibiu"[11]. Este posibil ca materialul din care este realizat monumentul să fi fost adus din altă parte, deoarece are o structură aparte, neîntâlnită în zonă; este cioplit dintr-un singur bloc de marmură de culoare cenuşiu deschis, dar care este asemănător unui mozaic realizat din aşchii mici[12]. Această ipoteză ar veni în sprijinul afirmaţiei ca prelungirea concediului cu încă şase luni de către Hilarie Mitrea să fi fost motivată şi de realizarea acestui monument (instalat în septembrie, tatăl său decedând în februarie).

Casa în care s-a născut şi a locuit Hilarie Mitrea există şi astăzi, pe strada care îi poartă numele,

---

[10] Traducerea acestor documente (din limba olandeză, scriere ologrăfă, sec. XIX), s-a făcut în Olanda, pe cont propriu; am beneficiat de sprijin financiar (jumătate din costuri) din partea d-lui Dan Lungu (descendent al familiei Lungu din Răşinari, care avea o fabrică de căruţe renumită în mai multe ţări europene), căruia îi mulţumesc şi pe această cale. O primă prezentare, detaliată, a acestor documente a fost publicată în volumul „Armata Română şi patrimoniul naţional", Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, Bucureşti, 2010, p. 78-84.

[11] Numele acestui meşter se regăseşte şi la realizarea uneia din componentele monumentului funerar al Mitropolitului Andrei Şaguna al Ardealului (1808-1873).

[12] Dumitru Stavarache, cercetare la Răşinari, 6 iunie 2008.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

la nr. 734[13]. Este o construcţie impunătoare, cu aspect specific zonei. A trecut prin câteva reparaţii şi renovări, care însă nu i-au schimbat aspectul iniţial, având mai mulţi proprietari: până la sfârşitul celui de-al doilea război mondial a aparţinut urmaşilor lui Ilarie Mitrea; a fost apoi preluată abuziv de autorităţile locale, casa devenind sediul unei unităţi ruseşti(până la plecarea acestora din ţară, în 1958), apoi grădiniţă, locuinţă pentru miliţieni şi poliţişti. După lungi procese, casa a revenit urmaşilor lui Hilarie Mitrea, iar aceştia au vândut-o unei familii tinere din Răşinari; casa este refăcută şi foarte bine întreţinută de noii proprietari. Pe peretele dinspre stradă al casei, în anul 1997, a fost pusă o placă, de către Primăria Răşinari, cu următorul înscris: „În această casă / s-a născut generalul[14] medic / ILARIE (BUCUR) MITREA / etnograf şi naturalist în / Mexic şi Indonezia / ctitor al Muzeului „Grigore Antipa"/ din Bucureşti / Primăria Răşinari / 1997". Casa este trecută ca obiectiv turistic în pliante şi pe sitte-ul Primăriei Răşinari. Muzeul etnografic din localitate nu aminteşte, însă, prin nici un element despre acest fiu al satului, care a fost şi etnograf amator[15].

Urmaşii direcţi ai lui Hilarie Mitrea au fost fiul Petru şi fiica Maria. Petru a devenit inginer constructor, cu studii în Elveţia; s-a remarcat în construcţia unor lucrări de artă în Alpi şi mai ales în Turcia; s-a căsătorit cu o elveţiancă de origine franceză (Fidelia) şi a avut două fiice (Helen şi Germain); a murit la Ankara în anul 1966[16], descendenţii săi fiind semnalaţi în Elveţia şi Marea Britanie. Maria, s-a căsătorit la Răşinari, cu un localnic, comerciant, Niculae Izdrăilă[17], şi a avut patru copii – Petru, Aurel, Emilian şi Maria Victoria; a murit în anul 1953[18] iar descendenţii ei sunt majoritatea în zona Sibiului[19]. O situaţie exactă a descendenţilor lui Hilarie Mitrea am prezentat în broşura publicată de Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder". Fac menţiunea că între descendenţii lui Hilarie Mitrea, unul se pare că moşteneşte, în genele sale, spiritul de glob-trotter al străbunicului. El se numeşte Marius-Cosmin Stanciu, are 39 de ani şi practică alpinismul. Cu toate că are o profesie tehnică în Germania, pasiunea în practicarea alpinismului l-a purtat pe toate continentele (mai puţin Antarctica, vizată într-o expediţie viitoare). Între culmile muntoase escaladate de el, singur sau împreună cu prietenul său Cristian Suciu (decedat în anul 2004 în timpul unui antrenament în Munţii Făgăraş), amintesc câteva: Vf. Elbrus, din Kaucaz; Vf. Aconcagua din Patagonia; Vf. Mc. Kinley, din Alasca; Vf. Kilimanjaro, din Africa; Vf. Lenin, din Pamir.

La *Târgu Mureş,* cercetările s-au efectuat la Arhivele Naţionale Direcţia Judeţeană Mureş, în fondul personal „Alexandru Culcer". Facem numai un sumar al rezultatelor acestor cercetări, deoarece o prezentare detaliată a fost publicată[20].

Doctorul Alexandru Culcer[21], din Târgu Mureş, poate fi numit un adevărat pionier al demersurilor de redescoperire a marii personalităţi a lui Hilarie Mitrea; el şi-a început investigaţiile în anul 1927, la 23 de ani după moartea lui H. Mitrea, având posibilitatea să discute chiar cu fiica sa Maria. Afirmaţiile din însemnările sale sunt deosebit de interesante, însă nu sunt certe, nu sunt probate

---

[13] Când s-a născut Hilarie Mitrea, strada se numea „Uliţa Pârâului", iar numărul casei era 141-142. Cf. Al. Culcer, *op.cit.*

[14] Ultimul grad pe care l-a avut Hilarie Mitrea a fost acela de *maior*. Eroarea s-a produs din necunoaştere a însemnelor militare şi sub impresia ţinutei fastuoase, de gală, în care este fotografiat în anul 1894 la Viena, când a venit din Indonezia.

[15] Dumitru Stavarache, 6 iunie 2008; singurul obiect care amintea de Hilarie Mitrea era tabloul acestuia, momentan lipsind şi acesta; *Cf.* Iacob Mioara, custode al Muzeului etnografic din Răşinari.

[16] A fost înmormântat în cimitirul din Ankara; pe placa de marmură care acoperă mormântul este săpat atât înscrisul cu datele lui H.P.Mitrea cât şi insemnul religiei sale creştine, crucea.

[17] Numele apare la unii autori Isdrăilă, la alţii Izdrăilă; din afirmaţiile unei descendente (Doina Izdrăilă), numele este Isdrăilă, iar numai urmaşii unuia din copiii Mariei Mitrea (Aurel), poartă numele de Izdrăilă.

[18] Maria, fiica lui Hilarie Mitrea a fost înmormântată în cimitirul din Sibiu, dar ca urmare a vitregiilor vremii dar şi al neglijenţei urmaşilor, locul nu s-a ştiut până la sfârşitul anului 2009; cea care l-a redescoperit şi reamenajat pe cheltuială proprie, este Georgeta Maria Stanciu, una din strănepoatele ei.

[19] Dumitru Stavarache, cercetare la Sibiu, 7-8 iunie 2008, ianuarie 2009. Convorbiri cu Doina Izdrăilă şi Georgeta Stanciu, nepoate ale fiicei lui Hilarie Mitrea.

[20] Dumitru Stavarache, *Mărturii din arhive mureşene, cu privire la Hilarie Mitrea-medic, naturalist şi etnograf (1842-1904)*, în: *Liviu Boar, istoric şi arhivist, la 60 de ani*, coordonator Ioan Lăcătuşu, Editura Eurocarpatica, Sfântu Gheorghe, 2011, p.285-298.

[21] Alexandru Culcer (fost Lengyel), n.1897, în Maramureş - d.10 octombrie 1979, Târgu Mureş, medic. Facultatea de medicină la Budapesta; 1925-1936, asistent bacteriolog la Laboratorul de Igienă din Cluj şi medic şef al Laboratorului de Igienă din Sulina; 1941-1942, medic şef al Portului Sulina; 1942-1949, medic şef al Laboratorului Regional de Igienă din Sighişoara şi prin cumul director al Spitalului de Stat din Sighişoara (1945-1947) şi inspector general sanitar pentru controlul laboratoarelor(1947-1949); stabilit la Tg. Mureş; cunoscut şi apreciat de muzicologul George Zbârcea. Cf. Nicolae Balint, *op.cit.*

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

deocamdată, cu documente. Scrierile sale, în marea lor majoritate aflate în manuscris (un prim articol publicat în ziarul „Făclia", din Cluj, în 1961, următorul în Istoria Medicinii, în anul 1964), se păstrează la Arhivele Naţionale din Târgu Mureş. Fondul cuprinde 10 dosare: 3, 16, 17, 18, 24, 26, 36, 62, 138, 139. Dosarul nr.3 (69 file dactilo şi 45 fotografii), conţine cele mai multe informaţii cu privire la Hlarie Mitrea. Dosarul nr.16, cu 19 file, este numai o introducere la subiectul „Hilarie Mitrea". Dosarul nr.17, cu 19 file, dă unele informaţii (p. 9), despre perioada de gimnaziu a lui Hilarie Mitrea, la Sibiu, obţinute de la Petru Izdrailă; că ar fi locuit , împreună cu alţi doi români din zona Sibiului, la o familie de mici meseriaşi, în oraşul de jos. În dosarul nr.18, cu 38 file, Alexandru Culcer menţionează principalele surse de unde a obţinut informaţiile. Astfel, la Sibiu şi Răşinari: văduva Dăncaşiu, în anul 1927; văduva Maria Mitrea, căsătorită Izdrailă, în anii 1927, 1930, 1934. La Cluj, Prof.dr.V.Bologa. La Bucureşti, Muzeul „Grigore Antipa". În acelaşi dosar, la p.30, citează note de manuscris a lui Hilarie Mitrea, pe care spune că le-a consultat la Răşinari, în anul 1927. Dosarul nr. 24, cu 329 de file, înserează la filele 202, 203-208, articolul (şi manuscrisul acestuia), cu titlul, „Dr. Ilarie Mitrea, primul medic şi naturalist român, călător în Mexic şi Indonezia", publicat în revista „Natura", nr. 4, 1965, de către Al.Culcer şi B. Schnapp. În dosarul 26, cu 120 file, cam o treime din caietul-manuscris (p. 68-96), conţine manuscrisul dactilo cu titlul, „Primul român călător în Mexic şi Indiile Olandeze, Dr. Hilarie Mitrea (1842-1904)", în trei exemplare. Dosarul nr. 36, 120 file, conţine, în primele 50 de file, manuscrisul „Ilarie Mitrea", în limba maghiară, trei exemplare. Dosarul 62, cu 243 file, cuprinde la p. 173-243, manuscrisul dactilo cu titlul, „Un medic roman pe trei continente – Ilarie Mitrea"; manuscrisul este identic cu cel din Dos. nr. 3. Dosarul 138, 37 file, cuprinde manuscrisul dactilo cu titlul, „Ilarie Mitrea, medic, naturalist şi călător roman din secolul al XIX-lea"; este aproape la fel cu cel din Dos. nr. 3. Dosarul nr. 139, conţine numai fotografii, dar fără nici un înscris privind conţinutul şi datarea lor; este posibil ca înscrisurile să fie pe verso fotografiilor, dar modul defectuos în care au fost prinse (prin lipire completă) nu permite vizualizarea[22]. Acest dosar, cu nr. 139, cuprinde 65 de piese, imagini fotografice, din care doar câteva cu membrii ai familiei[23]. Cele identificate, până în prezent, reprezintă: pe Hilarie Mitrea, ofiţer in armata olandeză; descendenţi ai lui Mitrea (Petru Mitrea cu soţia şi cele două fiice, trei din cei patru copii ai Mariei Mitrea, căsătorită Izdrailă, - Emil, Aurel cu soţia Zamfira, Maria Victoria)[24]; imagini din zonele în care a călătorit şi lucrat Hilarie Mitrea[25]. Dosarul conţine câteva desene de insecte[26].

La *Cluj-Napoca,* am consultat arhiva personală a academicianului Emil Pop (1897-1974), aflată în păstrarea Bibliotecii Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca, în fondul „Emil Pop".

Cercetările academicianului Emil Pop[27], efectuate de-a lungul câtorva decenii, sunt cele mai documentate, rezultatele fiind publicate în reviste de specialitate în anii 1966, 1968, 1971, iar postum, într-o lucrare editată de Fundaţia „Vasile Goldiş", din Arad[28]. El menţionează că documentarea a făcut-o pe baza informaţiilor obţinute de la un număr de 28 de persoane, din care 4 l-au cunoscut pe Mitrea, iar alţii 7 îi erau descendenţi direcţi. Totodată, el a coroborat informaţiile de istorie orală cu arhivele din Răşinari, Sibiu şi Cluj, cu menţiunile din presa vremii, dar mai ales cu cele 82 de documente (fotografii, acte şcolare, civile şi militare) privind întreaga viaţă a lui Hilarie Mitrea, oferite lui de nepoata lui Mitrea, dr. Helen Kampf-Mitrea, din Berna; în special aceste documente, pe care academicianul Emil Pop le-a depus la Muzeul „Grigore Antipa", au lămurit multe din erorile informaţiilor nedocumentate.

[22] Dumitru Stavarache, cercetare la Arhivele Naţionale Târgu Mureş, în 20 iunie 2008 şi 15 iulie 2010.

[23] În caietul unde sunt lipite aceste fotografii, sunt urme ale celor care au fost dezlipite şi de care nu se ştie.

[24] Identificarea membrilor de familie a fost făcută de Doina Izdrailă, fiica lui Aurel şi Zamfira, nepoată a Mariei Mitrea. De la această nepoată, care a cunoscut-o pe bunica sa Maria (fiica lui Hilarie Mitrea), am aflat unele detalii cu privire la familia Mitrea şi urmaşii ei; descendenţii actuali; monumente funerare; istoria casei de la Răşinari.

[25] O cercetare specializată a acestor fotografii ar putea oferi informaţii preţioase; se pare că în unele din aceste fotografii este Hilarie Mitrea.

[26] Al. Culcer menţionează că aceste desene (între care şi un fluture din Mexic), sunt făcute de Hilarie Mitrea.

[27] Emil Pop (n.13 aperilie 1897 în Bucerdea Vinoasă, judeţul Alba, d.14 iulie 1974, Cluj), botanist, academician, prof. univ. la Cluj. Contribuţii în domeniul citofiziologiei vegetale, în cunoaşterea florei terţiene, florei şi vegetaţiei mlaştinilor de turbă şi în istoria biologiei din România. Întemeietorul şcolii româneşti de palinologie-ştiinţă care se ocupă cu studiul polenului şi sporilor plantelor. Cf. Şerban N.Ionescu, *Dicţionarul panoramic al personalităţilor din România sec. XX*, Editura Victor Frunză, Bucureşti, 2006, p. 325

[28] Emil Pop, *Ilarie Mitrea (1842-1904)*, în: *Cărturari şi memorandişti transilvăneni*, Seria „În memoria memorandiştilor", ediţie îngrijită de Sidonia Puiu şi Vasile Popeangă, Arad, 1994, p. 61-95.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

În studiul publicat postum, el critică ficţiunile cu privire la Mitrea apărute în unele publicaţii şi de apariţia cărora îl face responsabil pe Al. Culcer.

Arhiva academicianului Emil Pop, depusă la filiala din Cluj-Napoca a Bibliotecii Academiei Române, este puţin cunoscută şi cu atât mai puţin valorificată. Un extras al acestei arhive, cu privire la H. Mitrea, a fost publicat[29].

La *Bucureşti,* am avut în vedere Biblioteca Academiei Române, Muzeul "Grigore Antipa", surse de istorie orală. La Biblioteca Academiei Române am cercetat presa vremii şi literatura cu privire la Hilarie Mitrea, iar la Muzeul „Grigore Antipa", am consultat publicaţiile muzeului, am luat legătura şi colaborez cu unul din cercetătorii muzeului preocupat de aceeaşi temă. Ca surse de istorie orală au fost convorbirile cu persoane din zona Mărginimii Sibiului, în special din Răşinari.

Wurzburg, Viena, Berna. Încercările de a clarifica o serie de aspecte legate de viaţa şi activitatea lui Hilarie Mitrea sunt încă în desfăşurare. La Wurzburg, unde am încercat să dăm de urma tezei de doctorat a lui Hilarie Mitrea, am aflat că arhiva privind perioada respectivă a fost distrusă în bombardamentele de la sfârşitul ultimului mare război. La Viena, am constatat că localul din Hauptstrasse 40, unde a locuit în ultima parte a vieţii şi a şi murit, nu mai există; la Cimitirul central nu s-a găsit nimic cu privire la locul unde a fost înmormântat. La Berna, unde locuia Reinhard Kampf, unul din descendenţii lui Petru Hilarie Mitrea, rezultatele cercetării s-au rezumat la câteva fotografii cu descendenţii de pe această filieră[30].

Istorie orală

Multe neclarităţi şi întrebări cu privire la viaţa şi activitatea lui Hilarie Mitrea şi-ar fi găsit răspunsul dacă s-ar fi găsit *Însemnările* sale, despre care scrie dr. Alexandru Culcer că le-a văzut şi consultat. Personal, înclin să cred că aceste însemnări au existat dar că nu s-au mai păstrat până în zilele noastre. Un argument în favoarea acestei supoziţii este mărturia d-nei Aurelia Filimon, colecţionar particular din Tg. Mureş care a prezentat în cadrul expoziţiei dedicate lui Hilarie Mitrea (Sibiu, iulie-august 2009 şi Bucureşti, septembrie-octombrie 2009), câteva obiecte care au aparţinut acestuia şi fiicei sale Maria. Domnia sa ne-a relatat că tatăl ei, cel ce colecţionase aceste obiecte, a mai deţinut o ladă cu documente dar că aceasta ladă, împreună cu documentele ce le conţinea, ar fi fost distrusă în timpul inundaţiilor din anul 1970[31].

Lipsa mărturiilor documentare despre unele episoade din viaţa şi activitatea lui Hilarie Mitrea a făcut ca mărturiile de istorie orală să fie preluate cu titlul de adevăr în literatura de până acum. Prezentăm, spre informare, câteva din aceste mărturii de istorie orală, cu speranţa că cercetările viitoare vor putea stabili cât adevăr şi câtă legendă conţin.

Se afirmă că Hilarie Mitrea şi-a început cariera de militar în armata habsburgică unde ar fi fost ofiţer în garnizoana Pola; că în acea perioadă a intrat în conflict cu superiorii săi ca urmare a ideilor sale progresiste şi tot la Pola ar fi aflat despre Corpul de voluntari austro-mexican în care s-a înrolat ulterior; afirmaţia, provenită de la Al. Culcer, este combătută de Emil Pop şi consider că o cercetare temeinică a arhivelor austriece privitoare la Corpul de voluntari austro-mexican ar putea clarifica pe deplin această problemă.

Cu privire la perioada mexicană a lui Hilarie Mitrea, circulă mai multe istorioare legate de profesionalismul său, de sarcini şi misiuni pe care le-a avut de îndeplinit, prestigiul de care se bucura atât în rândul trupelor proprii cât şi în rândul celor inamice. Una dintre aceste istorioare menţionează salvarea şi îngrijirea, de către medicul răşinărean, a unui număr mare de răniţi din tabăra adversă, republicană. Se mai afirmă că, urmare a acestor fapte, la întoarcerea din Mexic, Mitrea a întâmpinat greutăţi în a ocupa un post de medic în Transilvania, fiind privit ca unul care a acordat ajutor celor care l-au împuşcat pe Maximilian de Habsburg. Această povestire precum şi altele avansate de Al. Culcer sunt

[29] Dumitru Stavarache, *Pe urmele lui Hilarie (Bucur) Mitrea (1842-1904). I. Cercetări întreprinse la Răşinari, Sibiu, Târgu Mureş, Cluj-Napoca*, în: SANGIDAVA (3), Editura Ardealul, Târgu-Mureş, 2009, Anexa nr.1, cu titlul Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Fondul EMIL POP, 54, I. Mitrea – despre viaţa şi activitatea lui, p. 170-172.

[30] Fotografiile au fost obţinute prin strădania strănepotului Cosmin Stanciu.

[31] Convorbire cu Aurelia Filimon, Sibiu, 8 iulie 2009.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

combătute de academicianul Emil Pop. Şi totuşi, faptul că în documentele de arhivă *H. MITREA*, există o carte de vizită cu mulţumiri din partea lui Benito Juarez, ne face să credem că există posibilitatea să fie un sâmbure de adevăr în aceste povestiri.

Perioada indoneziană abundă de astfel de istorioare care au în centrul lor sau au legătură cu Hilarie Mitrea. O mare parte dintre acestea, care au ca sursă pe medicul Al. Culcer, au fost analizate critic de academicianul Emil Pop[32]. Unele se referă la calităţile sale de medic, la profesionalismul său dar şi la ajutorul dezinteresat pe care îl acorda tuturor bolnavilor, indiferent de starea lor socială sau etnie; se spune că a refuzat, ca plată pentru serviciile sale, adevărate averi oferite de ce pe care i-a salvat de boli grave sau chiar de la moarte. Altele pun în evidenţă calităţile de vânător ale lui Hilarie Mitrea, apreciate atât de camarazii olandezi cât mai ales de băştinaşi. Demersurile lui pentru ca băştinaşii să poată fi îngrijiţi în spitalele olandeze, să fie trataţi fără discriminare etnică sau religioasă sunt deasemeni reţinute de istoria orală. Călătoriile lui Hilarie Mitrea, unele adevărate expediţii, în locuri în care nu mulţi europeni au putut să ajungă, au constuit o importantă sursa pentru colecţiile sale zoologice, dar şi pentru istoria orală; într-una din aceste călătorii, făcută cu prietenul său dr. Ioan Arsenie care venise să-l viziteze, fiind luaţi prizonieri de un trib de tăietori de capete, au scăpat de sacrificiu ca urmare a simptomelor unei boli foarte grave induse după consumarea frunzelor unei plante recomandată de Hilarie Mitrea[33]. Se mai afirmă că Mitrea cunoştea lucrările lui Darwin, că s-a întâlnit şi a avut legături cu personalităţi ale lumii ştiinţifice din epocă, între care exploratorul rus Mikluho-Maklai şi cu Eugen Dubois care descoperise în Java pe Pithecanthropus erectus.

Despre soţia lui Hilarie Mitrea se cunosc puţine lucruri. Se spune că provenea dintr-o familie de conducători locali, că era o adevărată prinţesă; că aceasta, care i-a fost mai întâi pacientă, l-a ajutat în expediţii şi în realizarea colecţiilor zoologice; chiar despre numele ei sunt mai multe variante, însă în toate apărând ca prenume, Wattam[34]. Maria, fiica lui Hilarie şi Wattam Mitrea, a povestit nepoţilor despre stare materială deosebită pe care o aveau în Indonezia, despre o mică comoară (în aur şi perle) pe care i-a dat-o mama sa la venirea în Europa şi care i-ar fi fost furată la Viena. La venirea lui Mitrea în concediu, în 1881(când au fost aduşi şi cei doi copiii, Petru şi Maria), informaţia despre soţia lui era aceea că era decedată; se pare că această informaţie provenea chiar de la Mitrea. Exista şi afirmaţia că aceasta a venit împreună cu Mitrea în Europa, iar moartea ei ar fi survenit în anul 1883, la erupţia vulcanului Krakatoua, dar iată că o scrisoare descoperită relativ recent, trimisă lui Mitrea de soţia sa Wattam în 25 aprilie 1895, dovedeşte nu numai că aceasta trăia ci şi că relaţiile între cei doi soţi erau cât se poate de normale[35].

Concluzii

Apreciez că cercetarea vieţii şi activităţii lui Ilarie Mitrea trebuie continuată, o responsabilitate directă revenind cercetătorilor de la Muzeul „Grigore Antipa" şi factorilor culturali din zona Sibiu-Răşinari.

Manifestările de cinstire a memoriei lui Hilarie Mitrea (Răşinari, Sibiu, Bucureşti, Cluj-Napoca), organizate de Muzeul de Etnografie Universală „Franz Binder" din cadrul Complexului Naţional Muzeal ASTRA din Sibiu, au adus elemente noi cu privire la cercetările efectuate până în prezent[36]. Este de dorit ca acestea să se regăsească atât la Răşinari, într-un punct muzeistic, cât şi într-o

[32] Emil Pop, *op. cit.*, p. 89-94.

[33] Aspect inedit de istorie orală, nepublicat, privind relaţiile între cei doi medici din Mărginime după întoarcerea din Mexic, aflat de la Ing.Emil Pîrpăriţă, primvicepreşedinte al Asociaţiei „Reuniunea Mărginenilor".

[34] Wattam Kadam şi Wattam Kadam Radam sunt numele intâlnite în studiile şi articolele publicate; pe certificatul de naştere al Mariei Mitrea(copie făcută la Sibiu în anul 1951, după original), numele părinţilor sunt, Mitrea Ilariu şi Mitrea Vateru; Cf. Lui Aurel Izdrăilă, citat de Emil Pop, numele de fată a soţiei lui Mitrea ar fi fost Vietam Smith; certitudinea privind numele de Wattam vine de la semnătura proprie a soţiei lui Mitrea pe o scrisoare trimisă acestuia la 25 aprilie 1895, din oraşul Semarang.

[35] Wattam scrie: că a primit banii trimişi (20 rupii) şi le mulţumeşte, soţului şi copiilor; că şi-a făcut o fotografie la Semarang pe care o va trimite; că a plantat o serie de pomi şi a semănat porumb şi orez; despre plata unor impozite pentu grădină şi două terenuri de pădure; despre cumpărarea unei vaci de la care avea deja viţel. Această scrisoare contrazice părerea că între cei doi relaţiile s-ar fi întrerupt; unii descendenţi susţin că Wattam ar fi încercat chiar să-l otrăvească pe Mitrea când a aflat că va duce copiii în Europa.

[36] Obiecte personale care au aparţinut lui Ilarie Mitrea şi fiicei sale Maria au fost expuse în cadrul expoziţiei de la Sibiu (intinerată şi la Bucureşti şi Cluj-Napoca), de către Aurelia Filimon, colecţionar particular din Tg. Mureş.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

lucrare publicată. Cât priveşte realizarea unei lucrări monografice despre Ilarie Mitrea, recomandăm celor interesaţi să se aibă in vedere cercetarea următoarelor izvoare: tot ce s-a scris despre Ilarie Mitrea în lucrări, studii şi articole; jurnalele de bord ale navelor germane pe care a fost medic de bord în călătoriile spre continentul australian (1864-1865) şi cel nord- american (1867-1869); documentele din arhivele austriece cu privire la corpul de voluntari austro-mexican şi informaţiile din arhivele mexicane, pentru perioada 1866-1867; Jurnalele unităţilor militare olandeze care au operat în Indiile Olandeze (Indonezia), în perioada 1869-1894; informaţiile existente în arhivele indoneziene cu privire la soţia lui Ilarie Mitrea şi familia acesteia; eventual, o călătorie de documentare în principalele zone unde a activat şi locuit în Indonezia; mărturiile de la descendenţii din România, Elveţia, Marea Britanie.

BIBLIOGRAFIE

Albina, Viena, 1867, numerele: 38-145.

Concordia, Budapesta, 13/26 ianuarie 1865.

Familia, Oradea, nr.11, 1882.

Observatoriulu, Sibiu, nr.50, 20/2 iulie 1881.

Românulu, Bucureşti, 2 aprilie 1882, p. 287; 20 iunie 1882, p. 447.

Telegraful Român, Sibiu, 2/15 martie 1904.

Transilvania, 1/15 noiembrie 1882.

Dicţionar enciclopedic, vol. IV, Bucureşti, 2001.

Hilarie Mitrea (1842-1904), medic, călător şi explorator român. Un mare donator al Muzeului, Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa", Bucureşti, 1980, broşură, p. 37.

BALINT, Nicolae. *Ilarie Mitrea, un român cu destin excepţional. Călător pe trei continente.* În: *Clipa*, on-line, nr. 821, 17 noiembrie 2007; *Călător pe trei continente.* În: *Ziarul de Mureş*, on-line, 29 octombrie 2007; *Un român cu destin excepţional. Călător pe trei continente.* În: *Gazeta de Cluj*, 29 octombrie 2007; *Ilarie Mitrea, un român cu destin excepţional.* În: *Rost*, nr. 61, martie 2008; *Călător pe trei continente.* În: *Ziarul de Sibiu*, 30 iunie 2008.

BORDA, Valentin. *Mitrea, Hilarie.* În: *Călători şi exploratori români*, Bucureşti, 1985.

BRĂTESCU, Gheorghe; MARINESCU, Alexandru. *Studiile medicale ale lui Hilarius Mitrea în perioada 1860-1865.* În: *Travaux du Museum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa"*, Bucureşti, vol. XIII, 1981.

CSILLAG Gyula, *Tiz ev a napsugaras Keleten*, Budapest, 1913.

CULCER, Alexandru. *O biografie interesantă.* În: *Făclia*, Cluj, nr. 4638, 24 septembrie 1961.

Idem. *Primul medic român călător în Mexic şi Indiile Olandeze*, Bucureşti, 1964 (Extras din *Istoria medicinii*, Bucureşti, 1964.).

Idem; SCHNAPP, B. *Doctorul Ilarie Mitrea, primul medic şi naturalist roman în Mexic şi Indonezia.* În: *Natura*, 17, nr. 4, nr. 5.

DELUREANU, Ştefan. *Iniţieri româneşti pe Drumul Indiilor.* În: *Secolul 20*, nr. 8-9, 1973.

HILT, V. *Ilarie Mitrea şi Ion Arseniu – călători în Mexic şi Indonezia.* În: *Călători şi exploratori români*, Bucureşti, 1972.

MAIORESCU Titu. *Însemnări zilnice*, vol. II, 1881-1886.

MARINESCU, Alexandru; IONESCU, Anneliese. *Muzeul Naţional de Istorie Naturală din Bucureşti (1834-1985) – scurtă cronologie.* În: *Travaux du Museum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa"*, Bucureşti, vol. XXVII, 1985.

MARINESCU, Alexandru; ROJANCOVSKI, Elena. *Colecţia Ichtiologică Dr.Ilarie Mitrea, aflată în Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa".* În: *Travaux du Museum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa"*, Bucureşti, vol. XI, 1971.

Idem. *Colecţia zoologică Dr.Ilarie Mitrea din Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa".* În: *Travaux du Museum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa"*, Bucureşti, vol. XII, 1972.

MORARU, Titus; MUREŞAN, Ovidiu. *Jurnal de călătorie în Mexic (1864-1867) a lui Ioan Arsenie.* În: *Călători şi exploratori români*, Bucureşti, 1972.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Idem. *Jurnal de călătorie în Mexic (1864-1867) a lui Ioan Arsenie.* În: *Călători şi exploratori români*, Bucureşti, 1983.

PETRESCU, Angela. *Lista păsărilor colectate de Hilarius Mitrea pe valea râului Barito (Kalimantan-Indonezia), aflate în colecţia Muzeului Naţional de Istorie Naturală „Grigore Antipa" (Bucureşti).* În: *Travaux du Museum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa"*, Bucureşti, vol. XLIII, 2001.

PETRESCU, Iorgu. *Catalogul colecţiei de crustacee donate de Dr. Hilarius Mitrea Muzeului Naţional de Istorie Naturală „Grigore Antipa" din Bucureşti.* În: *Travaux du Museum National d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa"*, Bucureşti, vol. LI, 2008.

POP, Emil, *Medicul şi naturalistul Ilarie Mitrea.* În: *Revista Muzeelor*, Bucureşti, 1968.

Idem. *Der arzt und naturwissenschaftler Ilarie Mitrea.* În: *Forschungen zur Volks-und Landeskunde*, Sibiu, vol. IX, nr.1, 1966.

Idem. *Ilarie Mitrea (1842-1904).* În: *Cărturari şi memorandişti români*, ediţie îngrijită de Sidonia Puiu şi Vasile Popeangă, Arad, 1994.

Idem. *Ilarie Mitrea – profil.* În: *Astra*, Sibiu, nr. 1, 1966.

POPOVICI, Ioan; CALOIANU, Nicolae; CIULACHE, Sterie; LEŢEA, Ion. *Enciclopedia descoperirilor geografice*, Bucureşti, 1975.

SUCIU, I. D. *Pe urmele doctorului Ilarie Mitrea în Mexic.* În: *Magazin istoric*, nr. 5 (26), mai 1969.

TEBEICA, Val. *Un medic român în două continente.* În: *Străbătând lumea*, Bucureşti, 1962.

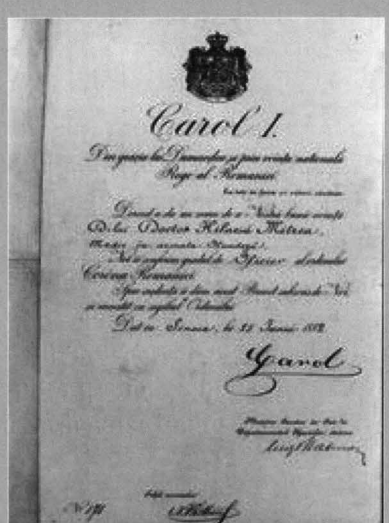

Hilarius Mitrea, cu gradul de căpitan în armata olandeză din Indonezia şi brevetul Ordinului Coroana României în grad de Ofiţer, acordat de regele Carol I în anul 1882. Hilarius Mitrea, holding the rank of captain in the dutch army in Indonesia and the patent of the order Crown of Romania with the title of officer, granted by the king Carol I in the year 1882.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

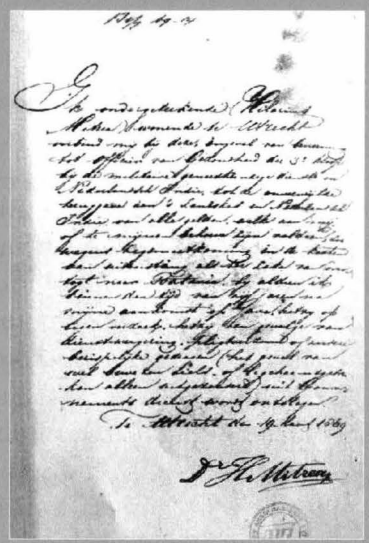

Anexa nr. 1a. Angajamentul lui Hilarius Mitrea la încadrarea în armata olandeză.
Annex number 1a. Hilarius Mitrea's commitment for employment into dutch army.

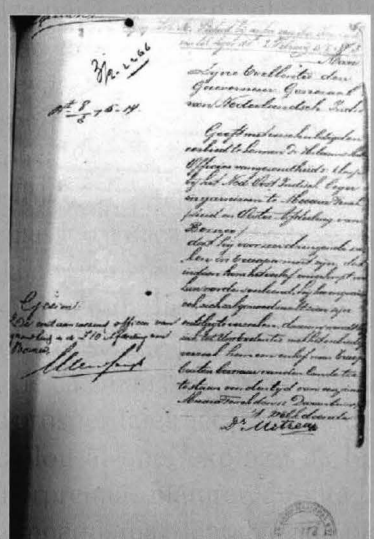

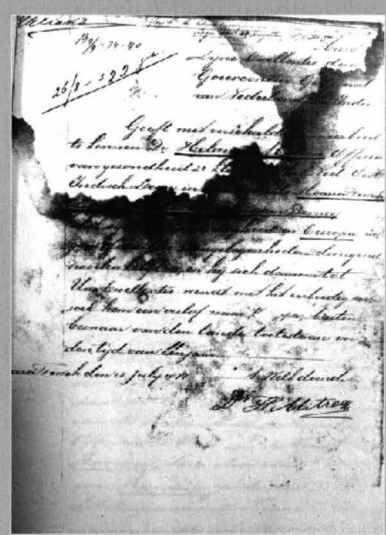

Anexele 1, c-b . Cele două rapoarte prin care H. Mitrea solicita permisie în Europa.
Annexes 1, c-b. The two reports that H. Mitrea requets leave in Europe.

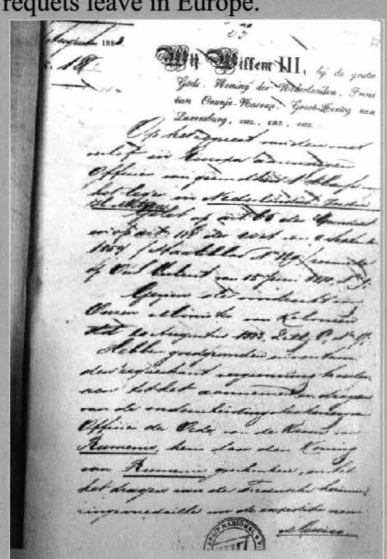

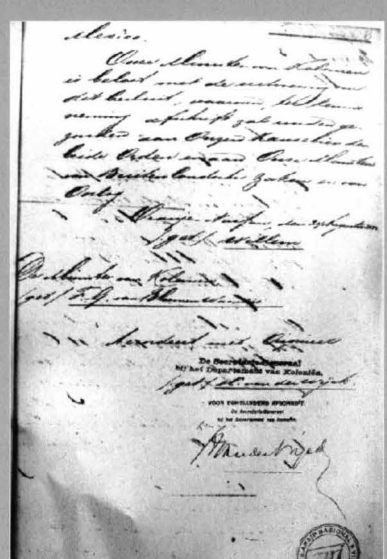

Anexa nr. 2 a-b. Decizia Regală prin care Regele Wilhem al III-lea al Olandei aprobă ca H. Mitrea să poarte decoraţiile oferite de alte state – România şi Franţa.
Annex no 2 a-b. The Royal Decision that King William II of the Netherlands approved H. Mitrea to bear honors offered by other states - Romania and France.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Pe urmele doctorului militar Ioan Arsenie din Gura Râului

Rodica BRAD*

We aim at emphasizing the special cultural personality of military doctor Ioan Arsenie, born in Gura Râului, which participated at the Mexico campaign of Emperor Maximilian and wrote the first journal of a Romanian in this country. The journal, which was wrongly attributed to the doctor's friend, Ilarie Mitrea from Rasinari, has been published in Wien after the author's return. The journal comprises pretious information concerning the culture and the character of Mexican Indians, about the war, the fairs' atmosphere, the monastery's atmosphere, about economy and commerce, but he also notes impressions, his own opinions etc. Mexican Indians are regarded not only as soldiers in the Mexican Army, but also as men having their own private life. Arsenie believes that even oppressed by various dominations, they were superior to their oppressors, both with their physical and moral qualities. The interest manifested by doctor Arsenie towards local Indians is a very complex one, by mixing anthropological, ethnological, economical and, last but not least, historical curiosity.

Keywords:Mexico, indians, Juarez, Maximilian, journal, doctor
Cuvinte cheie: Mexic, indieni, Juarez, Maximilian, jurnal, medic

Ioan Arsenie, medic militar originar din Gura Râului, județul Sibiu, este autorul primului Jurnal din Mexic scris de un român. Această lucrare a fost redactată în timpul și în urma campaniei austriece la care a participat autorul, înregimentat fiind în armata austriacă împreună cu prietenul său, Ilarie Mitrea, originar din comuna învecinată, Răşinari. Se impune să menționăm faptul că despre doctorul Arsenie s-a consemnat mai ales în legătură cu Mitrea care, după perioada petrecută în Mexic, şi-a continuat călătoriile în Indonezia pe care a explorat-o vreme îndelungată ca etnolog şi naturalist, trăind acolo vreme îndelungată. Acesta pare a fi fost motivul pentru care primul jurnal din Mexic a fost atribuit de unii autori lui Mitrea şi nu autorului său adevărat, doctorul militar Ioan Arsenie, fiu de preot ortodox, născut în binecunoscuta comună Gura Râului din Mărginimea Sibiului.

Printre cei care au prezentat activitatea celor doi medici militari, V. Hilt consemnează în cartea sa *Călători şi exploratori români* că cei doi, Ilarie Mitrea şi Ioan Arsenie au făcut călătorii şi cercetări în Mexic şi Indonezia şi că aceste cercetări au stârnit la acea vreme un mare interes. Cercetătorul mai notează că aceştia s-au cunoscut la Sibiu şi s-au împrietenit apoi în perioada studiilor de medicină pe care le-au făcut împreună la Universitatea din Viena. Ambii au participat la expediţia din Mexic, Ioan Arsenie plecând însă în Mexic înaintea lui Mitrea cu un an şi trei luni.

Câteva date biografice se impun cu privire la doctorul Arsenie, credem noi, înainte de a prezenta jurnalul acestuia. Arsenie s-a născut în Gura Râului, la 2 ianuarie 1836 ca fiu al preotului Ioan Arseniu şi al soţiei sale Ioana, de origine italiană, născută Pesamosca. A urmat apoi gimnaziul german din Sibiu şi Facultatea de Medicină din Viena între anii 1860 şi 1864. În perioada studiilor la Viena, Arsenie s-a manifestat ca student patriot, semnând împreună cu alţi 36 de colegi români mesajul trimis lui Mihail Kogălniceanu cu ocazia înfiinţării Universităţii din Iaşi. În aceeaşi perioadă a studiilor vieneze, Ioan Arsenie a făcut parte din Asociaţia literar-ştiinţifică a românilor din Viena, înfiinţată în anul 1864. În afara acestei afilieri, în ţară, Ioan Arsenie a mai fost membru al Asociaţiunii „Astra" din Sibiu.

Imediat după terminarea studiilor de medicină, doctorul Arsenie a fost trimis să lucreze ca medic într-unul din corpurile de voluntari ardeleni a căror misiune în această ţară a fost aceea de a înăbuşi răscoala poporului mexican, condus de Benito Juarez, din porunca împăratului Maximilian I al Mexicului. Acest împărat austriac a avut un destin de excepţie, fiind o figură tragică de monarh implicat în evenimente extrem de periculoase şi sacrificat de marile puteri europene, ca şi de costurile mari pentru Imperiu ale menţinerii puterii europene în zonă.

Împăratul Maximilian I (1832-1867) a fost arhiduce al Austriei şi membru al Casei Imperiale de

*conf. univ. dr. Universitatea „Lucian Blaga" Sibiu.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Habsburg Lorena. Frate al împăratului Franz Iosif al Austriei, Maximilian şi-a ales cariera militară, fiind proclamat împărat al Mexicului la 10 aprilie 1864, în timpul celui de-al doilea imperiu mexican, impus aici de Napoleon al III-lea cu sprijinul unui grup de fruntaşi mexicani monarhişti. Interesul impunerii în Mexic ca împărat a arhiducelui austriac era acela, de îndată observat şi exploatat de Napoleon al III-lea, de a stăvili expansiunea şi dezvoltarea Statelor Unite ale Americii, prin reorientarea politico-economică a Mexicului către Europa. Maximilian a sfârşit dramatic, fiind abandonat pe plan militar de către marile puteri occidentale care s-au folosit de trădarea generalilor principelui austriac. La aceste raţiuni politice, s-au adăugat cele economice determinate în special de costurile întreţinerii trupelor pe teritoriul Mexicului. Astfel, aflat în război cu armata mexicanilor republicani revoltaţi conduşi de Benito Juarez, abandonat de armata franceză şi trădat de propriii generali, Maximilian I a fost capturat şi executat la 19 iunie 1867.

Figura lui Maximilian este contradictorie prin poziţiile sale politice. Deşi în tinereţe s-a bucurat de reputaţia unui principe liberal, deschis ideilor moderne, Maximilian I a fost susţinut în Mexic de conservatori. Anterior înscăunării lui ca împărat al Mexicului, Maximilian a fost numit în februarie 1857 vicerege al Regatului Lombardia Veneţia, dar a fost demis la scurtă vreme din această funcţie de Franz Josef. Acest fapt a atras pierderea de către Austria a controlului majorităţii posesiunilor sale italiene.

În Mexic, Maximilian a fost înfrânt de trupele lui Benito Juarez (1806-1872), căpetenia revoltaţilor care era susţinut de aripa indigenă liberală. Indigen zapotec, Juarez este astăzi considerat reformatorul statului mexican, în calitatea sa de ministru al justiţiei şi al Instrucţiunii Publice, sau în cea de preşedinte al Republicii, de iniţiator al Constituţiei şi al legilor Reformei, care asigurau independenţa statului mexican faţă de biserică. În 1859, guvernul său a semnat un acord cu Statele Unite ale Americii, prin care le acorda acestora drepturi de trecere perpetuă pe teritoriul mexican.

În anul 1864, când armatele lui Napoleon III au ocupat Mexicul, Maximilian a fost instalat pe tron. Forţele republicane indigene reprezentate de Benito Juarez au refuzat să-l recunoască şi s-au revoltat. Părăsit de francezi prin retragerea corpului expediţionar, Maximilian a fost sacrificat prin susţinerea de către Statele Unite a căpeteniei locale, în persoana lui Benito Juarez, duşmanul său principal. În aceste condiţii grele, somat de Napoleon III să părăsească Mexicul şi să se întoarcă în Europa, Maximilian a înţeles să nu-şi abandoneze susţinătorii mexicani, rezistând în plin asediu timp de câteva luni în Ciudad de Mexico unde finalmente a şi fost nevoit să se predea. Ulterior, a fost judecat şi condamnat la moarte. Condamnarea lui a atras proteste violente din partea unor mari personalităţi ale vremii precum Victor Hugo şi Garibaldi care au pledat pentru eliberarea sa. În ciuda protestelor, Maximilian a fost executat, iar trupul lui a fost repatriat la Viena în 1868. Execuţia acestuia i-a inspirat lui Claude Manet o celebră pânză numită *Execuţia Împăratului Maximilian* care prezintă tocmai punerea în executare a pedepsei cu moartea prin împuşcare în faţa unui pluton militar.

Plecarea lui Ioan Arsenie în Mexic a avut loc în decembrie 1864, iar şederea lui în această ţară a fost de aproximativ doi ani. În timpul şederii sale în Mexic, Ioan Arsenie a funcţionat ca medic militar în armata austrică. Evenimentul plecării a fost consemnat deja la începutul anului următor într-o publicaţie de limbă română din Budapesta. În Mexic, Arsenie a continuat să scrie, publicând în anul 1866 la *Puebla Almanache de la Corte* care cuprindea şi lista ofiţerilor din Corpul austro-mexican unde s-a consemnat pe el însuşi căpitan şi pe Hilarius Mitrea locotenent major. Întors în ţară, Arsenie şi-a dorit să rămână medic la Sibiu, dar nu se ştie din ce cauză a ajuns să lucreze la Brăila unde a şi devenit directorul Spitalului orăşenesc. În cadrul evenimentelor Războiului de Independenţă, Arsenie a participat la lupte în spatele frontului ca medic de campanie. A murit la 17 august 1883 la Brăila, la vârsta de doar 45 de ani. Pentru întreaga lui viaţă de muncă şi de dăruire pentru semeni, Arsenie a fost preţuit atât de autorităţile Brăilei cât şi de oamenii simpli pe care i-a ajutat şi tratat ca medic.

În istoria orală cu privire la Ilarie Mitrea, prietenul lui Arsenie, există informaţia potrivit căreia Arsenie l-ar fi vizitat pe Mitrea în Indiile olandeze, adică în Indonezia, unde acesta a rămas un număr important de ani, făcând cercetări asupra băştinaşilor şi asupra locurilor, dar episodul călătoriei nu este confirmat de nicio sursă.

Interesul pe care îl prezintă Ioan Arsenie, această figură interesantă a vremii, rezidă mai ales în scrierea primului jurnal de campanie din Mexic publicat în ţara noastră. Jurnalul cuprinde

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

observații deosebit de interesante din punct de vedere antropologic și economic, dar și din unghi de vedere etnologic, cu surprinderea situației politice speciale a acestui stat în contextul ciocnirii brutale de civilizații din anii acelui sângeros război. Jurnalul stă mărturie de asemenea pentru faptul că Arsenie s-a interesat de vechile civilizații mexicane, de băștinașii indieni pe care i-a simpatizat și e care i-a chiar tratat atunci când acest lucru i-a fost cu putință. Campania atât de grea și de riscantă la care a participat s-a încheiat cu întoarcerea doctorului la Viena unde acesta va rămâne până în 1869. Jurnalul a fost publicat la Viena, în anul 1867, sub forma unor articole scrise în ziarul de limbă română „Albina".Acestea sunt intitulate: Cetățile Mexicului și locuitorii lor, nr. 73, 75 și 76 și Locuitorii primitivi sau indienii Mexicului, nr. 78-93 și au fost publicate în anul 1867. Ambele au fost semnate „un român fost în armata austro-mexicană". La o privire mai atentă, descoperim că este vorba de cinci articole despre Mexic, dintre care trei privesc moravurile și viața mexicanilor de origine europeană și două relatează despre indienii mexicani. 74, 7-19 iul., 9-21 iul., 76-12-24 iul., 77, 14-26 iulie 78, 16-18 iul, 82, 26 iul.-7 august, 93, 23 aug.-4 sept.

Cât privește observațiile atente pe care Arsenie le-a făcut asupra indienilor mexicani, este de remarcat faptul că aceștia au fost observați atât ca soldați în armata mexicană, cât și în viața lor privată. Oprimați de diversele stăpâniri, aceștia erau, prin calitățile fizice și morale, crede Arsenie, superiori asupritorilor lor. Interesul manifestat de doctorul Arsenie față de indienii băștinași este unul foarte complex, îmbinând curiozitate antropologică, etnologică, economică și nu în ultimul rând, istorică.

Jurnalul lui Arsenie nu a fost doar primul jurnal de călătorie în Mexic al unui român, ci și unul dintre primele jurnale scrise în spațiul românesc. El prezintă avantajul de a fi fost scris în același timp cu jurnalele de călătorie ale lui Codru Drăguşanu și Dimitrie Bolintineanu, contribuind deci, prin chiar acest fapt, la îmbogățirea literaturii române de călătorie din veacul al XIX-lea.

Jurnalul lui Arsenie a fost publicat integral de Titus Moraru și Ovidiu Mureşan sub titlul *Jurnal de călătorie în Mexic 1864-1867 al lui Ioan Arsenie* în Clujul Literar și artistic, Almanah al Asociației scriitorilor din Cluj, 1983, p. 268-278.

În afara acestei atât de importante contribuții reprezentate de Jurnal, trebuie menționat și faptul că Ioan Arsenie aparține primei generații de medici români din Ardeal.

Așa cum notează el însuși in Jurnal, în Mexic, Arsenie a tratat soldații răniți din armata austriacă, dar și pe cei din armata băștinașilor față de care a manifestat înțelegere, compasiune, umanism. Atras și interesat profund de vechile civilizații mexicane, doctorul Arsenie a făcut mai multe călătorii între granițele statului mexican și s-a aplecat cu atenție asupra culturii băștinașilor, asupra limbilor vorbite de aceștia, realizând chiar cercetări antropologice și etnologice în diverse materii. Arsenie a făcut investigații interesante asupra vestigiilor civilizației Maya, fiind frapat în primul rând, ca și Mitrea, de contrastul dintre mizeria în care trăiau băștinașii și bogăția colonialiștilor spanioli. Indienii mexicani sunt studiați din punct de vedere antropologic și etnologic, autorul observând aspectele definitorii ale istoriei și civilizației lor străvechi.

Ne vom opri în cele ce urmează asupra unor pasaje pe care le considerăm cu prioritate elocvente din Jurnalul lui Arsenie și care prezintă interes cultural, istoric, economic, dar și sociologic și antropologic.

Despre piața cu rolul ei de centru vital al orașului, Arsenie vorbește într-un pasaj pe care îl numește, cu savoare de observator autentic, „Plaza-locul unde fieștecine preface cel puțin o țigaretă pe zi în cenușă". Conotațiile culturale și economice ale pieței sunt dezvăluite în cele ce urmează: „Pentru mexican piața *plaza* e aceea ce a fost odinioară pentru romani *Forum*. Toate întâmplările acolo se aud mai întâi, sărbătorile bisericești, precum și cele politice, acolo se petrec, acolo se țin orațiuni, se fac alegeri de deputați ori magistrați, acolo sunt focurile artificioase predilecțiune a mexicanilor, în fine e bon ton ca în piață, sub portale sau arcade, în zi cel puțin o țigaretă să o prefacă fieștecine în cenușă. Economic vorbind, *plaza* este locul unde se desfășoară orice negoț. Lucru natural că toate negoațele numai sub arcade și portale se pot face".

Cât privește oamenii, aceștia aparțin nobilimii, dar și categoriei de pierde vară sau de vagabonzi: „Societatea nobilă a lor pierde-vară sau fură ziua e tare reprezentată în piață, un ce foarte natural. Dar o altă societate de vagabonzi cari își au părechea numai în *Lazzaroni* din Neapole, așa numiții *leperos*, încă se găsesc în piață în număr mare pentru că câștigul e fără osteneală mare,

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

fie prin uşurarea unui buzunar, sau împlinirea unei demandări, sau fie chiar şi să facă serviciul unui fachir purtător de sarcini, ba chiar sunt unii cari turbură profesiunea preoţilor cuvioşi citind evanghelia din duminica aceea, iar alţii spun cimilituri. Cărăuşii numiţi lipscani îşi transportă marfa cu asinii şi oferă fetelor metise cercei şi brăţări de aur şi argint fals. O categorie interesantă de oameni este cea a creolilor numiţi ceapcani, fii de părinţi spanioli născuţi în Mexic, cari însă curge sânge european în arterele lor cred a nu avea chemarea a lucra sau a se ocupa cu ceva, fie din lene sau din superbie şi mândrie". Oportuniştii îşi caută ocazii de chilipir, mai spune Arsenie care îşi găseşte ca termen de comparaţie candidatul unguresc de deputat din ţara lui: „Cari au primit oareşcare educaţiune şi ştiu purta ceva pană au o guriţă încât şi un candidat unguresc de deputat s-ar speria de dânşii, aceştia apoi apucă pre bieţii ţărani, ce caută advocat ca să-i jupuiască bine".

Spectacolul zgomotelor din piaţă este şi el atent descris „de la covrigarul care-şi strigă marfa zbierînd necontenit *pan fresca* la negustorul de păsări care strigă cu voce subţirică *patos fritos, patos grandes.* Indiencele îşi recită şi ele în tonuri nearticulate mărfurile lor ca şi vânzătorii de încălţăminte, de gazete şi broşuri. La fel, vânzătorul de lapte strigă continuu *leche* şi-şi mulge vaca numaidecât pentru un pătrar de lapte. Vânzătorul de gheaţă se adaugă vacarmului general ca şi cofetarul ambulant care în modul cel mai elegant numaidecât îşi oferă dulceţurile sale, surâzând cu mulţumire".

Un alt text interesant se referă la mânăstiri şi poartă numele de *Înăuntrul mânăstirilor cu ziduri de cetate.* Acest pasaj vorbeşte depre faptul că mânăstirile au în Mexic aspect de fortăreaţă, poziţia lor fiind, de fiecare dată, strategică. În legătură cu acest fapt, autorul se întreabă: „cum ar putea fi altminteri pentru că spaniolii lui Carol V, cu foc şi sabie au introdus creştinismul, comiţând barbariile cele mai crâncene şi crude. Toate mânăstirile erau înzestrate materialmente abundent: În Pueblo, de exemplu, jumătate de hotar al oraşului e în mâna călugărilor şi aşa mai departe. Obişnuinţa mai era ca în interirul zidurilor oamenii să se observe unii pe alţii: zace în organizaţiunea diferitelor schituri călugăreşti a se observa unii pe alţii. Îmi zise odată părintele Osania: nu-ţi poţi închipui, domnul meu, ce intrigi se desfăşoară înăuntrul murilor pereţilor noştri cabalele, intrigile diplomatice sunt jucărie faţă de intrigile călugăreşti în mânăstiri, şi cine a putut ajunge a fi maestru în intrigile mânăstireşti, acela poate exista orişiunde". Arsenie mai notează luxul călugărilor din schituri ca şi faptul că în ele erau aplicate pedepse barbare păcătoşilor: „niciun chin nu poate fi mai înfiorător decât a fi silit a zace pe pragul sălii de mâncare, şi a fi călcat de toţi câţi mănâncă, intrând şi ieşind sau poate exista ceva mai barbară pedeapsă decât, pus la ieslele vitelor cu un frâu în gură a mânca după mărimea pedepsei, trei-patru zile mâncarea cailor, adică secară".

La cafenea se făcea politică, se citeau ziare, se discutau despre toate, iar cafegiul punea clienţilor întrebări de convenienţă în timp ce aceştia îşi sorbeau cafeaua. La ieşire clientul era condus cu urări.

Obiceiuri interesante mai consemnează Arsenie şi legat de manierele localnicilor, titrând acest pasaj din jurnal cu *Maniere de salon în stradă.* Aici menţionează faptul că oamenii de rând îşi luau masa chiar în stradă, grupaţi în jurul focului şi complimentându-se despre meşteşugul pregătirii mesei. Tot pe stradă îşi făceau şi siesta. Despre politeţea acestor oameni, Arsenie scrie: „Acest popor se tratează cu o curtenie şi delicatesă ca şi când studiile lor le-ar fi făcut într-un salon oarecare".

De asemenea, mexicanii mănâncă puţin în comparaţie cu europenii: „ce mănâncă un soldat de-ai noştri dintr-odată, ar fi de ajuns unei întregi familii mexicane pentru traiul de-o zi".

Exploatarea băştinaşilor de către colonizatori îl preocupă de asemenea pe Arsenie care vorbeşte deschis şi cu respect despre civilizaţia lor veche şi exotică pentru europeni: „Destinul a voit ca aceşti oameni buni de 300 de ani neîntrerupt europenilor fruntaşi din capitală să le deie sare şi pâine pentru că ei sunt agricultori, fiind ascultători, şi ar fi interesant a cerceta cum aceşti europeni, cari şi-au umplut pungile cu sume enorme de bani ca să trăiască în desfrânare, au ştiut să fie mulţămitori către această clasă de gintă căreia nici decât nu i-a lipsit inteligenţa, nici capacitatea, nici diligenţa".

Arsenie este polemic cu europenii, ţintind în special prejudecăţile acestora pe care le judecă cu asprime. El contrazice în primul rând prejudecata care spune că indienii ar fi mai săraci cu duhul decât europenii: „Atunci să se ducă aceşti îngrăşaţi în bine în Mexic să admire toate antichităţile de prin codrii sălbatici, unde iezuitismul cu inchiziţiunea ad majorem dei gloria spre mai marea glorie a lui Dumnezeu, sub masca religiunii, n-a pătruns să strice tâmplele zeilor lor, nici rămăşiţele de cetăţi

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

mari de prin codri n-au ajuns ca barbaria înfiorătoare să le şteargă de pe faţa pământului, ci astăzi stau încă mândre... istorisind cu elocinţă durerile acestor indieni". Prejudecăţile legate de această rasă fiind multe în vremea aceea, Arsenie nu se sfieşte să denunţe mai ales pe aceea a inferiorităţii indienilor în faţa celorlalţi, dezminţind prejudecata că ginta de culoare nu ar avea „însuşirile cuviincioase pentru o cultură mai profundă, ori exactă".

Aşa cum observă Arsenie, pentru europeni, oamenii se împart în două tabere, „adică una care din punct de vedere a umanităţii e afirmativă, cealaltă din punct de vedere al interesului ori reacţiunii e absolut negativă". În această privinţă, doctorul îşi exprimă răspicat părerea proprie: „Eu, în ceea ce priveşte pe indieni, sunt pătruns de ideea cum că ei posed toate calităţile de cultură şi civilizaţiune, ba această însuşire o atribuiesc chiar şi negrilor din Africa. N-aş avea lipsă să aduc aminte în privinţa indienilor, antichităţile rămase de la ei ce dau o dovadă învederată despre cultura lor cu sute de mii de ani mai înainte, ci numesc numai numele lui Jarez, curat indian, a cărui faptă în zilele acestea dovedeşte pre indianul care cu inteligenţă rară ştie şi a ştiut să acopere cugetul său". Asemenea indienilor, crede Arsenie, arabii sau marocanii pot fi medici mai inteligenţi, „fiindcă creştinătatea nu-i oprea a studia pe om, a învăţa anatomia".

Arsenie mai consemnează cum indienii ştiu să producă sare scoţând-o din lac în vremea ploilor. Deşi au creat pieţe care să cuprindă 30 000 de oameni, spune el, indienii trăiau în mare sărăcie. Dacă vindeau ceva, beau *pulque*, adică ţuică făcută din frunze de agavă.

Arsenie îi descrie pe indienii din satele mexicane din punct de vedere antropologic ca fiind înzestraţi din naştere şi prin propria istorie, dar lipsiţi de ceea ce se numeşte cultură europeană: „viţa mexicană indiană ajunsese până la civilizaţiunea înaltă şi s-a susţinut în cercuri mari până acum în câtva neatinsă de corcire. Neatinşi de creştinătate, indienilor le lipseşte doar cultivarea".

Interesante sunt şi observaţiile pe care le face Arsenie despre fizionomia indienilor care pare melancolică, cu precizarea că ei au şi momente când sunt foarte voioşi: „Ba chiar mai mult, rareori se vede un popor cu atâta humor ca indienii, între sine vorbesc, râd toată noaptea şi în urmă se joacă oamenii în vârstă ca copiii". Aceştia sunt însă rezervaţi faţă de metişi sau creoli: „fireşte, faţă de creolii şi metişii, ori alţi străini, sunt cu neîncredere, reci, retraşi, posomorâţi".

Arsenie mai face şi alte observaţii şi consideraţii, tot de natură antropologică: „Copilul se naşte cu părul cam des, şi rar moşnegii indieni se văd pleşuvi, ba chiar şi arareori cărunţi şi dinţii se ţin de comun bine, până la adâncimile bătrâneţilor". De asemenea, ei sunt mai puţin sensibili decât europenii la frig sau căldură, iar rănile li se vindecă mult mai repede. Nu suferă de friguri, căci indianul bea rachiu tare din trestie de zahăr catalan. În schimb, acesta nu e rezistent la tifos, moare repede şi fără a trece prin delirul prin care trece albul.

Concluzionând asupra observaţiilor şi notaţiilor lui Ioan Arsenie despre indienii băştinaşi, se impune concluzia că acestea sunt observaţii ale medicului, antropologului şi etnologului Ioan Arsenie, cărturar deschis în spirit, curios şi dornic să găsească explicaţii raţionale şi de bun simţ realităţilor indigene din vremea aceea, într-o regiune a globului necunoscută sau puţin cunoscută europenilor, supusă temporar de marile naţiuni şi a căror istorie modernă se defineşte ca amalgam de culturi, popoare şi civilizaţii străvechi.

BIBLIOGRAFIE

ARSENIE, Dumitru Ioan. *Gura Râului, sat din Mărginime*, Sibiu, Editura Lucian Blaga Sibiu, 2000.

HILT, V. *Călători şi exploratori români*. Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1972, Orizonturi, 39.

MORARU, Titus; MUREŞAN, Ovidiu. *Jurnal de călătorie în Mexic 1864-1867 al lui Ioan Arsenie*. În: *Clujul Literar şi artistic. Almanah al Asociaţiei scriitorilor din Cluj*, 1983, p. 268-278.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Donatori ai colecţiilor etnografice ale Muzeului Naţional de Istorie Naturală „Grigore Antipa"

Iorgu PETRESCU*, Angela PETRESCU**

An overview on the main donors of the exotic ethnography colections and of the artefacts dontated from the heritage of the "Grigore Antipa" National Museum of Natural History in Bucharest.

Keywords: exotic ethnography, colections, donor, "Grigore Antipa" Museum
Cuvinte cheie: etnografie exotică, colecţii, donatori, Muzeul „Grigore Antipa"

Despre colecţia de etnografie exotică adăpostită la Muzeul Naţional de Istorie Naturală „Grigore Antipa" din Bucureşti puţine lucruri sunt cunoscute. Pe lângă puţinele expoziţii temporare organizate până în 1989 şi o lucrare a lui Marinescu din 1999 având acest subiect, altceva nu mai este cunoscut marelui public despre existenţa ei.

Încă de la începuturile existenţei sale, din 1834, Muzeul Naţional de la Academia Domnească de la Sfântul Sava, ulterior Muzeul de Zoologie şi Mineralogie condus la început de italianul Carlo Ferreratti, apoi din 1867 de savantul român, Gregoriu Ştefănescu, exista obiceiul încetăţenit, de a dărui acestui muzeu diverse obiecte, vestigii arheologice, piese zoologice, botanice şi etnografice (etnografie autohtonă sau străină)[1].

Prima menţiune scrisă legată de existenţa unor piese de etnografie în patrimoniul muzeului este din timpul lui Gregoriu Ştefănescu, care a condus destinele muzelui între anii 1867-1893. În registrul cu donaţii apare că în 1882, Muzeul de Istorie Naturală din Bucureşti ar fi primit de la Theo Bray din Belgia trei capete de teacă de pumnal kriss din Arhipelagul Malaez şi nişte papirusuri hinduse cu rugăciuni.

Ulterior, muzeul primeşte un „Ibis religiosu (ibis) îmbălsămatu, trecut la Museul de Antichităţi" din partea lui Nicolae Creţulescu.

Nicolae Creţulescu (1812-1900), descendent din Sfântul Constantin Brâncoveanu, a fost un ilustru politician liberal, de trei ori prim ministru, de două ori preşedinte al Academiei Române, a fost de profesie medic. Aflat la studii medicale la Paris în 1834 îşi ia bacalaureatul, apoi continuă studiul medicinei la Universitatea din Nantes, unde îşi va susuţine doctoratul în 1839 cu teza „Questions sur les diverses branches des sciences médicales; quellessont les circonstances générales qui ont le plus d'actions sur les appareils". A fost primul medic de naţionalitate română din Ţara Românească. Funcţii în Ministerul de Justiţie. Interesat de emanciparea medicinei româneşti, fiind un pionier al acesteia, înfiinţează o „şcoală de mică chirurgie" la spitalul de la Colţea unde lucrează după întoarcerea din Franţa până în anul 1847 când se mută la Spitalul Pantelimon. Implicat profund în revoluţia de la 1848, revine din exilul de la Istanbul în 1849 când continuă să practice medicina la Colţea. Îl va sprijini pe Carol Davila la înfiinţarea Şcolii Naţionale de Medicină şi Farmacie din Bucureşti.

La 20 februarie 1895, proaspătul director al colecţiilor zoologice, Grigore Antipa, anunţa Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor că: „Muzeul din Bucureşti, lipsindu-i cu desăvârşire două mai principale ramuri ale ştiinţelor naturii, Antropologia şi Ethnographia, m'am hotărât ca odată cu reorganizarea Muzeului de Zoologie ce fac şi complectarea sa adăugându-i o nouă secţiune de Antropologie şi Ethnographie după modelul celor din străinătate, de la Viena, Berlin, Dresda, etc.". Pe pagina respectivă există şi o notaţie a unui funcţionar al Ministerului „Se va invita Dl. Ştefănescu a preda lăzile trimise Muzeului de d. Théo Bray dlui profesor Antipa. D. Antipa va păstra pentru Muzeul Zoologic obiectele de Antropologie şi va preda Dlui Tocilescu pe cele de Etnografie care interesează Muzeul de Antichităţi".

Grigore Antipa, într-un memoriu adresat Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice constata

*doctor, Muzeul Naţional de Istorie Naturală „Grigore Antipa"; e-mail: iorgup@antipa.ro.
**doctor, Muzeul Naţional de Istorie Naturală „Grigore Antipa"; e-mail: angelap@antipa.ro.
[1] Cristache-Panait, Panait 1966; Marinescu 1995.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

„două ramuri principale ale Ştiinţelor Naturale: Antropologia şi Etnografia n-au fost prezente în muzeu" (20 februarie 1895).

La 3 iulie 1895 era trimisă din Viena, pe adresa Ministerului o scrisoare a dr. Hilarius Mitrea „Domnule Ministru, Ca o reamintire la epistola trimeasă la 28 Junie anul trecut am onoarea a vă face cunoscut Domnule Ministru că prin expeditorul Francesco Parisi, astadi am expediat o colecţiune a mea adunată în posesioanele olandeze din India orientală, ca dar la Muzeului Naţional din Bucuresci.

Acea colecţiune cuprinde:

A. Una cămaşe de cuirasă din insula Celebes.

B. 12 obiecte de argint lucrate în Padang (insula Sumatra)...".

Scrisoarea era semnată de „dr. Hilarius Mitrea, Medic dirigent în pensiune, din armata olandesă din India orientală".

În registrul de inventar al muzeului pe anul 1932 găsim şi alte piese din această donaţie: o tobă din Celebes, scuturi ritualice dinMolucce, arme ale triburilor băştinaşe din zonele în care a activat doctorul, o sabie mandau din Borneo, o sabie klevang din Aceh (nordul Sumatrei), arcuri cu săgeţi, suliţe din Celebes, apoi obiecte ornamentale, coşuleţe şi platouri împletite din fibre de palmier *Lontan palma*, o sabie de samurai, un total de 142 de obiecte.

Dr. Hilarius Mitrea (1842-1904), originar din Răşinari (Sibiu), a absolvit Institutul medico-farmaceutic din Cluj, cu un doctorat la Universitatea din Würzburg (Germania). Neputând ocupa un post de medic în comuna natală, se înscrie ca medic de vas spre Australia, apoi spre America de Nord, participă în corpul de voluntari austrieci în războiul civil din Mexic, după care, din 1869 şi până în 1894 îl găsim ca medic militar în armata colonială din Indonezia (Indiile olandeze orientale). În toată perioada şederii aici strânge o mare şivaloroasă colecţie de animale şi piese etnografice pentru muzeul din Bucureşti. Este considerat a fi cel mai important donator al acestui muzeu din toate timpurile[2].

În octombrie 1896 soseşte pe adresa muzeului din strada Polonă nr. 19, o mică donaţie din parteasecretarului ambasadei Germaniei în Bucureşti, Kalisch. Colecţia, trei măşti rituale,fusese adunată în expediţia pe care a făcut-o în 1895 împreună cu prietenul său C. A. Eberle în Ceylon.

Prinţul Mihail C. Şuţu s-a născut în 1841 şi a murit în 1933. Strănepot al domnitorului Mihai Şuţu. A fost absolvent al Şcolii Centrale de Arte şi Manufacturi din Paris, mare colecţionar extrem de avizat de monede şi antichităţi, preşedinte al Societăţii Numismatice Române, membru al Academiei Române din 1909, guvernator al Băncii Naţionale. Acesta a dăruit mai multe piese mumifiate, 15 mumii umane şi de animale, ibis, pisică, crocodil, găsite în Egipt în timpul călătoriei efectuate pe Nil.

Dimitrie I. Ghica (1875-1967), om politic, ministru al afacerilor străine (1931-1932), frate al Monseniorului Vladimir Ghica. Intră în diplomaţie de la vârsta de 20 de ani (1894), în urma unei polemici cu Ion I. C. Brătianu, după Primul Război Mondial, părăreşte diplomaţia. Între 1913-1917 a fost ambasador al României la Roma, iar între 1920-1922, ambasador la Paris. Membru în cea de-a doua delegaţie română la *Conferinţa de pace de la Paris*.

În inventarul muzeului apare că în 1898 ar fi dăruit un coşuleţ cu care se prind maimuţe vii provenind din „Insulele Caribe sub vânt". Nu se cunosc detalii legate de această donaţie.

În aceeaşi perioadă vine la muzeu o donaţie făcută de căpitanul Charles Ardouin, căpitan de infanterie marină în armata franceză din Madagascar (448 obiecte etnografice şi câteva specii de cochilii de moluşte din apele malgaşe, adunate în perioada 3 octombrie 1895-12 iulie 1898). Această donaţie a fost însoţită şi de un extrem de valoros catalog care conţine şi detalii legate de denumirile populare şi utilizarea lor în viaţa băştinaşilor.

Cu ocazia inaugurării clădirii muzeului din PiaţaVictoriei (Şoseaua Kiseleff nr. 1) din 24 mai 1908, sosesc mai multe donaţii, între care şi cea făcută de Wilhelm A. Engel, din Dresda, Germania. Aceasta cuprindea piese aparţinând mai multor triburi, o mască de iniţiere Bakota, un instrument muzical, Likembe, al pigmeilor, un coş şi un cuţit de aruncat folosit fie ca armă de vânătoare fie ca instrument de război (fig. 2 A-C).

Abatele Gabriel Foucher din Franţa (1865-1949), directorul Institutului Catolic din Paris, dăruieşte Muzeului în 21 mai 1913 o colecţie de arme ale băştinaşilor din Insula Buin,

[2] Pop 1968; Marinescu, Rojancovski 1971; Marinescu, Rojancovski 1972.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Arhipelagul Solomon (Oceania). Aceasta conţinea 20 piese:lance cu vârful de silex, trei lăncii de paradă, trei lăncii de luptă, un pachet cu 10 săgeţi, o suliţă şi o săgeatăşi o bonetă pentru ţinuta de ceremonie. Pe lângă piesele etnografice donaţia a constat şi într-o valoroasă colecţie de păsări.

Dr. Edward Fleck s-a născut la Innsbruck, Austria. A studiat istoria naturală la Graz şi Viena. În 1888-1892, a cercetat ca geolog Namibia (Africa de SV germană). A colectat de la Rehoboth, apoi cu von François din Kalahari până la Lacul Ngami (1890). În 1894 vine în România, la Azuga, are acolo o fabrică, studiază fluturii din M-ţii Bucegi. În 1914 se întoarce în Austria[3].

Publică lucrări despre păsările, amfibienii şi reptilele SV africane, lepitopterele, dipterele şi coleopterele din M-ţii Bucegi. Muzeul posedă de la Fleck 17 piese etnografice din Africa de SV germană (Botswana), un arc şi şase săgeţi, oferite în 1914.

Tot în 1914, anul în care avea să se schimbe titulatura instituţiei, din Muzeul de Zoologie în Muzeul Naţional de Istorie Naturală, odată cu inaugurarea altor săli, ajunge la Bucureşti donaţia lui Ernst Kiessling, care cumpărase de la firma Umlauff din Hamburg mai multe piese, Maori, bust mulaj, cu pană şi amuletă „tiki", indian Arua din Brazilia, un dayak din Kalimantan (Borneo)(fig. 2 D), luptător din Insulele Bissagos, o familie de australieni. Australieni vor fi montaţi în prima diorama etnografică realizată în România.

O altă parte a pieselor de la Umlauff vor fi achiziţionate de Max Doertenbach (1867-1960), bancher şi consulul României la Stuttgart, tamil din Ceylon, dankali, luptători din Somalia, o familie de indieni Sioux, tribul Oglala în costum de sărbătoare o familie de andamani, locuitor din Insulele Fidgi, Polinezia.

Toate aceste piese posedă, pe lângă manechinul realizat cât se poate de natural, piese de îmbrăcăminte, obiecte casnice, arme, originale.

După Primul război mondial, când în general donaţiile sosite la muzeu erau tot mai puţin numeroase, vine din partea lui Ioan Arthur Wraubek, consul al României la Rio de Janeiro şi a Mareşalului Egydio Tallone, prietenul său, în 2 iulie 1923, o colecţie de artefacte braziliene.

Ioan Artur Wraubek, emigrant român în Brazilia de la sfârşitul secolului al XIX-lea, care în calitatea sa de consul onorific va desfăşura o intensă activitate diplomatică încă din timpul lui Take Ionescu[4].

„Bucureşti, 25 iunie 1923

Domnule Director,

În dorinţa de a contribui la colecţiunile Muzeului nostru de istorie naturală, am căutat cu prilejul venirii mele în ţară, după 32 de ani de absenţă, de a aduce cu mine mai multe arcuri, suliţe şi alte obiecte aflate în uz la indienii din pădurile Braziliei, pe care doresc să le dăruiesc muzeului ce dirijaţi.

Vă rog dar a primi odată cu aceste obiecte ce provin din partea mea şi a amicului meu Mareţalul Egydio Tallone din armata Braziliană, cu rugămintea să binevoiţi a le aşeza printre colecţiunile muzeului.

Mulţumindu-vă, vă rog să primiţi, D-le Director, încredinţarea distinsei mele stime.

J. Arthur Wraubek, pasagiul Villacross, Loco"[5].

Donaţia cuprinde obiecte de uz casnic confecţionate din diverse materiale de origine animală sau vegetală, arme tradiţionale ale diverselor triburi băştinaşe din Amazonia (fig. 2F).

Colecţia de etnografie egipteană sporeşte cu o mumie la 18 octombrie 1923 prin donaţia ing. W. Eminger din Germania.

Tot din America de Sud, din Peru, provine şi donaţia făcută de diplomatul Nicolae Dianu, o mumie peruviană de la Cuzco (adunată în 1937), donată în 24 februarie 1939.

Despre Nicolae Dianu găsim nişte amănunte în Rădulescu (2004): „În scrisoare sunt amintite numele lui NicolaeTitulescu şi al diplomatului Nicolae Dianu, care era directorul Direcţiei Presei din Ministerul de Externe". A fost ambasador în Peru, apoi ministru plenipotenţiar român la Moscova. Într-o sursă de pe internet, site-ul Asociaţiei Culturale Pro Bucovina şi Basarabia că a fost înfiinţată la Paris, în 1950 la iniţiativa diplomatului Nicolae Dianu, care funcţiona ca ambasador la Moscova, din

[3]http://www.zobodat.at/E/runE/E/cacheE/personen_details.php?nr=7612

[4]Gheorghe, 2008.

[5]Actul de donaţie, Arhiva Muzeului Naţional de Istorie Naturală „Grigore Antipa".

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

1938 lucrase la legaţia de la Haga. În urma cedării teritoriilor româneşti din 1940, intra în conflict cu Regele Carol al II-lea. Se înrolează ca voluntar în război[6].

După al doilea război mondial, Muzeul Naţional de Istorie Naturală „Grigore Antipa" a primit mult mai puţine donaţii etnografice. Dr. Nicolae Muică (geograf, cercetător la Institutul de Geografie din Bucureşti) donează în 16 noiembrie 1967 două trofee de război ale tribului Jivaros, din Brazilia, două "capete zanza", unul de băştinaş, altul de european.

Ultima colecţie de etnografie primită la muzeu este cea dăruită de John Predescu în 1994. Colecţia conţine 59 piese de etnografie peruviană constând în obiecte de vestimentaţie argintărie, instrumente muzicale tradiţionale, monede din Peru, multe sunt recente, câteva mai vechi (moneda de peseta, centavos din 1880)[7].

MULŢUMIRI

Colegilor noştri, Alexandru Marinescu şi dr. Alexandru Iftime pentru date despre colecţia de etnografie a Muzeului Naţional de Istorie Naturală „Grigore Antipa" şi pentru accesul la colecţie; colegului George Năzăreanu pentru fotografiile executate.

BIBLIOGRAFIE

CRISTACHE-PANAIT, I., I. PANAIT, 1966 – Începuturile muzeografiei la Bucureşti. Revista muzeelor, 11: 37-43. (in Romanian)

GHEORGHE, L. D., 2008 – Relaţiile României cu unele ţări din America Latină în primul deceniu după desăvârşirea unităţii sale de stat. Analele Universităţii "Ovidius", Seria Istorie, 5:91-105.

MARINESCU, AL., 1995 – 160 de ani de la înfiinţarea Muzeului Naţional. Revista Muzeelor, 3:43-52.

MARINESCU, AL., 1999 – Quelques reseignements concernant les collections d'ethnographie du Muséum National D'histoire Naturelle „Grigore Antipa", XLI: 633-641.

MARINESCU, AL., A. IONESCU-KONNERTH, 1985 – Le Muséum d'Histoire Naturelle de Bucharest (1834-1984) – Aperçu chronologique. Travaux du Muséum d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa", 27: 373-417.

MARINESCU, AL., E. ROJANCOVSKI, 1971 - La collection ichthyologique "Dr. Hilarius Mitrea" du Musée d'Histoire Naturelle "Grigore Antipa". Travaux du Muséum d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa", 11: 481-490.

MARINESCU, AL., E. ROJANCOVSKI, 1972 - La collection zoologique "Dr. Hilarius Mitrea" du Muséum d'Histoire Naturelle "Grigore Antipa". Travaux du Muséum d'Histoire Naturelle „Grigore Antipa", 12: 439-446.

POP, E., 1968 - Medicul şi naturalistul Ilarie Mitrea. Revista Muzeelor, 2: 101-108. (in Romanian).

RĂDULESCU, M. S., 2004 – O scrisoare de la diplomatul Lucian Blaga. România Literară, 12.

http://www.antipa.ro/categories/51/pages/50
http://www.bnro.ro/Mihail-Sutzu-1187.aspx
http://constanta-imagini-vechi.blogspot.ro/2011/09/sutu-sutzu-la-constanta-savantul-si.html
http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Nicolae_Cre%C5%A3ulescu
http://www.probasarabiasibucovina.ro/Despre_Noi.html
http://www.zobodat.at/E/runE/E/cacheE/personen_details.php?nr=7612
http://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_I._Ghica

[6]http://www.probasarabiasibucovina.ro/Despre_Noi.html
[7]http://www.antipa.ro/categories/51/pages/50

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

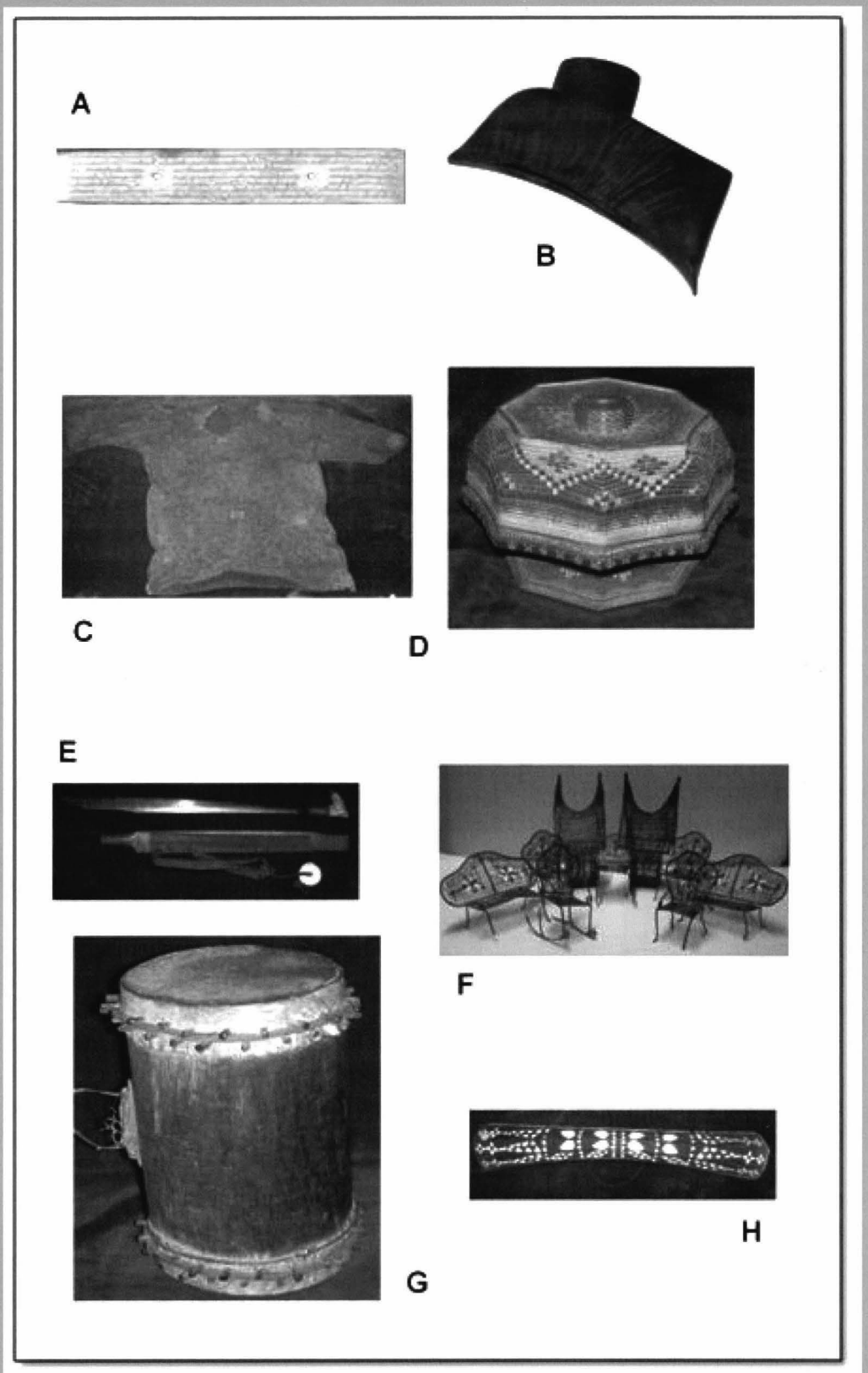

Fig. 1 – A, papirus hindus cu rugăciuni, donaţie Bray; B, teacă de pumnal kriss; C, cămaşă din zale, Celebes, donaţia dr. Hilarius Mitrea; D, coşuleţ pentru mâncare, Celebes; E, sabie Mandau, Borneo; F, figurine din argint, Padang; G, tobă, Celebes, Indonezia; H, scut ritualic, Celebes.
Fig. 1 - A, Hindu prayers papyrus, Bray donation; B, sheath dagger; C, chain mail shirt, Celebes, H. Mitrea donatio;, D, food small basket, Celebes; E, Mandau sword, Borneo; F, silver figurine, Padang; G, drumms, Celebes, Indonesia; H, ritualic shield, Celebes.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Fig. 2 A, Mască ritualică Bakota, Congo, donaţia W. A. Engel; B, Cuţit de aruncat, Congo; C, obiect muzical Likembe, Congo; D, daiak, donaţia Ernst Kiessling; E, familie de Dakota, donaţia Max Doerstenbach; F, obiecte din Amazonia donate de I. Artur Wraubek; G, pălărie incaşă, donaţia John Predescu.
Fig. 2 A, Ritual mask Bakota, Congo, W. A. Engel; B, trowing knife, Congo; C, musical object Likembe, Congo; D, daiak, Ernest Kiessling donation; E, family from Dakota, Max Doerdtenbach donation; F, objects from Amazonia donated by I. Artur Wraubek; G, inca hat, John Predescu donation.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Serbarea cailor în Leonberg - Germania

Anca SÂRBU*

PFEDERMARKT or the HORSE FAIR is an event taking place every year in February, in Leonberg, a town located 16 km west from Stuttgart. This town is known for the locals' occupations as renowned horse breeders and farmers. Today only a small part of the locals still practice them. Most of the people are employed in the industry, notably automotive, but not only. However, for over a century, in Leonberg has been taking place a celebration dedicated to one of the most beloved animals: the HORSE.

PFEDERMARKT, The Horse Fair or Horses Celebration gathers at the end of winter numerous horse breeders from all around the land of Baden Wurtenberg. They come with harnessing and horses to participate in order to display horses' qualities, take the opportunity to meet other animal breeders, expose one's trophies, and, last but not least, to take part in an event that has been perpetuated year after year, for everyone: competitors, public, and hosts. The lengthy experience in organizing the event has made it last for so many years.

Volunteers are the ones participating directly in raising all the extra funding for making badges, small flags, posters, chocolate coins, etc.

The Town Hall ensures the participants with camping spots near the motorway. They provide a performance organized following some strict regulations, in a well kept horse riding school, with a good observation of the established schedule. After the awarding of those who stood out, the festivity moves to the Town Hall Square, where for four hours the parade of the corporations' allegorical chars takes place. The care for the horses can be seen everywhere: wood fencing is built up here in the square, where animals are exhibited and where they are fed with feed and water. Everybody, adults but especially children, stop to admire and caress the gentle animals. At the end of the festivity, during the night, the sanitation workers clean out the surfaces so well, that the next morning everything is perfectly clean again.

The audience is invited to participate in the Local Crafts and Producers' Fair, enticed by the smell of sausage and mulled wine. Kids are welcome, too; they receive gingerbread and all sorts of "comedies".

The evening ends with the balls organized in the premises rented long before the event. Those present during the day, participants or part of the audience, leave with unforgettable memories and with the wish of returning again the following year for the horses celebration at PFEDERMARKT.

Keywords: horse fair, crafts, Leonberg
Cuvinte cheie: serbarea cailor, meşteşuguri, Leonberg

PFEDERMARKT sau târgul de cai, este o activitate ce se desfăşoară anual în orăşelul Leonberg din landul Baden - Wurtemberg, Germania, având o populaţie de cca. 45 000 de persoane, situat la 16 km vest de oraşul Stuttgart.

Leonberg este cunoscut din vechime ca o localitate rurală, locuitorii ocupându-se cu agricultura şi cu creşterea cailor. Vechile gospodării au în perimetrul lor şuri şi grajduri mari pentru păstrarea furajelor şi pentru adăpostirea animalelor. Astăzi, toate acestea sunt transformate în locuinţe confortabile cu utilităţi contemporane de ultima oră. Faţadele caselor, şurilor şi ale grajdurilor, au fost perfect conservate. Preţul unor asemenea imobile este destul de piperat, de asemenea şi cel al chiriilor.

Locuitorii Leonbergului mai cultivă şi astăzi ogoarele din jurul localităţii, iar creşterea cailor reprezintă şi acum o ocupaţie importantă alături de fermele de vaci, ades vizitate mai ales de familiile cu

*muzeograf şef secţie (pensionar), Muzeul Naţional al Satului, „Dimtrie Gusti"; e-mail: c.sarbu@yahoo.com

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

reprezintă şi acum o ocupaţie importantă alături de fermele de vaci, ades vizitate mai ales de familiile cu copii mici, atât pentru laptele obţinut în condiţii de igienă perfecte, dar mai ales pentru familiarizarea celor mici cu animalele şi păsările ce trăiesc la ferme.

PFEDERMARKT sau târgul de cai, este astăzi cunoscut ca „serbarea cailor". Aceasta are loc în intervalul 9 - 13 februarie şi reprezintă pentru locuitorii din Leonberg, întalnirea anuală a tuturor crescătorilor de cai din landul Baden Wurtemberg. Etalarea cabalinelor de rasă este organizată an de an, de mai bine de un secol.

Înscrierea la parada cailor se face cu mult timp înaintea evenimentului, cei înscrişi, plătesc o taxă de participare. Atelajele participante primesc numere de ordine vizibile la mare distanţă, acestea fiind necesare concursului pentru cel mai frumos cal, pentru cel mai tânăr sau mai bătrân vizitiu, precum şi pentru cel mai frumos harnaşament sau pentru cel mai deosebit costum al însoţitorilor atelajelor. De multe ori pe capră, alături de vizitiu, stă şi un câine având o rasă locală atestată de secole. Şi aceştia au momentul lor de prezentare, ocazie cu care se pot achiziţiona de către doritori.

Parada cailor şi a atelajelor se desfăşoară într-un manej presărat cu nisip umed bine greblat. Spectatorii stau comod pe gradenele dispuse în amfiteatru.

Caii şi câinii sunt aduşi din localităţile de origine, cu autospeciale confortabile, pe rutele cele mai sigure, graţie autostrăzilor care străbat ţara.

Sunt prezentate publicului trăsuri trase de un cal, apoi de doi cai, patru cai, şase cai, opt cai şi la sfârşit, trăsuri trase de 10 cai.

Al doilea moment important al zilei îl reprezintă „parada breslelor" care se desfăşoară în piaţa primăriei din centrul localităţii.

Carele alegorice sugerând toate profesiile, au la vedere, numere de ordine necesare participării la tombola şi la concursul organizat cu acest prilej în vederea desemnării celui mai frumos şi mai reprezentativ car alegoric şi al celui mai inspirat costum.

În carele alegorice sunt prezenţi: dulgherii, fierarii, pompierii, brutarii, florarii, ceasornicarii, cofetarii, fermierii, spălatoresele, potcovarii, jucătorii de tenis, medicii, poliţiştii, etc.

Fiecare car este însoţit de fanfara proprie şi de participanţi costumaţi multicolor. Ţinuta lor este completată de o întreagă recuzită ce atrage publicul prin diferite zgomote produse de fluiere, morişti, talăngi, cârâitori, clopoţei, goarne, tobe sau pur şi simplu din căni sau cratiţe lovite cu linguri. Toate aceste sunete, sunt necesare alungării vremii rele şi frigului iernii. Prin faţa publicului trec tot felul de personaje îmbrăcate în costume variate de: cruciaţi, domniţe, sportivi, animale fioroase, (lei, urşi) sau mai blânde cum ar fi asinii, dar şi de vrăjitori şi de vrăjitoare. De asemenea participă şi de sportivi ai cluburilor locale.

Carul alegoric reprezentativ al oraşului Leonberg, susţine cei doi lei care sunt emblema oraşului. Primarul este în carul ce reprezintă turnurile oraşului. Apoi urmează trasura poştei, muschetari, păpuşari, spălatoresele oraşului, tăietorii de lemne, ceasornicarii, călugării, animalele pădurii, duhuri, spiriduşi.

Poliţia este prezentă în mijlocul mulţimii, călare sau per pedes. Ca la orice târg, nu lipsesc nici flaşnetarii.

Un loc aparte în desfăşurarea alaiului îl ocupă fermierii cu carele lor alegorice unde sunt etalate produse specifice precum şi unelte tradiţionale agricole (furci, sape, greble, pluguri) dar şi tractoare, discuitoare, semănători.

Urmează velocipedele, un mort într-un coşciug ce reprezintă iarna decedată, ţigănci cu ceaune ce fac mult zgomot lovindu-le şi bătând în cănile de metal ce le înconjoară mijlocul.

Din toate carele alegorice se aruncă cu bomboane, cu baloane şi cu gogoşi. Şi cei care însoţesc pe jos carele, împart dulciuri privitorilor dar şi licori bahice din sticlele cu care defilează.

Din când în când, mascaţii, vrăjitoarele şi ţigăncile cu tarnuri, iau din public pe câte cineva şi mimează că îl bat cu tarnurile şi apoi îl tăvălesc pe jos spre amuzamentul „victimei" şi al publicului.

Este de remarcat participarea copiilor, şi ei costumaţi ca parinţii lor şi chiar bebeluşii din cărucioare, au costume şi sunt machiaţi.

Un mic restaurant din zonă, are un afiş prin care anunţă clintela că persoanele care intră costumate în local, până la data de 1 mai, primesc gratuit o sticlă de şampanie.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Pentru susţinerea întregii acţiuni un important rol îl au voluntarii. Ei merg prin oraş, în mijloacele de transport în comun, în marile magazine, pe stadioane, cu mult timp înainte de acest eveniment. Ei vând insigne, steguleţe, bănuţi de ciocolată, etc. dar au şi cutii pentru donaţii. Insignele au imaginea unui crescător de cai şi alături de el, profilul unui câine. De menţionat este faptul că toată lumea cumpără insignele pe care le poartă cu mândrie pe tot timpul manifestaţiei. Bănuţii de ciocolată au pe avers figura Mariei Tereza şi pe revers pajura de pe marca germană.

Sumele astfel strânse, plus taxele de participare ale celor înscrişi, aduc un plus necesar bugetului acţiunii din anul următor.

În suita paradei se remarcă un grup de adulţi şi de copii îmbrăcaţi în frumoase costume şvăbeşti. Într-o parcare am remarcat mai multe maşini înmatriculate în România. Ele aveau însemnele judeţelor Timişoara şi Arad. Am aflat cu această ocazie că în Stuttgart există „Asociaţia Şvabilor din România" al cărui preşedinte este un inginer din Cluj.

După trecerea tuturor fanfarelor şi carelor alegorice, al treilea moment important al zilei este vizitarea târgului de produse alimentare şi meşteşugăreşti. Serbarea cailor se continuă cu vin fiert pentru adulţi iar pentru copii cu turtă dulce şi „comedii": maşinuţe, călueşei sau roata mare. Seara continuă în localuri închiriate pentru petrecerile diferitelor categorii profesionale. Cele mai renumite baluri sunt cele ale brutarilor, pompierilor şi ale medicilor.

În satele româneşti, oamenii pregătesc alungarea frigului şi a întunericului iernii prin scenarii ce sugerează renaşterea naturii. Purifică spaţiul caselor şi grădinilor, curăţindu-le. Alungarea spiritelor malefice se face prin producerea zgomotelor metalice ale talăngilor vitelor şi prin cele ale trâmbiţelor sau cu ajutorul sunetelor grave ale buciumelor şi prin fumigaţii şi nu în ultimul rând, prin „sorcovirea" cu pelin, leuştean şi urzici. Vitele sunt lăsate să pască pe unde doresc, să se bucure şi ele de semnele de început ale primăverii.

În arhitectură, „calul" este un element ornamental întâlnit în Oltenia la grinda cioplită arcuit, pe care se sprijină cosoroaba prispei, capetele grinzilor şi tavanul prispei.

Fântânile olteneşti, numite TERFELOAGE, au cioplite capete de cal, de asemenea bârnele ce susţin coşul morii, în care se puneau boabele de măcinat.

Tot elementul „cap de cal" este traforat la broderia de lemn de sub streaşina pridvorului, cu capete de cal se împodobeau şi vasele de măsurat lichide.

Cercetarea etnografică se referă la o anumită zonă sau arie geografică şi implică studiul detaliat în domeniile mari ale culturii materiale: arhitectură, ceramică, textile, mobilier, port, transporturi.

Nu de mai mică importanţă este studiul culturii imateriale. De-a lungul timpului, urmărind procesul de creaţie, în vederea motivaţiei şi scopului ultim ale acestui proces se pot găsi numeroase asemănări în privinţa obiceiurilor şi formelor de manifestare ale popoarelor aflate la mare distanţă în Europa, sau chiar ale unor popoare aflate pe continente diferite dar pe de altă parte, s-au suprapus elemente ce particularizează fiecare popor în parte.

Explicaţia este că într-un cadru istorico-social dat, s-au dezvoltat legături, influenţe, datorită schimburilor comerciale care au impus o largă circulaţie de materii, tehnici, populaţie, determinate de condiţiile obiective sau influenţate de factori întâmplători.

O asemenea analiză devine însă posibilă după acea primă fază de cercetare în care obiectul de studiu - manifestare artistică, este repertoriat şi descris în urmărirea procesului ca o unitate în evoluţie (sau nu) în cadrul general al etnografiei (etnologiei).

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Fotografii din timpul festivalului
Photos taken during the festival

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Fotografii din timpul festivalului
Photos taken during the festival

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

CONSERVARE
RESTAURARE

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Intervenţii de restaurare în cazul uşilor împărăteşti de la biserica de lemn din Comăneşti, judeţul Gorj

Mirel BUCUR*

The Church inventory of Comăneşti, Gorj County - displaced in The ASTRA Museum of Traditional Folk Civilization - contains fewer artifacts painted on wood, masonry iconostasis being. Between them stand the royal doors according to rules known occupying the central area of the lower register. This paper presents some considerations related to restoration work carried out in their case.

Keywords: Comăneşti church, icons on wood panel, state of conservation, restoration interventions, pigments, paint layers, repainting
Cuvinte cheie: biserica din Comăneşti, icoana pe panou, stare de conservare, intervenţii de restaurare, pigmenţi, straturi picturale, repictare

Biserica de lemn din Comăneşti-Suta din localitatea omonimă din judeţul Gorj a fost puternic afectată de un incendiu în anul 2005, care a produs importante pierderi la nivelul învelitorii, şarpantei şi bolţii (Fig. 1, 2). Comunitatea locală, mult prea mică, cu posibilităţi materiale modeste, nu a mai reuşit să finanţeze lucrările de reabilitare şi în scurt timp se producea distrugerea ei totală. În anul 2008, s-a iniţiat un proiect de transfer şi, cu acordul enoriaşilor, a Mitropoliei Olteniei, a Direcţiei pentru Cultură, Culte şi Patrimoniu Cultural şi Primăriei din Târgu Cărbuneşti, după întocmirea documentaţiei ştiinţifico-tehnice de transfer, a avut loc demontarea tuturor elementelor constructive, precum şi protejarea frescei pictate pe catapeteasma din zidărie de cărămidă (Olaru V. 2009). În luna decembrie 2008, specialiştii Departamentului de conservare-restaurare C.N.M. „ASTRA" Sibiu, au realizat demontarea şi transferul bisericii la Muzeul în Aer Liber din Dumbrava Sibiului.

Construcţia datează din secolul 18, a fost construită în anul 1796, conform inscripţiei găsite pe peretele exterior al pronaosului. Biserica se află pe noua listă a monumentelor istorice din judeţul Gorj cu codul LMI: GJ-II-m-B-09401[1].

Biserica are o planimetrie rectangulară a pronaosului şi a naosului, iar altarul este o absidă de formă poligonală, în 1894 catapeteasma bisericii a fost construită din cărămidă tencuită şi pictată în frescă, având forma aproape pătrată 4,10x3,9 m (Iliuţ, R. 2012, p.158). Pardoseala este din cărămidă, iar naosul are două ferestre.

Fig. 1. Biserica in situ după incendiu înainte de demontare
(Foto L. Bucşa, 2008)
In situ church after fire before disassembling (Photo L. Bucşa, 2008)

* lect. univ. dr. Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Facultatea de Ştiinţe Socio-Umane, Departamentul de Istorie, Patrimoniu şi Teologie Protestantă; e-mail: mirel_bucur@yahoo.com

[1] Imagini din timpul reconstrucţiei monumentului pot fi accesate pe site-ul muzeului la adresa: http://www.muzeulinaerliber.ro/index.php?option=com_phocagallery&view=category&id=1765:biserica-de-la-comanesti-judet-gorj-nr-79-k&Itemid=0

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Din punct de vedere arhitectural, ea face parte dintr-un tipar constructiv arhaic, primul de fapt, deviat din casa țărănească. Construcția prezintă particularități arhitecturale specifice Gorjului. Unul dintre ele constă în lipsa turlei sau a clopotniței, care este construită separat de biserică. O a doua particularitate este prispa, așezată pe lățimea construcției, la intrarea în biserică, prin pronaos. Monumentul nu prezintă pictură interioară, excepție făcând catapeteasma, zidită din cărămidă și pictată conform canoanelor bisericești ale cultului ortodox. (Cristache-Panait, I. 2001).

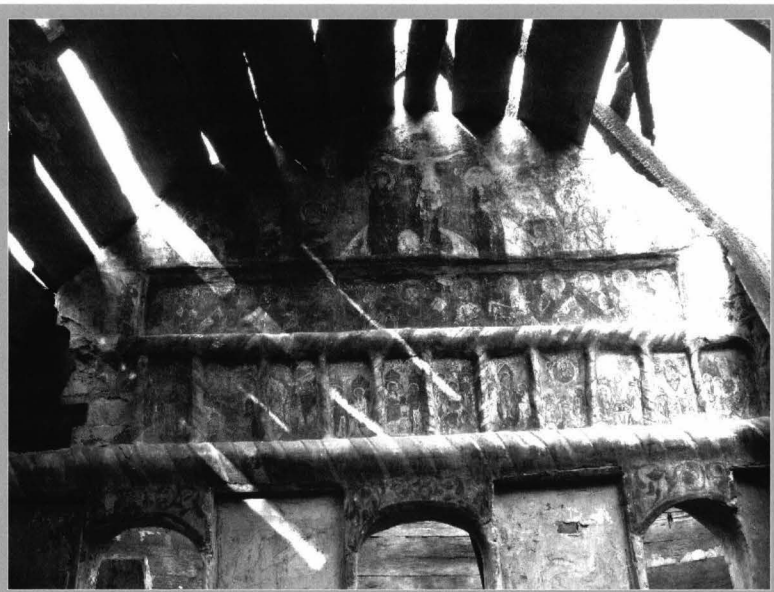

Fig. 2. Catepeteasma. Aspect in situ după incendiu (Foto L. Bucșa, 2008)
Iconostasis. In situ aspect after fire (Photo L. Bucșa, 2008)

Ușile împărătești. ***Aspecte privind tehnica de execuție și starea de conservare***

Suportul este realizat din lemn de tei, din câte o planșă pentru fiecare ușă și a fost prelucrat manual cu dalta și cuțitoaia, pe revers observându-se aspectul ușor neregulat, specific (Fig. 3). Pe partea din dreapta, așa cum se întâmplă în mod curent, pe zona închidere a ușilor avem montată o baghetă decorată cu elemente vegetale stilizate, care are în partea superioară un medalion.

Fig. 3. Imagine de ansamblu înainte de restaurare
Overview before restoration

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Cele două panouri au dimensiunile aproape egale, cel din stânga având dimensiunile de 106 x 32 cm şi cel din dreapta 107 x 33 cm. Elementul central fixat pe uşa din partea dreaptă are dimensiunile 115 x 3,5 cm, medalionul din partea superioară fiind aproape rotund (8 x 7,5 cm). Panourile sunt consolidate constitutiv cu câte două traverse montate în contrafibră.

Debitarea lemnului s-a făcut prin tăiere cu fierăstrăul, după care a fost prelucrat manual cu dalta şi cuţitoaia, pe direcţia fibrei, aspectul neregulat observându-se pe versoul panoului. În urma investigaţiilor biologice s-a constatat că suportul este confecţionat din lemn de tei (*Tilia sp.*)[2] din o singură planşă debitată tangenţial.

Straturile picturale prezintă cracluri de vechime, desprinderi şi lacune de profunzimi şi arii diferite, în general de mici dimensiuni. Zonele lacunare prezintă pierderi de straturi picturale până la nivelul grundului, în ariile în care grundul este vizibil observăm un fenomen de pulverulenţă, prezent şi pe unele arii în care culoarea este fragilizată. Cel mai probabil degradarea este determinată de suprapunerile ulterioare de culoare şi verni care au produs tensiuni suplimentare în straturile originale.

Grundul este stratul care asigură legătura între suport şi pelicula de culoare. În general, conţine un amestec din ipsos, cretă şi un liant (clei animal), pentru a mări flexibilitatea straturilor picturale la mişcările suportului, cu rolul de a asigura adeziunea straturilor picturale la suport.

În cazul nostru, grundul este alb, compact şi conţine $CaCO_3$ şi $CaSO_4$, posibil sub formă de dihidrat în amestec cu alb de Pb (carbonat bazic de plumb $2PbCO_3 Pb(OH)_2$)[3].

La prelevarea probelor s-a constat că grundul este relativ moale, fiind destul de puţin aderent la suport datorită concentraţiei mici de clei animal pe care o are în compoziţie. Conform tehnicii de realizare a icoanei, preparaţia a fost aplicată după o încleiere superficială a panoului.

Verniul este stratul protector compus din răşină şi solvent sau cleiuri, gume arabice, sau uleiuri sicative ce dă stratului de culoare profunzime, strălucire sau matitate. *Verniul* îmbătrânit este îngălbenit şi brunificat cu aspect solzos pe alocuri. Murdăria superficială, aderentă şi ancrasată este prezentă pe întreaga suprafaţă şi ecranează pictura astfel încât citirea cromaticii şi a compoziţiei este semnificativ îngreunată. La acest lucru contribuie evident fumul depus pe supafaţa picturii. Acest aspect precum şi fragilitatea straturilor picturale au impus o intervenţie de restaurare de urgenţă imediat după intrarea în laborator.

În cazul uşilor împărăteşti nu se evidenţiază intervenţii anterioare de restaurare, dar se pot observa intervenţiile ulterioare de repictare. Pe suprafaţa picturii se pot observa o mulţime de depozite de ceară semn că piesele au fost montate multă vreme în iconostas. Această stare a uşilor ne determină să considerăm că sunt cele originale în inventarul obiectelor din Biserica de la Comăneşti figurând încă un rând de uşi împărăteşti, care par mai recente şi de o valoare estetică inferioară celor despre care discutăm.

Intervenţii de restaurare. Consolidarea straturilor picturale. După o desprăfuire realizată cu o pensulă cu păr moale, operaţie efectuată cu multă atenţie pentru a nu se produce pierderi de materie colorantă, s-a aplicat selectiv, doar pe zonele în care straturile picturale prezentau pierderi şi pulverulenţă, clei de peşte (6-8%) cald cu o pensulă mică. La un interval de aproximativ 1 oră, am revenit cu acelaşi tip de clei şi apoi, după încă o oră, am aplicat presă caldă cu spatula electronică. Pentru protecţie şi totodată pentru o bună vizibilitate pe zona de intervenţie, în timpul efectuării operaţiunilor de presare, s-a utilizat folie de poliester antiaderentă, termorezistentă şi transparentă (tip Melinex).

Subţierea verniului şi a stratului de ulei îmbătrânit. În urma testelor, curăţirea peliculei de culoare s-a executat cu amestecul dimetil-formamidă cu acetat de etil (1:1). După prima fază în care s-a îndepărtat fumul, murdăria aderentă şi mare măsură verniul, în zonele cu aglomerări de verni s-a intervenit pe particulele de răşină cu dimetil-formamidă pură. Operaţia a fost extrem de lentă, desfăşurată treptat şi uneori s-a acţionat şi mecanic cu ajutorul bisturiului. După această fază s-au evidenţiat o serie de lacune, în general starea reală a peliculei de culoare, şi a urmat o intervenţie minuţioasă de îndepărtare a murdăriei din micile neregularităţi ale suprafeţei pictate. În acelaşi timp, s-a urmărit obţinerea unui aspect relativ uniform, care s-a realizat în limita uzurii straturilor de culoare. Versoul pieselor a fost curăţat cu apă amoniacală.

[2]Bucşa, Livia, Moza, Iasmina Maria. *Buletin de analiză*, Nr. 35/2012.
[3]Lăzureanu, Daniela, *Buletin de analiză,* Nr. 73/ 2012.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

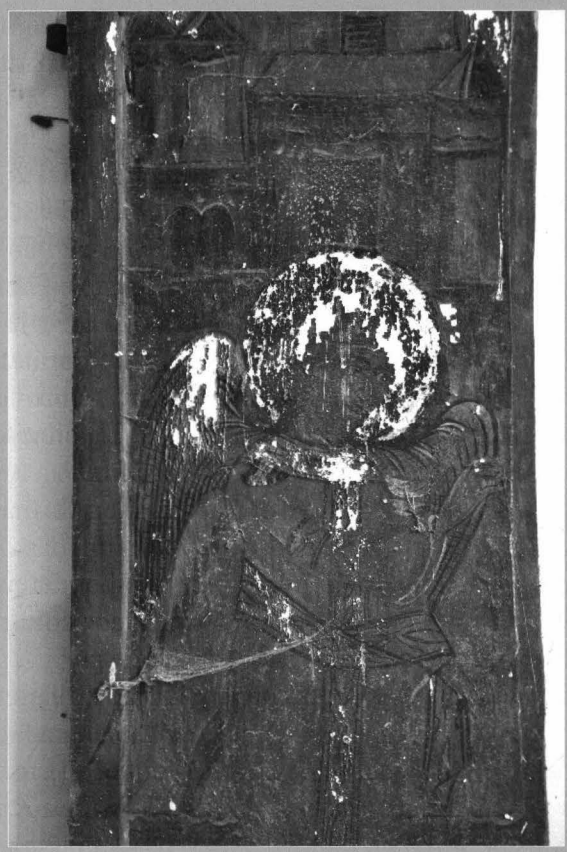

Fig. 4-5. Detalii înainte de restaurare
Detalis prior to restoration

Fig. 6. Detaliu înainte de restaurare
Detail prior to restoration

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Fig. 7. Îndepărtarea depozitelor de ceară
Removing wax deposits

Fig. 8-9. Aspecte în timpul consolidării straturilor picturale
Aspects during consolidation of paint layers

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Fig. 10. Probă de curăţire
Cleanup sample

Fig. 11. Detaliu în timpul curăţirii
Detail during cleanup

Fig. 12. Detaliu in care se evidențiază stratul de pictură subadiacent
Detail highlighting the underlying layer of paint

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Chituirea lacunelor. Zonele lacunare din suprafaţa pictată au fost chituite cu un amestec compus din cretă de munte purificată şi clei de peşte 7-8%, de cele mai multe ori în două sau trei etape. În prima etapă s-a aplicat un amestec compus din clei cald şi puţină cretă de munte, astfel încât compoziţia să rămână suficient de fluidă ca să-l aplicăm cu o pensulă fină. În etapele următoare cantitatea de cretă creşte ca urmare şi consistenţa amestecului, chitul aplicându-se în acest caz cu spatulă dentară (Fig. 13-14).

Lacunele din straturile picturale au fost chituite cu amestecul deja menţionat de cretă de munte şi clei de peşte cald (concentraţie 8%). Zonele chituite au fost finisate cu dop de plută şi emulsie de gălbenuş de ou.

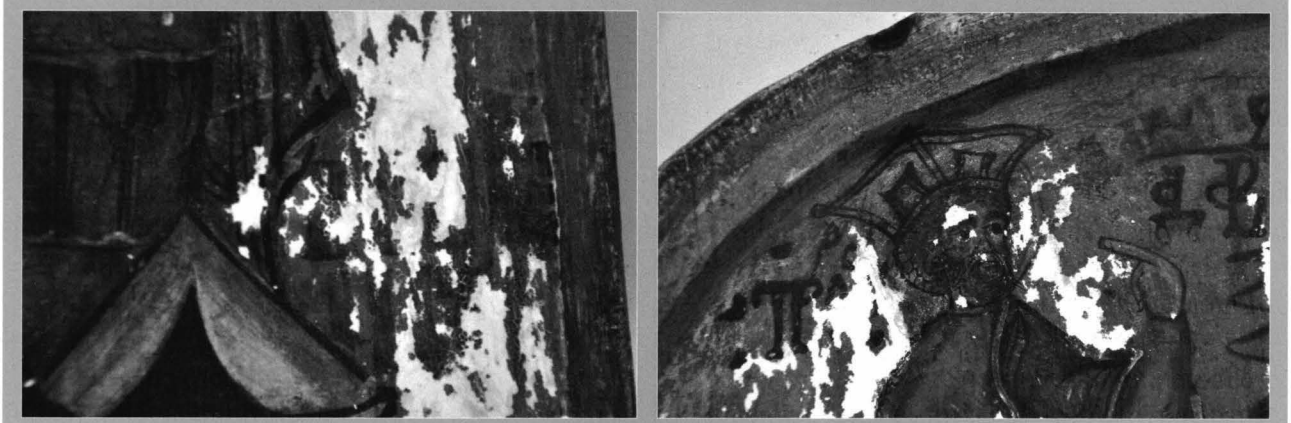

Fig. 13-14. Detalii chituiri
Grount details

Integrarea cromatică s-a efectuat cu culori de apă tip acuarelă şi a fost diferenţiată prin aceasta înţelegând aplicarea unui retuş în unele zone imitativ iar în altele pointilist. Integrarea realizată cu acuarele asigură supleţe zonelor cu retuş şi este reversibilă (Fig. 15-16). În prealabil, marginile chituirilor s-au degresat cu alcool, pentru a se îndepărta orice rămăşiţă de verni provenit de la operaţia anterioară. S-a ales tehnica de retuşare în puncte (retuş „pointilist" sau „rigattino"), deoarece se pretează mai bine suprafeţelor de integrat ce se prezentau cu margini foarte neregulate şi cu treceri sensibile şi la fel de neregulate de la zonele cu culoare originală sau cu uzură de culoare, la cele integrate cromatic.

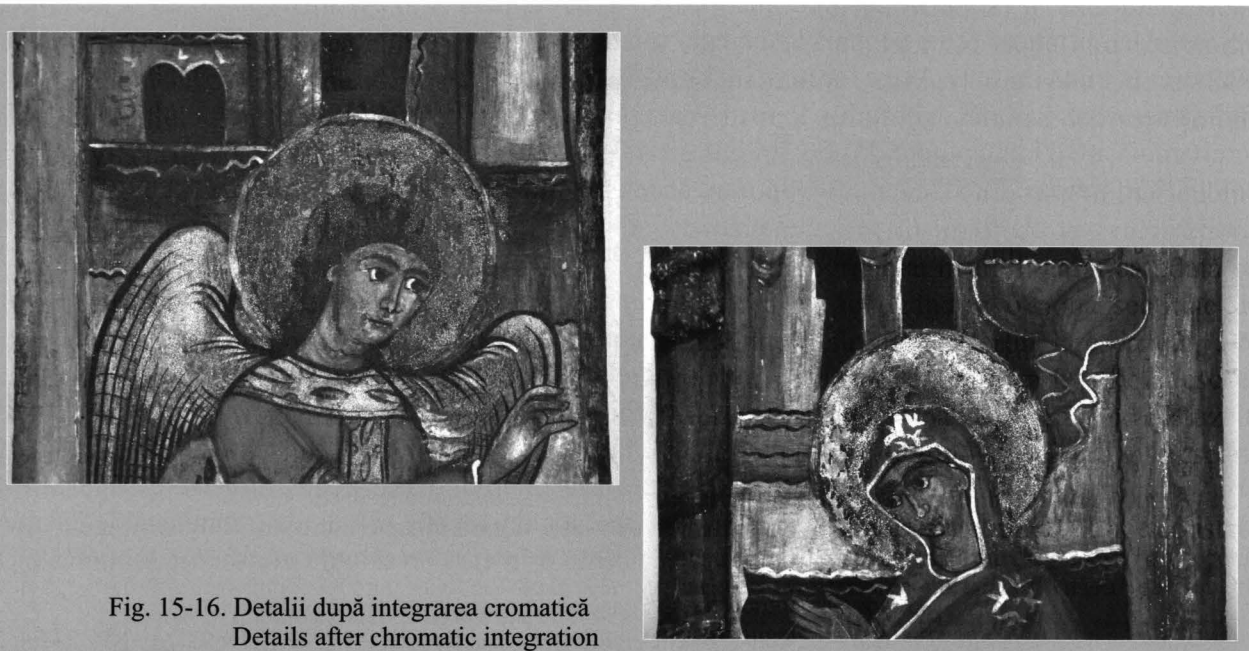

Fig. 15-16. Detalii după integrarea cromatică
Details after chromatic integration

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

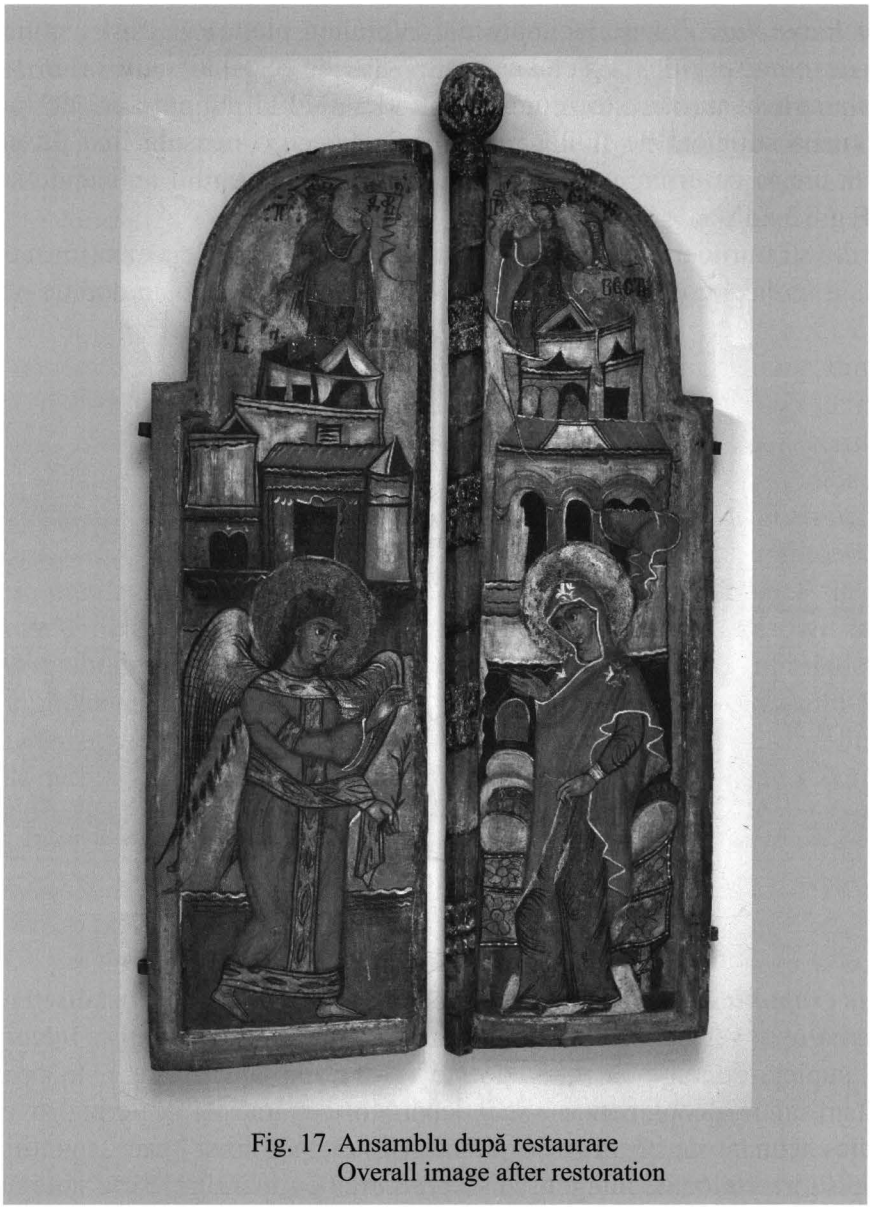

Fig. 17. Ansamblu după restaurare
Overall image after restoration

Vernisarea care are un rol optic dar şi de protecţie s-a realizat cu un verni preparat din damar 8-10% solubilizat în esență de terebentină. Verniul a fost aplicat prin pensulare alternativă pe direcţie orizontală şi verticală (cu o pensulă lată cu păr moale, natural), până la momentul în care solventul s-a evaporat în bună măsură. Acest lucru se întâmplă în momentul în care simțim că pensula alunecă uşor, fără să adere pe suprafața verniului. Pensularea repetată este necesară, deoarece este cunoscut faptul că terebentina are o bună putere de penetrare în stratul pictural dar totodată are şi o evaporare lentă, ce se soldează în timp cu îngălbeniri. O evaporare accelerată a unei mari cantităţi din solventul verniului va duce la o uscare mai rapidă a peliculei rezultate şi în consecinţă praful şi alte impurităţi din atmosferă vor adera mult mai puţin la suprafaţă.

Recomandări cu privire la modul de păstrare şi expunere. Deoarece comportamentul suportului exercită o influenţă capitală asupra conservării stratului pictural, acesta trebuie ferit în primul rând de variaţiile termice şi ale umidităţii relative. Fiind foarte higroscopic, lemnul absoarbe şi elimină rapid umiditatea, pentru a realiza un echilibru cu mediul înconjurător. Umiditatea relativă trebuie meţinută pe cât posibil între 50 şi 65 % fără a se depăşi limita maximă. De altfel, legislaţia stipulează parametri la care ar trebui să se încadreze microclimatul pentru diversele suporturi ale bunurilor culturale mobile[4]. Recomandările sunt aproape universale şi mai toate statele au legislaţie şi preocupări de a mediatiza şi impune asemenea norme prin care se asigură conservarea bunurilor de

[4] *** Normele de conservare şi restaurare a bunurilor culturale mobile clasate, MONITORUL OFICIAL NR. 58 din 23 ianuarie 2004.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

patrimoniu, conform principiului din medicină care spune că este mult mai ușor să previ decât să vindeci[5].

Temperatura este în strânsă legătură cu umiditatea relativă. Astfel, ea nu trebuie să fie nici prea ridicată – deoarece favorizează apariția atacului biologic, dar nici prea scăzută – întrucât poate întreține valori ridicate ale umidității, ceea ce reprezintă un alt dezavantaj. O temperatură optimă este cea situată între 18-20° C.

Ușile împărătești find integrate în structura iconostasului monumentului vor fi supuse unor parametri de microclimat specifici pentru Muzeul în Aer Liber. Cel mai probabil, peste o perioadă nu foarte îndepărtată de timp, va fi nevoie de o nouă intervenție de restaurare determinată de efectele diferențelor de temperatură și umiditate determinate de succesiunea anotimpurilor și alternanța zi-noapte.

BIBLIOGRAFIE

*** BULLETIN XXI. 1986/87. *Vade-mecum pour la protection et l'entretien du patrimoine artistique*, Bruxelles, Institut Royal du Patrimoine Artistique.

*** *Normele de conservare și restaurare a bunurilor culturale mobile clasate*, MONITORUL OFICIAL NR. 58 din 23 ianuarie 2004.

Cristache-Panait, Ioana, *Arhitectura de lemn din județul Gorj*. București, Arc 2000 București, 2001.

Dragomir, Vivian, *Centre de meșteri iconari din spațiul românesc. Specificitatea materialelor și tehnicilor de pictură. Centres of icon painting masters within the romanian space. The specificity of the painting materials and techniques*, Editura Universitaria, Craiova, 2011.

Efremov, Alexandru, *Icoane românești*, Editura Meridiane, București, 2002.

Iliuț, Raluca, *Biserici de lemn din județul Sibiu-marturii ale civilizației Lemnului. Circuit turistic religios*, în *Cibinium 2012*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum", 2012, p. 155-174.

Nicolescu, Corina, *Icoane vechi românești*, Editura Meridiane, București, 1976.l

Olaru, Valeriu, *Ctitori pentru o biserică*, Muzeul ASTRA - Jurnal Virtual, http://www.muzeulastra.com/2009/02/ctitori-pentru-o-biserica.html 2.17.2009.

http://bmttransconstruct.ro/portofoliu1/5-restaurare-biserica-lemn 07.09.2015

http://www.gorj-domino.com/cimitirele-din-copacii-gorjului/ septembrie 2013

[5] *** BULLETIN XXI. 1986/87. Vade-mecum pour la protection et l'entretien du patrimoine artistique, Bruxelles, Institut Royal du Patrimoine Artistique.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Mobilierul pictat din sudul Transilvaniei

Valeriu Ion OLARU*

Painted furniture from southern Transylvania is part of a much wider phenomenon of european craft creation. Peacefully colonized Saxon's beginning with the 12th century in southern and central Transylvania had the most important role in creating and development of painted furniture. Guild organizations from cities and local craftsmen were the most important manufacturers of furniture for centuries in Transylvania. The oldest pieces of painted furniture were made by the carpenters from rural areas. In the cities, development of painted furniture was mainly made by joiners. The collection of painted carpenter's chests from the attic of Brădeni church (jud Sibiu) testifies dating furniture from Transylvania beginning with the 15th century.

Keywords: painted furniture, dowry chest, carpenters, craftsmen, guilds, Saxon, joiners, guild chests, Transylvania, journeymen.
Cuvinte cheie: mobilier pictat, lăzi de zestre, dulgheri, meşteşugari, bresle, saşi, tâmplari, lăzi de breaslă, Transilvania, calfe

În contextul influenţelor interculturale europene, manifestate de-a lungul secolelor, cunoaşterea factorilor care au determinat evoluţia societăţii transilvane ne oferă posibilitatea înţelegerii nivelului civilizaţiei care s-a dezvoltat în această parte a ţării.

Deşi tematica lucrării este relativ restrânsă la evoluţia creaţiei meşteşugarilor din domeniul obiectelor de mobilier pictat, studiul are în vedere o privire mai largă asupra contextului istoric care a determinat apariţia şi răspândirea acestei specializări în sudul Transilvaniei. Varietatea creaţiei de mobilier pictat din această zonă se explică prin dezvoltarea unor stiluri decorative specifice fiecărui centru de producţie.

Mediul rural a păstrat secole la rând tehnologii rudimentare în domeniul prelucrării lemnului şi decorării mobilierului, în timp ce în mediul urban evoluţia tehnică a permis dezvoltarea unei producţii destinate comercializării pe scară largă. Organizarea breslelor a determinat conservarea tradiţiilor meşteşugăreşti şi funcţionarea unor centre de producţie, recunoscute la nivel regional şi chiar internaţional, influenţând totodată creaţia populară a meşterilor din mediul sătesc, ca alternativă a producţiei urbane. Sistemul de organizare pe vecinătăţi a comunităţilor din mediul rural, similar sistemului de organizare al breslelor urbane,a avut un rol important în conservarea tradiţiilor locale şi dezvoltarea spiritului comunitar, conducând la standardizarea organizării interiorului locuinţei ţărăneşti.

Cercetarea mobilierului pictat rămâne un subiect dificil din cauza volumului scăzut al surselor documentare şi al numărului mic de cercetători autohtoni care au tratat acest capitol al artei decorative.

Concluzionând asupra istoricului acestei cercetări constatăm că fondul cultural comun european a stat la originea mobilierului pictat, iar influenţele specifice diferitelor curente au stimulat cultura tradiţională, toate conducând la adaptări creatoare specifice Transilvaniei. Aproape toate cercetările din acest domeniu au pus în evidenţă aportul pe care saşii l-au adus şi l-au întreţinut în Transilvania, de-a lungul secolelor prin funcţionarea breslelor şi prin sistemul lor organizatoric şi social.

Din corelarea informaţiilor pe care le prezintă materialul bibliografic se desprinde ideea vechimii decorării lemnului pe teritoriul Transilvaniei, iar cazul colecţiei de lăzi din Brădeni adânceşte cu cel puţin un secol datarea fenomenului decorării prin pictură a mobilierului din Transilvania. Colecţia de lăzi din podul bisericii din Brădeni demonstrează faptul că înaintea utilizării lemnului de brad şi a tehnicilor tâmplăreşti urbane mobilierul lucrat de dulgheri în perioada Evului Mediu era pictat. Datarea realizată prin metode ştiinţifice a pieselor pictate din fondul Brădeni atestă cu certitudine începuturile pictării mobilierului în Transilvania pe la jumătatea secolului al XV-lea.

* cercetător, doctor, Complexul Naţional Muzeal ASTRA Sibiu

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Lemnul a constituit materialul de bază utilizat atât în construcţii, cât şi la realizarea obiectelor gospodăreşti. Începând cu secolul al XIV-lea, odată cu introducerea şi dezvoltarea instalaţiilor hidraulice în Transilvania, lemnul de răşinoase a fost folosit din ce în ce mai mult la confecţionarea furniturilor şi mobilierului locuinţei.

Comunităţile săseşti colonizate paşnic, începând cu secolul al XII-lea, în sudul Transilvaniei au imprimat întregului areal un peisaj arhitectural specific: alinierea compactă a frontoanelor de case pe linia străzii, înşiruirea şurilor în spatele curţilor şi parcelarea alungită a terenurilor de grădină[1].

În oraşele Transilvaniei meşteşugarii s-au unit în bresle încă din secolul al XIV-lea şi s-au specializat în diferite subdomenii. În mediul rural dulgherii erau meşteşugarii care confecţionau cu precădere mobilierul. Decorul mobilierului cioplit de dulgheri a fost unul schematizat având la bază simbolurile cultului solar specific comunităţilor de agricultori.

În vestul Europei, meşterii concentraţi în bresle aveau o metodologie bine pusă la punct pentru învăţarea meseriilor artistice. De exemplu, în Florenţa pictorii erau grupaţi în aceeaşi breaslă cu farmaciştii şi medicii[2]. Cât despre meşterii transilvăneni, documentele îi consemnează pe tâmplarii saşi, în secolele XIV-XVI, ca făcând parte din aceeaşi breaslă cu dulgherii şi măsarii.

În statutele breslelor meşteşugăreşti, o condiţie importantă era aceea prin care calfele din Transilvania erau obligate să facă călătorii de studii până în Austria, Bavaria, Tirol sau Italia, de unde au adus tehnici noi de prelucrare a materialelor şi concepţii grafice de decorare a pieselor de mobilier.

După separarea pictorilor din breasla comună, tâmplarii au fost constrânşi să-şi decoreze singuri mobilierul, celelalte genuri de pictură fiind privilegiul rezervat doar pictorilor.

Condiţiile apariţiei şi dezvoltării mobilierului pictat din sudul Transilvaniei

Colonizarea saşilor în Transilvania

Aşezarea saşilor în Transilvania constituie un capitol important al colonizării germane în răsăritul Europei[3]. Colonizarea este documentată de izvoare scrise, emise de cancelaria regală a Ungariei, de voievodul Transilvaniei, curia papală şi episcopia Transilvaniei.

Conform istoricilor germani, în secolele XI-XIII s-au întrunit condiţiile critice pentru emigrarea, din vechiul imperiu Germanic, a trei straturi ale populaţiei: pătura ţărănimii sărace, nobilimea mică şi mijlocie şi populaţia orăşenească din oraşele episcopale. În zonele colonizate au fost aplicate două tipuri de organizare a gospodăriei rurale agrare specifice vestului Europei: sesia franconă şi sesia flamandă. Din formele juridice aplicate reiese că în Trasilvania s-a răspândit sesia flamandă. Cea mai veche ştire despre prezenţa coloniştilor germani în Transilvania datează din anul 1103, iar următoarea din anul 1148[4]. Cuvântul sas definea în documentele epocii un statut juridic şi nu este legat de originea coloniştilor deoarece imigranţii din Transilvania proveneau din rândurile ţăranilor şi micilor nobili din Renania, Franţa, Luxemburg şi Belgia de astăzi.

Conform mărturiilor arheologice sudul Transilvaniei a fost colonizat cu colonişti ce provin din vestul Germaniei din ducatele Lotharinge şi regiunile de la vest de acestea. În perioada colonizării s-au întemeiat mai ales sate cu casele înşirate de-a lungul celor două laturi ale drumului sau ale unei singure uliţe. Cele mai multe sate din sudul Transilvaniei au o piaţă amplasată central unde sunt construite clădirile obşteşti (biserica, primăria, casa parohială, şcoala etc.). Din punctul de vedere al dialectologilor provenienţa saşilor ar fi Luxemburgul şi împrejurimile sale. Graiurile vorbite de saşii din Transilvania sunt rezultatul unei evoluţii de peste opt secole în care au avut loc evoluţii locale şi interacţiuni cu graiurile română şi maghiară. Cea mai mare zonă de colonizare săsească din Transilvania a fost provincia Sibiului. Teritoriul dintre Orăştie şi Baraolt (Drăuşeni) poate fi considerat ca având o populaţie germană egal răspândită abia după cuprinderea lui, în anul 1224, în unitatea administrativă a provinciei Sibiu[5].

[1] Irmgard Sedler, *Mobilier pictat transilvănean*, Sibiu, Muzeul de Etnografie şi Artă Populară Săsească „Emil Sigerus", Editura „Astra Museum", 2007, p. 7.
[2] Ernszt Andras, Pecs, 2009, p. 21.
[3] Paul Lendvai, *Ungurii*, Bucuresti, Editura Humanitas, 2001, p. 50.
[4] Thomas Nägler, *Aşezarea saşilor în Transilvania*, Editura Kriterion, Bucureşti, 1981, p. 29.
[5] *Ibidem*, p. 136.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

La sfârşitul secolului al XIV-lea turcii au devenit o ameninţare şi pentru teritoriile Transilvaniei. Acest lucru a determinat construirea de sisteme de fortificare care au apărat bisericile şi populaţia.

Apariţia si dezvoltarea oraşelor

În Europa secolului al VIII-lea ia naştere un nou tip de oraş: *burgul.* În secolele IX-X apar burgurile independente şi chiar burguri rurale, înfiinţate în plin câmp, departe de vechile centre de consum[6]. Începând cu secolul al XIII-lea în Transilvania se produce separarea meşteşugarilor de agricultori odată cu formarea oraşelor. Colonizarea Transilvaniei nu a fost o simplă colonizare rurală. Diplomele şi privilegiile acordate coloniştilor permiteau dreptul exercitării meşteşugurilor şi ţinerea târgurilor ceea ce demonstrează stadiul dezvoltat al organizării sociale a coloniştilor şi diviziunea muncii între agricultură şi meşteşuguri. Comerţul saşilor transilvăneni a înflorit în secolele XIV-XV datorită privilegiilor pe care le aveau şi intensului schimb de mărfuri cu Ţările Române, Viena, Praga, Veneţia şi oraşele porturi de la Marea Neagră. Dintre centrele locuite de saşi Sibiul a devenit în scurt timp (1224) centru administrativ.

În organizarea Comitatului Sibiu intrau cele 7 scaune: Orăştie, Sebeş, Miercurea, Sibiu, Nocrich, Cincu, Rupea. La sfârşitul secolului al XIII-lea la cele 7 scaune se mai adaugă şi cel al Sighişoarei. În anul 1486 s-a format Universitatea săsească („Universitas Saxonum") organ administrativ, politic şi juridic care îşi exercita competenţa asupra tuturor locuitorilor pământului regal locuit de saşi.

Creşterea economică a Transilvaniei a fost determinată de dezvoltarea meşteşugurilor, comerţului şi apariţia oraşelor.

Breslele meşteşugăreşti

Meşteşugurile au marcat pe planul progresului mijloacelor de muncă prima revoluţie tehnică şi cea de a doua diviziune socială a muncii. În acest context apare categoria socială a meşteşugarilor posesori ai unei experienţe profesionale.

Meseria este prima formă de industrie care se desparte de agricultura patriarhală, iar meşteşugul este destinat unui consumator anonim. În această situaţie meşteşugarul nu mai depinde de activitatea agricolă.

Meşteşugarii individuali s-au organizat în asociaţii profesionale pentru a stăpâni mai bine piaţa materiei prime, mâna de lucru şi calitatea produselor înlăturând în acest fel concurenţa. Procesul de organizare a breslelelor din Transilvania este atestat încă din secolul al XIV-lea (1376). Privilegiile acordate breslelor erau legi private dobândite cu derogare de la dreptul comun. Organizarea breslelor dinTransilvania se baza pe o dublă ierarhie, una profesională constituită cu scopul formării unui corp de meseriaşi şi una de autoritate morală conform căreia conducătorul breslei trebuia să fie exemplu pentru breaslă şi comunitate. Pregătirea meşterilor pornea de la statutul de ucenic sau inaş. Ucenicii erau selectaţi din oraşe „cetăţi sau târguri" şi mai ales dintre fii de meşteri. Durata uceniciei era variabilă între trei şi patru ani. Fii de meşteri făceau ucenicie mai scurtă, cu o derogare de ½ din timpul normal. Calfele erau lucrători calificaţi care îşi finalizaseră ucenicia la meşter. Stadiul de calfă era de 2 ani,conform edictului din 1741, apoi redus la 1 an după edictul din 1795 sub numele de anul de „remec". Călătoria de perfecţionare în meserie avea scopul cunoaşterii cât mai multor lucruri noi, desăvârşirii tehnice în meserie şi stabilirea de relaţii de colaborare. Calfele purtau asupra lor un document intitulatWanderbuch sau carte de calfă.

Încă din secolul al XV-lea, în Transilvania se întărise obiceiul demonstrării capacităţii cunoştinţelor acumulate de calfe. Examenul se numea „remec", cuvânt de origine maghiară. După examen statutul de meşter dădea dreptul acestuia să aibă atelier propriu şi să fie primit în cadrul organizat al breslelor. Breasla avea o ierarhie administrativă perfectă. Demnitarii breslelor erau: conducătorul bătrân, starostele sau prim maestru, ales prin vot liber, latomeşterul mare fiind a doua funcţie importantă din breaslă. Latomeşterul mic era ales pe un an şi se ocupa cu problemele interne ale breslei. Notăraşul trebuia să ştie carte, să cunoască legile şi să scrie frumos.

[6] Ovidiu Drîmba, *Istoria culturii şi civilizaţiei*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, vol. 2, 1987, p. 459.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

În cadrul breslelor mai funcţionau casierii (un fel de agenţi fiscali). Decanii de înmormântare se îngrijeau de meşterii bolnavi, precum şi de cele trebuitoare ceremonialului de înmormântare a membrilor breslei. Forumul suprem al breslelor era adunarea generală a meşterilor. Convocările se făceau cu tablele de bresle. Tabla de breaslă însoţeacomunicările care trebuiau certificate. Prima atestare a funcţionării acestui sistem de convocare este semnalat la 1450 şi aparţine breslei dulgherilor. Pe lângă tablele de breaslă existau şi convocatoarele. Ele serveau la convocarea membrilor breslei la adunările trimestriale generale.

Apariţia lăzilor de breaslăeste legată de organizarea mai riguroasă a breslelor din Transilvania. În ladă se păstra contribuţia fiecărui membru al breslei la fondul comun iar evidenţa era ţinută de secretarul breslei. Lăzile de breaslă erau ornamentate prin încrustare sau pictare. Ornamentaţia lăzilor de breaslă înfăţişează stema breslei căreia îi aparţine şi numele staroştilor care deţineau această funcţie în momentul confecţionării lăzii[7].

Adunările meşterilor erau obligatorii. Şedinţele se declarau deschise după deschiderea lăzii şi citirea privilegiilor. Adunările generale ale breslelor aveau competenţe largi: dreptul de a alcătui bresle, primirea noilor membri, alegerea demnitarilor şi bătrânilor din sfatul breslei, alcătuirea ordonanţelor, funcţionarea ca instanţă de apel la judecarea unor pricini, acordarea de ajutoare, constituirea societăţilor de calfe etc.

Documentele din secolele XIV-XVII, din Transilvania, îi consemnează pe tâmplarii saşi ca făcând parte din aceeaşi breaslă cu dulgherii şi măsarii. În anul 1589 meşteşugarii tâmplari au pus bazele unei uniuni de bresle interurbane, aceasta incluzând toţi meşterii din cele 7+2 scaune săseşti[8].

După anul 1600, se înregistrează creşterea numărului de tâmplari, iar anul 1631, la o nouă atestare a statutelor tâmplarii sunt înregistraţi cu breaslă proprie.

Edictele imperiale erau acte legislative care statorniceau dispoziţiile organizatorice cu caracter administrativ privind regulile de constituire şi funcţionare a organizaţiilor profesionale. Edictul imperial din 1741 legiferează în amănunt, prin cele 36 de articole, constituirea şi funcţionarea breslelor din Transilvania.

În primele secole ale Evului Mediu, meşteşugurile erau practicate în mediul rural, fără o specializare, fără unelte complicate şi fără un capital[9]. Remunerarea meşteşugarului nu era stabilită, ci funcţiona după aprecierea stăpânului. Pe un domeniu imperial, meşteşugarii erau grupaţi în ateliere.

La loc de cinste printre primii meşteşugari erau fierarii. Meşteşugarii erau în majoritate ambulanţi. Cei din mediul rural erau aserviţi seniorului care stăpânea pădurile, terenurile, apele şi minele.

Negustorii s-au eliberat mai curând de controlul şi de servituţile senioriale.

Spre sfârşitul secolului al XI-lea, o mare parte dintre meşteşugarii rurali s-au transferat la oraşe, unde s-au organizat în asociaţii profesionale. Apariţia acestor asociaţii corporatisteva rămâne un fenomen caracteristic vieţii urbane până către sfârşitul secolului al XIX-lea. Tendinţele autonomiste ale asociaţiilor profesionale s-au manifestat permanent mai ales în regiunile unde oraşele au cunoscut cea mai rapidă dezvoltare (nordul Franţei, Italia, Ţările de Jos şi Valea Rinului).

În Transilvania, între secolele IV-VII a avut loc o fază de consolidare a nivelului cultural specific întregii Europe. Perioada medievală, până în secolul al XV-lea constituie o etapă mai ales de difuzare a uneltelor de muncă, o epocă în care unealta predomină asupra maşinii. În documentele noastre medievale din secolele XV-XVI sunt pomeniţi constructorii de mori, poduri, nave, precum şi meşterii care lucrau mobilierul din biserici şi locuinţe civile.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea sunt consemnate primele manufacturi cu numele de fabrici. Munca medie a lucrătorilor pe zi era de cca. 14 ore. Apariţia capitalului în economie s-a datorat supraproducţiei. Apar în acest fel asociaţii de capitaluri care nu se află la negustori.În aceste condiţii economice au luat naştere Camerele de comerţ.

Odată cu dezvoltarea oraşelor circulaţia bunurilor a provocat ruperea barierelor individuale şi

---

[7] Doina Nägler, *Colecţia de lăzi de breaslă a Muzeului Brukenthal*, în „Studii şi comunicări, Muzeul Brukenthal, nr.13, 1967, p. 214 (citat din Ştefan Pascu, meşteşugurile din Transilvania până în sec. al XIV-lea).

[8] Olga Beşliu; Raluca Frâncu, *Din istoria breslelor Sibiene*, Alba Iulia, Editura Altip, 2007, p. 42.

[9] Ovidiu Drîmba, *op.cit*, p. 500.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

locale ale schimbului direct de mărfuri. Produsele breslelor din Transilvania au fost destinate în primul rând consumului local.

Cele mai importante activităţi comerciale se desfăşurau în târgurile anuale. Meşterii breslelor erau grupaţi la târguri după ramura de activitate. Prima grijă a breslelor era să înlăture concurenţa Primele burse de mărfuri au apărut încă din perioada funcţionării breslelor tocmai pentru stabilirea unor repere corecte de preţuri ce funcţionau ca etalon.

Transporturile erau foarte răspândite din nevoia de a distribui marfa produsă în cadrul breslelor.În secolele XVI-XIX remunerarea s-a realizat pe timpul lucrat sau pe bucata de produs. Plata se făcea săptămânal încă din anul 1622. Avansurile acordate se restituiau în muncă prestată.

Revoluţia industrială realizată la nivel european în perioada 1774-1805 a fost rezultatul unui lanţ de invenţii şi descoperiri. Anul 1848 aduce importante schimbări în Transilvania ocupată de armatele imperiale. Noile instrucţiuni de reglementare a negoţului şi industriei din anul 1851 au răsturnat starea de lucruri existentă, iar libertatea economică a fost decretată ca principiu fundamental. În aceste condiţii concurenţiale breslele s-au desfiinţat în anul 1872. Desfiinţarea breslelor din Transilvania nu a fost un fenomen izolat ci unul larg european, ca urmare a progresului social tehnic şi economic.

Condiţiile nou create au stimulat organizarea asociaţiilor de tot felul inclusiv organizarea în anul 1869 a *Asociaţiei pentru formarea meseriaşilor români.*

Clasificarea tipologică a mobilierului pictat din sudul transilvaniei

Mobilierul creat şi utilizat în Transilvania se înscrie, în tipologia categoriilor de mobilier realizat pe teritoriului României. Ceea ce îl diferenţiază individualizându-l în contextul general al mobilierului sunt tehnicile de construcţie şi varietatea plastică a decorului.

Crearea mobilierului a avut la bază necesitatea satisfacerii unor funcţiuni esenţiale, de locuire. Funcţiile obiectelor de mobilier le-au determinat structura morfologică, materialitatea şi tehnica constructivă.

Mobilierul a parcurs mai multe etape de dezvoltare marcând stilul cultural al epocii. În Europa, începând cu secolul al XII-lea, au apărut tendinţele de urbanizare a localităţilor, se dezvoltă construcţiile religioase apar invenţii în arhitectură, iar în domeniul mobilierului se răspândeşte rama cu tăblie şi decorul architectural, specific construcţiilor. În ornamentica pieselor de mobilier se foloseşte: frunza de acant, iedera, viţa de vie etc. Primele mărturii ale picturii pe mobilier ne parvin din mediul germanic.

Mobilierul din sudul Transilvaniei se încadrează, în grupele mobilierului lucrat după metode şi tehnici tradiţionale: tehnica dulgherească şi tehnica tâmplărească. Tehnica dulgherească este caracterizată prin îmbinarea părţilor componentelor ale pieselor în sistemul „lambă şi uluc" sau „nut şi feder", cel mai răspândit sistem de lucru al lemnului în Evul Mediu. Pe teritoriul României această tehnică s-a păstrat până în zilele noastre. Mobilierul dulgheresc era executat din scânduri crăpate, retezate cu fierăstrăul, cioplite cu toporul şi barda şi încheiat în uluci şi şindrile fixate în cuie de lemn.

În cazul utilizării tehnicilor tâmplăreşti, de factură orăşenească, piesele de mobilier sunt lucrate, cu precădere, din lemn de esenţă moale – răşinoase. Tehnica tâmplărească presupune existenţa unui atelier şi utilizarea unui inventar de scule şi unelte mai perfecţionate, compus din fierăstraie încordate, rindele, banc de tâmplărie, ciocan, prese, burghie, adezivi şi metru gradat. Întrucât lemnul de răşinoase este un lemn cu noduri, de calitate inferioară, a fost necesară acoperirea lui cu vopsea sau lacuri pentru protecţie şi înfrumuseţare.

Evoluţia tipurilor de mobilier tradiţional

Studiile elaborate arată că **laviţa** reprezintă cea mai veche piesă de mobilier. Laviţa fixă s-a păstrat până în secolul al XX-lea în adăposturile de lemn din zona montană.

Laviţa a evoluat istoric de la forma fixă încastrată în perete la laviţa mobilă sprijinită pe capre. Laviţei mobile i se adaugă picioare devenind bancă fără spătar. Mai târziu laviţei-bancă i se adaugă lada care constituie şezutul laviţei-bancă cu lada. În următoarea etapă laviţa devine şi extensibilă

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

multifuncţională putând forma un loc de dormit[10].

Prin tehnica şi materialele utilizate evoluţia laviţei ilustrează evoluţia generală a mobilierului din sudul Transilvaniei.

Descendent direct din laviţa fixă, patul evoluează şi el de la patul fix compus dintr-o platformă de scânduri, fixată în pereţii, la patul mobil cu picioare din capre de lemn, apoi la patul ladă asamblat din 4 scânduri îmbinate la capete şi fixate pe 4 picioare. Ca influenţă a mediului urban apare patul ladă cu tăblii scunde şi egale,urmat de patul cu tăblii înalte, inegale sau egale ca înălţime. Evoluţia patului cunoaşte forme complexe patul cu baldachin (de influenţă orientală), patul înalt cu ladă inferioară şi laterale lungi inegale, de influenţă central-europeană etc.

O altă piesă derivată direct din laviţă este banca. Acesteia i se adaugă un spătar devenind bancă cu spătar.

Masa a cunoscut o evoluţie cu mari variatii de forme şi dimensiuni, de la masa arhaică dreptunghiulară cu 4 picioare, la masa dreptunghiulară înaltă, specifică nordului ţării, la masa rotundă joasă, cu 3 picioare înclinate, la masa dulap şi masa înaltă cu ladă cu 4 picioare sau 2 picioare solide şi traverse cu pană, tăblie glisantă şi sertare, specifică centrului şi sudului Transilvaniei.

Scaunele au avut o evoluţie spectaculoasă. Primele scaune suntculese din natură, apoi scaunele sau scăunelele cioplite de dulgheri cu picioare fixate în cepuri, scaunele cu patru picioare şi spătare traforate, scaunele cu ladă şi spătar, scaunele cu mânere şi spătar suntde factură orăşenească.

În cadrul mobilierului tip platformă pot fi încadrate poliţele, cuierele şi blidarele. Din aceste piese simple poliţele au evoluat spre corpuri individuale de mobilier aşezate pe pereţii camerelor în nişele special amenajate (armăroaiele) sau colţarele. Ulterior aceste piese de mobilier se complică formând blidarele, bufetele sau chiar dulapurile.

Cuierul pentru vase sau haine poate fi încadrat la început în grupa mobilierului cules din natură. Cuierul a evoluat apoi spre cuierul mobil. În forma evoluată cuierele primesc o cornişă şi frontoane din elemente sculptate.

În cadrul gospodăriei ţărăneşti un rol deosebit de important l-au avut lăzile. Hambarele pentru depozitarea cerealelor au ca loc de amplasare tinda.

Lăzile de haine sau lăzile de zestre sunt cele mai importante piese ale inventarului mobilierului ţărănesc:

- lăzile de zestre de factură dulgherească sunt lucrate de meşterii dulgheri. Ele sunt decorate prin incizare şi mai rar prin picture.

- lada de zestre de factură tâmplărească, de influenţă orăşenească, are părţile componente realizate din lemn de răşinoase. Componentele lăzii sunt îmbinate şi lipite cu adezivi organici iar la exterior lăzile sunt decorate prin pictare.

În timp ce lada de zestre lucrată de dulgheri şi-a păstrat de-a lungul secolelor caracteristicile morfologice şi tehnica de execuţie, lada de zestre lucrată de tâmplari cunoaşte o dezvoltare spectaculoasă ca urmare a influenţelor exercitate de evoluţia modei mobilierului orăşenesc. Lăzilor de zestre tâmplăreşti li se adaugă un sertar mare la partea inferioară lada devenind ladă cu sertar care se transformă ulterior în scrin sau scrin cu trei sertare.

O categorie a mobilierului ţărănesc o formează leagănele pentru copii. Putem diferenţia leagănul din nuiele împletite şi leagănul din lemn lucrat în tehnică dulgherească sau tâmplărească şidecorat cu traforuri, elemente strunjite sau decor pictat.

Din punct de vedere al tehnicilor şi materialelor utilizate, mobilierul ţărănesc se împarte în două categorii principale:

- mobilierul realizat din lemn de esenţă tare în tehnica dulgherească;

- mobilier realizat din lemn de esenţă moale în tehnică tâmplărească.

Decoraţia specifică mobilierului dulgheresc cuprinde un număr redus de ornamente. Decorul se bazează pe motive geometrice simple.

Începând cu secolul al XIV-lea, punerea în funcţiune, în Transilvania a joagărelor hidraulice a

[10] Irmgard Sedler, *op.cit.* p. 37.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

avut ca efect creşterea productivităţii în domeniul cherestelei standardizate. Lemnul de răşinoase, debitat standardizat în joagăre a generat o altă tehnică de prelucrare, finisare şi îmbinare a structurii obiectelor, precum şi un mod special de protecţie a pieselor de mobilier împotriva factorilor de degradare externi.

Argumente privind antedatarea meşteşugului decorării mobilierului pictat în Transilvania

În procesul apariţiei şi dezvoltării mobilierului pictat din Transilvania remarcăm faptul că atâtmobilierul realizat de dulgheri cât şi cel realizat de tâmplari prezintă încă din secolul al XV-lea elemente decorative pictate. Acest aspect demonstrează originea comună a meşteşugului confecţionării şi decorării prin pictare a mobilierului din lemn de esenţe diferite.

Dulgherii, cea mai importantă categorie de meşteşugari ai lemnului din perioada medievală au fost cei dintâi pictori ai primelor piese de mobilier. Stau mărturie acestei afirmaţii, cunoscuta colecţie de lăzi din podul bisericii din Brădeni, judeţul Sibiu, piese mari din lemn confecţionate cu certitudine încă înainte de secolul al XV-lea[11].

Lăzile se închid cu capace masive simetrice şi asimetrice. Cele mai vechi sunt decorate cu frize de medalioane ilustrând animale fantastice. iar cele din secolele XVII-XVIII au decor pictat cu lujeri şi flori de influenţă renascentistă.

Analiza dendrocronologică a demonstrat perioada în care au fost realizate toate cele 127 de lăzi de la Brădeni (secolele XV- XVIII)[12].

---

[11] Gerdi Maierbacher-Legl, Miria Harms, Franciska Franke, Peter Klein, *Der Henndorfer Truhenfund*, Siegl München, 2012.

[12] Gerdi Maierbacher-Legl, *Der Henndorfer Truhenfund*, Siegl, 2012. Localitatea Brădeni a fost atacată şi cotropită de turci, în decursul sec. XVI-XVII, în repetate rânduri. Pentru a păstra în siguranţă bunurile cele mai de preţ dar şi pentru a putea supravieţui o vreme în biserică, fiecare familie din sat deţinea cel puţin o ladă de bunuri aşezată în podul greu accesibil al bisericii fortificate. Ca sursă de apă servea o fântână aşa cum mai există şi în prezent în naosul bisericii. Ne putem imagina cu uşurinţă că lăzile cele mai vechi care conţin şi o nişă pentru păstrarea obiectelor de valoare au fost aduse din odaia frumoasă a casei, în biserica nou construită şi fortificată la începutul sec. al XVI-lea, după ce, în sec. al XV-lea (1420) satul a fost prădat suferind importante pierderi de vieţi omeneşti. Ultimii localnici din Brădeni denumesc „aceste lăzi dulapuri şi îşi amintesc că aceste lăzi au stat în podul bisericii" de când se ştiu, numărul lor fiind cu mult mai mare. Fondul actual al lăzilor din Brădeni cuprinde 127 de lăzi întregi. Erhard Andree (1911-1972), fostul director al Muzeului Văii Hârtibaciului din Agnita scrie despre Brădeni că era un renumit centru de mobilier ţărănesc: „Pentru această comună ca tradiţie locală în pictura mobilierului care ajunge până în Evul mediu timpuriu (animale fantastice ornamente de rune pe lăzile dulgherite), se poate atesta în secolul al XIX-lea încă 16 tâmplari care concomitent aveau gospodării şi în lunile de iarnă executau comenzi din cele mai îndepărtate locuri". Spre deosebire de meşteşugarii din localităţile învecinate, meşteşugarii lemnari din Brădeni nu sunt menţionaţi în vechile izvoare ale breslelor ceea ce îl determină pe Erhard Andree să susţină că activitatea meseriaşilor brădeni nu era organizată de bresle. Roswith Caperius susţine că simplificarea construcţiei şi ornamentelor lăzilor se datorează meşteşugului sătesc, practicat de dulgherii care nu au putut fi acceptaţi în breasla tâmplarilor „pentru că lucrul lor nu corespunde nicicum cerinţelor pieselor de meşter. Marfa lor trebuia vândută ieftin în piaţă şi nu avea voie să concureze cu lăzile tâmplarilor". Din analiza structurii straturilor de pictură se poate afirma că este vorba despre o pictură profesionistă, polistratificată. Cercetările din anii 2008-2009 au arătat că la grunduirea lăzilor asimetrice s-a folosit diatomită. În cazul diatomitei este vorba despre alge monocelulare care trăiesc în apă şi a căror dublă cochilie este din siliciu amorf. La aproape toate lăzile din Brădeni repertoriul culorilor se limitează la: roşu, portocoliu/galben, alb şi negru. Pentru albul din pictură s-aTransilvania, au avut loc mai multe încercări de datare prin metoda dendrocronologică. Cu ocazia lucrărilor din anul 2006 s-a putut realiza pentru prima dată o încadrare relativă în timp a lăzilor prin formareea unei curbe mediane de arbore şi trei curbe singulare de inele anuale la opt lăzi diferite din cele 13 lăzi clasificate ce aparţin tipului asimetric. Timpul scurs între cea mai veche şi cea mai nouă ladă, din cele 13 clasificate, este de 116 ani, în care modul de construcţie al lăzilor a rămas neschimbat pe o perioadă de aproximativ patru generaţii de meseriaşi. Însă în această perioadă configurarea şi proporţiile lăzilor s-au modificat. Clasificarea a confirmat faptul că lăzile mai greoaie, cu un pronunţat aspect arhaic, cu picioare foarte late şi sunt cele mai vechi. Odată cu scăderea vechimii lăzile asimetrice devin mai înguste şi mai înalte, reducându-se şi lăţimea picioarelor. Pictura lăzilor mai vechi este relativ naturalistă iar cu cât lăzile sunt mai noi, cu atât reprezentările sunt mai grafice şi abstracte. Lemnul de fag utilizat pentru construirea lăzilor săseşti din Transilvania provine cu siguranţă din zona în care acestea au fost realizate: Transilvania şi Carpaţii înconjurători. Lăzile sunt construite din scânduri cu inele anuale verticale, rezultate în urma despicării radiale a trunchiurilor de fag. La toate lăzile studiate s-au măsurat succesiunile inelelor anuale la cel puţin două scânduri pentru că de regulă lăzile sunt executate din scânduri provenite de la acelaşi trunchi de copac. În felul acesta de-a lungul anilor au fost măsurate la cele 72 de lăzi studiate 185 de succesiuni ale inelelor anuale la159 de scânduri diferite. Determinarea dendrocronologică a vârstei lemnului s-a realizat prin metoda Röngen pentru ca intervenţia să nu fie distructivă. Succesiunile inelelor anuale, măsurate au fost digitalizate prin intermediul unui program special de calculator. Îm felul acesta s-a putut forma curba mediană. În baza puternicelor concordanţe între succesiunile inelelor anuale s-a putut constata că pentru confecţionarea unei lăzi s-au folosit adesea scânduri din acelaşi trunchi de copac. În anul 2009 s-a reuşit datarea unui număr de 60 de lăzi din fondul Brădeni. Dintre acestea lăzile asimetrice sunt cele mai vechi, încadrându-se între anii 1466-1596. Lăzile simetrice se încadrează în perioada 1616-1645. Urmează o perioadă de 80 de ani în care nu a fost datată nici o ladă. Lăzile mai mici şi mai delicate se încadrează în perioada 1726-1782.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Această colecţie de lăzi poate demonstra evoluţia meşteşugului şi a morfologiei pieselor realizate timp de câteva secole. Pigmenţii folosiţi, analizaţi chimic, au fost obţinuţi din materii organice şi minerale aflate la îndemâna meşteşugarului: sânge de vite, pământuri colorate, funingine de conifere, cărbune de lemn în amestecuri cu lianţi organici[13].

În concluzie, şansa păstrării unei colecţii unice în Europa, precum cea de la Brădeni ne uşurează mult argumentaţia privind vechimea şi evoluţia meşteşugului mobilierului pictat din satele sudului Transilvaniei.

Putem afirma, că în domeniul mobilierului pictat din sudul Transilvaniei fenomenul continuităţii tehnicilor de confecţionare şi decorare a mobilierului s-a desfăşurat prin intermediul specializării dulgherilor. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, decorul mobilierului pictat devine exuberant reprezentând din ce în ce mai mult vegetaţia locală: trandafirul, lăcrămioara, lalelele, crinul, strugurii şi cârceii de viţă de vie.

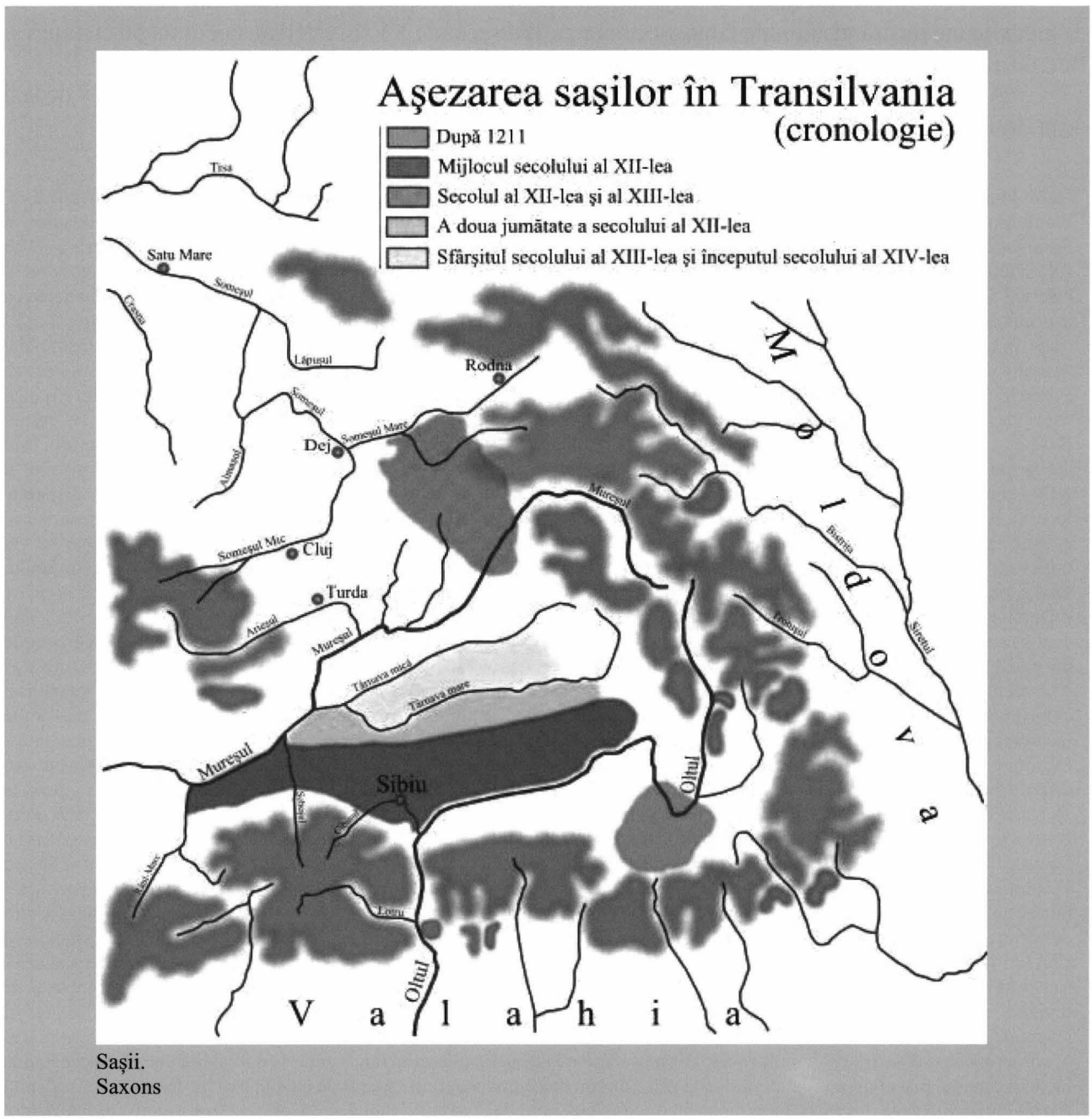

Saşii.
Saxons

[13] *Ibidem*, p. 19-20.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Lada breslei croitorilor
Tailor guild chest

Lada breslei rotarilor
Cartwright guild chest

Scrin
Commode

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

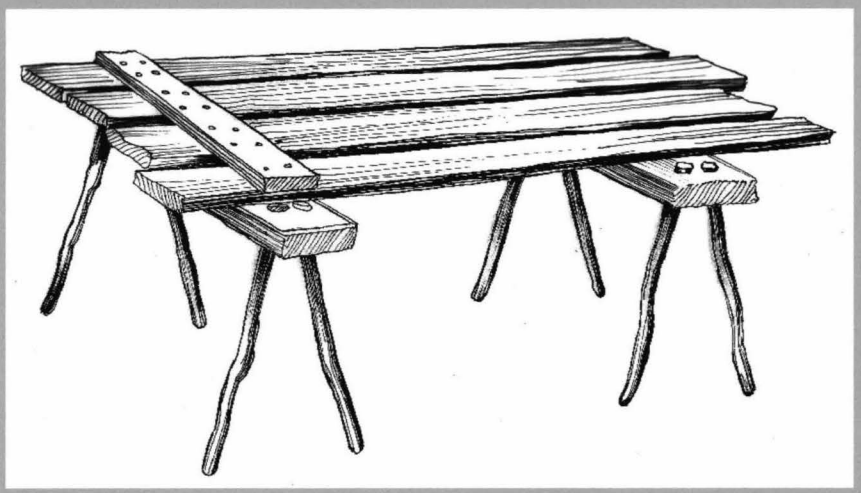

Pat mobil pe capre
Movable bed on goats

Pat
Bed

Pat cu tăblii
Worktops bed

Pat cu tăblii şi extensie
Worktops bed with extension

Pat cu tăblii pictat cu extensie şi sertar
Painted worktops bed with extensions and drawer

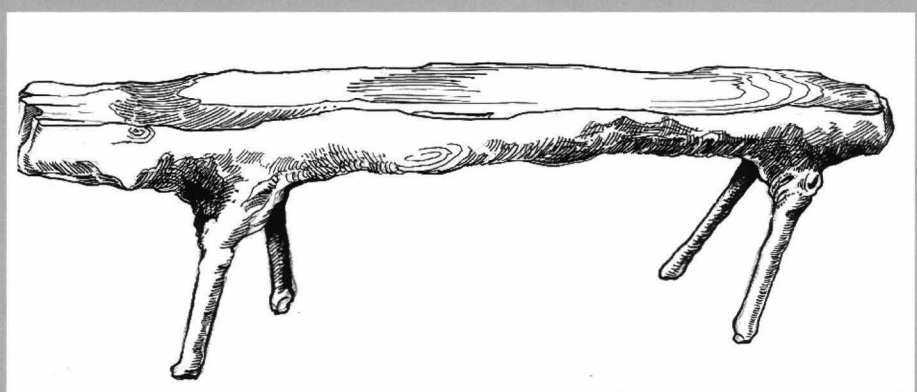

Bancă din natură
Bank from nature

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

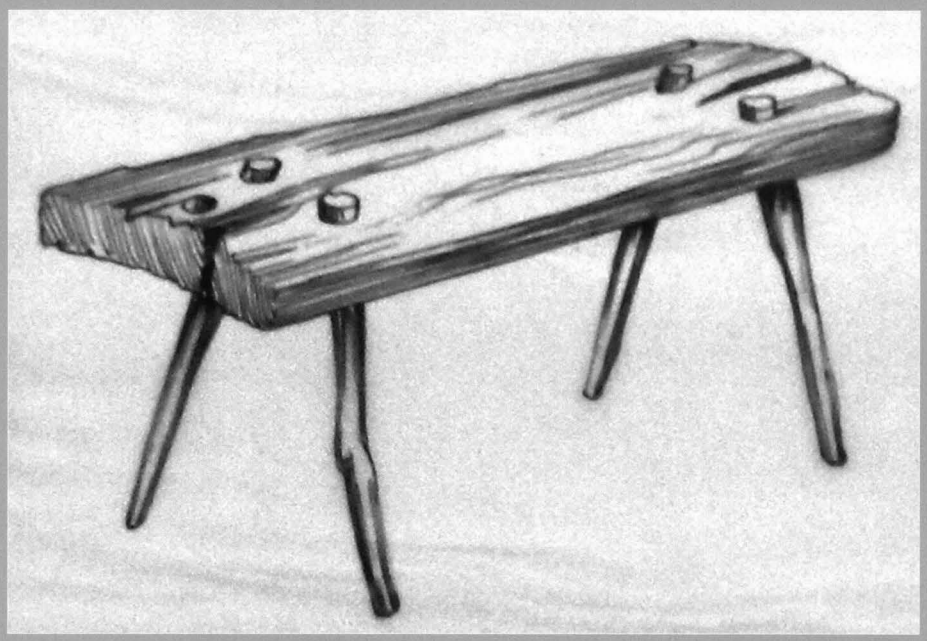

Bancă simplă
Simple bench

Bancă traforată și pictată
Painted and sawed bench

Masă simplă
cu patru picioare
Simple table
with four legs

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Masă cu trei picioare
Three legs bench

Masă cu dulap
Table with closet

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Masă simplă cu sertar
Simple table with drawer

Masă pictată cu ladă şi blat glisant
Painted table with chest and sliding countertop

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Scaun cu 3 picioare
Three legs chair

Scăunel cu 4 picioare
Four legs stool

Scaun rudimentar
4 picioare şi spătar
Rudimentary chair
with four legs and backrest

Scaun traforat şi pictat
Painted and sawed chair

Scaun pictat cu spătar traforat
şi strunjit
Painted chair with backrest
fretted and turned

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Lădiță de zestre rudărească
Gypsy craftsmen dowry chest

Ladă dulgherească încrustată
Encrusted carpenter chest

Ladă dulgherească pictată
Painted carpenter chest

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ladă dulgherească pictată
Painted carpenter chest

Ladă tâmplărească pictată (Caţa)
Painted joiner chest (Caţa)

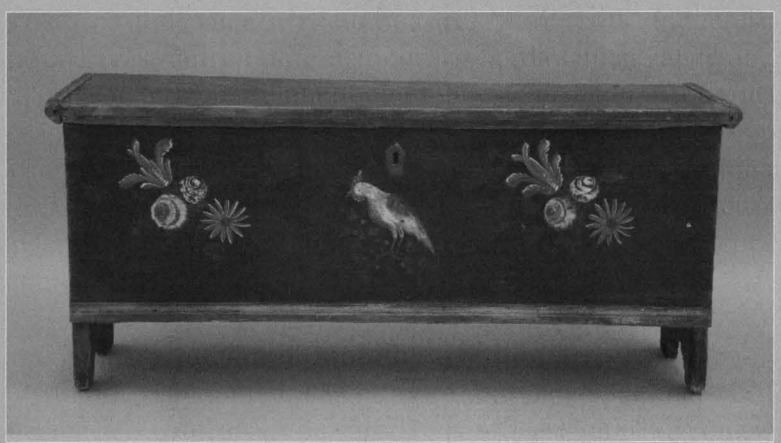

Ladă tâmplărească pictată (Braşov)
Painted joiner chest (Braşov)

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ladă tâmplărească pictată (Sighişoara)
Painted joiner chest (Sighişoara)

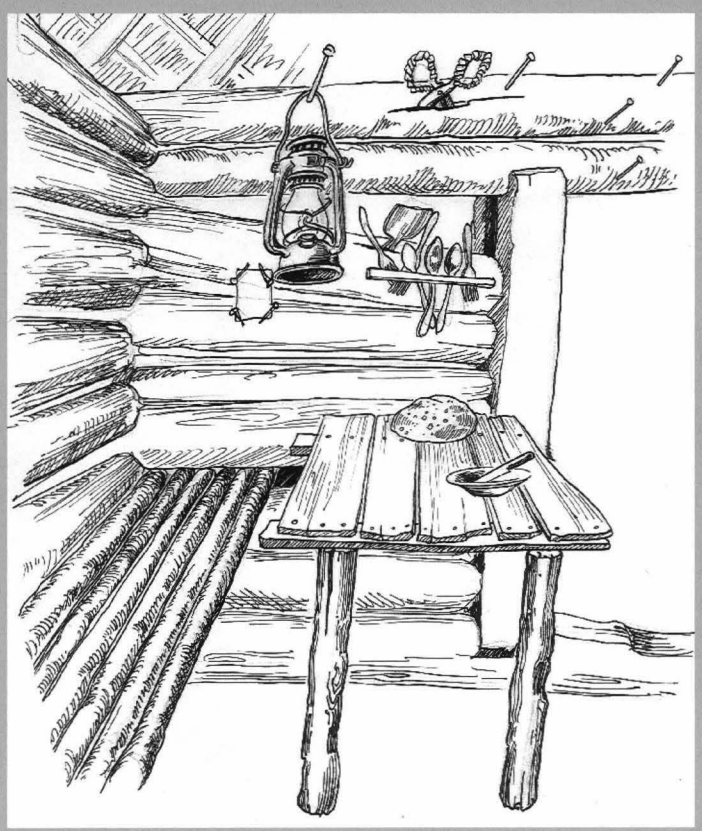

Laviță și masă fixă
Table and fixed benches

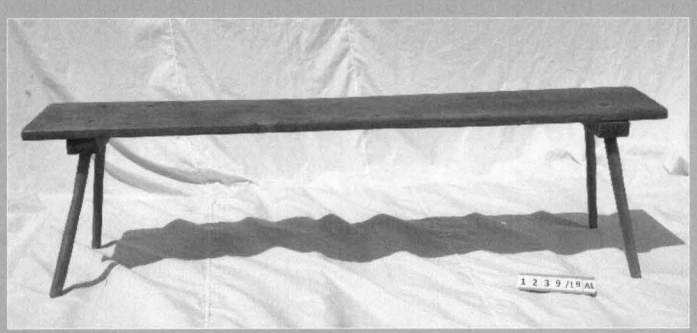

Laviță mobilă
Movable bench

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

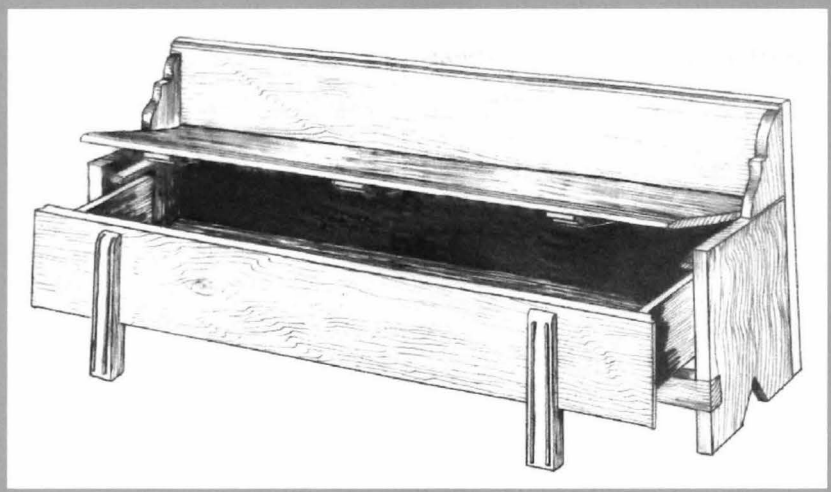

Laviță cu extensie
Bench with extension

Laviță cu ladă pictată
Table with painted chest

Ladă dulgherească
colecția Brădeni sec. XV
Carpenter chest
Brădeni colection XV century

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ladă dulgherească
colecţia Brădeni sec. XV
Carpenter chest
Brădeni colection XV century

Ladă dulgherească
colecţia Brădeni sec. XVI
Carpenter chest
Brădeni colection XVI century

Ladă dulgherească
colecţia Brădeni sec. XV
Carpenter chest
Brădeni colection XV century

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Colecţia Brădeni
Brădeni colection

Blidar simplu cu rafturi
Simple cupboard

Dulap cu blidar
Cupboard chest

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

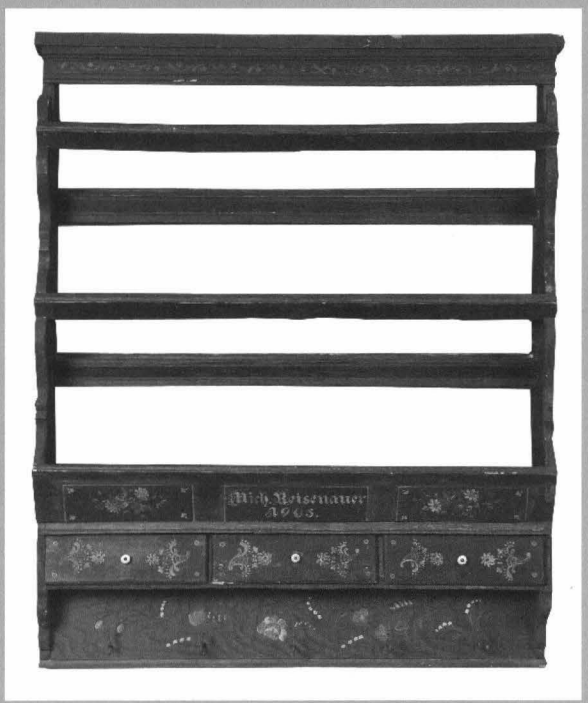

Blidar traforat şi pictat
Painted and sawed cupboard

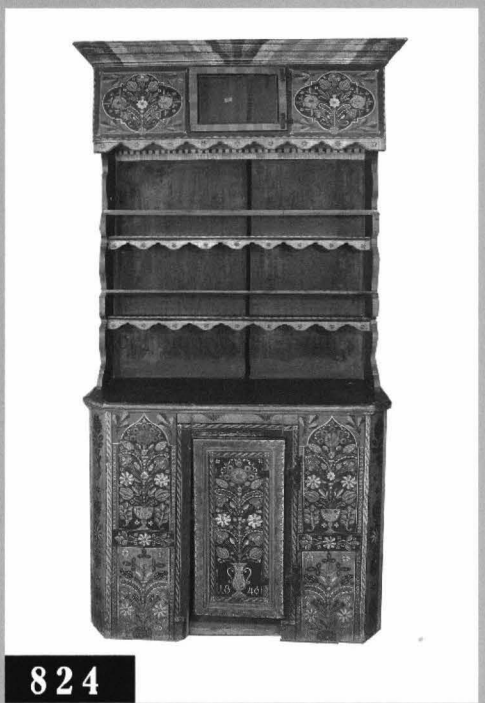

824

Blidar pictat
Painted cupboard

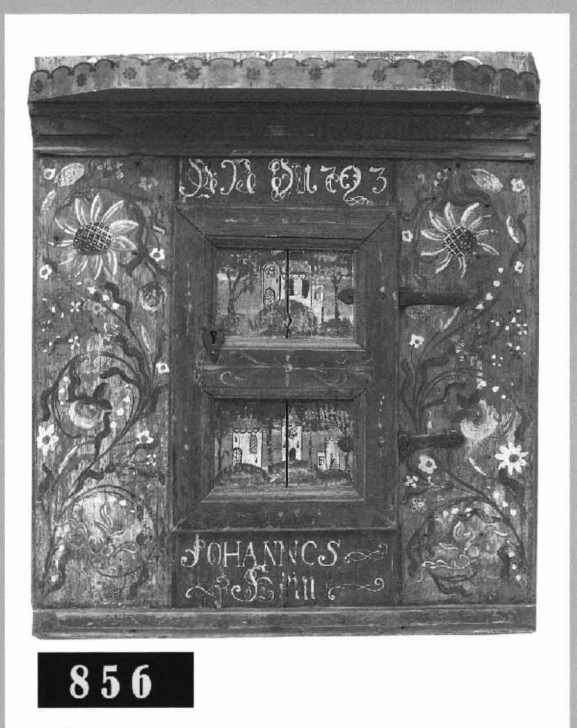

856

Armăroaie pictată
Wall closet

1317

Armăroaie pictată
Wall closet

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Colțar pictat
Painted corner cupboard

Hambar
Barn

Leagăn
Craddle

Leagăn cu coviltir
Covered craddle

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Leagăn pictat şi traforat
Painted and fretted craddle

Pătuţ pictat cu 4 picioare
Small paintent bed with 4 legs

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Restaurarea unei lăzi veneţiene din secolul al XV-lea

Gabriela NEGOESCU*
Daniela VĂCARIU**

Italian chests (cassone) are important pieces of furniture items from italian Renaissance period. Dowry chests used at wedding rituals were richly decorated, crafted by artisans and famous artists. Venetian chest from 15th century belongs to the Romanian Academy and is part of the museum's collection of ancient art „ing. Dumitru Minovici". The restoration of this item was a laborious operation of research, investigation of materials and manufacturing techniques as well as a wide variety of processes and restauration techniques which included wooden support, applications and polycrome layers.

This work received the Grand Prize for restoration at the National Restoration Salon, Craiova 2013.

Keywords: cassone, venetian chest, dowry chests, stucco, wedding, restauration, chemical investigations, degradations
Cuvinte cheie: cassone, ladă veneţiană, lăzi de zestre, stucatură, nuntă, restaurare, investigaţii chimice, degradări

Cassonele este un tip de ladă de zestre care a cunoscut o dezvoltare în Italia secolelor XV-XVI fiind reprezentative pentru păturile sociale bogate. Lăzile erau confecţionate de meşteri artizani consacraţi. Acest tip de ladă a fost foarte bogat ornamentată cu aurituri, picturi, intarsii, uneori chiar cu sculpturi în fildeş şi bronz. Datorită ornamentaţiei preţioase cassone-urile au fost de multe ori dezmembrate în secolele următoare şi folosite ca decoraţiuni de perete.

În mod tradiţional lăzile erau obiectele principale care participau la procesiunile de nuntă care se desfăşurau pe străzile oraşului de la casa miresei la casa mirelui, drum parcurs pentru etalarea bogăţiei trusoului miresei şi statutului social al familiei din care provenea. În legătură cu ornamentarea cassone-urilor, acestea erau decorate pe fronton şi pe laterale, însă existau şi cazuri în care erau decorate şi pe spate, cu toate că această parte era observată doar în timpul procesiunii miresei spre noua ei casă. De asemenea, interiorul capacului era adesea şi el decorat şi uneori inventarul zestrei era scris pe capac. În ceea ce priveşte interiorul lăzilor, acesta a fost căptuşit de cele mai multe ori cu materiale textile scumpe.

Cassone-urile italiene aveau trei funcţii principale pentru care au fost realizate. Aceste funcţii sunt:

1. **De reprezentare socială**, fast, spectacol şi paradă. Această primă funcţie de reprezentare socială era pusă în evidenţă în ziua nunţii, când tânăra fată pleca din casa familiei sale spre casa mirelui. Cassone-ul bogat ornamentat arăta bogăţia familiei fetei şi clasa socială din care aceasta făcea parte.

2. **De depozitare şi odihnă**. Lada de căsătorie era folosită ca spaţiu de depozitare pentru dantelării, broderii, haine, ţesături preţioase, bijuterii şi alte obiecte de valoare.

3. **De învăţătură, glorificare sau inspiraţie**. Aceste cufere aveau reprezentate scene din viaţa de zi cu zi, scene din mitologia clasică foarte populare în acel moment, scene cu membrii familiei sau scene groteşti[1].

Prezentarea piesei

În urma solicitării Academiei Române am facut o expertiză privind starea de conservare a unei lăzi veneţiene datată în secolul al XV-lea. Expertiza a fost realizată de un colectiv de experţi ai CNM Astra Sibiu, care s-au deplasat la Bucureşti la Muzeul de Artă Veche „ing. Dumitru Minovici".

Conform expertizei realizate de expertul muzeului domnul Deac Mircea, (atestatul de M.C.C. cu nr. 47 din 27.01.2003), cufărul, înregistrat în inventarul Muzeului Minovici sub denumirea „ladă

*expert, restaurator lemn policrom, Complexul Naţional Muzeal ASTRA Sibiu; e-mail: g_negoescu@yahoo.com
**inginer, expert investigaţii chimice, chimist specialist, Complexul Naţional Muzeal ASTRA Sibiu; e-mail: dana_canura@yahoo.com

[1] http://www.cotidianul.ro/cima-da-conegliano-si-stralucirea-renasterii-venetiene-187566/

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

veneţiană" a fost evaluat conform criteriilor stabilite în normele de clasare în Patrimoniul Cultural National obţinând un punctaj maxim de 840 puncte, fiind clasat în categoria Tezaur.

Din punct de vedere istoric lada veneţiană se încadrează în perioada Renaşterii Italiene de secol XV „trecerea de la Ogival la Renaştere". Piesa aparţine categoriei mobilierului cu valoare artistică deosebită.

Condiţia piesei înainte de restaurare

După aducerea lăzii veneţiene în laboratorul de restaurare lemn policrom din Centrul Astra pentru Patrimoniu, au fost efectuate o serie de teste şi investigaţii complexe, împreună cu specialiştii investigatori. Lada veneţiană a prezentat o problematică deosebită atât în ceea ce priveşte starea precară de conservare, identificarea completărilor şi restaurărilor anterioare, cât şi redefinirea structurală evidenţiată prin adăugarea soclului inferior.

Din punct de vedere constructiv, lada veneţiană este un tip de ladă cu soclu, cu susţinere pe orizontală. Lada a fost confecţionată din lemn de răşinoase debitat tangenţial cu grosimea panourilor de 2 cm, cu îmbinări în unghi drept, fixate cu cepuri de lemn şi cuie de metal lucrate la forjă. Balamalele, mânerele şi colţarele fixate pe ladă sunt din metal.

Dimensiuni L-186 cm, l-60 cm, h-54 cm. Conform descrierii expertului Deac Mircea „Cufărul de lemn este decorat cu elemente ornamentale şi figurative policrome. Decorul se caracterizează prin bogăţia de ornamente, arabescuri, spirale frize şi flori.

Marginile cufărului sunt curbate în interior spre postamentul de asemenea ornamentat. La mijloc se află un pătrat cu un echiuson heraldic (blazon) degradat şi indescifrabil".

În urma testelor şi investigaţiilor desfăşurate pe obiect au fost constatate următoarele modificări:

Soclul inferior a fost adăugat ulterior, lemnul din care a fost executat este relativ nou, prezintă diferite nuanţe şi este mai putin finisat.

Lada a fost confecţionată cu susţinere pe verticală (adică lateralele lăzii formează cele două picioare de susţinere) însă în urma redefinirii ei prin adăugarea soclului lada are acum susţinere pe orizontală.

Ulterior confecţionării lăzii s-a adăugat soclul. Pe suprafaţa de lemn a soclului s-a aplicat o stucatură cu un decor sub formă de solzi de peşte. Prepararea soclului, cât şi a stucaturii este deficitară deoarece nu are adezivitate suficientă. La acestea se adaugă şi influenţa factorilor de mediu în care a fost expus obiectul (cleiul devine casant în condiţii de umiditate scăzută). După pierderea unei părţi importante din stucatură s-a încercat o reparaţie prin aplicarea unui strat de culoare maro-roşcat, probabil pentru a masca degradarea.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

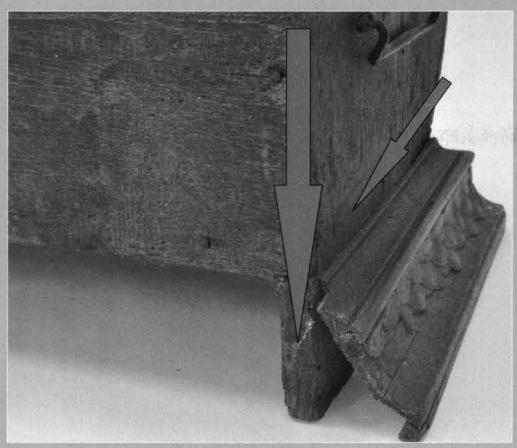

Detalii privind schimbarea susţinerii de pe verticală pe orizontală
Details regarding changing the vertical support to the horizontal

Detalii privind diversitatea lemnului folosit la realizarea soclului
Details regarding the diversity of wood used for the pedestal

Detalii privind degradarea şi pierderea stucaturii
Details regarding the degradation and loss of stucco

Asupra blazonului lăzii ca urmare a pierderii unei părţi importante din aceasta s-a încercat refacerea şi repictarea acestuia. Lateralele lăzii au fost şi ele repictate, cu aceeaşi nuanţă de maro care se întâlneşte şi pe soclu. Din pictura originală de pe laterale se mai păstrează cca. 35%.

În cele două casete frontale pictura nu se mai păstrează, iar analizele chimice au evidenţiat că pe aceste suprafeţe s-a intervenit cu un vernis pe toată suprafaţa deteriorată.

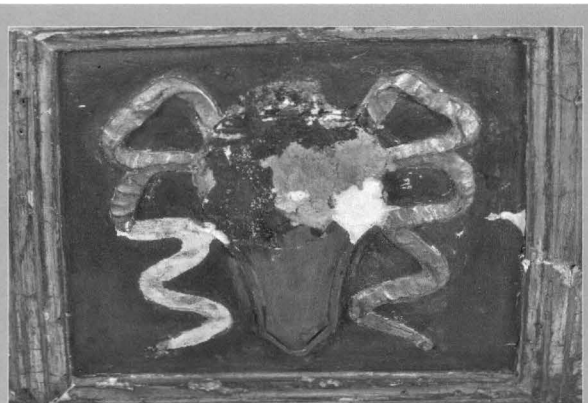

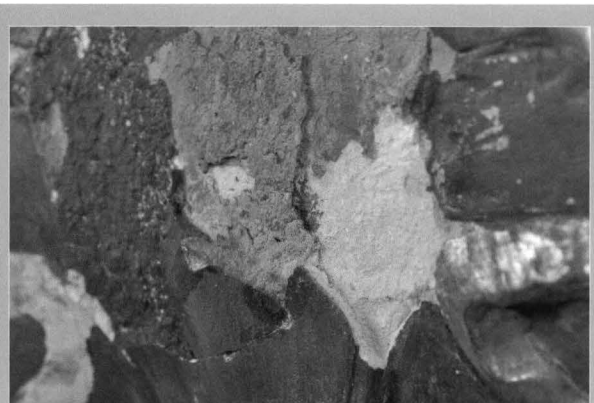

Detaliu privind degradarea, pierderea şi repictarea unei părţi din blazon
Details of degradation, loss and repainting a part of heraldry

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

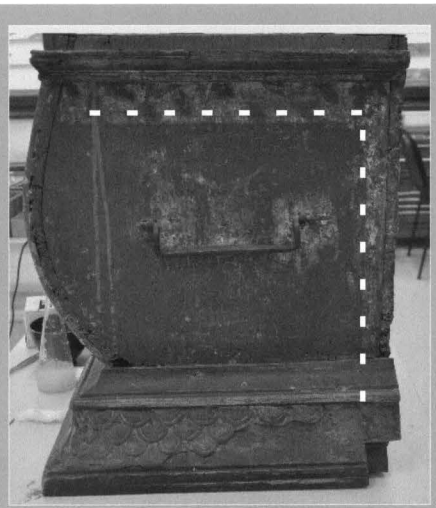

Decorul de pe cutia lăzii
The decoration on the box's chest

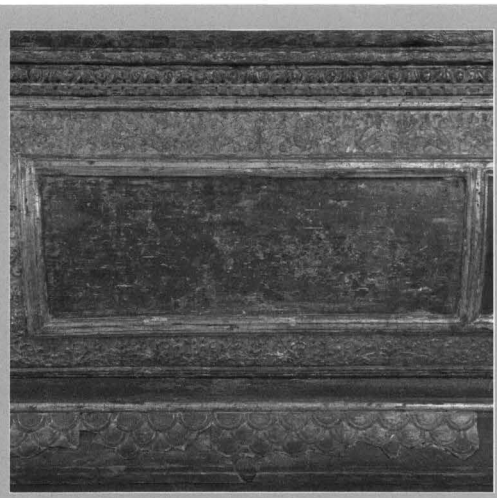

Detaliu degradare casetă fronton central
Detail on degradation of central gable box

Detaliu obturarea locaşului pentru cheie
Detail on key slot obstruction

În galeriile orificiilor de zbor ale panoului original de pe capac s-a identificat un material sub formă de fibră metalică având culoarea cuprului. Acest material este posibil sa fi fost utilizat ca insecticid.

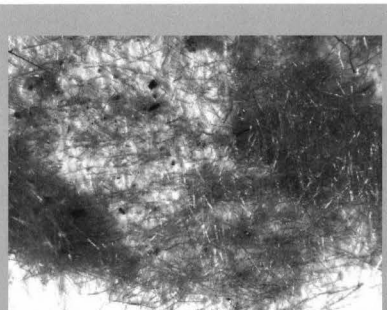

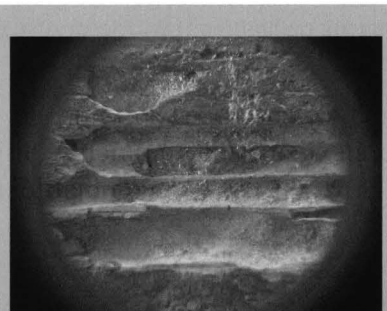

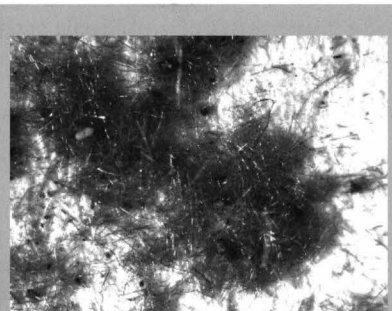

Detalii material sub formă de fibră metalică
Details of materials under the form of metal fibers

La toate aceste intervenţii neadecvate făcute de-a lungul timpului se adaugă tehnica de execuţie originală, condiţiile de microclimat precum şi factorii biologici.

Degradări la nivelul suportului. Acesta prezintă degradări marcate prin fisuri, crăpături, fracturi precum şi intervenţii neadecvate concretizate în reparaţii improprii. Murdărie aderentă şi ancrasată pe toată suprafaţa. Atac biologic produs de insectele xilofage evidenţiat pe capacul puternic degradat al lăzii unde se observă numeroase orificii de zbor şi galerii. Acestea au cauzat în suport pierderi de masă lemnoasă, iar pe spatele lazii sunt halouri de umiditate.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Degradări ale stratului pictural. Se întâlneşte murdărie aderentă şi ancrasată pe toată suprafaţa. Grundul prezintă pulverulunţă fiind instabil pe anumite zone. Stratul pictural prezintă lovituri mecanice, zgârieturi, găuri şi orificii de zbor ale insectelor xilofage cu perforarea stratului pictural. Lacune ale straturilor picturale sunt atât de suprafaţă, cât şi de profunzime. Ele se întâlnesc pe toată suprafaţa piesei, aceasta având şi o pronunţată uzură funcţională.

Investigaţiile chimice au fost realizate în cadrul laboratorului CNM ASTRA Sibiu. Analizele efectuate au fost: examinări microscopice, teste microchimice şi de ardere, stratigrafii, colorări specifice, microfotografii digitale.

Probele prelevate au fost supuse examinărilor microscopice şi testelor microchimice specifice, de identificare a ionilor. Locurile de prelevare au fost atent selecţionate astfel încât să ne ofere cât mai multe informaţii utile, în procesul de conservare şi restaurare, pentru identificarea materialelor constitutive prezente.

Rezultatele investigaţiilor chimice atestă prezenţa unui grund neomogen, grosier pe bază de cretă ($CaCO_3$) şi ipsos ($CaSO_4 \cdot 2\ H_2O$) în amestec cu clei animal (identificat prin colorare Fuxină Acidă 1%) şi alb de plumb (carbonat bazic de plumb, $2Pb(CO_3)\ Pb(OH)_2$). Testul pentru materiale grase este pozitiv cu formarea unei spume stabile[2].

Pe suprafaţa obiectului se observă prezenţa unei foiţe aurii, cu conţinut de Au, dispusă peste un strat de bolus roşu (oxizi de fier) ce conferă acesteia luminozitate.

Stratul de vernis prezintă o formă de îmbătrânire, o brunisare şi aglomerare în granule.

Murdărie aderentă, prezentă în strat subţire[3].

În paralel s-au efectuat analize şi cu un spectrometru de fluorescenţă de raze X portabil tip InnovX Systems Alpha Series cu anticatod din W, suport ştiinţific acordat de Dr. Fiz. Niculescu Gheorghe.

Parametri de lucru: intensitate 6 microA, tensiune 40 kV, timp de achiziţie 60 s[4].

Rezultate:

Proba 1 albastru verzui caseta centrală

Verde de pământ, posibil în amestec cu galben de As.

Alb de Zn şi alb de Pb cu sulfatul de Ba ca şi filler în stratul de preparaţie.

Proba 2 maro închis caseta centrală

Oxizi de fier.

Proba 3 adeziv soclu stânga jos

Calciu în proporţie de peste 10%.

Elemente identificate Ba, Fe, Zn, Pb, Sr,S, Cl.

Proba 4 maro cu adeziv şi pigment roşu

Oxizi de fier.

Proba 5 lemn şi roşu capac stânga sus

Oxid de fier şi urme de alb de Ti şi galben de Sn-Pb.

[2] Plesters Joyce, *Cross – Sections and Chemical Anaysis of Paint Samples, Studies in conservation,* Volume 2, Number 3, 1956, p. 110 – 154.

[3] Buletin nr. 400/13.

[4] Niculescu Gheorghe, *Tehnici de investigaţii bazate pe obţinerea şi interpretarea imaginilor*, curs teoretic.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ca>10%.

Elemente identificate: Ti, Fe, Cu, Zn, Pb, Ba Sr, Sn, S, K.

Proba 6 maro și alb lateral dreapta.

Oxid de fier.

Probă foiță, foiță de aur peste un strat de oxid de fier.

Stratul de preparație conține, la toate probele alb de plumb și alb de zinc cu sulfatul de bariu ca și filler.

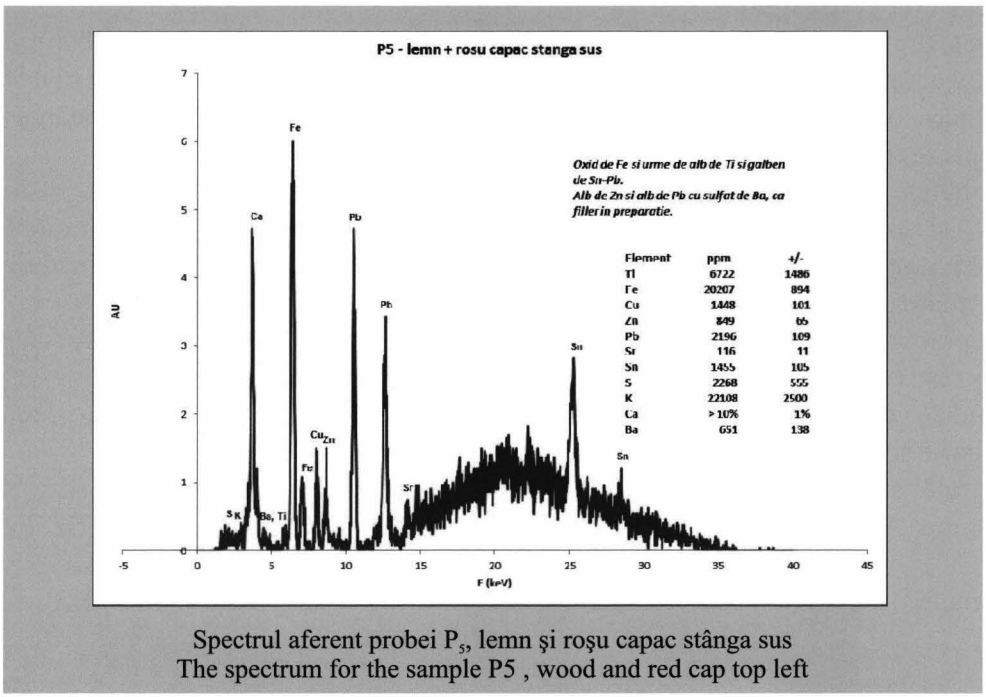

Spectrul aferent probei P_5, lemn şi roşu capac stânga sus
The spectrum for the sample P5 , wood and red cap top left

Restaurarea

În urma constatărilor făcute pe obiect s-a stabilit metodologia de restaurare adecvată.

O primă operaţie după prelevarea probelor biologice şi chimice a fost consolidarea straturilor, operaţiune foarte importantă care constă în restabilirea coeziunii straturilor picturale şi a aderenţei dintre acestea şi suportul din lemn. În acest fel se procedează la suplimentarea liantului îmbătrânit prin introducerea unor substanţe adezive compatibile.

Protejarea stratului pictural sau consolidarea sistemului pictural s-a realizat prin aplicarea foiţei japoneze în zonele unde stratul de culoare şi-a pierdut proprietăţile adezive şi coezive, se exfoliază, este pulverulentă sau prezintă cracluri. Procesul de consolidare a straturilor a fost dificil deoarece lada prezintă decor în relief, profile, suprafeţe cu diferite unghiuri. Foiţa japoneză a fost aplicată pe stratul pictural prin pensulare dinspre centru spre extremităţi pentru a evita formarea bulelor de aer şi deplasarea materialelor originale. Consolidarea s-a realizat cu o soluţie călduţă de clei de iepure în concentraţie de 7% .

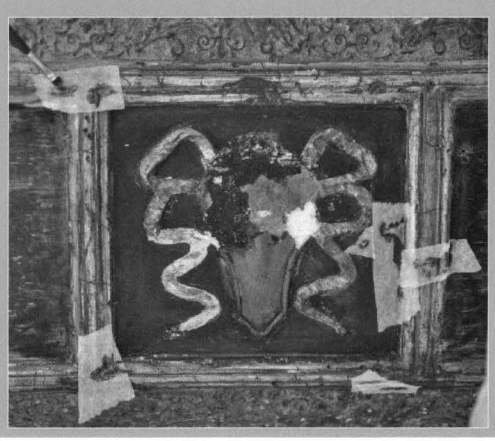

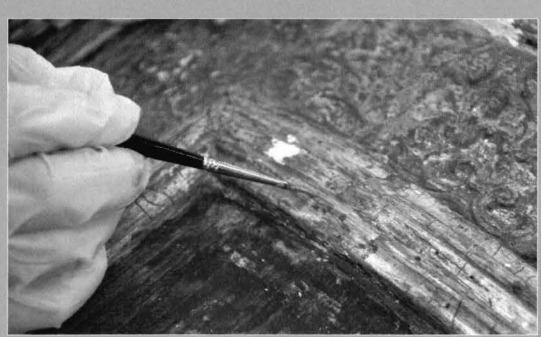

Detalii consolidare sistem pictural
Details on pictorial system consolidation

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Atât repictările lateralelor lăzii, cât şi stratul original prezentau o sensibilitate la apă. Aici suprafeţele nu aveau strat protector. Am utilizat procedura de consolidare la cald cu clei de iepure. Extragerea surplusului de apă s-a făcut cu şerveţele de hârtie tamponând suprafaţa cu un tampon de vată învelit într-un material textil pentru fixarea zonelor fragilizate.

Detalii consolidare strat pictural de pe laterale
Details on pictorial layer consolidation, lateral part

Degradarea şi pierderea unor părţi importante din stucatura de pe soclu s-a datorat mişcării lemnului ca urmare a variaţiilor de umiditate, precum şi a faptului că greutatea şi susţinerea este acum pe soclu. La prepararea suprafeţei soclului s-a folosit iniţial o vopsea formată din pigment roşu şi clei, fără adezivitate mare la suportul de lemn, iar solzii au fost fixaţi peste acest strat de culoare neaderent şi sensibil.

Procedeul de fixare şi consolidare a stucaturii de pe soclu s-a realizat prin injectarea cu clei de iepure în concentraţii diferite de la 7-20% pentru a umple golurile de aer formate. Bucăţile de stucatură sensibile şi fără aderenţă au fost desprinse de suport, curăţite de cleiul casant şi îmbătrânit, iar lipirea lor a fost făcută cu clei de iepure în concentraţie de 20% pe suportul de lemn curăţat. În unele locuri acolo unde a permis distanţa dintre solzi şi suport am folosit un lapte de chit pentru a umple golurile mari formate între ornamental cu solzi şi suport. După lipire au fost adăugate prese de sticlă pentru fixare.

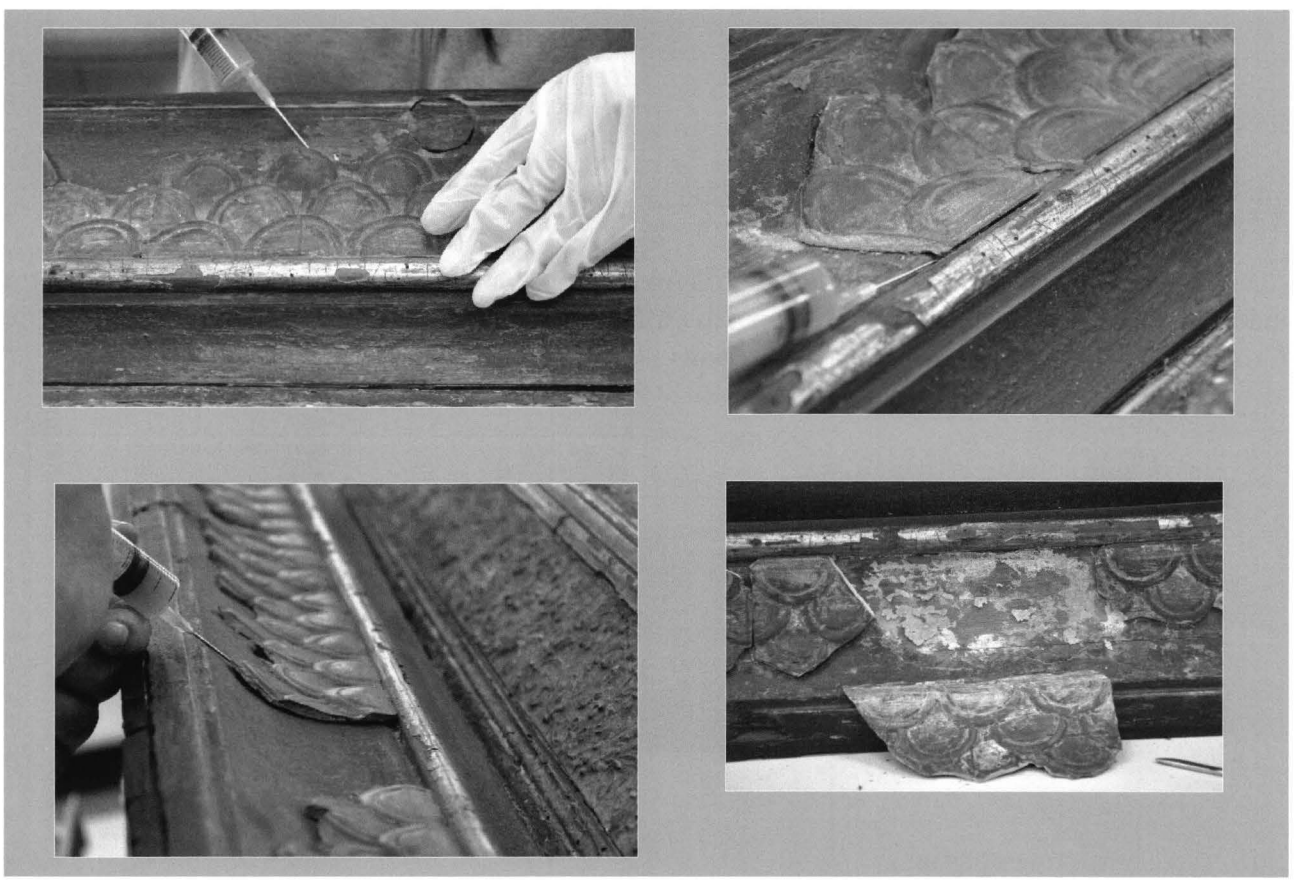

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

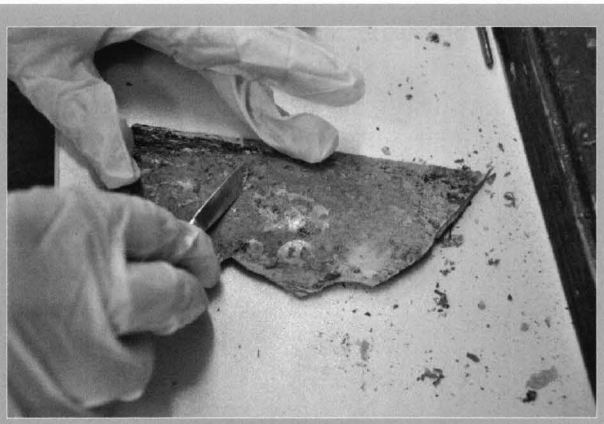

Detalii ale etapelor de lucru privind curăţirea, încleierea şi fixarea stucaturii
Details of working stages on cleaning, gluing and attaching stucco

Au fost realizate operaţii de curăţire mecanică şi chimică pe suportul de lemn pentru îndepărtarea depozitelor de murdărie. Operaţia a fost realizată cu instrumentar adecvat şi o soluţie formată din apă, alcool etilic, amoniac, detergent C 2000.

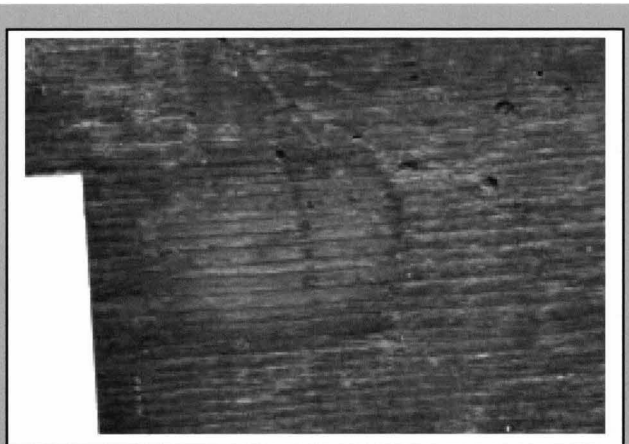

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

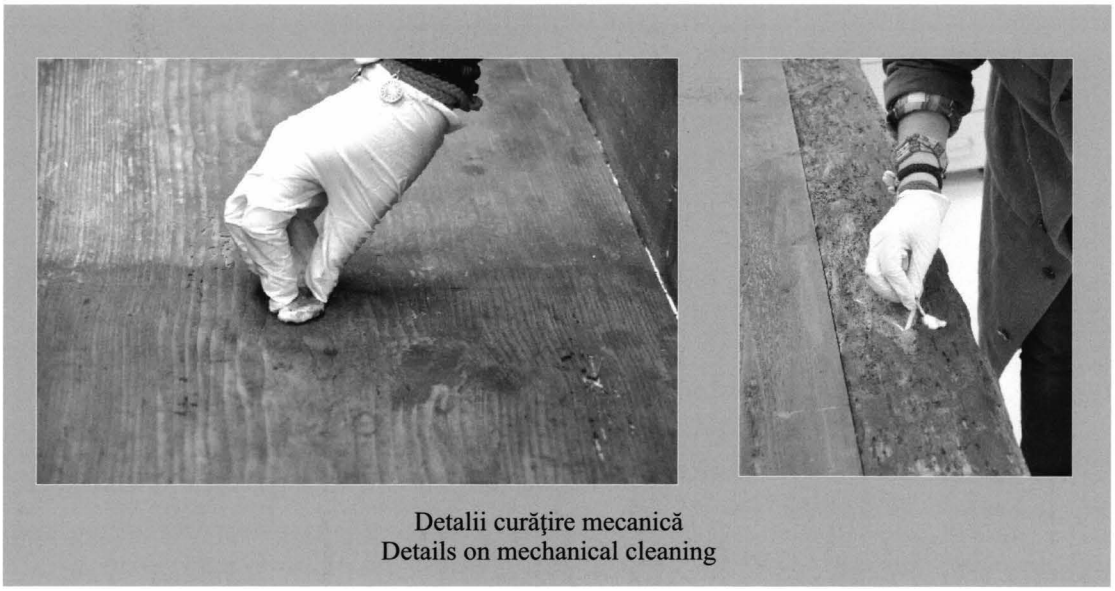

Detalii curăţire mecanică
Details on mechanical cleaning

În urma investigaţiilor au fost efectuate o serie de teste cu diferite amestecuri de solvenţi pentru identificarea soluţiei corespunzătoare. Un prim test de curăţire a fost realizat cu un amestec compus din alcool izopropilic, amoniac, apă. Evaporarea rapidă a solvenţilor, cât şi înmuierea greoaie a suprafeţei nu au dus la un rezultat corespunzător. Alte teste au fost efectuate cu soluţiile 1-6 din şcoala rusească, dar fără rezultat. Teste cu un amestec pe bază de apă, alcool etilic, amoniac şi detergent C 2000. În urma efectuării testelor de curăţire am ajuns la concluzia că soluţia compusă din amestecul de solvenţi: apă, alcool, amoniac şi detergent este cea mai eficientă pentru îndepărtarea murdăriei şi vernis-ului degradat. La soluţia existentă s-a mărit concentraţia de amoniac în funcţie de aderenţa şi grosimea murdăriei. Pe zonele cu foiţă foarte sensibilă s-a folosit alcool etilic. Datorită trecerii timpului materialele îmbătrânesc şi citirea operei se face mult mai greoi, ca în cazul de faţă.

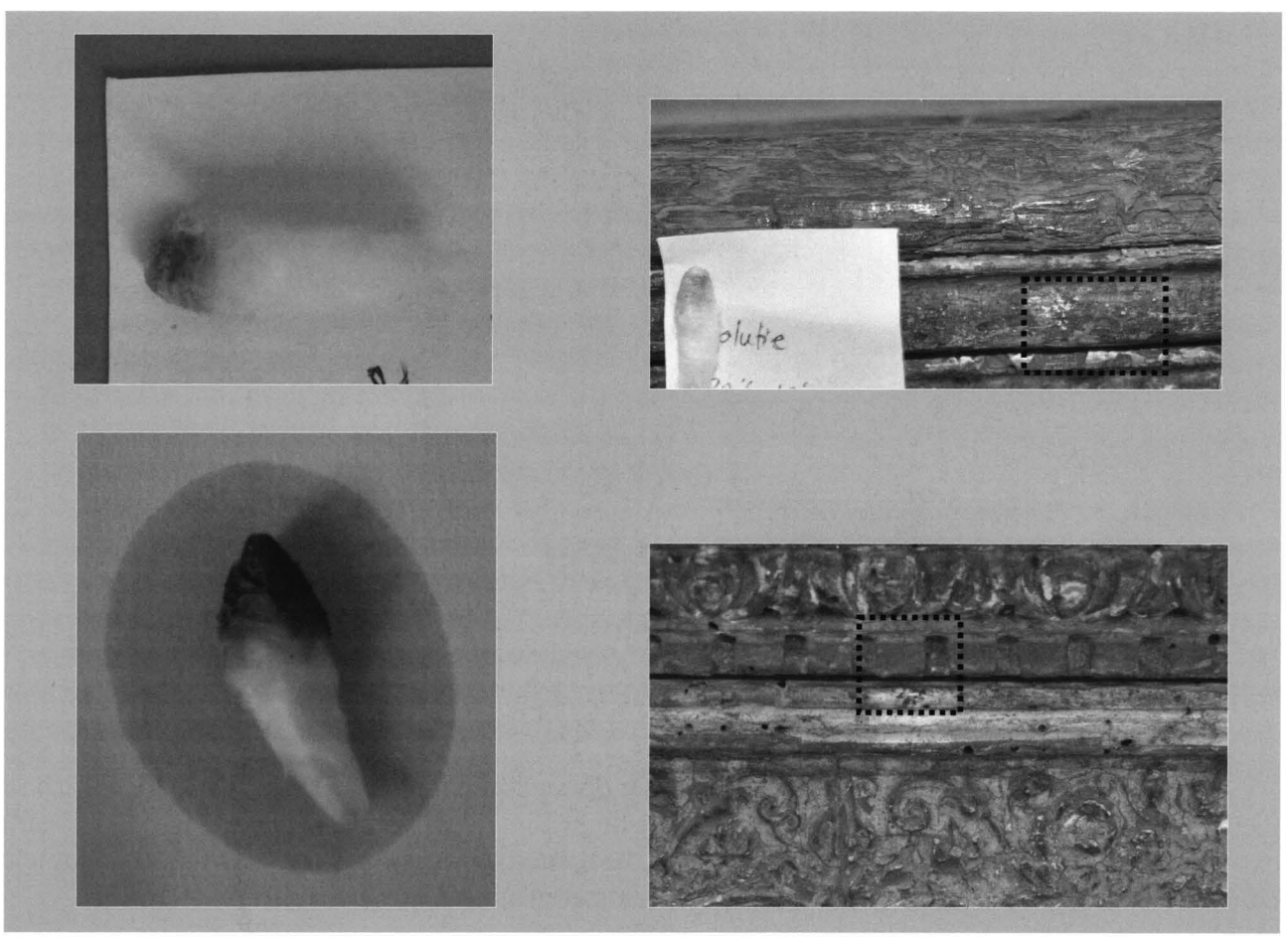

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

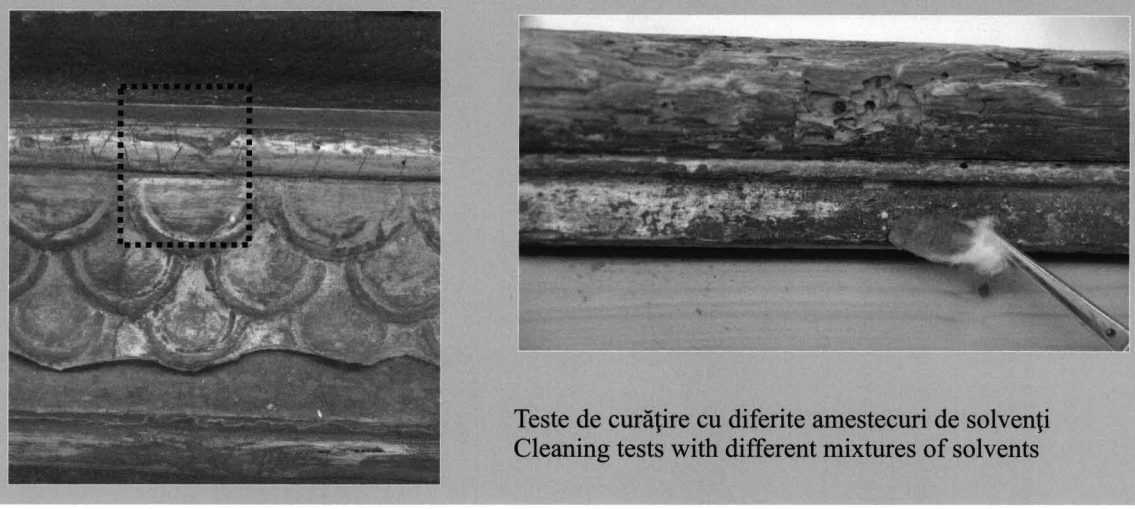

Teste de curăţire cu diferite amestecuri de solvenţi
Cleaning tests with different mixtures of solvents

În urma operaţiei de curăţire a ieşit la iveală o completare ulterioară în colţul inferior drept. Această completare nu prezintă decor în relief şi foiţă de aur, ca benzile ornamentale existente.

Detalii din timpul operaţiei de curăţire identificare - completare anterioară
Details during operation of cleaning identification - earlier completing

În urma intervenţiilor neadecvate desfăşurate pe caseta centrală aceasta este în pericol de a se pierde. Preparaţia pe care a fost aplicată culoarea este extrem de pulverulentă, iar pigmentul albastru extrem de sensibil chiar dacă a fost vernisat. Pentru rezolvarea acestei situaţii am consolidat suprafeţele cu clei de iepure 5-7%, iar întregirea suprafeţei s-a realizat cu un chit aplicat în mai multe straturi.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Detalii privind etapa de consolidare şi chituire a blazonului
Details of the consolidation phase and grouting of heraldry

Preparaţia este un strat tampon cu rol izolator, dar şi optic, putând să influenţeze aspectul picturii. Scopul chituirii este acela de a duce lacuna la nivelul stratului pictural. Rolul chituirii constă în limitarea strictă a lacunei şi de a putea fi foarte uşor de îndepărtat în caz de necesitate.

Ansamblu ladă în timpul operaţiei de chituire
Chest ensemble during grouting operation

Retuşul este o egalizare cromatică a părţilor care lipsesc în scopul redării liniarităţii imaginii. Rolul acestei integrări este pur estetic, ea presupune în primul rând mascarea zonelor chituite, dar şi a accidentelor. Această operaţiune s-a adaptat tipurilor, formelor şi suprafeţelor lacunare existente.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

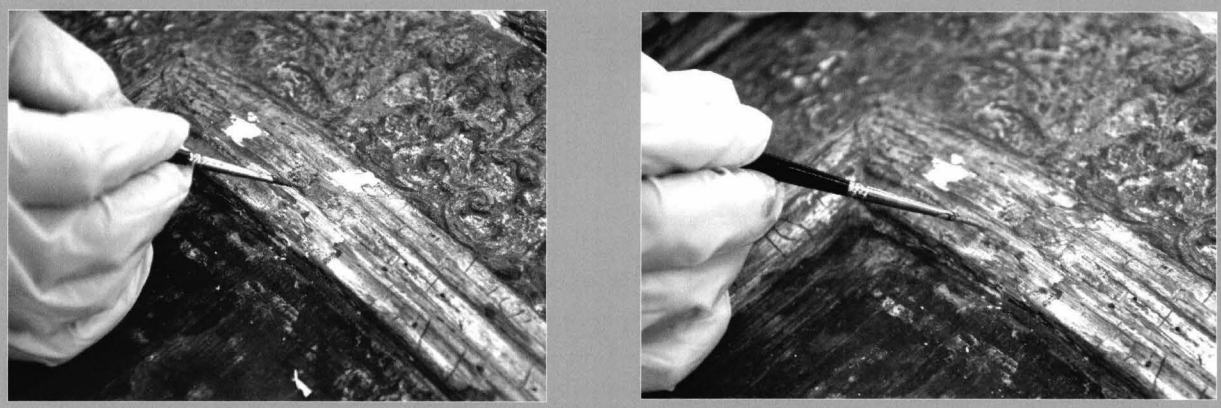

Detalii integrare cromatică
Details regarding the chromatic integration

Integrarea se realizează în culori de apă, zonele lacunare mai mici au fost realizate în tehnica rittoco (în puncte), după ce în prealabil s-a aplicat o culoare maro-roşcat pentru a putea aplica nuanţa aurie care este translucidă. Retuşul punctiform constă în juxtapunerea tonurilor care se recompun pe retina privitorului.

Detalii integrare cromatică
Details regarding the chromatic integration

Pentru vernisarea suprafeţelor pictate am folosit răşină naturală damar dizolvată în terebentină.

Hidrofugarea suprafeţelor nepictate s-a realizat cu ceară de albine 25% dizolvată în White Spirit.

Ansamblu după vernisare
Ensemble after varnishing

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Cojoc din zona Transilvaniei: prezentare şi restaurare

Anamaria FLOCA*

The following paper is a result of the restoration of a sheepskin coat I displayed in a colection at National Astra Museum Complex. The sheepskin coat with the inventory number 5146-P, was acquired from Cergău, county of Alba. It is a women sheepskin coat from the 20th century. The coat is made of leather and sheep fur, at the edges there is a black artificial fur attached later on in a previous restoration. also at the neck, chest and wristbands there is a double fur layer of otter.

For decoration there were used floral motives and geometric ones, this can be seen on the front, back and gussets of the shipskin coat. the decorations are made from different types of thread and painted stitching leather.

The dominant colours of the decorations are black, green, purple, blue, brown and red. The coat suffered unapropriate previous interventions that added ship fur imitattion on the edges and wristbands, this technic covered the original decoration of the coat. eliminating some parts of the artifficial fur we discovered that the original decoration was still present in some parts of the right wristband and around the neck. The rest of the decoration was cut off and put as decoration on the shipskin where the original decoration were defacement.

To discover more about the materials used for this object, and the technic that was used to make it plus the conservation state I preformed a lot of tests. These tests were able to reveal the chemical solutions that are good to use in the restauration process, of the treatments used and the best conditions to deposit the object. The tests used were the test of the metalic brad, determination of the pH, the microchemical test for greassy materials and the tests for fur identification, the caracterization of the material and the identification of the biodegrade agents.

The first step to restore this object was to apply an insecticide treatment with a base substance of permetrine.

I started the consolidation of the metalic brad on the entire surface of the shipskin by sewing the otter fur from the neck, chest and wristbands was sewed light, not in tension so that the fur got the original shape and covered the entire surface.

After finishing the consolidation the metalic brad and the otter fur, there was a chemical clean with the soft brush and the minivacumm and covering the object with a material. there was a chemical solvent cleaning for the dirt on the holdfast, the cleaning was based on extraction gas and natural hair brush.

The leather that included missing parts was sewed in the missing places.

The embroidery zones were consolidated with silk brad using the brick point.

The coloured leather was hidrated with a mix of lanoline, timol, hoof oil, water and alcohol, those ingredients were mixed till homogenization.

To preserv the object I made a custome made textile white cover.

The storage of the shipskin coat should be in a storage, in a locker, in the custome made textile white cover, at a temperature of 18-20 degrees Celsius, with a humidity of 45-55% and a ilumination of a 50 luxi intensity.

Keywords: sheepskin coat, fur, restoration, previous restoration
Cuvinte cheie: cojoc, piele, blană, restaurare, intervenţie anterioară

Prezentarea piesei selecţionate

Lucrarea este constituită din expunerea restaurării pe care am efectuat-o asupra unui cojoc din colecţia Complexului Naţional Muzeal Astra. Odată cu intrarea acestei piese în laboratorul de restaurare, am încercat să aflu cât mai multe despre ea.

*restaurator, Complexul Naţional Muzeal Astra; e-mail: anamaria.ane90@yahoo.com

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

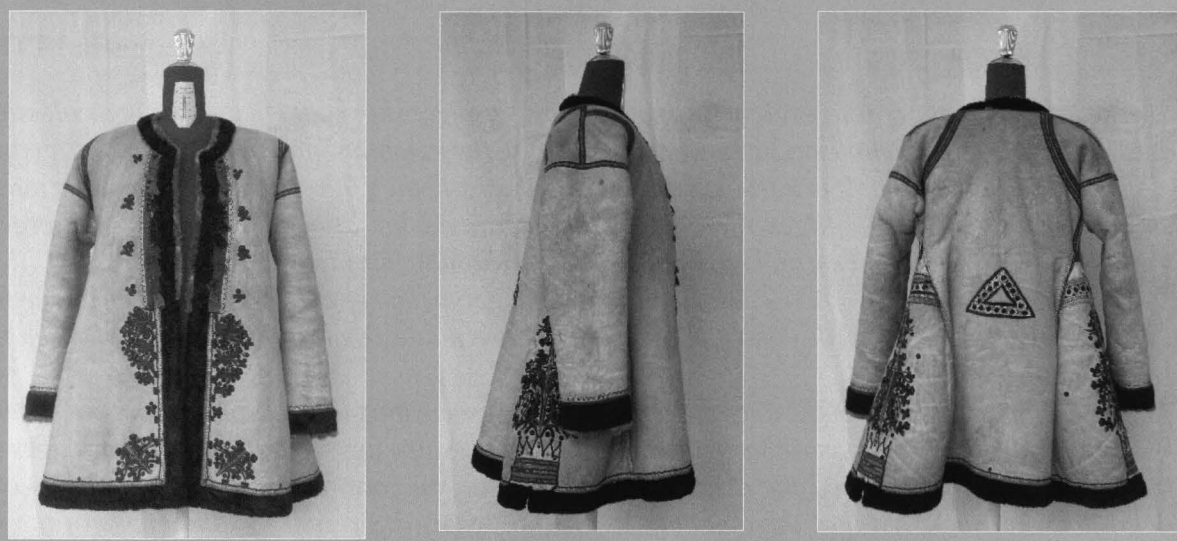

Fig. 1 Cojoc femeiesc, nr. inv. 5146-P, înainte de restaurare
Woman sheepskin coat, nr. inv. 5146-P, before restoration

Cojocul cu numărul de inventar 5146-P (Fig. 1), a fost achiziţionat de la Cergău, jud. Alba, el fiind un cojoc femeiesc din secolul al XX-lea. Acesta este confecţionat din piele şi blană de oaie, marginal fiind ataşată anterior blană artificială de culoare neagră. De asemenea la gât, pe piepţi şi la manşete cojocul este dublat cu blană de vidră.Ca şi decor s-au folosit motive florale şi geometrice acestea putând fi observate în faţă, pe clinuri şi în spate. Decorul este realizat din diferite tipuri de aţă şi piele vopsită împletită. Culorile predominate ale decorului sunt: negru, verde,mov, albastru, maro şi roşu. În faţă, în partea superioară, are montaţi câte 10 ciucuri, din bumbac, pe ambele părţi. Pe marginea cojocului întâlnim şi fir metalic înfăşurat pe miez textil de culoare galbenă.

Obiectul prezintă uzură funcţională, rupturi ale pielii, depuneri de praf pe întreaga suprafaţă a piesei, broderia fiind roasă în unele locuri cu pierderi de material, pete de rugină şi de grăsime şi şnurul ornamental descusut din loc în loc (Fig. 2).

Fig. 2 Degradări
Degradation

Cojocul a suferit intervenţii anterioare (Fig. 3) neadecvate prin care i s-a adăugat imitaţie de blană de miel pe margini şi la manşetă, astfel fiindu-i acoperit o parte din decorul original. Prin descoaserea unor părţi din blana artificială am putut observa că decorul degradat a fost păstrat doar la manşeta dreaptă şi în jurul gâtului. În rest, decorul a fost tăiat în totalitate şi s-au făcut completări pe cojoc, în locurile unde decorul original era degradat. Locul unde putem observa cel mai uşor completările sunt pe piepţi, unde au fost adăugate flori brodate cu bumbac şi mătase, fiind înlocuit decorul cu piele vopsită şi pe clinuri unde în partea superioară, clinul din partea stânga a cojocului a fost refăcut aproape în totalitate cu bucăţi din decorul tăiat de pe cojoc. Din aceste motive nu am putut renunţa în totalitate la intervenţia anterioară. Am ales însă să restaurez decorul din jurul gâtului, pentru

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

a avea o comparaţie cât mai corectă între original şi felul în care se prezintă obiectul în momentul de faţă[1].

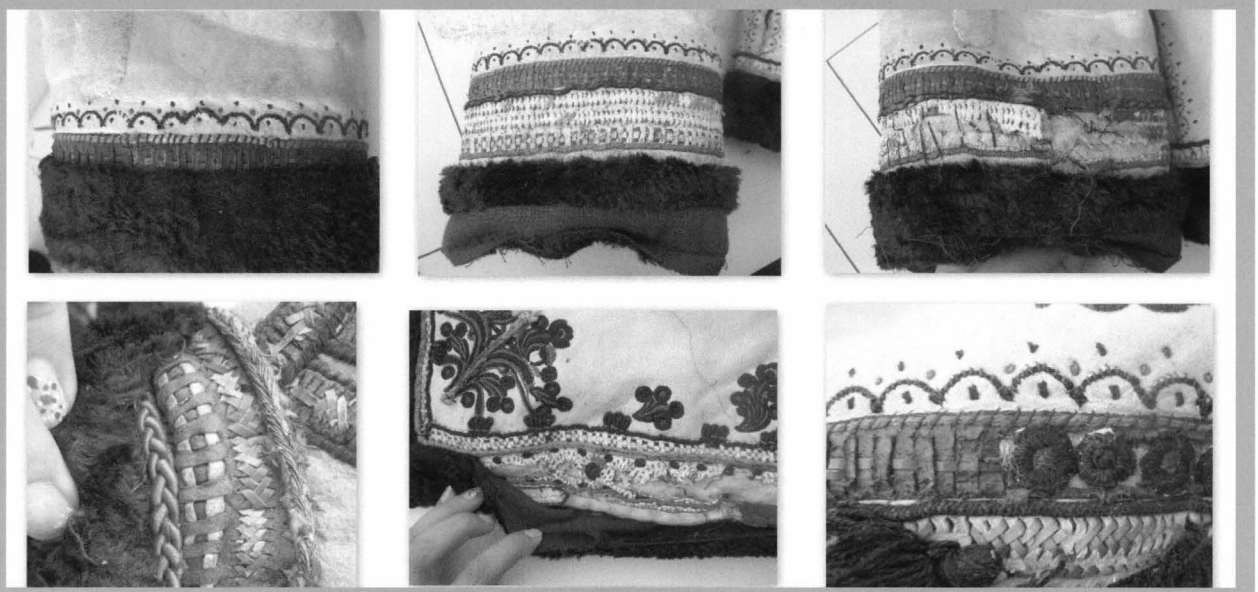

Fig. 3 Intervenţii anterioare
Previous interventions

Ivestigaţii ştiinţifice

Din dorinţa de a obţine mai multe informaţii despre materialele obiectului, tehnica de confecţionare şi starea lui de conservare am realizat mai multe analize. Acestea ajută la stabilirea soluţiilor adecvate ce urmează a fi folosite pe parcursul restaurării, a tratamentelor şi condiţiilor optime de depozitare[2]. Prin urmare am realizat următoarele tipuri de analize:

Analiza firului metalic (Fig. 4) a fost realizată de doamna chimist specialist, ing. Daniela Văcariu, aceasta efectuând examinări microscopice, teste microchimice, măsurători micrometrice şi microfotografii digitale. Astfel, am aflat că firul metalic este o bandă din aliaj pe bază de cupru înfăşurat cu pas mic peste un miez textil, posibil din fibre de bumbac, colorate în galben. Diametrul firului este de aproximativ 0,5 mm. Distanţa între spire este de aproximativ 0,4 mm. Pe suprafaţa probei se observă straturi subţiri de produşi de coroziune cărămizii şi verzi ai cuprului (oxid de cupru şi carbonat bazic de cupru).

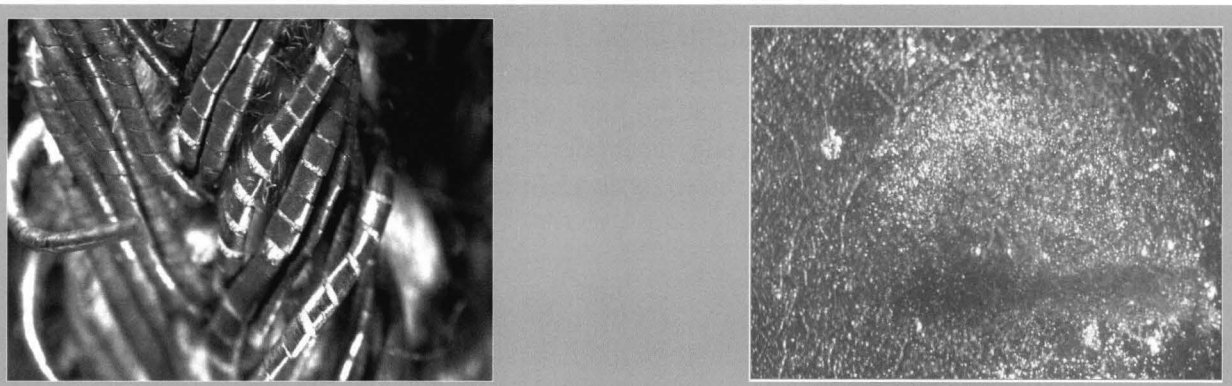

Fig. 4 Analiza firului metalic
Test of the metalic brad

[1] Kissné Bendefy Márta, Századi aranyozott bőr miseruha restaurálása, ISIS 2003. Kissné Bendefy Márta, Régészeti bőrtárgyak leletmentésének és konzerválásának nehézségei, Salvarea şi posibilităţile de conservare ale obiectelor arheologice din piele, ISIS 2014.

[2] Bernath Andrea Gabriela, *Problematica restaurării pielii. Restaurarea unei perechi de cizmuliţe eschimose*, lucrare de licenţă 2005.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Determinarea pH-ului (Fig. 5) a fost realizată cu hârtie indicatoare ce nu lasă culoare, după câteva secunde de la aplicare aceasta indicând un pH de 5, potrivit pentru piele.

În urma testului microchimic pentru materialele grase, realizat cu NH3 25% şi H2O2 30%, am observat că spuma formată a fost stabilă (Fig. 6).

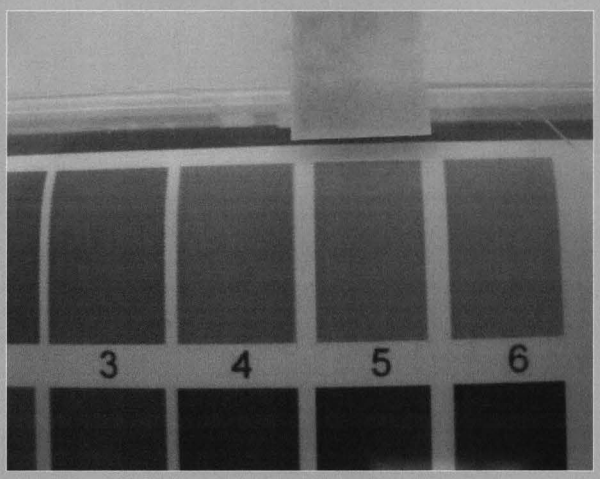

Fig. 5 Determinarea pH-ului
Determination of the pH

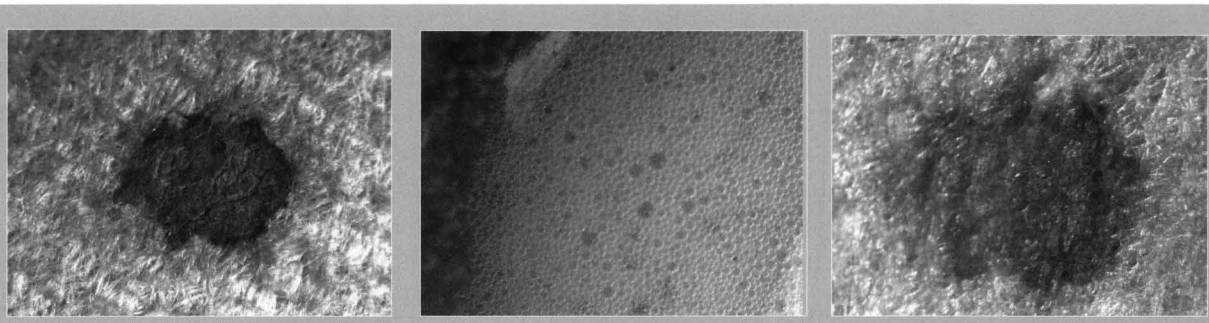

Fig. 6 Testul microchimic pentru materialele grase
The microchemical test for greassy materials

Analizele pentru identificarea tipului de blană, caracterizarea materialului şi identificarea agenţilor de biodegradare au fost realizate de doamna expert în investigaţii biologice şi conservare, Ileana Chirtea, aceasta efectuând examinarea microscopică cu binocular şi stereobinocular (Fig. 7). Astfel, am aflat că suportul este confecţionat din piele şi blană de oaie, blana neagră de pe marginea cojocului şi de la manşete este una artificială, iar broderia este realizată cu fir de mătase industrială şi bumbac mercerizat. Cojocul prezintă atac biologic de molii Tineolla b.

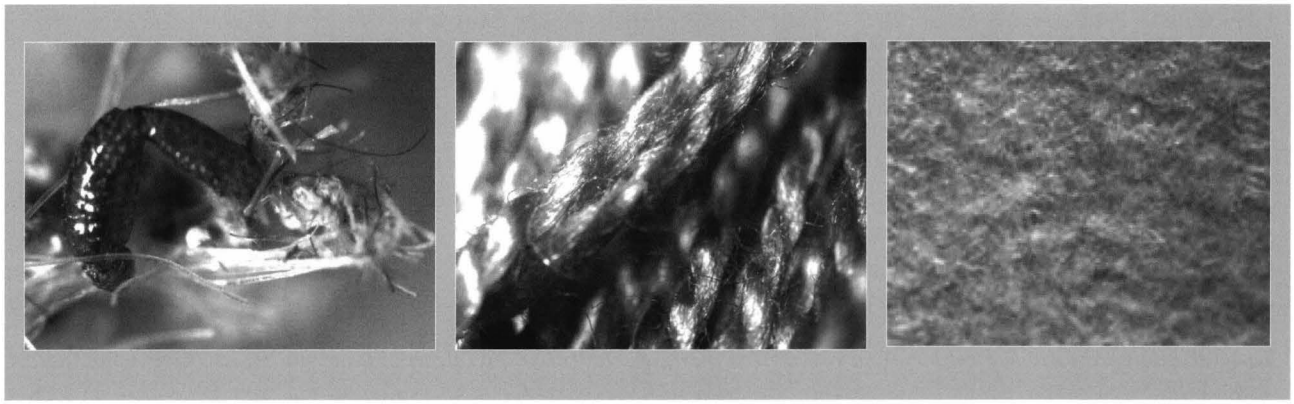

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Fig. 7 Caracterizarea materialului şi identificarea agenţilor de biodegradare
The caracterization of the material and the identification of the biodegrade agents

Intervenţii de restaurare efectuate

Un prim pas în restaurarea obiectului a fost aplicarea unui tratament insecticid, cu o substanţă pe bază de permetrine[3].

Restaurarea propriu-zisă a cojocului a început prin consolidarea firului metalic de pe toată suprafaţa cojocului, prin coasere. Blana de vidră de la gât, de pe piepţi şi de la manşete, a fost consolidată cu tiul croit după forma blănii şi prin coaserea acestuia cu lejeritate pentru a nu crea tensiune în piele şi acoperind întreaga suprafaţă (Fig. 8)[4].

După finalizarea consolidării firului metalic şi al blănii de vidră, am realizat curăţirea mecanică prin periere cu perii moi şi cu ajutorul miniaspiratorului, obiectul protejându-se cu un strat textil. Pentru îndepărtarea murdăriei aderente de pe suport am realizat şi o curăţire chimică cu solvent, benzină de extracţie, aceasta fiind realizată cu perie din păr natural[5].

Zonele de piele care prezentau rupturi şi pierderi, au fost completate cu piele aplicată prin coasere. Completările neadecvate au fost îndepărtate şi realizate corespunzător (Fig. 8, 9).

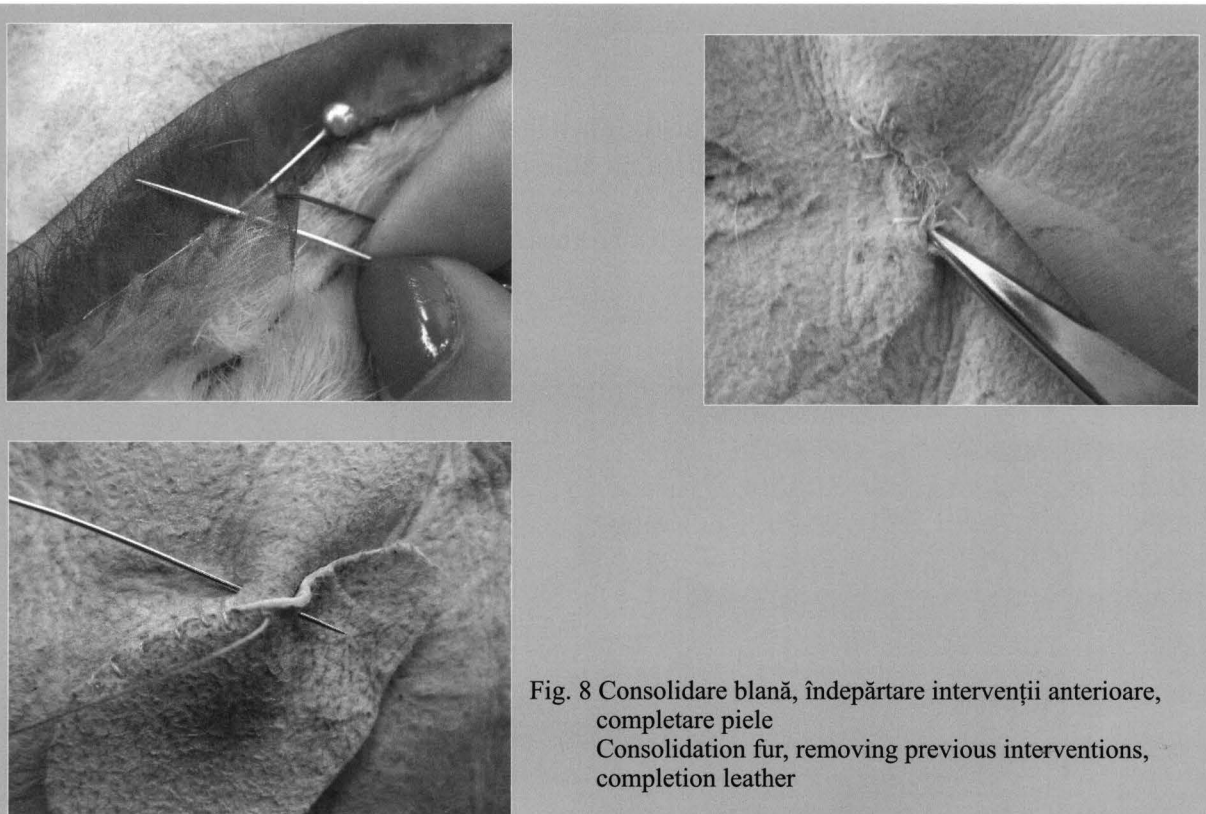

Fig. 8 Consolidare blană, îndepărtare intervenţii anterioare, completare piele
Consolidation fur, removing previous interventions, completion leather

[3] Moga Florenţa, *Metode şi tehnici de conservare şi restaurare a obiectelor din piele-blană utilizate în laboratorul Complexului Muzeal ASTRA*, Cibinium 1990-2000, 2000, p. 251-252.

[4] Moga Florenţa, *Restaurarea unei piese de îmbrăcăminte Kürschner din secolul al XIX-lea*, Cibinium, 2009-2010, 2010, p. 285.

[5] Moga Florenţa, *Problematica restaurării obiectelor din piele-blană din colecţia Complexului Naţional Muzeal ASTRA*, Cibinium, 2006-2008, partea II, 2009, p. 220.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

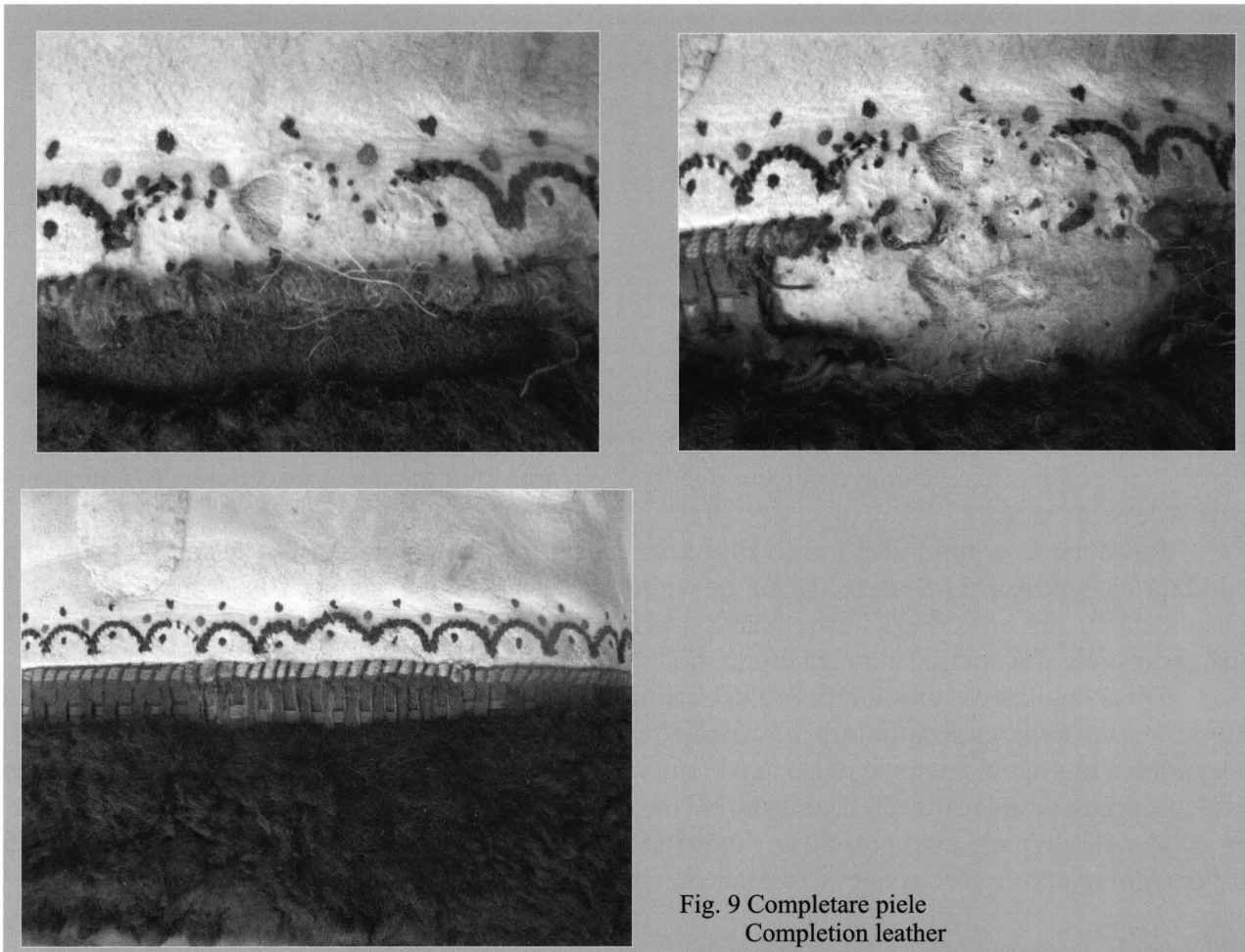

Fig. 9 Completare piele
Completion leather

Zonele de broderie le-am consolidat cu fire din mătase folosind punctul cărămidă.

Hidratarea pielii vopsite s-a realizat cu un amestec de ulei de copită, lanolină, timol, apă şi alcool, mixate până la omogenizare.

Pentru păstrarea piesei (Fig. 10) am realizat o husă din pânză albă, croită după forma piesei.

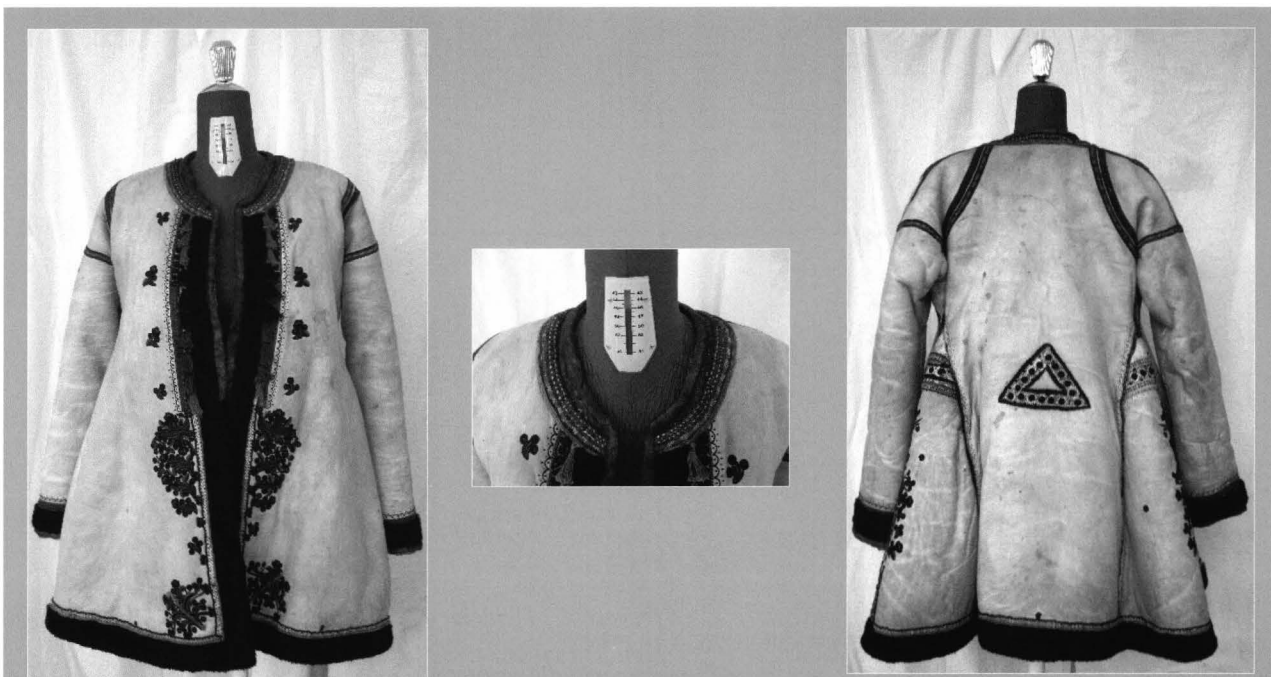

Fig. 10 Cojoc după restaurare
Woman sheepskin coatafter restoration

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Depozitarea

Depozitarea cojocului se va face în depozit, într-un dulap, în husă, la o temperatură de 18-20° C, cu umiditate relativă de 45-55% şi iluminare cu o intensitate sub 50 luxi[6].

BIBLIOGRAFIE

BERNATH Andrea Gabriela, *Problematica restaurării pielii, Restaurarea unei perechi de cizmuliţe eschimose*, lucrare de licenţă, 2005.

KISSNÉ Bendefy Márta, *Régészeti bőrtárgyak leletmentésének és konzerválásának nehézségei / Salvarea şi posibilităţile de conservare ale obiectelor arheologice din piele*, ISIS 2014.

KISSNÉ Bendefy Márta, *Századi aranyozott bőr miseruha restaurálása*, ISIS 2003.

MOGA Florenţa, *Metode şi tehnici de conservare şi restaurare a obiectelor din piele-blană utilizate în laboratorul Complexului Muzeal ASTRA*, Cibinium 1990-2000, 2000.

Eadem, *Metode şi tehnici de restaurare a unui chimir*, Cibinium, 2012.

Eadem, P*ort tradiţional românesc, în miniatură, din Colecţia ASTRA (secolele XVIII-XIX)*, Cibinium, 2006-2008, partea II, 2009.

Eadem, *Problematica restaurării obiectelor din piele-blană din colecţia Complexului Naţional Muzeal ASTRA*, Cibinium, 2006-2008, partea II, 2009.

Eadem, *Restaurarea unei piese de îmbrăcăminte Kürschner din secolul al XIX-lea*, Cibinium 2009-2010, 2010.

ROY Thomson, *Conservation of gilt leather*, în: *Leather/skin and its conservation for museums and archaeologists*. Dept. Conservation of Antiquities and Works of Art T.E.I. of Athens, Leather Conservation Centre Northampton, Conservation Dept. of the Hungarian National Museum. CD-ROM Athens 2001.

STROIA Ruxandra Ioana, *Meşteşugul cojocăritului. Intervenţii de conservare şi restaurare*, Cibinium, 2006-2008, partea II, 2009.

[6] Stroia Ruxandra Ioana, *Meşteşugul cojocăritului. Intervenţii de conservare şi restaurare*, Cibinium, 2006-2008, partea II, 2009, p. 236.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

PREZENTĂRI DE CARTE
RECENZII

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ilie Moise, *Mircea Lac, dascăl de tradiții*, Sibiu, Editura „Astra Museum", 2015

Andreea BUZAȘ*

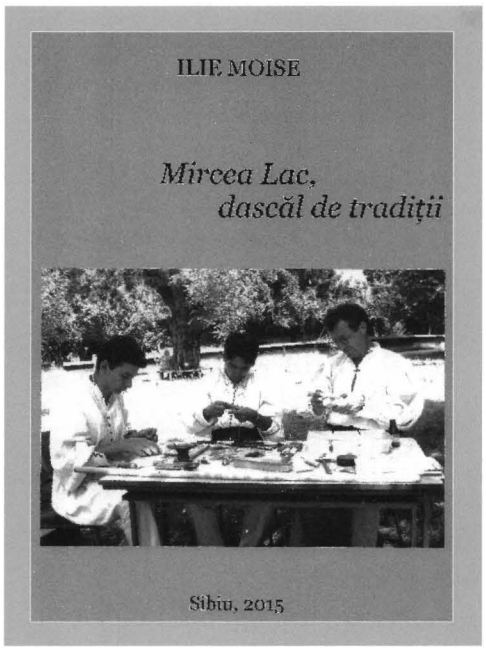

Apărut în cadrul seriei „Carte de meșter" (nr. IV), inițiată de dr. Mirela Crețu în 2013 (anul aniversării a 50 de ani de la înființarea Muzeului în aer liber din Dumbrava Sibiului), volumul *Mircea Lac, dascăl de tradiții* de Ilie Moise surprinde câteva secvențe reprezentative din viața și activitatea profesorului de arte tradiționale de la Deva, unul dintre cei mai valoroși creatori populari din România ultimei jumătăți de veac. Autorul îi urmărește, cu atenție, ascensiunea artistică, drumul parcurs de la statutul de dascăl în Rășinarii lui Goga, până la acela de reprezentant al artei populare românești la Smithsonian Folklife Festival din Washington D.C. (1999). Se oprește, apoi, asupra câtorva persoane și personalități care i-au fost alături profesorului Mircea Lac atât în „anii de ucenicie", cât și mai târziu. Insistă, de asemenea, asupra calităților umane, artistice și pedagogice care l-au propulsat în elita artei populare românești: talentul, echilibrul, cultura, modestia, disponibilitatea pentru comunicare. „Prin ceea ce a făcut și face – subliniază autorul – Mircea Lac slujește de o jumătate de secol, zi de zi, clipă de clipă, la altarul neamului său. A așezat întreaga sa activitate sub deviza lui Simion Mehedinți: *a instrui și, mai ales, a educa, înseamnă a-l integra pe copil în neamul din care face parte.*" (p. 64)

Pentru a contura cu o cât mai mare precizie personalitatea complexă a dascălului de arte tradiționale de la Deva, Ilie Moise și-a structurat lucrarea în nouă capitole (*Mircea Lac: repere biografice*; *Repere profesionale...*; *Succese, premii și distincții*; *O expoziție-medalion...*; *Cercetări... sub semnul identității*; *Urmașii*; *Activitatea științifico-metodică: lucrări publicate*; *Presă și... impresii*; *În loc de concluzii*), completate de o sugestivă bibliografie și numeroase ilustrații.

Scriitura degajă – de la prima până la ultima pagină – o anume căldură, o stare de bunădispoziție, dublate de o reală prețuire vecină cu admirația: „Mircea Lac face parte dintr-o categorie specială, aceea a oamenilor de valoare, o minoritate adeseori persecutată. [...] Contribuția acestei minorități la evoluția și dezvoltarea societății este una extrem de importantă. Ei admiră valorile adevărate și încurajează tinerii: Mircea Lac are elevi remarcabili peste tot – la Deva, la Sibiu, în București, la Londra sau la Paris". (p. 64)

Lucrarea este o continuare firească a unor mai vechi colaborări ale profesorului Ilie Moise cu oamenii și instituțiile de cultură din județul Hunedoara, îndeosebi cu „Centrul pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale". În urmă cu doar câteva luni a lansat, la Roșcani, volumul *Secvențe hunedorene* care cuprinde lucrările publicate în presa locală, de la debutul din 1966 și până în 2014, anul în care aduce un cald omagiu colegiului de redacție al revistei „Miorița", cu prilejul editării celui de-al XX-lea număr. Iată, așadar, cinci decenii de colaborare neîntreruptă, continuată cu *Mircea Lac, dascăl de tradiții* – volum dedicat, deopotrivă, unui eminent profesor, dar și unui artist (sculptor, pictor) de o indiscutabilă sensibilitate, de care îl leagă o prietenie de-o viață.

Apariția acestui volum de o aparte ținută intelectuală și artistică, a fost posibilă grație colaborării apropiate dintre profesorul Ilie Moise – președintele juriului la toate edițiile olimpiadei naționale „Meșteșuguri artistice tradiționale" și Complexul Național Muzeal „Astra" – o instituție care știe să-i omagieze pe cei mai de seamă reprezentanți ai artei populare contemporane.

*doctor; cercetător științific; Institutul de Cercetări Socio-Umane, Sibiu; e-mail: buzasandreea@yahoo.com

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Geomal și problemele monografiilor locale

Valerie DELEANU*

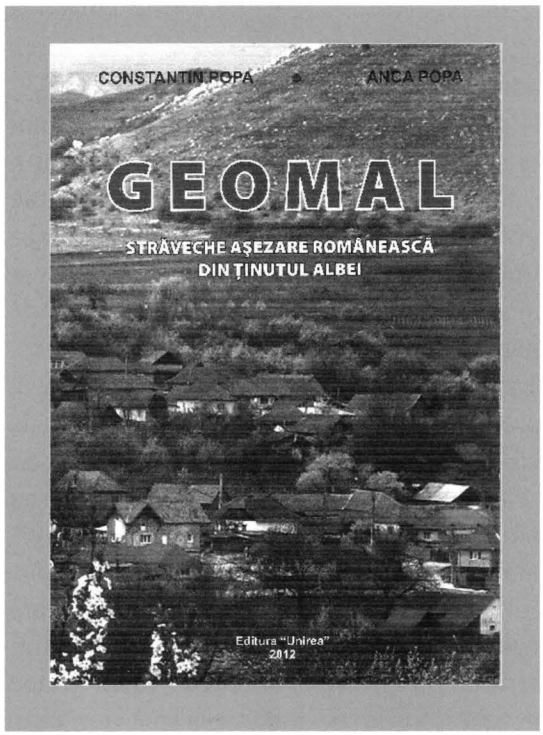

Constantin Popa, Anca Popa, *Geomal. Străveche așezare românească din ținutul Albei,* Alba-Iulia, Editura Unirea, 2012, 165 p.

Asistăm, de un sfert de secol, la un fenomen cultural neobișnuit în viața satului românesc, la apariția unei adevărate avalanșe de monografii locale. Dacă ar fi să luăm ca exemplu doar județul Sibiu, ritmul lor de editare este de 2-3 pe an. Într-o listă probabil incompletă a acestor monografii menționăm *Racovița* (autor Cornel Lupea), *Ludoș* (Gh. Muntean), *Boița* (Ion Albescu), *Sadu* (Ion Lotreanu, Lucian Giura), *Tălmăcel* și *Tălmaciu* (Gabriel Stroilă), *Poplaca* (Emanuel Tăvală), *Rășinari* (Jenica și Bogdan Dumitrel-Sava), *Orlat* (Ioan Părean), *Gura Râului* (Dumitru Ioan Axtente), *Fântânele* (Cornel Mișingher), *Sălișteа* (Ion Stănișor), *Rod* (Ion Mihu), *Tilișca* (Ioan Păltineanu), *Poiana Sibiului* (Constantin Șerb, Claudiu Felea și Lenuța Lena Șofrană), *Miercurea Sibiului* (Eugen Străuțiu), *Turnu Roșu* (Ana Sărac), *Hașag* (Traian Dordea), *Loamneș* și *Veseud* (Aurel Badiu), *Ocna Sibiului* (Victor Voicu Vedea, Savu Popa), *Chesler* (Emil C. Blaga și Nicolae Floca), *Cârțișoara* (Liviu Cânduleț), *Valea Viilor* și *Motiș* (Elena Janta), *Sărata* (Gheorghe Muntean și Viorel Marcu), *Săsăuș* (Maria și Mircea Drăgan), *Cașolț* (Ioan Lazăr și Octavian-Ioan Moga), *Moșna* (Ionel și Maria Șotropa), *Axente Sever* (Ioan Gabor), *Apoldu de Jos* (Ioan Beju), *Alămor, Armeni, Bogatu, Păuca, Broșteni* (Cecilia Gândilă), fără a mai adăuga monografiile în limba germană ale unor sate săsești, publicate în Germania, precum și seria de *Micromonografii* editate de Marius Halmaghi sau *Monografia turistică Cristian* realizată în proiect european de Primăria comunei.

Cer iertare pentru această listă lungă, dar ea arată amploarea fenomenului.

Autorii lor sunt foarte diferiți: profesori, învățători, masteranzi, militari în rezervă, economiști, preoți, muzeografi etc., varietatea acestora impunând și varietatea, și adeseori calitatea acestor monografii, greu de apreciat din punct de vedere valoric, dar nu imposibil, pe o scară, credem, între Ana Sărac și Cornel Mițingher, o scară valorică foarte diferită și în structura acestor monografii, unele din ele preferând istoricul, altele etnografia și folclorul, iar unele pur și simplu memorialistică sau colportarea unor date despre satul respectiv. Abundența lor este expresia nevoii de afirmare a autorilor, dar și cerința colectivităților sătești de a avea o carte care să reprezinte imaginea cât mai complexă a satului lor.

În această bogăție de apariții editoriale ale monografiilor locale este cuprinsă și monografia

*cercetător științific, Complexul Național Muzeal ASTRA

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Geomal realizată de Constantin Popa (muzeograf și cercetător la Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului și Complexul Național Muzeal Brukenthal) care și-a adăugat și colaborarea fiicei sale Anca Popa (profesoară de istorie). Constantin Popa, care are studii istorice la bază și experiență etnografică și muzeografică în special în domeniul păstoritului tradițional și al uneltelor și instalațiilor agricole, nu este la prima încercare de scriere a unei monografii locale, ci are experiență în acest domeniu, el fiind și autorul monografiei *Rășinari* (cu ambiția de a aduce la zi monografia lui Victor Păcală), precum și monografii ale Slimnicului și Axente Severului (ultima în colaborare). De asemenea, Constantin Popa este și autorul unei valorificări de arhivă silvică în lucrarea monografică despre pădurile Rășinarilor.

Format în școala etnografică sibiană (îndrăznim să folosim acest termen), Constantin Popa, spre deosebire de mulți autori, a păstrat în monografiile sale o structură și o metodologie etnografică îmbinând propriile viziuni cu modelul tradițional al monografiilor din școala sociologică de la București.

Localitatea Geomal se află în județul Alba, în apropiere de Mureș, și alegerea sa nu este numai cerința colectivității locale, ci faptul că este satul natal al soției sale.

Monografia *Geomal* se prezintă ca o lucrare densă, cu informație suficientă pentru a delimita specificul istoric și etnografic al așezării, într-un volum de 165 de pagini. Din acest punct de vedere, monografia poate fi considerată un model de structurare a materialului începând cu condițiile naturale ale așezării, un vast capitol istoric, demografie, o parte etnografică și una folclorică, instituțiile de bază ale satului, biserica și școala, personalitățile marcante ale satului, completat de fotografii, glosar, bibliografie, întregul text fiind notat critic cu subsol bibliografic. Condensată probabil și din motive financiare, lucrarea este coerentă și la obiect, poate detaliile ar fi putut fi mai multe. Lipsește un capitol care ar fi putut întregi monografia, un capitol lingvistic legat de graiul local, toponimie, onomastică etc. Geomal, ca monografie, este ca și alte monografii, o parte a acestui fenomen cultural ca imagine a unui sat într-o epocă în care multe dintre ele devin „sate fantomă", nerezistând schimbării timpurilor. Ca și alți autori, Constantin Popa răspunde la această cerință într-un mod profesionist spre deosebire de multe alte monografii cu balast sentimental sau romantic, cu multe generalități dar și de patriotism local, pe o gamă largă, de la preferințe personale până la cercetări științifice adecvate. Din acest punct de vedere, monografia *Geomal* se situează deasupra mediei celorlalte monografii.

Este firesc ca după o epocă în care monografiile locale erau apreciate ca neștiințifice și acceptate doar la Editura Litera, digurile să se rupă și multitudinea lor să inunde spațiul cultural într-o diversitate de forme. Li s-a reproșat deseori lipsa de coerență, de unitate structurală, lipsa de cercetare concretă, unilateralitatea cuprinsului. Critici severe li s-au adus de persoane care nu au scris în viața lor monografii sau de la înălțimi academice care reclamă că nu au fost scrise după criteriile pe care unii autori le-au considerat ca fiind obligatorii, deoarece nu sunt după modelul lor.

De fapt, monografiile au această mare diversitate calitativă, în primul rând pentru că lipsește o nouă școală etno-sociologică românească care să îndrume metodologia lor și să modereze gradul lor de libertate sau, adeseori legătura prea strânsă de legile pieței sau de interesul apariției rapide la cerința comunităților locale.

În ceea ce privește pe Constantin Popa, experiența avută în domeniul etnografiei și a cercetărilor de teren a dus la ridicarea calitativă a monografiei respectând și modelul tradițional al lui Victor Păcală care este încă valabil și necesar într-o asemenea abordare monografică.

Și dacă tot este vorba de Victor Păcală, oare își va aminti cineva ca anul acesta, 2015, se împlinesc 100 de ani de la apariția monografiei Rășinarilor care și astăzi aproape nu are rival?

Ofensiva monografiilor locale probabil va continua. Ele nu trebuie minimalizate, desconsiderate, ci încurajate de instituții culturale, care le pot modela în sens pozitiv prin implicare cu tact: muzee, universități, institute de cercetare, consilii locale și județene, organizații civile, oameni de afaceri, proiecte europene. Și evident, de o valorificare a criteriilor metodologice și științifice pe modelul mai vechi al școlii sociologice Dimitrie Gusti adaptate la nevoile și criteriile epocii informaționale.

În fond aceste monografii sunt o contribuție modestă și punctuală la păstrarea identității culturale. Desigur locul lor în viitor va fi pe listele bibliografice ale unor viitoare cercetări monografice locale și zonale, mai ample sau mai reușite.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Volker Wollmann, Patrimoniul preindustrial și industrial în România, vol. III, Sibiu, Editura Honterus, 2012

Valerie DELEANU*

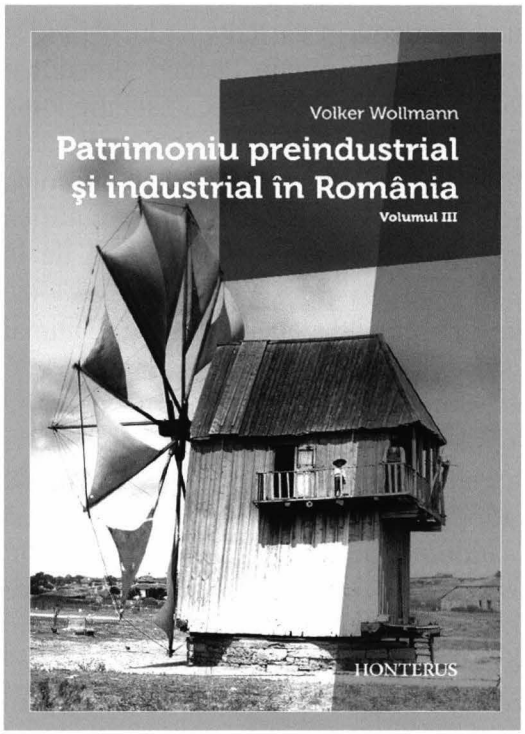

Apariția celui de al treilea volum al unei monumentale sinteze realizate de Volker Wollmann se adaugă celorlalte două apărute în 2010, 2011, despre care s-a mai scris în *Cibinium*.

În acest fel se conturează o imagine generală a situației la zi a celor două tipuri de patrimoniu, adică la nivelul celui de al doilea deceniu al secolului XXI, putându-se trage astfel și concluziile cu privire la acest stadiu, concluzii folositoare nu numai celor preocupați de soarta acestui patrimoniu.

Timpurile au făcut ca, pe durata unei vieți de om, să asistăm la două procese rapide de disoluție patrimonială (asemănătoare, din păcate, cu situația în care o singură generație a fost nevoită nu numai să asiste, dar să și participe la două războaie mondiale, este vorba de generația imediat anterioară generației noastre). Începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea și continuând la începutul secolului XXI am asistat la mari transformări la nivelul societății noastre, cum ar fi dispariția patrimoniului tradițional, preindustrial, de factură țărănească, urmată, brusc, de o disoluție a patrimoniului industrial în mediul urban.

Fiecare din aceste două procese au căutat și mai caută soluții de salvare a patrimoniului supus modernizării și dezindustrializării. Dacă în primul caz soluția a fost salvarea patrimoniului fie *in situ*, fie prin transferul său muzeal, de salvare în acest fel a unui patrimoniu ce dispărea depășit de o modernizare firească, dar grăbită, în cel de al doilea caz soluțiile au fost mai greu de găsit, atât în ceea ce privește conservarea *in situ*, ci în mai mică măsură, în posibilitatea de transfer a acestuia în cadru organizat, muzeal, aceasta fiind posibilă nu în totalitatea construcțiilor, ci în piese componente, elemente, detalii, mai ales în cadrul muzeal pavilionar. În practică, transferurile de patrimoniu preindustrial au fost practic imposibile, iar conservarea lor *in situ* adeseori au fost un eșec. Nu mai stăruim asupra cauzelor acestei situații faptul este fapt și chiar și soluțiile de rezolvare pe cale privată au dus deseori la schimbarea destinației și funcției corespunzătoare profilului patrimoniului industrial.

Cele două valuri de schimbare și de pierdere a patrimoniului în mod firesc au pus problema acută a cercetării patrimoniului în cauză. În primul caz cercetarea s-a desfășurat mai ales sociologic și statistic,din rațiuni de salvare muzeală, dar ele s-au limitat la anumite sectoare care interesau domeniul muzeografic respectiv. În felul acesta trebuie înțeleasă ancheta desfășurată în anul 1957 din inițiativa lui Cornel Irimie, destinată organizării Muzeului Tehnicii Populare. Cercetarea însă s-a limitat doar la instalațiile hidraulice.

În privința patrimoniului industrial reacțiile au fost întârziate și depășite de ambițiile industrializării socialiste, fapt care a pus în umbră preocupările de arheologie industrială sau de cercetare a istoriei patrimoniului industrial.

Lăudabilă a fost preocuparea Muzeului Tehnic dr. Dimitrie Leonida din București și a altor muzee tematice de salvare a elementelor de patrimoniu industrial mobil, dar aceste eforturi au fost picături de apă într-un ocean. În privința patrimoniului industrial au lipsit cercetări de anvergură, așa încât, în prezent, „trilogia" lui Volker Wollmann poate fi considerată o compensație, dar și ea, spre deosebire de ancheta din 1957, lipsită de un scop, care să fie de natură să salveze patrimoniul preindustrial. Autorul cataloghează, sistematizează, culege informație, prezintă situații, laudă reușite, dar cu puține șanse de a oferi și rezolvări, cu excepția unor propuneri teoretice și programatice. Printre

*cercetător științific, Complexul Național Muzeal ASTRA

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

rânduri, autorul aproape că recunoaște că situația a fost scăpată de sub control, iar rezolvările au fost până acum empirice, locale, punctuale, la întâmplare, depinzând de calitatea unor întreprinzători particulari și a unor specialiști cu intenții mai mult sentimentale.

Efortul făcut de Volker Wollmann este lăudabil, deoarece el continuă o întreagă viață de specialist, devotată studiului patrimoniului industrial, a bătut țara în lung și în lat, a colaborat cu alți specialiști, cu colecționari de patrimoniu, a cercetat arhive, muzee, a realizat un studiu bibliografic aproape exhaustiv, a fotografiat tot ce se putea fotografia, dar de multe ori, a fost blocat de porți ferecate, de lipsă de interes și chiar de câini de pază. În schimb a fost ajutat exemplar de FDGR și de o editură profesionistă, rezultatele fiind pe măsura eforturilor depuse.

Avem de a face în cazul celor trei volume cu o sinteză ce cuprinde aproape toate domeniile preindustriale și industriale, care au creat patrimoniu, atât constructiv, cât și mobil, atât cel tradițional (autorul fiind mult ajutat de patrimoniul salvat în muzeele din țară), cât și cel modern (aproape deloc salvat în cadrul muzeal) ce merită a fi ghid pentru specialiști și lectură pentru nespecialiști.

Ceea ce s-a petrecut în fața ochilor autorului, mai ales cu patrimoniul industrial, a fost atât de brusc, încât concluzia este că am fost depășiți de situație și nu s-au găsit metodele specifice de salvare, în general, a acestui patrimoniu, spre deosebire de patrimoniul tradițional, preindustrial, care a mai găsit asemenea soluții la timpul său, și acestea, prea puțin față de ceea ce ar fi putut fi posibil, dacă ideal ar fi fost cu adevărat posibile.

Câteva trimiteri sunt grăitoare în acest fel: „ritmul de distrugere a fost de nedescris", „o devastare fără precedent", „sustrageri" și „demolări", dând ca exemplu, de pildă, soarta Fabricii de cărămidă refractară „Silica" din Turda (II, pp. 236-237), „greu de descris dezastrul", „vandalismul și dispariția" patrimoniului în lipsa „celor mai elementare măsuri de conservare",în cazul dispariției „Morii Buteni" din Arad (III, pp. 129-130); mai rău, deși unele întreprinderi datorită valorii lor arhitecturale și a vechimii au fost incluse în lista monumentelor LMI (precum Fabrica de Bere din Rădăuți) „a fost devastată, iar utilajele valorificate la fier vechi în anul 2014" (III, p. 339). „Și nimeni, inclusiv autoritățile nu au fost revoltate", asemenea situații sunt găsite pagină după pagină, în cele trei volume.

Nu sunt doar semnale de alarmă date de un specialist în arheologie industrială, dar și convingerea că acestea sunt un strigăt în pustiu din partea acestuia. Bineînțeles autorul, atunci când este cazul, laudă situațiile în care persoane particulare sau inițiative locale au reușit să salveze ceea ce se mai putea salva. Paradoxal este că trilogia patrimoniului realizată de Volker Wollmann atrage atenția aspra sorții unui patrimoniu material ce părea de nedistrus. Până în preajma secolului XXI părea că doar patrimoniul tradițional (în general construit din lemn) este supus distrugerii inexorabile prin șocul progresului. Dar faptul că vechi întreprinderi, cu vechi tradiții, unele din ele apărute în zorii capitalismului românesc, s-au văzut pradă fierului vechi, pare a dovedi că amintirea este mai puternică decât existența. Cele trei volume ale lui Wollmann ridică o problemă atât de dramatică, încât pare o fatalitate ceea ce se vede în jurul nostru, mai curând se vorbește de „reindustrializare", decât de salvarea patrimoniului industrial, cu șanse din ce în ce mai mici de a mai fi salvat. Experiența salvării patrimoniului tradițional pare că nu poate da rezolvările adecvate și pentru cel industrial, patrimoniu care ar avea nevoie de o regândire esențială în ceea ce privește salvarea lui.

Din păcate, cu exemplele lăudabile menționate de autor, patrimoniul preindustrial și industrial nu rămâne decât ca o amintire (*scripta manent*), menționată cu lux de amănunte în volumele publicate de Volker Wollmann.

Ne putem socoti norocoși că există totuși oameni care nu trec nepăsători pe lângă ceea ce se întâmplă în jurul nostru și care nu se mulțumesc să constate că „nimic nu se pierde, totul se transformă", deoarece legile naturii nu se potrivesc legilor umane, care au ca esență împotrivirea la transformările entropice, prin clădirea și păstrarea valorilor de civilizație.

Autorul și-a făcut datoria. Rămâne ca noi ceilalți să rezolvăm problemele ridicate în această valoroasă sinteză, măcar zece procente din ceea ce a fost. Pentru că timpul nu rezolvă singur problemele, nu așteaptă până ce ne „descebăluim".

Până atunci, ceea ce ne-a oferit autorul este demn de luat în considerare. Cu speranța că cele scrise pot influența și acțiunea.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Volker Wollmann, Patrimoniul preindustrial şi industrial în România, Editura Honterus, Sibiu, volumele I–IV, 2010-2014

Liliana OPRESCU*
Lucian Nicolae ROBU**

Istoricul şi arheologul Volker Wollmann s-a născut la Sibiu în 17 februarie 1942, a urmat Şcoala elementară şi medie mixtă la Sebeş, pentru ca, în perioada 1959-1964, să studieze la *Facultatea de Istorie-Filozofie a Universităţii „Babeş-Bolyai" din Cluj*, specialitatea: *Istorie universală şi arheologie*.

Îşi desfăşoară activitatea de profesor de istorie în Reşiţa, doar pentru un an, ca, mai apoi, să devină directorul Muzeului Raional din aceeaşi localitate. Înfiinţează secţia de istorie a mineritului şi a metalurgiei din Banatul Montan în cadrul Muzeului Orăşenesc Reşiţa, însă preocupările arheologice sunt ţelul său, motiv pentru care, între anii 1967-1988 îşi desfăşoară activitatea ca cercetător ştiinţific la Institutul de Istorie şi Arheologie din Cluj-Napoca.

Membru în colectivul epigrafic care a editat „Inscripţiile Daciei Romane", participă la numeroase şantiere arheologice, pasiunea şi seriozitatea determinându-l ca în anul 1983 să iniţieze şantierul arheologic de la Roşia Montană (Hăbad-Brădoaia), unde s-a descoperit un crâng sacru (lucus) aparţinând inerilor de origină illyră stabiliţi la Alburnus Maior.

Un loc important în cadrul cercetărilor arheologului Volker Wollmann îl ocupă istoria arheologiei din Transilvania, lucrări finalizate în monografia dedicată arheologului Johann Michael Ackner (1984), şi într-un volum cuprinzând corespondenţa între arheologi de seamă în secolele XVIII-XIX (1983), precum şi studii despre activitatea arheologico-epigrafică a lui: Martin Opitz, Ignaz Reinbold, Johann F. Neigebaur, Téglás István ş.a.

În noiembrie 1983 susţine teza de doctorat, cu titlul Mineritul metalifer, exploatarea sării şi carierele de piatră din Dacia Romană, conducător ştiinţific Ion I. Russu, recunoaşterea internaţională venind odată cu numirea sa ca şi corespondent naţional al României în cadrul Comitetului Internaţional pentru protejarea patrimoniului industrial (The International Commites fort the Conservation of the Industrial Heritage).

Devine Director al Muzeului Transilvănean din Gundelsheim (Germania), care a încheiat relaţii de parteneriat cu Muzeul Judeţean de Etnografie din Braşov şi cu Muzeul ASTRA din Sibiu; organizează expoziţii şi publică numeroase cataloage.

Volker Wollman devine membru de onoare al Institutului de Arheologie Industrială din Roma, înfiinţat de Bruno Corti; primeşte Premiul Academiei „Vasile Pârvan" pentru monografia: Johann Michael Ackner; accede ca membru în Consiuliul de conducere a mai multor instituţii culturale ale saşilor transilvăneni în Germania şi este numit consilier ştiinţific la Fundaţia Saşilor Transilvăneni (München).

În anul 2011 devine Cetăţean de Onoare al Municipiilor Sebeş şi Brad, ca mai apoi, spre finalul anului sa fie decorat cu Ordinul Crucea Federală de Merit al Statului German.

Mereu în activitate creatoare, profesorul şi cercetătorul Volker Wollmann mai are încă multe de spus şi de dăruit culturii europen, şi continuă să contribuie activ la propăşirea cunoaşterii şi colaborării germano-române[1]. Înaltul titlu, *DOCTOR HONORIS CAUSA* oferit de către Universitatea „1 Decembrie 1918" din Alba Iulia, oferit în 27 mai 2015, vine doar să confirme înalta apreciere a prestaţiilor Domniei sale în mediul academic romînesc, chiar în Alma Mater Apulensis.

Revine în atenţia specialiştilor dar şi a publicului larg, iubitor de etnografie şi istorie, o suită de cercetări ce valorifică incursiuni ştiinţifice de teren dar şi analize arhivistice, corelate unor tematici de tip restitutio etnographiae şi historiae. Lucrarea cercetătorului german Volker Wollmann, extinsă pe patru volume, devine un exemplu solid pe această direcţie.

* bibliotecar, Biblioteca Universităţii „Lucian Blaga" din Sibiu; e-mail: lilyoprescu@yahoo.com
** muzeograf, Complexul Naţional Muzeal ASTRA; e-mail: lucian.robu@muzeulastra.com

[1] Radu, Ardevan, *Laudatio*, în: *Ceremonia de decernare a titlului academic Doctor Honoris Causa domnului dr. Volker Wollmann*, Alba Iulia, 2015, p. 7.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

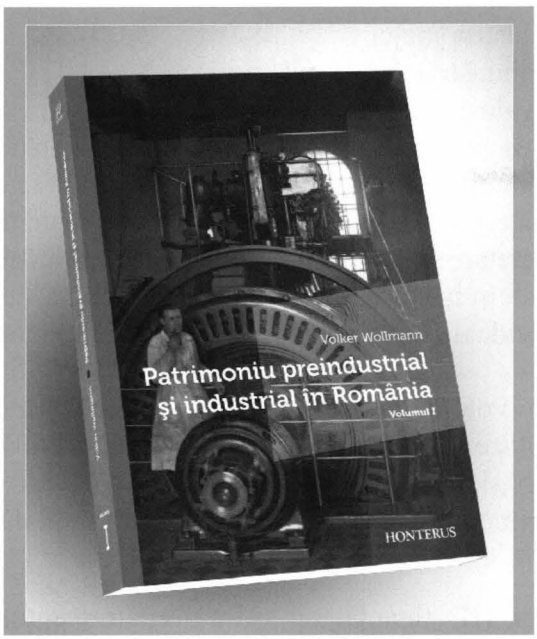

Astfel, ***volumul I***, realizat în colaborare cu Complexul Național Muzeal ASTRA Sibiu, sprijinit financiar de către Forumului Democrat al Germanilor din Sibiu, apărut în anul 2010, extins pe 356 pagini, debutează cu o ***Clasificare*** a monumentelor tehnice întocmite pe baza unor criterii care iau în considerare importanţa lor pentru existenţa omului.

Celelalte 10 capitole ale lucrării propuse de Volker Wollmann evoluează după cum urmează:

Capitolul 1 - Realizări tehnice legate de aprovizionarea cu apă industrială şi potabilă

Capitolul 2 - Realizări tehnice din domeniul aprovizionării cu gaz metan

Capitolul 3 - Monumente tehnice provenind din mineritul metalelor neferoase

Capitolul 4 - Patrimoniul tehnic provenind din salinele României

Capitolul 5 - Patrimoniul industrial provenind din bazinele carbonifere de pe teritoriul României

Capitolul 6 - Bunuri de patrimoniu industrial legate de scoaterea şi prelucrarea ţiţeiului

Capitolul 7 - Patrimoniul preindustrial şi industrial din domeniul siderurgiei şi metalurgiei fierului

Capitolul 8 - Patrimoniul industrial legat de prelucrarea cuprului

Capitolul 9 - Întreprinderi metalurgice cu tradiţie, o importantă categorie de monumente tehnice

Capitolul 10 - Monumente tehnice legate de industria chimică.

O lectură atentă a capitolelor va releva caracterul de inovaţie ştiinţifică, având în vedere reuşita autorului de a analiza teme etnografice corelate ocupaţiilor tradiţionale şi proceselor tehnice preindustriale, mai puţin investigate în ultimii ani. Provocarea ştiinţifică lansată specialiştilor se conturează deopotrivă în (re)deschiderea unor teme etnografice şi de istorie a tehnicii, deja anunţate de autor prin studiile de caz ilustrate pe parcurs. Din perspectiva metodologică se distinge modelul interdisciplinarităţii studiului, fiind utilizate concepte definitorii din sfera etnografiei, istoriei economice şi istoriei tehnicii. Se remarcă de asemenea şi perspectiva comparativă, asupra procesualităţii tehnice şi istorice.

Tomul include cel puţin, o dublă validitate şi utilitate ştiinţifică, fiind un instrument de lucru indispensabil etnografului (specialistului preocupat de istoria tehnicii industriale) şi, de ce nu, un volum extrem de util istoricilor economiei româneşti.

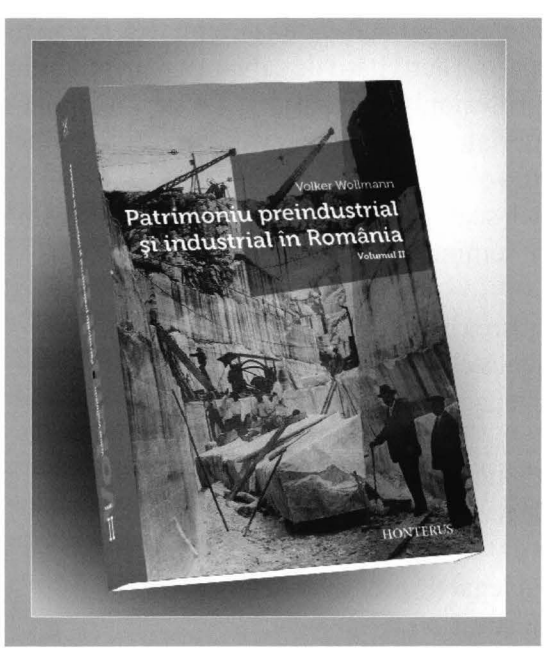

Cel de-***al II-lea volum***, editat cu sprijinul Forumului Democrat al Germanilor din Sibiu, elaborat şi publicat de cercetătorul Volker Wollmann, în anul 2011, însumând 390 pagini, pe tema amplă a patrimoniului preindustrial şi industrial din România adânceşte analiza infrastructurii tehnice patrimoniale şi a proceselor preindustriale şi industriale ce definesc complexitatea producţiei economice, pe acest palier (cel industrial), în integralitatea teritorială şi economică a spaţiului românesc.

Structura ştiinţifică şi informaţională a volumului se prezintă după cum urmează:

Capitolul 1 - Bunuri de patrimoniu preindustrial şi industrial în sectorul industriei materialelor de construcţie

Capitolul 2 - Patrimoniul preindustrial şi industrial din industria materialelor de construcţie

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Capitolul 3 - Mărturii de patrimoniul tehnic provenind din industria sticlei
Capitolul 4 - Bunuri de patrimoniu şi monumente tehnice din industria textilă
Capitolul 5 - Stabilimente şi utilaje din industria pielăriei, cu valoare de patrimoniu naţional cultural.

Volumul îşi dovedeşte utilitatea mai ales în perspectiva realizării sintezelor asupra specificităţii tehnice şi patrimoniale ale unor meşteşuguri şi infrastructuri industriale şi preindustriale dispărute sau confruntate astăzi, cu un accentuat proces de degradare. În acest sens, demersul specialistului poate fi asimilat conceptului de salvgardare prin repertoriere şi interpretare ştiinţifică. Importanţa volumului al II-lea şi, în bună măsură şi aceea primului volum, se regăseşte şi în corelarea patrimoniului tehnic, cu ocupaţiile minorităţilor etnice ale României, fapt care le individualizează într-un spectru al importanţei lor pentru economia ţării.

Se diseminează, sub raportul alcătuirii grafice a volumului, şi importanţa fotografiilor monumentelor de patrimoniu industrial şi preindustrial, ipostaze iconografice ce reliefează deopotrivă starea lor astăzi. De aici decurge acelaşi imperativ al restaurării şi (sau) salvării acestora.

Extrem de utilă celor interesaţi de problematica patrimoniului este şi bibliografia substanţială ordonată pe fiecare capitol.

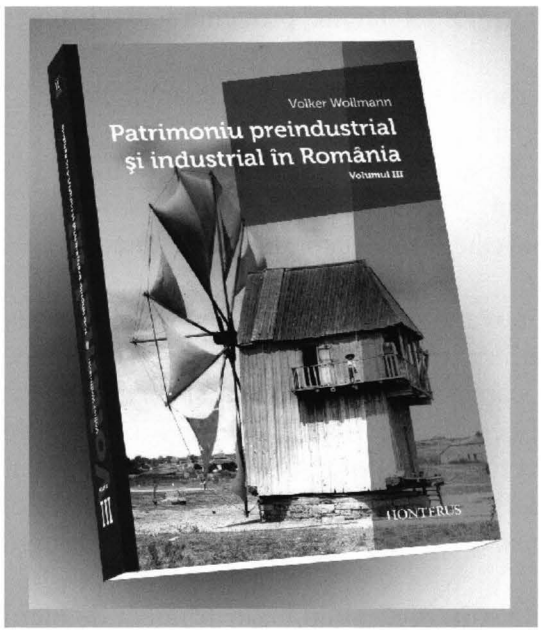

Volumul III, finanțat de către Departamentul pentru Relații Interetnice din cadrul Secretariatului General al Guvernului României prin intermediul Forumului Democrat al Germanilor din România, apare la Editura Honterus din Sibiu, în anul 2012, cuprinde 436 pagini și este structurat în 11 capitole ce prezintă patrimoniul din sectorul prelucrării cereralelor, al semințelor oleaginoase, industria zahărului, cea a produselor fermentate, prelucrarea cărnii, laptelui și a brânzeturilor, fabricile de tutun, și, nu în ultimul rând, monumente de arhitectură industrială, iar la final Bibliografia ne prezintă enciclopedii și lucrări cu caracter general, sinteze și lucrări pe teme diverse, precum și o bibliografie structurată pe capitole, urmând apoi un indice de localități.

În ***Introducere*** autorul confirmă faptul că după primele două volume au fost rezultate palpabile în ceea ce privește recunoașterea, ocrotirea și punerea în valoare a culturii industriale din România (p. 5), motiv ce l-a încurajat să treacă la cercetarea materialului pentru următoarele volume. Tot aici ni se prezintă și se exemplifică o serie de monumente arhitectonice industriale ce au stat ca bază tematică a acestui volum, urmând ca între paginile 18-22, autorul să prezinte o parte a activității de salvare a patrimoniului tehnic din România regăsit la Muzeul ASTRA. Ca un profesionist desăvârșit, Volker Wollmann amintește instituțiile care l-au sprijinit în obținerea materialului documentar-ilustrativ și aduce mulțumiri persoanelor ce i-au fost alături în elaborarea acestui volum.

Capitolul 1 – Bunuri de patrimoniu preindustrial și industrial în sectorul prelucrării cerealelor – morile
Capitolul 2 – Patrimoniu preindustrial din sectorul prelucrării semințelor oleaginoase
Capitolul 3 – Monumente tehnice din industria zahărului
Capitolul 4 – Bunuri de patrimoniu industrial legate de producerea berii
Capitolul 5 – Patrimoniu tehnic din industria băuturilor fermentate
Capitolul 6 – Bunuri de patrimoniu preindustrial și industrial legate de producția băuturilor obținute prin distilar
Capitolul 7 – Distilarea lemnului și monumente de arhitectură industrială din acest sector
Capitolul 8 – Bunuri de patrimoniu național-cultural legate de prelucrarea cărnii
Capitolul 9 – Fabrici cu tradiție pentru prelucrarea laptelui în unt și brânzeturi
Capitolul 10 – Bunuri de patrimoniu preindustrial și industrial legat de prelucrarea boștinei
Capitolul 11 – Fabricile de tutun – construcții vechi de tip industrial.

Patrimoniu preindustrial și industrial în România, volumul III, este bogat ilustrat și conține date

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

pertinente, de folos nu numai cercetătorilor ci și cititorilor ce doresc să cunoască patrimoniul românesc.

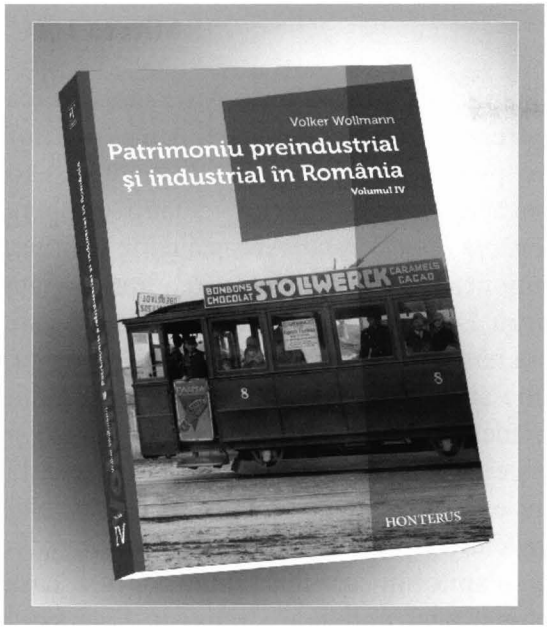

Volumul IV, finanțat de către Departamentul pentru Relații Interetnice din cadrul Secretariatului General al Guvernului României prin intermediul Forumului Democrat al Germanilor din România, apare la Editura Honterus din Sibiu în anul 2014 și cuprinde 404 pagini, și este structurat în șase capitole și prezintă patrimoniul industrial provenind de la transportul urban în comun, iluminatul public, podurile rutiere, băile comunale, construcții utilitare, instalații și atelaje ale pompierilor și cântarele comunale publice și, nu în ultimul rând monumente de arhitectură industrială, iar la final Bibliografia ne prezintă enciclopedii și lucrări cu caracter general, sinteze și lucrări pe teme diverse, precum și o bliografie structurată pe capitole, urmând apoi un indice de localități.

Patrimoniul preindustrial și industrial în România, volumul IV, debutează cu prezentarea edificiilor și instalațiile de utilitate publică, cele șase capitole fiind:
Capitolul 1 – Patrimoniul industrial provenind de la transportul urban în comun
Capitolul 2 – Relicve de patrimoniu industrial provenind de la iluminatul public
Capitolul 3 – Podurile rutiere – bunuri de patrimoniu preindustrial și industrial
Capitolul 4 - Băile comunale, o importantă categorie de edificii de utilitate publică
Capitolul 5 – Construcții utilitare, instalații și atelaje ale pompierilor, cu valoare de patrimoniu tehnic mobil și imobil
Capitolul 6 – Cântare publice (comunale).

Reprezentând o lucrare de sinteză, definiri conceptuale şi procese tehnice completate de reprezentări fotografice (ele însele fiind excelente argumente ce susţin argumentaţia ştiinţifică) cele patru volume reprezintă o investigaţie ştiinţifică necesară ce evoluează pe câteva direcţii importante, subsumate noţiunilor ordonatoare de patrimoniu preidustrial şi industrial românesc.

Imaginile alese pentru ilustrarea celor patru volume sunt atât calitativ, cât şi cantitativ mai mult decât suficiente pentru a transforma tomurile în carte-document ce trebuie consultată de cei interesaţi de subiectul procesului de industrializare.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ilie Moise, *Secvenţe hunedorene*, Alba Iulia, Editura Altip, 2015, 100 p.

Mircea LAC*

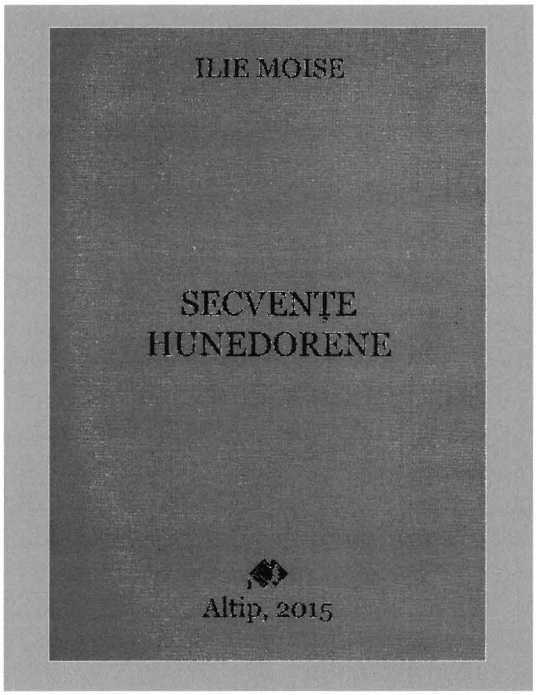

Prof. univ. dr. Ilie Moise – recunoscut ca membru marcant în comunităţile specialiştilor etnologi, cu preocupări ştiinţifice susţinute şi o impresionantă activitate publicistică – adaugă la opera sa cartea *Secvenţe hunedorene*. Această carte conţine, aşa cum menţionează autorul, crâmpeie „dintr-o viaţă de om". Pentru Domnia sa, spaţiul hunedorean este locul unde s-a născut şi a auzit, mai ales de la bunica, primele basme şi poveşti cu pricolici, iele şi strigoi. Aici îşi plămădeşte primele experienţe intelectuale şi îşi construieşte auspiciile viitoarei cariere. Această perioadă este evocată în *Tot ce am mai bun şi mai frumos în structura fiinţei mele s-a plămădit aici, în lumea satului*, capitol în care apar satul-poveste, casa bunicilor, mama, tata, fratele şi strămoşii. Este satul transilvănean tradiţional în care reverberează lumea de odinioară a ţăranului „care avea în sânge şi atitudine veacuri întregi de aristocraţie rurală".

Elev de liceu fiind, debutează în cotidianul regional „Drumul socialismului" cu articolul „Tradiţii şi personalităţi ale culturii hunedorene: Septimiu Albini" şi participă cu „80 de cântări" culese din satul natal Cut, majoritatea de la bunica, la concursul iniţiat de Casa de Creaţie a Regiunii Hunedoara, la care este distins cu premiul I şi din care sunt alese 22 de texte pentru a fi publicate în antologia „Cântecele noastre", apărută la Deva în 1969. Debutul în presă şi volum, după cum mărturiseşte autorul, „i-au marcat destinul cultural şi ştiinţific, evoluţia profesională".

Ilie Moise, dotat cu forţa sintetizării elementelor aparent dispersate, aduce în carte personalităţi şi evenimente esenţiale evoluţiei spirituale a spaţiului hunedorean care ne individualizează în contextul zonei geografice din care facem parte. Astfel, sunt evocaţi Septimiu Albini, Nicolae Densuşianu, Dimitrie Gusti şi, ca eveniment deosebit, „reeditarea legendarelor campanii monografice ale şcolii gustiene" de către cercetătorii Centrului Naţional al Creaţiei Populare care „ne-au adus uluitoare secvenţe de viaţă tradiţională, coduri, semne şi gânduri" din trecutul şi prezentul locuitorilor de aici, din Roşcani, localitate aşezată la interferenţa a două mari zone etnografice: Banatul şi Pădurenii Hunedoarei. Apariţia monumentalei monografii *Roşcani – un sat pentru mileniul III*, subliniază autorul, a fost posibilă graţie implicării în acest act de cultură a unuia dintre fiii dăruiţi ai Roşcanilor, dl. ing. dr. Ioan Ovidiu Muntean, cel care a asigurat toate cheltuielile legate de cercetare, de redactare şi tipărire a volumului. În capitolul *Gestul care naşte speranţă sau... despre sponsori şi proiecte culturale* autorul descrie lansarea monografiei Roşcanilor, apoi apariţia celei de-a doua cărţi *Roşcani – biserica monument istoric* şi subliniază că odată cu editarea acestor volume, d-nul ing. dr. Ioan Ovidiu Muntean „a aşezat satul natal pe harta culturii şi a patrimoniului românesc". Capitolul *Culegeri de folclor – punţi culturale între etnii şi popoare* scoate în evidenţă contribuţia de prim rang a folcloriştilor saşi la cunoaşterea literaturii orale româneşti printre cercetătorii europeni, constituindu-se punţi de legătură între culturi şi etnii diferite, bazate pe cunoaşterea valorilor tradiţionale.

Autorul aduce în atenţia noastră şi câţiva studenţi merituoşi ai acestor meleaguri, care s-au perindat la cursurile Domniei sale. Este redat mesajul trimis revistei „Mioriţa" la aniversarea a 20 de ani, apoi sub titlul *Cercetări...sub semnul identităţii* face un sumar al taberelor de educaţie şi cercetareorganizate de Centrul Judeţean pentru Conservarea şi Promovarea Culturii Tradiţionale Hunedoara, care s-au bucurat de coordonarea şi îndrumarea ştiinţifică a Domniei sale şi concluzionează

* profesor, Şcoala de Artă Populară, Colegiul Teoretic „Sabin Drăgoi", Deva; e-mail: lac_mircea@yahoo.com

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

că instituţia organizatoare a acestor tabere „a reuşit să descarce de sarcină etnologică întregul areal al judeţului, restituind zonei şi ţării principalele elemente de identitate prin publicarea rezultatelor fiecărei investigaţii în reviste ştiinţifice".

Iată-ne aşadar în faţa unei cărţi care face bilanţul colaborărilor profesorului Ilie Moise cu judeţul Hunedoara şi cu oamenii săi, dar în acelaşi timp autorul ne oferă un eşantion de cultură şi civilizaţie tradiţională din această zonă de sud a Transilvaniei şi totodată ne determină, lecturând cartea, ca în subconştient să ne întrebăm mereu: „Cine suntem, de unde venim şi încotro ne îndreptăm?"

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

ANIVERSĂRI

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ana Grama – un reper în arhivistica şi etnomuzeografia românească

Alexiu TATU*

Împlinirea unei vârste frumoase devine pentru orice om un prilej bun de reflexie asupra a ceea ce a făcut cu viaţa care i-a fost dăruită. Însă pentru cel care a trudit o viaţă în domeniile arhivisticii, muzeologiei şi etnografiei, pentru Ana Grama, lungul drum parcurs de pe băncile Liceului „Doamna Stanca" din Făgăraş şi ale Facultăţii de Istorie a Universităţii din Bucureşti – specialitatea Arhivistică, a însemnat o muncă neîncetată în lumea aparent monotonă dar atât de fascinantă a documentelor de arhivă.

Interesată încă din studenţie de cultura tradiţională românească din Transilvania, de viaţa satului românesc transilvan din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea şi ulterior de personalităţile, evenimentele, structurile socio-ocupaţionale şi instituţiile din lumea rurală dar şi din cea urbană, Ana Grama introduce în circuitul ştiinţific, dintru început, informaţiile aflate din documentele de arhivă cercetate şi care au stat la baza tuturor lucrărilor sale ştiinţifice, mai ales ale societăţii rurale şi, nu în ultimul rând, a istoriei etnomuzeografiei transilvane.

Remarcabilă cunoscătoare a Arhivei Mitropoliei Ardealului, în special a Fondurilor postpaşoptiste, şi nu numai, Ana Grama a valorificat informaţiile necesare pentru înţelegerea evoluţiei civilizaţiei româneşti transilvane din documentele cercetate oferind o viziune personală asupra unor variate subiecte. Cu deosebire asupra Mitropolitului Şaguna „creator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania", cum a fost numit de Pr. acad. Mircea Păcurariu. Personalitatea Mitropolitului Andrei Şaguna a constituit un subiect urmărit şi tratat de Ana Grama în toată complexitatea lui – de la scrisorile inedite către Andrei Şaguna, *Andrei Şaguna şi „nuntele" româneşti în satele sudtransilvane*, sau *Andrei Şaguna şi serbările populare*, impactul politicii şaguniene în comunitatea românească rurală în primul deceniu postpaşoptist.

Documentul de arhivă i-a oferit Anei Grama posibilitatea de a descifra lumea satului transilvan, aşa cum a făcut-o, spre exemplu, reconstituind viaţa acestuia în contextul războaielor antinapoleoniene. Aplecându-se asupra documentelor arhivistice sibiene din perioada 1780-1850, a „Protocoalelor de porunci" din Budila şi Boroşneul Mic, cercetătoarea sibiană a relevat pertinent valoarea „înscrisurilor" în viaţa satului românesc transilvănean, a formelor de contacte româneşti de pe ambii versanţi ai Carpaţilor, satele româneşti transilvane în lupta electorală din anul 1861 şi a prezentat sărbătorile

* doctor, director al Direcţiei Judeţene Sibiu a Arhivelor Naţionale ale României

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

românilor transilvani reflectate în documentele arhivistice pentru aceeaşi perioadă, în timp ce sursele eclesiastice ortodoxe din a doua jumătate a secolului al XIX-lea i-au fost utile pentru cercetarea demografică zonală. Pe baza documentelor de arhivă, pe care le-a descifrat şi interpretat cu pasiunea istoricului obiectiv, Ana Grama a alcătuit inventare cu bunuri ale comunităţilor româneşti ortodoxe din spaţiul intracarpatic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi a readus în memoria comunităţii sibiene şi naţionale personalităţi, cum sunt cea a asesorului şi viitorului mitropolit Elie Miron Cristea, a protopopului Ioan Petric, cea a preşedintelui Tribunalului regesc din Odorheiul Secuiesc, Ioan Forian, şi a familiei sale, a *Mateilor* – negustori în Sibiul secolului al XIX-lea, a unor preoţi ca Iacob şi Eugen Bologa din Marpod, a protopopului sibian Ioan Panovici sau a lui Petru Pop, protopopul Breţcului, luptător pentru supravieţuirea românilor din fostul judeţ Trei Scaune. Cu multă pasiune s-a apropiat Ana Grama de lumea învăţământului românesc transilvan, de viaţa tinerelor fete, a femeii la cumpăna veacurilor XIX şi XX şi merită amintită aici prezentarea făcută preoţilor, satelor şi şcolilor româneşti din sud-estul Transilvaniei, a învăţământului din Tractul Trei Scaune, a celei mai vechi şcoli româneşti de fete din Sibiu - *Şcoala civilă de fete a Asociaţiunii* - respectiv a fetelor din Colun, protestatare transilvane din secolul al XVIII-lea, subiect, valorificat într-o emisune TV, realizată împreună cu Maria Lia Bologa.

Studierea documentelor de arhivă a apropiat-o pe Ana Grama de viaţa Consistoriului sibian, a tipografiei diecesane din Sibiu, dar şi a celor care şi-au consacrat viaţa activităţii tipografice, i-a dat posibilitatea să cunoască istoria caselor Seminarului, a caselor episcopale, ale clerului din Sibiu, a oamenilor care au contribuit la edificarea Catedralei ortodoxe din Sibiu, şi tot din documentele de arhivă, a descifrat destinul dramatic al unei arhive sibiene (martie 1849), dar şi pe cel al bunurilor Bisericuţei demolate din Sibiu-cetate, problemele sanitare ale satului românesc din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea etc.

Munca de o viaţă în slujba arhivisticii româneşti - orientată spre cunoaşterea satului, a comunităţilor româneşti din epocile abordate- i-a fost recunoscută reputatei cercetătoare sibiene şi prin conferirea a numeroase distincţii, inslusiv a Medaliei primite la 61 de ani de la înfiinţarea Arhivelor Naţionale Sibiu şi acordarea Diplomei de onoare cu prilejul a 55 de ani de existenţă instituţională a Arhivelor Naţionale Covasna. Urmaşă demnă a unor înaintaşi iluştri – Aurelian Sacerdoţeanu, Damian P. Bogdan, Nicolae Simache, Gheorghe Pavelescu, Paul Petrescu, Iuliu Adrian Paul – arhivistul, cercetătorul etnolog şi istoricul Ana Grama se constituie într-un veritabil model pentru generaţiile de azi şi cele viitoare, pentru acribia, pasiunea şi tenacitatea cu care s-a apropiat de cercetarea clasică a documentelor de arhivă, pe care le-a înţeles şi interpretat obiectiv, şi ca un temeinic cunoscător al Arhivelor, îşi găseşte un loc binemeritat în galeria arhiviştilor dedicaţi etnomuzeografiei transilvane din toate timpurile.

Îi dorim Anei Grama *La mulţi ani*, sănătate şi putere de muncă !

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Ana Grama şi colecţia „profesioniştii noştri"

Ioan LĂCĂTUŞU*
Vasile LECHINŢAN**

Fără îndoială, de-a lungul a cel puţin două decenii, activitatea de cercetare a istoriei şi culturii româneşti din sud-estul Transilvaniei a fost constant şi eficient sprijinită de cercetătoarea sibiană Ana Grama. Este cazul s-o spunem acum şi aici pentru că, de la început şi în mod declarat, activitatea domniei sale în acest spaţiu a fost ca a unei reprezentante a Muzeului ASTRA, a Asociaţiunii, a etnomuzeografiei pe care o slujea. În numele acestora -şi cu mandat expres-, s-a integrat în problematica noastră valorificând, la început, documente mai ales arhivistice, neconvenţionale în muzeografie, dar atât de fericit întregitoare pentru imaginea satul românesc transilvan tradiţional.

În stilul său inconfundabil, cu generozitatea-i cunoscută, cu multă răbdare şi înţelegere faţă de „învăţăceii" din Sf. Gheorghe, Miercurea-Ciuc, Topliţa ş.a., Ana Grama a participat la primele simpozioane desfăşurate în zonă, atunci cu un număr redus de participanţi, dar cu „obiective măreţe". A pus umărul la amenajarea Muzeului Spiritualităţii Româneşti de la Catedrala Ortodoxă din Sf. Gheorghe, a contribuit hotărâtor la redactarea documentelor de înfiinţare a Centrului de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan" -un *Centrul de Informare şi Documentare „Cornel Irimie" al Muzeului ASTRA* cu alte date specifice-, a Centrului European de Studii Covasna-Harghita, a publicat studii valoroase, aproape în toate cele 17 numere ale anuarului „Angvstia", a colaborat la editatea volumului *Românii din Covasna şi Harghita. Istorie, Biserică, Şcoală, Cultură*, apărut la Editura Grai Românesc, a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei şi Harghitei, în 2003, cu binecuvântarea IPS Ioan Selejan, a sprijinit cercetătorii din zonă care au studiat surse sibiene şi multe altele.

La împlinirea vârstei de 70 de ani, de către distinsa doamnă Ana Grama - cercetător, etnomuzeograf şi arhivist sibian, prietenii din „grupul de la Sfântu Gheorghe", pentru a o răsplăti pentru implicarea de excepţie în cercetarea istoriei şi culturii românilor din sud-estul Transilvaniei, i-au propus să-i dedice un volum omagial.

Cu exigenţa şi rigoarea cunoscute, doamna Ana Grama a primit cu rezerve propunerea făcută, dar nu a refuzat categoric. Căutând formula cea mai nimerită pentru a da curs, totuşi, iniţiativei noastre, dar avertizând prieteneşte că nu trebuie să ne pliem pe „căile bătătorite" ale „clasicelor" volume omagiale, Ana Grama a propus iniţierea unei colecţii intitulate *Profesioniştii noştri*. Apoi, timid, şi-a detaliat gândirea sa asupra viitoarei colecţii unui copil de 9 ani. Expresia grafică a înţelegerii acestei gândiri a fost reprezentată de acesta pe copertă/pagina de titlu a publicaţiei: un copac cu rădăcinile nu tocmai adânci şi trainice odată cu trecerea timpului (a pomilor! a oamenilor!), cu o coroană bogată - suma experienţelor şi cunoştinţelor pe care le-au adunat subiecţii volumelor şi le-au pus la îndemâna tuturor. Şi, cum ei, *eroii* cărţilor în această împrejurare sunt la *un termen în care dau samă de ce-au făcut*, iar ce-au făcut merită o *ofrandă*, pe fundalul pomului a apărut Măria sa Soarele, despre care, firește, nu prea ştii dacă răsare, sau apune... Copilul care a întruchipat astfel „gândirea" doamnei Ana Grama este nepoata sa *de peste mări şi ţări*, o viitoare traducătoare a cărţilor româneşti în limbi de circulaţie internaţională, *pentru ca să le cunoască şi străinii*, Maya Cara Fleşeriu, iar imaginea/marcă se păstrează şi azi.

La sugestia Anei Grama, noua colecţie îşi propunea să fie *„o publicaţie care trebuie să dăinuie"*, având obiective generoase, precum: circumscrierea într-un proiect coerent şi consecvent a unui grup profesional preocupat de problematica atât de complexă a românilor din Arcul Intracarpatic şi a convieţuirii lor cu secuii, maghiarii şi concetăţenii de alte etnii; promovarea ideii de elită profesională, de performanţă cultural-ştiinţifică, obţinută în cercetarea etnosului românesc din sud-estul Transilvaniei şi a interferenţelor culturale româno-maghiare; propunerea de modele profesionale de urmat pentru cercetătorii din tânăra generaţie, prin prezentarea de secvenţe semnificative din viaţa şi activitatea celor pe care urmează să-i înlocuiască; şi, nu în ultimul rând, gesturi de preţuire sinceră a valorilor, *„pentru ca întâlnirea cu normalitatea să nu se lase prea mult aşteptată"*, a mai spus atât de

* doctor, director, Centrul European de Studii Covasna-Harghita; e-mail: cohara_ro@yahoo.com
** doctor, cercetător Cluj; e-mail: e-mail: lechintan_vasile@yahoo.com

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

frumos la pornirea proiectului Ana Grama.

Aşa a apărut volumul *Profesioniştii noştri 1. Ana Grama, cercetător etnomuzeograf şi arhivist, la 70 de ani,* ediţie îngrijită de Ioan Lăcătuşu, cu o prefaţă de Ligia Fulga, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2010. Structura volumului a fost realizată ţinând cont de „avertismentele" primite deja, structură menţinută, cu mici diferenţieri, la întreaga colecţie. Volumele colecţiei apar la Editura Eurocarpatica a Centrului European de Studii Covasna-Harghita (CESCH), înfiinţat în toamna anului 1999, la Sfântu Gheorghe, înscriindu-se printre alte obiective ale Centrului: realizarea de cercetări ştiinţifice în domeniul antropologiei, sociologiei, geopoliticii, istoriei, teologiei, economiei, politologiei; organizarea de evenimente ştiinţifice –dar şi dezvoltarea parteneriatelor culturale, sociale, ştiinţifice cu instituţii şi organizaţii guvernamentale şi nonguvernamentale din ţară şi străinătate; promovarea unor programe culturale, sociale, ştiinţifice; editarea de lucrări, studii şi periodice. Pe baza acestor obiective CESCH are printre priorităţi probleme de identitate şi integrare europeană, regionalism, autonomie şi autodeterminare, cu implicaţiile lor asupra suveranităţii naţionale, dimensiuni ale convieţuirii în medii multiculturale, etnoistorie şi memorie colectivă, relaţii comunitare între naţional şi etnic, procese de enclavizare şi de asimilare, comunicare interetnică.

Între obiectivele Centrului nou creat a fost, încă de la început, şi cel de editare a altor lucrări, studii şi periodice în cadrul propriei editurii, „Eurocarpatica", înfiinţată la scurt timp după crearea acestuia, în anul 2000. În perioada anilor 2000-2015, s-au publicat aici peste 150 volume, alte 50 de cărţi au apărut în parteneriat cu alte edituri. În avanpremierea lansării colecţiei „Profesioniştii noştri", începând cu anul 2009, la Sf. Gheorghe, din iniţiativa Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan", din subordinea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei şi Harghitei, Centrului European de Studii Covasna-Harghita şi a Muzeului Naţional al Carpaţilor Răsăriteni a fost constituit Grupul de Cercetare „I.I. Russu" pentru studiul sud-estului Transilvaniei. Scopul şi obiectivele acestuia sunt unele ce privesc instituţionalizarea şi amplificarea cercetărilor interdisciplinare referitoare la istoria, cultura şi spiritualitatea românească din sud-estul Transilvaniei şi la convieţuirea interetnică româno-maghiară - cercetări întreprinse de un grup de specialişti din principalele centre culturale ale ţării, precum şi din judeţele Covasna, Harghita şi Mureş şi valorificate editorial, în principal, în paginile publicaţilor „Angvstia", anuarul Muzeului Naţional al Carpaţilor Răsăriteni şi al Centrului Eclesiastic de Documentare „Nicolae Colan" şi în „Acta Carpatica", anuarul Centrului European de Studii Covasna-Harghita şi a Asociaţiei „Ştefadina" din Bucureşti etc.

La primele şapte colocvii naţionale ale Grupului au fost atribuite premiile „I.I. Russu" unor cunoscuţi cercetători: istorici, etnografi, teologi, sociologi, filologi ş.a., din principalele centre culturale ale ţării, autori ai unor valoroase lucrări, nu în ultimul rând valoroasei nostre colaboratoare Ana Grama.

În doar cinci ani de existenţă, colecţia „Profesioniştii noştri", a ajuns la cel de-al XV-lea volum, alte cinci volume fiind în curs de apariţie (vezi Anexa).

Cele 15 volume apărute până în prezent, însumează aproximativ 9.000 de pagini, la care şi-au adus contribuţia peste 250 de autori. Ele se impun prin bogăţia informaţiilor, varietatea tematică edită şi inedită a studiilor, nivelul superior al cercetărilor şi cercetătorilor, cuprinderea naţională a lumii ştiinţifice şi culturale, calitatea subiecţilor de modele ale societăţii româneşti, numărul impresionant al personalităţilor care şi-au legat viaţa şi destinul de neasemuitele meleaguri româneşti din această parte de ţară.

Se păstrează structura gândită la început pentru întreaga colecţie „Profesioniştii noştri": mesaje transmise sub forma unor frânturi de gânduri şi impresii personale ori instituţionale, redactate de foştii colegi şi de personalităţi care i-au cunoscut pe cei omagiaţi în activitatea lor profesională, materiale care împreună conturează *portretul lor de profesionişti*. Al doilea capitol cuprinde biografia şi bibliografia celor omagiaţi, reţinând lucrările lor publicate, studiile şi articolele consemnate în *Bibliografia istorică a României* şi în unele publicaţii locale, regionale şi naţionale. Capitolul al treilea înmănunchează un număr de studii de etnografie, istorie şi arhivistică etc.

Fiind foarte bine primite, atât de opinia publică, cât şi de specialişti din domeniile de activitate ale personalităţilor omagiate, considerăm că iniţiatorii, în frunte cu prietena noastră Ana Grama, au evaluat bine necesitatea unei asemenea colecţii pentru comunitatea românească sud-est transilvană şi

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

au intuit viabilitatea sa. **Această subliniere este cel mai frumos omagiu pe care îl putem aduce acum distinsei Doamne Ana Grama, la împlinirea a 75 de ani de viaţă.**

Prietenă statornică, Ana Grama ne-a *monitorizat* de la distanţă şi, după caz, ne-a consiliat, ne-a încurajat, ne-a dojenit părinteşte, iar când a început să apară şi performanţele, datorită colaborării cu tot mai mulţi prieteni ai noştri, nu s-a sfiit să ne aprecieze fără rezerve. *Ne-a molipsit cu optimismul ei debordant*, cu dragostea de viaţă şi cu puterea sa de muncă. Atunci când nu a putut participa la manifestările noastre, şi-a trimis „o ucenică", pe dra. muzeograf Liliana Oprescu, ca slujitoare a aceluiaşi Muzeu ASTRA. Rămânând, aşadar, aceeaşi colaboratoare constantă a instituţiilor şi asociaţiilor culturale româneşti din judeţele Covasna şi Harghita, se numără printre membrii Colegiului de redacţie al publicaţiei *Acta Carpatica*, Anuarul românilor din sud-estul Transilvaniei şi printre „consilierii noştri", prin intermediul internetului, a celorlalte publicaţii apărute la editurile Eurocarpatica şi Grai Românesc.

La mulţi ani! distinsă şi dragă prietenă Ana Grama!

Cu acest prilej, mulţumim din nou **Complexului Național Muzeal ASTRA** pentru colaborările de până acum, nădăjduind că și în continuare vom aplica parteneriate care să susțină îmbogățirea patrimoniului de cunoștințe referitoare la cultura materială și spirituală a neamului nostru românesc și a existenței multietnice din spațiile pe care le ilustrăm.

ANA GRAMA - Activităţi profesional-publicistice, 2010/2015

Pe lângă numeroase activităţi etnomuzeografice clasice, unele desfăşurate la Muzeul ASTRA chiar şi după pensionare, Ana Grama a avut, de-a lungul anilor şi o activitate publicistică susţinută. În anul 2010, Editura *Eurocarpatica* a editat volumul ***Ana Grama la 70 de ani*** ca prim număr al colecţiei de carte *Profesioniştii noştri*. Aici a apărut şi o listă cu lucrările sale anterioare anului 2010 (p. 130-137). La aniversarea a trei sferturi de veac de viaţă ai colegei noastre, completăm cele publicate deja cu o listă sumară cu demersuri profesional-ştiinţifice ulterioare.

1. Volume, Broşuri

- Calendar tematic *„Asociaţiunea Transilvană pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român la 150 de ani", (1861-1919).* Sibiu, 2011.
- *Români sudtransilvani în socolul al XIX-lea. Economii.* Sibiu, Editura InfoArtMedia, 2012. 275 p. cu il. şi 75 pl. color.

Studii, articole:

- *Unirea cea mică în paginile „Telegrafului Român".* În: *Gând românesc*, serial, Miercurea Ciuc, 2009.
- *Viaţa bisericească ortodoxă transilvană în lumea birocraţiei habsburgice.* În: *Revista Teologică*, Serie nouă, XIX (91), 2009, nr. 2, Sibiu, Editura Andreiană, p. 269-284.
- *Mitropolitul Nicolae Bălan şi preotul-istoric Candid C. Muşlea, în faţa unor proiecte culturale braşoven.* În: *Telegraful Român,* Sibiu, 158, nr. 33-36, 2010, 1 si 15 septembrie, pag. 6, 10.
- *Profesorul Dumitru Purice (1880-1928). Din judeţul Trei Scaune în Ţara Oltului - Făgăraş.* În: *Angvstia 15*, Editura Carpaţilor Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, 2011, p. 57-60.

Moşii bisericeşti. 1854. Parohii din protopopiatul I şi II all Sibiului. În: *Îndrumătorul bisericesc al Arhiepiscopiei Sibiului,* nr. 159, 2011, p. 301-320.

- *Andrei Şaguna şi aşezările mănăstireşti. II. Contribuţii documentare.* În: *Îndrumătorul bisericesc al Arhiepiscopiei Sibiului*, 160, 2012, p. 210-224.
- *Din Bodogaie, în Saschiz, prin alte sate. De la organizarea parohiilor, la activism civico-politic. Contribuţii documentare postpaşoptiste.* În: *Profesioniştii noştri, 3. Ioan Ranca la 80 de ani*, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2012, p. 285-302.
- *Expoziţii de copii la începutul secolului al XX-lea sudtransilvan* şi *Econoamele.* În: *Familia română,* Oradea, 2012, decembrie, XIII, nr. 4 (47), p. 86-92 şi 93-97.
- *Din Sat, Prin Şcoli, În Lume, Fii de Economi Transilvani. I. Elie Miron Cristea (1868-1938).* În: *Profesioniştii noştri,* 5, Vol. II, *Ioan Lăcătuşu la 65 de ani,* Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2012, p. 149-156.

- Ana Grama [Rememorări etnomuzeografice] în 50 de ani de muzeu în aer liber în Dumbrava Sibiului în 18 interviuri, Sibiu, Editura *ASTRA MUSEUM,* 2013, p. 199-221.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

- *La aniversarea Telegrafului Român. 2013.* În: *Telegraful Român,* (Anul 161), 2013, sqq.;
- *Telegraful Român, abordări în actualitate* (III), p. 5, 2013.
- Rubrica „Restituiri”, *TR,* 2013, nr. 25-28.
- *FOAIA LEGILOR .....(...), 1850-1860. Între surse şi referinţe.* În: *Acta Carpatica,* I, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2014, p. 171-185.
- *Ion Muşlea şi scrisorile de-acasă SAU cum se făcea un domn din mici intelectuali români sudtransilvani.* În: *Studii şi comunicări în etnologie,* 2015.
- *Români din America în anul 1919. 1. despre cei care rămân (...). 2. Despre cei care se întorc.(...).* În: *Profesioniştii noştri,* 11. *Gelu Neamţ la 75 de ani,* Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica. Sub tipar.
- *Scrisorile de altădată. Între cunoaştere şi nostalgie.* În: *Saeculum*, Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu, sub tipar.

2. Colaborări:

Cu Liliana Oprescu, muzeograf în cadrul Complexului Naţional Muzeal ASTRA din Sibiu

- *Inventare cu bunuri ale comunităţilor româneşti ortodoxe din spaţiul arcului intracarpatic. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea.* În: *ANGVSTIA 6*, Istorie-Etnografie-Sociologie, Editura Carpaţilor Răsăriteni, Sfântu Gheorghe, 2001, p. 69-109.
- *Rezumatul unei posibile monografii „Nicolae Vecerdea”,* Sibiu - Sfântu Gheorghe, (C.N.M. ASTRA şi Centrul de Documentare Ecleziastică „Nicolae Colan”). Broşură. 2011. 15 file cu ilustraţii.
- *Octavian Tăslăuanu, etnomuzeograf, pliant online.* 2012.
- *Spese, colecte şi contribuenţi pentru zidirea Şcolii de piatră din Breţcu („Şcoalei celei noi”). Documente din Arhiva Mitropoliei Ardealului. 1904-1911.* În: *ANGVSTIA 16, Istorie-Sociologie,* Sfântu Gheorghe, Editura Carpaţilor Răsăriteni, *2012.* p. 137-154.
- *Românii transilvani la Expoziţia internaţională jubiliară de la Bucureşti, din anul 1906.* În: *Studii şi Comunicări de Etnologie*, Sibiu, Editura IMAGO, Tomul XX, 2006, p. 113-132.
- *Braşovenii la inaugurarea Muzeului „Asociaţiunii”.* În: *Studii şi Comunicări de Etnologie*, Sibiu, Editura IMAGO, Tomul XIX, serie noua, 2005, p. 87-106.

Cu Maior Carmina, muzeograf în cadrul Complexului Naţional Muzeal ASTRA din Sibiu

- *Însemne identitare româneşti. A. Urme sigilare (...).* Desene şi descriere de Carmina Maior, în Ioan Lăcătuşu şi Erich-Mihail Broanăr, *Repere identitare româneşti din judeţele Covasna şi Harghita*, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2014, p. 337-341.

Cu Iuliana Govoreanu Constantinescu

- *Istorie în imagini. Portrete. - „Andrei Şaguna (Contribuţii documentare). Icoana Sfântului Ierarh Andrei Şaguna, Mitropolitul Transilvaniei*”. În: Revista *Transilvania,* Sibiu, nr. 10, 2013. p. 29-70.

3. Film documentar la postul *Trinitas* şi DVD:

Catedrala Ortodoxă Mitropolitană din Sibiu şi *Restituiri şaguniene.* 2014.

4. Intervenţii colegiale, prefeţe, referate, lansări de cărţi, expuneri etc.

- *La o aniversare-Ilie Moise 65.* În: *Cibinium* 2013, Sibiu, Editura „ASTRA Musem”, 2013, p. 341.
- *Orice cifră rotundă te îmbie la o retrospectivă;*
- *O lume în imagini... Cutul şi oamenii săi* [La apariţia unui album iconografic, de Ilie Moise]. În: *Studii şi comunicări în etnologie*, Sibiu, Editura Tehnomedia, XXV, 2011, p. 11; p. 235-237.
- *Bun venit în „plutonul” profesioniştilor aniversaţi.* În: *Profesioniştii noştri,* 2. *Liviu Boar la 60 de ani,* Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2011, p. 33-35.
- *O reîntâlnire printre profesioniştii aniversaţi.* În: *Profesioniştii noştri,* nr. 3. *Ioan Ranca la 80 de ani,* Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2012, p 41-42.
- *Domnului director Corneliu Bucur. La mulţi ani.* În: *Cibinium,* Editura „ASTRA Museum”, 2012, p. 268-270.
- *Prezentarea volumului Cornel Ioan Bucur, 50 ani, în căutarea identităţii,* Sibiu, Biblioteca ASTRA, 2012.
- *Gândind la dascălii generaţiei de aur a arhivisticii româneşti, Studentului, profesorilor mei, domnului prof. univ. dr. Corneliu M. Lungu, LA MULŢI ANI!* În: *Profesioniştii noştri,* 10, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2013.
- *La mulţi ani, Ionică Lăcătuş!* În: *Profesioniştii noştri,* 5, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica,

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

vol. I, 2012, p. 95-96.
- *Români din secolul al XIX-lea în Sibiu-Cetate*, prezentare cu imagini la Clubul HABITUS, 2013.
- *Postfață* la volumul monografic *„Nicolae Cristea"* de Anca Sârghie. Sibiu, Ed. Universității „Lucian Blaga", 2013.
- *Anca Sârghie, Omagiu la 70 de ani.* Sibiu, Universitatea Alma Mater, 2014.
- *Prologomena la o cercetare astristă (în curs de apariție)*, Ioan NEMEŞ.

5. Din *Recenzii, Distincții*
- *Ioan Lăcătuşu, O apariție editorială de excepție* [*Români sudtransilvani în secolul al XIX-lea*]. În: *Grai românesc* (Foaie de spiritualitate ortodoxă a Episcopiei Covasnei şi Harghitei), VIII, 2007, nr. 2 (35), p. 13.
- Iordan Datcu, *Cărți şi reviste*. În: *Răstimp*, 2010, nr. 4, p. 43. [*Etnomuzeografle transilvană. Muzeul „Asociațiunii" (1905-1950)*, Sfântu Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2010, 328 p.].
- Iordan Datcu, *Ana Grama, Românii sudtransilvani în secolul al XIX-lea. Economii.* În: *Litere*, Editura Bibliotheca, Redacția Târgoviște, 2014, 3, p. 38-39;
- Şt. Toma, *„Întâlnire cu excelența: cercetător arhivist, muzeograful, etnologul şi omul de cultură Ana Grama, la împlinirea vârstei de 70 de ani"*. În: *Telegraful Român,* 161, nr. 5-8, 2013, p.12.
- *Ana Grama* (microbiobibliografie) în Ioan Lăcătuşu şi Erich-Mihail Broanăr, *Repere identitare românești din județele Covasna şi Harghita*, Sf. Gheorghe, Editura Eurocarpatica, 2014, p. 363-364.
- Membru în *Colegiul de redacție* al publicației *ACTA CARPATICA, Anuarul românilor din sud/estul Transilvaniei,* Anul I-2014.
- ***Medalie de aur la aniversarea centenarului Asociațiunii, 2010.***
- ***Medalia „Crucea Munților" a Episcopiei Ortodoxe a Covasnei şi Harghitei,*** *clasa a II-a, 2014.*

Anexă
Volume apărute în colecția *Profesioniştii noştri*, din cadrul Editurii *Eurocarpatica*, Sf. Gheorghe:

1. *Profesioniştii noştri 1. Ana Grama, cercetător etnomuzeograf şi arhivist, la 70 de ani*, 2010;
2. *Liviu Boar, istoric. şi arhivist, la 60 de ani,* 2011;
3. *Ioan Ranca, istoric. şi arhivist, la 80 de ani,* 2012;
4. *Gheorghe Zaharia, istoric. şi arhivist, la 85 de ani,* 2011;
5. *Ioan Lăcătuşu, istoric, sociolog, la 65 de ani. Vol. I şi II,* 2012;
6. *Ion Micu, silvicultor, cinegetician, conferențiar universitar la 70 de ani,* 2013;
7. *Ilie Şandru – 60 de ani în slujba culturii românești,* 2013;
8. *Ioan Pleşa – profesor, arhivist, istoric la 80 de ani,* 2013;
9. Etnomuzicologul *Constantin Catrina – 80 de ani,* 2013;
10. *Corneliu Mihai Lungu- arhivist, istoric, profesor la 70 de ani,* 2013;
11. *Istoricul Gelu Neamțu la 75 de ani*, 2014 (în curs de apariție);
12. *Lazăr Lădariu la 75 de ani. Cărturar şi patriot român,* 2014;
13. *Mihai Trifoi, profesor, publicist, esperantist la 70 de ani, 2014;*
14. *Nicolae Noica la 70 de ani,* 2014;
15. *Ioan Solomon la 60 de ani,* 2015;
16. *Ioan Ciurea Windner jurnalist, profesor universitar şi poet la 75 de ani,* 2015 (în curs de apariție);
17. *Valer Dorneanu la 70 de ani,* 2015 (în curs de apariție);
18. *Valentin Marica la 65 de ani,* 2015 (în curs de apariție);
19. *Doina Dobreanu la 65 de ani,* 2015 (în curs de apariție);
20. *Vilică Munteanu -arhivist şi istoric la 65 de ani,* 2015 (în curs de apariție).

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Valerie Deleanu – 75 de ani

George TOMEGEA*

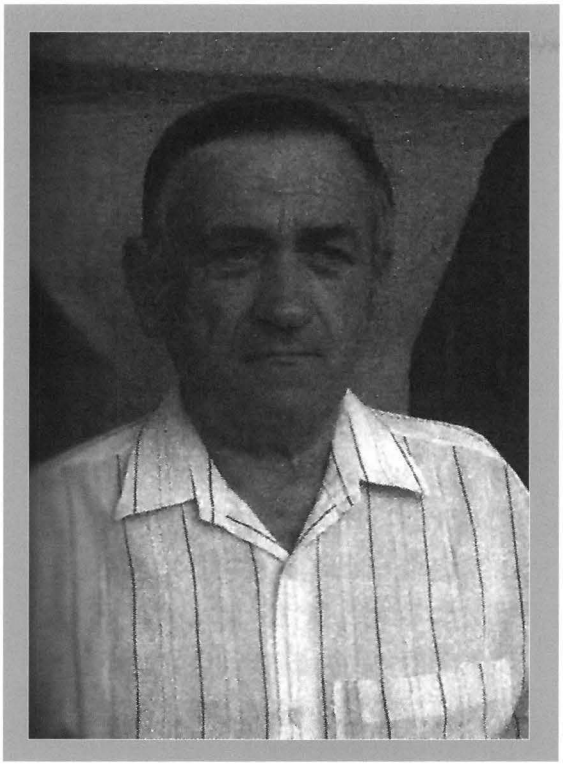

Valerie Deleanu s-a născut la data de 8 iunie 1940, la Chişinău, în România la acea vreme după cum îi place să afirme, într-o familie de intelectuali – tatăl contabil la Inspectoratul Şcolar, iar mama profesoară. Contextul istoric al vremii face ca familia să se refugieze la Sibiu în 1944. După ce urmează, în oraşul de pe malul Cibinului, şapte clase la şcoala generală (1947-1954), îşi continuă studiile în cadrul Liceului „Gheorghe Lazăr" (1954-1957), iar apoi îşi urmăreşte pasiunea pentru trecut la cursurile Facultăţii de Istorie din cadrul Universităţii Bucureşti (1958-1963). Tânărul Valerie Deleanu ajunge profesor de istorie la Şcoala generală din Armeni (judeţul Sibiu), între 1964-1965, iar apoi la Liceul Teoretic din Avrig (1965-1975). Contactul cu civilizaţia populară din Armeni de la începuturile carierei ca dascăl, şi după aceea cu cea din Avrig, Săcădate, Bradu, este cea care l-a determinat să se orienteze spre cercetarea etnografică. În anul 1975 ajunge la Muzeul Tehnicii Populare, transformat apoi în Muzeul Civilizaţiei Populare Tradiţionale ASTRA unde îşi desfăşoară activitatea, ca muzeograf principal, cercetător ştiinţific şi şef de secţie până la pensionare, în 2010.

În cei peste 45 de ani a contribuit la cercetarea şi dezvoltarea patrimoniului muzeal - în urma intenselor campanii de teren efectuate în aproape toate zonele ţării – dar şi la valorificarea muzeografică a acestora prin transferul a peste 20 de monumente, completând astfel diverse sectoare tematice. Trebuie să remarcăm că el atrage atenţia publicului pentru prima dată asupra mijloacelor de transport tradiţionale prin realizarea unui pavilion expoziţional în cadrul Muzeului în Aer Liber din Dumbrava Sibiului. De-a lungul carierei a participat la peste 30 de sesiuni ştiinţifice şi a publicat peste 50 de studii şi articole.

După pensionare, îl vedem pe tânărul Valerie Deleanu ba la biblioteca muzeului, ba la Arhiva Ştiinţifică, continuând totodată cercetările de teren, parcă cu mai multă vivacitate şi seninătate care îl încurajează să facă cunoscute lumii ştiinţifice rezultatele muncii sale. Astfel, finalizează în 2011 lucrarea *Mijloace de transport populare din România*, este autor (alături de alţi colegi) al lucrării *Crucea punte a învierii. Tradiţii şi monumente funerare din Oltenia* (2011), publică în 2014 volumul *Instalaţii tradiţionale de zdrobit şi de tescuit din România*. De asemenea, publică mai multe articole, prezentări de carte, recenzii în anuarul muzeului.

Atitudinea şi respectul pe care îl poartă foştilor colegi, mai vechi sau mai noi, pe care i-a cunoscut mai mult sau mai puţin, dar faţă de care a fost alături cu tot sprijinul său, se reflectă prin îngrijirea editorială (alături de Delia Voinea) a lucrărilor *Morile de vânt din Dobrogea. Hedwig Ulrike Ruşdea în memoria etnologiei româneşti* (2012) şi *Oameni care au făurit MUZEUL* (2013).

Astăzi, la împlinirea a 75 de ani, îi urăm tânărului coleg Valerie Deleanu un călduros LA MULŢI ANI!

* doctor, director Muzeul Civilizaţiei Populare Tradiţionale ASTRA, Complexul Naţional Muzeal ASTRA; e-mail: george.tomegea@muzeulastra.com

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

IN MEMORIAM

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

In memoriam Ioan Godea
(16.06.1943 – 26.12.2014)

Valerie DELEANU*

În toamna anului 2014, la Sesiunea ASER desfășurată la Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA, Ioan Godea era tot cel pe care îl cunoșteam cu toții – amabil, optimist, răspândind bună dispoziție. Părea că nimic nu se va schimba în viitor.

Vestea că, în a doua zi a Crăciunului, în același an, acest suflet mare a dispărut ne-a zguduit pe toți. Nu ne-a dat timp să ne obișnuim, era în caracterul său să nu ne încarce cu propriile lui probleme. Ne-a lăsat în schimb exemplul unei vieți bogate în realizări și încercări care i-au pus în evidență inteligența, puterea de muncă, tenacitatea și năzuințele nobile.

O viață închinată științei despre oameni și tradițiile lor, nu numai prin dezvăluirea adevărurilor, ci și integrarea valorilor acestor tradiții în circuitul lumii moderne, nu numai la noi ci și în lumea întreagă. A fost cu adevărat un ambasador activ al culturii populare românești și un luptător pentru continuitatea în timp alacesteia. Rar personalitate la care teoria și valorificarea ei să meargă atât de împreună.

Fiecare om are o șansă a vieții. Unică, nerepetabilă. Ioan Godea a folosit-o din plin.

S-a născut într-un ținut plin de frumusețe, de istorie și de tradiții populare – Zarandul de Câmpie, acolo unde Crișul Alb, ieșit din munți încărcat de un bogat tezaur spiritual, se revarsă spre orizonturi umane cu perspective continentale, de la Carpați spre apus, în căutarea Dunării, axă a istoriei și civilizației europene, ținut descris cu măiestrie de Ioan Slavici, și el născut în aceste locuri.

Ioan Godea a văzut lumina zilei în satul Mocirla (astăzi Lunca Teuzului), comuna Beliș, județul Arad, pe data de 16 iunie 1943, la început de vară, în Zodia Gemenilor, nu mult înainte de Sânziene.

Ca la orice naștere, timpul și spațiul prin caracteristicile lor au fost ursitoarele viitorului etnograf și antropolog, ambele încărcate de semnificații care ne depășesc în amploarea lor cosmică. Încărcat de aceste forțe naturale adolescentul Ioan Godea urmează Liceul „Samuil Vulcan" la Beiuș (1957-1961), într-o altă zonă etnografică tradițională și nu întâmplător urmează cursurile Facultății de Istorie-Filozofie din Cluj (1962-1968). Iar scurta perioadă de profesor la Liceul din Vadul Crișului (1968-1969) părea intenționat aleasă pe un itinerar al destinului, într-o altă zonă etnografică, într-o altă vatră de cultură populară. Era firesc ca acest drum al perfecționării legăturii cu tradiția populară românească să continue printr-o carieră științifică și managerială exemplară: muzeograf, șef de secție la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea (1969-1979), apoi șef de secție la Muzeul Banatului din Timișoara (1979-1983). Între timp (1973-1976) urmează cursuri la Institutul de Istoria Artei la București la care obține, în 1977, titlul de doctor.

A fost perioada de formare etnologică și muzeologică printr-o intensă activitate de cercetare științifică pe teren a civilizației și culturii populare și după o abordare în unghi deschis a fenomenelor antropologice s-a specializat, treptat, ca cel mai marcant expert din țară în arhitectură populară. O intensă muncă muzeografică și de redactare a publicațiilor științifice – ca redactor al revistelor *Biharia* (1973-1978), *Analele Banatului* (1979-1983) experiența muzeografică l-a condus în echipa care a organizat pavilionul României la expoziția din Montreal (Canada). Contactul cu noul context îl determină la o decizie importantă, aceea de a continua cariera și la dimensiune internațională, aceea de a face cunoscute valorile culturii tradiționale românești în lume. Șocul schimbării i-a consolidat tenacitatea. Ioan Godea devine în Canada promotorul unei noi instituții muzeale – *Musèed'art populaire* - din Montreal (deschis la 17 februarie 1986), primul muzeu de artă populară românească din Canada (ulterior devenit muzeu multietnic), în calitate de inițiator, director și coproprietar. La deschidere muzeul avea 3.000 de obiecte de artă populară. Pe lângă expozițiile organizate în Canada, tot aici Ioan Godea a inițiat și a editat revista culturală *Aurora*.

Din nou, veștile din țară îi schimbă destinul. În 1990 este unul dintre primele personalități românești care revin în țară cu intenția de a face treabă. Acceptă postul de director al unui mare muzeu etnografic în aer liber – Muzeul Satului din București (1990-1997). Este epoca de vârf a carierei sale științifice și muzeografice. S-a implicat și politic în realizarea rețelei muzeografice naționale, fiind în

*cercetător științific, Complexul Național Muzeal ASTRA

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

același timp preocupat de valorificarea patrimoniului muzeal etnografic (festivaluri de folclor, numeroase expoziții atât în țară, cât și în numeroase țări europene și America). În perioada 1993-1994 conduce Direcția Patrimoniului Mobil din Ministerul Culturii și Cultelor, unde reorganizează viața muzeală, conduce proiectul noii legi a patrimoniului și reprezintă România la conferințe internaționale, membru în Comitetul Național Român pentru ICOM. Trece cu aceeași tenacitate peste drame personale și profesionale, peste nedreptăți și confuzii adeseori rău voitoare, din nou timpurile îl obligă să își schimbe viața.

Se va reîntoarce la Muzeul Țării Crișurilor (2000-2007) în cea mai dificilă perioadă a existenței muzeului, contribuind la reorganizarea sa într-un nou sediu, cu o nouă tematică și organizare, pe post de cercetător științific grad I, iar după 2004 va îmbrățișa și o carieră academică, la Universitatea din Oradea, într-un domeniu care îi era forte apropiat: *Arhitectura, Istoria arhitecturii* la Facultatea de Construcții și Arhitectură. Firească trecere de la acțiune la transmiterea de experiență noii generații de tineri studioși, într-o zonă în care se cer cunoștințe temeinice teoretice și practice.

Nu numai atât. Ioan Godea stabilit la Bârsa, în ținuturile natale, devine un investitor în valorificarea meșteșugurilor tradiționale, îndeosebi în ceramica populară, tot într-o vatră de tradiție populară, ca manager și valorificator competent în reabilitarea și redescoperirea tradițiilor și artei populare.

Ce putem cere mai mult unei vieți pline de consum de energie în numele conservării și valorificării tradițiilor și patrimoniului cultural popular?

Autor al numeroaselor opere științifice pe care ni le-a lăsat ca moștenire.Iată o principală listă a preocupărilor lui Ioan Godea în titlul cărților sale: *Ghidul secției de etnografie a Muzeului Țării Crișurilor* (Oradea, 1973, colaborare Tereza Moses), *Monumente istorice din Țara Crișurilor* (1975, colaborare Alexandru Avram), *Monumente de artă populară din nord-vestul Transilvaniei. Biserici de lemn de pe Valea Crișurilor* (1974-1976), *Caracteristici ale culturii populare din Bihor* (1977), *Bisericile de lemn din Bihor* (1978, colaborare cu Ioana Cristache-Panait), *Zona etnografică Beiuș* (1981, capitolul *Obiceiuri tradiționale)*, *Muzeul Satului din București* (1993, colaborare cu Georgeta Stoica), *La ceramique* (1995), *Gheorghe Focșa. O viață de muzeograf* (1997), *Bisericile de lemn în România. Nord-vestul Transilvaniei* (1996 – Premiul Ethnos), *Etnologia română contemporană. Lexicon bibliografic ilustrat* (2002 - Premiul Academiei Române), *Culele din Transilvania* (2006), *Din etnografia cumpătării: palinca, țuica și vinarsul la români* (2005), *Ceramica din Gorj* (2007), *Arhitectura la români. De la obârșii la Cozia: sinteze, crestomație, reconstrucții, imagini* (2007), *Dicționar etnologic românesc* (2007).

Ioan Godea a fost și prietenul muzeului în aer liber din Sibiu. Printre ultimele contribuții la dezvoltarea muzeului nostru a fost și consilierea pentru unul din cele mai noi monumente, Gospodăria de Agricultor din Almaș, județul Arad, în curs de reconstrucție.

O viață bogată, dar scurtă din perspectiva posibilităților de care Ioan Godea ar fi putut să le continue, o viață plină de dăruire în care a primit și a dat celorlalți tot ceea ce Dumnezeu i-a dat și poate mai mult.

Viața i-a dat mulți prieteni, el a fost prietenul tuturor. Am avut onoarea de a fi printre ei.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

Horst Klusch... o viaţă dedicată pasiunilor...amintirilor...idealurilor...cărţilor...obiectelor

(n.12 mai 1927- dec.16 decembrie 2014, Sibiu)

Karla Bianca ROŞCA*

Oamenii sunt cufere. Unii se deschid uşor şi nu lasă loc de mister ori mirare între ei şi cei din jur, unii se închid cu şapte lacăte şi este din cale afară de greu de aflat ce zace-n sufletul lor, unii sunt colorați în culorile curcubeului, unii în alb şi negru în acelaşi timp. Unii adăpostesc grozave comori, în vreme ce alţii sunt, pur şi simplu, de negăsit. Mai sunt şi unii goi pe dinăuntru, cufere triste care adună praf şi aşteaptă vremuri mai bune.

Horst Klusch a fost un alt tip de cufăr, acela în care am văzut de fiecare dată *sclipire în ochi*, atunci când vorbea despre acel ceva ce îi plăcea foarte mult. Abia putea fi oprit atunci când se pornea să povestească despre ce mai face, despre evenimente şi poveşti legate de pasiunea lui, despre colecţie, despre cât de mult a muncit ca să ajungă să fie mândru, mulţumit şi apreciat de ceea ce a făcut. Şi dacă aveai răgaz îţi explica cu răbdare tot ce a aflat el în decenii de cercetare şi tot ce a învăţat prin experimente, muncă şi atenţie la detalii.

Cine a fost Horst Ernst Klusch şi de unde pasiunea pentru cultura şi arta populară tradiţională a saşilor transilvăneni? S-a născut la 12 mai 1927 la Sibiu într-o familie de intelectuali saşi. În anii 1948-1950 este unic învăţător la clasele I-IV de limba germană în localitatea Reciu, judeţul Alba, 1951-1958 inspector şcolar la Sebeş – Alba, 1958-1971, director la Şcoala generală nr. 3 din Sibiu, iar în anii 1971-1987, inspector cu probleme de muzee la Comitetul judeţean de Cultură din judeţul Sibiu.

Primul impuls, „contaminarea"- cum îi plăcea lui să spună – s-a produs admirând colecţiile unui renumit etnograf sas- preotul Ludwig Klaster din Gârbova. Preferinţa pentru ceramică i-a fost *stimulată* în mare măsură de dr. Klaus Gundhardt, un apreciat colecţionar din Sibiu. În acei ani Horst Klusch a pus temelia colecţiei sale impresionante de ceramică, peste 600 de obiecte, care este pusă astăzi la dispoziţia cercetării ştiinţifice, fiind reprezentativă pentru dezvoltarea olăritului artistic din Transilvania. Dar Horst Klusch nu s-a mulţumit numai cu colecţionarea ceramicii, deţine o impresionantă colecţie de pipe de spumă de mare, sfeşnice, mobilier, piese de alamă, obiecte de uz gospodăresc din cupru, fiare de călcat, sticlă, icoane pe sticlă, aparate de fotografiat care a fost valorificată în expoziţia *Strădaniile colecţionarului*, organizată în anul 2013 la Casa Artelor. Pe lângă acestea posedă o documentaţie foto de peste 6000 de imagini şi clişee pe sticlă, o colecţie model privind ceramica decorativă şi nu în ultimul rând, poate cea mai bogată bibliotecă de specialitate. Succesul colecţiei sale se datorează şi aparatului de fotografiat care l-a însoţit în toate deplasările înlesnindu-i obţinerea unor imagini cu obiectele ce nu puteau fi cumpărate. Pentru a-şi depăşi statutul de simplu colecţionar, de proprietar al unor obiecte cu valoare patrimonială, Horst Klusch a înfiinţat în anul 1966 - *Cercul de colecţionari ceramişti din Sibiu* prin care a iniţiat şi prima ediţie a Târgului olarilor din Sibiu (1968).

În anul 2000 a exportat ideea târgului olarilor în Austria, plecând cu 30 de olari din România la Klagenfurt. De asemenea a fost invitat în calitatea sa de specialist, să conducă cursuri de pictare a ceramicii la Zell an der Pram, în Austria Superioară.

În anul 1968, după un an de la înfiinţare, a devenit membru al Cercului de Cercetare a Ceramicii Europene, cu sediul la Regensburg – cel mai eficient cerc de investigare a olăritului (a participat la peste 30 de simpozioane internaţionale, din care două le-a organizat la Sibiu în anii 1980 şi 2006).

Horst Klusch a fost iniţiatorul „Târgului olarilor sud german din Diessen am Ammersee" (Germania) 1980, iniţiatorul Târgului olarilor din Klagenfurt, 2000, (Austria), Membru fondator al Clubului economic româno-german din Transilvania, Membru fondator şi membru al curatoriului Fundaţiei Brukenthal. Concepe şi organizează Muzeul sătesc din Cisnădioara (1971) şi Muzeul de istoria ţesutului din Cisnădie (1973). Redactor-şef adjunct la revista „Studii şi comunicări de etnologie"

*muzeograf, Complexul Naţional Muzeal ASTRA; e-mail:karla.rosca@muzeulastra.com

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

din Sibiu (din 1995), Redactor al revistei „Convergenţe transilvane" (din care au apărut până în 2006, 15 volume). Colaborator la revistele „Forschungen zur Volks- und Landeskunde", „Transilvania", „Revista de etnografie şi folclor", „Keramik" (R.F.G.), autor al mai multor studii despre ceramica populară, podoabe de aur şi port popular din Transilvania, expert din anul 2004 al Ministerului Culturii şi Cultelor în probleme de etnografie săsească. Horst Klusch nu a fost numai un cercetător de talie internaţională, a fost un inventator, deţine un brevet de invenţie din anul 2009, referitor la un dispozitiv termic de fixare a straturilor suprapuse de zăpadă, în vederea prevenirii avalanşelor.

În anul 2007 preşedintele „Fundaţiei Saşilor Transilvăneni" din München, Christian Habermann i-a decernat premiul *Hans – Christian şi dr. Beatrix Habermann pentru întreaga activitate ştiinţifică şi de salvare a patrimoniului etnic al saşilor din Transilvania,* iar în septembrie 2013 primeşte titlul de *Cetăţean de onoare al municipiului Sibiu.*

Exeget al ceramicii tradiţionale vechi transilvănene şi colecţionar, timp de cinci decenii, Horst Klusch a fost unul din cei mai avizaţi autori de studii despre frumuseţea şi valoarea acestui eşantion al artei populare din Transilvania şi un exemplu pentru generaţiile de cercetători tineri care lucrează în muzeele din ţară, un model pentru colecţionari şi o instanţă de control pentru olarii din România.

Eu cred că fiecare colecţie are viaţa ei proprie: viaţa pieselor care o compun şi a celui care a întemeiat-o. Pasiunea de a colecţiona naşte oameni cu suflete mari, ale căror tărâmuri spirituale sunt fără margini. Aceasta explică de ce, de-a lungul veacurilor, ei au descoperit, au cercetat, au conservat şi au păstrat cu sfinţenie lângă inima minţii lor obiectele de artă, prelungindu-le astfel viaţa mai intâi în sufletele lor, în casa devenită cuib sfânt de simţire înaltă, apoi în muzeul transformat din casa în care şi-au înşiruit zilele. Horst Klusch a fost un model de colecţionar, un om pasionat şi tolerat căruia îi plăcea frumosul. Împreună cu soţia a sacrificat timp şi plăceri pe care alţii şi le fac cheltuind banii pe lucruri lumeşti, a renunţat la multe pentru *frumosul* care iţi umple sufletul.

Toate aceste reuşite au fost posibile, datorită consecvenţei, capacităţii de muncă, rigurozităţii, exigenţei superioare, calităţilor diplomatice excepţionale şi dăruirii etnografului şi colecţionarului Horst Klusch.

Horst Klusch şi-a trăit cei 87 de ani până în ultima clipă şi a făcut asta alături de colecţia sa... Era copilul său, pe care nu a putut să-l părăsească nici atunci când boala i-a invadat universul. S-a stins încet într-o seară de decembrie ...cu seninătate şi calm, conştient că şi-a făcut datoria de a depune mărturie despre vremurile de altădată.

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

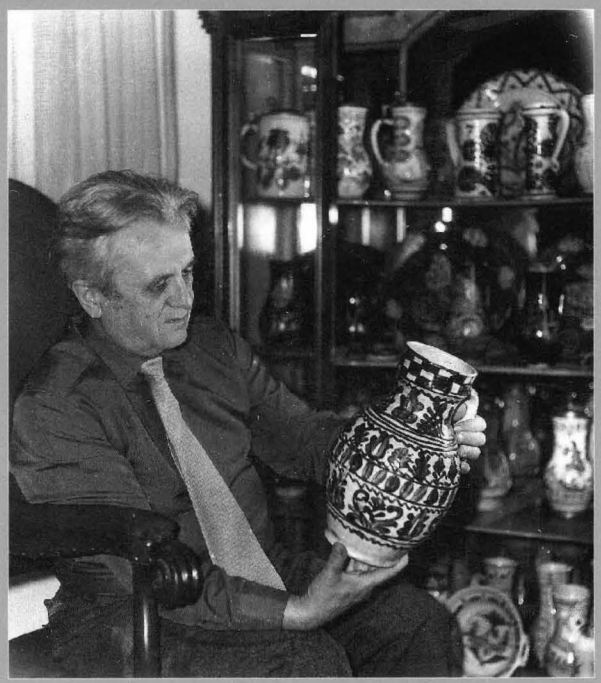

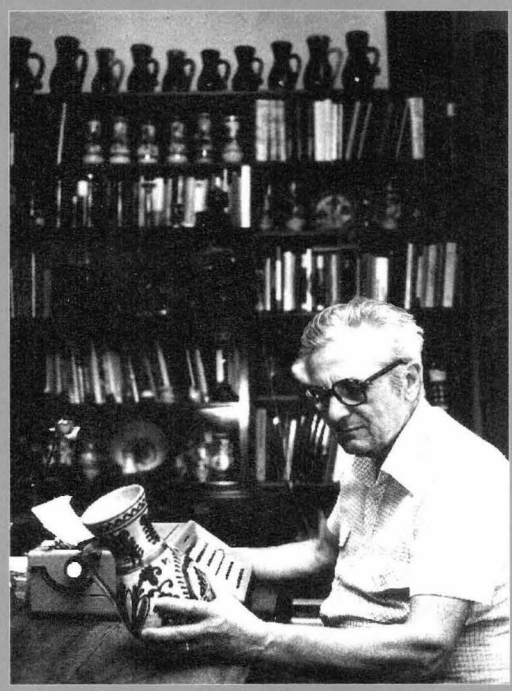

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro

ISSN 1842-0249
ISSN-L 1842-0249

www.muzeulastra.com / www.cimec.ro